ISTORIE CONTEMPORANĂ

ȘTEFAN BOSOMITU

Miron Constantinescu

O biografie

HUMANITAS

Ștefan Bosomitu (n. 1982) este cercetător la Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc din 2007. În 2011 a obținut titlul de doctor în istorie la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iași cu teza *Miron Constantinescu – destinul unui intelectual angajat*. A fost bursier Socrates–Erasmus la Université d'Angers, Franța (2004–2005) și *fellow* la New Europe College (2011–2012). A făcut stagii de documentare la Angers (2010) și la Paris (2012), a participat la diverse conferințe naționale și internaționale de specialitate (la Vilnius, Budapesta, Praga, Nantes, New York, Berlin), a publicat numeroase studii și articole științifice în periodice de profil. Lucrări coordonate: *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia și regimul unui dictator* (împreună cu Mihai Burcea; Polirom, 2012), *Între transformare și adaptare. Avataruri ale cotidianului în regimul comunist din România* (împreună cu Luciana Jinga; *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc*, vol. VIII, Polirom, 2013).

ȘTEFAN BOSOMITU

Miron Constantinescu

O biografie

Prefață de
VLADIMIR TISMĂNEANU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Institutul de Investigare
a Crimelor Comunismului
și Memoria Exilului Românesc

Konrad
Adenauer
Stiftung

Această carte a apărut cu sprijinul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc și al Fundației Konrad Adenauer. Conținutul acestui volum nu reprezintă obligatoriu poziția oficială a acesteia din urmă.

Seria „Istorie contemporană" este coordonată de
Cristian Vasile și Vladimir Tismăneanu

Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Iuliana Glăvan, Cristina Jelescu
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Accent Print – Suceava

© HUMANITAS, 2014

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Bosomitu, Ștefan
Miron Constantinescu: o biografie / Ștefan Bosomitu;
pref.: Vladimir Tismăneanu. – București: Humanitas, 2014
ISBN 978-973-50-4728-3
I. Tismăneanu, Vladimir (pref.)
94(498) Constantinescu, M.
929 Constantinescu, M.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382; 0723 684 194

Cuprins

Miron Constantinescu sau neputința de a deveni eretic
(prefață de Vladimir Tismăneanu) 7

Nota autorului 11
Introducere 13

PARTEA I
Ucenicia unui revoluționar (1917–1944)

CAPITOLUL 1. Un fiu al „Revoluției din Octombrie" 31
CAPITOLUL 2. Ucenicia unui revoluționar 40
CAPITOLUL 3. „Mizeria" clandestinității 60
CAPITOLUL 4. În închisoare 75
CAPITOLUL 5. „Lilly" – nume de cod 89

PARTEA A II-A
Un stalinist zelos (1944–1956)

CAPITOLUL 6. După „eliberare" 111
CAPITOLUL 7. Ascensiunea 134
CAPITOLUL 8. În umbra lui Gheorghiu-Dej 153
CAPITOLUL 9. La apogeul puterii 170
CAPITOLUL 10. Două condiții, o singură posibilitate:
intelectual vs *apparatcik* 189

PARTEA A III-A
Căderea (1956–1965)

CAPITOLUL 11. Moscova – 1956. Preambulul unui conflict 213
CAPITOLUL 12. O destalinizare *„à la roumaine"* 227
CAPITOLUL 13. Un armistițiu? 244

CAPITOLUL 14. Căderea 255
CAPITOLUL 15. Un deceniu de „mizerie“ 270

PARTEA A IV-A

Reabilitarea și... imposibila reîntoarcere (1965–1974)

CAPITOLUL 16. Lungul drum către reabilitarea politică 291
CAPITOLUL 17. Un *comeback* pe alte coordonate 306
CAPITOLUL 18. Miron Constantinescu și reinstituționalizarea sociologiei românești (studiu de caz) 327

Epilog 355
Note 361

Miron Constantinescu sau neputința de a deveni eretic
Prefață

Îmi cântăresc atent cuvintele și o spun cu toată responsabilitatea: cartea istoricului Ștefan Bosomitu este o contribuție esențială la înțelegerea a ceea ce numesc tragicomedia comunismului românesc, acea aventură istorică de pe urma căreia au rămas în urmă atâtea destine siluite, speranțe nimicite și iluzii sfărâmate. Miron Constantinescu (1917–1974), militant de seamă al PCdR, apoi al PCR, PMR și din nou PCR, a fost un intelectual. Nu unul improvizat, pe puncte, cum se spunea odinioară, ci un autentic sociolog. Nu a scris cărțile pe care ar fi visat, poate, să le scrie, dar a lăsat în urmă câteva studii și chiar câteva volume care merită citite atent. S-a format în școala monografică a lui Dimitrie Gusti, a citit literatura sociologică a epocii interbelice în chip profund, a cunoscut marxismul cum nici un alt comunist român, cu excepția unor Lucrețiu Pătrășcanu și Tudor Bugnariu, nu o va fi cunoscut. L-a citit pe tânărul Lukacs, era la curent cu dilemele marxismului occidental. Și totuși, cum demonstrează Ștefan Bosomitu, și-a interzis îndoielile, a pus în paranteză autonomia spiritului, a devenit un soldat al Cauzei, un *true believer*, spre a relua termenul lui Eric Hoffer.

De ce-ul pariului lui Miron Constantinescu este subiectul acestei captivante biografii, una care nu recurge la pamflet pentru a trata ideile, ci, dimpotrivă, le plasează în contexte și cadre comprehensive, le conectează în chip dinamic, le surprinde neliniștea, motivațiile, dar mai cu seamă consecințele. Ideile în care a crezut Miron Constantinescu nu au fost unele inocente, ci, în consens cu o faimoasă teză a tânărului Marx, ele erau menite să transforme lumea. Pentru cel care face subiectul acestei biografii, angajamentul revoluționar era unul total, ținea de însăși condiția sa existențială. La stânga radicală, Miron Constantinescu a fost ceea ce au fost intelectualii mistic-revoluționari, fascizanții, la cealaltă extremă a spectrului politic și doctrinar. De aici, probabil, adversitatea sa neîmpăcată față de un Mircea Eliade sau un Traian Herseni. S-a înșelat amarnic adoptând acest crez totalitar. Spre a relua sintagma lui Sorin Lavric despre Constantin Noica, s-a îndrăcit. Aici e marea problemă a intelectualilor revoluționari în veacul al XX-lea: disponibilitatea pentru invitațiile *Diavolului în Istorie*.

Miron Constantinescu a fost amic cu tatăl meu. Prieten a fost însă cu Cristina Luca-Boico, sora mamei mele. L-au vegheat împreună pe muribundul, iluminatul ascetic Alexandru Sahia. S-au revăzut după război, au discutat multe lucruri, chiar și când Cristina fusese mazilită ca parte a „grupului de femei" din jurul Anei Pauker. Dar cele mai importante conversații le-au purtat după 1965, când amândoi scăpaseră de frica prigoanei lui Gheorghiu-Dej. Miron a invitat-o pe Cristina într-o seară la el acasă. Locuia în vilele de lângă Arcul de Triumf. Au vorbit până dimineața despre tinerețea lor, despre Lucien Goldmann, prima dragoste a Cristinei, prietenul apropiat al lui Miron din anii facultății, sociologul marxist revizionist care a reușit o sinteză unică între Pascal, tânărul Marx și tânărul Lukacs. Au vorbit, atunci și cu alte prilejuri, despre soarta lui Pătrășcanu de care fuseseră amândoi apropiați. Miron a purtat toată viața o rană în suflet, a regretat amarnic faptul că votase, asemeni tuturor membrilor Biroului Politic al lui Dej, în aprilie 1954, pentru executarea celui care fusese primul ministru comunist al justiției, ca trădător și spion.

În 1956, cum persuasiv demonstrează Ștefan Bosomitu, Miron Constantinescu a încercat să formuleze liniile de forță ale unui hrușciovism *à la roumaine*. Pentru el, Congresul al XX-lea al PCUS și „Raportul Secret" au fost un veritabil șoc. Nu a acceptat raționalizările lui Gheorghiu-Dej, a criticat Securitatea și pe liderul partidului. A plătit pentru aceste gesturi iconoclaste în iunie 1957, când a fost acuzat de fracționism, și, mai ales, în noiembrie-decembrie 1961, când o Plenară lărgită a CC al PMR, regizată de Dej, Ceaușescu și Răutu, a făcut din el și din alți ilegaliști țapii ispășitori pentru crimele perioadei inițiale a stalinismului din România. A revenit în Olimpul puterii după moartea lui Dej, l-a susținut pe Ceaușescu văzând în acesta campionul unei întârziate destalinizări. A ajuns secretar al CC al PCR, dar n-a mai ajuns membru plin al conducerii supreme. Până la moarte, a fost doar membru supleant al Comitetului Executiv. Pentru acest personaj cu un orgoliu exacerbat, era vorba de încă o mare jignire în lunga serie de umiliri trăite în elita comunistă din Romania. La care s-au adăugat tragedii teribile în viața personală, lucruri despre care Ștefan Bosomitu scrie cu justificată discreție. Să spun doar că am fost amic cu fiul său Horia, născut ca și mine în 1951, mort într-un accident în Bucegi pe vremea când era student la fizică, la începutul anilor '70.

L-am avut profesor, cum profesor l-au avut și atâția din cei care au studiat sociologia în anii '70, de la Dumitru Sandu, Maria Voina, Răsvan Lalu, Nicolae Gheorghe, Corneliu Vadim Tudor și Vasile Secăreș, la Dorel Abraham, Liviu Turcu, Radu Ioanid, Mihai Milca, Ilie Bădescu și Ion Ungureanu. Era masiv, monumental și solemn. Cursul de sociologie generală era banal ca idei, impresionant ca spectacol. Miron Constantinescu apărea acompaniat de o curte de asistenți. Cel mai inteligent era Aculin Cazacu. Se înconjurase de admiratori, unii sinceri, alții doar oportuniști. Între cei sinceri, cred, se număra Nicolae S. Dumitru, profesor de materialism istoric la Institutul de Construcții, după căderea regimului unul din cei mai apropiați colaboratori ai lui Ion Iliescu

în conducerea FSN. Alți colaboratori apropiați au fost Pavel Apostol (filozof și, știm acum, delator), Ștefan Costea (birocrat al științelor sociale, alt delator), Mihail Cernea (veritabil sociolog, rămas în Occident în vara anului 1974). Pavel Apostol a turnat cu zel în acei ani, reiese limpede din dosarele de securitate ale lui Tudor Bugnariu. Ar fi interesant de aflat dacă dădea rapoarte similare și despre Miron Constantinescu.

Reîntors în centrul puterii grație lui Nicolae Ceaușescu, a acționat pentru restabilirea demnității profesionale a sociologiei. L-a susținut cât a putut pe marele sociolog H.H. Stahl, pe care îl admira ca marxist, ca intelectual, ca om. Miron Constantinescu nu a știut, nu a putut și poate că nici nu a vrut să devină un Milovan Djilas al României. Nu era făcut din acea plămadă din care se nasc ereticii. A fost un activist devotat care, în circumstanțele date de loc și de timp, a încercat, în era hrușciovistă, o liberalizare internă. A eșuat, s-a repliat, a cedat. Avem în cartea lui Ștefan Bosomitu un tezaur de informații, atent, circumspect și pertinent analizate, pe baza căruia putem înțelege cum un intelectual sofisticat a putut participa la orgiile propagandistice ale eternului stalinism românesc.

VLADIMIR TISMĂNEANU
Washington, DC
17 decembrie 2014

Nota autorului

Lucrarea de față însumează eforturile mele de cercetare din ultimii ani, reprezentând o primă piesă dintr-un proiect pe care mi l-am asumat cu mai mult timp în urmă – referitor la necesitatea scrierii unei *istorii biografice* a comunismului românesc. Proiectul de cercetare care viza redactarea unei biografii politice a lui Miron Constantinescu a fost într-o primă fază unul personal, fiind concretizat inițial odată cu finalizarea și susținerea unei teze de doctorat, în septembrie 2011, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

Ulterior, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc și-a asumat acest proiect, care a devenit astfel unul editorial, urmând ca pe baza manuscrisului tezei mele de doctorat să fie elaborat un volum revăzut și adăugit. Am avut astfel răgazul să mai zăbovesc o vreme în arhive, să revăd multe dintre notițele și sursele pe care nu le folosisem în primă fază, dar și să discut cu diferiți profesori, cercetători sau colegi pe marginea acestui subiect, reușind astfel să îl înțeleg mai profund și mai bine. Acest proiect a fost unul prioritar pentru mine în ultimii ani. Au existat însă și destule lungi perioade de timp de-a lungul cărora am fost nevoit să îl abandonez, ocupat fiind cu alte îndatoriri profesionale și/sau administrative, de unde întârzierea cu care apare volumul de față.

Comparată cu forma inițială a manuscrisului tezei mele de doctorat, lucrarea de față reprezintă o semnificativă și consistentă rescriere. În principiu, planul lucrării nu a suferit modificări importante, rămânând fidel modului în care am gândit de la început structura sa. Fiecare capitol însă a fost rescris aproape în totalitate, iar unele dintre capitolele ce compun prezenta versiune sunt inedite, întrucât nu se regăseau în prima formă a manuscrisului.

Realizarea acestui proiect nu ar fi fost la fel de facilă fără implicarea și sprijinul necondiționat al unor colegi și prieteni, cărora vreau să le mulțumesc. Recunoștința mea se îndreaptă în primul rând către conducerile care s-au succedat la cârma IICCMER, care au acceptat cu multă bunăvoință proiectul, susținând realizarea și finalizarea lui. Le mulțumesc domnilor Vladimir Tismăneanu, Ioan Stanomir, Dinu Zamfirescu, Andrei Muraru și Radu Preda.

Sprijinul lor permanent m-a încurajat să continui să lucrez la acest volum. Alte calde mulțumiri le datorez regretatului profesor Ioan Ciupercă, mult prea devreme plecat dintre noi, cel care a fost coordonatorul lucrării mele de doctorat, dar și profesorilor Adrian Cioroianu, Gheorghe Cipăianu și Dennis Deletant, referenți științifici ai lucrării respective. Le mulțumesc atât pentru bunăvoința, spiritul academic și răbdarea cu care au lecturat prima formă a manuscrisului, pentru sugestiile pe care mi le-au oferit, cât și pentru îndemnurile de a finaliza acest proiect.

Recunoștința mea se îndreaptă și către colegii mei de la IICCMER și nu numai, care m-au încurajat și mi-au fost aproape pe întreaga perioadă a redactării acestui volum, oferindu-mi sugestii pertinente și sfaturi utile: Cristina Diac, Corina Doboș, Dan Drăghia, Bogdan Cristian Iacob, Dumitru Lăcătușu, Clara Mareș, Florin Soare, Marius Stan. Mulțumiri speciale le datorez lui Mihai Burcea, cel care m-a ajutat cu multă răbdare și îngăduință în eforturile mele de documentare, prin înlesnirea accesului la diferite surse și prin sugestii care s-au dovedit a fi întotdeauna bine-venite. Recunoștința mea se îndreaptă și către Cristiana Oghină-Pavie, *maître de conférences* la Universitatea din Angers, pentru sprijinul, bunăvoința și prietenia pe care mi-a arătat-o în ultimii ani. Alte mulțumiri se cuvin a fi aduse domnului Dorin Dobrincu, fostul director general al Arhivelor Naționale ale României, dar și personalului sălii de studiu „Aurel Sacerdoțeanu" (Gabriela Dumitrașcu, Doina Sima și Veronica Vasilov), care mi-au facilitat accesul la toate fondurile de arhivă cu răbdare și bunăvoință.

Alte calde mulțumiri le datorez, din nou, domnilor profesori Vladimir Tismăneanu și Dennis Deletant, tot pentru bunăvoința și răbdarea cu care au acceptat ca, în calitate de referenți științifici, să lectureze această ultimă formă a manuscrisului, oferindu-mi sugestii și observații pertinente și utile. De asemenea, îi rămân profund recunoscător lui Vladimir Tismăneanu pentru amabilitatea de a „deschide" acest volum.

Aș dori să mulțumesc și familiei mele pentru că mi-a fost aproape. Fratelui meu, surorii mele, dar mai ales mamei mele, care a făcut atât de multe pentru mine, încât nu voi putea niciodată să îi arăt deplina mea recunoștință.

Nu în ultimul rând, gândurile mele se îndreaptă către cea care îmi este aproape de atâta amar de vreme. Ea este cea care m-a inspirat și care mă inspiră. Ea îmi este cel mai apropiat prieten, dar și cel mai aprig competitor. Îi mulțumesc pentru că ridică mereu ștacheta într-o competiție care ne e benefică amândurora și în cadrul căreia amândoi câștigăm deopotrivă. Pentru tot ceea ce faci, pentru tot ceea ce ești, îți mulțumesc din suflet, Mia.

Introducere

În toamna anului 1974, în cadrul uneia dintre ședințele Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, s-a luat în discuție o notă care prevedea o serie de măsuri ce vizau *„eternizarea memoriei"* lui Miron Constantinescu[1] – membru din ilegalitate al partidului și important lider comunist, care decedase subit în vara acelui an. Practica era curentă în universurile partidelor comuniste, mai ales atunci când era vorba despre membrii importanți ai nomenclaturii. Măsuri similare fuseseră luate în cazul lui Gheorghiu-Dej[2], dar și a alți „tovarăși" ai acestuia, mai puțin „celebri": Alexandru Moghioroș sau Dumitru Petrescu[3]. S-a întâmplat însă ca ședința din ziua de 15 noiembrie 1974 să fie una încărcată – pe ordinea de zi figurând nu mai puțin de douăzeci și unu de puncte. Astfel că discutarea „problemei" memoriei lui Miron Constantinescu – abia cea de-a paisprezecea chestiune luată în discuție în cadrul ședinței respective – a fost abordată cu destul dezinteres de către membrii Comitetului Executiv. Aceștia s-au rezumat la a lua notă de propunerile deja făcute, destul de ciudate și de ambigue, de altfel: ca un liceu din Arad să îi poarte numele și ca un bust al acestuia să fie amplasat în fața unui alt liceu, tot din Arad, unde Miron Constantinescu învățase în tinerețe[4]. Foarte probabil, se mai dispusese și ca unele străzi să poarte, de atunci încolo, numele lui Miron Constantinescu[5]. Dincolo de propunerile din nota întocmită deja, vechiul *interbrigadist* Gheorghe Stoica a intervenit în cadrul ședinței sugerând că ar fi fost indicată, ba poate chiar necesară, și publicarea postumă a operei lui Constantinescu: *„Omul acesta, tovarășe Ceaușescu, a scris câte ceva. Aș propune să se adauge aici ca să se selecționeze din aceste lucrări și să se publice"*[6]. Însă dezinteresul față de acest subiect a făcut ca propunerea lui Gheorghe Stoica să fie mult prea ușor trecută cu vederea. Deși Nicolae Ceaușescu aprobase inițial ideea lui Stoica, chestiunea a rămas în suspensie, Cornel Burtică și Aurel Duma afirmând că nu prea era ce să se publice: „C. Burtică: *Este publicat totul* [...]; Aurel Duma: *Am preluat toată arhiva și nu am mai găsit alte lucrări"*[7]. Semn că partidului nu-i prea păsa, în realitate, de posteritatea lui Miron Constantinescu.

Sociolog marxist, figură centrală a *nomenclaturii roșii* în primul deceniu ce a urmat instaurării Republicii Populare, Miron Constantinescu reprezintă totuși un personaj important al *epopeii* comunismului românesc. Cu toate că nu a avut anvergura politică a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, a Anei Pauker sau a lui Nicolae Ceaușescu, Miron Constantinescu rămâne un personaj care apare, cu încăpățânare parcă, în multe *momente-cheie* care au marcat istoria partidului comunist. Drept pentru care, istoria vieții sale merită a fi spusă.

*
* *

A existat dintotdeauna o reticență a istoricilor față de genul biografic. Destui profesioniști ai disciplinei consideră biografia ca fiind o formă inferioară a discursului istoriografic. Motivele nu trebuie căutate foarte mult – în primul rând, vorbim despre un discurs istoriografic care se concentrează asupra unui singur individ; mai mult, tradiția biografiei ține mai degrabă de literatură, și mai puțin de istorie sau sociologie; nu în ultimul rând, există destule prejudecăți – în sensul că genul biografic este preferat de istorici care nu excelează la capitolul rigoare științifică, de unde se dezvoltă o altă prejudecată legată de genul biografic – cea referitoare la *accesibilitatea* discursului sau chiar la caracterul *non-academic* al acestuia. Cu toate că există destui istorici care sunt de părere că biografia nu poate atinge un nivel de interpretare analitic care să corespundă cerințelor academice, sunt poate la fel de mulți cei care consideră *genul* ca fiind o formă legitimă a discursului istoriografic[8], iar credința mea sinceră e că biografia e chiar mai mult decât atât, reprezentând o componentă vitală a acestui tip de discurs. În primul rând, genul biografic a depășit de multă vreme limitările și restricțiile impuse de vechile concepții[9], una dintre acestea fiind cea care susține că doar existențele personajelor faimoase merită o atenție specială. Există o infinitate de istorii care se cuvin a fi relatate: a celor mai puțin cunoscuți, a celor cu traiectorii inarticulate, a celor iliterați, a femeilor, a marginalilor, a celor excluși ș.a.m.d. Odată spuse, poveștile acestora pot contribui la reexaminarea și chiar la reconfigurarea a ceea ce am putea defini ca particularități de clasă, gen sau etnicitate, așa cum sunt ele perceptibile de la un nivel individual către dimensiunea generală.

În demersul specific pe care îl presupune un studiu biografic, se ajunge adesea în punctul în care ești nevoit să te întrebi: se poate scrie/relata viața unui individ? Și dacă da, care ar fi principalele dificultăți ale unui demers de acest fel? Cel mai adesea, autorii care sunt circumspecți față de această chestiune invocă lipsa sau insuficiența surselor. Poate tocmai de aceea unul dintre obiectivele principale ale autorului unei biografii este de a arăta că această (presupusă) lipsă sau insuficiență nu reprezintă nici principala și nici singura dificultate. În majoritatea cazurilor, distorsiunile cele mai stridente provin din modul în care noi ni-i imaginăm pe actorii istorici supuși unui model de raționalitate anacronică[10]. Urmărind o anumită tradiție biografică și chiar retorica disciplinei, misiunea celui

care scrie biografii s-ar putea limita la anumite modele cu care putem asocia o cronologie ordonată, o personalitate coerentă și stabilă, acțiuni fără inerție și decizii fără incertitudini[11]. Ne-ar fi de ajuns, în astfel de condiții, să reconstruim cu migală acel *puzzle* complex care reprezenta viața unui personaj. Am putea căuta cu atenție sursele și le-am putea interpreta într-o manieră corectă, neținând poate seama de multitudinea de factori externi care influențează un destin individual.

Însă biografia a depășit de mult acest tip de abordare – astăzi, scopul biografiei nu mai este doar acela de a relata o viață, de a se reduce la o enumerare cronologică a evenimentelor de zi cu zi. Astăzi se insistă și se glosează în jurul *contextelor* – fie că e vorba despre contextul istoric, social, cultural, politic sau geografic[12]. Practic, biograful nu mai este interesat doar de cursul unei vieți, ci și de modul în care acea existență relaționează cu diferitele contexte în care ea evoluează. Mai mult chiar, scopul biografiei nu este persoana în complexitatea ei și nici societatea în complexitatea ei, ci punctul sau punctele în care cele două interacționează. În acele puncte sau situații, individul și contextul se lămuresc reciproc.

O biografie nu va putea niciodată să îndeplinească criteriul exhaustivității. Și poate că ar fi necesar să menționez faptul că e imposibil de reconstituit existența cuiva în totalitatea sa. Ceea ce îmi rămâne de făcut este să propun evenimente care, fără a fi toate și întotdeauna expuse într-o strictă succesiune cronologică, tind sau pretind să fie organizate în secvențe ordonate conform unor principii inteligibile. Subiectul și obiectul biografiei, mai precis cercetătorul și cercetarea sa, au același interes: în a accepta, evidenția și insista asupra postulatului *sensului existenței* relatate[13].

Biografia lui Miron Constantinescu este demnă de atenție întrucât ilustrează ceva mai mult decât o banală existență. Exercițiul (re)construirii acelui *puzzle* reprezentat de viața sau trecutul unui personaj nu se poate rezuma, în cazul lui Miron Constantinescu, la modelul de raționalitate anacronică despre care am discutat mai sus. Intenția mea a fost aceea de a încerca să merg puțin mai departe, abandonând uneori personajul în sine și căutând să reconstitui contextul. Rațiunile unei abordări de acest fel au la bază ideea că o existență, oricât de originală sau de unică ar părea, nu poate fi înțeleasă pe deplin din prisma propriilor devianțe sau singularități. Dimpotrivă, ea capătă sens numai prin explicarea fiecărei abateri de la normă, și prin sublinierea faptului că aceasta are loc într-un context istoric care o autorizează[14]. Mai mult decât atât, în încercarea de a reconstitui trecutul unui personaj, adesea am avut de întâmpinat obstacole, de cele mai multe ori generate de lacune documentare, pe care nu le-am putut depăși decât apelând la exercițiul critic enunțat anterior.

Nu am plecat de la premisa că voi putea evoca existența lui Miron Constantinescu doar prin strângerea informațiilor legate de viața acestuia. Drept pentru care am încercat, prin intermediul biografiei lui, să surprind imaginea unei generații, a unui tip de angajament politic, a unui partid care era nevoit să își desfășoare activitatea în ilegalitate, și mai apoi a unui regim politic. Astfel, în

multe momente, Miron Constantinescu a devenit personajul prin prisma căruia am căutat să explic diverse aspecte: opțiunea pentru o stângă clandestină a unei părți a studențimii românești în perioada interbelică; angajamentul total față de o cauză și față de o ideologie; opțiunile greu de cuantificat ale celor care acceptau uneori pariul *clandestinității*, în dauna unor posibilități de carieră infinit mai confortabile. Tot Miron Constantinescu a fost personajul prin intermediul căruia am încercat să reconstitui cotidianul detenției politice în timpul regimului Antonescu.

Ulterior, viața aceluiași Constantinescu s-a derulat în cercurile decizionale ale partidului comunist, aflat în cursa pentru preluarea puterii, iar mai apoi în fruntea unei Românii Populare. În acest context, Miron Constantinescu nu mai avea prea mult *sens* ca personaj individual, el devenind parte a unui angrenaj care nu permitea *ieșiri din cerc*. Destinul aceluiași Miron Constantinescu mi-a prilejuit incursiuni și în universul obscur al vieții de partid, dominată de supunere, legi nescrise, camaraderii sau ură viscerală. Am putut înțelege astfel mecanismele de control asupra propriilor membri pe care partidele și le dezvoltau și perfecționau, rațiunile intime ale politicilor exclusive, dar și caracterul aproape ritualic pe care îl putea dobândi o *cădere* sau o *epurare*. Tot din prisma biografiei lui Miron Constantinescu am putut înțelege dimensiunea socială a unei marginalizări politice. Nu în ultimul rând, biografia aceluiași personaj mi-a relevat caracteristicile și implicațiile unei oportunități pe care puțini au avut-o în realitate – aceea a *reabilitării* și a revenirii în câmpul puterii. Toate acestea nu le-aș fi putut înțelege în mod coerent dacă m-aș fi rezumat în a le privi doar din perspectiva personajului care mă interesa.

Pe de altă parte, nu am transformat ipoteza raportării permanente la contextul istoric, politic, cultural sau social într-un scop în sine. Mai exact, am căutat să țin tot timpul seama de diferența dintre ceea ce este *comun* și *măsurabil* și ceea ce aparține *unicității traiectoriei individuale*. Uneori, contextul este mai greu de perceput în integritatea și/sau exhaustivitatea sa, fiind definit mai degrabă din prisma limitelor sale. În aceste cazuri, destinele individuale și unicitățile care le caracterizează sunt cele care pot face mai inteligibil și mai coerent contextul[15]. Există situații clare – ipostaze, decizii, opțiuni, ce par să vină în contradicție cu ceea ce pare ordinar și firesc. În aceste cazuri, ele nu mai pot fi înțelese din prisma contextului, drept care am ales să le consider ca fiind niște *matrice* care sunt singulare prin caracteristicile și cauzalitățile proprii. E adevărat că una dintre cele mai dificile sarcini pe care a trebuit să le depășesc a fost aceasta a punctării diferențelor, dar și a interdependenței dintre cauzalitatea contextului și cea a singularității destinului. Deși pare într-o anumită măsură paradoxal, cele două abordări nu se exclud, ci devin o necesitate în contextul unei problematizări adecvate.

*

* *

Despre comunismul românesc se scrie, într-o manieră pe care am putea-o considera coerentă și legitimă din punct de vedere istoric, de mai bine de două decenii. O perioadă însemnată, de-a lungul căreia s-au publicat articole, studii și volume semnificative. Au fost abordate subiecte diverse, însă accentul a părut să cadă mai întotdeauna asupra dimensiunii represive a regimului sau asupra universului carceral din perioada comunistă. Ceea ce este de înțeles. Până la un punct însă. S-a scris puțin sau chiar deloc despre: evoluția economiei de-a lungul regimului comunist, structurile de stat și de partid specifice regimului, articularea identităților individuale sau colective, diferitele aspecte ale cotidianului ș.a.m.d.

Însă o carență evidentă este cea referitoare la biografiile principalelor personaje ale „epopeii" comunismului românesc. Dincolo de câteva inițiative lăudabile, istoriografia română de profil resimte lipsa unor biografii ale figurilor importante ale „Olimpului" comunist. Nu există o biografie a lui Gheorghiu-Dej, a lui Iosif Chișinevschi, Ion Gheorghe Maurer, Teohari Georgescu, Emil Bodnăraș, Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroș, Chivu Stoica sau Constantin Pârvulescu. Nu s-au scris sinteze nici despre trecutul celor care au luptat în Spania, în cadrul Brigăzilor Internaționale, sau în Franța *maquisardă*, devenind apoi demnitari comuniști cu funcții importante: Constantin Doncea, Gheorghe Stoica (Moscu Cohn), Gheorghe Vasilichi ș.a. O altă categorie importantă de figuri ale nomenclaturii comuniste a fost reprezentată de așa-zișii *cominterniști*, cei care și-au petrecut anii celui de-al Doilea Război Mondial la Moscova, revenind în țară odată cu contraofensiva Armatei Roșii: Vasile Luca, Alexandru Bârlădeanu, Mihail Roller, Dumitru Petrescu-Grivița, Valter Roman ș.a. Despre toți aceștia nu s-a scris decât foarte puțin și, despre unii dintre ei, chiar deloc.

Or, comunismul nu a fost un regim care să se fi instaurat, implementat și menținut independent de figurile acestora despre care am amintit. Istoria comunismului românesc se confundă de multe ori cu istoria personală a protagoniștilor ei.

Miron Constantinescu a fost un personaj important al istoriei comunismului românesc, îndeosebi în primul deceniu ce a urmat instaurării Republicii Populare. Cu toate acestea, o biografie comprehensivă care să trateze viața și activitatea acestuia nu a fost scrisă. Trebuie însă menționate cele câteva studii biografice care fac incursiuni în trecutul lui Constantinescu. Ar fi vorba despre un articol al lui Vladimir Tismăneanu, publicat la mijlocul anilor 1980 în revista *Survey*[16]. Apoi, trebuie menționate eseul biografic al lui Andi Mihalache, publicat în revista ieșeană *Xenopoliana*[17], și articolul lui Florian Tănăsescu, din *Arhivele totalitarismului*[18]. Dincolo de aceste contribuții, în ultimii ani, în contextul demarării și derulării proiectului de cercetare care a avut drept scop principal finalizarea volumului de față, am publicat alte câteva contribuții legate de acest subiect[19].

În aceste condiții, dat fiind că subiectul pe care mi-l propusesem apărea ca fiind aproape necercetat, a trebuit să întreprind o riguroasă anchetă arhivistică,

al cărei scop principal era acela de a-mi facilita mai întâi înțelegerea, iar mai apoi aprofundarea subiectului. Desigur, atunci când am pornit pe acest drum, nu aveam siguranța că ceea ce arhivele îmi vor releva se va putea concretiza într-un volum. Însă *dosarele* aveau să mă contrazică.

În mod oarecum paradoxal, arhivele mi-au relevat o multitudine de detalii legate de activitatea lui Miron Constantinescu în *clandestinitate*. Pentru perioada *ilegalității* partidului, la Arhivele Naționale există posibilitatea unei documentări extrem de eficiente, dat fiind că responsabilii din cadrul Comitetului Central și de la Institutul de istorie a partidului (redenumit ulterior Institutul de Studii Istorice și Social-Politice) au întreprins o amplă acțiune de recuperare a tuturor documentelor referitoare la activitatea partidului comunist înainte de 1944, documente care au fost organizate în mai multe fonduri, astăzi accesibile la sălile de studiu ale Arhivelor Naționale. Din perspectiva demersului meu, de foarte mare ajutor s-a dovedit a fi fosta Colecție *95* (*Dosare personale ale luptătorilor antifasciști întocmite de Ministerul de Interne în perioada 1917–1944*), în cadrul căreia am identificat mai multe dosare întocmite de către Direcția Poliției de Siguranță, din cadrul Direcției Generale a Poliției, pe numele lui Miron Constantinescu. Un alt fond deosebit de folositor pentru demersul meu a fost colecția *Documente elaborate de organele represive despre activitatea PCR și a organizațiilor de masă revoluționare* (Colecția *50*), în cadrul căruia am identificat mai multe dosare referitoare la activitatea Partidului Comunist din România, a unor organizații de masă din care Miron Constantinescu a făcut parte – *Frontul Studențesc Democrat*, sau a unor reviste de stânga la care el a fost colaborator – *Era nouă*, *Dacia nouă*, *Cadran* ș.a. Tot în acest fond am identificat dosarele de anchetă în legătură cu descoperirea și neutralizarea de către organele polițienești a Regionalei comuniste „Dunărea de Jos" din Galați, *afacere* în care a fost implicat și Miron Constantinescu. Nu în ultimul rând, am putut să regăsesc o parte a arhivei penitenciarului Caransebeș, unde Miron Constantinescu a fost închis pentru o bună perioadă de timp în anii celui de-al Doilea Război Mondial.

Alte fonduri sau colecții care s-au dovedit a-mi fi extrem de utile au fost: colecția *Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viață* (fond *53*), în cadrul căreia am identificat mai multe dosare personale ale unor protaganiști ai istoriei României postbelice; fondul *Comitetul Regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, îndeosebi pentru evenimentele care au dus la arestarea, în 1941, a lui Miron Constantinescu; colecția *Documente elaborate de deținuții comuniști și socialiști în închisori și lagăre* (fond *55*), în cadrul căreia am găsit atât broșuri și alte materiale redactate de comuniști în detenție, cât și corespondență; colecția *Procese întocmite de organele Justiției, Siguranței, Jandarmeriei pentru comuniști, militanți ai mișcării muncitorești și ai organizațiilor de masă* (fond *96*), în cadrul căreia am identificat dosarele procesului „Apărării" din 1943–1944, în urma căruia soția lui Miron Constantinescu, Sulamita Bloch, a fost condam-

nată la moarte în contumacie; sau fondul *Apărarea Patriotică* (fond *91*), care conține documente referitoare la activitatea acestei organizații în anii celui de-al Doilea Război Mondial.

Deschiderea arhivelor emanate de fostul Partid Comunist Român a însemnat o șansă importantă pentru cercetătorii și istoricii interesați de trecutul recent al României. Odată cu această *revoluție* instituțională, am avut posibilitatea de a lectura, în sălile de studiu ale Arhivelor Naționale, fondurile Comitetului Central al partidului – *Cancelarie*, *Secția Propagandă și Agitație*, *Secția Organizatorică*, *Secția Economică* sau *Secția Administrativ-Politică*. Documentele din cadrul acestor fonduri: stenograme ale ședințelor Biroului Politic, ale Secretariatului, referate, note, sinteze, au reprezentat o parte importantă a documentației folosite pentru redactarea lucrării de față, în special pentru perioada postbelică. Ele surprind evoluția politică a Republicii Populare după 1948, înregistrând majoritatea evenimentelor care marchează istoria politică, socială, economică și culturală a acestei perioade. Devenind parte a angrenajului care a coordonat politica generală a regimului, Miron Constantinescu a fost un actor important al primului deceniu al României Populare.

Tot la Arhivele Naționale se găsește un fond personal al lui Miron Constantinescu. De dimensiuni reduse, însumând 41 de unități arhivistice, fondul personal Miron Constantinescu pare să fi fost întocmit pe baza materialelor care se vor fi găsit în biroul acestuia, ulterior decesului său neașteptat. Astfel, documentele care se regăsesc în acest fond arhivistic sunt destul de diverse: de la carnetul de membru al UGSR (Uniunea Generală a Sindicatelor din România), autorizații de călătorie gratuite pe toate liniile CFR, permise de portarmă sau diverse chitanțe până la diferite manuscrise, la care probabil Miron Constantinescu lucra, și alte rapoarte și cuvântări ținute cu diferite prilejuri. Tot la Arhivele Naționale, am descoperit în cadrul colecției *Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiu în ilegalitate care au încetat din viață* (fond *53*) un dosar personal al lui Miron Constantinescu – de altfel, singurul dosar de partid pe care l-am putut identifica. Inițial, puținătatea filelor ce compun dosarul respectiv (doar 16 la număr) m-a descumpănit. Însă cele câteva documente din interior – o *adeziune* completată în 1945, o *autobiografie de instituție*, tot din 1945 etc. – s-au dovedit a fi esențiale pentru clarificarea multor detalii confuze sau imprecise din biografia lui Miron Constantinescu.

La începutul anului 2009, am înaintat o cerere Colegiului Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS), prin care am solicitat să fiu acreditat ca cercetător cu tema volumului de față, cerând în același timp arhiviștilor CNSAS să identifice dosarele în care aș fi putut să găsesc informații în legătură cu Miron Constantinescu. Aveam mai multe motive să cred că în arhivele fostei *Securități* vor fi existat destule documente referitoare la Miron Constantinescu. Astfel, știam că în vremea cât a fost președinte al Comitetului de Stat al Planificării, activitatea lui Miron Constantinescu și a altor membri importanți ai CSP ar fi fost pusă sub supravegherea agenturii instituite acolo

de către Alexandru Drăghici. De altfel, acesta a fost unul dintre motivele pentru care Constantinescu i-a atacat virulent pe Alexandru Drăghici și pe Gheorghiu-Dej în *celebrele* ședințe ale Biroului Politic din aprilie 1956[20]. Atunci, Alexandru Drăghici nu ar fi negat nici una dintre acuzațiile pe care Miron Constantinescu i le aducea. Mai mult decât atât, o altă dovadă, care mă îndreptățea să cred că Miron Constantinescu ar fi fost supravegheat de către *Securitate*, este reprezentată de o notă-raport care cuprinde un tabel cu toți membrii Comitetului Central și alți activiști de partid care au fost urmăriți de către *Securitate* prin mijloace de tehnică operativă (TO) – corespondență, ascultarea telefoanelor[21]. În acest tabel, Miron Constantinescu figurează ca fiind pus sub urmărire prin mijloace de tehnică operativă începând cu anul 1963. De altfel, am fi naivi dacă am crede că Miron Constantinescu nu a fost pus sub supraveghere chiar mai devreme, mai exact în urma eliminării sale din funcțiile înalte pe care le ocupa, în 1957. Practica era una curentă, iar partidul va fi făcut tot posibilul să îi țină în „frâu" pe cei ce dovediseră, în trecut, nesupunere. În pofida tuturor acestor evidențe, răspunsul primit din partea Colegiului CNSAS a fost unul dezamăgitor, fiind informat că în Arhiva CNSAS nu se găsesc dosare în care să figureze numele lui Miron Constantinescu.

În legătură cu alte tipuri de surse, doresc să precizez că de un real folos mi-a fost cercetarea colecției cotidianului *Scânteia*, tribuna propagandismului Comitetului Central. Vreme de câteva luni, după 23 august 1944, Miron Constantinescu s-a aflat la conducerea ziarului principal al comuniștilor, el fiind primul „șef roșu" al *Scânteii* legale. Ulterior, în paginile *Scânteii* erau publicate informații detaliate legate de evenimentele importante din viața partidului, astfel încât cotidianul reprezintă o importantă sursă pentru cei interesați de istoria comunismului românesc. Am acordat o atenție deosebită și publicațiilor din perioada interbelică la care Miron Constantinescu a fost colaborator, identificând majoritatea contribuțiilor sale publicistice.

De un real ajutor mi-a fost literatura de specialitate care, în ultimii ani, a cunoscut o dezvoltare apreciabilă. Dincolo de sintezele referitoare la comunismul românesc[22], există o importantă literatură secundară, care cuprinde atât volume care analizează diferite evenimente sau aspecte legate de istoria comunismului, cât și un număr impresionant de studii care se regăsesc în periodicele de profil: *Analele Sighet*, *Arhivele totalitarismului*, *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, *Dosarele Istoriei*, *Magazin istoric*, *Sfera politicii* etc. De altfel, întreaga literatură consacrată istoriei recente a României cunoaște un flux editorial pe un trend continuu ascendent. Problema majoră din punctul de vedere al demersului meu e că subiectele abordate în cadrul majorității acestor lucrări au vizat îndeosebi dimensiunea represiunii comuniste și a universului concentraționar. Foarte puține lucrări s-au scris referitor la modalitățile de funcționare ale statului comunist, la structurile de partid și de stat. Lipsesc, de asemenea, lucrări care să abordeze într-o manieră științifică dimensiunea eșecului economic al regimului comunist sau diferitele aspecte ale

cotidianului. De real folos mi-au fost și colecțiile și volumele de documente editate în ultimii ani, fie că e vorba de stenogramele ședințelor Biroului Politic al CC al PMR[23], fie de stenogramele diferitelor ședințe plenare ale Comitetului Central, îndeosebi cele care au marcat istoria partidului în primele decenii postbelice[24], sau alte colecții de documente[25].

O perspectivă inedită asupra trecutului comunist ne-o oferă și literatura memorialistică, poate genul cu cea mai mare anvergură în ultimii douăzeci de ani. Pe lângă volumele cu interviuri cu diferiți *nomenclaturiști* ale Laviniei Betea[26], de un real ajutor mi-au fost memoriile sau jurnalele unor personaje precum Gheorghe Apostol[27], Silviu Brucan[28], Sorin Toma[29], Paul Sfetcu (unul dintre secretarii personali ai lui Gheorghiu-Dej)[30], Paul Niculescu-Mizil[31], Gheorghe Gaston Marin[32], sau ale istoricilor Florin Constantiniu[33] și Apostol Stan[34].

Pentru a încheia discuția referitoare la tipurile de surse accesibile, ar trebui să mai menționez și un alt tip de lucrări care își au o utilitate aparte – literatura propagandistică, referindu-mă prin acest termen la producția istoriografică din anii regimului comunist, în special cea care tratează diferite aspecte din trecutul recent al României. Discursul istoriografic din cadrul acestor surse este pe alocuri puternic ideologizat, astfel încât trebuie să fie citite cu destulă atenție. Lucrările rămân totuși importante datorită informațiilor pe care le cuprind. Nu în ultimul rând, ele trebuie consultate întrucât abordează subiecte pe care istoriografia de mai târziu le-a ignorat. A fost necesar, spre exemplu, să consult lucrările referitoare la presa de stânga din perioada interbelică, sau la diferitele organizații de stânga – *Frontul Studențesc Democrat*, chestiuni care nu au mai reprezentat un interes aparte pentru istorici în perioada postcomunistă.

*
* *

Existența adultă a lui Miron Constantinescu s-a consumat de-a lungul a patru decenii, putând fi divizată simbolic în patru perioade distincte: tinerețea *„revoluționară"* (1934–1944); ascensiunea și perioada de *mărire* (1944–1956); căderea și marginalizarea (1956–1965); reabilitarea (1965–1974). După cum lesne se observă, fiecărei dintre aceste etape ale vieții sale îi corespunde *grosso modo* un decupaj temporal de un deceniu. Având în vedere acest aspect oarecum inedit, structura volumului meu a trebuit să țină seama și să se suprapună pe această configurație.

Prima parte a incursiunii noastre în biografia lui Miron Constantinescu surprinde existența acestuia în anii devenirii sale intelectuale și politice. Cele cinci capitole care compun prima parte a lucrării – *Ucenicia unui revoluționar (1917–1944)* – analizează tinerețea „revoluționară" a lui Miron Constantinescu, exemplificând ipostazele devenirii acestuia: copilăria timpurie în Basarabia, adolescența la Arad și anii de studenție în Bucureștiul anilor '30, dar și activitatea sa clandestină în cadrul diferitelor structuri ale Partidului Comunist din România. Nu în ultimul rând, tot în cadrul primei părți, am realizat

și o analiză atentă a condițiilor care au dus la arestarea și încarcerarea sa, din motive politice, în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Descendența lui Miron Constantinescu și existența sa timpurie nu întruneau caracteristici care să sugereze o posibilă *devianță* a sa ulterioară. E adevărat că statutul acestuia era unul *necanonic* – el fiind un copil născut în afara unei căsătorii –, iar micile *rupturi* biografice ale existenței sale timpurii – îndeosebi pierderea ambilor părinți încă de la o vârstă fragedă – vor fi putut augmenta tendința acestuia către periferie, marginalitate și devianță. Pe de altă parte, devenirea intelectuală a lui Miron Constantinescu a întrunit caracteristicile epocii sale – după un bacalaureat trecut cu brio la unul dintre liceele de seamă din Transilvania, acesta și-a continuat studiile în cadrul Facultății de Litere și Filozofie a Universității din București. În anii studenției, Miron Constantinescu a fost *sedus*, la fel ca mulți alți tineri din generația sa, de sociologie, alăturându-se programului academic patronat de Dimitrie Gusti. După ce a obținut în 1938 o licență în sociologie, apreciată la acea vreme de profesorii săi, Miron Constantinescu a devenit și membru al echipelor monografice, participând la campanii în anii 1938–1939.

Dincolo de această dimensiune a existenței sale, în anii 1934–1944 Miron Constantinescu a trăit și pe alte coordonate, el devenind membru al mișcării comuniste clandestine – mai întâi al Uniunii Tineretului Comunist (1935), iar mai apoi al Partidului Comunist din România (1936). De-a lungul câtorva ani, Miron Constantinescu a acceptat pariul acestui *joc dublu* – un exercițiu de echilibristică riscant și periculos. La un moment dat însă, a fost pus în situația de a alege. Fără să clipească, a păsit pe drumul infinit mai greu și mai neprimitor al clandestinității. Pe termen scurt, pariul său avea să îi aducă numai neplăceri – o arestare și o condamnare la zece ani de temniță. Pe termen lung însă, alegerea sa se va dovedi a fi „câștigătoare". După 1944, condamnarea avea să îl plaseze în „galeria" liderilor care suferiseră repercusiuni de natură penală în urma activității lor clandestine. Iar cei aproape patru ani petrecuți în detenție aveau să îl introducă pe Miron Constantinescu în universul deloc agreabil, dar plin de posibilități al închisorilor, acolo unde-i va cunoaște și se va putea apropia de mulți dintre liderii comuniști – Gheorghe Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi, Teohari Georgescu, Emil Bodnăraș, Chivu Stoica sau Alexandru Drăghici. Tot în cadrul acestei prime părți a lucrării, am ales să dedic un capitol și activității din *ilegalitate* a Sulamitei Bloch, cea care din 1937 avea să devină soția lui Miron Constantinescu. Rațiunile unei astfel de opțiuni rezidă în caracterul extrinsec al activității clandestine a acesteia. Mai exact, implicarea sa din ce în ce mai activă în mișcarea comunistă ilegală survine în contextul arestării lui Constantinescu în 1941, fiind decisiv influențată de acest eveniment.

Activitatea lui Miron Constantinescu de dinainte de 1944 avea să îi confere un *capital politic* ce i-a permis să urce rapid treptele puterii în anii postbelici. Ascensiunea sa în cadrul structurilor de partid și de stat de după 1944 este prezentată pe larg în cadrul celor cinci capitole care formază partea a doua a

lucrării – *Un stalinist zelos (1944–1956)*. În 1945, la doar 27 de ani, el devenea membru al Biroului Politic al Comitetului Central – fiind cel mai tânăr reprezentant al partidului în acest for de conducere. Un an mai devreme, aceluiași Constantinescu i se încredințase conducerea *Scânteii* – organul de presă al Comitetului Central al PCdR. Din 1945, avea să treacă secretar la organizația regională București, iar mai apoi secretar al Secției Organizatorice – funcții din care a coordonat campaniile masive de recrutări ale PCdR de după război. Anul 1946 avea să îi deschidă porțile legislativului, Miron Constantinescu obținând un loc de deputat în circumscripția electorală Covurlui la alegerile din noiembrie. Anul următor face pasul și către executiv, fiind numit subsecretar de stat în Ministerul Educației Naționale. Instaurarea Republicii Populare îl statornicește în funcții, ba chiar acestea devin din ce în ce mai însemnate – portofoliul Minelor și Petrolului (1948) și președinția Comitetului de Stat al Planificării (din 1949), funcție din care a coordonat implementarea primelor două planuri de stat anuale (1949 și 1950), dar și a primului plan cincinal (1951–1955). Pe linie de partid, lucrurile nu se schimbă, Constantinescu fiind confirmat în funcțiile de membru al Comitetului Central și al Biroului Politic chiar și în contextul unor „restructurări". Ba chiar, în 1952, reușește să mai urce o treaptă simbolică, regăsindu-se printre membrii Secretariatului CC al PMR. În primul deceniu postbelic, Miron Constantinescu s-a dovedit a fi un soldat disciplinat al partidului. S-a pus în slujba acestuia, girând toate acțiunile coercitive și punitive prin care comuniștii și-au impus controlul total asupra societății românești. Pe linia politicii de partid, s-a poziționat de fiecare dată strategic, admițând și punând umărul la debarcarea unor vechi tovarăși, transformați în „dușmani ai poporului" – Lucrețiu Pătrășcanu, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu ș.a.

Un episod esențial al biografiei lui Miron Constantinescu îl reprezintă însă momentul *pseudoapostaziei* acestuia, survenită în contextul tulbure provocat de Congresul al XX-lea al PCUS. Istoria confuză a anilor 1956–1957 și deceniul de marginalizare politică și socială a lui Miron Constantinescu, care a urmat evenimentelor din 1956–1957, sunt discutate pe larg în cadrul părții a treia a volumului – *Căderea (1956–1965)*. Gestul său de a se ridica împotriva lui Gheorghiu-Dej, a fost perceput de mulți ca o răzvrătire izvorâtă din cinism și oportunism. Dar va fi vrut oare Miron Constantinescu să îi ia locul lui Gheorghiu-Dej? Sau *încercarea* sa va fi vizat o reală liberalizare a regimului? Au existat, ba chiar mai există și astăzi, discuții în acest sens. Au fost vehiculate ipoteze, și au fost aduse argumente în favoarea ambelor puncte de vedere. Statutul necanonic al lui Constantinescu – care era descendent al unei familii deloc modeste, avea studii și se plasa într-un univers intelectual inaccesibil celorlalți tovarăși ai săi –, dar și alte gesturi și atitudini ale sale din trecut pot sugera ideea și/sau imaginea unui „reformator". De altfel, sunt destui cei care au văzut în Miron Constantinescu o (dacă nu chiar singura) posibilitate prin care partidul putea depăși impasul dogmatic în care se găsea la mijlocul anilor 1950 – dintre aceștia,

îi amintim pe Petru Dumitriu, Paul Cornea sau chiar pe Lucian Blaga. Pe de altă parte, Miron Constantinescu se dovedise a fi un comunist intransigent și un stalinist impenitent, ce nu părea dispus să accepte compromisuri în ceea ce privește misiunea partidului, pe care îl servea orbește. În aceste condiții, e firesc să ne întrebăm ce forme va fi îmbrăcat acea ipotetică „liberalizare" pe care ar fi patronat-o Miron Constantinescu?

Puținătatea detaliilor legate de ceea ce se va fi întâmplat cu adevărat în 1956 la vârful partidului nu ne poate edifica asupra resorturilor intime ale atitudinilor și gesturilor lui Miron Constantinescu sau Iosif Chișinevschi – pe care propaganda partidului, iar mai apoi istoriografia, avea să îi așeze alături, în cadrul unui *grup complotist* care pusese la cale un *puci*. Mai exact, dincolo de disputa care s-a consumat în ședințele simultane ale Biroului Politic din aprilie 1956, nu știm aproape nimic despre tot ceea ce s-a întâmplat în „culise". Vor fi fost pozițiile critice ale lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi susținute sau chiar încurajate cumva de către Moscova? Și dacă da, de ce inițiativa celor doi a eșuat? Vor fi existat nemulțumiri în rândul celorlalți membri ai Biroului Politic – bunăoară, din partea unora ca Alexandru Moghioroș, Constantin Pârvulescu sau Emil Bodnăraș? Și dacă vor fi existat, de ce nu au fost ele exprimate în cadrul ședințelor respective?

Povestea conflictului din cadrul Biroului Politic din 1956 e interesantă din mai multe perspective. În primul rând, e primul *dereglaj* de la cel mai înalt nivel din PMR în cadrul căruia Gheorghiu-Dej nu a mai fost cel care a dictat termenii disputei. Cel puțin nu de la început. Mai mult decât atât, e tot primul conflict ce survine oarecum spontan. Mai exact, anterior momentului 1956 nu au existat nici dispute și nici tensiuni majore între Gheorghiu-Dej și ceilalți doi tovarăși ai săi. Mai mult decât atât, nici Iosif Chișinevschi și nici Miron Constantinescu nu aveau și nici măcar nu puteau tinde la statutul, anvergura politică, sau pârghiile decizionale pe care le avuseseră Lucrețiu Pătrășcanu, Ana Pauker sau Vasile Luca. Avem motive să credem și că Gheorghiu-Dej nu îi va fi perceput vreodată ca doi adversari redutabili. În aceste condiții, e foarte probabil ca atitudinea critică a celor doi să fi fost considerată de către Gheorghiu-Dej ca o rătăcire de moment. De altfel, peste ani, avea să declare că cei doi, neavând tăria de caracter necesară, își *„pierduseră capul"* în contextul dezvăluirilor din cadrul raportului secret al lui Nikita Hrușciov[35]. O asemenea ipoteză ar explica celelalte aspecte paradoxale pe care le comportă conflictul din 1956. În primul rând, e oarecum bizar faptul că poziția critică a celor doi nu a fost sancționată exemplar de conducerea PMR. Gheorghiu-Dej s-a mulțumit în aprilie 1956 cu un *armistițiu*. Poziția lui moderată nu trebuie înțeleasă însă ca o slăbiciune. Ba chiar, ea capătă oarece coerență în contextul în care acceptăm ideea că Gheorghiu-Dej nu îi percepea pe cei doi drept o amenințare. E adevărat și că pozițiile ferme ale majorității celorlalți membri ai Biroului Politic, care s-au întrecut în a forma un scut în jurul lui Gheorghiu-Dej, l-ar fi liniștit pe acesta din urmă.

Un alt aspect inedit legat de conflictul din 1956–1957 îl reprezintă pacienţa şi îngăduinţa cu care partidul a tranşat chestiunea. Verdictul în cazul celor doi *nemulţumiţi* avea să survină la mai bine de un an de la declanşarea disputei. Mai mult decât atât, verdictul în cazul „Miron Constantinescu – Iosif Chişinevschi" nu a avut nici tragismul eliminării lui Ştefan Foriş sau a lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi nici pe cel al epurării Anei Pauker sau a lui Vasile Luca. Sancţiunile în cazul celor doi au fost moderate. E adevărat că ei şi-au pierdut statutul de membri importanţi ai nomenclaturii, ba chiar şi funcţiile înalte pe care le ocupau, dar marginalizarea lor nu a fost nici brutală, nici totală. Atât Miron Constantinescu, cât şi Iosif Chişinevschi au rămas în funcţiile de membri ai Comitetului Central, şi abia peste câţiva ani avea să găsească Gheorghiu-Dej prilejul de a se descotorosi cu totul de cei doi. Semn că partidul păşise într-o nouă etapă, în cadrul căreia conflictele nu îşi mai găseau „rezolvarea" în sânge.

Biografia lui Miron Constantinescu capătă valenţe demne de atenţie şi datorită faptului că destinul său politic a urmat un curs sinusoidal, marcat de perioade de ascensiune fulminantă, dar şi de cădere şi marginalizare. Un raport al postului de radio Europa Liberă, care făcea o incursiune în biografia lui Miron Constantinescu, vorbea despre *„eclipsa aproape totală"* în care intrase cariera sa politică ulterior conflictului din 1956–1957. Vreme de aproape un deceniu, Miron Constantinescu a trăit drama celui exclus, marginalizat, aruncat undeva la periferia vieţii sociale. Mărturiile despre acea etapă a vieţii sale evocă această imagine, a unui personaj ce era evitat de către foştii prieteni sau tovarăşi, asemeni unui „pestiferat"[36]. Eşecul său politic nu i-a domolit însă apetitul de carierist, şi nici pornirile şi atitudinile din trecut. Miron Constantinescu a rămas un zelos şi de nădejde cadru al partidului. Fiecare numire şi detaşare a sa ulterioară, în funcţii mărunte în raport cu statutul său anterior, era percepută de Miron Constantinescu ca având caracterul unei *misiuni*. Mărturiile şi documentele de arhivă ne schiţează imaginea unui personaj vigilent până la paranoia, care vedea duşmani şi pericole la adresa regimului la tot pasul. Experienţa căderii nu îi va fi atenuat nici asperităţile şi nici lipsa de tact din relaţiile cu subordonaţii sau chiar colegii săi. Se pare că Miron Constantinescu va fi rămas la fel de brutal şi la fel de inabordabil, ceea ce-l transforma într-un personaj lesne detestabil.

În altă ordine de idei, experienţa căderii politice, coroborată cu detaşarea sa în funcţii din mediile academice au influenţat relansarea carierei intelectuale a lui Miron Constantinescu. Vechile pasiuni din tinereţe – istoria şi sociologia, la care renunţase fără prea mult regret în schimbul pariului ce nu părea tocmai avantajos al clandestinităţii politice – aveau să revină pe agenda lui Miron Constantinescu, din ce în ce mai pregnant în contextul în care acesta realiza că posibilităţile de revenire în câmpul puterii se diminuează. Eforturile sale din anii de „mizerie", de recuperare a unui ecart însemnat din punct de vedere intelectual şi academic, o situaţie pe care cariera politică o generase şi o adâncise de-a lungul vremii, şi-au găsit concretizarea în contextul reabilitării sale, când posibilităţile de afirmare intelectuală s-au înmulţit, devenind şi mult mai accesibile.

În istoria comunismului românesc, cazul lui Miron Constantinescu e oarecum ieșit din tipare și datorită șansei pe care a avut-o acesta – aceea a unei reabilitări și a unei reveniri în câmpul puterii. Această ultimă etapă a vieții sale face obiectul celei de-a patra părți a acestui volum – *Reabilitarea și... imposibila reîntoarcere (1965–1974)*. *Căderea* în universul partidelor comuniste era un fenomen ce căpăta valențe aproape ritualice, fiind urmată chiar de un *exil* simbolic; aceste măsuri aveau darul de a-l umili pe cel căzut în dizgrație, anulându-i astfel legitimitatea. În aceste condiții, căderea devenea *ireversibilă*, mai ales în contextul în care puterea era deținută de cel care își legitimase „domnia" prin delegitimarea celui căzut. Totul se schimba însă în contextul unui deces. Moartea lui Gheorghiu-Dej, pe care majoritatea foștilor săi rivali nu aveau să o mai apuce, a devenit un moment important în cariera politică a lui Miron Constantinescu. În noul context, statutul acestuia, de fost *rival* al lui Gheorghiu-Dej, dobândea semnificațiile unei *virtuți*. Miron Constantinescu a fost recuperat aproape instantaneu de noul lider de la București, fiindu-i acordate funcții și demnități. E adevărat că politica lui Nicolae Ceaușescu în această privință a fost una prudentă, acesta permițându-i lui Constantinescu doar o *reabilitare controlată*. Scopul intim al gestului lui Ceaușescu a avut două finalități, ambele fiindu-i convenabile noului secretar general al partidului. Pe de o parte, recuperându-l pe Miron Constantinescu, oferindu-i acestuia ceva mai mult decât cu ce fusese el obișnuit în anii săi de marginalizare, Nicolae Ceaușescu și l-a fidelizat pe acesta. Pe de altă parte, readucerea în prim-plan a fostului *rival* al lui Gheorghiu-Dej nu putea decât să-i deranjeze, ba chiar să-i agaseze pe foștii *locotenenți* ai celui din urmă – Gheorghe Apostol, Chivu Stoica sau Alexandru Drăghici, care cu greu puteau înțelege resorturile și mizele unei astfel de tactici.

Ultimul deceniu al existenței lui Miron Constantinescu a coincis cu primul deceniu al noului regim al lui Nicolae Ceaușescu. Câtă diferență între cei doi vechi *tovarăși*, care își petrecuseră o parte a celui de-al Doilea Război Mondial în temnițe, amândoi în umbra lui Gheorghiu-Dej. Pe de o parte, Nicolae Ceaușescu, un fost ucenic cizmar, sfida Moscova și câștiga simpatia Occidentului. Steaua sa politică părea să urce necontenit. Cu un aer proaspăt, tânăr, Ceaușescu apărea în ochii Occidentului ca un „copil teribil" al blocului sovietic. De cealaltă parte, am avea imaginea unui Miron Constantinescu peste care parcă trecuseră secolele. Părul îi albise prematur, părea uneori gârbovit și întreaga sa înfățișare lăsa să se întrevadă greutățile pe care viața i le adusese în cale. Există mai multe imagini din epocă care evidențiază această realitate. În preajma lui Nicolae Ceaușescu, Miron Constantinescu părea un bătrân. Și aceasta în condițiile în care cei doi erau de aceeași vârstă, între zilele lor de naștere nefiind decât o diferență de o lună de zile. Destinul îi surâsese însă celui dintâi, și nu fusese decât arareori favorabil celui din urmă.

Experiența acelui deceniu de „mizerie", peste care Miron Constantinescu nu va reuși să treacă poate niciodată, avea să aibă totuși consecințe asupra

modului în care acesta și-a calculat *revenirea*. Un aspect important al ultimilor ani ai vieții acestuia l-a reprezentat cariera intelectuală, care în multe momente a părut să precumpănească în raport cu cea politică. E adevărat și faptul că devenirea intelectuală i-a fost infinit mai accesibilă în anii respectivi. Cum la fel de adevărat e și faptul că funcțiile deținute l-au forțat întru câtva către o astfel de alegere. În legătură cu această etapă a existenței sale, merită menționat faptul că aproape tot ceea ce Miron Constantinescu a vrut să lase posterității, din punct de vedere intelectual, aparține acestor ultimi ani. Spre deosebire de cealaltă *perioadă de glorie* a sa, Miron Constantinescu nu a mai neglijat oportunitățile pe care statutul său intelectual i le putea oferi. Desigur, nici Constantinescu nu mai era tânărul de 27 de ani, „amețit" de funcțiile importante pe care le dobândise cu atâta ușurință. În consecință, în această etapă a vieții sale, Constantinescu s-a dovedit a fi interesat și de ceea ce ar putea lăsa în urmă, semnând mult – volume de autor, coordonate sau editate. De asemenea, au urmat și multiple plecări peste hotare, participări la diferite reuniuni științifice internaționale și chiar organizarea unor congrese internaționale. Activitatea sa intelectuală din acești ani avea să fie confirmată atât de propulsarea sa în funcția de președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice (1970), cât și de reconfirmarea sa ca profesor titular la Universitatea din București (1969), dar și de alegerea sa în rândul membrilor Academiei RSR, cu câteva luni înainte de sfârșitul său prematur (1974).

Dincolo de aceste chestiuni, am considerat că e necesar să discut pe larg și despre rolul lui Miron Constantinescu în procesul de reabilitare a sociologiei. Destinul sociologiei românești în secolul XX a fost strâns legat de istoria politică a țării. Cunoscând o perioadă fecundă în decursul celor două decenii interbelice, disciplina avea să fie interzisă treizeci de ani mai târziu, odată cu instaurarea regimului democrației populare. Restructurarea din temelii a sistemului de învățământ românesc a dus la *desființarea* disciplinei sociologie, considerată ca fiind o știință „burgheză" și „reacționară", prin scoaterea ei din programele de învățământ. Relansarea sociologiei a survenit în contextul unui „dezgheț" intelectual, la mijlocul anilor '60. În cadrul unui capitol separat am ales să reconstitui zbuciumata istorie a sociologiei românești în anii regimului comunist. Intenția mea a fost aceea de a încerca să explic măsura în care Constantinescu a „ajutat" disciplina în eforturile de reinstituționalizare, dar și cât de mult a însemnat relansarea sociologiei în ecuația reabilitării publice a lui Miron Constantinescu după 1965.

PARTEA I

Ucenicia unui revoluționar (1917–1944)

CAPITOLUL UNU

Un fiu al „Revoluției din Octombrie"

„Miron s-a născut în furtunosul și frământatul an 1917"[1]

Către sfârșitul anului 1917, la Sankt-Petersburg, în tânăra capitală imperială de pe malurile Nevei, puciul bolșevic reușise. *Focul* Revoluției se întețea, și avea să cuprindă în curând întreg imperiul cezarilor răsăriteni. În urma incidentelor din 6–7 noiembrie, guvernul provizoriu condus de socialistul Alexander Kerenski, avea să fie înlăturat cu ușurință de către *bolșevicii* ce-l aveau în frunte pe Vladimir Ilici Lenin[2]. Epoca țarilor se încheiase și o nouă etapă din istoria Rusiei începea. În plan extern, fostul imperiu al țarilor continua să ducă războiul absurd împotriva Germaniei, în timp ce populația cunoștea experiența oribilă a lipsei acute de alimente – imagine sumbră a unei lumi ce își trăia ultimele clipe ale existenței sale[3]. Marele Război săpase urme adânci în suflete și locuri. După trei ani de pierzanie și întuneric, lucrurile nu mai erau de mult în matca lor firească. Oamenii piereau departe de locul lor de baștină, familiile se destrămau. Nădăjduiți, destui au fost cei care au ales fuga din fața tăvălugului de foc al războiului.

E și cazul „familiei" lui Miron Constantinescu, pe care sfârșitul anului 1917 o găsește în *refugiu*, într-un colț al fostului imperiu al Romanovilor. Acolo se naște Miron Constantinescu – la 13 decembrie 1917. Detaliile referitoare la locul exact al nașterii sunt încă neclare. Cele mai multe surse indică Chișinăul[4]. În unele documente însă, apare informația că Miron Constantinescu ar fi văzut lumina zilei pe malul Mării Negre, la Odessa[5]. Dar amănuntul acesta e mai puțin important. Interesant e mai degrabă contextul – indiferent că e vorba de Chișinău sau de Odessa, Miron Constantinescu s-a născut în „epoca" Revoluției. O va spune chiar el cu mândrie, peste ani, într-un text autobiografic[6]. Titlul (auto)biografiei „tinereții sale revoluționare" – *Drumul unei generații* – este sugestiv. Miron Constantinescu își relatează *devenirea* nu din perspectiva unui „eu", ci a unui „noi" – *generația predestinată*. Mai mult decât atât, de-a lungul textului, același „eu" este de mai multe ori obturat de mult mai impersonalul „noi". Scopul acestui retuș permanent era acela de a sublinia ideea de apartenență și de evoluție în cadrul unui grup pe care Providența îl însărcinase cu o misiune istorică – *„generația Revoluției din Octombrie"*.

Drumul acelei generații era unul ursit, deci implacabil. Iar devenirea în spiritul „Revoluției" era calea pe care – vrea parcă să ne sugereze Miron Constantinescu – numai „cei aleși" au pășit.

Familia

Știm astăzi puține lucruri referitoare la copilăria sau ascendența lui Miron Constantinescu. În data de 2 septembrie 1945, acesta nota într-o autobiografie care avea să devină parte integrantă a dosarului său de partid:

„Sunt născut în 13 decembrie 1917 la Chișinău, în Basarabia, din părinți bucureșteni care se refugiaseră acolo, după ce nemții ocupaseră Capitala. Tatăl meu a fost profesor universitar de geologie și mineralogie la Școala de Poduri și Șosele. [...] *Numele său a fost Gheorghe Munteanu-Murgoci.* [...] *Eu nu-i port numele pentru că mama mea n-a fost căsătorită oficial cu dânsul"*[7].

Doi ani mai târziu, Constantinescu încerca să își asume public această descendență, semnând o broșură propagandistică cu numele Miron Constantinescu-Murgoci[8]. A renunțat destul de curând la idee[9]. A păstrat însă toată viața o urmă de mândrie în legătură cu acest amănunt, întrucât îl amintea întotdeauna în cercurile sale de apropiați[10].

Tatăl natural al lui Miron Constantinescu a fost Gheorghe Munteanu-Murgoci, geograf, geolog și pedolog român, membru corespondent al Academiei, și vreme îndelungată profesor de mineralogie și geologie la *Școala Națională de Poduri și Șosele* – care avea să fie reorganizată în 1920 în Școala Politehnică din București. Născut la 20 iulie 1872, lângă Brăila[11], Gheorghe era fiul lui Radu Manolache, un țăran înstărit, și al Justinei, născută Olteanu, originară din zona Brașovului, de la Dârste[12]. Neamul lui Radu Manolache își avea obârșia la Bisoca (jud. Buzău). Erau ciobani care își coborau turmele de oi în câmpiile Dobrogei. Existența familiei lui Radu Manolache gravita astfel între Bisoca și Măcin (jud. Tulcea), unde acesta avea o gospodărie în toată regula. Astfel, tânărul Gheorghe și-a petrecut copilăria în cele două sate. Școala primară a urmat-o la Măcin. Despre învățătorul său, se spune că ar fi fost acela care l-ar fi numit Murgoci, după numele unui munte care străjuia satul Bisoca[13]. Gheorghe Murgoci a urmat liceul la Brăila, între 1884 și 1891, iar în 1892 și-a luat bacalaureatul și s-a înscris la Facultatea de Științe a Universității din București, la Secția fizică-chimie. Tot atunci a fost admis ca bursier și la Școala Normală Superioară[14]. În 1895 a obținut licența în Fizică-Chimie, iar un an mai târziu a absolvit și Școala Normală Superioară[15]. Încă din timpul facultății a devenit asistent al profesorilor Dimitrie Negreanu și Ludovic Mrazec, fiind sprijinit de cel din urmă pentru a pleca la studii doctorale în străinătate (1897). A studiat la Viena și la München. În 1900 a devenit doctor în petrografie al Universității din München, cu o teză despre apariția serpentinelor în masivul Parâng[16].

La München, Gheorghe Murgoci a întâlnit-o pe cea care avea să îi devină soție – Agnes Kelly. Născută la 28 martie 1874 la Adelaide, în Australia, într-o familie de emigranți scoțieni, Agnes studiase la Bedford College for Women și la University College, unde a obținut o licență în zoologie. Sfârșitul secolului al XIX-lea o găsea pe Agnes la München, unde avea să obțină doctoratul în filozofie (1900). Gheorghe Murgoci și Agnes Kelly s-au căsătorit în 1904, la Londra, iar un an mai târziu aveau să se stabilească la București[17]. Între timp, Gheorghe Murgoci își obținuse docența la Universitatea din București (1903).

Pentru câțiva ani, Gheorghe Murgoci a fost profesor secundar de fizică și chimie la Liceul „Sf. Petru și Pavel“ din Ploiești și mai apoi la „Gh. Lazăr“ din București. În paralel, a lucrat și ca asistent la Laboratorul de mineralogie și petrografie condus de profesorul Ludovic Mrazec (1900–1906)[18]. Abia în 1909 a fost numit profesor de mineralogie și geologie la Școala Națională de Poduri și Șosele, care avea să devină Școala Politehnică din București în 1920[19], catedră pe care a ocupat-o până la sfârșitul său prematur. Alături de activitatea didactică, Murgoci a întreprins și numeroase cercetări de teren de mineralogie, petrografie, geologie, pedologie sau geografie, concretizate prin numeroase studii și lucrări științifice[20].

Izbucnirea Primului Război Mondial și intrarea României în conflagrație aveau să producă o mică dramă în existența lui Gheorghe Murgoci. Refugiată la Iași, alături de administrația românească în retragere, familia Murgoci s-a destrămat. Agnes a ales să plece în Anglia, de unde nu s-a mai întors niciodată. Alături de ea au plecat și cei doi copii ai familiei – Helen, născută în 1905, și Radu, născut doi ani mai târziu. Agnes s-a stabilit la Bristol, unde a lucrat ca profesoară de biologie. În 1929 a murit prematur, în insula Wight, în urma unui accident de automobil[21].

În anii Primului Război Mondial, Gheorghe Murgoci a rămas la Iași. În 1917 a suferit o criză severă provocată de boala de care suferea, peste care a reușit însă să treacă. În această perioadă ar fi cunoscut-o pe Olimpia Constantinescu, cea care avea să devină mama lui Miron Constantinescu, despre care cel din urmă declară că fusese *„profesoară de limbi (engleză, franceză, germană etc.), dintr-o familie mic-burgheză,* [cu] *studii superioare făcute la München“*[22]. O biografie propagandistică a lui Constantinescu din 1946[23] relevă alte câteva informații în legătură cu originea acesteia. Astfel, se spunea că familia mamei lui ar fi fost originară din Țara Bârsei, din Transilvania, unde bunicul lui Miron lucra ca muncitor în minele de aur din munții Brașovului[24]. În timpul revoluției de la 1848, familia mamei sale ar fi emigrat în Principatul Valahiei – trecând Carpații și stabilindu-se la București[25]. Despre Olimpia Constantinescu s-a afirmat mai târziu că ar fi fost asistenta lui Gheorghe Munteanu-Murgoci, astfel născându-se idila dintre cei doi[26]. Acest detaliu este, fără îndoială, mai puțin important. Cert este că relația dintre cei doi nu a durat, iar Gheorghe Munteanu-Murgoci nu și-a recunoscut niciodată oficial fiul născut în 1917[27]. Putem presupune însă că i-a fost aproape în primul an al vieții, perioadă în care avea

să rămână la Chișinău. Aici, Munteanu-Murgoci a lucrat, întocmind o catagrafie a solurilor Basarabiei. A întreprins și o cercetare de statistică demografică în Basarabia, publicând în 1920, la Paris, lucrarea *La population de la Bessarabie*[28], prefațată de Emmanuel de Martonne.

După sfârșitul Marelui Război, viețile celor doi își vor urma însă cursul lor firesc, dar deosebit. Olimpia Constantinescu a rămas în Basarabia, unde i s-a oferit o catedră în sudul regiunii, undeva în apropiere de Ismail. Miron și-a petrecut astfel primii șase ani ai vieții în Basarabia[29]. Gheorghe Munteanu-Murgoci, în schimb, și-a reluat activitățile de dinainte de război. A plecat mai întâi la Paris, apoi s-a întors în România, dar nu la București, ci la Cluj. Aici, s-a implicat în organizarea primei catedre universitare de mineralogie și petrografie[30]. În 1920 s-a întors la București, reluându-și catedra de la Școala Națională de Poduri și Șosele, reorganizată sub numele de Școala Națională Politehnică. A devenit membru corespondent al Secției de Științe a Academiei Române (1923) și președinte al Comisiei Internaționale de Cartografiere a Solului (1923)[31]. A murit la doar 53 de ani, în data de 5 martie 1925, la București[32].

Înainte de a încheia excursul referitor la familia lui Miron Constantinescu, aș vrea să îmi exprim unele rețineri sau nedumeriri în legătură cu veridicitatea datelor pe care le livrează Miron Constantinescu în legătură cu mama sa. În realitate, despre Olimpia Constantinescu nu se știe aproape nimic. Într-un articol recent, Florian Tănăsescu sugera că numele Constantinescu nici nu era al ei, fiind dobândit prin căsătoria cu avocatul Gheorghe Constantinescu din Chișinău, care ar fi devenit tatăl adoptiv al lui Miron[33]. Informația nu este confirmată însă de nici o altă sursă, drept care îmi exprim reticența în legătură cu acest amănunt. Cred însă că merită amintit, chiar dacă doar ca un simplu detaliu. Dincolo de această chestiune, din puținele date disponibile, reies câteva coincidențe cel puțin stranii referitoare la Olimpia Constantinescu. Evocându-și mama, Miron Constantinescu spune despre ea că ar fi studiat în străinătate, dar nu oriunde, ci tocmai la München, acolo unde Munteanu-Murgoci o întâlnise pe soția sa – Agnes Kelly. Mai mult, evocând ascendența acesteia, Constantinescu face referire la Țara Bârsei, care se întâmplă să fie tocmai baștina bunicii sale paterne, Justina Olteanu. În fața unei astfel de situații cel puțin bizare, putem enunța două ipoteze. Pe de o parte, e posibil ca aceste informații să fie simple coincidențe. Nu e exclus ca Olimpia Constantinescu să fi studiat la München, unde ar fi avut posibilitatea de a-l cunoaște pe Munteanu-Murgoci. Nu e greu de crezut nici că familia Olimpiei să fi fost originară tot din zona Brașovului, asemenea bunicii sale paterne. Pe de altă parte însă, există și posibilitatea ca Miron Constantinescu să fi furnizat „cadriștilor" câteva informații nu false, ci distorsionate. Mai precis, e posibil ca el să fi „jonglat" cu destulă dibăcie cu diferite detalii din biografia tatălui său, livrându-le partidului ca amănunte din trecutul mamei sale, adăugând astfel substanță unei ascendențe tulburi și pline de incertitudini.

Copilăria și adolescența. În Basarabia și la Arad

Tânărul Miron și-a petrecut primii ani ai vieții în Basarabia. Se pare că el ar fi păstrat o oarecare nostalgie pentru locurile unde copilărise. În ianuarie 1941, în timpul anchetei care a urmat arestării sale la Galați, acesta mărturisea că motivul pentru care se afla în acele zile în orașul de la malul Dunării l-ar fi reprezentat dorința de a se reîntoarce „acasă" – în Basarabia, unde copilărise, la Chișinău și Ismail[34]. Fără doar și poate, Miron nu a avut parte de o copilărie nefericită. În ciuda vremurilor tulburi în care se născuse, e foarte posibil ca statutul social al părinților să-i fi permis să aibă parte de o existență fericită și fără lipsuri.

În 1923, Olimpiei Constantinescu, profesoară pe atunci de limbi străine la o școală din Ismail, i s-a oferit o catedră la Arad[35]. A plecat, fără să se gândească prea mult, tocmai în extremitatea estică a Regatului României. În orașul de pe malul Mureșului, Olimpia Constantinescu avea să își petreacă ultimii opt ani ai vieții.

Aradul este situat pe cursul inferior al râului Mureș, în șesul întins al Tisei. Orașul era, în perioada interbelică, singura așezare urbană a județului omonim. Populația municipiului, conform *Recensământului din 1930*, număra puțin peste 77.000 de locuitori, aproximativ 18% din întreaga populație a județului[36]. Aradul interbelic era un oraș în expansiune. După 1918, în Arad au fost construite o serie de întreprinderi: fabricile de textile ITA, FIBA, TEBA, moara Neuman, fabrica de mobilă Lengyel, fabrica de zahăr (1926), fabrica de lacuri și vopsele Polyrom (1930). Pe lângă acestea, o proporție covârșitoare în industria municipiului a deținut-o uzina J. Weitzer, care a fuzionat în 1920 cu producătorul de automobile Marta, rezultând Uzinele Astra. Confortul vieții urbane era asigurat de către rețeaua de apă curentă (uzina de apă a fost reconstruită între 1931 și 1934), de străzile asfaltate, de iluminatul public, serviciile de salubritate sau transportul în comun (în anii '30, rețeaua transportului public din Arad număra șaisprezece linii).

Aradul interbelic era și un oraș cosmopolit. Conform recensământului din 1930, populația era formată în majoritate de etnici români (39,3%) și maghiari (38,8%), la care se adăugau germani (7,9%), sârbi, croați, sloveni (1,7%), cehi, slovaci (1,4%), evrei (9,1%) ș.a.[37] Ponderea maghiară era covârșitoare de fapt, dacă ținem seama că jumătate din locuitori, 53% din totalul populației, și-a declarat maghiara ca limba lor maternă[38]. Din punct de vedere religios, o majoritate aproximativă era reprezentată de credincioșii romano-catolici (38,5%), alături de care mai erau ortodocși (33,8%), reformați calvini (9,9%), greco-catolici (4%), evanghelici (2,6%), mozaici (2,4%) ș.a.[39]. O altă dovadă a cosmopolitismului orașului de pe Mureș este reprezentată de numărul locuitorilor care vorbeau limba română. Deși o majoritate importantă se declarau cunoscători ai limbii române, mai erau și 17.659 de locuitori care nu o vorbeau[40].

Expansiunea urbană a municipiului este reflectată și de numărul locuitorilor Aradului care erau născuți în localitate: 31.012 (40,2%). Majoritatea era

reprezentată de populația statornicită în Arad ulterior: 34.236 de locuitori. E adevărat că o bună parte a acestora proveneau din mediul rural din același județ (20.544). Alți 11.609 locuitori erau transilvăneni stabiliți ulterior în Arad. Din celelalte provincii, cifrele erau mai modeste (Oltenia, 794; Muntenia și Dobrogea, 580; Moldova, 257; Basarabia, 364; Bucovina, 88). Alți 11.818 locuitori ai Aradului erau persoane născute în străinătate[41]. Astfel, cifrele ne vorbesc despre un oraș care își dublase practic numărul locuitorilor în decursul unei generații. Fără îndoială că dezvoltarea industriei orașului va fi contribuit la acest proces. Însă Aradul era și un important centru comercial, și un important centru cultural.

Aradul interbelic avea o populație activă care însuma aproximativ 50% din totalul locuitorilor. Arădenii lucrau în exploatarea solului (6.427), exploatarea subsolului (72), industria metalurgică (7.301), industria lemnului (3.475), construcții (1.975), industria textilă și manufacturieră (7.499), industria alimentară, tutun (2.974), industria chimică, hârtie, tipar (1.143), alte întreprinderi industriale (671), credit, reprezentanțe, agenții de comerț (1.694), comerț (7.271), transporturi (7.116), sau instituții publice (8.296)[42].

Ca așezare și sub aspect edilitar, relatările din epocă prezentau Aradul ca pe un oraș agreabil și primitor: *„Orașul e destul de frumos în haina lui de arbori și de flori; vara: strade cu perspective minunate ca Bulevardul Ferdinand și Regina Maria, clădiri impunătoare ca Primăria și Palatul Cultural și acel «Strand» care e o plajă de mare pe malul unui râu de șes, școli mari ca liceul Nicoară în apropierea grădinii publice și școala medie Iosif Vulcan. Orașul e cu casele strânse, spre margine sunt cele cu grădini“*[43].

Creșterea populației a dus și la o dezvoltare firească a orașului, care în anii 1930 părea să nu fie cu nimic mai prejos decât o așezare urbană occidentală: *„Aradul este orașul pe care-l îndrăgești ușor. Cum intri în oraș de la gară, Bulevardul Regele Ferdinand te impresionează prin amploarea lui, prin scuarul său de arbori și flori, care se întind până în inima orașului, și prin clădirile sale publice, între care edificiul primăriei cu stilul său sobru și turnul său înalt reamintește casele de sfat ale municipiilor germane. Între acestea, palatul Asigurărilor Sociale și Căminul de Ucenici sunt realizări românești, care fac cinste înfăptuitorilor lor. Din bulevardul acesta, făcând câțiva pași spre răsărit, ți se înfățișează ochilor partea cea mai pitorească a Aradului, malul îngrijit al Mureșului, care cu apele sale bogate îi dă înfățișare de oraș balnear“*[44].

Dincolo de aceste aspecte, Aradul interbelic era și un important centru cultural, cu o viață culturală activă și cu școli de renume: *„Impozanta clădire a Palatului Cultural, cu înaltele sale coloane corintiene, cu grădina împrejmuitoare de arbuști și flori, cu bogata pinacotecă și colecție preistorică, cu pompoasa sală de conferințe și concerte, cu biblioteca Xenopol, dăruită Ardealului din lăsământul marelui istoric, îți dă impresia unui oraș autentic apusean, precum pompoasa intrare în liceul Moise Nicoară, clădită din banii unei fundații românești, îți amintește, mai curând de o școală superioară, decât de un liceu.* [...] *Mișcarea culturală a centrului se desfășoară mai ales între zidurile*

Palatului Cultural. [...] *Aspectul de oraș cultural îl dă însă Aradului mai ales numeroasele sale școli. Academia teologică, școala normală de băieți, liceul Moise Nicoară cu bogatele sale colecții și biblioteci, liceul de fete Ghiba Birta, liceele comerciale și industriale de fete și băieți* [...]“[45].

Un alt punct de atracție al Aradului interbelic îl reprezenta vechea cetate militară, de pe malul Mureșului, construită în vremea împărătesei Maria Tereza: *„Străbătând digul, locul de plimbare al arădenilor în lunile de vară, de dincolo de Mureș te urmăresc turlele bisericii militare din inima cetății, cetate clădită pe vremea Mariei Tereza, după planurile generalului de geniu Harsch Ferdinand, pe o insulă din nemijlocita apropiere a orașului“*[46].

Imaginea centrului cu înfățișarea sa occidentală era dublată de aspectul întru totul românesc al mahalalelor Aradului, cu case răsfirate, înconjurate de grădini: *„Părăsind bulevardul Regele Ferdinand în direcția opusă, adică spre apus, orașul își recapătă îndată aspectul de odinioară: oraș de șes cu înfățișare de sat. Mai ales cele cinci cartiere: Pârneava, Șega, Gai și Micălaca, mai puțin cartierul Grădiște îți lasă această impresie“*[47].

În acest centru cosmopolit, efervescent și în plină expansiune avea să își petreacă Miron Constantinescu o parte a copilăriei, dar și adolescența. Despre adolescența sa arădeană avem câteva informații, în marea lor majoritate cuprinse într-o evocare autobiografică din 1970[48]. Rămas orfan de ambii părinți la doar 14 ani, se prea poate ca Miron să nu fi avut parte de o adolescență tocmai fericită în orașul de pe malul Mureșului, în ciuda faptului că o asemenea idee nu transpare mai deloc din scurtul eseu autobiografic. Ba chiar din contră, imaginea Aradului interbelic surprinde prin nostalgie și seninătatea cu care este evocată. Miron a frecventat cursurile Liceului „Moise Nicoară“ din Arad, veche instituție de cultură arădeană, care își avea originile în 1707, când călugărul bavarez Camil Nöffrich înființa prima școală elementară din oraș[49]. Instituția școlară era una prestigioasă, numărând printre profesorii și foștii elevi nume mari ale culturii românești: Moise Nicoară, Ioan Slavici, Vasile Goldiș, Ștefan Augustin Doinaș, Paul Everac, Dimitrie Panaitescu Perpessicius[50] ș.a.

Multe din informații cuprinse în eseul autobiografic sunt inedite și trebuie analizate cu foarte mare prudență, tocmai datorită faptului că nu pot fi verificate prin raportarea la alte surse. Nu îl suspectez pe Constantinescu de „fabricarea“ unui trecut, însă se prea poate ca multe din detalii să fi suferit o serie de distorsiuni, adăugiri, iar alte amănunte să fi fost (in)voluntar omise. Spre exemplu, nu știm în ce măsură e adevărată informația cum că Miron Constantinescu, alături de câțiva prieteni: Dante Gherman, Alexandru Bulla, Iosif Toth, Adorian Gheorghe, Romulus Miclea, Teodor Pascu, Ion Vaida, ar fi constituit un grup *„sub conducerea Partidului Comunist din România“*[51]. La fel, ne întrebăm și în ce măsură e adevărată istoria „rebeliunii“ împotriva *misticismului*: Miron Constantinescu își amintea de o îndrăzneață luare de poziție față de *„obligația silnică de a sta ore întregi în picioare duminica într-o biserică înghețată“*[52]. Astfel, el și alți câțiva prieteni au decis să respingă orice concepție,

mit sau practică religioasă, în ciuda amenințărilor, din partea unor profesori „reacționari", în frunte cu preotul Șteflea, de eliminare din liceu[53].

Dincolo de aceste incertitudini, nu avem alte informații care să ne facă să credem că adolescența lui Miron ar fi putut transcende limitele normalității acelor timpuri. Fără îndoială că mare parte din timp Miron și-l petrecea în activități legate de obligațiile sale școlare. Știm că a fost un elev eminent, iar pasiunea sa pentru studiu l-a făcut să fie apreciat mai târziu – când avea să ajungă student al Facultății de Litere și Filozofie a Universității din București – când Dimitrie Gusti, un fin observator și descoperitor de „minți luminate", a văzut în tânărul Constantinescu un potențial ce merita a fi „cultivat". Un prieten apropiat, Puiu Martin, fiul directorului ziarului local *Știrea* – Ion Martin –, i-a înlesnit lui Miron primele contribuții editoriale în ziarul tatălui său[54]. Tot astfel, profesorul său de limba și literatura română – Alecu Constantinescu (tatăl scriitorului Paul Everac) – l-a îndemnat și l-a încurajat pe Miron să publice diferite texte în revista *Hotarul*, în perioada 1932–1934[55].

Vremea adolescenței a fost, într-o oarecare măsură, și vremea formării sale intelectuale. Miron Constantinescu recunoștea că frecventa cu pasiune Biblioteca Palatului Cultural din Arad, universul său de lecturi de atunci cuprinzând clasici ai literaturii române și universale: Tudor Arghezi, Ady Endre, Arthur Rimbaud, Lucian Blaga, Ion Barbu, Serghei Esenin, Camil Baltazar, Feodor M. Dostoievski, Gustave Flaubert, Honore de Balzac, Charles Dickens, T.S. Elliot, Jack London, John Dos Passos ș.a.[56]. Însă operele care i-au marcat tinerețea au fost volumele de poezii ale lui Ady Endre (*Oszzes Versei*), ale lui Rimbaud (*Les illuminations*), *Cuvinte potrivite* și *Flori de mucigai* ale lui Arghezi, *Laudă somnului* și *La cumpăna apelor* ale lui Blaga sau *Anabasis* al lui Saint-John Perse și *Joc secund* al lui Ion Barbu[57].

O întreagă discuție se poate dezvolta în legătură cu momentul adeziunii/apropierii lui Miron Constantinescu de mișcarea de stânga. Literatura propagandistică de după 1945 a sugerat în permanență ideea adeziunii timpurii la cauza comunistă – încă din vremea adolescenței sale arădene. Închinările funebre care au urmat morții acestuia din 1974[58], dar și biografiile propagandistice din 1946 subliniau această idee[59]. Însă chiar Miron Constantinescu recunoaștea într-un text autobiografic din 1945 că nu făcuse parte din nici o structură din subordinea PCdR: „*Viața mea politică a început în 1930, când am luat contact cu UTC prin Wilhelm Gross, elev la școala de comerț, eu fiind elev la liceu. Nu am fost primit în UTC, fiind prea tânăr (aveam 13 ani), dar am avut legătură*"[60]. Același lucru e valabil și pentru eseul său autobiografic din 1970, unde Constantinescu nu insistă asupra unei astfel de idei. E adevărat că în ambele texte el încearcă să sugereze o apropiere de mișcarea comunistă – în autobiografia din 1945 în mod fățiș[61], în timp ce în textul din 1970 mai subtil[62] –, însă nu vorbește deloc, așa cum am văzut, despre o adeziune la vreo structură din subordinea PCdR. Se prea poate însă ca în vremea adolescenței sale arădene, Miron să fi avut primele lecturi „revoluționare". În 1932, același prieten al său,

Wilhelm Gross, activist în mișcarea comunistă de tineret din localitate, i-ar fi împrumutat *Manifestul Partidului Comunist*, într-o ediție a Partidului Social-Democrat din România[63]. Tot atunci, operele lui Vladimir V. Maiakovski, Geo Milev, Serghei A. Esenin sau Ady Endre i-ar fi *„transmis ceva din marea poezie a revoluției socialiste“*[64]. E posibil ca universul acesta de lecturi să fi influențat opțiunile sale politice ulterioare.

Adolescența arădeană a lui Miron Constantinescu se încheie în 1934, când acesta este bacalaureat al Liceului „Moise Nicoară“. În toamna aceluiași an, el părăsește Aradul și pleacă la București, unde se înscrie la Facultatea de Litere și Filozofie a universității bucureștene. Lăsând copilăria și adolescența în urmă, Miron pășea într-o nouă etapă a vieții, o perioadă ce avea să fie plină de evenimente mai mult sau mai puțin fericite.

CAPITOLUL DOI

Ucenicia unui revoluționar

Anul 1934 începuse cât se poate de vitreg pentru România, cu funeraliile fostului prim-ministru I.G. Duca, ucis de un *comando* legionar pe peronul gării din Sinaia. La câteva zile după aceea, Carol II îi încredința lui Gheorghe Tătărăscu misiunea de a forma noul guvern. În primăvară, la București era inaugurat Palatul Telefoanelor, în prezența Majestății Sale, iar două luni mai târziu, tot la București poposea Louis Barthou, ministrul de externe al Franței, într-una din ultimele sale vizite de lucru înaintea sfârșitului său tragic. Tot în vara anului 1934, la Consiliul de Război al Corpului I de Armată din Craiova, se judeca recursul procesului grevelor de la Grivița (ianuarie-februarie 1933). Povestea stârnise mai mult interes peste hotare decât în România. În Franța, Belgia sau Cehoslovacia, avuseseră loc *meeting*-uri de solidaritate cu ceferiștii români. Secția franceză a MOPR-ului[1] tipărise chiar o carte poștală, care „invadase" Legația României de la Paris[2]. În țară însă, situația era mult mai calmă. În boxa acuzaților, nu se mai găseau decât opt dintre cele peste o sută de persoane care fuseseră inculpate inițial în cauză. Cei care primiseră pedepsele grele. Autoritățile judiciare nu au fost mai blânde – deși pedepsele au fost reduse, vinovații pentru tulburările sociale din urmă cu un an urmau să ispășească ani mulți după gratii.

În vara anului 1934, departe de tumultul acestor evenimente, la Liceul „Moise Nicoară" din Arad, tânărul Miron Constantinescu trecea probele examenului de bacalaureat. S-ar fi descurcat bine, căci peste ani va nota chiar că ar fi obținut cea mai mare notă pe țară în acea sesiune[3]. După mai bine de un deceniu, nimic nu îl mai putea reține pe Miron la Arad. Era timpul să își vadă de viața lui. A ales să plece la București, unde s-a înscris la Facultatea de Litere și Filozofie. A părăsit urbea de pe malul Mureșului fără prea multe resentimente. De altfel, nu lăsa în urmă numai amintiri frumoase. La Arad își pierduse mama în urmă cu câțiva ani. În ciuda insistențelor rudelor mamei sale, Constantinescu ar fi refuzat ajutorul acestora, preferând să încerce să se descurce singur[4].

La București, viața lui Miron Constantinescu avea să se complice, odată cu adeziunea și angajamentul său față de mișcarea comunistă clandestină. Vreme

de câțiva ani, Miron Constantinescu a jucat un rol dublu: a fost și studentul bun, apreciat de profesorii săi, dar și activistul unei mișcări „subterane". Un exercițiu de echilibristică riscant și periculos.

Student al Universității din București

Marele Război transformase Bucureștiul din capitala unei țări neînsemnate în capitala unui mult mai întins regat. În decursul a numai unui deceniu, cel care a urmat primei conflagrații mondiale, capitala României își dublase populația. Până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, Bucureștiul avea să își sporească încă o dată numărul locuitorilor, depășind cifra de un milion. La mijlocul anilor 1930, capitala era deci un oraș în plină dezvoltare și plin de posibilități, dar și un oraș care încerca încă să își revină după anii grei ai crizei mondiale.

Facultatea de Litere și Filozofie – alegerea lui Miron Constantinescu pentru continuarea studiilor – se afla în clădirea Universității din București, din bulevardul Carol, nr. 1, alături de Facultățile de Teologie, Științe Fizico-Matematice, Drept și Farmacie. Aici, în toamna anului 1934, aveau să se întâlnească tineri veniți din toate colțurile țării. Printre ei, și Miron Constantinescu, care a rememorat impresiile contactului cu Bucureștiul într-o prefață la un volum postum al lui Eugen Schileru:

„În toamna anului 1934 s-au întâlnit la București tinerii veniți din întreaga țară pentru a intra în primul an al facultăților. Cu acest prilej s-au cunoscut și cei care urmau să parcurgă anii Facultății de Filozofie. [...] *În scurt timp s-a conturat acel grup din primul an al Facultății de Filozofie din care făceau parte Silvian Iosifescu, Virgil Solomonide (Andre Kedros), Edgar Elian ș.a., grup de stânga care a început să militeze sub conducerea U.T.C., atât în universitate, cât și în publicistica română a vremii"*[5].

Nici Mihai Șora, unul dintre colegii și apropiații lui Miron Constantinescu din acei ani, nu își amintește lucrurile altfel:

„Păstrez o amintire foarte caldă a prietenilor mei din facultate. Primii au fost Schileru, Dolfi Trost și Beno Hechter, toți trei brăileni îndrăgostiți de orașul lor și cultivându-i mitologia, iar printre ei era (dar nu s-a stabilit niciodată o relație caldă între noi) și Miron Constantinescu. Toți aceștia erau premianți. Eu eram premiant, nevastă-mea era premiantă, ieșită prima la bacalaureat, eu primul la bacalaureat, Miron Constantinescu primul, la Arad, la Moise Nicoară, *Ninel Schileru fusese primul la Brăila* [...]"[6].

La Facultatea de Litere și Filozofie nu se dădea examen de admitere. De altfel, primul an era unul pregătitor, studenții înscriși fiind nevoiți să audieze și să treacă examene la mai multe discipline: filozofie, psihologie, sociologie, istorie, geografie, logică ș.a. Miron Constantinescu a avut astfel șansa de a-i audia pe Dimitrie Gusti, de care va rămâne impresionat, Constantin Rădulescu-Motru,

despre care își va aminti peste ani[7], P.P. Negulescu, Alexandru Posescu, Simion Mehedinți, Anton Dumitriu ș.a.[8] Abia din anul al doilea de studii, tinerii studenți puteau să își aleagă o specializare. Asemeni multor altor tineri de seama sa, Miron s-a apropiat de sociologie, frecventând cu pasiune cursurile lui Dimitrie Gusti și ale lui Traian Herseni[9], dar și seminariile de „Tehnica monografiei sociologice" (Henri H. Stahl)[10], „Teoria monografiei sociologice" (Traian Herseni)[11], sau „Sociologie politică" (Gheorghe Vlădescu-Răcoasa)[12]. De-a lungul anilor de studii, Constantinescu nu a fost un student mediocru, ci chiar unul cu oarece potențial, fiind remarcat de către profesorii săi, inclusiv de către Gusti. Activitatea lui nu s-a restrâns la cursurile și seminariile săptămânale. Miron ar fi fost unul dintre studenții care au audiat și ședințele lunare ale *Cercului de sociologie* – care îi reunea pe studenții, actuali și foști, care doreau să facă expuneri în afara celor de la seminarii. În cadrul uneia dintre aceste ședințe, Constantinescu și-ar fi prezentat lucrarea „Cauzele sociale ale răscoalei lui Horia", pe care o va dezvolta ulterior în teza sa de diplomă[13].

În 1938, Miron Constantinescu și-a încheiat studiile printr-o lucrare de licență intitulată „Cauzele sociale ale răscoalei lui Horea. 1784–1785", pe care a și publicat-o ulterior[14]. Teza lui Constantinescu a fost una apreciată de Anton Golopenția, care o individualiza în raport cu „nivelul lucrărilor obișnuite de diplomă":

„Lucrările de licență în Sociologie, prezentate în sesiunea de toamnă [...] *se disting de cele din alte sesiuni prin faptul că depășesc fără excepție nivelul lucrărilor obișnuite de diplomă. De obicei, ierarhia între lucrările prezentate la un examen e ușor de făcut. În cazul celor trei, din toamna aceasta, lucrul e cu neputință, deoarece fiecare din ele este foarte bună și se mișcă pe un plan de preocupări propriu. Pricina acestei situații puțin obișnuite chiar și în Seminariile active este buna pregătire și individualitatea pronunțată a celor trei candidați"*[15].

În lucrarea Cauzele sociale ale răscoalei lui Horia *a dlui Miron Constantinescu, principiul care dă preț prezentărilor istorice: voința de a folosi învățătura trecutului pentru îndrumarea prezentului, este prezent în fiecare rând. Nu este o lucrare de descoperitor de științe istorice noi, de strângător de materialuri istorice (care nici n-ar fi la locul ei altundeva decât într-un Seminar de istorie). Ci o lucrare de interpretare a datelor cunoscute, care se străduiește să evidențieze și în cazul răscoalei lui Horia învățătura că, spre a fi ferite de frământări revoluționare, colectivitățile politice, națiunile, trebuie să-și stabilească o rânduială care să nu lipsească de posibilitatea unui trai omenesc nici o pătură socială.*

În anii aceștia, în care Horia și Iancu sunt din nou adeseori înfățișați, dl Miron Constantinescu crede că trebuie amintită condiția grea în care a ajuns, în veacul al XIII-lea, prin introducerea regimului feudal, țărănimea din Ardeal și zecile de răscoale pe care le-a pornit. Horia nu este numai un căpitan, ci este tot atât de mult expresia unei anumite stări sociale, îndrăznețul care, asemenea lui Tudor, a primit să îmbrace cămașa morții pentru a o schimba. Proba o furnizează chiar faptul că moții și crișenii nu s-au răsculat până în veacul al XVIII-lea, când Austria a stricat starea lor de oameni slobozi, făcându-i pradă

nobilimii și fiscului. În cursul acestui veac, frământările s-au ținut lanț la ei, culminând prin răscoala de la 1784"[16].

Această contribuție academică, precum și activitatea din timpul celor patru ani de studii i-au adus lui Miron Constantinescu aprecierea lui Dimitrie Gusti și l-au calificat pe acesta pentru un loc între colaboratorii revistei *Sociologie românească*:

„*Recolta aceasta spirituală bună care a făcut bucuria profesorului Gusti și a colaboratorilor săi de la Seminarul de Sociologie va fi apreciată în curând și de cititorii* Sociologiei românești, *în rândul colaboratorilor căreia vor intra dra Klein și dnii Miron Constantinescu și Coriolan Gheție*"[17].

Student la sociologie, Constantinescu nu avea cum să nu fie fascinat de amplele campanii monografice pe care Dimitrie Gusti și colaboratorii săi le organizau an de an. În vremea studenției, nu a avut șansa să fie printre cei selectați pentru a participa la campaniile monografice estivale. Povestea avea să se modifice abia în vara anului 1938, când Miron Constantinescu a fost selectat ca membru al uneia dintre numeroasele *Echipe Regale Studențești*, însărcinate cu studierea amănunțită a situației satelor românești. Proiectul, desfășurat sub conducerea lui Anton Golopenția și Dumitru C. Georgescu, a fost unul amplu, cele 55 de *Echipe* predând Fundației Regale Carol al II-lea, la sfârșitul campaniei: recensământurile demografic-sanitare a 42 de sate, anchetele asupra mortalității infantile a 53 de sate și a alimentației a 328 de familii, analizele a 340 de gospodării, anchete asupra fărâmițării proprietății, monografiile sumare a 30 de sate și numeroase studii speciale[18]. Miron Constantinescu s-a întors la Arad, de unde a plecat către Șepreuș, un sat din apropiere. Rezultatele activității sale de peste vară aveau să fie publicate mai târziu, într-o lucrare coordonată de Anton Golopenția și Dumitru C. Georgescu[19].

Un an mai târziu, Miron Constantinescu a fost cooptat în echipa condusă de Anton Golopenția și Mihai Pop care a întreprins o cercetare monografică asupra plășii Dâmbovnic din județul Argeș[20]. Echipa coordonată de A. Golopenția și Mihai Pop îi avea în componență pe: Maura Dunăre, Teodora Niculescu, Eliza Ulmeanu, Irina Sturza, Ovidiu Bârlea, Niculae Betea, Ion Burlea, Miron Constantinescu, Dumitru Corbea, N.M. Dunăre, Niculae Djamo, Niculae Economu, Emilian Georgescu, Teodor Mărculescu, Roman E. Moldovan, Aurel E. Pop, Dumitru Repidon, Constantin Răileanu, Gheorghe Retegan, Tudor Alex. Stoianovici și Ion Vintilescu. Cercetarea a fost întreprinsă în vara și toamna anului 1939, în două etape: 12 iunie–6 septembrie și 16 septembrie–13 octombrie. Au fost cercetate, în etape succesive (șederi de câte 8–13 zile), comunele: Rociu, Gliganu, Suseni, Oarja și Teiu. Ancheta asupra Dâmbovnicului a fost una inedită, fiind diferită în raport cu celelalte monografii realizate până atunci de către școala gustiană. Însăși componența echipei a fost una inedită, fiind catalogată drept o „*echipă de stânga*", care a dat prima „*monografie de stânga*" a Școlii sociologice de la București[21].

Conform uzanțelor în astfel de cazuri[22], fiecărui monografist i s-a repartizat spre cercetare o *problemă* anume. Miron și-a îndreptat atenția asupra unei chestiuni care îl frământa, probabil, de multă vreme, alegând să analizeze și să înțeleagă procesele de sărăcire din satele studiate. A publicat ulterior un studiu de caz asupra „proletarizării" țăranilor din Oarja[23]. Satul Oarja a fost unul dintre punctele de maxim interes ale campaniei din 1939, echipa zăbovind acolo o lună întreagă[24]. „Tezele" lui Constantinescu referitoare la populația săracă a satului Oarja erau profund marxiste. Cu tușe groase, Miron a schițat imaginea unei comunități antagonice, plină de contraste și bântuită de conflicte sociale: *„în sânul acestor unități sociale se petrece lupta contrastelor, conflictelor dintre teză și antiteză, care iau în viața socială formele uneori mărunte, alteori gigantice ale luptelor dintre clasele societății"*[25].

Cauzele pauperizării unei părți importante a populației rurale se regăseau, ne spune Constantinescu, în: *„criza generală a sistemului actual de producție"*, în *„apariția unei pături de țărani chiaburi* [care] *sunt clasa capitalistă a satelor"*, și în persistența *„raporturilor feudale în agricultură"*, ca o consecință a *„nedesăvârșirii revoluției burghezo-democratice în România"*. Urmările directe și imediate ale procesului de sărăcire se întrevedeau în deteriorarea nivelului de trai al țăranilor pauperi, care nu aveau parte de o alimentație sănătoasă și erau copleșiți de datorii, boli sociale și de mortalitatea infantilă. Pe teremen lung însă, ne spune Constantinescu, procesul de *„pauperizare"* urma să devină unul de *„proletarizare"* – care e înțeleasă în sensul transformării acestor țărani în *„muncitori salarizați, industriali sau agricoli"*.

Nota studiului nu era totuși una fatalistă, întrucât Constantinescu întrevedea în cadrul acestui „proces" și germenii dobândirii de către țărani a unei *conștiințe de clasă*: *„Fără pământ sau cu două, trei pogoane, ruinat de datorii și impozite, fără vite și unelte agricole, înfometat, bolnav, el* [muncitorul agricol și țăranul sărac – n.m.] *rătăcește pe ulițele satului căutând, dar negăsind nicăieri un mijloc de trai. Din când în când reacționează în mod anarhic, dar fără rezultat. Continuă să aștepte altceva fără să știe prea bine ce, intuind uneori în mod grosolan, dar devenind pe zi ce trece un aliat natural și necesar al muncitorului urban în luptele lui"*[26]. Ba mai mult, credea Constantinescu, tocmai aceste neajunsuri îi împingeau pe marginalii satelor către căutarea unor alternative, oricare vor fi acestea: *„Nemulțumiți de concepția magică religioasă și fatalistă a lumii cei mai mulți evoluează spre un pozitivism rudimentar. Au mare respect pentru știință și medicină. Își încurajează copiii la învățătură. Au găsit, desigur, insuficiente mijloace de a lucra pământul deoarece n-aveau uneltele și vitele necesare. Se unesc mai mulți, 2, 3. Unul are un cal, altul un plug, altul vreo unealtă agricolă și-și lucrează reciproc pământurile (jumătățile și sferturile de hectar respective). Sistemul acesta* colectiv *de muncă se numește «în pogonici» și arată un drum pentru viitoarea desvoltare a țărănimii române* [...] *Ar fi un mare pas înainte"*[27].

Constantinescu a continuat să fie aproape de sociologie și după terminarea studiilor, participând la seminariile conduse de Anton Golopenția și Gheorghe Vlădescu-Răcoasa. Activitatea din cadrul acestor întâlniri a intrat în toamna anului 1939 și în atenția Siguranței, care considera că la Facultatea de Litere și Filozofie apăruse un nou (!) „nucleu comunist"[28]. Acesta fusese constituit, în opinia Siguranței, încă din timpul verii, probabil în timpul campaniei monografice din Argeș. În cadrul seminariilor celor doi (Golopenția și Vlădescu-Răcoasa) se lucra mai ales cu *„studentul Miron Constantinescu, cunoscut ca vechi activant în mișcarea studențească de stânga"*: se citea literatură socialistă, se făceau recenzii la diferite lucrări marxiste și se acționa printr-o propagandă activă în rândurile noilor colegi[29]. În atenția Siguranței intrase și profesorul Traian Herseni – *„fost socialist, fost legionar și care în ultimul timp se pare că face cale întoarsă către vechile idei"*, despre care Siguranța nota că ar avea cunoștință de activitățile subversive din cadrul seminariilor[30].

Temerile Siguranței nu erau tocmai neîndreptățite. Faptele aveau să o demonstreze. În luna decembrie a anului 1939, Miron Constantinescu, împreună cu Mihai Levente[31] și sub îndrumarea lui Gh. Vlădescu-Răcoasa, au inițiat o campanie sociologică referitoare la muncitorimea din Capitală, la felul de viață al acestora și la aspirațiile lor[32]. Pentru început, a fost formată o singură echipă, care îi cuprindea pe cei doi inițiatori, care *„cutreierau stabilimentele industriale și construcțiile în curs, stând de vorbă cu lucrătorii cărora le dădeau gratuit broșuri de doctrină marxistă permise de cenzură"*[33]. Siguranța a înțeles însă că, profitând de însărcinarea academică, cei doi făceau, de fapt, *„o susținută propagandă marxistă"*, drept care ancheta sociologică a celor doi a fost interzisă[34]. Tot notele Siguranței au mai relevat faptul că Miron Constantinescu îi propusese lui Vlădescu-Răcoasa, la începutul anului 1940, să editeze împreună o revistă „camuflat comunistă", însă acesta din urmă ar fi refuzat, aducând drept argumente greutățile pe care o asemenea sarcină le-ar presupune. Răcoasa i-ar fi indicat însă lui Constantinescu că e mult mai simplu să fie editate o serie de broșuri *„care să studieze problemele sociale românești"*[35].

În aceeași perioadă, Constantinescu se pregătea și pentru unul dintre evenimentele științifice importante ce urmau să fie găzduite de București – al *XI-lea Congres Internațional de Sociologie*, eveniment organizat de Institutul Internațional de Sociologie, ce urma să se desfășoare începând cu data de 29 august 1939[36]. Conform unor mărturii târzii ale sale, Constantinescu ar fi lucrat la o comunicare despre „exodul rural"[37], pe care nu a mai apucat să o prezinte. Congresul de la București a fost amânat *sine die* din cauza tensiunilor politice din Europa, ce aveau să ducă la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial.

Tot începând cu anul 1939, Miron Constantinescu a frecventat seminariile doctorale pe care le conducea chiar Dimitrie Gusti. În cadrul acestor seminarii, se făcea un excurs al concepțiilor asupra unităților sociale la diferiți sociologii europeni[38]. În primăvara anului 1940, Miron Constantinescu și-a prezentat

lucrarea intitulată „Unitățile sociale și marxismul"[39]. Mai târziu, Constantinescu ar fi afirmat că „îndrăzneala" lui – de a fi abordat o temă atât de sensibilă în anii dictaturii regale – i-ar fi provocat unele neplăceri, concretizate printr-o admonestare din partea rectorului Universității, care ar fi considerat lucrarea lui *„inoportună din punct de vedere politic"*[40]. Constantinescu mai menționa și faptul că Gusti fusese cel care îl sprijinise în demersul său, acceptând ca lucrarea să fie expusă în cadrul seminarului. Nicolae Dunăre, la rândul lui participant în acel an la seminarul doctoral condus de Dimitrie Gusti, își amintea alte detalii legate de intervenția lui Constantinescu din cadrul seminarului – se pare că, interpelat de către Gusti în legătură cu bibliografia uzitată pentru redactarea textului lucrării, Miron Constantinescu nu ar fi menționat decât lucrarea lui I.V. Stalin, *Questions du léninisme*[41]. Răspunsul lui Constantinescu l-ar fi nemulțumit vizibil pe Gusti, care i-ar fi replicat că Stalin poate fi orice numai om de știință nu, îndemnându-l pe Miron să își revizuiască lucrarea după lectura textelor teoretice ale lui Marx, Engels și Lenin[42]. Firesc, peste ani, Miron Constantinescu își amintea diferit episodul, sugerând că, în ciuda perioadei în care *„posibilitățile de documentare* [...] *erau limitate din cauza condițiilor politice existente"*, ar fi avut la dispoziție și ar fi studiat, pe lângă lucrările fundamentale ale lui Marx, Engels și Lenin, și operele unor *„discipoli ai lor"* – Constantinescu îi menționa pe Franz Mehring, Joseph Dietzgen, G.F. Plehanov, I.V. Stalin, Antonio Labriola, Paul Lafargue, Charles Rappoport, Jean Jaurès, Antonio Gramsci etc.[43]

Miron Constantinescu nu a mai avut însă vreme să își „desăvârșească" lucrarea. Curând, aveau să primeze alte îndeletniciri decât cele academice. În vara anului 1940, tânărul Miron Constantinescu se afla la o răscruce. A ales, fără să clipească, poteca mai puțin primitoare a clandestinității. Peste ani, când va fi fost să tragă linie, avea să mulțumească Providenței pentru alegerea făcută. Însă până să ajungem să discutăm acel moment, e absolut necesar să reconstituim cealaltă jumătate a existenței lui Constantinescu în deceniul al patrulea – aceea de activist al mișcării comuniste ilegale, o îndeletnicire care implica conspirativitate, existențe subterane, nume de cod și pericole la tot pasul.

Intrarea în mișcarea comunistă – UTCdR, PCdR

Un aspect extrem de important al biografiei oricărui activist comunist îl reprezenta înregimentarea într-una dintre structurile coordonate de către partid. De multe ori, era esențială sublinierea adeziunii timpurii la cauza comunistă, precum și ideea angajamentului total și necondiționat al militantului față de mișcare.

Despre adeziunea lui Miron Constantinescu la mișcarea comunistă nu avem date precise. Cel mai probabil, înregimentarea sa în structurile partidului ar fi avut loc odată cu venirea lui la București, ca student al Facultății de Litere și

Filozofie a Universității – când Miron este admis în rândurile Uniunii Tineretului Comunist. Dacă ar fi să dăm crezare celor relatate de Alexandru Balaci într-un articol encomiastic din *Scânteia*, data exactă a intrării lui Constantinescu în organizația de tineret a mișcării comuniste a fost 7 noiembrie 1935[44]. Și, mergând mai departe pe calea speculațiilor, motivația acestei alegeri ar fi reprezentat-o: *„studierea legilor dezvoltării istorice a omenirii și voința de a contribui la eliberarea și fericirea poporului"*[45].

Organizația de tineret a partidului trecea printr-o etapă mai puțin fericită în acea perioadă. Organizațiile de extremă dreapta (Garda de Fier, Liga Apărării Național Creștine) câștigau din ce în ce mai mulți simpatizanți, în timp ce puțini erau cei care preferau pariul adeziunii la o stângă clandestină. Mai mult decât atât, UTCdR-ul era suspectat de către membrii partidului de înregimentarea mai multor figuri „suspecte", care făceau „joc dublu", fiind și agenți ai Siguranței. Datorită faptului că numărul membrilor nu era nici pe departe satisfăcător și ca o consecință a slabelor performanțe înregistrate, UTCdR-ul s-a autodizolvat în primăvara anului 1936[46]. Decizia suspendării activității organizației de tineret a partidului a venit în urma Congresului al VI-lea al Internaționalei Tineretului Comunist (KIM), desfășurat la Moscova, în septembrie 1935[47]. Date fiind condițiile speciale în care își desfășura activitatea UTCdR-ul, s-a decis adoptarea unei noi tactici, care urma să îmbine activitatea legală cu cea ilegală[48]. Astfel, directivele KIM sugerau să se acționeze în sensul desființării UTCdR și înființării unei organizații legale, care urma să se numească *Frontul Tinerei Generații din România*[49] sau *Frontul Unic al Tinerei Generații*[50].

După „autodizolvarea" UTCdR-ului, partidul a luat decizia de a-i înregimenta pe unii membri exponențiali ai tineretului comunist, printre aceștia numărându-se și Miron Constantinescu. Intrarea în partid nu se desfășura după modelul birocratic sovietic care presupunea existența mai multor etape – sub forma unui adevărat „rit de trecere"[51]. Nu existau comisii care ar fi analizat o „presupusă" cerere de admitere, nu exista practica redactării autobiografiei, nu exista „carnetul roșu" care ar fi făcut dovada apartenenței la mișcarea comunistă. Lucrurile se petreceau într-un mod mult mai simplu, printr-o simplă *informare verbală*. Despre intrarea lui Miron Constantinescu în partid își „amintește" Vladimir Tismăneanu: tatăl său, Leonid Tismineţki, pe vremea aceea responsabil cu sectorul studențesc din Capitală, fusese cel care îl „primise" în Partid pe Miron[52]. Întreg „procesul" nu a presupus decât informarea verbală a lui Constantinescu cu privire la admiterea sa în rândurile PCdR – moment care a rămas unul foarte important în *„memoria afectivă"* a tânărului[53].

Opțiunea pentru o stângă clandestină. Adeziune și angajament față de cauza comunistă în interbelic

Într-un interviu acordat Laviniei Betea, Alexandru Bârlădeanu își amintea de un amănunt mai puțin cunoscut din trecutul lui Miron Constantinescu. Se pare că, în vara anului 1935, acesta ar fi avut o mare dilemă în ceea ce privește un presupus viitor politic al său[54]. Oscilând între cele două extreme – legionarismul sau comunismul –, Miron ar fi ales, își amintește Bârlădeanu, recluziunea monastică pentru luarea unei hotărâri. Astfel, după încheierea primului an de studii universitare, Miron alegea liniștea mănăstirii Cheia pentru lectură și reculegere[55]. După doar două săptămâni, ne spune Bârlădeanu, Miron luase o decizie, întorcându-se de la mănăstire cu hotărârea fermă de a „deveni comunist"[56]. Fără îndoială, nu știm câtă credit putem acorda unei asemenea istorii. Însă Bârlădeanu insistă asupra veridicității acesteia, afirmând că „povestea" nu este un zvon, ci o relatare pe care însuși Miron o făcuse în cercul său de apropiați.

Fie că este adevărat sau doar o invenție, acest episod este edificator pentru a caracteriza lapidar avatarurile adeziunii la comunismul românesc interbelic. Dincolo de asocierea curioasă între reculegerea într-o atmosferă de autentică tradiție creștină și presupusa „revelație marxistă", se poate spune că adeziunea la comunism în perioada interbelică putea lesne fi un capriciu, care nu ține cont de anumite simpatii politice sau de un anume *background* social și moral. Pornind de la asemenea premise, cu greu vom putea încadra într-o schemă teoretică un asemenea tip de comportament și un asemenea tip de conversie existențială. Întrucât înregimentarea în structurile partidului comunist reprezenta, în primul rând, o conversie existențială sau un punct de cotitură (*turning point*) în biografia unui personaj[57].

Dacă am da crezare relatării lui Alexandru Bârlădeanu, discuția noastră s-ar simplifica și banaliza. Însă trebuie să ținem seama de faptul că *gestul în sine* nu este sinonim cu o anumită *tendință către*[58]. Mai exact, chiar dacă am admite că această conversie către extremismul de stânga fusese rezultatul unei toane sau al unui capriciu, asta nu înseamnă că nu au existat motivații mai îndepărtate sau mai subtile care ar fi favorizat sau influențat un asemenea gest. Acest tip de motivații care ar da sens unei tendințe către și ar justifica un anumit tip de comportament pot fi catalogate drept *condiții inițiale* ale acțiunii[59]. În această categorie am putea include: mediul social din care personajul provine, o posibilă tradiție politică a familiei sale, și/sau eventualele drame ale copilăriei. Așa cum am văzut, Miron Constantinescu nu provenea dintr-o familie sau dintr-un mediu proletar și nu avem motive să credem că vreuna din rudele apropiate ar fi avut simpatii pentru mișcarea de stânga. Însă greutățile copilăriei și ale adolescenței lui Miron Constantinescu sunt elemente asupra cărora trebuie să reflectăm. Știm că Miron era un „copil din flori"[60]. Drama copilăriei sale a constituit-o moartea ambilor părinți, la 14 ani Miron rămânând

orfan. Acest element nefericit al biografiei sale a fost speculat la maximum de către propaganda comunistă, care lesne a avut posibilitatea de a creiona imaginea unui adolescent nevoit să înfrunte greutățile vieții încă de timpuriu, trăind în lipsuri și fiind nevoit să dea meditații pentru a-și câștiga existența[61]. Fără îndoială, toate aceste amănunte vor fi avut consecințe asupra psihicului unui adolescent, provocând frustrări și poate deznădejde, sentimente care adeseori produc rupturi biografice, în sensul disidenței sau al devierii. Există opinii care merg mai departe și consideră că acest statut necanonic al lui Miron – copil din flori, rămas apoi orfan – ar fi constituit motivul principal al apropierii acestuia față de mișcarea comunistă. De fapt, adeziunea lui la comunism ar fi fost o tentativă de „căutare" a unei familii[62].

De cele mai multe ori, *condițiile inițiale* pot justifica, în diferite etape biografice, anumite tipuri de comportament, însă nu în totalitate. Există și alte motivații care pot influența diferitele accidente biografice. Mai exact, aceste puncte de cotitură sunt condiționate și de posibilitățile și avantajele pe care o anumită conversie le propune[63]. Din această perspectivă, adeziunea lui Miron Constantinescu la mișcarea comunistă apare ca un paradox,întrucât apropierea față de o organizație clandestină nu era tocmai un garant al unui viitor strălucit, atât din punct de vedere social, cât și politic. Am putea specula însă că ar fi fost vorba despre o „amăgire", sau poate de anumite promisiuni de bunăstare financiară – stipendiile răsăritene putând constitui o motivație puternică pentru un adolescent orfan, student al Universității din București, fără prea multe posibilități materiale.

Discuția poate fi dezvoltată și din altă perspectivă. O tipologie simplificată a adeziunii la comunism ar cuprinde trei motivații principale: o motivație politică, o motivație *existențială* (ca urmare a frecventării unor anumite medii), sau motivații de natură intelectuală[64]. Nici din această perspectivă nu putem defini adeziunea lui Constantinescu în mod coerent. În primul rând, Miron Constantinescu era străin de realitățile din interiorul PCdR, un partid obscur și ilegal, fără vizibilitate sau ecou în viața politică. Așa cum am mai precizat, nu avem nici un fel de informații și nici motive pentru a crede că Miron ar fi fost crescut într-un mediu care ar fi favorizat apropierea de extremismul de stânga. Referitor la acest aspect, am putea specula însă că adeziunea la comunism ar fi fost o consecință, sau ar fi avut legătură cu aderarea sa la Frontul Studențesc Democrat – mișcare studențească de orientare neclară, înființată în vara anului 1935 cu scopul de a contracara ascensiunea dreptei în universitățile românești[65] –, episod pe care îl vom discuta mai pe larg într-un subcapitol separat. Legat de acest amănunt, sunt câteva neclarități care nu ne permit să tragem o concluzie ultimativă. În primul rând, nu știm data precisă a aderării lui Miron la această asociație studențească. FSD-ul a luat ființă către sfârșitul lunii mai a anului 1935[66] – drept care, cel mai probabil, o acțiune de recrutare masivă nu a fost posibilă decât în toamna aceluiași an, odată cu reluarea anului universitar. Dacă am vrea să credem că adeziunea lui Miron ar fi fost o consecință a intrării lui în FSD, atunci ar trebui să speculăm că el ar fi fost unul

dintre membrii fondatori ai FSD. Altfel, cel mai probabil, aderarea lui la FSD s-ar fi produs oarecum concomitent cu aderarea la structurile comuniste – în toamna anului 1935.

Legat de motivațiile de natură intelectuală, din nou putem vorbi de o serie de neclarități și/sau incertitudini. Cel mai probabil, universul de lecturi al tânărului Miron, până la venirea în București, nu cuprinsese operele marxismului. Conform unei mărturii autobiografice făcute în 1970, abia după ce devenise student a avut posibilitatea să găsească, într-o bibliotecă de științe economice care își avea localul în Piața Universității, operele lui Lenin, în ediția franceză Éditions Sociales Internationales[67]. Astfel, dacă am da crezare mărturiei lui Miron din 1970, am putea specula în legătură cu apropierea sa față de mișcarea de stânga ca având la bază motivații de natură intelectuală. Nu știm însă cât adevăr rezidă în relatarea autobiografică. De multe ori, trecutul „revoluționar" era distorsionat prin suplimentări grosolane. Ar putea fi vorba și despre o tendință a autobiografului de a da un anumit sens propriei existențe, de a sugera o coerență și de a reconstitui trecutul din prisma unei nevoi de justificare a devenirii sale.

În chip de concluzie, putem spune că gestul lui Miron Constantinescu nu a fost nici spectaculos, nici inedit, însă cu greu poate fi înscris în anumite tipare teoretice. Nu cred că este vorba despre un caz special, ci mai degrabă de o realitate uneori ignorată: și anume că fiecare „matrice de adeziune" este singulară prin caracteristicile sale[68]. Desigur, putem găsi/schița câteva puncte general valabile, însă un asemenea tip de gest pare mult mai facil de explicat dintr-o perspectivă individuală, și nu ca expresie a unui tip de comportament specific militantului comunist.

Dacă plecăm de la premisa că adeziunea la comunismul românesc interbelic poate fi considerată ca un act deviant, putem simplifica într-o oarecare măsură schițarea caracteristicilor *angajamentului* comunist. În primul rând, devianța impune adeseori un tip de asociere diferențiat: deviantul are tendința de a intra în relații cu indivizi care consideră actul/gestul său ca fiind just, având dificultăți în a stabili relații cu majoritatea, cea care, de cele mai multe ori, respinge comportamentele marginale[69]. Mai mult decât atât, devianța este definită uneori și dintr-o perspectivă circulară. Astfel, un *turning-point* biografic poate produce o alienare care îl detașează pe individ din ce în ce mai mult, într-o manieră exponențială, de societate și de regulile morale/culturale generale care guvernează acea societate[70].

Cel mai probabil, Miron Constantinescu a fost înregimentat în structurile Partidului Comunist din România în 1935. Fie că a fost vorba despre adeziunea sa la Uniunea Tineretului Comunist din România, fie că a fost vorba despre intrarea în Frontul Studențesc Democrat. Un lucru este cert, și anume că un an mai târziu, în 1936, Miron este admis ca membru în PCdR. La nici 19 ani, Miron devenea membru al partidului comunist clandestin, era unul dintre liderii FSD și ajunsese deja în vizorul Siguranței, care întocmise chiar un dosar pe numele său[71].

Dacă ar fi să căutăm motivații acestui tip de comportament, lucrurile ar fi mai simple de această dată. În primul rând, intrarea în FSD poate fi considerată ca un gest strâns legat de adeziunea la extremismul de stânga. Angajamentul său față de comunism se confundă cu angajamentul față de mișcarea studențească din care făcea parte. Se prea poate ca activitatea lui în cadrul FSD să fi fost chiar contabilizată ca activitate în cadrul/interesul partidului.

Nu trebuie să excludem din ecuație nici o apropiere intelectuală față de mișcarea de stânga. Student al Facultății de Litere și Filozofie, Miron își descoperă înclinația către sociologie. A frecventat cu pasiune Seminarul sociologic condus de Dimitrie Gusti, apropiindu-se de ceea ce el avea să numească mai târziu „aripa de stânga" a școlii gustiene: Anton Golopenția, Mihai Pop, Henri H. Stahl[72]. Fără îndoială că în acest context universul său de lecturi s-ar fi putut îmbogăți cu traduceri din Karl Marx, Antonio Gramsci, Jean Jaurès sau Paul Lafargue[73]. Nu trebuie să uităm nici de lungile după-amiezi petrecute într-o mică bibliotecă ce-și avea localul în Piața Universității, unde Miron descoperise, se pare, în primul an al studenției sale, operele lui Lenin[74].

Nu în ultimul rând, trebuie să avem în vedere și o posibilă motivație financiară, care ar justifica angajamentul lui Miron față de comunism. Detalii referitoare la acest aspect găsim într-o notă a Siguranței, din aprilie 1936, despre persoanele care frecventau sau erau în legătură cu Legația sovietică de la București[75]. După reînființarea Legației, sovieticii încercaseră să stabilească relații cu liderii mișcării de stânga din România interbelică. Acțiunile lor în această direcție nu păreau să aibă prea mult succes: nota Siguranței informa asupra faptului că Legația avea o influență nulă asupra Partidului Social-Democrat din România și a Partidului Socialist Independent (Ghelerter) și că reușise să se apropie cumva de Partidul Socialist Unitar (Popovici-Moscăuțeanu)[76]. Nota mai preciza însă că Legația reușise să stabilească relații strânse cu anumite mișcări ale tineretului comunist – UTC (prin intermediul lui P. Vulpescu[77] și Emanoil Safir[78]), dar și cu liderii FSD și unii studenți de la Politehnică[79]. Este adevărat că numele lui Miron Constantinescu nu apare explicit în această notă, însă sunt mai multe elemente care ne îndreptățesc să credem că ar fi putut fi în relații cu sovieticii. În primul rând, Petre Vulpescu îi era, dacă nu prieten apropiat, cel puțin cunoscut. Mai mult decât atât, Miron Constantinescu era unul dintre liderii FSD, făcând parte din Comitetul de conducere al secțiunii București a asociației.

Membru al Frontului Studențesc Democrat

Frontul Studențesc Democrat a fost una dintre multele organizații studențești din România interbelică. Constituit în primăvara anului 1935, FSD-ul avea să fie desființat în februarie 1938, odată cu instaurarea dictaturii carliste. Istoria mișcării, deși efemeră, a fost una tumultuoasă, marcată de diferite acțiuni greviste, luări de poziții, programe, tabere de vară.

Născut pentru a deveni o alternativă la mișcările de extremă dreaptă, a căror influență în rândurile studențimii creștea exponențial[80], Frontul Studențesc Democrat a fost o organizație asumată de către propaganda comunistă după 1945[81]. Un lucru e cert – un număr mare de studenți *comuniști* au aderat și chiar au făcut parte din conducerea FSD, însă nu există alte indicii irefutabile referitoare la implicarea mișcării comuniste în coordonarea efectivă a activității FSD.Cu toate acestea, chiar și primele rapoarte ale Siguranței, care semnalau înființarea mișcării studențești, par să sugereze că FSD-ul ar fi, de fapt, o nouă *„organizație camuflat comunistă"*[82]. Lucrătorii Ministerului de Interne ajunseseră la o asemenea concluzie întrucât la FSD aderaseră și *„un număr însemnat de studenți comuniști, în frunte cu P. Vulpescu, student la Drept"*[83].

Notele ulterioare ale Siguranței nu vor reuși să clarifice în totalitate problema orientării politice a mișcării. O notă a Siguranței din 28 iunie 1935 preciza că mișcarea fusese înființată la inițiativa fruntașilor Partidului Național Țărănesc[84], în timp ce o notă ulterioară, nr. 6794 din 29 iunie 1935, preciza că *„majoritatea membrilor este formată din studenți evrei care în cadrul acestei organizații pot duce o activitate antifascistă și comunistă mai intensă"*[85].

Tactica FSD a cunoscut oarecare nuanțări odată cu reluarea anului universitar. S-a renunțat la propaganda împotriva dreptei naționaliste, discursul axându-se și pe *„lozinci referitoare la nemulțumiri și revendicări profesionale și materiale"*[86]. Această tactică viza lărgirea spectrului de posibili aderenți la mișcare – erau vizați nu doar studenții simpatizanți ai stângii, ci toți cei care priveau cu dezinteres dreapta. O atenție deosebită a fost acordată tinerilor care abia deveneau studenți. Scopul era dublu, pe lângă o creștere semnificativă a numărului aderenților la mișcare, dreapta era împiedicată în a-și lărgi, la rândul ei, efectivele[87].

Frontul Studențesc Democrat a obținut, încă de la început, adeziunea mai multor profesori universitari, în frunte, se pare, cu rectorul Universității București[88]. Mai mult decât atât, mișcarea a cunoscut și o dezvoltare rapidă în provincie, unde se vor constitui diferite centre teritoriale, din inițiative personale[89]. În aceste condiții, în toamna anului 1935, mișcarea studențească părea să fi depășit greutățile începuturilor. La 20 octombrie, FSD publica în presa de stânga primul apel către studențimea din România, îndemnând la acțiune[90]. Apelul conținea patru puncte[91] și menționa faptul că Frontul era *„un instrument pentru apărarea intereselor tineretului studențesc împotriva intereselor politici, universitari, autorii diversiunilor rasiste"*[92].

Tinerețea lui Miron pare să se fi confundat cu cea a FSD-ului. Nu știm în ce măsură el ar fi fost unul dintre membrii fondatori ai mișcării, însă cu siguranță a fost printre primii care au aderat la aceasta. E posibil ca apropierea de FSD să fi fost rezultatul unei revelații intelectuale, însă mult mai plauzibil pare scenariul unei adeziuni firești, urmare a frecventării unor medii similare. Mai exact, e posibil ca apropierea față de FSD să se fi realizat prin intermediul publicației de stânga *Cuvântul liber*[93], la care Miron devine colaborator în 1935[94]. Legăturile

dintre publicația respectivă și FSD fuseseră descoperite și de către Siguranță, care, printr-o notă din 26 septembrie 1935, semnala apropierea dintre acestea, precizând că revista intenționa să înființeze o asociație studențească pe care să o afilieze FSD-ului[95].

În scurt timp, Miron Constantinescu avea să devină una dintre figurile importante ale FSD-ului, fiind considerat unul dintre conducătorii acestei mișcări, alături de Gogu Rădulescu[96], Mihail Dragomirescu[97], Alexandru Voitinovici[98], Ilie Konstantinovski[99] sau Petru Vulpescu[100]. Legate de numele lui Miron sunt și acțiunile FSD-ului din toamna și iarna anului 1935, prin care s-a încercat înființarea unei reviste a mișcării[101]. Consecință a activității sale în cadrul Frontului, Miron suferă și prima arestare. În zilele de 23–24 ianuarie 1936, a avut loc la București primul Congres al FSD[102]. Lucrările Congresului au fost întrerupte atunci când un grup de studenți de dreapta a pătruns în sala de conferințe și a încercat să boicoteze ședința studenților FSD-iști[103]. Situația a degenerat în câteva minute, Congresul încheindu-se într-o încăierare generală, stopată doar de intervenția poliției. Printre cei arestați s-a aflat și Miron Constantinescu[104]. Acesta a continuat să fie membru al FSD până în momentul în care mișcarea a fost desființată, odată cu instaurarea dictaturii carliste, rămânând una dintre figurile importante ale studențimii de stânga.

Activitatea publicistică

În a doua jumătate a anilor '30, în paralel cu activitatea sa în cadrul FSD, Miron Constantinescu a întreprins și o însemnată activitate publicistică. Așa cum am precizat mai înainte, încă din 1935 el a devenit colaborator al revistei *Cuvântul liber*, pentru ca, un an mai târziu, să facă parte din echipa cu care N.D. Cocea scotea controversata publicație lunară *Era nouă*[105].

Revista a apărut sub direcția lui N.D. Cocea, cunoscut și controversat publicist cu vederi de stânga[106]. Acesta coordona o echipă din care făceau parte: Ghiță Ionescu, Henri Chassagne, Dolfi Trost, Paul Păun, Al. Sahia, Virgil Teodorescu, Andrei Șerbănescu, Petre Năvodaru, Ilie Konstantinovski, Artur Dumbravă, Ștefan Voicu[107], H. Rosenberg, Radu Popescu, Ștefan Roll[108], A. Hotarnic, Adrian Schileru, Miron Constantinescu și Miron Radu Paraschivescu[109]. Revista coordonată de Cocea se detașa, chiar dacă doar formal, de orice simpatie politică: *„[revista] nu-și propune să fie un nou organ de luptă politică, ci o publicație de analiză și sinteză științifică în domeniul economic, filozofic, social și cultural al realității societății românești"*[110]. Inutil de spus că această *declarație* nu a însemnat prea mult pentru agenții Siguranței, care semnalau revista, imediat după apariție, ca fiind o *„publicație de doctrină pur comunistă pentru pregătirea cadrelor și câștigarea elementelor intelectuale simpatizante în mișcarea revoluționară a partidului comunist din România"*[111]. În aceste condiții, nu e de mirare faptul că publicația a avut o existență efemeră, fiind interzisă după doar trei luni de la prima apariție.

Miron Constantinescu a fost unul dintre colaboratorii „permanenți" ai revistei, publicând în fiecare din cele trei numere câte o cronică de carte. A început cu *Războiul total* al lui Erich Ludendorff, despre ale cărui concepții Constantinescu credea că sunt conforme cu *„ultimul stadiu al imperialismelor,* [...] *războiul total pe care-l preconizează* [fiind] *ultima scenă a unei înfricoșătoare tragedii antiumane*"[112]. Cronica lui Constantinescu e pe alocuri apocaliptică, sugerând iminența unei conflagrații devastatoare. Dincolo de nuanțe, merită semnalat faptul că Miron părea destul de racordat realităților politicii externe din acei ani, citând declarații din diverse publicații franceze sau germane, precum și faptul că acesta începuse deja să își însușească concepțiile marxismului și leninismului, aducând în discuție argumente din opera lui Lenin și combătând pozițiile lui Karl Kautski.

A doua lucrare recenzată a fost romanul Annei Seghers, *Drum de februarie*, pe care îl lecturase într-o traducere franceză apărută la Éditions Sociales Internationales[113]. Lucrarea autoarei germane era o cronică a *„putschului fascist austriac din februarie 1934"*, și se pare că îl va fi impresionat profund pe Constantinescu, care o cataloga drept *„o nouă victorie a realismului socialist, care caracterizează romanul proletar"*. Miron avea cuvinte de laudă și la adresa autoarei, pe care o așeza alături de Ilia Ehrenburg și de *„marele romantic nou al Americii"*, John Dos Passos, despre care știm că îl aprecia încă din adolescență.

În fine, ultimul număr permis de *cenzură* al revistei *Era nouă* i-a prilejuit lui Constantinescu să scrie o cronică ceva mai „revoluționară", în care tușele au devenit din ce în ce mai stridente. Plecând de la o lucrare nou apărută semnată de Victor Melega – *Rusia Sovietică economică și perspectivele schimbului între România și URSS* –, Constantinescu a găsit prilejul de a combate ceea ce el considera ca idei preconcepute pe care românii le aveau asupra Uniunii Sovietice. În opinia lui Constantinescu, studiul lui Melega avea menirea de a contribui la *„spulberarea unor calomnii și superstiții* [...] *abil întreținute de cei interesați"*, dar și la combaterea *„calomniilor vehiculate prin gazete și proclamate de la catedrele universitare"*, a *„«informațiilor» inventate, false sau tendențioase"* referitoare la Uniunea Sovietică[114]. Din nou, Constantinescu demonstrează că își făcuse bine temele, dovedind o bună cunoaștere a literaturii de specialitate și citând mai multe lucrări pe același subiect apărute în Occident. Desigur, logica raționamentului și a argumentației sale sunt discutabile – cel mai edificator exemplu în acest sens îl reprezintă un tabel cu coeficienți ai scăderii prețurilor la produsele alimentare în URSS în ultimii ani; calculând că prețurile produselor scăzuseră, în medie, cu 45%, Miron Constantinescu vede în acest proces o evidentă creștere a nivelului de trai, ceea ce poate fi adevărat, însă nu e implicit. *Era nouă* și-a încetat apariițiile după cel de-al treilea număr, publicația fiind oprită la cenzură[115]. Însă N.D. Cocea și Miron Constantinescu vor găsi alte prilejuri de a colabora, în anii ce vor urma.

În perioada 1936–1937, Miron Constantinescu s-a apropiat de echipa de la *Cadran*, care va relua publicarea revistei, în seria a II-a, în septembrie 1939. Revista *Cadran* a apărut pentru prima dată în decembrie 1931, ca inițiativă a unui grup de studenți de la Facultatea de Litere și Filozofie. Prima echipă de la

Cadran număra șapte persoane: Sabin Vasia (pe numele său adevărat Ștefan Popescu), Sergiu Ludescu (Mircea Tiriung), I.D. Gârboveanu, Mircea Th. Popescu, Emil Dincă, Alin Zare și Alexandru Porn. Prima serie a revistei nu a cuprins decât numărul inaugural din decembrie 1931[116]. Ulterior, echipa de la *Cadran* a continuat să se întâlnească periodic în locuințele diferiților membri – numărul aderenților acestui „club" sporind de la an la an. Miron Constantinescu se va alătura echipei de la *Cadran* în 1936–1937 și va fi unul dintre inițiatorii celei de-a doua serii a revistei, care va apărea în 1939[117]. Nici în 1939 viața revistei nu va fi fost mai îndelungată, echipa de tineri reușind publicarea doar a patru numere, în intervalul septembrie–decembrie.

În paginile revistei *Cadran*, în toamna anului 1939, au semnat, printre alții, Mihnea Gheorghiu, Tudor Alexandru Stoianovici – care publica o cronică de istorie socială, Ștefan Popescu, Mircea Tiriung, Silvian Iosifescu, Victor Iliu, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa[118], Manea Mănescu și mulți alții. Revista publica și poezie, în paginile ei semnând tânărul George Meniuc[119], care tocmai își publicase o plachetă, cu titlul *Interior cosmic*, dar și Mihai Beniuc[120]. Dacă primul număr al revistei a fost destul de echilibrat, odată cu numărul al doilea se observă lesne o radicalizare către stânga, fiind publicate texte explicite: cronici despre Alexander I. Herzen[121] sau Maxim Gorki[122], o închinare la împlinirea a 50 de ani de la moartea lui Cernîșevschi[123], sau o cronică de politică externă referitoare la un discurs al lui Molotov, semnată de Mihai Levente[124]. Miron Constantinescu a publicat texte în fiecare număr al revistei, abordând subiecte diverse: de la activitatea desfășurată de acesta în calitate de comandant al Serviciului Social în comuna Ciscova, jud. Timiș[125], la poezia românească contemporană[126], sau la tendințele sociologiei românești[127].

„Suprimarea" revistei *Cadran* a produs multă nemulțumire în cercurile comuniste din Capitală. O „dare de seamă" despre activitatea PCdR, întocmită de agenții Siguranței nota că, de fapt, a fost vorba despre o „auto-suprimare" a revistei de către fostul director – Ștefan Popescu. Chestiunea a stârnit mânia liderilor comuniști, care au decis îndepărtarea acestuia din rândurile partidului, *„pe motiv că este un element slab"*[128]. Note anterioare ale Siguranței precizau împrejurările în care s-a produs acest eveniment – astfel, se pare că Ștefan Popescu ar fi fost convocat la Prefectura Poliției Capitalei, pentru a da explicații referitoare la publicația pe care o conducea. Episodul l-ar fi speriat peste măsură pe Popescu, care a decis închiderea publicației, deși un ordin al oficialităților în acest sens nu fusese dat. Mai mult, se pare că Popescu ar fi cedat presiunilor și ar fi dat relații ample despre colaboratorii revistei[129]. O parte dintre aceștia – Matei Socor, Athanase Joja, Stoianovici, Vasiliu și Miron Constantinescu s-au întâlnit în cadrul unei ședințe, căutând să găsească soluții pentru această situație. De ceva vreme, ei oricum primiseră indicații de la partid pentru a lucra în vederea scoaterii unei noi publicații. Se dăduse dispoziția ca să fie formate două redacții care să lucreze concomitent, sporind astfel șansele de reușită. Din echipa „principală" făceau parte Vasiliu, Ilie Konstantinovski,

Mihnea Gheorghiu, Emil (?) Gulian sau Ion Călugăru, în vreme ce Miron Constantinescu fusese plasat în echipa „de rezervă", alături de Dolfi Trost, Pavel Păun sau Tudor A. Stoianovici[130]. Împreună cu acesta din urmă, Miron Constantinescu a organizat, în acea perioadă, și o serie de întâlniri sub forma unui cerc de studii marxiste care, firesc, au ajuns și în atenția Siguranței. Organizate la locuința lui Stoianovici, în strada Popa Nan, nr. 62, aceste întâlniri vizau *„studiul aplicării metodei materialisto-marxiste în istoria, arta și filozofia românească"*. Agenții Siguranței semnalau pericolul proliferării acestor întâlniri: *„prin aceste cercuri, cu o ținută științifică riguroasă, se urmărește captarea și îndrumarea a cât mai multor tineri intelectuali în sensul ideologiei marxiste"*[131].

La sfârșitul anilor 1930, Miron Constantinescu devine colaborator și la publicația *Reporter*, un săptămânal ilustrat, politic, literar și artistic, care a apărut, pentru prima dată, în 1933. În toamna anului 1937, la conducerea revistei venea N.D. Cocea, cel care avea să accentueze tendințele de stânga ale publicației. De-a lungul anilor, în paginile revistei *Reporter* au semnat scriitori și publiciști cunoscuți: Victor Ion Popa, N.D. Cocea, Cezar Petrescu, Eugen Lovinescu, Victor Eftimiu, Gala Galaction, Mihail Sebastian, Athanase Joja, Miron Radu Paraschivescu, N. Carandino și alții. Publicația a fost suprimată odată cu instaurarea dictaturii carliste[132].

La începutul anului 1938, Miron este cooptat și în redacția publicației săptămânale *Dacia nouă*, apărută la inițiativa unui grup de tineri cu orientări politice diverse: Aurel Alicu, membru al Tineretului Național-Țărănesc, care era și directorul revistei, Amedeu Bădescu, fruntaș al tineretului liberal, Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, Roman Moldovan (cu simpatii comuniste), Victor Iliu și alții[133]. Tot în ianuarie 1938, Miron Constantinescu se implică în activitatea organizației *Tinerimea amică româno-franceză*. Ideea care stătea în spatele asociației era mai veche. Aceasta se constituise formal cu un an în urmă. Printre membrii marcanți ai organizației se regăseau: Mihail Sadoveanu, Ion Petrovici, George Enescu, C. Rădulescu-Motru, Cezar Petrescu, Liviu Rebreanu, Petre Andrei, Ionel Teodoreanu, Ion Minulescu, Gala Galaction ș.a.[134]. Însă aceștia figurau doar formal. În realitate, întreaga poveste nu era decât o modalitate prin care se încerca camuflarea intențiilor membrilor activi, mare parte dintre ei studenți cu simpatii de stânga. Asociația a intrat, lesne de înțeles, în atenția Siguranței, care în data de 31 ianuarie 1938 întocmea un raport în care se consemna:

„Această organizațiune camuflată este folosită de comuniști pentru a se putea manifesta în viața publică a țării, atunci când e vorba de un eveniment în legătură cu Franța, de personalități, de organizații sau acțiuni de sorginte franceză. Actualul comitet al acestei organizațiuni este constituit în majoritate din membri ai partidului comunist, și anume: Miron Constantinescu, Germain Davys, Ștefan Popescu, P. Câmpeanu, D. Trost, Adrian Schileru, Emil Tămășoiu și Mircea Nădejde. Organizația are sediul în Bulevardul Carol nr. 23, etaj și a hotărât deschiderea unui cerc de studii, la care vor fi invitați să conferențieze o

serie de profesori universitari, cunoscuți că simpatizează cu mișcarea de stânga. Prestigiul acestui cerc de studii fiind asigurat de către acești profesori, vor urma și conferințe ținute de comuniști asupra diferitelor probleme politice și sociale din Franța, în lumina realizărilor Frontului popular francez și a organizațiunilor de tineret de stânga de acolo. Organizațiunea va redacta tot prin conducătorii comuniști un buletin informativ, care va apărea în ziarele și revistele camuflate ale comuniștilor"[135].

Multe dintre cele consemnate în acest raport aveau să fie confirmate de realitățile imediat următoare. Cel puțin în cazul lui Miron Constantinescu. Activitatea lui în redacția săptămânalului *Dacia nouă* s-a consumat pe coordonatele indicate de raportul Siguranței. Începând cu luna ianuarie 1938, Constantinescu a scris aproape număr de număr în paginile revistei *Dacia nouă*. Mai toate articolele acestuia vizau subiecte legate de Franța și/sau problemele tineretului. Astfel, Miron Constantinescu, aflat se pare în faza francofonă a devenirii sale intelectuale, a închinat multe coloane „Franței eterne", despre care el credea că are menirea istorică de a călăuzi tineretul român, în încercarea acestuia de a găsi *un sens al lucrurilor*, dar mai ales **drumul**:

„Tineretul român privește atent la tot ce se întâmplă. De pe băncile școlilor și Universităților, din ateliere, fabrici, uzine, de pe ogoarele mănoase privim și căutăm un sens al lucrurilor. Un sens al vieții noastre tinere care nu vrea să se piardă inutil. [...] *În căutarea noastră, adesea am greșit drumul. Am dibuit destulă vreme și false cărări.* [...] *Am mers în toate părțile – ne-am lovit de toate pragurile. Dar am învățat.* [...] *Azi am găsit drumul. Era lângă noi, în noi. Sângele nostru ni-l șoptea, cultura noastră ni-l spunea, istoria noastră ni-l arăta. E drumul Franței eterne*"[136].

Și articolele de acest gen au continuat, Constantinescu discutând subiecte diverse: de la pericolul pe care îl reprezintă pentru Franța Axa Roma--Berlin[137], până la dezbaterile de idei din parlamentul francez[138], sau asociațiile de tineret din Franța anilor 1930[139]. Tot în paginile săptămânalului *Dacia nouă*, Miron Constantinescu a salutat luările de poziții din presa franceză ale lui Henri Focillon, care apreciase pavilionul românesc de la Expoziția universală de la Paris (1937) într-un articol din *Beaux Arts*[140], sau ale lui Luc Durtain, care închinase un frumos eseu tinereții în publicația *Cahiers de la jeunesse*[141], și nu s-a dat în lături de la a contra dur poziția lui Julien Benda, care, în cadrul publicației *Marianne*, se exprimase cu reticență în privința încurajării tineretului care încerca să se impună în literatură și artă[142].

O opțiune greu de înțeles

Anul 1938 aducea noi schimbări majore în viața lui Miron Constantinescu. Încă de la începutul anului, transformările profunde din politica românească nu prevesteau decât cenușiul vremurilor ce aveau să vină. Instalarea la putere a

guvernului Miron Cristea (10 februarie) a fost prologul instaurării dictaturii regale, iar noua constituție (24 februarie) a consfințit această stare de fapt[143]. Lucrurile nu mai erau de multă vreme în matca lor firească. Frontul Studențesc Democrat fusese desființat, în timp ce multe reviste de stânga fuseseră suprimate.

Chiar și în aceste condiții grele, Constantinescu își continua activitatea în cadrul mișcării comuniste. Legea care scosese în afara legii partidele politice (30 martie 1938)[144] nu îi afectase prea mult pe comuniști, aflați în ilegalitate de aproape 15 ani. Cu toate acestea, dificultățile au crescut, în condițiile în care organizațiile legale ale PCdR au fost nevoite să își înceteze activitatea, în timp ce presa influențată de comuniști a fost suprimată. În noile condiții create, activitatea tineretului devenise aproape imposibilă sub forma unei asociații legale. Drept care comuniștii au decis să reînființeze Uniunea Tineretului Comunist din România. Unul dintre cei însărcinați cu ducerea la bun sfârșit a acestei sarcini a fost Miron Constantinescu. Ulterior, în istoriografie s-au înregistrat două tipuri de discurs referitoare la acest episod. Propaganda comunistă a regimului Ceaușescu a încercat să sugereze că în fruntea comitetului care s-a ocupat cu refacerea organizației de tineret a partidului ar fi fost dictatorul de mai târziu[145]. După 1989, în schimb, episodul a fost tratat dintr-o perspectivă inversă, sugerându-se că Nicolae Ceaușescu nu ar fi avut vreun rol în cadrul acestei povești[146]. Chestiunea e cât se poate de confuză, însă rolul lui Ceaușescu în cadrul acțiunii nu poate fi negat. În mod firesc, Miron Constantinescu amintește episodul în autobiografia sa redactată în 1945, precizând că sarcina reorganizării resortului de tineret al partidului revenise unui grup, din care făceau parte, alături de el, Nicolae Ceaușescu și Alexandru Demeter: *„În septembrie 1939 am participat la conferința tineretului, unde s-a hotărât reorganizarea UTC. Împreună cu Nicolae Ceaușescu și Alexandru Demeter am fost însărcinați cu această muncă“*[147]. Interesant e și faptul că Miron Constantinescu mai precizează că ascensiunea sa în structurile de conducere ale UTCdR ar fi fost graduală. Astfel, el consemnează că a fost numit secretar al UTCdR abia după „căderea“ lui Ceaușescu, la 1 iulie 1940: *„În cursul iernii 1939–1940 am cutreierat Banatul, Ardealul, Moldova, Bucovina, Oltenia, am fost deseori la Ploiești în vederea reorganizării UTC-ului. Odată puse bazele organizației, am continuat ca instructor. Am fost primit în CC UTC, apoi în Secretariatul UTC. După căderea lui Niculae Ceaușescu (1 iulie 1940) am continuat munca, devenind secretarul CC UTC“*[148]. Deși nu o spune în mod explicit, contextul pare să indice o avansare în funcția pe care Ceaușescu o deținuse anterior. De altfel, rolul său în cadrul partidului nu mai era nici pe departe neînsemnat. În notele Siguranței, apare din ce în ce mai frecvent catalogat drept *„unul dintre fruntașii comuniști din Capitală“*[149]. Propaganda comunistă de după 1945 îi va atribui și organizarea manifestației de la Obor, din 3 noiembrie 1940[150], însă sursele arhivistice nu confirmă sau infirmă această informație[151].

În acest context tulbure, Miron urmează să facă o alegere care îi va schimba decisiv existența. În toamna lui 1940, acesta a primit sarcina de a merge la

Galați și de a se implica în (re)organizarea regionalei comuniste de acolo. Alegerea sa este inexplicabilă în contextul în care nimic din activitatea lui de până în acel moment nu părea să îl califice pentru o sarcină atât de complexă. Miron era puțin familiarizat cu metodele și preceptele activității de organizare clandestină și nici nu putea fi considerat un lider charismatic. Desigur, el își făcuse anul de ucenicie lucrând la reorganizarea UTCdR-ului. Conform celor consemnate în autobiografia sa, Miron Constantinescu și-ar fi petrecut iarna 1939–1940 cutreierând *„Banatul, Ardealul, Moldova, Bucovina, Oltenia"*, oprindu-se de mai multe ori la Ploiești[152]. Trebuie să recunoaștem însă că activitatea aceasta însemna destul de puțin. Opțiunea sa este paradoxală și în contextul în care în acel moment Miron ar fi putut să se gândească la o carieră intelectuală, cu infinit mai multe șanse de reușită. Continuase să rămână aproape de sociologie, așa cum am văzut, și își susținuse o lucrare în cadrul seminariilor doctorale în primăvara anului 1940, în ciuda greutăților pe care i le crease conducerea Universității, fiind sprijinit de profesorul Gusti[153]. Gestul său ne dovedește poate că, dincolo de interesele materiale, dincolo de un angajament intelectual, Miron aderase din convingere la cauza comunistă. O convingere care e greu, dacă nu imposibil de definit sau cuantificat.

CAPITOLUL TREI

„Mizeria“ clandestinității

„La 19 noiembrie 1940 [Miron Constantinescu] sosește la Galați. [...] Orașul e înțesat de agenți, dar la Galați nu e liniște.“[1]

Unul dintre episoadele importante ale biografiei lui Miron Constantinescu l-a reprezentat contextul în care acesta a fost arestat, inculpat, judecat și condamnat la închisoare în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Această secvență biografică a căpătat valențe esențiale pentru existența ulterioară a lui Constantinescu din mai multe puncte de vedere. În primul rând, condamnarea l-a plasat în galeria comuniștilor ce sufereau/suferiseră repercusiuni de natură penală în urma activității clandestine. În al doilea rând, condamnarea i-a permis lui Constantinescu să cunoască un univers deloc agreabil, însă plin de posibilități – cel al închisorilor –, unde îi va întâlni pentru prima dată, și unde va avea posibilitatea de a-i cunoaște îndeaproape pe unii dintre liderii mișcării comuniste din România: Gh. Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi, Teohari Georgescu, Emil Bodnăraș, Chivu Stoica sau Alexandru Drăghici. În fine, episodul arestării și condamnării sale a funcționat exemplar după 1944 ca factor legitimator pentru fostul „ilegalist“ Miron Constantinescu.Toate aceste detalii aveau să confere substanță *capitalului politic* al lui Constantinescu, îndeosebi în contextul postbelic al reintrării în legalitate și al luptei pentru putere.

Miron Constantinescu își făcuse *ucenicia* în anii studenției, parcurgând cu răbdare acel *cursus honorum* care avea să-i confere calitatea de membru al PCdR: membru al unei organizații camuflate (FSD), membru al UTCdR, publicist în presa de stânga. La sfârșitul anilor 1930, în contextul unei acute lipse de cadre, lui Constantinescu avea să i se ofere din ce în ce mai multe posibilități de afirmare în cadrul mișcării. Astfel, în 1939 el s-a regăsit în echipa însărcinată de conducerea PCdR cu refacerea organizației de tineret[2]. În calitatea sa de secretar al UTCdR-ului, Constantinescu a trebuit să își însușească preceptele muncii ilegale, călătorind des în țară, în vederea reorganizării în teritoriu a mișcării comuniste de tineret[3]. Una dintre misiunile pe care avea să le primească nu s-a sfârșit însă tocmai plăcut, el fiind arestat în ianuarie 1941 la Galați, pe când îndeplinea funcția de instructor al Comitetului Central în cadrul Regionalei comuniste „Dunărea de Jos“.

Regionala comunistă „Dunărea de Jos“

În ilegalitate, partidul comunist dispunea de un aparat central – la București –, care forma Biroul Politic, Comitetul Central, și de alte asociații sau organizații centrale. Pentru intensificarea și sistematizarea acțiunilor sale din teritoriu, partidul a decis împărțirea simbolică a României în mai multe regionale care activau după instrucțiunile Comitetului Central. La sfârșitul anilor 1930, funcționau 12 astfel de regionale: Muntenia (cu sediul la București), Moldova de Sus (cu sediul la Iași), Dunărea de Jos (cu sediul la Galați), Bucovina (cu sediul la Cernăuți), Basarabia de Nord (cu sediul la Chișinău), Basarabia de Sud (cu sediul la Cetatea Albă), Dobrogea (cu sediul la Constanța), Oltenia (cu sediul la Craiova), Banat (cu sediul la Timișoara), Ardealul (cu sediul la Brașov), Brașovul (cu sediul la Brașov) și Regionala Văii Jiului (cu sediul la Deva)[4]. Aceste regionale coordonau, la rândul lor, atât comitetele județene arondate, cât și comitetele locale ale organizației din centrele urbane mai importante. În fruntea fiecărei regionale se afla un comitet regional, al cărui secretar era membru al Comitetului Central al partidului[5].

Regionala comunistă „Dunărea de Jos“, cu sediul la Galați, avea în componență județele Covurlui, Brăila, Putna, Tutova, Huși, Râmnicu Sărat[6]. În fiecare capitală de județ, organizația comunistă trebuia să aibă un comitet local de conducere, denumit comitetul orășenesc al partidului, care avea drept sarcină principală conducerea și coordonarea întregii activități subversive de pe teritoriul județului respectiv. În fruntea regionalei se afla un comitet regional, iar pe lângă acesta funcționau adesea câteva organe auxiliare: un resort tehnic (care se ocupa cu procurarea, reproducerea, multiplicarea manifestelor, împărțirea și distribuirea materialului de propagandă, a revistelor, ziarelor, broșurilor, lucrărilor cu caracter comunist), un resort de tineret (a cărui misiune viza propaganda în rândul tineretului și cooptarea acestora în cadrul unei structuri organizate), un resort al asistenței deținuților politici (care acționa în sensul colectării de sume de bani pentru ajutorarea comuniștilor încarcerați) și instructorii trimiși de la centru[7].

Pe cât de neînsemnată era mișcarea comunistă în Capitală, pe atât se dilua în teritoriu. Asemenea Centrului, și organizațiile din teritoriu au suferit, de-a lungul anilor clandestinității, mai multe episoade crâncene, care au dus la paralizia activității pentru perioade de timp mai scurte sau mai lungi. Regionala comunistă „Dunărea de Jos“ a primit o grea lovitură în vara anului 1939, când poliția și Siguranța au deconspirat întreaga rețea a organizației, arestând pe toți membrii Comitetului regional, precum și pe cei ai comitetelor locale care luaseră ființă în teritoriu[8]. Primele informații în legătură cu intensificarea activităților mișcării subversive din Galați au apărut la începutul anului 1939. Poliția municipiului Galați a reușit, în luna februarie, interceptarea unor scrisori manifest, redactate în limba rusă, care îndemnau populația din diferite sate din împrejurimi să organizeze comitete locale ale partidului comunist în

respectivele localități[9]. Aceste prime indicii au dus la demararea unei anchete informative care a stabilit că în Galați funcționa o mișcare comunistă care era în curs de (re)organizare.

În primăvara anului 1939 au avut loc primele manifestări publice ale organizației comuniste locale – răspândirea de manifeste semnate *„Comitetul Central al Partidului Comunist din România"*, dar și a unor nume ale revistei *Scânteia*[10]. Alte acțiuni de acest gen au avut loc la sfârșitul lunii mai și începutul lunii iunie[11]. Aceste din urmă evenimente, petrecute în ajunul alegerilor legislative care urmau să aibă loc pe 1 și 2 iunie, au provocat luarea unor măsuri energice din partea autorităților gălățene, care au întreprins percheziții în locațiile și imobilele despre care existau informații că sunt locuite de persoane care au legături cu mișcarea comunistă locală[12]. În urma acestor acțiuni, au fost arestate 27 de persoane, care au fost deferite, la data de 16 iunie 1939, Parchetului Militar de pe lângă Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie Galați[13].

În urma acestor evenimente, activitatea mișcării comuniste din zonă a cunoscut o perioadă de acalmie. Starea de inactivitate s-a prelungit și în prima parte a anului 1940, cauzele care s-au opus unei refaceri a cadrelor fiind multiple. În primul rând, a fost vorba despre șocul „prăbușirii" regionalei care i-a descumpănit pentru o perioadă pe acei care aveau simpatii față de ideologia de stânga. Mai mult decât atât, reluarea legăturilor dintre „centrala" de la București și populația din acea zonă trebuia să fie făcută cu maximă atenție, căutând să se recruteze elemente noi, ideal fiind ca acești noi recruți să fie persoane necunoscute organelor polițienești. O altă cauză care a împiedicat o refacere imediată a organizației comuniste din zonă au reprezentat-o concentrările masive în armată, măsuri care au fost luate în cursul anilor 1939–1940, care au lipsit masa muncitorească tocmai de elementele unui „grup-țintă" – tinerii. Cedarea Basarabiei în vara anului 1940 a reprezentat o lovitură de grație dată organizației comuniste din zonă, întrucât majoritatea promotorilor mișcării comuniste au ales refugierea în teritoriile abia ocupate de sovietici[14].

„Misiune" la Galați

Schimbările politice din vara și toamna anului 1940 și instaurarea regimului național-legionar au determinat conducerea PCdR să întreprindă acțiuni de intensificare a propagandei în teritoriu. Scopul acestor măsuri îl reprezenta recuperarea, măcar parțială, a unei influențe în zona Moldovei de Sud. Conducerea partidului a reacționat cu destulă stângăcie față de noua situație. A reușit totuși să trimită la Galați mai mulți instructori, care au căutat să reorganizeze mișcarea comunistă din zonă. Din vara anului 1940, rapoartele către Centru încep să „curgă" cu oarece regularitate. Parcurgerea lor ne oferă o imagine a acestor eforturi. Ceea ce e interesant în legătură cu aceste rapoarte e insistența cu care se „sondează" și înregistrează orice fel de nemulțumire a

muncitorimii din zonă. Ba mai mult, sunt demne de atenția noastră și încercările continue ale raportorilor de a sugera că toate aceste nemulțumiri ale muncitorilor sunt consecințe ale eforturilor unor activiști comuniști. Lucru care e greu de crezut. Mai ales în condițiile în care aceleași rapoarte insistă asupra fragilității numerice a organizațiilor – fie că e vorba de cele locale, fie de cea regională.

Începând cu vara anului 1940, diferiți curieri trimiși de către PCdR și-au făcut apariția în zona respectivă, îndeosebi în orașele Galați, Brăila și Focșani[15]. La începutul lunii iunie 1940, situația la Galați era „grea“. Se raporta că toată conducerea organizației era arestată, fiind în lagăr. Un singur instructor se *„zbătea“*, încercând să refacă organizația. Majoritatea persoanelor care corespundeau cerințelor partidului alegeau să plece în Basarabia – cei mai mulți de frica „concentrărilor“. Activitatea în regiune era practic inexistentă – nu se multiplicase nimic, în ciuda eforturilor. Se cerea de urgență un om, preferabil un muncitor local (!) pentru a se încerca cooptarea de noi membri[16]. Aceste informații, cuprinse în raportul care avea să parvină Comitetului Central al PCdR, erau în totală contradicție cu datele pe care le deținea Siguranța din Galați. O situație predată Inspectoratului Regional de Poliție „Dunărea de Jos“, din data de 16 iulie 1940, semnala un număr de 234 de suspecți comuniști în circumscripție[17]. Nici situația acțiunilor din primele șase luni ale anului 1940 nu corespunde celor raportate de activiștii de la Galați Comitetului Central. Tot statisticile Inspectoratului de Poliție semnalau cinci acțiuni de împrăștiere de manifeste, care avuseseră loc în nopțile de: 19–20 martie, 8–9 aprilie, 15–16 aprilie, 31 aprilie–1 mai și 7–8 iunie[18].

Cea mai plauzibilă explicație pentru aceste neconcordanțe ar fi că ceea ce mai rămăsese din organizația de la Galați, și anume activiștii care încercaseră să acționeze în primele luni ale anului 1940, ar fi ales „retragerea“ în Basarabia odată cu cedarea teritoriului către Uniunea Sovietică. O astfel de ipoteză ar justifica, în parte, lipsa de cadre pe care rapoartele parvenite de la Galați aveau să o repete la infinit în lunile următoare.

În vara anului 1940, rapoartele indică o îmbunătățire parțială a situației. În cadrul regionalei activau, în afara instructorilor de la centru, patru membri de partid – toți fiind catalogați drept „neexperimentați“. Primul era un muncitor de la fabrica de textile care, deși părea a fi devotat, era lipsit de experiență și fără inițiativă. Un altul era un tânăr, caracterizat ca fiind „energic și promițător“. Un al treilea, muncitor în port, era devotat, însă era bețiv, ceea ce îl făcea să fie adeseori neglijent. În fine, ca membru mai fusese cooptată și o femeie, care „promitea“. În afara acestora, se raporta către centru că existau nu mai puțin de 39 de „candidați“ numai la Galați, răspândiți pe la diferitele obiective industriale din oraș. În afara acestora, alți 52 de „candidați“ erau răspândiți în regiune, cei mai mulți la Ismail (paisprezece persoane) sau la Focșani și Chilia Nouă (câte nouă persoane)[19].

Situația cadrelor din zonă nu s-a ameliorat în lunile ce au urmat. Ba chiar din contră, rapoartele indicând mereu mai degrabă lipsuri și de foarte puține

ori reușite, cu toate că în lunile iulie și august starea de spirit a populației s-a deteriorat – în principal datorită concentrărilor, rechizițiilor, tăierilor salariale sau scumpirii tuturor produselor[20]. Nici o lună mai târziu, lucrurile nu stăteau mai bine. Deși fabricile de textile începeau să se închidă, iar cele metalurgice își reduceau activitatea, organizației locale îi era încă greu să se dezvolte. Situația era propice, nota raportorul „Anton" în 19 septembrie: *„teren politic și sindical de activitate este imens și facil. Lipsește însă organizația, lipsesc cadrele"*[21]. Se făceau însă eforturi în acest sens, notează același „Anton": *„în ultimul timp am făcut mici pași înainte. În Galați ne-am legat cu un muncitor de la Arsenal, care a promis să ne facă legătură cu alți oameni, cu un muncitor din Șantier* [Șantierul Naval – n.m., Ș.B.] *și nădăjduim, în sfârșit, să punem și un picior și în port. La C.F.R. încă nimic la Galați"*[22].

O imagine cât de cât coerentă asupra situației Regionalei comuniste „Dunărea de Jos" în toamna anului 1940 este relatată și într-un raport trimis către Comitetul Central, la sfârșitul lunii noiembrie[23]. Raportul, semnat „Pavel"[24], îi informa pe superiorii de la București despre situația economică a regiunii, care se înrăutățea pe zi ce trece. Afirmând că în România se aplică *„regimul mămăligii"*, se preciza că în piețele din Galați lipsesc alimente de bază: carne de vacă, carne de porc, unt, lapte, ouă, iar în unele zile chiar și pâinea. Situația nu era diferită nici în celelalte orașe din zonă: la Focșani se înregistrau cozi frecvente la pâine, în timp ce untdelemnul se vindea pe cartelă; și la Brăila situația era la fel de gravă[25]. Lipsa alimentelor era adesea pusă de autorități pe seama negustorilor evrei. Astfel, aceștia erau arestați de către poliția legionară și trimiși în lagăr. Situația era agravată și de faptul că războiul afecta din ce în ce mai concret Balcanii. Ca o consecință a acestei realități, legăturile comerciale fluviale și maritime cu Turcia, Grecia sau Egiptul erau perturbate, fapt ce provoca scăderea activității în porturi. Cutremurul devastator din noaptea de 9–10 noiembrie 1940 contribuise la escaladarea stării de nemulțumire în rândul populației. Raportul Regionalei Galați nota că populația săracă fusese cea mai afectată de această calamitate, întrucât autoritățile luaseră decizia de a demola în totalitate locuințele grav afectate din mahalele. Dincolo de aceste amănunte care rezumau realitățile sociale și economice ale zonei, raportul din 30 noiembrie oferea detalii despre situația mișcării comuniste din regiune. Imaginea nu este nici pe departe una satisfăcătoare. Singurele acțiuni pe care comuniștii încercau să le pună în practică se refereau la instigarea muncitorilor în vederea declanșării unor proteste sau chiar greve și acțiunile de „împrăștiere" de manifeste[26].

În realitate, situația organizației era următoarea. În fruntea organizației se afla Marta Marcovici – *„o fată evreică, de statură joasă, ce purta ochelari cu ramă"*[27], care ocupa funcția de secretar al regionalei. Ea era cea care făcea legătura dintre centru și teritoriu, coordonând activitatea regionalei și împărțind sarcinile[28]. Despre Marta s-a crezut că ar fi părăsit orașul Galați cu doar o zi înainte de acțiunea pregătită pentru noaptea de 9–10 ianuarie 1941, drept care ea nu va fi identificată sau arestată, rămânând o himeră pentru organele

polițienești[29]. În realitate, ea se refugiase la București după „căderea“ din ianuarie. Un raport ulterior primit de „Centrală“ de la Galați preciza și data exactă a plecării acesteia – 5 februarie 1941. Până atunci, Marta reușise să stea ascunsă și să scape astfel de arestare.[30]

Ceea ce Siguranța din Galați nu avea să afle niciodată e că sub identitatea Martei Marcovici se ascundea, de fapt, Ida Felix[31], pe numele căreia fuseseră emise mai multe ordine de reținere. Născută la 28 iunie[32] (15 august[33]) 1910 (18 iulie 1909[34]), Ida Felix provenea dintr-o familie de evrei din Iași. A fost arestată pentru prima dată în data de 5 octombrie 1934. A fost judecată de către Consiliul de Război al Corpului 4 Armată și condamnată, prin sentința nr. 496/6 octombrie 1934[35], la 2 ani de închisoare și plata unei amenzi de 10.000 de lei, pentru activitate comunistă. Asupra ei s-ar fi găsit manifeste comuniste[36]. Și-a ispășit pedeapsa în penitenciarele Mislea, Dumbrăveni și Văcărești. În ianuarie 1937, la încheierea celor doi ani de condamnare, dat fiind că inculpata nu achitase amenda de 10.000 de lei, s-a dispus transformarea amenzii în 200 de zile de închisoare[37]. Ulterior, după ce familia Idei a plătit o parte a amenzii, respectiv 4.150 de lei, i-au fost scăzute din pedeapsă 83 de zile de închisoare[38].

În 1940, Ida Felix a dispărut de la locuința ei din Iași, din strada Ipsilanti, nr. 8. În consecință, Direcția Poliției de Siguranță a emis mai multe ordine circulare și a trimis adrese către Prefectura Capitalei și Comandamentul Corpului de Jandarmi, semnalând dispariția acesteia[39] și dispunând arestarea ei[40]. Despre Ida se spunea că ar face parte dintr-o organizație comunistă descoperită recent la Iași. Numai că Ida nu a plecat spre București, ci la Galați, unde, sub identitatea conspirativă *Marta Marcovici*, a coordonat activitatea Regionalei comuniste „Dunărea de Jos“. La Galați, Ida și-a demonstrat capacitățile de acțiune conspirativă, reușind să acționeze fără a fi nici măcar identificată. În 24 august 1941, Direcția Generală a Poliției București, răspunzând unui ordin telegrafic trimis de autoritățile din Iași, făcea un excurs al cazierului Idei Felix. Aceasta tocmai fusese arestată la București și urma să fie internată în Lagărul de la Târgu Jiu. Astfel, Ida Felix era înscrisă în registrul de suspecți (categoria S1[41]) încă din 1929, catalogată ca fiind propagandistă și organizatoare comunistă. Despre ea se mai nota că ar fi făcut parte din Comitetul Central al UTC Iași. Pe lângă condamnarea la 2 ani de închisoare din 1934, raportul din 1941 mai preciza că Ida Felix ar mai fi primit o altă condamnare în 1939 – o amendă de 3.000 de lei. Din 1940, moment în care dispăruse de la domiciliul ei din Iași, fusese dată în urmărire[42]. Ulterior, în 1942, Ida a fost transferată în lagărul de la Vapniarka, iar apoi în cel de la Grosulovo. În martie 1944 a revenit la Târgu Jiu, de unde a fost eliberată după 23 august 1944. Până în 1950, a ocupat mai multe funcții în cadrul aparatului de partid: membru în Comitetul regional Iași al PCR, instructor al Comitetului Central pentru regiunea Galați, membră în Comisia Controlului de partid de pe lângă CC al PCR/PMR. Din 1950, a lucrat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, ocupând funcțiile de director adjunct (1949–15 iul. 1951) și director al Direcției cadre din Ministerul Afacerilor Externe (15 iul. 1951–1 dec. 1958)[43].

În fruntea resortului de tineret al Regionalei „Dunărea de Jos" se afla un alt personaj misterios, despre care poliția nu va reuși să afle prea multe lucruri. *Roșu* – pe numele său conspirativ – era, la rândul său, trimis al centrului. Informațiile pe care le deținea poliția referitoare la acest personaj erau extrem de sumare: *„băiatul blond, înalt* [...] *din unele informații și relatări ar rezulta că nu este român"*[44].

Un alt instructor al centrului care acționase în toamna anului 1940 la Galați era Pavel Ștefan[45], fost lucrător la Atelierele CFR Grivița. Misiunea acestuia se rezumase la organizarea muncitorilor de la Atelierele CFR, odată îndeplinită această sarcină, el a părăsit orașul pe 20 decembrie 1940[46].

Singurele resorturi la a căror conducere au fost numiți activiști locali erau cel tehnic și cel al asistenței deținuților politici. În fruntea resortului tehnic se afla Herman Mendelsohn (Hari). Născut în 1916, la Galați, acesta era absolvent al Facultății de Medicină și profesa ca medic în orașul natal. Locuia, împreună cu soția sa Isabela, într-un imobil din strada Sf. Spiridon, nr. 37[47]. Acesta fusese *introdus* în mișcarea comunistă din Galați prin intermediul unui prieten, doctorul M. Nuzins[48], care îi făcuse cunoștință, la sfârșitul lunii iulie 1940, cu Marta. Relațiile dintre cei doi au evoluat în partea a doua a anului 1940, când Marta i-a cerut mai multe favoruri lui Mendelsohn, cu care avusese mai multe întâlniri și convorbiri[49]. Ulterior, Mendelsohn a fost însărcinat cu conducerea resortului tehnic, cooptând în mișcare mai multe cunoștințe ale sale: Solomon Brociner, Herman Blitzstein, Ozias Bercovici, Iulius Zucman și Natty Zucman[50]. Solomon Brociner, născut la data de 26 noiembrie 1914, la Galați, era student la Facultatea de Medicină din Cluj. Căsătorit cu Ghizela Muhlstein, locuia împreună cu aceasta în Galați, în strada Sf. Vineri, nr. 49. Prieten al lui Mendelsohn, Solomon l-a ajutat pe acesta în toamna anului 1940, păstrând acasă la el broșuri, reviste și alte materiale de propagandă[51]. Herman Blitzstein, născut tot la Galați, în 1918, era student la Politehnică și fusese atras în mișcarea comunistă de către Herman Mendelsohn, care îi era vecin (Blitzstein locuia pe strada Sf. Spiridon, nr. 31)[52]. În toamna anului 1940, Herman a activat în cadrul Regionalei, păstrând acasă mai multe genți cu „literatură comunistă" sau tipărind manifeste. La un moment dat, primise spre păstrare un multiplicator și un șapirograf, pe care le-a distrus însă după câteva zile, îngropând componentele în curtea casei sale[53]. Ozias Bercovici era un evreu originar din Vaslui, născut la data de 6 iulie 1916. Era student la Facultatea de Medicină din București, unde și intrase în contact cu mișcarea comunistă. În toamna anului 1940, a fost însărcinat să își continue activitatea la Galați, unde domicilia, împreună cu soția lui, Edna Morgulis. Alături de Hari Blitzstein și de Iuliu Zucman, a lucrat la multiplicarea de manifeste pentru organizația din Galați[54]. Frații Natty și Iulius Zucman făceau și ei parte din organizația comunistă de la Galați. În mod curios, adeziunea lor la mișcare nu fusese condiționată de legătura de rudenie, fiecare dintre ei activând independent în cadrul mișcării. Natty Zucman, născut pe 21 aprilie 1919 la Bârlad, fusese atras în mișcare de Herman Mendelsohn,

care îl însărcinaseră să facă mai multe călătorii la București, de unde a achiziționat materiale necesare tipăririi și multiplicării de manifeste – cerneală de multiplicat, matrițe și panglici pentru mașini de scris. În toamna anului 1940 a fost trimis și la Brăila, unde a livrat un pachet cu mai multe materiale de propagandă[55]. Fratele său, Iulius, născut pe 3 august 1916, tot la Bârlad, a fost cooptat în cadrul mișcării comuniste ceva mai târziu – la începutul lunii decembrie 1940, la insistențele amicului său, Hari Blitzstein[56]. Acesta din urmă l-a convins să participe la o „împrăștiere“ de manifeste, o poveste care avea să provoace „căderea“ întregii organizații. Dar vom ajunge și acolo.

În cadrul Regionalei comuniste „Dunărea de Jos“ funcționa și un resort de asistență a deținuților politici, ale cărui atribuții se rezumau la strângerea de fonduri pentru comuniștii aflați în închisori sau internați în lagăre. Cea care coordona această activitate era Margareta Weinberg. Născută la data de 23 decembrie 1912 la Galați, Margareta Weinberg nu era o femeie oarecare. La cei 28 de ani ai săi, era deja divorțată și mamă a doi copii (Itmar și Noel). Deși nu avea decât o pregătire gimnazială (absolvise doar patru clase de liceu – echivalentul clasei a VIII-a actuală), vorbea fluent mai multe limbi: germană, engleză și franceză, și călătorise destul de mult prin Europa și Palestina[57]. Fără ocupație în 1940, aceasta fusese cooptată în cadrul mișcării de către Marta, care o însărcinase cu strângerea de fonduri. În casa Margaretei Weinberg din Galați de pe strada Democrației, nr. 15, avea să locuiască și Miron Constantinescu, odată cu venirea sa în oraș.

Data exactă a sosirii lui Constantinescu nu ne este cunoscută. Miron Constantinescu a declarat în anchetă că ajunsese la Galați la 20 noiembrie, lucru care nu poate fi foarte departe de adevăr[58]. Informația este confirmată într-un raport adresat CC al PCdR, pe care Miron Constantinescu îl redactează în iunie 1941 din închisoarea de la Galați[59]. În autobiografia pe care și-o redactează în septembrie 1945, Miron nu mai pomenește data sosirii la Galați, ci doar data în care primise însărcinarea de a „trece la muncă“ în cadrul Regionalei „Dunărea de Jos“ – 17 noiembrie –, ceea ce face plauzibilă sosirea lui trei zile mai târziu la Galați[60]. Rolul său în cadrul regionalei comuniste era destul de clar. În data de 20 decembrie, însoțit de *Roșu*, Miron a participat la o ședință conspirativă dintr-o locuință de pe strada Războieni, nr. 36, alături de mai mulți lucrători de la Șantierele Navale[61]: Gheorghe Bulgaru[62], Vasile Lazăr[63], Nicolae Fotanis[64], Ioan Jora[65], Dumitru Florea[66], Alexandru Jora[67] și Petrică Gheorghe[68]. *Roșu* l-a prezentat atunci pe Miron celor prezenți, recomandându-l sub numele conspirativ *Vasile*, anunțându-i pe aceștia că Miron urma să conducă, de atunci încolo, resortul de tineret al regionalei, el fiind nevoit să părăsească orașul[69].

Alte informații legate de activitatea lui Miron Constantinescu la Galați nu mai avem cu certitudine. Din datele dezvăluite de membrii regionalei, în ancheta care a urmat arestării acestora, mai aflăm că Miron mai avusese unele întâlniri cu Herman Mendelsohn, acasă la acesta din urmă – una dintre întâlniri având loc în data de 1 decembrie, amănunt pe care Mendelsohn avea să îl

recunoască în cadrul anchetei ce a urmat[70]. Mai știm și că se întâlnise cu unii dintre membrii organizației, pe stradă – în noaptea de 12–13 decembrie. Alexandru și Ioan Jora, Petrică Gheorghe și Dumitru Florea tocmai participaseră la o „împrăștiere". La locul de întâlnire unde aceștia fuseseră instruiți să raporteze îndeplinirea misiunii, cei patru l-au găsit pe Miron Constantinescu. Deși nu-l cunoșteau, cei patru au raportat „împrăștierea" acestuia, după ce s-au recunoscut după consemn și parolă[71]. Se prea poate ca Miron Constantinescu să se fi implicat și în redactarea oficiosului regionalei – revista *Dunărea roșie*, nr. 2 (13 decembrie 1940)[72] și nr. 3 (25 decembrie 1940)[73], dat fiind că el avea oarecare experiență publicistică. Texte propagandistice ulterioare vor insista asupra acestui amănunt[74]. Însă dovezi clare în acest sens nu există.

Întreaga activitate a regionalei de la constituirea din vara anului 1940 și până la sfârșitul aceluiași an a constat în pregătirea unei cantități însemnate de materiale de propagandă (manifeste și broșuri), care urmau să fie răspândite mai întâi pe străzi, apoi să fie distribuite către celulele constituite la Atelierele CFR sau la Șantierele Navale, pentru ca, după aceea, să fie alimentate și comitetele regionale care urmau să fie înființate[75]. Prima etapă a acestei operațiuni a fost planificată să înceapă în noaptea de 9–10 ianuarie 1941. Însă autoritățile din localitate filau de mai bine de trei luni organizația, majoritatea membrilor fiind identificați și puși sub supraveghere. Drept care, încă de la începutul anului 1941, atenția autorităților s-a dublat[76].

„Noaptea cea lungă" – 9/10 ianuarie 1941

În noaptea de 9/10 ianuarie 1941, autoritățile din Galați erau în alertă. O adresă din 29 decembrie 1940 a Inspectoratului Regional de Poliție din Galați semnala Chesturii din Brăila și secțiilor din Râmnicu Sărat, Tecuci, Focșani și Galați activitatea din ce în ce mai intensă a comuniștilor din zonă: „*comuniștii* [...] *au hotărât să înceapă o intensă acțiune și agitație, îndeosebi pentru organizarea și lărgirea cadrelor. Elemente comuniste bine pregătite se vor deplasa în scopul de mai sus în localitățile industriale unde folosind nemulțumirile* [...] *scumpetea, prezența trupelor germane în țară etc. vor face propagandă ostilă regimului și vor încerca crearea de nuclee în rândul muncitorilor*"[77]. Se pare că poliția aflase și de intenția activiștilor comuniști de a răspândi manifeste pe străzile Galațiului în noaptea de 9/10 ianuarie, dar și că acțiunea din acea noapte urma să fie dublată de „*acte de agitație în mijlocul populației*"[78]. Existau informații precise referitoare la structura organizației comuniste, precum și date personale referitoare la membrii regionalei. Multe dintre aceste informații fuseseră „culese" de-a lungul timpului – organizația comunistă fiind, de ceva vreme, pusă sub strictă supraveghere. Alte detalii proveneau de la diferiți informatori[79].

Starea de „alertă" din rândul oamenilor de ordine din Galați s-a dovedit a fi pe deplin justificată. În decursul nopții, Iulius Zucman, unul dintre cei despre

care Poliția avea informații că ar face parte din mișcarea comunistă clandestină, a fost surprins de către un gardian public răspândind manifeste în zona „piața nouă“[80] – pe străzile Sf. Spiridon, Sf. Vineri și Macedonă[81].

„Subsemnatul Pământ Ion gardian public cu domiciliul în str. Mărășești nr. 11, declar:

Fac post de pază în piața nouă și în astă-seară 9 ianuarie 1941 pe la 21 când stăteam mai la dos ca să nu fiu văzut de nimeni, la un moment dat am văzut un individ că încearcă ușile pe la măcelării și am căutat să mă apropii încet de dânsul și am strigat să stea pe loc însă el a luat-o la fugă și am fugit și eu după dânsul pe str. Columb fost Silfidelor până în str. Roseti unde a reușit să se ascundă la un templu evreesc unde am pus mâna pe dânsul însă s-a smucit din mâinile mele și a fugit până în strada Sf. Spiridon nr. 33 până unde am fugit și eu după dânsul și l-am prins și cu concursul unui gardian de la Fiducitate l-am legat și l-am adus la comisariat pentru cercetări și aici văd că se numește Zucman Iulius“[82].

O altă persoană care participa, alături de Zucman, la acțiunea de răspândire a manifestelor nu a putut fi prinsă[83]. Manifestele erau, de fapt, numere din revista *Dunărea Roșie* (nr. 2 și 3) – organ al regionalei „Dunărea de Jos“[84]. Întreaga poveste a acestora a fost clarificată în urma interogatoriilor – revistele fuseseră aduse la Galați în 29 sau 30 decembrie 1940 de către Marta – secretara regionalei –, și date spre păstrare lui Mendelsohn Herman. Acesta, la rândul lui îi ceruse lui Brociner să depoziteze pachetele. Mendelsohn și Brociner au „fabricat“ apoi plicuri cu câte un număr al revistei – o parte din aceste plicuri au fost predate lui Zucman, acesta primind sarcina să le răspândească prin oraș. Alte 20 de plicuri au fost trimise de către Mendelsohn prin poștă către mai mulți intelectuali din oraș[85].

Chestura Poliției Galați a acționat cu celeritate, în aceeași noapte trimițând o adresă (nr. 182 s. din 10 ianuarie 1941)[86] către Procurorul Militar al Parchetului Tribunalului Militar al Corpului III Armată, prin care au adus la cunoștința acestuia întreaga „istorie“, precum și flagrant-delictul realizat chiar în acea noapte. Ca urmare a acestei adrese, Parchetul Tribunalului Militar al Corpului III Armată a eliberat autorizații de efectuare a unor percheziții domiciliare a locuințelor tuturor indivizilor cunoscuți ca activiști în cadrul mișcării comuniste din localitate[87].

Anchete și interogatorii

Chiar în noaptea de 9/10 ianuarie 1941, Chestura Poliției Galați a întreprins descinderi simultane la domiciliul mai multor persoane despre care aveau informații că activează în mișcarea comunistă clandestină. Primii arestați au fost, pe lângă Zucman Iulius – surprins în flagrant-delict, răspândind manifeste pe străzile orașului –, Mendelsohn Herman și Brociner Solomon[88]. În urma

interogării acestora, numărul suspecților a crescut exponențial. O notă din 12 ianuarie 1941 a Inspectoratului regional de Poliția Galați, adresată Biroului Statistic Militar Iași raporta un număr de 42 de arestări, percheziții asupra celor arestați, precum și asupra domiciliilor acestora care au dus la identificarea mai multor materiale de propagandă precum și a materialului tehnic folosit pentru redactarea materialelor de propagandă[89].

Ancheta și interogatoriile în jurul „afacerii" regionalei comuniste s-au finalizat în câteva zile. Arestările începute în ziua de 10 ianuarie au continuat în 11 și 12 ianuarie, ca urmare a dezvăluirilor din anchetă. În linii mari, la 12 ianuarie, lucrurile erau clare. Cercetările ulterioare nu au făcut decât să lămurească anumite aspecte, asupra cărora rămăseseră unele semne de întrebare.

Miron Constantinescu a fost arestat în urma unei percheziții a locuinței gazdei sale din Galați – Margareta Weinberg. Conform procesului-verbal de percheziție, aflăm că în dimineața zilei de 10 ianuarie 1941, la ora 9:00, comisarul adjutor în Chestura Poliției municipiului Galați, Ilie Tomiță, împreună cu agenții de poliție Sam Aurel și Luicilez Ioan, în urma ordinului verbal primit de la Chestorul Poliției municipiului Galați, au efectuat mai multe percheziții domiciliare[90]. Printre imobilele percheziționate s-a aflat și cel din Strada Democrației, nr. 15, proprietate a Margaretei Weinberg. În urma percheziției s-au descoperit: *„1 (una) mașină de scris marca Royal, 2 (două) volume cu teoriile lui Karl Marx, diferite corespondențe, 2 (două) cărți legionare și* pe individul Miron Constantinescu, care, împreună cu individa sus-menționată și cu obiectele aflate au fost ridicate [...] și depuse Biroului de Siguranță loco [subl. m. – Ș.B.]"[91].

Anchetat vreme de cinci zile[92], Miron a negat toate acuzațiile care i se aduceau. În condițiile în care Miron părea să refuze orice fel de colaborare, autoritățile din Galați au ales să îl confrunte pe acesta cu toți cei care oferiseră detalii despre el în timpul anchetei. În data de 14 ianuarie 1941, Constantinescu a fost confruntat pe rând cu următorii: Mendelsohn Herman, Bulgaru Gheorghe, Jora Ioan, Gheorghe Petrica, Florea Dumitru, Fotanie Nicolae[93]. Mendelsohn Herman a declarat că îl cunoștea pe Miron de ceva vreme, întâlnindu-l în urmă cu câțiva ani la Cluj, unde Miron se recomandase sub numele de Valentin Grigore[94]. Acesta recunoștea că se întâlnise de câteva ori cu Miron de când acesta se afla la Galați, însă nu a aflat numele lui adevărat decât la Poliție. Bulgaru Gheorghe îl recunoștea și el pe Miron ca pe unul dintre cei care făceau parte din organizația comunistă locală, însă amintea că acesta i se recomandase sub numele de Vlad[95]. Gheorghe Petrica, Florea Dumitru și Fotanie Nicolae și-l aminteau și ei pe tânărul care participase la o ședință conspirativă într-un imobil din strada Războieni, nr. 36[96]. În sfârșit, Jora Ioan îl recunoștea și el pe Miron ca un personaj care avea legături cu organizația comunistă locală, întâlnindu-se de două ori cu el, odată în timpul unei ședințe de celule, și încă o dată pe stradă. Jora a mai precizat că el îl cunoștea pe Miron sub numele de Vasile, așa cum acesta i se recomandase[97]. Chiar și în urma acestor dovezi irefutabile, Miron a refuzat să recunoască învinuirile care i se

aduceau. A respins în continuare acuzațiile referitoare la legăturile pe care el le-ar fi avut cu organizația comunistă locală, recunoscând doar că singurul cunoscut dintre cei cu care fusese confruntat era Mendelsohn Herman, pe care îl cunoscuse la Cluj în 1938, însă nu i se recomandase niciodată cu numele Valentin Grigore[98].

Înțelegând că Miron Constantinescu putea fi o „captură“ importantă, Chestura Poliției municipiului Galați l-a trimis pe acesta pentru o anchetă suplimentară la Direcțiunea Generală a Poliției. Astfel, prin raportul nr. 251/4 S. din 14 ianuarie 1941, Miron Constantinescu era trimis la București, alături de Emil Schapira[99], pentru o anchetă care ar fi trebuit să clarifice situația acestora[100].

La București, Constantinescu este luat în primire în data de 15 ianuarie de către comisarul de serviciu – Constantin Udrea. Conform procesului-verbal de percheziție, asupra acestuia au fost găsite următoarele: *„curea, fular, mănuși lână, creion automat, ceas Zeiland fără geam, două cărți și acte“*[101]. Miron a declarat anchetatorilor din cadrul Direcției Generale a Poliției că ajunsese în Galați în noaptea de 19–20 decembrie 1940 cu scopul de a se interesa de posibilitatea emigrării în Basarabia. El a precizat că nu avea un loc de muncă, în timp ce soția sa, Sulamita, dat fiind că era evreică, era și ea amenințată cu pierderea serviciului. Date fiind atât situația materială precară în care se afla, cât și lipsa unor perspective de viitor, Miron a declarat că se gândise la posibilitatea emigrării în Basarabia. Spunea că acolo copilărise – la Chișinău și Ismail, unde mama sa fusese profesoară. Gazdă la Galați îi devenise Weinberg Margareta, întrucât aceasta era o rudă îndepărtată a soției sale. Miron a mai adăugat că singurele sale activități zilnice le reprezentau diferitele vizite pe care le făcea în apropierea comunităților israelite din Galați, unde încerca să strângă informații în legătură cu o posibilă emigrare. Recunoștea ca a făcut cunoștință cu mai multe persoane, însă nu reținuse numele nici uneia. Miron nega orice legătură cu mișcarea comunistă.

În ceea ce privește trecutul său mai îndepărtat, acesta a declarat că făcuse parte din Frontul Studențesc Democrat în 1936, din „Așezământul Dobrescu-Argeș“ în 1937 și că în perioada 1938–1939 lucrase în cadrul Institutului Social Român. A mai precizat și faptul că a colaborat la revistele *Hotarul*, *Știrea*, *Duh* din Arad, *Viața Românească*, *Dacia nouă*, *Era nouă*, *Cuvântul liber* și *Curierul Serviciului Social* din București[102].

Ancheta poliției bucureștene nu s-a oprit însă în acest punct. Mai întâi a fost efectuată o percheziție domiciliară la locuința lui Constantinescu din București – în strada Radu Boiangiu, nr. 26, unde însă nu au fost găsite nici un fel de material compromițător. Mai apoi, numele lui Miron Constantinescu a fost căutat în cazierele Direcției Generale a Poliției. Rezultatele au fost surprinzătoare: Miron poseda un dosar individual – A.S. Nr. 22451 și figura în dosarele A.S. Nr. 10 Fascicola 1 și 2 a lui N.D. Cocea[103], A.S. Nr. 27300 al lui Schiler Adrian[104], A.S. Nr. 41105 al lui Stancu Ion și A.S. Nr. 13706 al lui Dragomirescu Mihail[105]. Din lectura acestor dosare rezulta faptul că Miron Constantinescu

activa în mișcarea comunistă încă din 1936, îl ajutase pe Mihail Dragomirescu să formeze o organizație camuflată care să cuprindă tineretul universitar comunist și că împreună cu Ion Stancu condusese acțiunea comunistă din cadrul partidelor Național Țărănesc și Radical Țărănesc[106]. Anchetatorii mai precizau că revista *Era nouă* a lui N.D. Cocea fusese cu tendințe de stânga, în timp ce revista *Dacia nouă* era oficiosul camuflat al tineretului organizației comuniste, la care erau responsabili Miron și tânărul Samuel Brucker (Silviu Brucan)[107]. Concluziile anchetatorilor bucureșteni erau clare: Miron Constantinescu desfășurase activitate clandestină comunistă, inclusiv la Galați, drept care a fost retrimis Chesturii Poliției Galați pentru continuarea anchetei și pentru ca, ulterior, să fie deferit justiției[108].

În data de 16 ianuarie, majoritatea arestaților în cazul regionalei comuniste „Dunărea de Jos" au fost înaintați Parchetului Militar[109]. Miron Constantinescu nu a făcut parte din acest lot deferit Parchetului Militar al Corpului III Armată, el fiind la acea dată în anchetă la București. Cel mai probabil, după ce a fost retrimis Chesturii Poliției Galați (18 ianuarie)[110], Miron a fost la rândul lui înaintat Parchetului.

Procesul de la Galați (februarie 1941)

La începutul anului 1941, Europa era răvășită de războiul declanșat cu mai bine de un an și jumătate în urmă. Cu toate acestea, la Galați, efectele conflagrației nu erau încă foarte vizibile, deși că comerțul maritim și fluvial fusese perturbat într-o măsură semnificativă. Ca o consecință indirectă a acestei situații, începuse să se resimtă, din ce în ce mai mult, lipsa alimentelor. O problemă infinit mai dificilă pentru autorități o reprezentau însă efectele și urmările încă foarte vizibile ale cutremurului din vara anului anterior. În acest context avea să se judece, în data de 6 februarie 1941, la Tribunalul Militar al Corpului III Armată, procesul organizației comuniste descoperite la Galați cu mai puțin de o lună în urmă.

Desfășurarea extrem de rapidă a procesului – judecat în mai puțin de 24 de ore – pare să indice o grabă și, se prea poate, un oarecare dezinteres din partea autorităților. Procesul nu a fost foarte mediatizat și nu i s-a acordat nici vreo atenție specială. O cauză o poate reprezenta faptul că printre inculpați nu erau nume sonore ale mișcării comuniste din România, ci simpli activiști locali.

Completul de judecată al ședinței care începea în dimineața zilei de 6 februarie era format din: lt.-col. mag. Grigore Enăchescu, în calitate de președinte, lt.-col. Soare Manolescu, maior mag. Chirilă Soldan, cpt. Ioan Chebac și cpt. mag. Vladimir D. Popescu, în calitate de membri. Acuzarea era reprezentată de către procurorul militar maior mag. Gheorghe Stavrică.

Numărul persoanelor inculpate era de douzeci și unu, acuzate de *„crimă de uneltire împotriva ordinii sociale existente în stat"*. Încadrarea juridică a fap-

telor de care erau învinuiți cei 21 comporta câteva diferențe. Astfel, zece dintre ei aveau să fie inculpați în baza articolelor 1 și 3 ale Decretului-lege nr. 3801/1940, a articolului 309, partea a II-a a Codului Penal și a Legii Stării de Asediu nr. 856/1938[111]. Altor 11 inculpați, printre care și Miron Constantinescu, li se imputau vini care intrau sub incidența articolului 1 a Decretului-lege nr. 3801/1940, articolului 209, partea a II-a a Codului Penal și a Legii Stării de Asediu nr. 856/1938[112].

În apărarea celor douăzeci și unu de învinuiți s-au înscris nu mai puțin de 11 avocați[113], printre care și Ion Gheorghe Maurer, din București, care îl reprezenta pe inculpatul Miron Constantinescu. Merită menționat faptul că dintre cei acuzați, doar Alexandru Maxim mai suferise o condamnare anterioară, de trei luni de închisoare în urma evenimentelor de la Grivița din 1933[114]. Pentru autorități, faptele păreau să fie clare, iar vinile nu trebuiau decât confirmate de un proces sumar. Astfel, procurorii militari însărcinați cu instrumentarea cazului nu au citat decât trei martori: pe gardienii publici Ioan Pământ și Ioan Dumitrescu, cei care îi surprinseseră pe Iulius Zucman în noaptea de 9–10 ianuarie 1941 împrăștiind manifeste pe străzile Galațiului, și pe Lupu Ciobotaru – despre care nu avem informații. E posibil să fie vorba despre un muncitor care ar fi fost abordat de unul dintre inculpați, și care ar fi refuzat „oferta“ de a se alătura comuniștilor. Însă nu e decât o supoziție. În apărarea lor, inculpații au citat nu mai puțin de 66 de martori, în încercarea lor de a-și demonstra nevinovăția.

Miron Constantinescu i-a solicitat ca martori în cauza sa pe Gheorghe Vlădescu-Răcoasa[115], Anton Golopenția[116] și pe Nicolae Bagdasar[117]. Citarea acestora a fost probabil o stratagemă a lui Constantinescu. El știa probabil că nici unul dintre cei trei nu se va prezenta la proces. Astfel, Maurer a cerut în numele său amânarea cauzei și stabilirea unui nou termen când aceștia vor fi prezenți. A mai adăugat și că prezența celor trei martori este necesară întrucât aceștia vor proba faptul că Miron Constantinescu fusese în București cel puțin până în data de 20 decembrie 1940. Tot cei trei martori ar mai fi adus și dovezi în legătură cu *„personalitatea și activitatea lui Miron Constantinescu de până atunci“*[118]. O cerere similară avea să facă și Herman Mendelsohn, prin intermediul unuia dintre avocații săi. Astfel, el susținea că își petrecuse o parte a anului anterior la Sibiu, drept care învinuirile care i se aduceau erau nefondate. Însă procurorul militar a solicitat respingerea ambelor cereri, motivându-și poziția prin faptul că dovezile pe care le-ar putea aduce martorii ar fi neconcludente în contextul în care probele de care dispune acuzarea sunt solide. Procurorul a mai adăugat că audierea martorilor respectivi și dovezile pe care ei le-ar aduce nu ar reprezenta altceva decât niște simple *„certificate de bună purtare pe care instanța nu le contestă până la săvârșirea infracțiunii“*[119].

Completul de judecată a admis poziția procurorului, hotărând interogarea celor 21 de inculpați și audierea martorilor prezenți, urmând ca, ulterior, să se decidă dacă se impune amânarea procesului pentru audierea martorilor

absenți. Audierile s-au încheiat târziu, după miezul nopții. În ciuda acestui fapt, completul a hotărât continuarea procesului și judecarea cauzei, consemnându-se faptul că lipsa unora dintre martori nu este de natură a împiedica soluționarea definitivă a cauzei[120].

Luând cuvântul, procurorul militar maior mag. Gheorghe Stavrică a expus faptele pentru care învinuiții au fost trimiși în judecată, punând la dispoziția Tribunalului toate probele de la dosar. Astfel, el a cerut condamnarea acuzaților conform textelor de lege prevăzute în ordinul de dare în judecată, cu excepția învinuiților Casian Blum și Alexandru Maxim, pentru care s-a propus achitarea în lipsă de dovezi[121]. Avocații apărării, în schimb, au cerut achitarea tuturor învinuiților din lipsă de dovezi. Mai mult, au sugerat că puținele dovezi de care dispunea acuzarea nu erau altceva decât mărturii în anchetă obținute prin violență. Ședința nu s-a încheiat până în dimineața zilei următoare, când completul de judecată a decis ca pronunțarea sentințelor în cazul învinuiților să se facă câteva zile mai târziu, în data de 10 februarie.

În data de 10 februarie 1941, tribunalul Militar al Corpului III Armată a pronunțat sentințele în procesul organizației comuniste din Galați. Treisprezece persoane au primit condamnări de 5 până la 14 ani de muncă silnică[122], în timp ce în cazul celorlalți opt învinuiți s-a dispus măsura punerii în libertate[123]. Miron Constantinescu a făcut parte din categoria celor condamnați, el primind o sentință de 10 ani de muncă silnică, 10 ani de degradare civică și 500 de lei, reprezentând cheltuieli de judecată.

CAPITOLUL PATRU

În închisoare

„Închisoarea am făcut-o la Galați, Caransebeș, Lugoj."
(Miron Constantinescu)[1]

Cu o istorie ilegală de două decenii, memoria comunismului românesc a valorizat *supliciul închisorii*, ca element de seamă al biografiei fiecărui militant din ilegalitate. Închisoarea era forma cea mai vizibilă și acută a represiunii politice, drept care evocarea perioadei petrecute în închisoare din motive politice a reprezentat o temă fecundă și recurentă a discursului propagandistic comunist[2]. Represiunea politică împotriva comuniștilor a cunoscut cel puțin două etape: o primă etapă, până în momentul izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial, când comuniștii erau acuzați și condamnați în baza unei legi din 1924, care scosese în afara legii partidul comunist[3]; o a doua, în anii războiului, când represiunea s-a intensificat, în condițiile în care comuniștii erau filoruși declarați, în timp ce România se plasase, din punct de vedere militar, în tabăra adversă. În 6 februarie 1941, a fost emis un decret-lege care a înăsprit pedepsele pentru faptele care erau considerate ca punând în primejdie *„existența și interesele statului"*. Decretul-lege îi viza direct pe comuniști, întrucât prevedea pedeapsa maximă pentru cei care: *„îndeamnă prin viu grai sau prin orice mijloace la manifestațiuni sau acțiuni cu caracter de uneltire contra ordinei politice sau sociale existente în Stat, împărțirea sau distribuirea averii altora, scutirea de impozite ori lupta de clasă"* (art. 1, lit. d). Ba chiar mai mult, articolul 16 din respectivul Decret-lege era și mai explicit, întrucât prevedea pedepse duble pentru evrei, străini și comuniști: *„Când infracțiunile prevăzute prin prezenta lege sunt comise de evrei sau de persoane de altă origine etnică decât cea română, ori de comuniști, pedeapsa se va dubla, fără a putea depăși maximum general"*[4].

Aproape întreaga conducere comunistă de după 1945 a cunoscut rigorile închisorilor în perioada interbelică, dar mai ales în anii celui de-al Doilea Război Mondial. În consecință, închisorile unde, de regulă, erau încarcerați comuniștii în perioada ilegalității partidului (Doftana, Caransebeș, Târgu Jiu) au devenit *locuri ale memoriei* pentru discursul propagandei comuniste[5]. Detaliile care erau subliniate, în legătură cu această experiență din trecutul unui activist, erau cele legate de caracterul brutal și arbitrar al arestării și al încarcerării, precum și acelea legate de condițiile aproape inumane de detenție.

Deținutul Miron Constantinescu

Condamnat de către Tribunalul Corpului III Armată, prin Hotărârea nr. 144 din 10 februarie 1941, la 10 ani de muncă silnică, 10 ani de degradare socială și la plata a 500 de lei, cheltuieli de judecată[6], Miron Constantinescu a făcut recurs la această decizie, prin intermediul avocatului său, Ion Gheorghe Maurer. Drept care a continuat să fie încarcerat la închisoarea din Galați, până când decizia tribunalului în cazul său avea să fie definitivă.

Miron Constantinescu și-a petrecut prima parte a anului 1941 în penitenciarul Galați, unde a așteptat pronunțarea unei sentințe definitive în cazul său. Regimul de detenție nu era tocmai greu. Constantinescu a avut posibilitatea de a coresponda cu soția sa, de a primi pachete de la aceasta[7] și de a-i trimite procuri pentru angajarea unor avocați sau pentru ridicarea unor sume de bani[8]. Mai mult decât atât, lui Miron i se permitea folosirea în celulă atât a unei lămpi de gătit, a unui joc de șah, cât și a unui abonament la *Revista Fundațiilor Regale*[9].

La Galați, Constantinescu a preluat conducerea lotului de deținuți politici. Din această postură, în luna iunie a trimis un raport Comitetului Central al PCdR în care detalia cauzele „căderilor" din ianuarie și făcea un excurs al activităților lotului de deținuți. Textul misivei transmise de Constantinescu arată că un alt raport fusese expediat o lună mai devreme, însă acesta fusese considerat nesatisfăcător de către conducerea partidului: *„am trimis acum aproape o lună un raport asupra condițiilor căderii noastre. Voi reveni azi pe larg la cererea voastră"*[10]. În legătură cu viața cotidiană a lotului de deținuți de la Galați, Constantinescu brava, insistând asupra atitudinii „demne" și „revoluționare" adoptate de către cei condamnați în procesul din februarie: *„Întorși la închisoare* [după proces – n.m., Ș.B.], *am cântat cântecele noastre în furia direcțiunii care a amenințat că ne pune în lanțuri, în celule; a renunțat când am luat totul asupra mea. Am dus în închisoare o acțiune pentru mâncare mai bună. Am câștigat-o. Am determinat o acțiune la atelierul de frângherie pentru banii ce le reveneau și nu li se dădeau; o alta la atelierul de rogojini contra muncii de noapte. Ambele câștigate"*[11].

În cadrul aceluiași raport, Miron Constantinescu informa „centrul" și în legătură cu efectivele colectivului de la închisoarea din Galați, cât și în privința activităților pe linie „politică" a acestora: *„avem aici 15 tov. majoritatea țărani, restul munictori organizați în 4 celule cu un comitet pe închisoare, oameni buni.* [...] *Avem o celulă de partid formată dintr-un muncitor și trei intelectuali. Două celule de tineret, formate din 4 muncitori și patru intelectuali, câte doi de fiecare celulă. Colectivul e bine sudat. Am făcut până acum școală de partid prelucrând cele 4 teme. Acum începem studiul PC(b)US. Am făcut o școală pentru tinerii muncitori și suntem la al treilea trimestru, după a doua serie de examene. Am terminat cursurile de economie, politică, geografie economică, aritmetică, studiază în continuare geometria, limba română, istoria lumii și au început cursurile de algebră, tehnologia metalelor și istoria literaturii. Cursurile sunt ținute de Blitzstein, Zucman Niky, Mendelsohn, Bercovici, care au depus o muncă*

foarte serioasă. Pregătirea politică o facem în şedinţele de celulă; săptămânal facem analiza autocritică a mersului colectivului şi la 2–3 săptămâni o discuţie politică mai largă"[12].

După respingerea recursului, Miron Constantinescu a fost transferat către penitenciarul Caransebeş[13], unde este înregistrat la data de 24 iunie 1941, alături de ceilalţi membri ai fostei Regionale comuniste „Dunărea de Jos": Blitztstein Herman, Mendelsohn Herman, Zuchman Iulius, Gheorghe Petrică, Năstase Marin, Zuchman Natty, Florea Dumitru, Alexandru Jora, Bercovici Ozias, Brociner Solomon şi Jora Ioan[14].

Acolo, Miron Constantinescu pătrundea într-o altă lume. Caransebeşul era închisoarea unde fuseseră transferaţi majoritatea „politicilor" – tânărul Constantinescu avea să îi cunoască aici, pentru prima dată, pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, pe Chivu Stoica sau pe Teohari Georgescu. Spirit cultivat, Miron Constantinescu avea să joace rolul *intelectualului* în grupul dominat în închisori de către Gheorghe Gheorghiu-Dej, devenind, în scurt timp, unul dintre colaboratorii apropiaţi ai viitorului secretar general[15]. La Caransebeş, Miron Constantinescu va deveni rapid unul dintre membrii conducerii celulei de partid din penitenciar. Pavel Câmpeanu îşi amintea de şedinţele conducerii celulei care se ţineau într-o încăpere de la etajul al doilea, într-un atelier fictiv. Câmpeanu era unul dintre cei care erau însărcinaţi, periodic, cu asigurarea conspirativităţii întâlnirilor, fiind pus de pază. La aceste şedinţe participau: Teohari Georgescu, Emil Bodnăraş, Iosif Chişinevschi, Gheorghiu-Dej, Miron Constantinescu, Chivu Stoica – alături de cei care urmau să vină de la Moscova, conducerea de la Caransebeş *„prefigura viitorul Birou Politic şi viitoarea conducere a ţării"*[16].

La Penitenciarul Caransebeş

Regimul de detenţie în închisorile regimului Antonescu era destul de aspru. Cu toate acestea, deţinuţii dispuneau de diferite privilegii, putându-şi „îndulci", la nevoie şi prin eforturi proprii, traiul[17]. Detalii referitoare la condiţiile de viaţă din penitenciarele regimului Antonescu le putem regăsi în literatura memorialistică – o relatare amănunţită în acest sens o regăsim în lucrarea lui Pavel Câmpeanu – *Ceauşescu, anii numărătorii inverse*[18]. Câmpeanu şi-a petrecut anii celui de-al Doilea Război Mondial în închisoare, fiind condamnat pentru activitate comunistă. O bună parte din timp el a fost închis în penitenciarul Caransebeş, devenit, după „prăbuşirea" Doftanei, locul unde autorităţile i-au transferat pe cei mai mulţi dintre *„politici"*. Alte date se regăsesc în fondurile de arhivă ale fostului penitenciar Caransebeş, precum şi în dosarele personale ale foştilor comunişti, întocmite de către *Siguranţă*.

Penitenciarul Caransebeş este situat în zona centrală a oraşului omonim, fiind construit între anii 1911 şi 1913. Iniţial, penitenciarul a fost destinat infractorilor

de drept comun, iar după 1941 a devenit loc de detenție pentru majoritatea celor condamnați pentru activitate comunistă sau trădare[19]. Imobilul penitenciarului avea trei niveluri, cărora li se adăuga un beci unde se găseau, pe lângă celulele de carceră, depozitele de lemne, de materiale pentru ateliere, de echipament, de alimente[20]. În incinta parterului funcționa Tribunalul, alături de care se mai găseau numeroase birouri, popota gardienilor și două ateliere: cel de cizmărie și cel de croitorie. Celelalte ateliere care funcționau în incinta penitenciarului erau găzduite de cele două curți interioare[21]. Etajele erau destinate cazării deținuților. La primul etaj, pe lângă celule mai funcționau infirmeria, o bibliotecă și o frizerie, iar în aripa aflată deasupra Tribunalului se găseau apartamentul directorului închisorii și cel al contabilului[22]. Celulele deținuților aveau dimensiuni variabile – de la 3 până la 30 de paturi, de cele mai multe ori suprapuse[23].

Alte informații legate de condițiile de viață din închisoare le-am regăsit și în două procese-verbale de inspecție făcute la penitenciarul Caransebeș în lunile martie și iunie a anului 1942[24]. Astfel, aflăm că la data de 13 martie 1942, în urma inspecției realizate de către Gh.Al. Grigorescu, inspector general de penitenciare, localul penitenciarului Caransebeș se afla într-o stare bună, era curat și bine întreținut. Penitenciarul era puțin suprapopulat, dat fiind că avea o capacitate de 350 de locuri și adăpostea 417 deținuți. Personalul închisorii se compunea din administrator, secretar-contabil, 41 de gardieni, 2 prim-gardieni, preotul Octavian Tursa și medicul Popovici Valeriu, plus restul de personal administrativ[25]. Din cei 417 deținuți, 54 erau deținuți de drept comun (51 de bărbați și 3 femei), restul de 363 fiind „comuniști"[26]. Repartizarea deținuților în locațiile penitenciarului fusese făcută cu mare grijă, cei 54 de deținuți de drept comun fiind *„complet izolați"* de restul condamnaților comuniști – *„într-un coridor cu patru camere de la primul etaj"*[27]. Condițiile de detenție erau consemnate ca fiind *„bune"*, însă se constatau și diferite lipsuri – îmbrăcămintea, încălțămintea și așternuturile nu erau suficiente, drept care inspectorul dispusese să se facă o cerere de aprovizionare către depozitul penitenciarul Văcărești[28]. Lipsuri s-au mai constatat și în ceea ce privește mobilierul – lipseau paturile de fier individuale, paturile de lemn comune, drept care erau deținuți care dormeau pe jos, pe scaune-bănci sau câte doi în paturi de fier individuale[29].

La doar câteva luni de la această inspecție, o alta a fost realizată de către Ion Popiștiu, Procuror General al Curții de Apel Timișoara. Multe dintre lipsuri semnalate cu câteva luni înainte fuseseră înlăturate, altele doar ameliorate. Astfel, nu se mai punea problema suprapopulării, întrucât efectivele de deținuți fuseseră diminuate – la 27 iunie 1942, penitenciarul Caransebeș nu mai găzduia decât 280 de deținuți[30]. Lipsa paturilor fusese rezolvată prin construirea unor paturi comune, astfel încât, la acea dată, nici un deținut nu mai dormea pe jos[31]. Baia penitenciarului fusese complet renovată și capacitatea ei mărită, astfel că deținuții aveau posibilitatea de a face dușuri zilnice după muncă. Procese de renovare și reamenajare suferiseră și infirmeria și atelierele care, la momentul acela, fuseseră judicios reorganizate și separate după specialitate[32].

În cadrul penitenciarelor funcționau mai multe ateliere, unde deținuții aveau posibilitatea să lucreze, efortul lor fiind remunerat în conformitate cu legislația în vigoare[33]. La penitenciarul din Caransebeș funcționau mai multe astfel de ateliere: exista un atelier de tâmplărie (în care lucrau 52 de deținuți), un atelier de mecanică (8), un atelier de strungărie (12), un atelier de pietrărie (18), un atelier de jucării (16), un atelier de croitorie (10) și un atelier de cizmărie (9 deținuți)[34]. O hotărâre (nr. 8850/5 august 1941) a Serviciului Exploatării Muncii din Penitenciare, din cadrul Direcțiunii Penitenciarelor și Instituțiilor de Prevenție reglementa cuantumul repartiției câștigurilor deținuților în cazul *„muncii pe cont propriu"*[35]. În cazul în care produsele realizate în cadrul atelierelor închisorii erau executate cu sculele și materialele deținuților, se scădea din câștig un procent de 50% pentru material, plus un alt procent de 10% pentru uzajul sculelor – acești bani revenind deținuților. Restul de 40% (considerat ca profit) urma să fie împărțit între deținut și stat, în conformitate cu dispozițiile Codului Penal, și în funcție de pedeapsa pe care deținutul o avea de ispășit[36]. În cazul în care materialele folosite pentru onorarea comenzii erau livrate de cei care făcuseră comanda, se scădea din totalul comenzii procentul de 10% pentru uzajul sculelor, restul de 90% fiind considerat profit, urmând astfel să fie împărțit între deținut și stat în conformitate cu dispozițiile legale[37].

Deținuții „politici" erau folosiți și la diferite munci de „interes național". Astfel, la 17 septembrie 1941, Antrepriza arhitectului Eugen Paternelli, constructorii Șantierului Aeronautic Militar Caransebeș, formula o cerere către comandantul penitenciarului Caransebeș prin care solicitau 30–40 de deținuți pentru a lucra pe șantier. Firma constructoare urma să plătească Penitenciarului suma de 80 de lei / zi / deținut, să asigure și plata a mai mulți gardieni (câte un gardian la fiecare grup de câte cinci deținuți), precum și asigurarea hranei deținuților (câte o pâine pentru fiecare)[38]. Programul de lucru al deținuților urma să fie de zece ore pe zi, de la ora șapte dimineața la ora șase seara, cu o pauză de o oră la prânz[39].

De altfel, munca deținuților de la Caransebeș la diferiți particulari era o practică destul de frecventă. O situație din luna august a anului 1941 ne relevă faptul că un număr de șase deținuți fuseseră remunerați pentru munca la diferiți particulari. Doi dintre aceștia lucraseră nu mai puțin de 27 de zile, alți doi doar o singură zi, un altul șase zile, în timp ce ultimul cinci[40]. Repartiția câștigurilor de pe urma unor asemenea activități reprezenta o adevărată mărturie a birocrației sistemului penitenciar. Spre exemplu, unul dintre deținuți – Rakovski (Cocu) Mănescu (fratele lui Manea Mănescu[41], unul dintre privilegiații regimului instaurat după 1945) lucrase 27 de zile în luna august a anului 1941[42]. Retribuția zilnică pentru munca prestată era de 180 de lei, câștigul pe care Cocu îl reușise în luna august însumând 4860 de lei. În conformitate însă cu un ordin – nr. 5594/1941, deținutul nu avea dreptul decât la un câștig de 25 de lei pe zi, totalul câștigurilor lui ridicându-se la suma de 675 de lei, restul de 4185 de lei intrând în visteria statului. Însă suma de 675 de lei, câștigul maxim

pe care îl putea obține un deținut pentru numărul de zile lucrate (27), era supusă unui nou proces de împărțire. Astfel, statului îi revenea 60% din câștig (405 lei), în timp ce deținutului îi revenea restul de 40% (270 de lei). Din acești 270 de lei, deținutului îi mai erau opriți alți 50% pentru hrană (135 lei), el rămânând în final cu suma de 135 de lei – adică un câștig de 5 lei – din totalul de 180 –, pe ziua lucrată[43].

Toate veniturile pe care deținuții le obțineau de pe urma muncii depuse se constituiau într-un fond denumit „casa arestaților" care se afla în administrarea conducerii penitenciarului – aceștia având obligația să păstreze întreaga sumă într-un depozit deschis la sucursala locală a Casei de Economii și Consemnațiuni[44]. Din această sumă, deținuții puteau pretinde un cuantum de maximum 1000 de lei lunar, *„pentru îndulcirea traiului și alte mici necesități"*. Tot din această sumă erau plătite onorariile avocaților și se făceau cumpărături de materiale pentru eventuale lucrări executate de către deținuți pe cont propriu[45]. Din cuantumul dobânzii realizat de către depozit, se crea un *„fond pentru recompensare"* din care erau acordate prime deținuților cu bune purtări, dar și celor complet lipsiți de mijloace materiale, în momentul eliberării lor[46].

De multe ori, relația dintre administrația penitenciarelor și deținuți nu era una conflictuală, din contră. Administratorii închisorii ascultau adesea doleanțele deținuților și încercau să le faciliteze traiul. Astfel, administratorul penitenciarului Caransebeș trimitea, la data de 4 septembrie 1941, o cerere către Directorul Serviciului Îndrumării și Contabilității, din cadrul Direcțiunii Penitenciarelor, prin care solicita să se aprobe o doleanță a deținuților[47]. Astfel, dat fiind că pe piață nu se mai găseau produse crude ca: măsline, brânză, slănină, care nu necesitau preparare, deținuții ceruseră conducerii, în baza art. 185 și art. 186 din Regulament[48], să li se permită să folosească bucătăria închisorii pentru a-și prepara un supliment de hrană, din produse pe care aveau să și le procure ei din sumele câștigate în urma muncii depuse în ateliere. Hrana zilnică pe care deținuții o primeau era adesea neîndestulătoare, fiind compusă, invariabil, dintr-o ciorbă de cartofi cu pâine sau mămăligă la prânz și o ciorbă de fasole cu pâine sau mămăligă la cină[49].

Deținuții erau îndrumați și către calea pocăinței, fiind obligați să asiste săptămânal la conferințe pe teme religioase, susținute de către preotul închisorii – Octavian Tursa. Tematica acestor conferințe nu era foarte diversă. Invariabil, se discutau aceleași teme: „Despre păcat", „Explicarea Sf. Evangheliei", „Semnul crucii", „Mila aproapelui", „Serviciul divin" ș.a.[50] Conducerea închisorii părea interesată și de *feed-back*-ul produs de astfel de mijloace de „educare" – astfel, rapoartele lunare trebuiau să consemneze și efectul pe care fiecare lecție îl avea asupra deținuților. Numai că interesul se dovedește a fi pur statistic, atâta timp cât, invariabil, în dreptul rubricii respective se trecea „bun", fără a exista fluctuații în acest sens[51].

Una dintre preocupările cotidiene ale deținuților de la Caransebeș o reprezenta și lectura. Miron Constantinescu apărea frecvent în tabelele întocmite cu regularitate de către conducerea închisorii referitor la deținuții care frecventau

biblioteca, împrumutând diferite cărți și reviste[52]. Biblioteca închisorii Caransebeș se afla la etajul I al imobilului principal al penitenciarului, alături de infirmerie și o frizerie „miniaturală" în care *oficia* Vanea Leșanu[53]. Funcția de „bibliotecar" a fost deținută și de către Miron Constantinescu, iar după transferul său la închisoarea din Lugoj, aceasta i-a revenit lui Ion Vințe[54]. În bibliotecă erau păstrate atât cărțile ce se aflau în proprietatea închisorii, cât și cărțile care aparțineau deținuților. Câteva liste de cărți personale, pe care lotul de deținuți transferați la Lugoj le cereau a fi transferate, la rândul lor, în biblioteca noului „domiciliu", ne dezvăluie o realitate puțin scontată – în închisoare se citea (cel puțin exista această posibilitate) literatură de calitate: Shakespeare, Molière, Caragiale, Gustave Flaubert (*Salambô*), Honoré de Balzac (*Eugenie Grandet*), Victor Hugo, Anatole France, Émil Zola (*Germinal*), Mark Twain, R. Rolland, Racine, Tolstoi[55]. Colecția personală de cărți a lui Miron Constantinescu era chiar mai impresionantă: Hegel (*Œuvres*), Spinoza (*Étique*), Leist (*Gramatica limbii germane*), Fustel de Coulanges (*Cetatea antică*), Platon, Goethe (*Faust*, 2 volume, în germană), Schiller (*Don Carlos*), Lavallée (*Histoire de France*), Tudor Arghezi, E. Botta ș.a.

Dincolo de această realitate oficială, viața comuniștilor închiși la Caransebeș era guvernată și de alte reguli și practici. În afara orelor lucrate în ateliere sau la diferiți particulari, celula comunistă din închisoare acorda o importanță sporită „educării politice" a deținuților, prin inițierea lor în aspectele teoretice ale doctrinei marxist-leniniste[56]. În închisori se răspândise obiceiul redactării pe foițe de țigară a unor texte teoretice. În închisoarea Caransebeș fuseseră redactate și circulau printre deținuți: *Război și revoluție*, lucrarea lui V.I. Lenin[57], *Bazele leninismului*, de I.V. Stalin[58] sau *Cursul scurt al istoriei P.C. (b) al Uniunii sovietice*[59]. Pe lângă acestea, mai circulau și alte texte sau manuscrise: „Conținutul teoriei rasiale"[60], „Despre revoluția proletară"[61], „Programul militar al revoluției proletare"[62], „Despre materialismul dialectic"[63] sau un articol al lui Paul Lafargue despre Auguste Bebel[64]. Toate aceste materiale se păstrează încă în original în fondurile de arhivă.

Tot pe foițe de țigară sau pe bucăți mai mici de hârtie erau redactate și anumite lecții pe care comuniștii din închisori trebuiau să și le însușească. Poate una dintre cele mai importante era cea legată de istoricul mișcării muncitorești din România. S-a păstrat un plan al acestei lecții, scris cu creionul pe șapte foițe de țigară[65]. Se pare că se acorda o importanță semnificativă originilor mișcării socialiste/muncitorești din România. O bună parte a planului detalia istoricul mișcării socialiste din secolul al XIX-lea, insistând asupra biografiilor și activității celor pe care ei îi numeau „fondatorii": Dr. Russel[66], Hristo Botev[67], N. Zubcu-Codreanu[68] sau Constantin Dobrogeanu-Gherea[69]. Din cele cuprinse în planul respectiv, mai aflăm că se abordau și aspecte referitoare la originile mișcării muncitorești și/sau ale ideilor socialiste din România (pe filiera emigranților ruși, bulgari sau polonezi), despre istoricul editării ziarelor socialiste, sau despre popularizarea ideilor lui Herzen[70], Bakunin[71], Cernîșevski[72] sau Neceaev[73] în mediile intelectuale și studențești românești.

O altă lecție importantă pe care comuniștii din închisoare trebuiau să o audieze era cea referitoare la propagandă și agitație[74]. Dezvoltată în paisprezece puncte, dezbaterea despre propagandă și agitație urma un plan simplu. Primele aspecte pe care deținuții urmau să și le însușească se refereau la: conținutul propagandei și agitației, diferența dintre propagandă și agitație sau modul în care se organizează munca de propagandă și agitație în partidul comunist. Urma o discuție referitoare la diferențele dintre un raport, un discurs, un referat și o lecție. Se insista și asupra a ceea ce trebuie să aibă în vedere raportorul, cel care ține un discurs în fața unei mase, sau despre *„chestiunea gesticulației"*. O atenție deosebită în cadrul lecției despre propagandă și agitație se acorda însă chestiunilor legate de presă: cum se organizează un ziar, rolul ziarului, părțile componente ale unui ziar, redacția, secretarul de redacție, deosebirile dintre articol, reportaj și anchetă. Deținuții trebuiau să învețe și cum trebuie lucrat la redactarea unui articol de presă. Nu în ultimul rând, se aducea în discuție și modul în care Lenin sau Stalin lucrează în vederea redactării unui articol, dar și modelele pe care comuniștii români ar trebui să le urmeze: care erau *Pravda* și *l'Humanité*.

În închisoarea de la Caransebeș, deținuților comuniști le parveneau și așazise „buletine de știri" referitoare la evenimentele internaționale. Datate, aceste mesaje erau scrise tot pe foiță de țigară și parveneau deținuților, cel mai probabil, camuflate în diferite locuri în pachetele cu hrană pe care le primeau. O altă posibilitate de plasare a mesajelor o reprezenta strecurarea acestor foițe în timpul vizitelor, atunci când vigilența gardienilor slăbea. „Buletinele de știri" erau destul de lacunare și cuprindeau, în marea lor majoritate, știri referitoare la desfășurarea războiului și la situația de pe diferite fronturi[75]. Tot pe această filieră, soseau în închisoare și articole din presa sovietică, statistici referitoare la Uniunea Sovietică sau diferite discursuri ținute de liderii sovietici[76].

În toamna anului 1941, situația celulei de la Caransebeș era una satisfăcătoare din punctul de vedere al Centralei de la București. Cel puțin asta reiese dintr-o scrisoare pe care Comitetul Central o adresa comuniștilor închiși la Caransebeș: *„Dragi tovarăși, C.C.-ul al PCR-ului ocupându-se cu activitatea celulei de partid de la C. stabilește, pe baza raportului trimis și a informațiilor, că celula în frunte cu conducerea ei și a colectivului s-a orientat just în situația nou creată după provocarea războiului antisovietic și ulterior – cu toate greutățile și lipsa legăturilor regulate și a îndrumărilor concrete din partea C.C.-ului* [...] *Activiștii noștri în frunte cu conducerea celulei și a colectivului au clădit toată munca lor pe baza politică principală, pe baza liniei partidului, folosind marea experiență acumulată în anii de luptă cu diferite regimuri politice din afară și în închisori. De asemenea, C.C.-ul apreciază munca politică a celulei de partid în legătură cu cercetarea căderilor, folosirea bogatei experiențe conspirative, în stabilirea faptelor concrete și demascarea elementelor dubioase cât și activitatea politică a prelucrării materialului de partid [și] educării cadrelor"*[77].

În autobiografia redactată în septembrie 1945, Miron Constantinescu a evocat perioada petrecută ca deținut la Caransebeș, pe care o considera hotărâtoare în evoluția lui „politică": *„Închisoarea am făcut-o la Galați, Caransebeș, Lugoj. Îndeosebi la Caransebeș am învățat mult, atât din punct de vedere teoretic, cât mai ales practic. Munca în ateliere mi-a folosit considerabil. Am învățat mult și datoresc* [sic!] *dezvoltarea mea politică în închisoare în special tovarășilor Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Iosca Roitman* [Iosif Chișinevschi – n.n., Ș.B.]*, sub îndrumarea cărora am lucrat în 1941–1942 la Caransebeș. Ca membru de partid am lucrat în organizația de colectiv, fiind secretar de SC, apoi membru al prezidiului colectivului. În massă am lucrat la tâmplărie, strungărie, având și responsabilitatea unui dormitor"*[78].

Un incident nefericit avea să întrerupă șederea lui Constantinescu la Penitenciarul din Caransebeș. În 1942, alături de alți deținuți comuniști, Miron Constantinescu era transferat la Lugoj.

La Penitenciarul Lugoj

Penitenciarul Lugoj se află situat în apropierea centrului orașului omonim, lângă actuala clădire a Judecătoriei din localitate. Clădirea Penitenciarului Lugoj a fost construită între anii 1902–1904. Într-o primă fază, imobilul Penitenciarului a fost folosit ca închisoare a Parchetului Tribunalului Lugoj, din subordinea Ministerului de Justiție austro-ungar. În perioada interbelică, Penitenciarul a fost folosit pentru deținuții de drept comun, cu pedepse de până la cinci ani. Între 1930–1932, se pare că pe lângă deținuții de drept comun au fost închiși și deținuți politici comuniști[79].

Clădirea Penitenciarului, de trei etaje, avea forma unui patrulater neregulat, în jurul unei curți interioare. Mai multe porți asigurau accesul în clădire sau în curtea Penitenciarului. La parterul clădirii fusese organizată Secția I, cu zece camere carcerale de dimensiuni diferite care puteau adăposti de la cinci până la cincizeci de deținuți. Pe lângă cele zece camere, la parterul clădirii se mai aflau o magazie de alimente, o magazie de bagaje, o baie, bucătăria, closete, un club și câteva birouri ale administrației: contabilitate, evidență etc[80]. La etajul I, latura de nord-vest a clădirii era rezervată Tribunalului din localitate. Pe latura de nord-est, sud-est și sud-vest se aflau camerele secției a II-a, în număr de șaisprezece, care puteau găzdui de la cinci până la douzeci și cinci de deținuți. Pe lângă aceste celule, la primul etaj se mai găseau o magazie de efecte, o frizerie și closetele[81]. La etajul al doilea, corpul clădirii se restrângea, nemaifiind nimic construit deasupra Tribunalului. În celelalte trei laturi ale clădirii era organizată Secția a III-a, compusă din paisprezece camere: treisprezece mai mici (care puteau găzdui de la 5 până la 24 de deținuți) și o cameră mai mare, care putea găzdui până la șaptezeci de deținuți. Tot la etajul al II-lea,

se mai găseau o altă frizerie, un cabinet medical și closete[82]. Ultimul etaj al clădirii era format din construcția de pe latura de sud-est, unde era organizată secția a IV-a, care cuprinde șapte camere de dimensiuni reduse (puteau găzdui de la patru la zece deținuți) și o magazie[83].

În anii războiului, odată ce numărul deținuților comuniști creștea și închisoarea de la Caransebeș sau lagărul de la Târgu Jiu au devenit suprapopulate, autoritățile au decis transferul unora dintre aceștia către alte închisori. De la Târgu Jiu au fost transferați mai bine de 400 de deținuți către Transnistria, în lagărul de la Vapniarka[84]. La fel, procesul de „descentralizare" a deținuților politici a continuat și cu Penitenciarul Caransebeș, deja suprapopulat[85]. De aici, au fost transferați o parte a deținuților către închisorile din Hațeg, Ploiești sau Văcărești. Însă un contingent important a fost transferat la Penitenciarul Lugoj[86]. Odată cu trimiterea primilor deținuți comuniști la Lugoj, penitenciarul a intrat în atenția Apărării Patriotice, în sensul că s-a încercat stabilirea de contacte cu cei închiși acolo. Astfel, penitenciarului Lugoj avea să i se atribuie denumirea conspirativă de „Liceu"[87].

Situația deținuților „politici" de la Lugoj nu era una tocmai fericită. Încă din 1941, când aveau să fie trimiși aici primii deținuți comuniști, aceștia vor fi întâmpinat o serie întreagă de probleme. Câteva amănunte legate de „cotidianul" penitenciarului Lugoj le aflăm din scrisoarea trimisă de către conducerea Apărării Patriotice lui Andrei Bernat[88], care în acel moment se afla închis la Penitenciarul Văcărești[89]. În primul rând, *„politicii"* de la Lugoj se aflau în situația de a se organiza de unii singuri, acolo neexistând în trecut o organizație de partid. Mai mult decât atât, situația era îngreunată de faptul că deținuții fuseseră repartizați în camere diferite, fiind astfel amestecați cu ceilalți deținuți de acolo. Nici coeziunea dintre deținuții politici nu era foarte vizibilă. În timp, se pare că se vor fi cristalizat două tabere care își disputau întâietatea. Din informațiile pe care conducerea Apărării le avea în 1941, situația deținuților era totuși bună. Conducerea penitenciarului avea o atitudine binevoitoare față de deținuți și încuraja înființarea atelierelor proprii. De asemenea, tot conducerea crease condițiile pentru ca să se poată face aprovizionarea cu materiale și ca marfa produsă în ateliere să fie vândută[90].

În scurt timp însă, situația de la Lugoj avea să se înrăutățească vizibil. Un raport din 12 iulie 1943, adresat Comitetului Central al Apărării de către *Victoria*[91], releva o altă realitate despre cei închiși la Lugoj[92]. Raportul *Victoriei* consemna, printre altele, dificultățile pe care organizația comunistă a Apărării le întâmpinase în restabilirea legăturilor cu penitenciarul Lugoj, după întreruperea acestora în vara anului 1942. Încă de la începutul anului 1942, se încercase reluarea legăturilor dintre comuniștii de afară și cei închiși la Lugoj: *„la Liceu am trimis o rudă de 3 ori pentru a controla regimul și posibilitățile de introducere a materialului, dar deocamdată este imposibil, datorită strictețiii ce există acolo"*[93]. Tot în 1943, comuniștii de la București nu aveau nici un fel de informații în legătură cu condițiile de trai din penitenciar, cu nevoile deținuților.

Mai mult decât atât, nu se putea nici măcar estima câți deținuți comuniști s-ar afla acolo. Situația era cauzată de rigoarea cu care se admiteau și se desfășurau întâlnirile cu diferitele rude ale deținuților: *„Liceul, din cauza regimului foarte aspru, nu am putut afla nici numărul tovilor. Vorbitorul e la distanță, după gratii, și în timpul vorbitorului – printre rudă și deținut – se plimbă un gardian, pentru a nu da posibilitatea de șoaptă. Aici nici coletele nu se controlează în prezența rudei, nu știm dacă deținutul asistă, sau nu? La vorbitorul de Paște, rudele au fost tot timpul urmărite de poliția locală. La unele rude li s-a făcut percheziția bagajului"*[94].

Un mic dereglaj petrecut la Caransebeș în toamna anului 1942 a determinat un transfer de deținuți către închisoarea din Lugoj, printre care și Miron Constantinescu. Se prea poate să fi fost vorba despre o măsură administrativă, motivată de suprapopularea penitenciarului Caransebeș, situația consemnată de inspecția din martie 1942[95], însă nu sunt informații certe în acest sens. Pavel Câmpeanu sugerează că altele ar fi fost motivele transferului, iar un incident în care fusese implicat Miron Constantinescu părea să fi contribuit decisiv în luarea acelei decizii.

La Caransebeș, inspecțiile în celulele deținuților erau periodice și de rutină, iar administrația închisorii, pentru a evita orice neplăceri, anunța aceste inspecții din timp. În urma unei defecțiuni de comunicare, o astfel de inspecție a devenit inopinată, astfel încât Miron Constantinescu a fost surprins scriind un text pe foițe de țigară. Prins asupra faptului, Miron a refuzat să predea textul și chiar a încercat să îl înghită. Acest amănunt i-a înfuriat peste măsură pe gardieni care au raportat conducerii închisorii incidentul[96]. Pusă în fața unui fapt pe care adesea prefera să îl treacă cu vederea sau chiar să îl ignore, conducerea închisorii a dispus trimiterea la carceră a lui Constantinescu[97] și, mai apoi, transferul său la Lugoj[98]. Episodul relatat de Pavel Câmpeanu e confirmat și de Constantinescu, care relatează întâmplarea în autobiografia sa redactată în 1945: *„Din cauza unei grave ușurințe, am dat posibilitatea să fie găsit la o percheziție material de partid în mare cantitate asupra mea. Am reușit însă să smulg din mâna gardianului aproape tot materialul și să-l înghit. A rămas o singură foaie cu teze asupra războaielor drepte și nedrepte, pe care gardianul o ținuse strâns în mână și nu mi-a fost în putință să o smulg. Am fost imediat izolat într-o celulă în mijlocul „dreptului comun" și anchetat (amenințări, șantaje etc.) cu rezultate nule pentru ei. În cele din urmă m-au trimis la Lugoj, unde am mai fost ținut izolat încă două luni și jumătate"*[99]. Ulterior acestui transfer la Lugoj, Miron Constantinescu a fost transferat la Caransebeș (11 aprilie 1944)[100], pentru ca ziua de 23 august 1944 să îl găsească pe acesta din nou la Lugoj[101].

Statutul pe care și-l câștigase Miron în vremea detenției sale la Caransebeș avea să fie validat când acesta ajunge la Lugoj, unde devine șeful celulei comuniste din închisoare[102]. De altfel, această „numire" se prea poate să fi fost dictată de conducerea colectivului de la Caransebeș, Constantinescu fiind cel

însărcinat cu „conducerea" lotului de deținuți care urmau să fie transferați. Informația e confirmată de cele relatate într-un memoriu pe care Iosif Varjași îl adresa lui Gheorghiu-Dej în 26 august 1956[103]. Varjași era atunci membru al Comitetului Regional al PMR Timișoara și făcuse parte din lotul celor care fuseseră transferați de la Caransebeș la Lugoj în 1942. Un amănunt cuprins în memoriul său confirmă ipoteza că Miron Constantinescu fusese însărcinat cu șefia lotului încă înainte de plecarea la Lugoj: *„[După] cum știți în 1942 a plecat din închisoarea din Caransebeș la închisoarea din Lugoj un grup de comuniști în frunte cu Tov. Miron Constantinescu"*[104].

Decizia colectivului de la Caransebeș a stârnit însă nemulțumirea conducerii partidului – așa cum lasă să se întrevadă dintr-o misivă a Secretariatului CC al PCdR din noiembrie 1942. Conducerea partidului considera că lotul de deținuți care fusese transferat la Lugoj era format doar din oameni fără experiență, care nu vor putea să ducă la bun sfârșit sarcina de organizare a unei celule de partid acolo: *„De la Costică știm că o parte, 70 de oameni, au fost trimiși la Lugoj pentru munci, că majoritatea acelor oameni sunt dintre elementele cele mai slabe și cu purtări proaste, neîncadrați (nici la voi n-au fost) în colectiv. Datorită compoziției lor și sentimentelor îndurerate cu care au plecat de la voi la lucru, s-a creat un spirit nesănătos. Dă ocazii la provocări din partea administrației și a elementelor dușmănoase. Voi ați lăsat să plece oamenii aceștia, fără să faceți tot posibilul ca împreună cu ei să trimiteți și câțiva activiști buni, cu experiență pentru ca să organizeze împreună cu ei viața și securitatea lor la Lugoj* [...]. *La voi se găsesc concentrați tovarăși vechi cu mare experiență și în mișcarea de afară și în închisori, de aceea partidul așteaptă de la voi mai mult simț de răspundere și de inițiativă față de problemele care se ivesc în închisori în actuala situație grea prin care trecem"*[105].

La Lugoj, Miron Constantinescu a fost nevoit să depună eforturi pentru a-și îndeplini mandatul primit la Caransebeș. Îi avea alături pe Herman Mendelsohn, care îi era aproape de mai bine de un an, de când fuseseră arestați împreună la Galați, pe Pavel Chirtoacă și Alexandru Demeter, cu care venise de la Caransebeș[106], dar și pe Petre Lupu[107]. Activitatea lui Constantinescu la Lugoj a vizat organizarea deținuților într-un colectiv care să răspundă comenzilor politice venite de la „centru". Interesant de observat e faptul că polul de putere pe care deținuții de la Lugoj îl considerau a fi tutelar era colectivul de la Caransebeș, și nu conducerea PCdR de la București: *„am organizat* [...] *ateliere noi, am format un colectiv de 30 de tovarăși, înconjurați de o massă de 70 de deținuți politici (în total circa 100). Am pus bazele celulei de partid din Penitenciarul Lugoj. Am reușit să obținem un regim omenesc, să ridicăm considerabil nivelul de trai al tovarășilor și am dus o muncă politică temeinică.* Aprecierea tovarășilor din conducerea partidului, de la Caransebeș, asupra muncii noastre a fost pozitivă [subl. m. – Ș.B.]"[108].

Alte detalii legate de perioada petrecută de Constantinescu în Penitenciarul din Lugoj se regăsesc într-o scrisoare din 1943, semnată *Radu* – nume

conspirativ folosit de Miron Constantinescu. Acesta raporta unui anume „S" primirea unei informări din partea lui și detalia măsurile pe care el, în calitatea de secretar al celulei de partid de la Lugoj, le luase pentru securizarea colectivului din închisoare[109]. Dat fiind că raportul lui Miron Constantinescu era un răspuns la o scrisoare anterioară, sunt greu de înțeles rosturile unor afirmații ale acestuia. Ceea ce putem face însă este să le deducem.

Un prim aspect care pare evident se referă la faptul că adresantul scrisorii lui Constantinescu era, fără îndoială, un „superior". Dacă nu ierarhic, cel puțin moral sau la nivelul relațiilor personale. Un alt lucru pe care am putea să-l deducem e că respectivul „S" nu poate fi Gh. Gheorghiu-Dej, întrucât, la un moment dat, Miron face referire la un sfat primit de la un anumit „Fierar". Iar „Feraru" a fost unul dintre numele conspirative ale lui Gheorghiu-Dej[110]. E clar însă că Miron i se adresează lui „S" din postura unui subordonat. Și e la fel de evident că „S" este unul dintre liderii comuniști din închisoare, întrucât discuția face referire la o realitate care pare conexă acestora: aceea a *„familiei de afară"*. Încă de la început, Miron ținea să îl liniștească pe adresantul său, asigurându-l că *„anul de ucenicie"* în subordinea acestuia îl învățase multe. Răspunzând probabil unei cereri, Constantinescu îl asigura pe „S" că nici o informație importantă nu plecase de la Lugoj către Centru: *„Nu am trimis familiei mele de afară nimic"*. Tot ceea ce raportase era referitor la situația atelierelor și a condițiilor de trai și hrană. Miron Constantinescu îl mai informa pe „S" de controlul total pe care îl instituise asupra celorlalți comuniști închiși la Lugoj: *„nu scriu și nu permit să se scrie nimic nici aici, darmite afară"*. Tot Miron îl liniștea oarecum pe „S" de faptul că *„noiembrie 1942"* fusese o lecție pentru el (!). Drept care acum își ia măsuri de precauție și distruge imediat toate materialele pe care le primește. E posibil ca „noiembrie 1942" să facă referire la incidentul petrecut la Caransebeș, relatat de Pavel Câmpeanu[111], dar și de Constantinescu în autobiografia sa[112]. Din afirmațiile lui Constantinescu mai reieșea și o altă realitate specifică clandestinității comuniste, dar mai ales acelor coduri nescrise care guvernau relațiile dintre comuniștii din închisoare: supunere totală față de superior, nepunerea sub semnul întrebării a unor decizii sau situații și o încredere oarbă în deciziile partidului sau ale superiorului: *„Am înțeles de ce e vorba, cât mi-ai spus. Îmi vei mai spune cât vei crede de cuviință"*. În același registru am putea încadra și următoarele afirmații ale lui Constantinescu: *„nu voi asculta pe nimeni decât pe frații mei de suferință pe care îi cunosc personal: tu și Văcarul"*(!); sau *„îmi voi face datoria până la capăt, fără a da îndărăt nici în fața celei mai grele probe. Sper că mă cunoști"*.

Nu știm exact la ce face referire Miron Constantinescu, însă sensul celor așternute de el pe hârtie relevă un anumit tip de atitudine, dar mai ales fanatismul specific celui care se angajase într-o luptă oarbă și fără prea mulți sorți de izbândă. În finalul scrisorii sale, Miron dădea câteva detalii legate de situația lui personală: lucra în ateliere și avea destule comenzi de onorat; avea dreptul să își gătească mâncare de șase ori pe săptămână; hrana și munca îl

menținеau în formă („*sunt sănătos și robust*“); surmontase greutățile pe care le avusese inițial cu administrația, odată cu inspecția unui procuror care, probabil, ascultase păsurile deținuților; nu în ultimul rând, Miron menționa că își exersase autoritatea împotriva unor „*lichele de la Aiud*“, pe care le pusese cu „*botul pe labe*“.

În momentul când Constantinescu redacta scrisoarea despre care am vorbit mai sus, cursul războiului se schimbase. Avea să treacă numai un an de zile până când și situația lui personală avea să ia o cotitură decisivă.

CAPITOLUL CINCI

„Lilly" – nume de cod

O „poveste de iarnă"

În 1972, apărea la Editura Albatros din București, într-o ediție de buzunar, o lucrare în care semna, printre alții, și Miron Constantinescu. Parte a acelei literaturi care glorifica trecutul „revoluționar" al unor *eroi* comuniști, lucrarea *De 9 ori despre tinerețe*[1] cuprindea tocmai nouă astfel de istorisiri. Printre aceste nouă povești, se regăsea și o scurtă relatare a lui Miron Constantinescu, intitulată *Poveste de iarnă*[2]. În ciuda a ceea ce am putea crede, textul semnat de Constantinescu nu rememora o amintire proprie. Spunea însă povestea unui *„miez de noapte"* al unui *„sumbru decembrie, un decembrie cumplit, de război, de teroare și viscol: în iarna 1943–1944"*, și a unei *„femei tinere și blonde, de statură mai mult mică decât mijlocie, grațioasă și suplă, cu o privire senină și caldă"*.

Eroina povestirii lui Constantinescu era o *ilegalistă* comunistă, care tocmai fusese condamnată în contumacie. Soțul ei era închis de aproape trei ani de zile, în timp ce unicul ei copil fusese încredințat spre creștere, din precauție, unei familii de muncitori maghiari – Cobal[3]. Ea însăși stătea ascunsă într-o casă conspirativă din București. În acea seară de decembrie, pe tânăra femeie o mistuia dorul de copilul său, de care era despărțită de atâta vreme. S-ar fi hotărât atunci să înfrunte pericolele, gândind că *„viscolul a gonit în case până și pe agenții de siguranță"*, și să încerce să își viziteze copilul. Traversând fără incidente străzile troienite, tânăra ajunsese în miez de noapte la locuința familiei căreia îi încredințase copilul. Ceea ce ea nu știa era faptul că în casa familiei Cobal, Siguranța „instalase" un agent. Misiunea lui era de a o surprinde pe mamă atunci când aceasta avea să vină să își viziteze copilul. Și iată că pentru acesta se ivise oportunitatea de a-și îndeplini misiunea. Spre norocul tinerei însă, în acel miez de noapte invernal, agentul dormita în bucătărie, lângă cuptorul cald. Destul timp pentru ca d-na Cobal să o avertizeze pe tânăra mamă de pericolul la care se expusese. După ce s-a încredințat că băiatul ei este bine și sănătos, aceasta a părăsit în grabă locuința, întorcându-se la casa conspirativă unde se ascundea.

O poveste atât de banală și lipsită de miez. Inițial, am considerat-o ca fiind o povestire cu totul neînsemnată sau, cel mult, rodul sordid al unei lipse de imaginație. Constantinescu păstrase însă pentru final miza istorisirii sale. Căci iată, după câte ar afirma acesta, relatarea lui nu era *„o poveste de iarnă, ci un fapt adevărat"*. M-am întrebat atunci cât de verosimilă să fi fost povestea? Și admițând că e posibil ca să nu fi fost o invenție, m-am întrebat cât de veridice erau detaliile care o compuneau?

Încercând să descos ițele acestei istorii, am realizat că povestea părea să fi avut elemente care să o confirme ca fiind veridică. Eroina povestirii nu putea fi altcineva decât Sulamita Bloch-Constantinescu, soția lui Miron Constantinescu. Multe detalii ne confirmă această ipoteză. Însăși descrierea fizică pare să corespundă. Ba mai mult, episodul vizitei nocturne e valiat de surse arhivistice. O poveste similară e relatată de către Iuliu Cobal, într-o autobiografie redactată în 1949: *„În 1940 apoi m-am mutat pe str. Juilland 24, unde stau și acuma, aci am avut legătură cu tov. Sencovici Elisabeta și Constantinescu Sulamita, această casă nu a fost bună pentru ședințe, în schimb am avut sub îngrijire copilul tov. Miron Constantinescu, și trimiteam colete la închisori. În 1943 ne-am pomenit cu poliția în casă, ne-au făcut o percheziție, pe urmă s-a interesat de copil, de mama sa, de unde este, de unde cunoaștem și de când. Nu a putut afla nimic de la noi, atunci ei s-au instalat în casă la noi timp de vreo șapte săptămâni ne-a[u] urmărit ziua și noaptea, am fost sub paza lor. Între timp s-a prezentat și tov. Sulamita, care de altfel a fost condamnată la moarte în lipsă. Cu toate că agenții au fost în casă, am putut să o anunț din timp, așa că a avut timp să dispară, când agentul s-a trezit, a fost de acum târziu"*[4].

Poveste de iarnă devenea astfel o „odă" pe care Miron o închina defunctei sale soții. Aceasta sfârșise tragic, în condiții încă neelucidate pe deplin. Se pare că tocmai fiica celor doi, Ileana, o tânără schizofrenică, își ucisese mama în timpul unei crize de nebunie.

Existența Sulamitei pare să fi fost un șir neîntrerupt de tragedii și neîmpliniri. Puține sunt detaliile care au rămas în urma ei. Destinul ei nu a fost altfel decât banal, întrucât nimic nu mai amintește de ea și pare să nu fi lăsat nimic în urmă. Nici măcar căsătoria cu Miron Constantinescu nu va fi ajutat-o în vreun fel. A rămas în umbra soțului ei, și se prea poate ca ea să fi acceptat această situație. Una dintre puținele evocări ale Sulamitei se regăsește în romanul lui Petre Dumitriu – primul publicat după fuga lui în Occident: *Ne întâlnim la Judecata de Apoi*. Acesta i-a creionat Sulamitei un portret destul de vag, însă a ținut să evidențieze câteva caracteristici esențiale ale personajului. Așa cum și-o amintea, Sulamita *„era de un blond spălăcit, încărunțit, potrivit cu ochii timizi de felul celor despre care nu îți amintești deloc dacă sunt albaștri sau cenușii* [...]. *Era foarte puțin atrăgătoare* [...], *foarte ștearsă, foarte discretă, timidă. Însă muncitoare, onestă* [...]. *Toată lumea a avut întotdeauna încredere în Sulamita"*[5].

Sulamita a avut însă momentul ei de grație. Povestea lui Miron Constantinescu relatează – destul de vag, e adevărat – tocmai acele întâmplări care îi vor fi creat soției lui imaginea de *militantă comunistă* și *luptătoare antifascistă*.

Sulamita Bloch

Sulamita Bloch se născuse în 10 mai 1916 la București[6]. Era fiica unor evrei săraci din mahalaua Dudești[7] – Nathan și Sophie. Provenea dintr-o familie nevoiașă. Tatăl ei era un mic meșteșugar, câștigându-și existența cosind cuverturi de pat matlasate și saltele[8]. Sulamita era fiica mijlocie a familiei. Avea o soră mai mare – Margareta[9], și o altă soră mai mică – Judith. Cele trei surori vor fi avut astfel destule motive să lase în urmă sărăcia casei natale. Atunci când s-a ivit momentul, ele și-au închiriat o locuință împreună pe strada Labirint, nr. 172, în București[10]. Toate își vor fi găsit de curând o slujbă: Sulamita la o prăvălie din Lipscani[11], sora ei mai mică funcționară particulară la Întreprinderea Ing. Dăscălescu[12]. Cândva în 1935, Sulamita l-a cunoscut pe Miron Constantinescu. La scurt timp după aceea, în 1937, cei doi s-au căsătorit[13]. Existența Sulamitei s-a modificat radical ulterior acestui moment. A continuat, se pare, să lucreze în prăvălia de pe Lipscani, însă a pătruns și în universul soțului ei, angajat din ce în ce mai puternic în cadrul mișcării comuniste clandestine. Se pare că Sulamita *„îl urma la mitinguri, la demonstrații de stradă [și la] reuniuni"*. Îl asculta atentă, tăcută și discretă. Poate că pasiunea cu care Miron se angajase în mișcarea comunistă o fascina.

Drama Sulamitei pare să fi început la sfârșitul anului 1940. După cum știm, Miron fusese trimis la Galați, pentru a se implica în reorganizarea Regionalei comuniste de acolo. Soția sa rămăsese la București, având grijă de copilul lor abia născut. Situația ei nu era nici pe departe una fericită. Evreică fiind, ea era nevoită să suporte greutățile acelor vremuri, când antisemitismul devenise aproape o politică de stat. Curând, avea să își piardă locul de muncă. Nu-i va fi fost ușor nici atunci când, în ianuarie 1941, avea să afle de arestarea soțului ei. Condamnarea de 10 ani de muncă silnică, pe care Miron avea să o primească imediat după aceea, avea să constituie o nouă dramă în viața Sulamitei. Situația acesteia avea să se înrăutățească, o dată în plus, atunci când România avea să intre în război alături de Germania hitleristă. Noul inamic – Uniunea Sovietică, era cel care finanța Partidul Comunist din România. Adeziunea față de o mișcare clandestină, animată și susținută financiar de inamicul de pe câmpul de luptă, devenise astfel o crimă care era pedepsită adesea cu o condamnare la moarte.

Pentru Sulamita însă, pericolul unor repercusiuni juridice de natură penală nu mai cântărea prea mult în noul său univers personal. Devotamentul ei față de soțul ajuns în închisoare va determina intensificarea acțiunilor ei în cadrul

mișcării comuniste clandestine. Fără îndoială că motivațiile acestei decizii erau pur personale. Angajamentul ei nu era unul intelectual și nici politic. Era strict determinat de dorința de a-și ajuta soțul încarcerat. Mai târziu, când întreaga organizație din București avea să cadă, sora Sulamitei, Judith, arestată preventiv, avea să confirme această ipoteză:

„am fost intrigată de neregularitatea și oarecum misterul care venea din felul ei de viață. A urmat discuția violentă dintre mine și ea, discuție din care m-am putut convinge că sora mea a început să militeze în doctrina comunistă; ce am putut reține din explicațiunile pe care mi le dădea în timpul certurilor noastre, mi-am format vaga părere că activitatea surorii mele a pornit la început din strădania de a-și ajuta soțul întemnițat. Pornită pe acest drum a fost luată de angrenajul celor care lucrau intens în această direcție, contopită și unificată definitiv în acțiunea lor“[14].

Apărarea Patriotică și „Lilly“

Conform celor consemnate într-un document din 22 decembrie 1951, dată la care Sulamita Constantinescu completează *fișa nr. 17875 de evidență a ilegaliștilor*, acesteia îi era recunoscut un stagiu în partid începând din 1938. În cadrul rubricii „ce muncă a făcut sau ce sprijin a dat partidului și mișcării muncitorești“, Sulamita notează că *„am lucrat la tehnică (tipografie), apoi la diferite organizații de masă, iar în timpul războiului la Apărarea Patriotică și în aparatul de corespondență cu închisorile“*[15]. Apropierea față de mișcarea comunistă s-ar fi făcut astfel firesc, prin intermediul soțului ei, iar adeziunea ei față de organizația care avea drept scop ajutorarea deținuților sau a celor închiși în lagăre (MOPR, Ajutorul Roșu, Apărarea Patriotică[16]) ar fi survenit la fel de firesc, în contextul arestării lui Miron Constantinescu. Începând din 1941, Sulamita a activat în cadrul organizației locale București a Apărării Patriotice. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în fruntea organizației capitalei s-au aflat: Nicolae Goldberger (1940–1941), Elena Pavel (1941), Petre Ganea (1942–1943) și Maria Iliescu (1943–1944)[17]. Sulamita făcea parte din activul de bază al organizației, alături de alte nume „grele“ ale PCdR din ilegalitate sau consoarte ale acestora: Constantin Agiu, Marta Alexandru, Maria Constantinescu-Iași, Margareta David, Elena (Samoilă) Georgescu, Petre Năvodaru, Suzana Pârvulescu, Olga Podoleanu, Maria (Triboianu) Popescu-Puțuri, Dumitru Săracu, Elisabeta Sencovici, Cleopatra Șandru, Irina Turcu ș.a.[18]

Organizația Apărarea Patriotică era structurată, după modelul Partidului Comunist, dar și după cel al Ajutorului Roșu, în mai multe resorturi: tehnic, financiar, juridic, agitație și propagandă. Cel mai activ și cel mai expus dintre resorturi era cel tehnic. Cei care activau în cadrul acestui resort se ocupau de asigurarea legăturilor, de casele conspirative, de organizarea din punct de vedere

tehnic a ședințelor Apărării, de procurarea de acte de identitate pentru activiștii *ilegalizați*, de tipărirea materialelor propagandistice, de organizarea de legături cu deținuții din închisori și lagăre, de transportarea instrucțiunilor și a materialelor de partid ș.a.[19]. Datorită caracterului muncii lor, „tehnicii" trebuiau să fie persoane care să atragă atenția cât mai puțin. Mai mult decât atât, mulți dintre cei care activau în resortul tehnic trebuiau să fie persoane care nu intraseră deja în atenția organelor de Siguranță și polițienești. Una dintre misiunile lor era aceea de a asigura legăturile dintre diferiți activiști ilegali. În acest fel, îi fereau pe aceștia de pericolul de a fi reperați, filați și reținuți de agenții Siguranței. Sulamita, tânăra *„foarte puțin atrăgătoare* [...], *foarte șteарsă, foarte discretă, timidă* [...], *însă muncitoare, onestă"*, era, fără doar și poate, mai mult decât potrivită pentru a activa în resortul tehnic.

În scurtă vreme, existența Sulamitei avea să sufere modificări semnificative. Angajată mai mult decât profesional în activitatea organizației clandestine din care făcea parte, ea a fost nevoită să accepte o transformare radicală a cotidianului personal. Mai mult decât atât, și-a dat seama că copilul ei abia născut nu putea decât să îi îngreuneze „misiunea". Sulamita a ales (sau poate va fi fost nevoită) să își încredințeze copilul spre creștere unei familii. E greu de înțeles motivațiile intime ale deciziei sale. Să fi fost vorba despre precauție? Sau poate că decizia ei era datorată devotamentului cu care alegea să se implice în sarcinile care îi erau trasate. Am putea crede că, mai degrabă, a doua ipoteză era cea verosimilă. Din nou, din cele declarate de sora sa în anchetă, reiese că Sulamita avea un regim de viață extrem de activ și de neregulat: *„ședea o singură zi la mine și [apoi] pleca lipsind zile de-a rândul. La fiecare sosire avea certuri violente cu ea"*. E greu de crezut, în aceste condiții, că ea ar fi avut vreme să își îngrijească și copilul.

Din ceea ce a rămas consemnat în documentele arhivistice, se pare că implicarea Sulamitei în acțiunile organizației București a Apărării Patriotice s-ar fi intensificat la sfârșitul anului 1942 și începutul anului 1943. În mod curios, un raport de activitate al organizației din decembrie 1942 nu o menționează printre activiștii Apărării Patriotice[20]. Însă apartenența ei la mișcare nu poate fi pusă sub semnul întrebării în contextul în care, în ianuarie 1943, Sulamita întocmea un raport de „autocritică" pe care îl semna cu numele său conspirativ: „Lilly"[21]. Se pare că respectiva „autocritică" venea ca urmare a unor „căderi" din rândul activiștilor Apărării. În raportul respectiv Sulamita își asumă consecințele grave pe care acțiunile sale le-ar fi putut avea asupra celor din închisori. Mai mult decât atât, ea admitea că nu acționase în conformitate cu perceptele clandestinității: atunci când „Lidia" nu a apărut pentru câteva zile, Sulamita nu luase în considerare „căderea" acesteia. Ba chiar pusese lipsa ei pe seama întâmplării. O atitudine care denota lipsa vigilenței maxime. Ulterior, continua aceasta, Sulamita și-ar fi luat toate măsurile de precauție pentru a înțelege dimensiunile „căderii". Mai exact, a cerut tuturor colaboratorilor să își întrerupă activitatea și să stea, pentru o vreme, ascunși.

„Căderile" multiple din toamna anului 1942 au determinat o reorganizare a cadrelor Apărării. La conducerea organizației avea să fie numită Maria Iliescu, soția unuia dintre membrii importanți ai mișcării comuniste din România: Alexandru Iliescu, care la acea vreme se afla internat administrativ în lagărul de la Târgu Jiu[22]. Într-un raport din ianuarie 1943, semnat „Teodora"[23], Maria Iliescu sintetiza acțiunile pe care ea le întreprinsese odată cu numirea în fruntea Apărării. Problemele majore ale organizației, în toamna anului 1942, constau în pierderea legăturilor cu provincia și dezorganizarea „vestitoarei"[24], odată cu „căderea" „Angelei". Situația legăturilor cu celulele comuniste din închisori era destul de gravă, întrucât se pierduseră aproape toate canalele de comunicație. Situația dificilă a necesitat „ridicarea" în funcțiile de conducere a organizației a unor cadre noi, care nu intraseră, până atunci, în atenția Siguranței. Din raportul Mariei Iliescu aflăm un lucru interesant, și anume că pentru reorganizarea aparatului „vestitoarei" a fost avansată în funcția de instructor „Lilly", nimeni alta decât soția lui Miron Constantinescu[25]. „Lilly" avea să primească în sarcină și câțiva „tehnici" care o vor ajuta să restabilească, într-o primă fază, legăturile cu „Pensionul" (închisoarea Văcărești): un anume „Grănel/Brănel", soția acestuia, și „Zambilica", a cărei casă avea să devină și locuința Sulamitei[26].

În martie 1943, „vestitoarea" avea să reușească să stabilească și legăturile cu prizonierii comuniști închiși în lagărul de la Târgu Jiu. Într-o scrisoare codată, semnată de către Comitetul Central al Apărării, se stabileau detaliile și modul în care avea să se realizeze în continuare schimbul de mesaje dintre comuniștii de la Târgu Jiu și Comitetele Centrale ale Apărării și ale PCdR:

„3.III.1943
DRAGĂ PRIETENE.
Fac.[27]

Deoarece până astăzi nu am putut lua leg. oficială cu tine, îți comunic că de azi înainte leg. oficială este aducătorul.

Cu prima ocazie te rog să îmi scrii o scrisoare detailată asupra vieții tale.

Îmi vei scri[e] numărul prietenilor tăi și tot ce aveți pentru noi. De asemenea, îmi vei scri[e] și ce alimente și bani primești lunar și eu voi avea grijă să îți trimit tot ce voi avea sufletește pentru tine și cât voi putea mai nou. Tu să ai grijă să confirmi tot ce vei primi de la mine, căci altfel nu voi mai trimite.

Tata[28] *a primit tot de la voi și vă va răspunde.*

Să îmi răspunzi tot pe această cale și pentru noi și pentru tata. Numai că pentru tata să ambalați bine și să scrieți pentru tata.

Să-mi scrii aprecierea ta asupra celor ieșiți, ca să știu ce să fac, în baza celor scrise de tine. Să ne recomanzi încă o rudă, două, cu care să ne ajutăm pentru contact cu tine sigur și regulat.

Cu drag,

Mama[29]"[30].

Tot într-o scrisoare din 3 martie 1943, Comitetul Central al Apărării mai cerea deținuților de la Târgu Jiu să faciliteze, în condițiile în care au această posibilitate, și corespondența cu celelalte lagăre sau închisori unde se aflau închiși deținuți comuniști[31]. Tot prin intermediul legăturii stabilite cu lagărul de la Târgu Jiu, la sfârșitul lunii martie, Comitetul Central al Apărării a mai trimis o scrisoare comuniștilor din lagăr, în care erau prevăzute formulele conspirative care aveau să fie folosite pentru corespondența între închisorile unde erau închiși deținuți comuniști și organele de la centru[32]. În aprilie, în urma eforturilor întreprinse de către tehnicii „vestitoarei" s-a realizat un canal de comunicație stabil, prin cooptarea în structurile *Apărării* a lui Aurel Penescu, fost deținut în lagăr, care locuia acum în Târgu Jiu. El avea să faciliteze, de aici încolo, corespondența dintre comuniștii din lagăr și cei din Centrala de la București[33]. Amănuntul acesta este foarte important, întrucât un raport venit pe acest canal de comunicație avea să fie fatal organizației *Apărării*, în mai puțin de jumătate de an.

În urma restabilirii legăturilor cu Târgu Jiu, în aprilie 1943, „Lilly" era în măsură să întocmească un raport destul de amplu despre situația deținuților din lagăr[34]. Din cele consemnate de către Sulamita, în aprilie 1943, în lagărul de la Târgu Jiu se aflau aproximativ 200–250 de deținuți comuniști. Situația acestora părea să se fi îmbunătățit în ultima vreme: oamenii erau mai bine tratați și începuseră să fie din nou plătiți pentru munca pe care o depuneau. Cu ocazia sărbătorilor pascale, deținuții au primit la masă porții de carne de miel și rații de vin. Mai mult decât atât, conducerea lagărului dăduse dispoziție pentru primirea de vizite pe parcursul a trei zile. Drept urmare, se înregistrase un aflux de persoane care veniseră să își viziteze rudele din lagăr. Controlul fusese superficial și „vorbitorul" foarte liber. Rudelor le-a fost permis să ia masa împreună cu deținuții. Raportul Sulamitei mai consemna și câteva aspecte neplăcute care apăruseră între deținuți: unele conflicte între Ovidiu Șandru, Ion Popescu-Puțuri și Alexandru Iliescu. Mai existase, conform spuselor lui „Lilly" și o tentativă a unor deținuți de a trimite o scrisoare către conducerea de la București, scrisoare care a fost oprită însă de către conducerea celulei comuniste din lagăr.

În luna iulie 1943, organizația *Apărării* părea să se fi pus din nou pe picioare și funcționa, restabilind legăturile cu o parte a închisorilor. Un raport de activitate din 12 iulie 1943, semnat de către „Victoria" consemna activitățile întreprinse de către membrii organizației[35]. O primă problemă consemnată în raportul „Victoriei" o reprezenta „Lilly", care părea să nu-și fi *„însușit pe deplin cele patru reguli de bază ale securității: case, întâlniri, șed[ințe] și control dublu"*[36]. Se pare că „Lilly" se făcea vinovată de câteva greșeli banale, care erau însă esențiale pentru conspirarea activității: admiterea unor activiste în *casa de lucru*, fără controlul tehnicului care avea casa în răspundere, dar și neinstruirea acestora în ceea ce privește obligativitatea circulării cu mașina. Din raport mai aflăm și despre situația precară a Sulamitei, care nu avea locuință. În urma unor controale ale Poliției, aceasta fusese nevoită să părăsească locuința unde stătuse

până atunci, la „Zambilica“[37]. Raportul „Victoriei“ mai consemnează și ceea ce se realizase pe linia „vestitoarei“, muncă ce îi era încredințată Sulamitei. Astfel, din ianuarie 1943, se reușise stabilirea unor contacte doar cu trei „școli“: „Pensionul“ (Închisoarea Văcărești), „Facultatea“ (Lagărul de la Târgu Jiu) și „Medicina“ (Spitalul-Penitenciar Tg. Ocna). Cu „Pensionul“ legătura era stabilă și regulată, existând contacte de două ori pe lună. Cu „Facultatea“ se încercase reluarea legăturilor încă din februarie, și abia în luna aprilie acestea au putut fi restabilite. În fine, de curând se reluaseră și legăturile cu „Medicina“, după eforturi depuse încă din luna februarie. Pentru restul „școlilor“ se făcuseră câteva încercări, însă restabilirea legăturilor cu deținuții din interior era încă dificil de realizat. La „Liceu“ (Penitenciarul Lugoj) existau dificultăți serioase, din cauza strictețiii de acolo. Se admitea „vorbitorul“, însă doar de la distanță și supravegheat, astfel încât stabilirea unor legături era aproape imposibilă. Dificultăți erau și în privința stabilirii unor legături cu „Normala“ (lagărele din Transnistria)[38].

Raportul din iulie 1943 mai consemna și o situație aproximativă a efectivelor din diferitele „școli“. Astfel, la „Pension“ (Văcărești) erau 80 de „tovi“, la care se adăugaseră de curând 11 femei, care fuseseră transferate din motive medicale de la „Profesională“ (Mislea). Regimul era încă bun, deținuții având voie să își gătească mâncare și să primească alimente. Mai mult, era admis „vorbitorul“ o dată pe săptămână. Lipsurile pe care le acuzau deținuții se refereau la medicamente și îmbrăcăminte. La „Facultate“ (Târgu Jiu), se estima că sunt aproximativ 250 de deținuți comuniști. Regimul de detenție a acestora se înrăutățise. O parte dintre ei (aproximativ 40) lucrau zilnic la „cărămidă“, în timp ce alți 40 fuseseră trimiși să lucreze la fabrica de cânepă de la Vlădeni. La „Medicină“ (Tg. Ocna) erau închiși 86 de deținuți comuniști, însă regimul era încă bun. Deținuții acuzau însă lipsa alimentelor, a hainelor și a medicamentelor. Raportul mai consemna și alte informații neverificate, legate de numărul deținuților comuniști de la „Comerț / Comercială“ (Mărgineni), unde s-ar fi aflat 60 de deținuți, și „Profesională“ (Mislea) unde erau închise tot aproximativ 60 de deținute. La fel de puține date avea Apărarea și despre „Universitate“ (Caransebeș) și „Normală“ (lagărele din Transnistria). La „Universitate“ s-ar fi aflat, prin intermediul lui „Mișu“[39], că sunt închiși aproximativ 250 de deținuți comuniști și că aceștia o duc destul de greu din lipsa hranei. Drept care, Apărarea le trimisese acestora un ajutor financiar de 60.000 de lei. Printr-o situație infinit mai grea păreau să treacă cei de la „Normală“. Raportul „Victoriei“ consemnează prezența a 1.400 de „tovi“ (!) în lagărele din Transnistria[40]. Se mai preciza și faptul că cei din Transnistria îndurașeră destule în iarna care trecuse, însă din martie 1943 situația lor se îmbunătățise. Existau însă probleme, întrucât 600 de deținuți paralizaseră ca urmare a faptului că fuseseră hrăniți cu mazăre furajeră[41].

Raportul din iulie trasa și o serie de sarcini „vestitoarei“. Astfel, se cerea intensificarea acțiunilor pentru stabilirea de legături cu toate școlile. O altă sarcină importantă o reprezenta distribuirea „materialelor“ către cât mai

multe „școli". Tot „vestitoarea" era însărcinată și cu plasarea unor sume de bani la „Pension" (Văcărești), bani ce erau destinați deținuților care se aflau în tranzit sau celor care fuseseră transferați aici pentru îngrijiri medicale. Sarcina lor ulterioară era aceea de a duce sumele de bani în diferitele închisori, atunci când vor pleca de la Văcărești[42].

Întreaga poveste avea să ia o turnură neașteptată în a doua parte a anului 1943. În acea toamnă mohorâtă, Bucureștiul era un oraș răvășit de ororile războiului care, iată, nu întrezărea să se sfârșească nici după mai bine de patru ani. Germania hitleristă începea să dea semne de slăbiciune pe Frontul de Est. De cealaltă parte, victoria repurtată de sovietici împotriva mareșalului Paulus pe străzile Stalingradului oferise acestora un moral bun și o dovadă că mașina de război a lui Hitler nu este invincibilă. România continua să rămână aliata Germaniei, rezistând alături de aceștia pe Frontul de Est. Contraofensiva rușilor era însă din ce în ce mai puternică. În țară, eșecurile trupelor germane și românești pe fronturile din Rusia prevesteau parcă eșecul campaniei împotriva Uniunii Sovietice. Opoziția democrată, în fruntea căreia se aflau liderii fostelor partide politice importante, lua în considerare, pentru prima dată, ieșirea din război și încheierea unui armistițiu cu Puterile Aliate.

În subteranele politicii românești, minusculul Partid Comunist din România continua să existe, în ciuda faptului că lipsa cadrelor era acută. În vara anului 1940, când România nu rezistase presiunilor ultimatului sovietic și cedase Basarabia, o bună parte a activiștilor comuniști aleseseră să se refugieze în noile teritorii sovietice[43]. Mulți alți comuniști români luptau în acele vremuri în *Rezistența* franceză, după ce tot ei luptaseră în Spania împotriva trupelor generalului Franco. Dintre cei rămași în țară, mulți își ispășeau pedepsele în penitenciarele de la Caransebeș sau Lugoj. Alții fuseseră internați administrativ în lagărele de la Miercurea-Ciuc, Caracal sau Târgu Jiu. Puțini erau încă în libertate. Din 1940, în fruntea PCdR-ului fusese numit Ștefan Foriș[44]. Instalarea acestuia în funcția de secretar general al partidului părea să fie în firea lucrurilor. De aproape două decenii, fuseseră promovați în această funcție doar etnici neromâni[45]: singurul secretar general de etnie română fusese Gheorghe Cristescu-Plăpumarul (1921–1924)[46]; lui i-au succedat în funcție Elek Koblos (1924–1927)[47], Vitali Holostenco (1927–1931)[48], Alexander Danieliuc Ștefanski (1931–1934)[49], Boris Ștefanov (1934–1939)[50] și Bela Brainer (1939–1940)[51]. Exista însă o diferență fundamentală între Ștefan Foriș și predecesorii săi, întrucât legăturile acestuia cu comuniștii români nu erau nicicum doar formale. De la o vreme însă, Foriș pierduse legătura cu sovieticii. Mai mult decât atât, din precauție, alegea să conducă partidul menținând o oarecare distanță. Nu se expunea, ci prefera claustrarea în diferite case conspirative. Vremurile și pericolele la care s-ar fi expus păreau să justifice această decizie a sa. În „stradă", asigurând legăturile între diferiți activiști, ducând și transmițând mesajele și directivele partidului se aflau acum colaboratori și simpatizanți comuniști care își asumau riscuri considerabile. Puțini dintre ei erau însă în vizorul Siguranței și, îndeplinindu-și

cu atenție misiunile, puteau să rămână la fel. Printre aceste noi cadre devotate ale partidului se regăsea și Sulamita, soția lui Miron Constantinescu. În curând însă, agenții Poliției de Siguranță aveau să descoase ițele „afacerii" și să deconspire întreaga organizație din București a *Apărării*. Întreaga structură avea să „cadă" în câteva zile, demonstrând parcă friabilitatea acesteia.

„Căderea" Apărării (1943)

Povestea noastră începea într-o zi de toamnă mohorâtă a anului 1943. În 12 octombrie, doi agenți ai Direcțiunii Poliției de Siguranță, din cadrul Prefecturii Poliției Capitalei se aflau pe *teren*, îndeplinindu-si misiunea de filare a suspectei Șandru Cleopatra[52]. Undeva pe strada G-ral Dona[53], Cleopatra ar fi avut o întâlnire conspirativă cu o altă femeie, care părea și ea să fie suspectă. Cândva în timpul discuției dintre cele două femei, Cleopatra i-ar fi înmânat celeilalte, într-o manieră care s-a dorit a fi discretă, un mic pachet. Cei doi agenți însărcinați cu filarea Cleopatrei au speculat că întâmplarea poate avea o oarecare însemnătate, drept pentru care au decis să renunțe la urmărirea „țintei" lor, îndreptându-și atenția către cealaltă femeie. În scurt timp, fără prea multe explicații, aceasta a fost reținută și invitată pentru o scurtă anchetă la Oficiul Prefecturii[54]. Persoana reținută era Sulamita Moscovici[55]. A urmat, firesc, percheziția poșetei acesteia, în care s-au găsit mai multe obiecte, dintre care unul pare să le fi atras atenția anchetatorilor în mod special: *„una cutie de carton de culoare roșie de brânză Lica, intitulată «Crème dessert surfin, 6 portions, Marque Deposée»"*[56]. Ceea ce a părut curios în legătură cu pachetul respectiv era faptul că: *„sigiliul de fabrică era rupt, deci se umblase la ea și capacele [erau] lipite cu gumă arabică și hârtie subțire"*[57]. Acest detaliu i-a intrigat pe anchetatori, care au decis să analizeze cutia de brânză cu minuțiozitate. Atenția de care au dat dovadă avea să le fie răsplătită de ceea ce aveau să descopere în interior:

„procedându-se la deschiderea cutiei s-au găsit un număr de șase bucăți de brânză Lica îmbrăcate în poleiala obișnuită și desfăcându-se poleiala s-au găsit patru bucăți de brânză din cele 6 găurite în mijloc (scobite) și în scobitură s-au găsit așezate un număr de patru pachețele mici ambalate în hârtie pergament și legate cu ață de cusut, iar acestea fiind desfăcute s-au găsit în fiecare din ele câte o foiță de hârtie subțire, albă, dreptunghiulară, scrisă de mână în cerneală neagră și care în ansamblu formează un raport al organizației comuniste din Târgu Jiu către Centrala Comunistă din Capitală"[58].

În poșeta Sulamitei s-au mai găsit un set de chei și un bilet cu câteva înscrisuri, care la o primă vedere nu păreau să aibă vreun sens: „Lidia / *de urgență o pompă de flit / prezervative vechi ? / cele 2 cărți / becuri pet. pivniță / lemne dacă s-a interesat / dacă se mai poate înscrie / Victor / cotizațiile pe Sept.*"[59]. Percheziția la domiciliul Sulamitei, realizată în aceeași zi, nu a dus decât la

descoperirea câtorva înscrisuri pe file de carnet de buzunar, care cuprindeau sume de bani cheltuite la diferite date.

Într-o primă fază, discreția Sulamitei Moscovici a fost totală. A refuzat să facă orice fel de comentariu și să dea orice fel de indiciu în legătură cu misiunea și legăturile ei. A redactat însă o declarație în care a relatat împrejurările în care fusese reținută de către agenții Poliției de Siguranță[60]. Prin această declarație, Sulamita nega întâlnirea pe care o avusese cu Cleopatra Șandru în strada General Dona. Ba chiar nega că ar fi trecut în ziua respectivă pe acolo. Cât despre cele găsite în poșeta ei, aceasta declara că nu sunt decât lucruri banale. Spre exemplu, despre legătura de chei, aceasta spunea că le găsise în dimineața respectivă, când făcuse curat într-un dulap, în casa mamei sale. Fără îndoială că încăpățânarea ei avea motive întemeiate. A tras de timp, încercând poate să sugereze faptul că a fost arestată celor la care trebuia să ajungă mesajul camuflat în cutia de brânză. Și poate că existau astfel de modalități sau coduri prin care îi înștiințai pe receptori de apariția unor dificultăți sau a unor pericole. Destinatarii mesajului, dar și ceilalți membri ai „rețelei" au avut astfel timp să se pună la adăpost. Ar fi o explicație plauzibilă, mai ales în contextul în care, după 24 de ore, Sulamita avea să dea în vileag toate detaliile activității sale și să își deconspire toate legăturile și toți colaboratorii.

În 13 octombrie, Sulamita Moscovici a fost supusă unui nou interogatoriu. Conform raportului întocmit de către anchetatorii Gheorghe Constantinescu și Petre Vasilache, comisari ai Prefecturii Poliției Capitalei, în cadrul Direcției Poliției de Siguranță, Sulamita avea să fie de această dată mult mai deschisă față de aceștia. Nu știm ce și dacă Sulamita va fi încercat să ascundă în continuare detalii legate de activitatea sa și de colaboratorii săi. Cert este faptul că ceea ce a declarat a fost de ajuns pentru anchetatori. Destule nume și destule indicii pentru ca să se declanșeze o investigație care avea să ducă la „căderea" întregii organizații. Sulamita a recunoscut că activa în mișcarea comunistă din 1940, având numele conspirativ *Lidia*. Fusese recrutată de către Lilly Crimschi, activistă comunistă ulterior plecată/refugiată în Basarabia. Conform uzanțelor activității clandestine, înainte de plecare, Lilly Crimschi o „predase" pe *Lidia* unei alte legături, un bărbat care avea numele conspirativ *Barbu*[61]. Însărcinările pe care le-a primit inițial vizau activitatea pe linia „Ajutorului Roșu" și mai ales strângerea de cotizații de la cei cu care intra în contact. Ulterior, i s-a cerut să ia legătura cu o altă persoană – conspirativ *Victoria*, care a pus-o în legătură cu alte două activiste comuniste: „Doina" și „Lilly". Despre aceste două femei avea să afle mai târziu și identitățile lor adevărate: „Doina" era Cecilia (Florica) Mintzer (Muntzer)[62], soția lui Henry Mintzer (Muntzer)[63], care în scriptele Siguranței figura ca fiind un activist comunist de origine evreiască; „Lilly", în schimb, era Sulamita Constantinescu, identificată de Sulamita Moscovici ca fiind soția comunistului Ovidiu (?) Constantinescu, care ispășea o pedeapsă de zece ani de închisoare pentru activitate comunistă. La adresele indicate de către Sulamita Moscovici, nici una dintre cele două femei nu a mai fost găsită[64].

Referitor la activitatea sa și la legăturile pe care le-a avut cu cele două femei, Sulamita Moscovici a mai declarat că la un moment dat a primit instrucțiuni pentru identificarea unei locuințe care urma să fie conspirată pentru întâlnirile unor activiști. Casa respectivă trebuia să îndeplinească cerințele de conspirativitate: să fie pe o stradă puțin frecventată, să aibă două intrări separate și să fie liberă (proprietarul să nu locuiască în același imobil)[65]. Sulamita a reușit să identifice o locuință care corespundea cerințelor impuse: în strada Sf. Constantin[66], nr. 14. Sulamita a închiriat locuința respectivă și, din banii primiți de la „Lilly", a mobilat-o.

Șirul dezvăluirilor de acest fel a continuat. Sulamita a mai recunoscut și faptul că a mai îndeplinit sarcini de curier și pentru alte persoane: „Miorița", „Alina", „Sabău" și „Omul" sau „Camelia". Toate acestea erau nume conspirative ale unor persoane a căror identitate avea să fie în curând dezvăluită. „Miorița" era Rașela Constantinescu, „Alina" era Mary Rosman, „Sabău" un comunist, de profesie croitor, care asigura transmiterea mesajelor conspirative, „Omul" a fost identificat ca fiind Nicolae Boldujan, ajutor de maistru mecanic la Penitenciarul Văcărești, în timp ce „Camelia" era Cleopatra Șandru. Toate aceste persoane făceau parte din rețeaua care facilita schimbul de mesaje între activiștii comuniști. Prin intermediul lui „Sabău" și al lui „Omul" se realiza corespondența între comuniștii din afară și cei din închisoarea Văcărești. Mesajele, se pare, erau camuflate în tuburi de pastă de dinți. Cu celelalte femei, Sulamita Moscovici a declarat că avusese diferite întâlniri conspirative în urma cărora ar fi transportat diverse pachete cu încălțăminte sau haine, ajutoare pentru comuniștii din închisori sau pentru familiile acestora.

În legătură cu circumstanțele arestării sale, Sulamita a declarat că mesajul pe care îl primise de la Cleopatra Șandru trebuia predat lui „Lilly" în aceeași zi, la orele 16:00. La rândul ei, „Lilly" urma să îl predea mai departe „Doinei", un ceas mai târziu. Fără îndoială că lipsa Sulamitei de la prima întâlnire, cea cu „Lilly", ar fi alarmat-o pe aceasta în legătură cu apariția unor probleme. Aceeași logică se pare că va fi funcționat și în cazul „Doinei". Iar refuzul Sulamitei Moscovici de a declara ceva timp de 24 de ore le-a oferit celor două femei timp pentru a se putea pune la adăpost.

În aceeași zi, odată ce s-a stabilit că cele două chei găsite în poșeta Sulamitei erau de la casa conspirată din str. Sf. Constantin nr. 14, a fost realizată o percheziție domiciliară la adresa respectivă. Locuința era formată din două camere, un antreu și o cameră de baie. În interior, s-au găsit mai multe obiecte care indicau faptul că imobilul respectiv era folosit pentru activitatea ilegală a partidului: pachete cu foițe de țigară, o altă cutie de brânză „Lica", creioane „Castell", caiete de buzunar, prezervative și aparate de radio și căști[67]. Foițele de țigară erau folosite pentru redactarea mesajelor. Iar o analiză atentă a foițelor respective a relevat și faptul că mesajul camuflat în cutia de brânză „Lica", găsit în poșeta Sulamitei Moscovici cu o zi mai devreme, fusese redactat pe astfel de foițe. Cutia de brânză „Lica", găsită în locuința din str. Sf. Constantin,

l-a făcut pe anchetatori să conchidă că metoda de transportare a mesajelor camuflate în astfel de cutii era una răspândită (!). Un detaliu, fără îndoială interesant, era cel legat de întrebuințarea prezervativelor găsite în urma percheziției domiciliare. După cele relatate de către Sulamita Moscovici, materialul prezervativelor era folosit pentru împachetarea mesajelor, care, ulterior, erau camuflate în tuburi de pastă de dinți. Această modalitate de transmitere a mesajelor era folosită în situații speciale, pentru a facilita comunicarea dintre Centrala Comunistă și membrii marcanți ai mișcării.

Tot în ziua de 13 octombrie 1943, agenții Poliției de Siguranță au arestat-o și pe cea care înmânase Sulamitei cutia cu brânză care conținea mesajul venit de la Târgu Jiu pe filiera Aurel Penescu – Cleopatra Șandru („Orița" sau „Camelia"). Născută în 1910, Cleopatra absolvise Școala Superioară de Comerț și lucra ca funcționară la Societatea Anonimă Română de Telefoane. În cadrul Ajutorului Roșu/Apărării Patriotice activa încă din 1933, îndeplinind diferite activități: strângerea de fonduri pentru comuniștii din închisori sau plasarea unor sume de bani rudelor celor întemnițați[68]. Era căsătorită cu Ovidiu Șandru, cunoscut ca fiind un simpatizant comunist, care la acea dată se afla internat în lagărul de la Târgu Jiu[69]. Din cele declarate de către Cleopatra, activitatea acesteia în cadrul organizației comuniste s-ar fi mărginit la transmiterea unor mesaje și a unor sume de bani. Activitatea ei în cadrul mișcării s-ar fi datorat dorinței acesteia de a-și ajuta soțul închis la Târgu Jiu, dar și rudele nevoiașe ale altor deținuți de acolo. Oricum, ceea ce i-a interesat cel mai mult pe anchetatori au fost alte nume și alte legături care lărgeau ancheta și contribuiau la descurcarea ițelor acestei „afaceri". Iar relatările Cleopatrei au dezvăluit destui noi „suspecți": Maria Hulubescu („Lilica"), Ada Dascălu, Katz Moritz („Petre"), „Viorica", Sabina Weissman („Tanța") sau Bernard Iosipovici („Banu")[70]. Arestarea i-ar fi adus numai neplăceri Cleopatrei. În primul rând, Comandamentul Militar al S.A.R.T. a fost informat de către Serviciul Poliției de Siguranță, din cadrul Prefecturii Poliției Capitalei, de reținerea Cleopatrei și de presupusa ei apartenență la o organizație comunistă ilegală[71]. Drept consecință, Comandamentul Militar al S.A.R.T. a dispus concedierea din oficiu a funcționarei[72]. Peste ani, și purtarea ei *„trădătoare"* în fața anchetatorilor avea să îi provoace neplăceri, Cleopatrei nefiindu-i aprobată cererea de încadrare ca membră a PCR / PMR[73].

Ca urmare a dezvăluirilor Cleopatrei, au fost arestate și alte persoane, printre care Maria Hulubescu sau Sabina Weissman. Maria Hulubescu, născută la 13 februarie 1905, la București, într-o familie de etnici maghiari (Nagy) de condiție socială modestă, era soția lui Traian Hulubescu, muncitor ceferist și membru al PCdR încă din 1928[74]. În 1940, Traian Hulubescu a fost arestat și internat în Lagărul de la Târgu Jiu. Situația financiară a familiei Hulubescu s-a înrăutățit brusc. Traian Hulubescu era singurul care lucra și întreținea, din salariul său, atât pe soție, cât și pe cei trei copii ai familiei. În acest context a avut loc înregimentarea Mariei în cadrul Apărării Patriotice. Motivațiile

angajamentului ei păreau a fi strict personale. Activitatea Mariei Hulubescu în cadrul Apărării Patriotice a constat în colectarea de bani, alimente și îmbrăcăminte pentru cei închiși, transportarea de pachete și scrisori în diferite lagăre și închisori. Nu în ultimul rând, Maria Hulubescu mai ajuta și familiile celor închiși, îndeosebi pe acelea cu mari dificultăți financiare. E foarte probabil ca activismul ei în cadrul Apărării Patriotice să fi fost remunerat. În 13 octombrie 1943, Maria Hulubescu a fost arestată. La percheziția domiciliară care a urmat, în locuința acesteia au fost găsite trei bilețele care conțineau mai multe informații conspirative: liste cu nume și sume de bani cotizate. În cadrul anchetei care a urmat, Maria Hulubescu a avut o atitudine care a fost considerată ulterior ca fiind „slabă". Și-a recunoscut toate activitățile și i-a identificat pe toți colaboratorii ei. În urma dezvăluirilor Mariei, au „căzut" alți activiști ai mișcării[75].

Sabina Weissman se născuse la 5 ianuarie 1923, în Piatra Neamț[76]. De origine evreiască, absolventă a opt clase de liceu, Sabina a venit în București din 1942 pentru continuarea studiilor[77]. Era studentă și își închiriase o cameră într-un imobil din str. Koch, nr. 7. Cel mai probabil, a fost atrasă în cadrul mișcării comuniste de către o vară a ei – Ana Rene Weiss. Aceasta era o membră a mișcării comuniste clandestine, în timpul războiului îndeplinind funcția de tehnică a lui Iosif Rangheț, membru important al PCdR[78]. Sabina Weissman a activat în cadrul *Apărării Patriotice*, având diferite nume conspirative: *Trandafiraș*, *Tanța*. Poseda și un buletin de identitate fals, pe numele Elena P. Cristescu, însă această măsură se prea poate să fi fost o consecință și/sau necesitate a vremurilor tulburi pe care le trăia – când antisemitismul devenise aproape o politică de stat. Sabina Weissman a fost arestată la data de 3 noiembrie 1943, în urma unui flagrant organizat de lucrătorii Ministerului Afacerilor Interne într-o casă conspirativă a comuniștilor, pe care aceștia tocmai o deconspiraseră. Sabina a „căzut" în urma dezvăluirilor Cleopatrei Șandru și ale lui Bernard Iosipovici („Banul"). Sabina urma să aibă o întâlnire cu acesta. La locul indicat de Bernard Iosipovici, pe Sabina au așteptat-o agenții Poliției de Siguranță. La percheziția care a urmat, în locuința Sabinei Moscovici au fost descoperite mai multe hârtii cu înscrisuri conspirative: literatură marxistă, un cifru cu întâlniri conspirative și suma de 34.000 de lei pe care trebuia să îi înmâneze lui Iosipovici[79]. Sabina Weissman avea să fie învinuită în procesul care a urmat de *„scrierea unor manifeste-articole ce constituie exprimarea unei idei de uneltire contra ordinii existente în stat"*, de *„asocierea într-o organizație interzisă"*, și de *„folosirea unor acte de identitate false"*[80]. După 23 august 1944, Sabina Weissman s-a căsătorit cu Mihail Petruc, un agent sovietic de origine ucraineană, care fusese condamnat în România în două rânduri, în perioada interbelică, pentru spionaj. După război, Petruc a făcut carieră în cadrul Ministerului Afacerilor Interne, ajungând colonel[81]. Sabina a lucrat ca funcționară în cadrul Ministerului Afacerilor Externe. A murit în 1967, pe când avea doar 44 de ani[82].

În data de 14 octombrie, la două zile de la prima arestare, situația organizației comuniste din Capitală era încă bună. Avuseseră loc doar nouă arestări:

Sulamita Moscovici, Nestor Moscovici, Florica Văcărescu, Maria Hulubescu, Maria Ilie, Cleopatra Șandru, Nicolae Bujilă, Maria Văcărescu și Ion Leon[83]. Însă dezvăluirile acestora aveau să ducă la noi reținere. O preocupare majoră a anchetatorilor o reprezenta „legătura" de la Târgu Jiu. Pentru identificarea celui care facilita schimbul de mesaje dintre Centrala de la București și comuniștii închiși în lagăr, Poliția trimisese doi ofițeri la Târgu Jiu. Peste numai două zile, eforturile celor trimiși la Târgu Jiu aveau să dea roade. Opt persoane aveau să fie arestate, toate activând în cadrul celulei comuniste conduse de către Aurel Penescu, cel care fusese identificat ca fiind „legătura" cu Bucureștiul[84]. Aurel Penescu, născut în 1911 la Târgu Jiu, era de profesie tâmplar și activa în cadrul organizației comuniste locale. În anii războiului, Penescu suferise o condamnare de 3 luni în închisoare, pe care o ispășise în Lagărul de la Târgu Jiu. După eliberare, i-a fost fixat domiciliul obligatoriu în localitate, urmând să fie supravegheat de către organele statului. A continuat să activeze în cadrul mișcării, fiind instruit de către Centrala de la București pentru facilitarea schimbului de mesaje între Capitală și comuniștii închiși în Lagăr[85].

După zece zile de la prima arestare și de la demararea anchetei părea să se facă puțină lumină în cazul organizației comuniste descoperite în Capitală. Într-o notă din 20 octombrie a Biroului al II-lea din cadrul Direcțiunii Poliției de Siguranță, anchetatorii încă încercau să înțeleagă scopurile și resorturile de funcționare ale organizației descoperite. Două zile mai târziu, multe dintre aspectele neclare din cadrul anchetei fuseseră dezlegate. Cel mai important detaliu îl reprezenta descoperirea identității celei care apărea cu obstinație în multe dintre declarațiile celor reținuți: „Lilly". Numele și identitatea ei părea să îi obsedeze pe anchetatori. În 22 octombrie 1943, anchetatorii din cadrul Biroului al II-lea al Direcțiunii Poliției de Siguranță raportau deconspirarea identității „comunistei cu numele conspirativ Lilly".

Aceasta fusese *„identificată în persoana evreicei Constantinescu Sulamita, născută în București și căsătorită legitim cu Constantinescu Miron, licențiat în Litere, care în prezent execută zece ani de închisoare pentru activitate comunistă"*[86].

Tot despre Sulamita, anchetatorii mai aflaseră că: *„are un copil în vârstă de 3 ani, pe care l-a încredințat spre creștere unguroaicei Cobal Elisabeta, cu domiciliul în Aleea Juilland nr. 24, pentru care îi plătește lunar suma de 7.000 de lei. Constantinescu Sulamita își vizitează copilul o singură dată pe lună la date diferite când achită femeii Cobal Elisabeta salariul, eschivându-se întotdeauna de a spune acestei femei domiciliul"*[87].

Cât despre activitatea ei, cei din cadrul Poliției de Siguranță speculau că ar fi fost responsabilă cu întreținerea a nu mai puțin de patru case conspirative. Pe lângă cea din str. Sf. Constantin, nr. 14[88] (ale cărei chei fuseseră inițial descoperite în poșeta Sulamitei Moscovici), se credea că Sulamita ar fi fost însărcinată și plătea chiriile altor trei imobile: unul din str. Francmasonă, nr. 3, unde locuia Constantin Sabău, cel care, prin intermediul lui Nicolae Boldujan, asigura legătura dintre Centrala comunistă și deținuții comuniști închiși la

Văcărești; un altul din str. Iacob Negruzzi, nr. 17[89], locuință a Anei Doinu, despre care anchetatorii notau că *„este o veche comunistă, iar ginerele său Petrescu Gheorghe[90], conducătorul rebeliunii de la atelierele C.F.R. Grivița, a reușit ca împreună cu Doncea Constantin să evadeze de la închisoare și să fugă în U.R.S.S.“*[91]; în fine, un ultim imobil pe care anchetatorii îl considerau ca fiind o casă conspirativă era locuința Sulamitei, din str. G-ral Angelescu, nr. 165, pe care o împărțea cu sora sa, Judith Bloch[92]. Pentru toate aceste imobile, agenții Poliției de Siguranță estimau că Sulamita plătește chirii anuale care însumau 620.000 de lei.

Suma aceasta consistentă proba faptul că Sulamita dispunea de importante resurse financiare. Rolul ei în cadrul organizației părea a fi unul important. Drept care capturarea ei a devenit o prioritate pentru Poliție. În acest sens, raportul din 22 octombrie nota și faptul că se luaseră măsuri pentru arestarea Sulamitei Constantinescu: *„am fixat posturi de pândă, bine camuflate, la cele patru case conspirative, cât și la domiciliul unguroaicei Cobal Elisabeta“*. Aceste măsuri nu vor fi însă de ajuns, întrucât Sulamita își însușise bine regulile clandestinității și stătea deja ascunsă, evitând ieșirile. Posturile de „pândă“ se vor fi dovedit însă utile, întrucât au dus la arestarea altor membri ai organizației.

Câteva zile mai târziu, un alt raport nota progresele anchetei în desfășurare. Pe lângă descoperirea „canalului“ care asigura legătura între Comitetul Central al PCdR / Comitetul Central al Apărării și comuniștii închiși la Văcărești, prin arestarea lui Nicolae Boldujan și a lui Mihail Petruc, anchetatorii au reușit să deslușească și modalitățile prin care membrii Apărării organizau ședințele în casele conspirative:

„În casa conspirativă din str. Sf. Constantin nr. 14, s-au întâlnit în mai multe rânduri, printre alții și comuniștii cu nume conspirative: Lilly, Victoria-Viorica, Igor-Crișan, Nanu, Alina, Doina. Ședințele se desfășurau după următorul program: participanții intrau în casa conspirativă după căderea nopții și erau călăuziți de curieri speciali. Întâlnirea dintre curierii speciali și acești comuniști avea loc în puncte fixe, iar recunoașterea se făcea prin parole conspirative. Călăuza nu intra în casa conspirativă decât în baza unor semne convenționale și a unor parole dinainte stabilite (De exemplu: curierul trecea cu persoana ce trebuia introdusă în casa conspirativă și nu intra înăuntru decât dacă era deschis un geam, sau se vedea o rază de lumină, sau îi aștepta o a treia persoană). Membrii ședințelor odată intrați în casa conspirativă nu mai ieșeau decât la sfârșitul discuțiilor care durau întotdeauna de la 2–4 zile. La sfârșitul ședințelor membrii participanți erau conduși de alți curieri și ieșirea se făcea tot pe baze de parole conspirative [...]. *În tot timpul cât durau ședințele, poliția mișcării comuniste lua cele mai severe măsuri de precauțiune, pentru a nu fi descoperiți“*[93].

În data de 11 noiembrie 1943, Serviciul Poliției de Siguranță din cadrul Prefecturii Poliției Capitalei înainta Parchetului Curții Marțiale al Comandamentului Militar al Capitalei o adresă însoțită de un dosar însumând 486 de

file – *„rezultatul cercetărilor întreprinse cu privire la activitatea comunistă revoluționară desfășurată de membrii organizației Centralei a Partidului Comunist, descoperită de organele de Siguranță ale acestei Prefecturi"*. De asemenea, au fost înaintați Parchetului Curții Marțiale și cei arestați până în acel moment în cauza respectivă, în număr de 38 de persoane: Henry Mintzer, Sabina Weissman, Sulamita Moscovici, Bernard Iosipovici, Florica Văcărescu, Cleopatra Șandru, Maria Hulubescu, Rașela Constantinescu, Pandelli Stillu, Constantin Sabău, Nicolae Boldujan, Mihail Petruc, Ana Doinu, Judith Bloch, Maria Cochianu, Stele Lubene, Ștefan Dumitrescu, Maricica Bagnariu, Elena Ionescu, Moritz Katz, Tiberiu Lowy, Eduard Tocaci, David Posternak, Sandu Flescher, Clara Gluck, Arpad Dascăl, Moritz Rosemberg, Leonida Korbert, Silviu Alcalay, Iulius Kaufman, Soya Fischer, Carol Wechsler, Aurel Penescu, Petre Penescu, Gheorghe Ciochianu, Cristo Coties, Paul Riegelt și Nicolae Bălan[94].

Cazul a fost preluat de către căpitanul magistrat Jean Nicolau, procuror instructor militar de pe lângă Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei. Într-un referat introductiv la dosarul nr. 19422/943 acesta îi enumera pe cei asupra cărora vor începe cercetarea preliminară – în număr de 53 de persoane, și făcea câteva remarci cât se poate de curioase. Astfel, acesta exagera în mod grosolan dimensiunile organizației descoperite în octombrie 1943:

„mișcarea comunistă clandestină din România încă cu organizații numeroase și ramificate în toată țara activează și astăzi perseverent, ocult și pe toată gama conspirativă indicată de forurile supreme cu singurul țel, dezagregarea internă și răsturnarea prin violență și la momentul oportun a ordinii sociale și politice existente. În cauza de față un aspect doar al acestei lupte va explica cele sus amintite, ilustrând modul de organizare și de pregătire ale membrilor mișcării, care, atașați regulilor conspirației dictate, și-au dus la îndeplinire misiunile încredințate, fie pe linia organizării de nuclee și aderenți, fie pe linia propagandei prin material interzis, fie prin ajutorarea deținuților din închisori în forma organizației «Ajutorul Roșu», azi denumit «Comitetul Central al Apărării»"[95].

Referatul făcea și un excurs al vinilor de care se făceau vinovați cei inculpați în această cauză: legăturile cu deținuții comuniști din Lagărul de la Târgu Jiu, menținute prin canalul de legătură Aurel Penescu și ceilalți complici ai săi; legăturile cu deținuții comuniști din Penitenciarul Văcărești, realizate cu ajutorul lui Constantin Sabău, Nicolae Boldujan și Mihail Petriuc; activitatea de ajutorare cu bani, medicamente și îmbrăcăminte a unor închisori unde își ispășeau pedepsele deținuții comuniști: închisoarea Mislea, prin Carol Wechsler, Caransebeș, Jilava, Tg. Ocna și Brașov, prin intermediul lui Ștefan Dumitrescu, Târgu Jiu prin intermediul lui Aurel Penescu și Văcărești, prin intermediul lui Nicolae Boldujan.

Se menționau și imobilele pe care organizația le folosea ca locații pentru desfășurarea ședințelor sau case conspirative: pe lângă cele patru care îi fuseseră atribuite ca fiind în sarcina Sulamitei Constantinescu (str. Sf. Constantin nr. 14, str. Francmasonă nr. 3, str. Iacob Negruzzi nr. 17, str. G-ral Angelescu nr. 165),

poliția mai descoperise alte patru imobile: în str. Julieta Antonescu nr. 21 (locuită de Maria Cochianu), str. Dna Ghica nr. 65 (locuită de Stela Lubene), str. Vârful cu Dor nr. 25 (locuința lui Marcel Amuli), str. Col. Iacobini nr. 2 (locuința lui Iosif Iosipovici). Toate aceste locuințe *„serveau ca loc de găzduire a comuniștilor în plină activitate, cât și pentru sedii necesare ținerii ședințelor"*. Chiriile lor anuale însumau mai mult de 900.000 de lei, o sumă destul de consistentă, anchetatorii speculând că e acoperită din fondurile Centralei Comuniste[96].

În ceea ce o privește pe Sulamita Constantinescu, aceasta era cap în lista învinuiților, despre ea referatul notând următoarele:

„Constantinescu Sulamith, *conspirativ Lilly, soția fostului profesor secundar Miron Constantinescu, azi condamnat pentru activitate comunistă, în cauza de față se plasează în situațiunea de primă animatoare a grupului ce se anchetează, ea fiind aceea care, arătată de cercetări că se numără printre cei din Comitetul Central al Mișcării Comuniste, a luat parte și a dirijat ședințele ce se țineau în str. Sf. Constantin 14, după ce mai înainte dăduse dispoziții de închiriere a acestei case, îndemnând prin cele ce punea la cale acolo manifestațiuni cu caracter de uneltire împotriva ordinii existente. La activitatea aceasta a mai contribuit și cu mânuirea majorității fondurilor mișcării, servindu-se totodată în munca depusă pe teren de învinuitele puse sub ordinile sale în persoana lui Moscovici S., Constantinescu Rachela, Rosman Mally, Mintzer Cecilia, Stillu P. și alții. Datorită rolului și poziției ce o avea în organizație a putut până acum să rămână nedescoperită, fie ajutată de rafinamentul de a se putea debarasa de organele de urmărire, fie însăși „tehnicei" organizației care a putut să nu o expună situațiunii de a fi prinsă. Faptele ce i se pun în sarcină se stabilesc cu prisosință din toate actele cauzei, numele său apărând în arătarea tuturor celor ce au dat declarații.*

În drept, se face vinovată de crima prevăzută de Decretul Lege nr. 236/941[97]*, art. 1, lit. d*[98]*, și [art.] 16*[99]*, prin aceea că a îndemnat pe membrii unei asociațiuni interzise la manifestațiuni cu caracter de uneltire împotriva ordinii publice existente în Stat"*[100].

Referatul procurorului militar cpt. Jean Nicolau se încheia prin propunerea acestuia de trimitere direct în judecata Curții Marțiale a Comandamentului Militar al Capitalei a tuturor acuzaților din cauză. Excepție făceau Viorica Ene, mamă a unui copil de șapte ani, de care nu avea cine să aibă grijă, Judith Bloch, asupra căreia nu s-a putut reține nici un indiciu care să îi indice vinovăția, și Ionel Bander, în cazul căruia *„acțiunea penală urma să fie declarată stinsă, din cercetările și actele cauzei stabilindu-se că numitul s-a sinucis în localul Prefecturii Poliției Capitalei cu ocazia primei anchete"*[101].

O lună mai târziu, în 11 decembrie 1943, Generalul de Corp de Armată Mihail Racoviță, Comandantul Militar al Capitalei, semna Ordinul de trimitere direct în judecată nr. 11524/11.12.1943 a unui număr de 52 de persoane[102]. Câteva zile mai târziu, Secția I a Curții Marțiale a C.M.C. emitea un ordin, semnat de Președintele Secției, Locotenent-colonel magistrat Gheorghe Vasiliu,

care îi viza pe cei inculpați în cauza organizației „Apărării" care nu fuseseră încă arestați: Sulamita Constantinescu, Elena Iosipovici, Cecilia (Florica) Mintzer, Ana Rene Weiss, Rahila Dascălu, Mary Rosman și Max Wenahim Amuli. Prin ordinul respectiv, cei șapte inculpați erau invitați să se prezinte la Secția I a Curții Marțiale a Capitalei, în decurs de trei zile, pentru a fi judecați. În caz contrar, aceștia erau înștiințați de faptul că urmează să fie judecați în absență, conform legii. Ordinul mai preciza că *„toți cei ce cunosc domiciliul inculpaților de mai sus sunt invitați pe această cale a-i denunța autorităților polițienești, cunoscând că în caz contrar vor fi considerați favorizatori de infractori și sancționați conform legilor în vigoare"*[103].

Acțiunile Poliției de descoperire a Sulamitei Constantinescu vor fi fost asidue. La sfârșitul lunii octombrie, polițiștii bucureșteni primiseră o informație cum că Sulamita, împreună cu Cecilia (Florica) Mintzer, s-ar fi refugiat undeva în comuna Bilciurești, județul Dâmbovița, în locuința Ortansei Dan, *„moșierească în această comună"*. Drept care, Serviciul Poliției de Siguranță din cadrul Prefecturii Poliției Capitalei a trimis un ordin către Postul de Jandarmi din comuna respectivă, prin care se cerea ca cei de acolo să dea concursul comisarului Mihail Sănăuceanu, însărcinat cu investigarea acestui aspect[104]. Nu știm care să fi fost sursele care vor fi indicat Biciurleștiul și locuința Ortansei Dan ca loc unde cele două femei s-ar fi ascuns. Ceea ce putem specula e că Ortansa era probabil în atenția Siguranței, întrucât făcuse vizite la închisoarea Lugoj, unde îi dusese lui Miron Constantinescu un pachet cu alimente. În scriptele registrului de vizite al Penitenciarului Lugoj, Ortansa Dan figura ca fiind sora lui Miron Constantinescu (!)[105]. Și din informațiile Poliției bucureștene reieșea că ar fi existat o legătură între Miron și Ortansa, însă nu există detalii, consemnându-se doar că cei doi sunt rude.

În 3 ianuarie 1944, la Secția I a Curții Marțiale a Comandamentului Militar al Capitalei, s-a judecat cauza în care erau inculpați cele 52 de persoane arestate în urma anchetei declanșate de descoperirea organizației locale București a Apărării Patriotice. Completul de judecată era format din Locotenent-colonel magistrat Gheorghe Vasiliu (președinte), Căpitan magistrat (r.) Themistocle Blaciotti, Căpitan (r.) Matei Diaconescu (membri). Procurorul cazului a fost Căpitan magistrat Mihail Camil. După un proces ce a durat zece zile, în data de 13 ianuarie 1944 Curtea Marțială s-a pronunțat în cauza acțiunilor penale deschise prin ordinele de trimitere în judecată nr. 11524/11.12.1943 și 11582/14.12.1943 împotriva celor 52 de inculpați. În sentința nr. 158/13.01.1944, completul de judecată a preluat cuvânt cu cuvânt rezoluția procurorului în cazul Sulamitei Constantinescu[106]. Aceasta era inculpată și condamnată pentru că: *„făcea parte din Comitetul Central al Mișcării Comuniste"*, *„a luat parte și a dirijat ședințele ce se țineau în str. Sf. Constantin 14"*, *„a îndemnat la manifestațiuni cu caracter de uneltire împotriva ordinei existente în Stat"* ș.a.

Prin sentința nr. 158/13.01.1944, Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei a hotărât următoarele condamnări fără drept de recurs: două

condamnări la moarte (Sabina Weissman și Aurel Penescu), trei condamnări la moarte în contumacie (Sulamita Constantinescu, Elena Iosipovici și Ana Rene Weiss), douăzeci și trei de condamnări la *„muncă silnică pe viață"* și 17 condamnări la *„6 ani de temniță grea"*. Alte douăzeci de persoane inculpate în acest proces au fost achitate[107]. După 23 august 1944, existența Sulamitei Constantinescu avea să se modifice substanțial. În septembrie, cel mai probabil prin mijlocirea lui Miron Constantinescu, Sulamita a fost încadrată în aparatul administrativ al Comitetului Central, unde a lucrat ca stenodactilografă, instructor de celulă, îndeplinind și *„alte sarcini mai mici"*[108]. După 1947 a fost transferată la Ministerul de Externe, lucrând apoi și în cadrul Comisiei de Control a Capitalei în timpul campaniei de verificare a membrilor de partid[109].

PARTEA A II-A

Un stalinist zelos (1944–1956)

CAPITOLUL ȘASE

După „eliberare“

„La 25 august m-am eliberat, forțând într-o oarecare măsură ieșirea din închisoare [...], [apoi] am pornit spre București, unde am sosit la 11 septembrie, după diferite peripeții.“

Miron Constantinescu[1]

În iarna anului 1942–1943, pe Frontul de Est se consuma una dintre cele mai mari drame ale celui de-al Doilea Război Mondial – *dezastrul* de la Stalingrad. Ca urmare a înfrângerii trupelor naziste la porțile orașului de pe malurile Volgăi, posibilitatea ca Germania hitleristă să piardă războiul nu mai era doar o iluzie. Într-o Românie răvășită de război s-a luat în considerare, într-o manieră din ce în ce mai coerentă, posibilitatea încheierii unui armistițiu cu Puterile Aliate. Atât mareșalul Antonescu, cât și liderii partidelor „istorice“ au demarat acțiuni concrete în acest sens. Ca urmare a acestor acțiuni, în iunie 1944, coaliția formată din Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, Partidul Social Democrat și Partidul Comunist a încheiat o alianță politică sub denumirea Blocul Național Democrat[2]. Cooptarea în această alianță și a Partidului Comunist poate părea o decizie bizară a liderilor partidelor „istorice“. Aflat de aproape două decenii în ilegalitate, Partidul Comunist din România era practic inexistent pe scena politică românească. Chiar și în aceste condiții, abordarea PCdR-ului devenise o necesitate, întrucât comuniștii păreau singurul garant al stabilirii unui canal de comunicații direct și favorabil cu Uniunea Sovietică. Găsirea unui intermediar care să faciliteze această apropiere nu a fost o sarcină ușoară. În ochii liderilor partidelor „istorice“ singura figură reprezentativă a comuniștilor români era Lucrețiu Pătrășcanu. În consecință, el a fost cel ales și abordat în vederea stabilirii unei legături cu partidul care exista și nu prea. Scopul principal al alianței îl reprezenta negocierea ieșirii României din războiul purtat alături de Puterile Axei și încheierea unui armistițiu cu Puterile Aliate, dar și răsturnarea regimului autoritar al mareșalului Antonescu și înlocuirea acestuia cu un regim democratic. Considerăm că nu mai este necesar să insistăm asupra derulării evenimentelor din vara anului 1944, și mai ales a momentului 23 august, întrucât există destule relatări referitoare la acel episod[3]. Este important să menționăm faptul că după arestarea mareșalului Antonescu, în noaptea de 23–24 august 1944, a fost emis un decret de amnistiere pentru toți internații și condamnații politici[4]. Tot ca o consecință a evenimentelor

din 23 august, a fost abrogată Constituția din 1938, revenindu-se la cea din 1923, în timp ce partidele politice erau repuse în drepturi. Inclusiv Partidul Comunist din România, care fusese interzis prin lege încă din 1924[5].

Primele sarcini după ieșirea din închisoare – la Lugoj și Timișoara

Departe de tumultul evenimentelor istorice ce se petreceau la București, în închisorile și lagărele din vestul țării, unde se aflau închiși prizonierii politici comuniști (la Caransebeș, Târgu Jiu sau Lugoj), ziua de 23 august a trecut ca una obișnuită. Relatarea lui Pavel Câmpeanu, pe care ziua respectivă îl găsește întemnițat în penitenciarul Caransebeș, este sugestivă:

„Așa cum mi-a rămas întipărită în amintire, ziua de 23 august 1944 s-a scurs fără întâmplări aparte, sub semnul rutinei penitenciare. Toaca deșteptării în zori, deschiderea, golirea matinală a tinetelor, toaleta la pompa din curte în răcoarea dimineții, corvezile obișnuite, munca în ateliere, pauza de prânz cu ciorba al cărei merit de căpetenie era temperatura, plimbarea prin aerul prematur tomnatic, din nou ateliere, cină – copie fidelă a prânzului – și la 5 după-amiază, în plină lumină, închiderea. Apoi o seară ca oricare alta, urmată de stingerea reglementară la ora 21 – debutul unei nopți care începea în captivitate și avea să ia sfârșit în libertate“[6].

Nu avem motive să credem că ziua de 23 august ar fi fost marcată de evenimente importante în închisoarea din Lugoj, unde Miron Constantinescu fusese transferat, din nou, în primăvara (sau chiar vara) aceluiași an[7].

Miron Constantinescu a părăsit închisoarea din Lugoj în data de 25 august 1944[8], în ciuda faptului că Decretul de amnistie fusese emis încă din noaptea de 23–24 august[9]. Teama, nesiguranța, pericolul pe care îl reprezentau trupele germane aflate încă în țară erau motive destule și serioase pentru a rămâne pe loc. Puțini dintre deținuți au părăsit închisorile în momentul în care li s-a comunicat că sunt liberi[10]. În definitiv, celula oferea un minim de siguranță, în vreme ce situația din „afară“ era cât se poate de tulbure. Ceea ce avea să declare un an mai târziu, în autobiografia sa, e puțin credibil: *„La 25 august 1944 ne-am eliberat, forțând în oarecare măsură ieșirea din închisoare“*[11]. Nu există motive să dăm crezare unui astfel de scenariu. Trecuseră mai bine de 24 de ore de la emiterea decretului de amnistie generală, iar autoritățile de la Lugoj nu vor fi avut nici cadrul legislativ, dar nici motive pentru a nu se supune acestui decret. Probabil că Miron Constantinescu, ca și ceilalți deținuți comuniști de altfel, a așteptat să primească sarcini din partea „centrului“. Oricum, imediat după ce a părăsit penitenciarul, Constantinescu a decis să rămână o vreme în localitate. Într-un raport redactat ulterior, acesta a declarat că decizia de a rămâne „pe loc“, la Lugoj, și de a ajuta organizația locală de partid fusese a organizației comuniste din închisoare:

„*Constatând slăbiciunile mari ale organizației de acolo* [este vorba despre Comitetul județean Lugoj al PCdR – n.m., Ș.B.] *am decis să rămân pe loc și să ajut munca până se va pune în mișcare. Am căzut de acord ca și tov. Mendelson*[12] *și Pricop*[13] *din cadrul superior al organizației noastre de colectiv din închisoare să rămână pe loc*“[14].

Constantinescu a rămas deci la Lugoj, amânând plecarea la București. E foarte probabil ca să fi existat și o indicație de la „centru“ în acest sens, însă nu există date care să confirme acest lucru. În autobiografia sa, Constantinescu precizează că ar fi „rămas pe loc“ alături de Teohari Georgescu, continuându-și munca la Timișoara, până în data de 7 septembrie[15]. Amănuntul acesta nu corespunde cu ceea ce Constantinescu relatase în raportul pe care l-am menționat deja, redactat cu un an mai devreme. Mai exact, prezența lui Teohari Georgescu la Timișoara în acea perioadă nu e menționată nicăieri. Mai mult decât atât, Constantinescu nu avea să plece imediat la Timișoara, ci avea să zăbovească câteva zile la Lugoj, unde s-ar fi ocupat de reorganizarea comitetului local al partidului. După cum vom vedea în continuare.

La 25 august 1944, situația din Lugoj era destul de confuză. Prefectul județului, Popescu Corbul, un om al vechiului regim, era caracterizat ca fiind „*o bestie hitleristă*“[16]. Atât reprezentanții liberalilor, cât și cei ai țărăniștilor îi ceruseră demisia, însă acesta refuzase să își depună mandatul. Situația organizației locale a PCdR era chiar mai dificilă. Partidul se afla într-o ipostază paradoxală – de „*semi-ilegalitate*“, nota Miron Constantinescu. Secretara Comitetului, Ghizela (Ghizi) Stein, încă era „ilegală“[17]. Urmărită de Poliție, aceasta stătea ascunsă. Ba chiar, imediat după 23 august, ea fusese nevoită să fugă pe geam dintr-o casă unde Poliția era pe cale să o rețină. Cât despre ceilalți membri ai organizației, aceștia nu acționaseră defel și nu luaseră nici o măsură după 23 august – „*nu se scrisese nici un manifest și nici o publicație*“, spre nemulțumirea lui Constantinescu și a tovarășilor lui din închisoare[18].

Prioritatea numărul unu a lui Constantinescu a fost aceea de a se întâlni cât mai curând cu secretara organizației. Împreună de aceasta, cu tovarășii rămași după eliberarea din închisoare (Herman Mendelsohn și Pricop), alături de trimisa Comitetului Regional (Ella Unger[19]) și de o altă militantă, Erna, s-a *format* ad-hoc Comitetul local al partidului, stabilindu-se principalele sarcini ale organizației:

„*1. Legalizarea partidului; 2. Organizarea Sindicatelor Unite și Tineretului; 3. Formarea Gărzilor cetățenești (apoi naționale); 4. Scoaterea unui ziar patriotic; 5. Răspândirea manifestului venit de la Timișoara; 6. Demascarea și paralizarea unor provocatori care vorbeau în numele mișcării; 7. Constituirea și activizarea Comitetului Blocului; 8. Dezvoltarea MADOSZ-ului și a Grupului Evreiesc antihitlerist; 9. Organizarea grupurilor patriotice la sate; 10. Întărirea legăturilor cu industria din județ*“[20].

Aceste sarcini au fost împărțite între comuniștii locali și cei eliberați din închisoare, cărora li s-a adăugat Moți Klein[21], recent eliberat și el din închisoarea

Arad. Klein a fost însărcinat cu organizarea sindicală, Erna cu Apărarea Patriotică și cu UTC, Mendelson cu scoaterea ziarului, iar Constantinescu și Pricop cu *„Blocul, Gărzile și legalizarea partidului"*[22].

Cea mai importantă sarcină o reprezenta totuși stabilirea unor relații de colaborare cu reprezentanții celorlalte partide, drept care Constantinescu, alături de Pricop și de Ghizi Stein, *„legalizată"* prin intervenția lui Miron pe lângă Chestorul Poliției lugojene, au luat legătura cu reprezentanții partidelor „istorice": după unele discuții cu dr. Birăescu și dr. Feier (reprezentanți ai PNȚ), cu E. Marga (reprezentant al PNL) și cu un oarecare Astaloș (reprezentant al PSD) s-a decis stabilirea unei întâlniri a Blocului. Consfătuirea a avut loc în casa lui E. Marga, directorul Asigurărilor Sociale, și au fost prezenți câte trei reprezentanți ai celor patru partide. Delegația comuniștilor a fost contestată de unii membri mai vechi ai partidului din localitate – Domșa[23] și Vudl, care nu îi recunoșteau pe Miron și pe ceilalți ca reprezentanți ai partidului. Protestul celor doi nu a avut însă succes[24]. Discuțiile au avut o oarecare finalitate, cele cinci propuneri – despre care Miron afirmă că ar fi fost toate inițiative ale comuniștilor, lucru puțin probabil –, fiind acceptate de ceilalți participanți:

„1. Constituirea Comitetului Blocului; 2. Publicarea unui Apel; 3. Constituirea Gărzilor naționale; 4. Luarea de măsuri contra hitleriștilor și legionarilor; 5. Luarea contactului cu Armata"[25].

Primele două propuneri au fost acceptate fără prea mari discuții – a fost format un Comitet al Blocului, constituit din patru persoane (câte un reprezentant al fiecărui partid); reprezentanții celorlalte partide ar fi acceptat și „apelul" pe care Constantinescu afirmă că el l-ar fi redactat și propus. Pentru soluționarea celorlalte trei puncte, trebuia să se stabilească însă contacte cu autoritățile. A doua zi, s-a format o delegație care s-a întâlnit cu colonelul Iliescu (locțiitorul generalului garnizoanei). Acestuia i s-a adus la cunoștință formarea Comitetului și lista cu cele cinci puncte. Colonelul Iliescu a luat act de constituirea Blocului, a aprobat formarea gărzilor patriotice însă a refuzat să le înarmeze, motivându-și decizia prin lipsa armamentului. A însărcinat pe căpitanul Stoia să mențină un contact permanent cu reprezentanții Blocului pentru a supraveghea activitatea *„hitleriștilor și a legionarilor"*[26].

În paralel cu acțiunea delegației Blocului, s-a format și o delegație a muncitorilor din fabricile din oraș (din care făceau parte: Viorica Chirilă[27], Moți Klein, Bumbescu, Sigmund Toma ș.a.), care a solicitat aceluiași colonel Iliescu să le pună la dispoziție un imobil pentru constituirea „Casei muncitorilor (Căminului muncitoresc)"[28]. Cererea le-a fost aprobată, muncitorii primind un imobil în str. Timișoarei, la nr. 3, unde a fost instalat sediul central al sindicatelor. Tot acolo a fost transferată și biblioteca foștilor deținuți din închisoarea Lugoj, *„pentru a ajuta muncii culturale"*[29].

Acțiunile ulterioare ale comuniștilor au urmat un *pattern* specific: constituirea unor comitete de acțiune în fabrici[30], înființarea (de fapt, preluarea) unui ziar cotidian[31], recrutarea de tineri din rândul ucenicilor și al elevilor cu

scopul de a fi înregimentați în UTC, organizarea de gărzi patriotice[32], înființarea de grupuri de propagandiști care au fost trimiși în localitățile rurale din zonă.

La 28 august 1944, Miron Constantinescu părăsea Lugojul și pleca spre Timișoara, pentru a i se alătura lui Leontin Sălăjan (Silaghi)[33], secretarul regionalei Banat a PCdR, la coordonarea activității regionalei comuniste de acolo. Situația din Timișoara era mult diferită față de cea din Lugoj. Orașul era încă sub amenințarea trupelor germane aflate în retragere, aparate de zbor ale *Luftwaffe* survolând zilnic Timișoara[34]. Mai mult decât atât, influența partidelor istorice (îndeosebi a Partidului Național Țărănesc) era evidentă și cvasitotală, drept care Sever Bocu – liderul PNȚ din Banat[35], caracterizat ca fiind un individ de *„70 de ani, vulpoi bătrân, manist dintre cei mai reacționari“*, conducea practic BND-ul, fără să considere că ar fi necesară o colaborare sau asentimentul reprezentanților celorlalte partide[36]. Sever Bocu își asumase sarcina redactării unui apel al Blocului, apel care urma să fie publicat în presa locală. Nemulțumirile comuniștilor față de respectivul apel erau legate de un presupus caracter antisovietic[37] al acestuia și de lipsa unor accente antilegionare și antihitleriste concrete. Neînțelegerile din sânul coaliției BND au continuat și după consumarea episodului apelului. Miron Constantinescu a încercat să sugereze în raportul pe care îl întocmise că atitudinea liderului țărănist a rămas neschimbată, acesta refuzând colaborarea cu ceilalți membri ai Comitetului: dr. Dimitrie Nistor (PNL), Moise Cocoș (PSD) și Leontin Sălăjan (PCR).

O altă problemă majoră a comuniștilor o reprezenta situația prizonierilor sovietici din lagărul din Timișoara, în număr de peste 6.000. Cererile comuniștilor referitor la aceștia erau destul de nerealiste: se cerea ca prizonierilor să li se permită organizarea, să li se dea arme pentru a se apăra, să fie bine îngrijiți și să fie eliberați pentru a putea lua legătura cu Armata Roșie[38]. Autoritățile locale au adoptat totuși o poziție precaută, refuzând cererile comuniștilor pe motiv că luarea unor decizii în acest sens sunt prerogative ale Guvernului și depind de semnarea unui armistițiu cu Moscova. Reprezentanți ai autorităților au făcut totuși o vizită în lagăr, pentru a constata situația în fapt a prizonierilor; raportul a fost unul favorabil: condițiile de viață din lagăr erau considerate bune, maiorul Cioran (comandantul lagărului) fiind felicitat pentru buna organizare. O anchetă paralelă a Apărării Patriotice și a Uniunii Patrioților sugera o altă realitate: prizonierii sovietici trăiau în mizerie, viața lor era periclitată zilnic de aviația germană, barăcile în care locuiau erau pline de paraziți, prizonierii fiind îmbrăcați în zdrențe și primind hrană insuficientă[39].

Concluziile raportului situației din Banat erau evidente: Miron Constantinescu sublinia și atrăgea atenția asupra influenței majore pe care țărăniștii o au în regiune. Tot el preciza că poziția celorlalte partide era una *„corespunzătoare“*, aceștia fiind dispuși la compromisuri. O altă problemă sugerată de Constantinescu o constituia numărul mare de etnici maghiari și germani din regiune, precum și existența unei *„chiaburimi, consolidată de decenii, pe care se reazemă*

reacțiunea". Tactica cea mai adecvată „*pentru a nu grupa forțele reacționare împotriva noastră*", puncta Constantinescu, era de „*a le fărâmița, separa, izola și paraliza*"[40]. Accentele cele mai dure îi vizau însă pe cei care întruchipau „dușmanul": pe hitleriști și pe legionari, împotriva cărora se cerea luarea unor „*măsuri drastice*".

După aproximativ o săptămână petrecută în vestul țării, la Lugoj și la Timișoara, lui Miron Constantinescu probabil că i s-a cerut să se întoarcă la București. Dincolo de mizele mici ale luptelor din provincie, în Capitală comuniștii se pregăteau de o „confruntare decisivă", iar Miron avea șansa de a „lupta" în prima linie. La București, pe Miron Constantinescu îl aștepta și soția, dar și fiul său, pe care nu îl mai văzuse de aproape patru ani.

Redactor-șef la *Scânteia*

La începutul lunii septembrie, Miron își încheiase „misiunile" de la Lugoj și de la Timișoara și se întorcea în Bucureștiul eliberat. Dacă e să dăm crezare celor notate de el în autobiografie, Constantinescu a ajuns la București în data de 11 septembrie 1945, „*după diferite peripeții*"[41]. România își reconsiderase poziția în cadrul conflagrației mondiale: vechii aliați, germanii, deveniseră acum dușmani, iar rușii, care își făcuseră o intrare triumfală în București (30 august), erau noii aliați. În aceste condiții, situația Partidului Comunist din România era una extrem de favorabilă. În primul rând, după două decenii de ilegalitate, partidul avea din nou posibilitatea de a-și desfășura activitatea în cadru legal. Mai mult decât atât, statutul partidului era augmentat de noua situație geopolitică, în care Uniunea Sovietică juca un rol hotărâtor. Comuniștii români găseau în URSS un aliat și un protector, în timp ce Armata Roșie reprezenta garantul noului statut politic pe care comuniștii îl vizau[42]. Situația lui Miron Constantinescu era oarecum similară. Poziția sa în cadrul partidului căpătase o importanță sporită ca urmare a celor patru ani petrecuți în închisori. În scurt timp, el își va confirma și întări poziția sa de membru important al PCdR.

Revenit la București, Constantinescu a încercat să își găsească un rost precis, punându-se în slujba partidului, aflat în plin proces de (re)organizare. La sediul din Aleea Alexandru, printre vechii și noii săi tovarăși, Constantinescu s-ar fi simțit stingher. A trecut însă repede peste această situație, luând decizia de a întemeia o arhivă a Partidului[43]. Pentru câteva zile, și-ar fi dat toată silința în vederea ducerii la bun sfârșit a acestei sarcini. Însă partidul își avea propriile planuri. Drept care, către sfârșitul lunii, lui Constantinescu i se încredințează o misiunea ceva mai însemnată: de a „*coordona*" propaganda prin presă a partidului. La 23 august 1944, PCdR era o grupare al cărei discurs nu avea nici un fel de rezonanță pe scena politică a țării. Fără mijloace eficiente, propaganda comunistă ar fi rămas „*un noian de vorbe într-o adunare a propriilor săi membri*"[44]. Încă din 24 august 1944, a apărut primul ziar aflat sub *coordonarea*

comuniștilor – *România liberă*. Cotidianul poate fi semnalat cu apariții sporadice încă din timpul războiului, ca organ al Uniunii Patrioților[45]. Însă cotidianul principal al partidului avea să devină *Scânteia*, ziar care reapare din 21 septembrie 1944, sub conducerea lui Miron Constantinescu. Silviu Brucan, unul dintre membrii primei „echipe“ de la *Scânteia*, rememora „greutățile“ întâmpinate odată cu primirea acestei sarcini:

„Într-o bună zi, ne-a chemat pe toți Chișinevschi, secretarul cu propaganda, și ne-a spus: «Mergeți la Curentul *(în vechea clădire a lui Pamfil Șeicaru)* [...], *azi e luni, miercuri scoateți primul număr al* Scânteii. *Aveți o tipografie bună și s-a vorbit cu muncitorii să vă ajute. Sarcină de partid». Am scos-o numai Dumnezeu știe cum!“*[46]

Prima „echipă“, despre care amintește Silviu Brucan, era formată din Miron Constantinescu – redactor-șef (pe care îl caracterizează ca fiind *„un filozof tobă de carte, dublat de un revoluționar fulminant (îi spuneau Jupiter, zeul cu fulgere și trăsnete în mâna lui), care avea nevoie de un caligraf și de un grămătic ca să-i facă articolele inteligibile“*), Pavel Chirtoacă[47] (*„cu figura lui scheletică, măcinat de boli după anii de pușcărie, specialist în agricultură“*), Demenyi Iosif Ardeleanu[48] (*„care știa mai bine ungurește decât românește“*), Stela Moghioroș[49] (*„care știa mai bine rusește decât românește“*), Matei Socor[50] (*„care știa mai bine muzică decât gazetărie“*) și Silviu Brucan[51], care ocupa funcția de secretar general de redacție[52].

Greutățile inițiale nu vor fi estompate de o dezvoltare „firească“ a ziarului. Primele luni se vor dovedi a fi extrem de grele – deși s-a încercat surmontarea lipsei de experiență a membrilor redacției prin cooptarea unor specialiști, situația *Scânteii* a rămas în continuare critică. Același Silviu Brucan vorbea despre „întărirea“ redacției ziarului cu trei nume care aveau experiență „culturală“ – Nestor Ignat[53], Ion Călugăru[54] și Traian Șelmaru[55]. În contrapartidă, această „infuzie“ intelectuală a fost imediat echilibrată de Chișinevschi (care era de părere că în noua echipă își făcuseră loc prea mulți „intelectuali“), care a promovat printre cadrele *Scânteii „câțiva muncitori fruntași, aleși pe sprânceană, numai din industria grea“*[56]. În altă ordine de idei, trebuie spus că, foarte probabil, „rotația“ cadrelor din redacția *Scânteii* avea un caracter aproape continuu. În conformitate cu o situație predată secției de propagandă la 19 octombrie 1944, în redacția ziarului lucrau: Miron Constantinescu – redactor-șef, Pavel Chirtoacă, Adler Döme[57], Müntzer Heinrich[58] și Brucker Silviu[59] – redactori; Kohn Simion[60] – redactor U.P. (Uniunea Patrioților) și A.P. (Apărarea Patriotică), Ruxandra Palade și Corbea[61] – reporteri, Iliu Victor[62] – reporter fotografic, Iulieta, Mirescu și Iliescu – corectori și Sahighian – paginator. Acestora li se adăuga personalul administrativ, care îl avea în frunte pe Paul Solomon[63].

Nu doar lipsa de experiență era o problemă pentru ziarul principal al comuniștilor. În condițiile grele provocate de starea de beligeranță, distribuția în teritoriu a ziarului era mai mult decât deficitară. Rapoartele prezentate în cadrul primei Conferințe a Propagandei pe țară a PCdR enunță această situație

grea în care se afla presa centrală a partidului. Marea majoritate a rapoartelor regionale subliniau greutatea cu care cotidienele centrale comuniste ajungeau în teritoriu: la Constanța, *Scânteia* ajunge doar de două ori pe săptămână; la Sibiu, *„ziarele centrale nu vin la timp, însă nici nu se vând bine“*; la Galați și Brăila, cotidienele centrale *„vin rar și în număr nesatisfăcător“*; la Tutova, „Scânteia *vine o dată la 4–5 zile*“; la Râmnicu Sărat, „Scânteia *nu prea vine și nu e prea citită*“; la Bacău, *„ziarele din București vin neregulat și cu întârzieri“*[64]. Această ineficiență a propagandei scrise comuniste avea să persiste vreme îndelungată. Demnă de menționat e o întâmplare pe care Miron Radu Paraschivescu – pe atunci gazetar la *România liberă* – o notează în jurnalul său, în data de 11 iulie 1945:

„Mă urmărește o întâmplare semnificativă de la Râmnicu Vâlcea. În cârciuma lui Smeureanu, unde mâncam de obicei seara, vedeam mesele acoperite numai cu foi din Scânteia. *Întâi, am crezut că ziarul e foarte răspândit. Până când, exasperat să văd același ziar acoperind mesele în fiecare zi, o-ntreb pe mama lui Smeureanu într-o seară: «Ziarele astea le cumpărați de la chioșc?»;*

«Da, la kilogram...»;

«Dar România liberă *nu se vinde și ea la kilogram?»*

Și biata femeie, care habar n-avea de activitatea mea de presă, îmi răspunde bucuroasă că îmi poate da o veste, atât de favorabilă după părerea ei, că ziarul de care întrebasem are mare căutare:

«Ba-a-a-a! Se vi-i-i-nde, cum să nu!»

Și pe urmă să mai ai tragere de inimă la scris. Să-ți mai placă gazetăria pe care o faci“[65].

Dificultăți de altă natură au contribuit, la rândul lor, la evoluția greoaie a ziarului principal al comuniștilor. În primele luni, părea să domnească un neprofesionalism total în redacția *Scânteii*. Articolele nu erau semnate decât arareori, iar excepțiile sunt foarte puține. Abia către sfârșitul lui octombrie și începutul lunii noiembrie lucrurile aveau să se mai „așeze“. Articolele încep să poarte semnăturile autorilor. Dat fiind această situație, este aproape imposibil de contabilizat contribuțiile lui Miron Constantinescu din *Scânteia* până în acel moment. Dat fiind că el era redactorul-șef, am putea presupune că el scria, de obicei, articolele de fond ale publicației. Exemplele lunilor care au urmat infirmă însă o astfel de ipoteză. E adevărat că cele mai multe articole de fond sunt semnate de către Constantinescu, însă acest fapt nu este nici pe departe o regulă: alături de el semnau Ana Pauker, Vasile Luca, Pavel Chirtoacă sau Iosif Ardeleanu.

Începând cu luna noiembrie, avem o imagine mai clară a contribuțiilor lui Constantinescu. Până în luna martie 1945, un număr de 62 de articole poartă semnătura acestuia. Tematica acestor articole este destul de diversificată, însă lesne se pot distinge câteva teme care aveau prioritate pe „agenda editorială“ a lui Constantinescu. Una dintre aceste „obsesii“ ale lui Miron a reprezentat-o persoana lui Iuliu Maniu. Fără îndoială, putem vorbi despre o politică generală a partidului, care viza discreditarea poate a celei mai influente personalități a

politicii românești din acea vreme. Miron Constantinescu, prin cele câteva articole destul de dure împotriva lui Maniu își punea, astfel, pana în slujba și interesul partidului. Prima contribuție a lui Constantinescu la acest atac conjugat împotriva lui Iuliu Maniu și a formațiunii politice pe care o conducea a reprezentat-o un articol care acuza „vechile înțelegeri“ dintre Iuliu Maniu și Garda de Fier[66]. Asocierea lui Maniu cu Garda de Fier reprezenta o acuză dintre cele mai grave într-o Românie care tocmai întorsese armele împotriva Germaniei hitleriste. Războiul purtat alături de trupele „Führer“-ului devenise „războiul odios“. Iar Garda de Fier era personificarea nazismului german, noul dușman împotriva căruia trupele românești luptau pe frontul de Vest. Marele „păcat“ al lui Maniu era acela de a fi protejat și, în anumite cazuri, chiar colaborat cu „acești trădători de neam“. Mai precis, Maniu era acuzat de a fi avut *„strânse legături cu agentura legionară și cu «căpitanul». A fost martor al apărării în procesul asasinării lui I.G. Duca, în 1934, a fost martor în procesul Iorga–Codreanu în 1938. Nu ne amintim ca dl Maniu să fi participat ca martor într-unul din procesele antifasciste din acest timp. D. Maniu a fost inițiatorul acelui pact de neagresiune încheiat între Codreanu – dl Maniu – dl Gh. Brătianu, în preajma alegerilor din Decembrie 1937. Prin aceasta, d-sa a recunoscut ca partener în alegeri Garda de Fier, dând acestor trădători de neam un important sprijin politic“*[67].

Aceste acuze ale unor înțelegeri din trecut dintre Iuliu Maniu și Mișcarea Legionară erau dublate de altele, mult mai grave, legate de presupusele contacte pe care liderul național-țărănist le avea, la acea vreme, cu anumiți lideri legionari:

„Dl Maniu nu a dus niciodată o luptă organizată și susținută împotriva Gărzii de Fier, dimpotrivă, a făcut un pact de neagresiune cu ea, a crescut-o, a apărat-o și a pregătit-o să preia puterea. Iată de ce nu ne surprinde că d. Maniu, imediat după 23 august, face schimburi de scrisori cu șeful legionar H. Comaniciu. [...] *Iată că d. Maniu stabilește că Horațiu Comaniciu continuă adevărata linie Codreanu, că este reprezentantul ortodoxiei legionare și dă un nou gir conducătorilor legionari cu mâinile pline de sânge“*[68].

Atacurile lui Miron Constantinescu împotriva lui Maniu au continuat în lunile ce au urmat. Pe rând, liderul național-țărănist era acuzat: de a fi primit ca *„discipoli ai săi“* pe legionari, camuflându-i în partidul pe care îl conduce și anunțând că *„legionarismul s-a prăpădit, a dispărut, nu mai este“*[69]; de a-i fi instigat pe *„legionarii, jefuitori și alți asasini fasciști“*, adunați în bande *„care masacrează și jefuiesc populația pașnică și muncitoare maghiară“*[70].

Miron nu ezita să facă o paralelă între Maniu și Adolf Hitler, aruncând pe umerii acestuia toate relele care au succedat momentului în care acesta a redevenit președintele PNȚ, în 1937:

„Ne amintim ultimele luni ale anului 1937. După totalul eșec al dlui Mihalache de a ajunge la putere și de a forma un guvern prin combinațiuni palatiste și prin plecăciuni în fața fostului rege dictator Carol, – d. Maniu ia

conducerea partidului național-țărănesc. Opinia publică și întregul popor aștepta o accentuare a poziției democratice, pe care trebuia s-o ia acest partid. Așteptam o mai strânsă legătură cu forțele democratice, – o intensificare împotriva Guvernului și împotriva mișcărilor fasciste (în primul rând Garda de Fier, care, finanțată și împinsă înainte de Germania hitleristă, era în creștere). În locul acestei orientări, care ar fi zăgăzuit ascensiunea fascismului în România, a urmat ca un trăsnet pactul, care a devenit un adevărat cartel electoral, cu «Garda de Fier» și cu partidul dlui Gheorghe Brătianu, cunoscut pentru manifestările sale hitleriste și antisovietice. Acest cartel electoral a deschis porțile Gărzii de Fier spre Guvernare, i-a permis acel succes în alegeri, a creat premisele introducerii dictaturii carliste și a dictaturii legionaro-antonesciene în România. Pentru partidul național-țărănesc aceasta a fost cea mai înjositoare și nefirească asociere"[71].

Maniu mai era acuzat și de faptul de a fi *„reprezentat* [...] *interesele băncilor, marilor industriași și marilor moșieri"* și de a fi avut: *„ostilitate permanentă față de clasa muncitoare"*[72]. Iar atunci când Maniu a luat o poziție fățișă împotriva comuniștilor și a pericolului pe care îl presupune o apropiere de Rusia sovietică, Miron Constantinescu a reacționat la fel de dur în paginile ziarului al cărui redactor-șef era[73].

O altă victimă a atacurilor din presă ale lui Miron Constantinescu a reprezentat-o Mihail Fărcășanu[74], președinte la acea vreme al Tineretului Național-Liberal. În cadrul a două articole succesive, Miron Constantinescu a lansat un atac plin de furie împotriva celui care se manifestase fățiș ca un „dușman" al comunismului. Acuzele pe care Constantinescu i le aducea lui Fărcășanu erau de o violență extremă: i se reproșa că publicase în vremea dictaturii carliste volumul *Monarhia socială*, în fapt, spunea Constantinescu, nimic altceva decât un atac împotriva valorilor democrației; tot el se exprimase și ca un contestatar al valorilor promovate de Revoluția franceză, atitudine pe care nu o au *„decât cei mai înguști la minte, ci mai stupizi reacționari – reacționari de felul lui Goebbels, al lui Rosenberg sau Dietrich, naziștii* [...]. *Astfel de acțiuni «salutare» pregătește Fărcășanu și astăzi. Campania sa descreierată împotriva Frontului Național Democrat, a îndrumătorilor iubiți ai poporului, împotriva organizației democratice maghiare, sprijinirea criminalilor de război și camuflarea legionarilor și antonescienilor tind la provocarea de masacre și atrocități"*[75].

Finalul articolului este de o violență extremă, anunțând parcă campania ce urma, aceea prin care ziarul pe care M. Fărcășanu îl conducea avea să fie suprimat de către Cenzură:

„Vătășelul lui Goebbels [...], *șovinistul, imperialistul, antisemitul, antidemocraticul, ciracul lui Goebbels, entuziastul admirator al lui Hitler, prezidează astfel întruniri «democratice» în care își continuă politica antipopulară și antinațională. Această provocare să înceteze. Este o sfidare a democrației românești, este o învederată călcare a clauzelor Convenției de Armistițiu, este o trădare a intereselor poporului nostru, care trebuie să ia sfârșit. Trebuie să ia sfârșit"*[76].

O luare de poziție anonimă din *Viitorul*, față de articolul lui Constantinescu din 24 noiembrie, avea să provoace un nou atac al acestuia în *Scânteia*:

„Ceea ce este surprinzător este că perfida notiță anonimă din Viitorul *ne învinovățește că falsificăm «ideile cele mai consecvente» ale Fărcășanului. Este o minciună grosolană. Dimpotrivă, ceea ce susținem noi este că ideile lui sunt foarte consecvente: a fost șovinist și a rămas șovinist, a fost antisemit și continuă să fie, a fost imperialist și cere și astăzi venirea la granițele «de altă dată», a fost antidemocrat, continuă și astăzi să calomnieze și să atace în mod provocator forțele democratice ale țării și pe îndrumătorii lor. Prin toate acestea, vătășelul de odinioară a lui Goebbels își îndeplinește cu prisosință sarcina mârșavă pe care o are astăzi de a încerca să atâțe la crime, să îndemne la jafuri și masacre împotriva poporului sau naționalităților conlocuitoare, să atace muncitorimea, să împiedice reforma agrară, să saboteze producția, cu un cuvânt să saboteze efortul de război al României alături de U.R.S.S. și toate Națiunile Unite împotriva Germaniei hitleriste. El trebuie împiedicat să-și joace rolul nefast și mai ales la ziarul oficios al unui partid din Guvern“*[77].

Pe lângă aceste articole de denigrare a unora dintre opozanții partidului din care făcea parte, Miron a fost uneori preocupat și de altfel de subiecte: pasiunea sa din adolescență pentru istorie l-a făcut să marcheze în paginile ziarului momentele importante din istoria României prin articole închinate acestora[78]. Alteori, aborda subiecte cât se poate de specializate și tehnice, cu toate că nu avea pregătire în domeniile respective, ci poate doar câteva noțiuni elementare[79].

Miron Constantinescu s-a aflat la conducerea *Scânteii* ceva mai mult de jumătate de an, întrucât în primăvara anului 1945 lui i s-a încredințat conducerea organizației județene Ilfov[80]. Perioada petrecută în fruntea celui mai important cotidian al comuniștilor a coincis însă cu etapa cea mai tumultuoasă din istoria ziarului. Brucan vorbea despre o perioadă „romantică“ – relatând cum își petrecea întreg timpul în redacția *Scânteii*, alături de Miron Constantinescu, dormind pe jos, acoperindu-se cu pături[81] – *„așa cum făceam în casele conspirative, după ședințele de celulă“*, păstrând, *„ca în filmele cu cowboy“*, pistoalele Beretta sub pernă.

Acest din urmă aspect poate părea, mai degrabă, o exagerare a fostului redactor de la *Scânteia*. Evenimentele neverosimile din jurul ziarului în aceste prime luni ale existenței – scrisorile de amenințare, intimidările și atacurile – par să confirme totuși pericolul și starea de nesiguranță care domneau nu numai în redacția *Scânteii*, ci chiar în Bucureștiul acelor vremi.

Radicalismul discursului din paginile *Scânteii* provoca reacții neașteptate din partea celor care anticipau pericolul pe care îl reprezenta proliferarea stângii în România. La doar două săptămâni de la apariția ziarului, Miron Constantinescu a fost protagonistul unei întâmplări cât se poate de curioase: în seara zilei de 4 octombrie, la sediul redacției *Scânteii* s-a prezentat un personaj care a cerut să discute în particular cu Miron Constantinescu. Acesta din urmă, din măsuri de precauție, a refuzat să îl primească singur pe cel care

se recomandase Chișiu, cerându-le lui Alexandru Lăzăreanu, Emanoil Safir și Henry Muntzer (care se aflau la acea oră în sediul redacției) să asiste și ei la întâlnire[82]. Nu știm prea bine dacă intențiile numitului Gheorghe Chișiu ar fi fost altele în contextul unei întâlniri în doi, cert e că, în condițiile date, el nu a făcut decât să depună un memoriu pe care îl voia publicat în ziar chiar în ediția de a doua zi[83]. Lucrurile s-au precipitat atunci când Miron Constantinescu, considerând că textul memoriului are *„un caracter hotărât antisemit și hitlerist"*, a refuzat să primească memoriul și a încercat să încheie discuția fixând o întâlnire proximă. Din declarațiile celor prezenți rezultă că în acel moment Chișiu și-ar fi pierdut cumpătul, *„s-a retras mai spre ușă și a început să vocifereze, gesticulând amenințător"*. Incidentul nu a luat amploare, personajul cu pricina fiind repede imobilizat de către cei prezenți și predat Poliției[84].

Evenimentul, deși destul de confuz și prezentat doar unilateral, a fost doar preambulul unei serii de întâmplări de acest gen. În lunile următoare, pe adresa redacției *Scânteii* au fost expediate mai multe scrisori de amenințare, adresate fie doar redactorului-șef – Miron Constantinescu, fie întregii echipe de la ziar[85]. Acestea erau caracterizate printr-un ton violent, vindicativ, conținând imprecații și amenințări[86], expresia unor convulsii majore prin care trecea întreaga societate românească.

Cel mai curios și surprinzător eveniment de acest gen l-a reprezentat însă un presupus atentat asupra redactorului-șef al ziarului, Miron Constantinescu, petrecut în noaptea de 4–5 februarie 1945[87]. Detaliile referitoare la această întâmplare apar în numărul din 7 februarie al oficiosului partidului. Silviu Brucan relata cum, în noaptea de duminică 4 spre luni 5 februarie, în jurul orei 24:00, Miron Constantinescu împreună cu alți doi redactori ai ziarului au părăsit redacția cu o mașină de serviciu. În zona Pieței Paris[88], automobilul în care se aflau aceștia ar fi fost „interceptat" de un alt autovehicul care a pornit într-o urmărire pe străzile din zonă. În cele din urmă, șoferul *Scânteii* ar fi reușit să scape de urmăritori intrând într-o curte de pe Aleea Eliza Filipescu (actuala Alee Modrogan). Cândva în decursul goanei de pe străduțele înguste din acea zonă rezidențială, mașina *Scânteii* ar fi fost victima unui atac armat – din cealaltă mașină fiind trase șase focuri de revolver, nimeni nefiind însă rănit[89].

Detaliile acestei „afaceri" comportă o serie de semne de întrebare legate de veridicitatea întâmplării. În primul rând nu avem informații legate de demararea de către Poliție a unei anchete în acest caz. În al doilea rând, e curios faptul că, deși evenimentul are loc în noaptea de duminică spre luni, el nu este relatat în paginile *Scânteii* decât miercuri, 7 februarie. Mai mult decât atât, informațiile pe care ziarul le oferă sunt confuze și incomplete – deși vorbește despre prezența în mașină, alături de Miron, a altor doi redactori ai ziarului, identitatea acestora rămâne necunoscută. În orice caz, povestea a produs efectul scontat – în zilele următoare evenimentul a continuat să fie mediatizat[90], dându-i-se o amploare și o serie de implicații fanteziste, care răspundeau însă nevoilor comuniștilor, intrați pe ultima turnantă în cursa pentru preluarea puterii.

Nu mai departe de a doua zi după relatarea evenimentului în paginile *Scânteii*, Silviu Brucan a continuat să mediatizeze subiectul, făcând tot felul de conexiuni între atentatul din noaptea de 4–5 februarie și *manifestările antidemocratice* ale „reacțiunii“ – *„Același spirit de călău, aceleași mâini pătate de sângele muncitorilor de la Lupeni și Grivița, care luptau pentru libertate, aceleași care au săvârșit pogromurile de la Borșa, de la Mostovoi, aceleași care au tăiat cu securea capetele de la Aita Seacă și Aghireș, aceleași mâini au tras în tovarășii noștri de la* Scânteia. *Sunt mâinile ucigașilor înarmați de reacțiunea românească sau hitleristă. Fascismul românesc nu este încă răpus, legionarismul a trecut la acte fățișe“*[91].

Incidentul a avut parte însă și de ecouri în Occident. Într-un raport din 6 mai 1946, întocmit de către un diplomat american din cadrul Comisiei Aliate de Control de la București, regăsim și câteva detalii legate de atentatul împotriva lui Miron Constantinescu, din februarie 1945[92]. Relatarea care a parvenit oficialităților americane ne aduce în atenție câteva detalii interesante. Despre Constantinescu, americanii notau că ar fi principalul agent provocator al presei comuniste de la București – un amănunt ce nu este departe de adevăr. În ceea ce privește incidentul din februarie 1945, americanii aveau o cu totul altă versiune. În primul rând, se preciza că atentatul ar fi fost un pretext pentru a *„înșela populația și de a-i instiga pe sovietici împotriva Guvernului și a Poliției“*[93]. Mai mult, sursele americane indicau pe sovietici ca fiind cei care trăseseră focuri de armă asupra mașinii lui Miron Constantinescu, atunci când acesta nu a oprit la somațiile unei patrule. Se mai nota că, odată ajuns acasă, Miron Constantinescu ar mai fi descărcat și el cinci gloanțe în caroseria mașinii, pentru a potența amploarea atacului. Versiunea americană nu e neapărat fantezistă. În acea perioadă, existau interdicții de circulație pe timpul nopții, drept care un asemenea incident nu este exclus.

Relatarea americană conține însă și destule amănunte distorsionate, greu verificabile și altele total eronate. Astfel, se precizează că o primă consecință a incidentului a reprezentat-o faptul că încă de a doua zi comuniștii ar fi declanșat atacuri în presă împotriva partidelor istorice. O informație eronată, întrucât numai peste câteva zile avea să fie mediatizat cazul în ziarele comuniste. Despre rezultatele investigației care ar fi urmat incidentului respectiv, americanii notează că ancheta autorităților sovietice ar fi stabilit că Miron Constantinescu, membru al Comitetului Central al PCR, ar fi fost în trecut un membru important al Mișcării Legionare. Se mai preciza că tot el ar fi fost, între 1938–1939, reporter al ziarului *Dacia nouă* din Deva, organ al legionarilor transilvăneni. Mai mult, Miron Constantinescu ar fi fost și șeful „cuibului“ legionar de la Universitatea de Arte din București. Nici una dintre aceste informații nu era veridică.

Primii pași către vârful ierarhiei

După cum vedem, după 23 august 1944, marșul comuniștilor către preluarea puterii a fost marcat de câteva momente confuze care au legitimat violența discursului[94] acestora, oferind, în același timp, pretexte pentru linia politică intransigentă pe care PCdR o adoptase. În contextul tulbure ce a urmat armistițiului cu Puterile Aliate, lupta pentru putere în România a îmbrăcat și forme acute: atacuri în presă, intimidări și chiar atentate armate. Cu toate că aceste practici au fost, în mare măsură, parte a arsenalului de luptă al comuniștilor, au existat și câteva contraexemple care au devenit *alibiuri* ale acestora. Erau acele *exempla* pe care comuniștii le invocau atunci când își justificau politica care nu admitea concesii sau compromisuri.

Un incident de acest fel l-a reprezentat un atac asupra lui Petru Groza, petrecut în seara zilei de 20 decembrie 1944, în holul hotelului Athenée Palace[95]. Detaliile afacerii par destul de confuze, însă propaganda comunistă a știut să transforme acest incident minor într-un moment de o *„gravitate excepțională"*. A contat, desigur, faptul că Petru Groza ocupa o importantă demnitate, fiind vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, însă pentru comuniști, atentatul căpăta proporțiile luptei dintre bine și rău, dintre o mână de mișieri exploatatori și *„marea masă a țărănimii"*[96]. Petru Groza era, în opinia comuniștilor, nu numai un *„adevărat patriot și [un] consecvent democrat antihitlerist"*, ci și exponentul *„plugărimii"*, un *„hotărât luptător pentru reforma agrară, pe care o susține cu tărie"*, reformă care era *„cheia progresului economic și social al României"* și de care *„depinde bunăstarea țăranilor noștri"*[97]. Dincolo de aceste nuanțe, agresiunea împotriva lui Groza era, în opinia comuniștilor, și o consecință a incompetenței guvernelor precedente care nu luaseră nici o măsură împotriva *„criminalilor de război, șefilor legionari și naziștilor care se mai mișcă în deplină libertate"*, permițând *„regruparea bandelor huliganice"*. Incidentul devenea, în aceste condiții, o manifestare a unor forțe malefice, a acelui „dușman invizibil" care amenința sistemul fragedei democrații românești[98]. Fără îndoială, toate aceste detalii nu erau decât exagerări vădite. Incidentul petrecut în holul hotelului Athenée Palace nefiind decât unul banal, provocat de un individ care se afla într-o avansată stare de ebrietate, așa cum avea să noteze raportul organelor de ordine însărcinate cu elucidarea incidentului[99].

În aceleași coordonate poate fi înscris și un alt eveniment, despre care am amintit deja: atentatul armat împotriva lui Miron Constantinescu, din noaptea de 4–5 februarie 1945[100]. Seria incidentelor de acest fel, care au precedat instalarea primului guvern procomunist, la 6 martie 1945, avea să culmineze cu evenimentele de la uzinele Malaxa din 20 februarie 1945, în urma cărora Gheorghe Apostol[101], președintele Confederației Generale a Muncii[102], avea să fie rănit prin împușcare. Evenimentul este important nu numai din perspectiva gravității incidentului, ci și pentru că avea să creeze condițiile prin care Miron Constantinescu își va începe ascensiunea în cadrul structurilor partidului.

„Afacerea“ Malaxa

La începutul anului 1945, la uzinele Malaxa din București, a avut loc unul dintre acele evenimente despre care s-a vorbit puțin sau chiar deloc în perioada comunistă, cu toate că cele petrecute în ziua de 20 februarie nu au reprezentat nici un incident minor și nici unul lipsit de importanță. În acea dimineață fatidică, în incinta uzinelor Malaxa, Gheorghe Apostol, pe atunci președinte al Confederației Generale a Muncii, avea să fie rănit prin împușcare[103]. Povestea e simplă, deși nu poate fi reconstituită decât parțial. Poate tocmai de aceea atrage.

Într-o dimineață de iarnă târzie, la sediul Confederației Generale a Muncii telefonul suna strident. De la celălalt capăt al firului, s-a dat alarma: sunt incidente la Malaxa. Nu a fost timp de deliberări. Cei de la sediu, în frunte cu președintele CGM, Gheorghe Apostol, se decid să plece la fața locului. Nu aveau la dispoziție decât o mașină hârbuită, care abia făcea față pe drumurile desfundate ale Bucureștiului. La poarta Uzinelor, elanul le-a fost stopat de refuzul unui paznic, care nu părea să fi fost impresionat de faptul că cei patru sosiți se recomandă ca fiind reprezentanții CGM. Între timp, la fața locului ajung alți trei „tovarăși“. De la Comitetul de Partid al Capitalei, conduși de Andrei Pătrașcu. Situația e tensionată. Chivu Stoica decide că e nevoie de o intervenție ceva mai energică. Pleacă la Grivița pentru a aduce *întăriri*.

Cei rămași la Malaxa se gândesc că nu e timp de pierdut, astfel încât decid să își facă singuri *dreptate*. Îl imobilizează pe paznic, preluând controlul asupra porții de acces. De acolo, poartă negocieri cu muncitorii baricadați în incinta fabricii. Nici acolo situația nu e calmă. În ajun, alegerile pentru comitetele de fabrică se terminaseră nedecis. Mai mult decât atât, *comuniștii* nu reușiseră să obțină controlul. Situația e confuză. Se zvonea că o bună parte dintre muncitori sunt sechestrați într-unul dintre birouri. În cele din urmă, se ajunge la un acord – șapte reprezentanți ai muncitorilor urmând să se întâlnească cu cei șapte „tovarăși“ de la CGM. Însă întâlnirea, care are loc în curtea fabricii, se termină prost. La fața locului ajung „trupele de șoc“ – camioanele cu muncitori de la Grivița, Vulcan, și alte fabrici sau uzine bucureștene. Situația scapă de sub control. Se trag focuri de armă. Unul dintre muncitori cade secerat de gloanțe și moare la spital[104]. Alți doisprezece sunt grav răniți. Printre ei și Gheorghe Apostol, care încasase un glonț. E dus de urgență la spitalul Elias, unde este operat. În realitate, rana nu era tocmai gravă, glonțul „cuibărindu-se“ în coapsa piciorului stâng. Gheorghe Apostol avea să îl poarte acolo toată viața, ca o amintire a acelei dimineți teribile.

La Malaxa atmosfera se detensiona. Era rândul autorităților să intervină. La fața locului ajung Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretar de stat în Ministerul Comunicațiilor, Lothar Rădăceanu, ministrul muncii, Constantin „Bebe“ Brătianu, ministrul înzestrării armatei, dar și reprezentanți ai Ministerului de Interne și ai Parchetului Militar.

Între timp, la Elias sosesc Ana Pauker și Teohari Georgescu. Se interesează de starea lui Apostol. Rănit, acesta repetă un amănunt stupefiant: „Pătrașcu

m-a împușcat!" Un detaliu care o pune pe gânduri pe Ana Pauker. Reîntoarsă la birou, aceasta îl convoacă pe secretarul organizației Capitalei. Andrei Pătrașcu nu neagă povestea. Surescitat încă de evenimentele prin care tocmai trecuse, acesta recunoaște că avea asupra sa două pistoale. Îi spune Anei Pauker că a tras cu ambele. Povestea e, totuși, confuză. Ana Pauker decide că trebuie să se încheie așa. Prioritățile erau atunci altele. Incidentul de la Malaxa trebuia fructificat, oricât de cinică părea această decizie. Începând cu ziua următoare, *Scânteia* a fost însărcinată cu mediatizarea evenimentului. De Pătrașcu se puteau ocupa mai târziu. În fond, Apostol nu e rănit decât superficial.

Acestea ar fi, în mare, faptele. Istoria din spatele lor nu e la fel de simplă. De fapt, e cât se poate de complexă și aproape imposibil de reconstituit. Sursele, în marea lor majoritate subiective, nu ne pot edifica decât asupra unor detalii minore. Contextul general e greu de înțeles. În legătură cu cele petrecute în dimineața zilei de 20 februarie, există cel puțin patru versiuni, dacă nu cinci. O versiune pe care a livrat-o oficiosul Comitetului Central, începând cu ziua următoare[105], versiunile celor doi protagoniști ai întâmplării – Gheorghe Apostol[106] și Andrei Pătrașcu[107], dar și un punct de vedere al oficialităților, mai exact o „Notă" întocmită de către Inspectoratul General al Jandarmeriei[108]. Nu în ultimul rând, e firesc să punem la socoteală și concluziile anchetei întreprinse de către Comisia Controlului de Partid câțiva ani mai târziu[109].

Pentru multă vreme, despre evenimentele de la Malaxa s-a vorbit în șoaptă. „Afacerea" era una care ținea de viața internă de partid și poate de luptele pentru supremație din cadrul PCdR. Trebuia deci rezolvată în interiorul partidului, conform normelor de funcționare și cutumei organizației. Mai mult decât atât, evenimentele din săptămânile următoare (manifestația FND din 24 februarie, sfârșită chiar mai dramatic, sau instalarea guvernului Petre Groza – 6 martie) aveau să eclipseze incidentul de la Malaxa, lăsându-l undeva în umbră.

Versiunile celor doi „eroi" ai incidentului de la Malaxa nu sunt, firește, mai deloc similare. E curios însă faptul că ambele relatări arată cu degetul către același „inculpat". Apostol îl identifică pe Andrei Pătrașcu ca pe cel care apăsase trăgaciul în ceea ce, pentru el, a fost o tentativă de asasinat. Însă vinovatul era, conform aceluiași Apostol, altcineva – Ana Pauker. Într-o relatare retrospectivă, Apostol încropește un adevărat scenariu conspirativ, a cărui victimă ar fi fost. În fapt, Pătrașcu ar fi lucrat în „solda" Anei Pauker, iar eliminarea lui Apostol era parte a unei înțelegeri dintre cei doi, care viza mușamalizarea disfuncționalităților și a modului eronat în care fuseseră abordate problema sindicatelor de la Malaxa:

„S-a pus și se pune întrebarea: de ce Pătrașcu a vrut să mă omoare? Răspund: pentru faptul că trebuia ca acțiunea țărănisto-legionară de sechestrare a membrilor comitetului sindicatului de la Malaxa să se mușamalizeze, așa era înțelegerea dintre Ana Pauker și el. Dispariția mea era salvarea lui"[110].

De fapt, susține Apostol, Ana Pauker și Andrei Pătrașcu s-ar fi temut de consecințele refuzului lor de a interveni pentru a calma spiritele de la Malaxa

cu câteva zile înainte, atunci când acesta îi înștiințase de apariția primelor „nemulțumiri“. Explicația lui Apostol este, fără îndoială, hilară. Însă el mai aduce un ultim argument raționamentului său, pe care îl consideră irefutabil:

„Ana Pauker a «luat» măsuri pentru a muşamaliza tentativa de crimă a lui Pătrașcu. Abia în 1952, după îndepărtarea Anei Pauker, a lui Luca şi Teohari Georgescu, s-a format o comisie de partid din: Alexandru Drăghici, Ecaterina Chivu şi Al. Vințe, care au anchetat cazul şi l-au trimis în judecată pe Pătrașcu. [El] a fost condamnat la închisoare pentru tentativă de omor asupra persoanei mele“[111].

În realitate, lucrurile nu se întâmplaseră chiar așa. E greu de crezut că Ana Pauker ar fi întreprins vreo măsură pentru a-l proteja pe Pătrașcu. Cei doi abia dacă se cunoșteau. Mai mult decât atât, Apostol ne indică tendențios data „căderii“ lui Pătrașcu. E adevărat că el a fost condamnat în 1952, însă fusese arestat doi ani mai devreme. Dacă e să admitem că Pătrașcu se bucura de protecția Anei Pauker, cum se face că aceasta nu va fi împiedicat arestarea lui în 1950 și nici anchetele dure la care acesta fusese supus? Dar să nu anticipăm.

Amintirile lui Pătrașcu referitoare la acele evenimente spun o poveste profund diferită. Dar ceea ce e interesant e faptul că, în fond, acesta arată cu degetul în aceeași direcție – Ana Pauker. Andrei Pătrașcu a refuzat parcă să creadă că motivul principal al „căderii“ lui fusese incidentul de la Malaxa. De fapt, susține acesta, el nu era decât o victimă a luptelor pentru putere din cadrul partidului comunist. Adevărul e că Andrei Pătrașcu cunoscuse o ascensiune impresionantă în cadrul ierarhiei comuniste, contextul favorabil plasându-l între conducătorii PCdR în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Această poziție avea să se erodeze rapid după 23 august 1944, când partidul își reface rândurile, odată cu eliberarea din închisoare a unui număr mare de membri marcanți, dar și în contextul „repatrierii“ *cominterniștilor*. „Căderea“ lui nu fusese, în fond, decât o epurare, iar incidentul de la Malaxa nu fusese decât un pretext.

Versiunea „livrată“ publicului larg e cea care avea să apară ziua următoare în oficiosul Comitetului Central. Din punctul de vedere al resortului de propagandă a partidului, lucrurile erau clare. *Scânteia* titra pe prima pagină cu litere mari:

„Criminala încercare a bandelor legionare la uzinele Malaxa. Un grup de elemente fasciste, înarmate cu rângi, grenade şi pistoale automate, inspirate de Maniu şi instigate de Rădescu, au încercat [i]eri să pună mâna cu forța pe uzinele Malaxa. Preşedintele Confederației Generale a Muncii, tov. Gheorghe Apostol, grav rănit. Intervenția eroică a muncitorilor din Capitală“[112].

Accentele erau chiar mai dure, un alt titlu din ziar cerând nici mai mult, nici mai puțin decât: *„Moarte criminalilor fasciști* [...] *Strângeți rândurile şi loviți fără milă în toți fasciștii, în toți dușmanii poporului român. Nimiciți-i oriunde îi întâlniți. Nici o milă pentru asasini! Numai astfel vom putea termina pentru totdeauna cu vipera hitleristă din țara noastră. Numai astfel vom putea asigura României un viitor luminos. Moarte fasciștilor criminali“*.

Comuniștii își stabiliseră țintele și, într-un amalgam destul de incoerent, îi enumerau pe toți „dușmanii" de clasă, responsabili, se pare, de incidentele nefericite de la Malaxa: gen. Nicolae Rădescu, primul-ministru la acea dată, Iuliu Maniu, președintele PNȚ și figura cea mai importantă a politicii românești, legionarii, fasciștii și hitleriștii. Abundența de invective poate fi explicată și de contextul extrem de tensionat al acelui început de an. Guvernarea Rădescu era într-un profund impas, nu mai departe de două săptămâni urmând a fi înlocuită de un executiv condus de Petru Groza[113]. Epoca democrației se apropia cu pași repezi de sfârșit.

Acest context tulbure avea să întârzie și elucidarea pe deplin a evenimentelor de la Malaxa. Partidul era preocupat de alte chestiuni, infinit mai importante. Câteva zile mai târziu, în 24 februarie, Pătrașcu lua cuvântul la manifestația organizată de Frontul Național Democrat în Piața Națiunii, alături de Gheorghiu-Dej, Lothar Rădăceanu, Lucrețiu Pătrășcanu sau Constantin Doncea. Tot el e în fruntea demonstranților, mărșăluind pe Calea Victoriei. Alături de el, aceeași „grei" ai Partidului: Gheorghiu-Dej, Doncea, Ceaușescu, Miron Constantinescu sau Constantin Pârvulescu[114].

În scurt timp însă, Pătrașcu avea să simtă pe pielea lui repercusiunile faptei sale. În martie a fost înlocuit de la conducerea organizației Capitalei. În locul lui, e numit un alt „lup tânăr" – Miron Constantinescu, avansat din biroul redacției *Scânteii*. Numirea reprezenta, pentru cel din urmă, parcurgerea unui nou pas și urcarea unei noi trepte într-o ierarhie simbolică. De aici încolo, calea către vârfurile ierarhiei era parcă mai accesibilă.

Andrei Pătrașcu

Personajul principal al evenimentelor de la Malaxa a fost Andrei Pătrașcu. Biografia lui, asemeni episodului de la Malaxa, este una foarte interesantă. Membru al partidului comunist din ilegalitate, Pătrașcu avea să cunoască supliciile decăderii politice și sociale imediat după instaurarea regimului democrației populare. Arestat în 1950 și supus mai multor anchete interne de partid, Pătrașcu a sfârșit prin a fi închis vreme de șase ani, pentru incidentele petrecute în februarie 1945, dar și pentru alte abateri de la disciplina și linia impusă de partid. Conform unor declarații ulterioare ale acestuia, a fost anchetat inițial de chiar Alexandru Drăghici și de Ion Vințe[115]. A trecut apoi pe mâna unor anchetatori de la Securitate, despre care Pătrașcu afirmă că ar fi folosit metode de persuasiune nu tocmai ortodoxe – precizează că ar fi fost supus unor torturi cu electroșocuri[116]. Tot Pătrașcu susținea că învinuirile care îi erau aduse erau simple fantasmagorii – era acuzat că ar fi fost agent al *Intelligence Service*-ului, sau că ar fi fost agent titoist. În toată *afacerea*, episodul de la Malaxa rămânea însă *piesa de rezistență* a acuzației[117]. A fost eliberat abia în 1956, dar situația lui nu se va fi îmbunătățit. Vechiul „ilegalist" a trebuit să se mulțumească cu un post de normator la Fabrica de Confecții București

(cea care a purtat numele lui „Gheorghe Gheorghiu-Dej“, iar mai apoi a redevenit APACA)[118], de unde avea să iasă la pensie în 1965[119].

În realitate, cauzele „căderii“ lui Andrei Pătrașcu trebuie căutate în altă parte. Fără îndoială, ele sunt legate și de povestea din februarie 1945, însă nu reprezintă o consecință exclusivă a acestora. Povestea incidentului respectiv nu era decât o fațetă a unei realități ceva mai complexe. Un semn de întrebare persistă: de ce Pătrașcu avea să „plătească“ abia în 1950, după cinci ani, pentru nefericitul eveniment de la Malaxa? Este oare posibil ca numai atunci „cadriștii“ să fi găsit dovezi suficiente și concludente. Se prea poate, mai ales în condițiile în care biografia lui Andrei Pătrașcu până în 1945 poate fi catalogată oricum, numai ordinară nu.

Din nou, povestea vieții lui Andrei Pătrașcu de dinainte de 1944 nu poate fi reconstituită decât parțial și din surse a căror acuratețe e îndoielnică. Datoria noastră însă este de a o spune. Andrei Pătrașcu s-a născut la data de 22 martie 1911, în comuna Tinăud, județul Bihor. Dincolo de această certitudine, se profilează o multitudine de amănunte contradictorii, în marea lor majoritate livrate de chiar Pătrașcu de-a lungul timpului. Inițial, ar fi afirmat că el e fiul lui Mihai Sălăjan și al Elenei Munteanu[120], ambii servitori din Cluj. Aceștia nu ar fi avut posibilități să îl crească, drept care a fost adoptat de familia Ludovic Lob și Hany Farkas. Tot Pătrașcu a mai afirmat că încă de la vârsta de 8 ani a fost tocmit de către părinți ca ajutor de cioban în Târnăveni[121]. Aceste amănunte referitoare la greutățile pe care le-a întâmpinat încă de la o vârstă fragedă aveau scopul lor precis, acela de a evidenția „devenirea“ într-un context potrivnic, marcat de obstacole și piedici de tot felul. Ulterior, povestea referitoare la aceste amănunte ale vieții sale timpurii s-a modificat – în 1923, în urma decesului tatălui său, ar fi fost internat într-un orfelinat. De aici, avea să plece peste câțiva ani la Cluj, unde s-ar fi angajat și ar fi lucrat o vreme ca ucenic-croitor.

De fapt, toate aceste detalii nu erau decât variațiuni ale unei realități nu tocmai „glorioase“. Astfel, se pare că Pătrașcu nu ar fi fost nici copil din flori, nici înfiat, nici trimis de mic la muncă și nici internat într-un orfelinat. Povestea lui nu era decât una banală. Numele lui adevărat era Isidor Lob, și era fiul natural al lui Ludovic Lob și Hany Farkas. A urmat patru clase primare și alte trei clase profesionale, devenind croitor. În 1926 a plecat la Cluj, unde a lucrat vreme de doi ani. Aici a intrat pentru prima dată în contact cu mișcarea de stânga, cu sindicalismul și cu organizația comunistă de tineret. Doi ani mai târziu, Andrei Pătrașcu a plecat la București. Viața sa, de aici încolo, avea să se împartă între atelierul de croitorie și „subterana“ politică, reprezentată de mișcarea comunistă ilegală. Din 1934 a fost cooptat în cadrul Uniunii Tineretului Comunist și, tot în același an, a devenit și membru al PCdR, activând în cadrul Comitetului local al Sectorului III Albastru al Capitalei[122]. Între 1936 și 1938 a activat în cadrul Comitetului pentru Ajutorarea Spaniei Republicane, organizație subordonată partidului comunist, care a instrumentat recrutările

și a înlesnit plecarea în Spania a unui număr impresionant de voluntari români[123]. A urcat ulterior treptele ierarhiei simbolice a organizației comuniste a Capitalei, devenind instructor în cadrul Comitetului Județean Ilfov al PCdR (1938) și membru în cadrul Biroului aceluiași Comitet (1941). În această perioadă, a suferit și o serie de arestări, însă nu a fost niciodată condamnat, fiind eliberat de fiecare dată din lipsă de probe.

După izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, Andrei Pătrașcu cade victimă primelor serii de internări preventive în lagăr, fiind consemnat la Târgu Jiu în aprilie 1941[124]. În vara aceluiași an însă, are șansa de a primi un aviz favorabil din partea unei comisii de triere, ceea ce duce la eliberarea lui[125]. Autoritățile au continuat însă să îl supravegheze îndeaproape. O adresă a Corpului Detectivilor (20 noiembrie 1941) propunea reinternarea lui Pătrașcu în lagăr. Notificarea preciza faptul că Andrei Pătrașcu își reluase activitatea în cadrul mișcării comuniste clandestine, devenind *„un pericol iminent și permanent pentru siguranța Statului"*[126]. Nu a trecut multă vreme până când Pătrașcu a fost reținut (18 decembrie 1941)[127] și reinternat în lagărul de la Târgu Jiu (19 decembrie 1941)[128]. Această măsură a autorităților nu l-a descurajat pe Andrei Pătrașcu, care a continuat să facă demersuri pentru eliberarea sa. Dacă în august 1942, cererea de eliberare i-a fost respinsă[129], nu la fel se întâmplă și în noiembrie, când inclusiv Prefectura Poliției Capitalei avizează favorabil eliberarea lui din lagăr[130].

Din iarna anului 1942, Andrei Pătrașcu și-a reluat activitatea în cadrul organizației București a partidului comunist. Lipsa acută de cadre a partidului a influențat ascensiunea sa rapidă. Astfel, în aprilie 1944 Pătrașcu s-a poziționat în mod fericit de partea „complotiștilor" care l-au înlăturat pe Ștefan Foriș de la conducerea PCdR[131]. Atitudinea sa avea să fie răsplătită în vara aceluiași an, printr-o promovare în funcția de secretar al Comitetului de Partid București[132]. Pătrașcu nu avea să fie străin nici de evenimentele de la Palat din după-amiaza zilei de 23 august 1944. Îndată după arestarea lui Ion Antonescu, Lucrețiu Pătrășcanu l-ar fi informat pe Pătrașcu și pe Bodnăraș, prin intermediul maiorului Popescu, de la Regimentul Gardă-Călare, despre ceea ce tocmai se întâmplase la Palat. Pătrașcu susține chiar că ar fi participat și la pregătirile care au precedat difuzarea comunicatului regelui în seara aceleiași zile[133].

Reintrarea partidului în legalitate nu avea să fie de bun augur pentru Pătrașcu. Se prea poate ca acesta să nu se fi regăsit în noul context. Lumea mică și strâmtă a „subteranei" din Bucureștiul răvășit de război, în care Andrei Pătrașcu își găsise parcă rostul, se dilua treptat. După 23 august 1944, la noul sediu al partidului din Aleea Alexandru ajungeau din ce în ce mai multe personaje care își asumau diferite roluri. Din închisori și din lagăre, reveneau „greii" partidului. În curând, aveau să sosească la București și „greii" din exil – *comintemiștii*. Pătrașcu avea toate motivele să fie nemulțumit de această situație, dacă admitem faptul că ușor-ușor acesta se vedea a fi marginalizat. Cu toate acestea, Pătrașcu a rămas unul dintre membrii importanți ai partidului, fiind

cooptat din nou în comitetul lărgit al „conducerii provizorii“, din care mai făceau parte: Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Gheorghe Apostol, Nicolae Ceaușescu, Iosif Rangheț și Vasile Vaida.

Un prim incident care a influențat decisiv cariera lui Pătrașcu s-ar fi petrecut într-o noapte de pe la sfârșitul lunii noiembrie 1944. Chemat la o oră târzie de către Ana Pauker, lui Pătrașcu i s-a transmis că de la Moscova se trasase sarcina ca unul dintre laminoarele de la Malaxa să fie demontat și trimis în Uniunea Societică[134]. Responsabil al organizației Capitalei, Pătrașcu era informat sec că el este cel însărcinat cu ducerea la bun sfârșit a misiunii. Șovăiala cu care Pătrașcu ar fi primit sarcina, dar și refuzul său inițial, nu ar fi fost, se pare, pe placul Anei Pauker. Amănuntul acesta avea să îi fie confirmat lui Pătrașcu de însuși Gheorghiu-Dej, în februarie 1945, când aceștia erau într-o vizită de lucru în Valea Jiului[135].

Peste toate acestea avea să se suprapună și povestea tulbure de la Malaxa. Chiar dacă nu a fost tras la răspundere imediat pentru evenimentele din februarie 1945, poziția lui Pătrașcu se clătina serios. Prima „sancțiune“ o primește atunci când este revocat din fruntea organizației Capitalei. Au urmat, firesc, numiri aleatorii în fruntea regionalelor comuniste – la Hunedoara și Oradea. În 1948, primește o nouă „lovitură“, când nu mai este ales membru în Comitetul Central al nou înființatului PMR. Doi ani mai târziu avea să fie arestat.

Povestea nu se încheie însă aici. Oricare ar fi adevărul referitor la povestea incidentului de la Malaxa, importante din perspectiva demersului nostru sunt consecințele imediate ale episodului respectiv. Decăderea lui Pătrașcu, prin eliminarea lui din fruntea celei mai importante regionale comuniste, avea să creeze condițiile pentru ocuparea acestei funcții de către Miron Constantinescu[136]. Însă până atunci, Constantinescu a fost nevoit să mai treacă încă un „prag“ – și încă unul dificil. A făcut-o însă cu conștiinciozitate și fără să crâcnească, șansa surâzându-i încă o dată.

În realitate, la mijlocul lunii februarie 1945, conducerea partidului a decis ca Miron Constantinescu să fie desărcinat din funcția de redactor-șef al *Scânteii*. În septembrie 1945, în timp ce își redacta autobiografia, Miron rememora episodul: „*Am lucrat aici* [*la* Scânteia – n.m., Ș.B.] *până la sfârșitul lunii februarie 1945. În urma unei greșeli făcute în primele zile din Noiembrie 1944 (referindu-mă la o manifestație a Frontului Național Democrat, am pus 70.000 de manifestanți, după aprecierea mea, în loc de 150.000, cât mi se indicase; de asemenea, n-am evidențiat unele lozinci importante), am fost desărcinat din responsabilitatea ziarului, rămânând ca simplu redactor*“[137]. Măsura era una punitivă, iar pretextul, în mod bizar, îl constituia o eroare pe care Constantinescu o făcuse în noiembrie 1944, când a scris cronica, cel mai probabil, a uneia dintre multele manifestații ale FND-ului din octombrie de la București[138]. Fără îndoială că motivele vor fi fost altele. E greu de crezut că o „scăpare“ din urmă cu 2–3 luni să fi provocat demiterea lui în februarie. În orice caz, nu știm exact ce s-a întâmplat atunci, drept care orice altă ipoteză ar fi mai degrabă o speculație.

Ce știm e că după ce părăsește postul de redactor-șef de la *Scânteia*, Miron Constantinescu e trimis de conducerea partidului „în teritoriu", la Constanța. În definitiv, Constantinescu era un tovarăș tânăr, entuziasmat de tumultul schimbărilor pe care le trăia și capabil de destul efort. Astfel că o misiune de „teren" putea reprezenta un bun prilej pentru ca el să își dovedească încă o dată adeziunea și angajamentul total față de partid și de linia pe care acesta o promova.

Reîntors la București în data de 26 februarie, Miron Constantinescu întocmește un raport detaliat asupra activității desfășurate la Constanța. Deși nimeni nu îi ceruse acest lucru. Ba chiar scrie celor din conducere că în cazul în care raportul lui *„prezintă vreun interes pentru arhiva Partidului"*, ar trebui reținut[139]. În cadrul informării respective se regăsesc destule detalii care ne oferă o imagine interesantă asupra modului în care era organizat și funcționa partidul în teritoriu.

În februarie 1945, la Constanța, partidul era în plin proces de (re)organizare. Conducerea Regionalei îi raporta lui Constantinescu un număr de 583 de membri de partid numai în județul Constanța – 249 în oraș și alți 334 în restul județului[140]. Mult mai interesant este în schimb numărul membrilor Frontului Plugarilor din județul Constanța – estimați ca fiind 8.680[141], o cifră care pare exagerată. „Misiunea" lui Constantinescu în teritoriu avea însă și câteva ținte precise – legate în principal de o propagandă asiduă în rândul țăranilor din județ, care erau încurajați să *„înfăptuiască reforma agrară"*. În acest scop, Constantinescu a convocat pe membrii din conducerea Regionalei, pe secretarii de plăși și pe toți secretarii celulelor din oraș, cărora le-a dat instrucțiuni precise pentru a începe acțiunea de *„confiscare a moșiilor"* și de *„împărțire a acestora* [...] *sub conducerea comitetului sătesc"*[142]. Nici Miron nu a stat pe loc, ci a plecat în județ, unde a participat la *„confiscarea de țărani a moșiei Frangopol (635 ha), și la inventarierea sculelor și vitelor"*. La Mangalia, Pecineaga sau Moșneni îi găsește pe țărani *„împărțind moșiile cu stânjenul"*, astfel că le vorbește și le urează *„să-l stăpânească sănătos"*. La Techirghiol, nimerește în *„plină adunare a satului"*, când se *„întocmesc tabelele"* pentru a se trece la confiscare și împărțire, în timp ce la Carmen Sylva (*Eforie Sud* – n.m., Ș.B.) și Tuzla situația e încă în stadiu incipient – *„țăranii șovăiau"*, astfel că Miron îi *„îmbărbătează și îi împinge la acțiune"*[143]. Din detaliile ulterioare pe care le oferă Constantinescu, ne dăm seama că întreaga acțiune desfășurată de acesta nu fusese decât o provocare. Conștienți de ilegalitățile pe care le comit îndemnând țăranii să confiște moșiile, comuniștii au acționat preventiv, schimbând conducerea Poliției din oraș. Măsura era una strict tactică, așa cum notează Constantinescu: *„Am mai stabilit ca în cazul când Rădescu va îndrăzni să dea ordin de arestare a lui Duța*[144]*, din cauza reformei agrare, FND-ul să aibă în mână și Poliția. De asemenea să fie atenți și asupra Legiunii de Jandarmi. Poliția a fost trecută sub controlul FND în 22.II., iar cu colonelul Cassian de la Jandarmi se păstrează relații corecte"*.

Îndeplinindu-și misiunea la Constanța, Constantinescu a plecat mai departe la Tulcea, de unde s-a întors la București în 25 februarie. În Capitală, criza se

acutizase, guvernul Nicolae Rădescu fiind ținta atacurilor din ce în ce mai vehemente ale comuniștilor. În ziua precedentă, pe străzile din București, răsunaseră rafale de arme la o manifestație a FND-ului din Piața Palatului. Bilanțul victimelor era îngrijorător – patru morți și douăzeci și șapte de răniți. O înscenare a comuniștilor? Se prea poate, deși dovezi concludente în acest sens nu au putut fi strânse de magistrații militari care au anchetat cazul[145]. Deși nu cunoștea faptele, întrucât nu fusese în București în după-amiaza zilei de 24 februarie, Constantinescu reacționează violent în ziua următoare în paginile *Scânteii* cerând, nici mai mult, nici mai puțin decât moarte „fasciștilor“:

„Rădescu și banda sa trebuie demis [sic!] *și trimis în fața Tribunalelor Poporului, să răspundă pentru masacrele comise împotriva națiunii, pentru crimele sale. Menținerea sa la cârma statului va agrava cu fiecare zi care ar trece situația României; menținerea sa reprezintă un pericol pentru poporul român. Țara cere un guvern al Frontului Național Democrat, care să scoată România din grava situație în care se găsește de pe urma acțiunilor provocatoare a bandelor fasciste conduse de Rădescu, Negulescu, Maniu. Pentru salvarea României, la luptă fără șovăială și fără cruțare. Moarte fasciștilor!“*[146]

În zilele ce au urmat, Constantinescu e pe străzi, în fruntea manifestanților care cereau demiterea lui Rădescu, susținând instalarea unui guvern FND. Alături de el se regăseau Gheorghe Gheorghiu-Dej, preotul Popescu Moșoaia, Constantin Doncea, Andrei Neagu, Andrei Pătrașcu, Iosif Rangheț sau Gheorghe Vlădescu-Răcoasa[147]. Tot în aceste zile, el urma să aibă parte și de o „promovare“ neașteptată, fiind trimis să lucreze la „județeana Ilfov“, de departe cea mai importantă structură teritorială a partidului. Aici a lucrat o vreme împreună cu Iosif Rangheț și Andrei Pătrașcu. Însă amândoi aveau să fie detașați în scurt timp – Rangheț la Comitetul Central, în timp ce Pătrașcu, *disciplinar*, în Valea Jiului: *„În 25 februarie 1945 am primit muncă în cadrul Județenei Ilfov. Împreună cu tovarășii Rangheț și Pătrașcu am format secretariatul Județenei. De la acea dată până astăzi, 2 septembrie 1945, am lucrat în permanență în regiunea București, după ce tov. Pătrașcu a trecut în Valea Jiului, iar tov. Rangheț s-a concentrat la Comitetul Central, rămânând secretar al jud. Ilfov“*[148]. Fără îndoială că pentru Miron Constantinescu numirea în funcția de secretar al Comitetului Județean al PCR București reprezenta o avansare și crea condițiile pentru o carieră importantă a acestuia în cadrul structurilor comuniste. La jumătate de an distanță, poziția lui Constantinescu în cadrul partidului va fi confirmată de alegerea lui în cadrul Biroului Politic – practic, un loc în primii șapte „grei“ ai PCR.

CAPITOLUL ȘAPTE

Ascensiunea

Ce-a de-a doua conflagrație mondială era pe cale să se sfârșească. De mai bine de douăzeci de ani, Partidul Comunist din România apărea ca un *corp politic* dezorganizat sau ca un *„cap în căutarea unui corp"*[1]. Această stare de fapt era o consecință a scoaterii în afara legii a partidului încă din 1924[2]. Perioada ilegalității a avut consecințe negative asupra PCdR: elita comunistă nu părea a fi decât un segment exterior, neintegrat, cu o influență politică insignifiantă[3]. Reintrarea în legalitate, după 23 august 1944, nu a rezolvat această problemă. După înlăturarea lui Foriș din funcția de secretar general al PCdR (aprilie 1944), conducerea partidului a fost încredințată unui „trio" interimar, format din Constantin Pârvulescu, Emil Bodnăraș și Iosif Rangheț[4]. Alături de aceștia, activul din jurul grupului conducător îi cuprindea pe Lucrețiu Pătrășcanu, Constantin Agiu și Andrei Pătrașcu[5]. După 23 august însă, vremurile și oamenii se schimbaseră. Din închisori, au revenit mulți dintre „greii" partidului. Alți membri importanți, care își petrecuseră anii celui de-al Doilea Război Mondial la Moscova, au început și ei să sosească în decursul lunii septembrie și în lunile ce au urmat. Astfel că, imediat după evenimentele de la 23 august, *troicii* instalate la conducerea partidului în aprilie i s-au adăugat cadrele din închisori și cele ale partidului „interior" – Gheorghe Gheorghiu-Dej, Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Nicolae Ceaușescu, Miron Constantinescu, Iosif Chișinevschi, Teohari Georgescu, Ion Gheorghe Maurer sau Vasile Vaida. Sosirea de la Moscova a Anei Pauker și a lui Vasile Luca a dus însă o nouă reconfigurare a conducerii PCdR[6]. Documentele de partid ne indică faptul că la sfârșitul lunii septembrie funcționa o conducere ceva mai restrânsă și cu mai multă autoritate, formată din: Ana Pauker, Vasile Luca, Gheorghiu-Dej, Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheț și Teohari Georgescu[7]. Lipsa unei ierarhii clare la nivelul conducerii era însă evidentă, existând mai multe „cercuri" care își disputau întâietatea[8]. Moment important în viața partidului, Conferința Națională a partidului a fost prilejul optim pentru clarificarea situației de la vârful PCdR/PCR.

În acest context tulbure și plin de neprăvăzut avea să facă Miron Constantinescu pași importanți către vârfurile ierarhiei de partid. Se dovedise a fi

devotat, statornic și muncitor. Anii petrecuți în închisoare îl învățaseră să fie și supus și să respecte fără crâcnire ordinele venite de mai sus. Tot în închisoare, Constantinescu înțelesese importanța ierarhiilor de partid. Tot așa cum eroarea sau erorile pe care le făcuse în ultimele luni, dar și celelalte evenimente din viața partidului îl învățaseră că atitudinile de frondă sau neîndeplinirea sarcinilor primite nu erau tolerate în cadrul acelei structuri. Ambițios și conștient de faptul că mai tot timpul scopul scuză mijloacele, Constantinescu și-a făcut loc între liderii PCdR/PCR și nu a avut probleme să se mențină într-o poziție care să îl avantajeze. E foarte probabil să fi păstrat o atitudine de respect profund față de cei care îl cooptaseră în „grupul conducător" la Caransebeș – Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu și Iosif Chișinevschi. De altfel, acest lucru se întrevede clar în textul autobiografiei sale, pe care o redactează în septembrie 1945: *„la Caransebeș am învățat mult* [...] *și datoresc* [sic!] *dezvoltarea mea politică în închisoare în special tovarășilor Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu și Ioșca Roitman, sub îndrumarea cărora am lucrat în 1941–1942 la Caransebeș*"[9]. La fel, știuse să se apropie și de Ana Pauker, proaspăt sosită de la Moscova, despre care știa că are un cuvânt greu de spus în cadrul partidului. Miron Constantinescu a avut un respect profund dacă nu față de Ana Pauker, cel puțin față de trecutul și față de prestigiul ei. Un amănunt pe care tovarășii din conducerea partidului nu avea să îl uite, ba chiar aveau să îl folosească împotriva lui la momentul potrivit. Dar să nu anticipăm.

În cadrul acestui capitol vom insista asupra ascensiunii lui Miron Constantinescu în cadrul structurilor de conducere ale partidului. Momentele care au marcat această ascensiune sunt reprezentate de: Conferința Națională a PCR, care s-a desfășurat în octombrie 1945, atunci când Constantinescu avea să fie ales membru al Comitetului Central și al Biroului Politic; desemnarea în funcția de responsabil al resortului organizatoric, pe care o va îndeplini ulterior aceleiași Conferințe – din această postură, Miron a coordonat campaniile de recrutări masive ale PCR; și implicarea lui în campania electorală de dinaintea alegerilor din 1946. Vom vedea cum, în decursul a mai puțin de doi ani, Miron Constantinescu a reușit să urce trepte importante în cadrul ierarhiei partidului.

Conferința Națională a PCR

În toamna anului 1945 s-a desfășurat, în sala de festivități a Liceului Mihai Viteazul din Capitală, prima Conferință Națională a PCdR/PCR după reintrarea în legalitate a partidului. Sala fusese pregătită cu migală pentru acest eveniment important. Pe scenă fusese instalate o tribună și o masă de prezidiu, pavoazate cu pânze de culoare roșie, iar pe frontispiciul mesei prezidiului era plasată stema partidului (o seceră și un ciocan, deasupra cărora erau înscrise inițialele: PCR). În mod curios, pe treptele scenei era înscrisă lozinca: *„Trăiască Conferința Generală a Partidului Comunist din România"* [sic!][10], „greșeală"

care avea să fie corectată cândva de-a lungul Conferinței[11], odată cu adoptarea deciziei de schimbare a numelui partidului din Partidul Comunist din România în Partidul Comunist Român. În spatele prezidiului fuseseră instalate 25 de steaguri de dimensiuni considerabile: patru dintre ele, cele centrale, erau steaguri tricolore ale României (de culoare albastru, galben și roșu, fără stema regală din centru – !), celelalte 21 fiind steaguri ale partidului, de culoare roșie. Patru portrete imense (ale lui Marx, Engels, Lenin și Stalin) tronau deasupra prezidiului, iar sub portretele acestora, cu litere de-o șchioapă, era înscris celebrul îndemn care încheia *Manifestul partidului comunist* al lui Marx și Engels: *„Proletari din toate țările, uniți-vă"*. În lateral, de dimensiuni vizibil mai mici, erau plasate alte patru portrete ale fruntașilor partidului (Ana Pauker și Gh. Gheorghiu-Dej în dreapta, Vasile Luca și Teohari Georgescu în stânga)[12], sugerând componența Secretariatului Comitetului Central, care avea să fie ales abia câteva zile mai târziu.

Evenimentul a fost pe larg relatat în paginile *Scânteii*. În ziua de miercuri, 17 octombrie, pe prima pagină a ziarului trona, cu litere de-o șchioapă, informația referitoare la deschiderea lucrărilor Conferinței Naționale a PCdR. Miron Constantinescu închina, în același număr al ziarului, un articol elogios – „În întâmpinarea Conferinței Generale a Partidului", în care făcea o prezentare a realizărilor Comitetului Regional București, în fruntea căruia acesta se afla[13]. Conferința Națională a PCdR și-a deschis lucrările în după-amiaza zilei de 16 octombrie la ora 16:00, printr-un discurs al lui Vasile Luca, acesta făcând o scurtă prezentare a contextului intern și internațional în care se desfășoară lucrările Conferinței[14]. Imediat după aceea, i s-a dat cuvântul lui Miron Constantinescu, care a făcut propunerile în ceea ce privește Prezidiul Conferinței[15]. Au urmat apoi saluturile altor organizații și partide care au participat la Conferința comuniștilor[16]. Prima zi a ședinței se încheia astfel, în jurul orei 19:00.

A doua zi, ședința de dimineață a debutat sub președinția lui Gheorghe Vasilichi, în acordurile *Internaționalei*. La propunerea lui Vasile Mârza[17], Prezidiul Conferinței avea să fie completat prin cooptarea lui Miron Constantinescu și a doi mineri din Valea Jiului – Mihai Mujic și Gheorghe Ghiulaș[18]. Același Vasilichi a adus apoi un omagiu eroilor comuniști căzuți în diferite împrejurări: I.C. Frimu[19], Ștefan Gheorghiu[20], Vasile Roaită[21], Donca Simo[22], Bela Brainer[23], Ilie Pintilie[24], Constantin David[25], Filimon Sârbu[26] ș.a.[27]. În ședința de după-amiaza, prezidată de Vasile Mârza, s-a trecut la redactarea și citirea procesului-verbal de verificare și validare a mandatelor celor 320 de delegați și, poate cel mai important eveniment al Conferinței – la expunerea raportului politic al partidului de către Gheorghe Gheorghiu-Dej[28]. Au urmat apoi diferite luări de poziție în cadrul secțiunii „discuții la raport". Printre alții, au luat cuvântul: Vasile Vaida, secretarul Comitetului Regional Cluj, Nicolae Goldberger[29], Leontin Sălăjan, dar și Sanda Stoica, muncitoare din Brăila sau Ioana Asmarandache, țărancă din județul Romanați[30].

În spiritul birocratismului care caracteriza partidul, au fost alese diferite comisii: Comisia de validare, formată din Miron Constantinescu, Alexandru Magyarasi[31] și Mihai Roșianu[32]; Comisia pentru redactarea rezoluțiilor, din care făceau parte Ana Pauker, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Vasile Luca, Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu[33].

Ședința a continuat în zilele care au urmat prin alte discursuri: cel al lui Lucrețiu Pătrășcanu – din data de 19 octombrie, referitor la situația economiei românești postbelice[34], cel al lui Miron Constantinescu, în după-amiaza aceleiași zile[35], și cel al Anei Pauker – din data de 20 octombrie, referitor la proiectul de statut al partidului[36].

Partidul „celor sub o mie" își sporise considerabil rândurile în decursul unui an de legalitate, însumând, în luna octombrie 1945, peste două sute de mii de membri[37]. Conferința Națională a oferit și prilejul reprezentanților de la centru și din teritoriu să se întâlnească pentru prima dată pentru un bilanț, dar și pentru a stabili linia politică pe care partidul urma să o adopte.Unul dintre punctele de maxim interes ale Conferinței l-a reprezentat raportul politic al Comitetului Central, citit de către Gheorghe Gheorghiu-Dej. De dimensiuni considerabile, însumând peste 80 de pagini, raportul lui Gheorghiu-Dej a fost ulterior publicat într-o broșură care avea drept scop popularizarea acestuia[38]. Temele mari care aveau să fie dezvoltate în cadrul raportului fuseseră discutate în prealabil și supuse aprobării liderilor PCdR[39]. Raportul prezentat de către Gheorghiu-Dej reprezenta o poziție oficială a PCR față de situația internă și internațională și nu ar fi deplasat să spunem că era, în linii mari, platforma politică a comuniștilor. Textul impunea viziunea PCR în legătură cu situația internațională, accentuându-se rolul important al Uniunii Sovietice. Mai erau consemnate chestiuni legate de necesitatea redresării economice de după război, de pericolul pe care îl reprezintă *„reacțiunea care complotează împotriva URSS"*, precum și de condițiile necesare pentru menținerea păcii.

Raportul făcea și o incursiune în trecutul partidului, fixând bornele evoluției acestuia și oferind, în același timp, o „versiune oficială" a acestui trecut – 1921–1924: perioada de afirmare a partidului; 1924–1929 – perioada de reorganizare a partidului pe baze conspirative; 1929–1936 – anii de criză, marcați de lupte fracționiste (se admitea, totuși, importanța „istorică" a Congresului al V-lea – 1931); 1936–1939 – perioada marcată de proliferarea fascismului și a cercurilor reacționare, ani în care partidul s-ar fi făcut vinovat de devieri de dreapta și de stânga; și 1939–1944 – anii celui de-al Doilea Război Mondial, marcați de dictatura legionară și mai apoi de dictatura lui Ion Antonescu, perioadă în care partidul ar fi militat pentru crearea unei alianțe/coaliții antifasciste[40].

De asemenea, raportul aducea în discuție și diferitele probleme ale societății și economiei românești postbelice, oferind soluția PCR pentru „reconstrucția" țării: dezvoltarea industriei de care se lega *„dezvoltarea clasei muncitoare"*, dezvoltarea transporturilor, electrificarea țării, soluții în ceea ce privește

sectorul agricol, dezvoltarea învățământului și a sectorului sănătății publice. În încheiere, Gheorghiu-Dej insista asupra *„sarcinilor politice generale"* și a *„sarcinilor organizatorice"* ale partidului – consolidarea organizațiilor existente, atragerea femeilor în partid, ridicarea nivelului politic al cadrelor, întărirea legăturilor cu masele ș.a.[41].

Conferința Națională a fost și momentul prielnic pentru tranșarea primei „runde" a luptei pentru putere de la vârful partidului. Supremația era disputată de Gh. Gheorghiu-Dej, exponentul „grupului din închisori" al partidului, și de Ana Pauker, susținută de „cominterniști" – comuniștii veniți de la Moscova. Ierarhia stabilită odată cu încheierea dezbaterilor a marcat începutul unei noi etape în viața partidului.Ultima zi a Conferinței Naționale a fost poate și momentul culminant al evenimentului: cei 320 de delegați ai partidului au ales primul Comitet Central de după reintrarea partidului în legalitate. Multe nume cunoscute, însă și alte apariții care se vor dovedi a fi „meteorice". Din primul Comitet Central făceau parte 27 de membri plini și alți opt membri supleanți: Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraș, Constantin Câmpeanu, Nicolae Ceaușescu, Iosif Chișinevschi, Miron Constantinescu, Dumitru Coliu, Constanța Crăciun, Teohari Georgescu, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Vasile Luca, Gheorghe Maurer, Vasile Mârza, Alexandru Moghioroș, Andrei Neagu, Constantin Pârvulescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Andrei Pătrașcu, Ana Pauker, Emil Popa, Ilie Popa, Iosif Rangheț, Leontin Sălăjan, Chivu Stoica, Elena Tudorache, Vasile Vaida și Gheorghe Vasilichi ca membri plini; Liuba Chișinevschi, Ilie Drăgan, Alexandru Drăghici, Dumitru Focșăneanu, Mihai Mujic, Ion Petre, Gheorghe Radnev și Mihai Roșianu ca membri supleanți[42]. Despre alegerile de la Conferința Națională a PCR s-au emis mai multe ipoteze. Pe de o parte, Alexandru Bârlădeanu vorbea despre un simulacru:

„Tot Comitetul Central din 45 a fost o improvizație. A fost acolo un grup de oameni care s-au cunoscut între ei și s-au introdus unii pe alții în CC, ținând cont de simpatiile și adversitățile ce le aveau"[43].

Despre anumite nemulțumiri legate de propunerile făcute în cadrul Conferinței vorbește și Gheorghe Gaston Marin, căruia îi fusese permisă prezența ca invitat la ultima parte a dezbaterilor, când s-au desfășurat alegerile pentru Comitetul Central:

„După prezentarea listei cu propuneri pentru membrii și supleanții Comitetului Central, au luat cuvântul delegații care au susținut sau au avut obiecțiuni la propunerile făcute. Astfel, propunerea făcută pe listă a lui Nicolae Ceaușescu, pe atunci secretar al comitetului regional Oltenia, a întâmpinat unele observații negative. În sprijinul lui au vorbit Ana Pauker și Alexandru Moghioroș, care au arătat că greșelile și manifestările negative ale lui Ceaușescu se datorau tinereții și lipsei sale de experiență, dar că acum el merită încredere ca să fie ales ca membru al Comitetului Central"[44].

Am fi însă naivi să credem că „lupta" nu se decisese deja cu ceva timp înainte și să admitem ipoteza halucinantă pe care ne-o „livrează" Apostol în memoriile sale:

„la prima conferință națională liberă a PCR din octombrie 1945, s-a ales în plină libertate [subl. m. – Ș.B.] *primul Comitet Central și secretarul său general, în persoana lui Gheorghe Gheorghiu-Dej*"[45].

E foarte probabil ca listele de aleși să fi fost pre-aprobate de „vârfurile" partidului cu mult înainte de debutul Conferinței. Nici voința Moscovei nu trebuie neglijată, fiind aproape sigur că liderii de la Kremlin au avut un cuvânt greu de spus în stabilirea componenței organelor de conducere ale partidului. Însuși Apostol, care vorbea despre caracterul „democratic" al alegerilor desfășurate în timpul Conferinței Naționale, admite, câteva rânduri *infra*, că a existat un aranjament anterior între cele două grupări ce își disputau întâietatea în partid:

„înainte de Conferința Națională s-au dus discuții între un număr restrâns de comuniști «băștinași» și cei ce între noi, se numeau «moscoviți» pentru desemnarea celui ce trebuia să fie propus în funcția de secretar general al partidului"[46].

Mai știm și că lupta s-a dus și la nivelul altor sfere, atât Pauker cât și Gheorghiu-Dej fiind conștienți că pentru a ocupa prima poziție în partid era nevoie de ceva mai mult decât de susținerea internă. În calitatea sa de Ministru al Comunicațiilor, Gheorghiu-Dej a întreprins mai multe călătorii la Moscova în decembrie 1944 și de-a lungul anului 1945[47]. Pretextele și poate uneori chiar scopurile acestor vizite nu lăsau să se întrevadă un fapt evident, și anume că, printre altele, Dej sau Pauker căutau să obțină susținerea lui Stalin pentru ocuparea primei poziții în partid. Gheorghe Dimitrov, care încă se afla la Moscova în 1945, nota în jurnalul său că la data de 7 septembrie 1945 îl primise pe Gheorghiu-Dej, care îi solicitase o întrevedere personală. Discuțiile dintre cei doi au vizat, în primul rând, situația din România și cea a Partidului Comunist, însă Dimitrov își amintea că au discutat și despre „viitoarea" Conferință Națională și că, la cererea lui Dej, acesta îi dăduse o serie de sfaturi. Mai mult, Dej a solicitat o nouă întâlnire, despre care nu știm dacă a mai avut loc[48]. E aproape sigur și faptul că problema întâietății în PCdR să fi fost abordată și în cadrul întrevederilor și discuțiilor pe care Gheorghiu-Dej le avusese cu Stalin. Epilogul întregii afaceri ne îndeamnă să credem că și conducătorul de la Kremlin îl preferase pe Dej în dauna Anei Pauker.

Care să fi fost rolul și poziția lui Miron Constantinescu în cadrul acestei „dispute"? A jucat el oare vreun rol în toată această „afacere"? Sau el a fost beneficiarul unui anumit complex de împrejurări? Alegerea lui ca membru al Biroului Politic al partidului era validă și corespundea unei realități?

E greu de stabilit de partea cui se plasase Miron Constantinescu în cadrul luptei pentru putere. Pe de o parte, ar fi de la sine înțeles ca el să fi fost unul dintre susținătorii lui Dej. Anii petrecuți în închisoarea de la Caransebeș alături de cel numit „Bătrânul"[49] se prea poate să fi influențat și înlesnit ascensiunea impresionantă a lui Constantinescu după 1944[50]. Pe de altă parte, o apropiere dintre Miron Constantinescu și „tovarășa Ana" apare uneori ca evidentă, cel putin din perspectiva posterității, care amintește de o relație extrem de strânsă

între cei doi. În altă ordine de idei, e greu de calificat o anumită atitudine pe care Ana Pauker ar fi avut-o față de ambițiile politice ale lui Miron Constantinescu. Conform unor afirmații mai târzii ale lui Teohari Georgescu, în cadrul unei anchete din 4 iulie 1955, Ana Pauker și Vasile Luca nu ar fi văzut cu ochi buni ascensiunea tânărului Constantinescu:

„în anul 1950–1951, Ana Pauker de mai multe ori mi-a vorbit despre actualul secretar al partidului, Miron Constantinescu, spunându-mi că nu este bine că a fost promovat în muncă de răspundere întrucât este pericol ca să se înfumureze, mai cu seamă că este tânăr și nu o să mai țină seama de cei mai în vârstă din conducerea partidului. În acea perioadă și Vasile Luca avea cam aceeași poziție față de Miron Constantinescu"[51].

Să se fi „răcit" în timp relațiile dintre Ana Pauker și Miron Constantinescu, sau poate că nu vor fi fost niciodată atât de cordiale pe cât am putea crede? Un lucru e cert, și anume că în octombrie 1945, la nici 28 de ani, Miron Constantinescu avea să fie învestit cu o funcție importantă în cadrul partidului: a fost ales nu doar membru al Comitetului Central, dar și al Biroului Politic – practic o plasare între primele șapte poziții în ierarhia partidului. O genealogie sumară a problemei este necesară. Alegerea lui Miron Constantinescu în funcția de membru al Biroului Politic al Comitetului Central este greu de explicat. Va fi fost firească ascensiunea tânărului Constantinescu, consecință a unei evoluții normale? Sau a fost vorba despre un complex de împrejurări favorabile?

În unele documente interne de partid din toamna anului 1944, numele lui Constantinescu nu apare în lista conducătorilor PCdR, aspect care poate sugera că poziția lui în cadrul partidului la acea dată nu era una exponențială. Într-o notă din 21 octombrie 1944, adresată Comisiei Aliate de Control, se comunicau câteva date de identificare ale membrilor organelor de conducere a partidului. Conform acestei liste, la data de 21 octombrie 1944, Comitetul Central al PCdR (cu sediul în Aleea Alexandru, nr. 23) era format din Ana Pauker, Vasile Luca, Gh. Gheorghiu-Dej, Constantin Pârvulescu, Iosif Rangeț și Teohari Georgescu. Același document conținea și listele celorlalte structuri de conducere a PCdR: Comitetul Central al UTC (format din Nicolae Ceaușescu, Ivanca Sarinsky, Alexandru Drăghici și Ladislau Ady), Resortul Central pentru Femei (din care făceau parte Ernestina Orenstein, Maria Sârbu și Loty Foriș), precum și lista conducerii regionalei Ilfov (Andrei Lobu[52], Elvira Caisineschi, Antonia Tatu, Emil Popa, Andrei Neagu, Vasile Mauriciu, Nichifor Stere, Ilie Popa, Tudora Stoian)[53]. După cum observăm, în cadrul acestei liste, numele lui Miron Constantinescu nu figurează printre cele ale conducătorilor partidului. O altă listă, tot din toamna anului 1944, cu membrii care făceau parte din conducerea partidului, releva aceeași realitate: numele lui Miron Constantinescu nu apare menționat[54]. Interesant este totuși faptul că această listă confirmă o oarecare instabilitate la „vârful" partidului, întrucât conducerea nu este similară cu cea din 21 octombrie. Astfel, Comitetul Central este consemnat ca fiind format din: Constantin Pârvulescu, Gh. Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Iosif Rangeț,

Ana Pauker, Constantin Agiu, Lucrețiu Pătrășcanu, Emil Bodnăraș și Nicolae Ceaușescu. Lista membrilor unui așa-zis Birou Politic al partidului îi cuprindea pe: Constantin Pârvulescu, Gh. Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Iosif Rangeț și Ana Pauker.

Miron Constantinescu figurează însă într-o listă a membrilor de partid cărora urmează să li se elibereze carnete, recunoscându-i-se un stagiu care debuta încă din 1936, data exactă a intrării sale în partid[55]. Mai mult decât atât, lui Constantinescu îi era rezervat carnetul cu numărul 12, o cifră care se prea poate să indice poziția acestuia în ierarhia partidului. Tabelul este completat cu o listă a membrilor de partid dactilografiată. În stânga fiecărui nume, exista o rubrică de criteriu, completată olograf cu un anumit număr, ordinea părând a fi aleatorie. Mai mult decât atât, în dreptul fiecărui număr exista un semn [✓] marcat cu un creion de culoare roșie: care pare să indice faptul că lista și mai ales numerotarea fuseseră supuse unei aprobări prealabile. În realitate, numerele par să indice ierarhia de la vârful partidului, o altă explicație neavând prea mult sens. E adevărat că se putea ca numerele să indice o ierarhie care ar fi avut la bază criteriul vechimii în partid, mai ales că prima poziție îi era atribuită Anei Pauker, căreia îi era recunoscută o vechime de 30 de ani în partid – cu un stagiu care debuta în 1915 (!). Numerotarea ulterioară infirmă această ipoteză însă. Poziția a doua îi era atribuită lui Gh. Gheorghiu-Dej, urmat de Vasile Luca și Teohari Georgescu – practic, viitorul secretariat al partidului, ales în octombrie 1945. Așa cum am precizat, Miron Constantinescu „ocupa" poziția a douăsprezecea, după cei patru menționați și alți șapte membri de seamă ai partidului, în următoarea ordine: Constantin Pârvulescu, Gh. Vasilichi, Gh. Apostol, Lucrețiu Pătrășcanu, Iosif Roitman[56], Iosif Rangeț și Chivu Stoica. Un amănunt demn de precizat este faptul că Miron era poziționat mult mai bine decât alți membri importanți ai partidului: Dumitru Petrescu (poziția a treisprezecea, cu un stagiu recunoscut ca membru de partid din 1932), Alexandru Moghioroș (14, 1929), Dumitru Coliu (15, 1931), sau Emil Bodnăraș (16, cu un stagiu în partid neprecizat în listă) ș.a.[57].

Dacă admitem o astfel de ipoteză, ajungem la concluzia că în decursul unui an de zile, Miron a reușit practic să mai urce câteva trepte importante în cadrul ierarhiei simbolice a partidului, iar Conferința Națională din octombrie 1945 a confirmat acest lucru.

Sporind efectivele Partidului

Promovarea în structurile superioare de conducere ale partidului a însemnat și noi responsabilități pentru Miron Constantinescu. O situație asupra modificărilor produse la nivelul conducerii partidului ne indică faptul că, în urma Conferinței Naționale din octombrie 1945, Miron Constantinescu a fost însărcinat ca responsabil al resortului Organizatoric al Comitetului Central al PCR[58].

Misiunea lui a fost aceea de a spori numărul nu tocmai ridicat al membrilor PCR. Problema fragilității numerice a partidului era una arhicunoscută. De altfel, asupra acestui aspect s-au aplecat mulți dintre cercetătorii istoriei comunismului românesc[59] – a devenit deja o butadă ideea cum că la 23 august 1944 Partidul Comunist din România abia dacă atingea efectivul a 1000 de membri în țară, și aproximativ 80 de membri în București[60].

O situație exactă asupra efectivelor partidului o regăsim în cadrul raportului pe care Miron Constantinescu îl prezintă secretarilor regionali ai PCR, în cadrul unei consfătuiri naționale cu aceștia, desfășurată în zilele de 15–17 noiembrie 1945 la București. Astfel, la mijlocul lunii noiembrie 1945, în conformitate cu cele raportate de Miron Constantinescu, Partidul Comunist Român număra aproximativ 300.000 de membri, înregistrând o creștere substanțială în luna ce a urmat Conferinței Naționale a PCR (octombrie 1945) – efectivele se măriseră cu 50%[61], adică cu 100.000 de membri (!)[62]. În ciuda a ceea ce am putea crede, conducerea partidului nu era mulțumită însă de această situație. Ba chiar mai mult, înțelegea că această fragilitate a cadrelor putea avea o influență negativă asupra pretențiilor de întâietate pe care și le aroga. Miron Constantinescu o spunea deschis secretarilor regionali: *„Tovarăși, pentru a întări Partidul nostru, trebuie să facem în primul rând să dispară această distanță, care mai dăinuie cu toată creșterea din ultima vreme, între influența noastră politică și forța noastră organizatorică“*[63]. Exemplul cel mai concludent al incapabilității partidului de a-și spori influența era Regiunea Prahova, care îngloba și județul Buzău. Aici, menționa Constantinescu, în ciuda celor peste 80.000 de muncitori sindicalizați și a unei tradiții „revoluționare“, partidul nu număra mai mult de 14.000 de membri, dintre care doar 475 (!) erau femei. Faptul era cu atât mai îngrijorător cu cât situația din alte regionale era mai bună: 16.000 în Valea Jiului, dintre care 1.700 de femei, 30.000 în Moldova și 80.000 la București.

Cifra de la București era de asemenea nemulțumitoare, întrucât în regiunea București existau 270.000 de muncitori sindicalizați. Drept care Constantinescu considera o țintă realizabilă cifra de 250.000 de membri la București, care trebuia să fie atinsă în următoarele șase luni. Modalitatea aceasta halucinantă de „jonglare“ cu cifre de ordinul zecilor și chiar sutelor de mii indică lipsa unei politici coerente a partidului în ceea ce privește recrutarea cadrelor, dar și un soi de precipitare în legătură cu nevoia stringentă de a crește numărul membrilor de partid. De altfel, până în momentul în care Constantinescu le vorbea secretarilor regionali cerându-le intensificarea campaniilor de recrutare, nu trecuseră decât cinci luni de când același Constantinescu se prezenta în fața cadrelor partidului, ținând o prelegere intitulată *„Despre creșterea cadrelor partidului“* (9 iunie 1945)[64]. Și atunci, vorbindu-le tinerilor care urmau școala de partid, Miron Constantinescu insista asupra necesității sporirii numărului de membri ai partidului, precizând că situația grea a „cadrelor“ este o moștenire a celor două decenii de ilegalitate, care au impus în rândul membrilor PCdR un *„sectarism dăunător“*[65].

Exemplul pe care îl oferă Constantinescu merită precizat, întrucât întărește cele afirmate anterior referitor la lipsa unei politici coerente de recrutare a cadrelor. Astfel, pornind de la cifrele de vânzare ale cotidianului *Scânteia* în București – estimate la aproximativ 70.000 de exemplare, Constantinescu considera totalmente nemulțumitor faptul că organizația de partid din București abia dacă atinge cifra de 20.000 de membri (în iunie 1945). Pentru Constantinescu, un cititor al *Scânteii* nu era, nici mai mult, nici mai puțin, decât un membru de partid *avant la lettre*. În consecință, datoria partidului era de a-i încadra pe aceștia: „Scânteia *se vinde în București la vreo 70.000 de numere* [...]. *Partidul nostru are în București sub 20.000 de membri. Cu regiunea are 24.000. Față de cititorii* Scânteii, *ceva mai mult de 1/3 sunt membri ai partidului. Ori un cititor pemanent al* Scânteii *este un om care merge pe linia partidului. Chiar dacă nu este lămurit în toate problemele, datoria noastră este să îl lămurim, să-l educăm. Probabil că sunt unii care citesc* Scânteia *ca să cunoască poziția partidului în diverse probleme. Aceștia pot fi cel mult zece mii. Dar 60.000 de cititori consideră* Scânteia *drept îndrumătorul lor, deci pot fi primiți în partid*“[66].

Revenind la situația din noiembrie 1945, alte două chestiuni pe care Miron Constantinescu le indica ca fiind prioritare erau aceea a membrilor de partid femei, și aceea a situației cadrelor partidului în raport cu alte partide comuniste. În privința membrilor de partid femei situația era consemnată ca fiind *„dezastruoasă“* – regionalele raportând procente între 3 și 10%. Cifre statistice mai bune se înregistrau în Regionala Oradea (12%), Brașov (14%), Banat (20%) sau București (23%)[67]. Procentual însă, situația nu era atât de *neagră* pe cât era prezentată, având în vedere că același Constantinescu raporta un număr de 45.000 de membre ale partidului (15% din totalul de 300.000 de membri), la care s-ar adăuga și cele 33.000 de membre ale UFAR[68] (Uniunea Femeilor Antifasciste din România)[69]. Cât despre cea de-a doua chestiune, cifrele erau la fel de îngrijorătoare, afirma Constantinescu. Dând exemplul Bulgariei, acesta nota cu îngrijorare că Partidul Comunist Bulgar nu numai că depășea numeric cadrele PCR, ci o făcea în condițiile în care Bulgaria avea o populație de două ori mai mică decât România. Concluzia lui Miron Constantinescu era clară: *„Fără îndoială că suntem rămași în urmă. Va trebui ca, cât mai curând, să depășim jumătate de milion“*. În consecință, Constantinescu a trasat sarcini precise secretarilor regionali, impunând acestora creșteri ale numărului cadrelor de aproximativ 25–30%, care ar fi dus efectivele partidului la 400.000 de membri. Cifrele trebuiau atinse până la 1 ianuarie 1946[70].

În ciuda tuturor eforturilor depuse în acest sens, țintele pe care Miron Constantinescu le stabilise în noiembrie 1945 nu au putut fi atinse până la începutul anului următor. Cu toate acestea, numărul membrilor de partid a crescut în același ritm amețitor în lunile ce au urmat. Într-o ședință a Biroului Politic al CC al PCR, din 29 mai 1946, același Constantinescu făcea un nou bilanț al cadrelor. De la Conferința Națională a PCR (octombrie 1945), când efectivele partidului erau de aproximativ 200.000 de membri, trendul a fost unul de accelerată

creștere: 326.000 în ianuarie 1946, 400.000 la 1 mai 1946 și aproximativ 460.000 de membri la sfârșitul aceleiași luni[71]. În cadrul respectivei ședințe, Constantinescu a făcut și o expunere mai detaliată a situației cadrelor partidului. Astfel, din punctul de vedere al compoziției sociale, în cadrul PCR erau 48% muncitori, 37% țărani, 6,5% mici meseriași și mici comercianți, 2,7% intelectuali și 6,7% funcționari[72]. Aceste din urmă trei categorii erau calificate ca aparținând micii burghezii, al cărei procent de aproximativ 15% era considerat satisfăcător de Constantinescu. E adevărat însă că partidul nu era mulțumit de ponderea mare a țărănimii în dauna muncitorimii. Procentele erau explicate însă de slaba industrializare a țării. Din punctul de vedere al originii etnice a membrilor partidului, în proporție de 72% aceștia erau români, 15% maghiari, 6% evrei și 4% slavi. Aceste procente erau considerate a fi mulțumitoare, întrucât reprezentau, în mare, proporțiile la nivel național ale populației României[73]. În fine, din punctul de vedere al compoziției pe sexe a partidului, situația nu se schimbase radical în raport cu cifrele din noiembrie, numărul femeilor membre de partid reprezentând 16% din numărul total al membrilor[74].

Concluziile pe care le trăgea Miron Constantinescu la acel moment erau cu valențe pozitive. El își argumenta optimismul printr-o comparație cu efectivele Partidului Comunist Francez. Procentual, spunea Constantinescu, Partidul Comunist Român își depășise deja omologul francez, argument care avea să stârnească reacția Anei Pauker, care l-a apostrofat matern: *„Nu te mai lăuda"*[75]. La cei abia 28 de ani împliniți, Miron Constantinescu avea însă cu ce să se laude. Evenimentele ulterioare aveau să o demonstreze. Ambițios, Constantinescu își continua ascensiunea în structurile partidului, devenind deja un cadru de nădejde între liderii PCR. Următorul „hop" al partidului avea să fie reprezentat de alegerile *dictate* de Puterile Aliate. Din nou, Constantinescu nu avea să stea deoparte.

În căutarea legitimității – alegerile din 1946

Mecanismele funcționării unui stat democratic erau complet străine partidului abia intrat pe scena politică a României postbelice. Reușind să obțină controlul asupra guvernului cu ajutorul vădit al Uniunii Sovietice (6 martie 1945), comuniștii aveau de depășit un nou obstacol: validarea prin vot a acestei noi realități politice. Iar agravarea situației interne din România, odată cu refuzul Regelui de a mai colabora cu guvernul Groza (21 august 1945 – ianuarie 1946)[76], avea să aducă în atenție necesitatea stringentă de organizare a unor alegeri libere în România – singura soluție de ieșire din criză. Subiectul acesta a fost discutat și apoi aprobat de guvernele celor „Trei Mari" – URSS, SUA și Marea Britanie, în decembrie 1945, în cadrul unei reuniuni a miniștrilor de externe ale celor trei puteri aliate, desfășurată la Moscova[77]. Conform celor stabilite în capitala Uniunii Sovietice, toate forțele democratice și toate partidele antifas-

ciste aveau dreptul de a participa la aceste alegeri. Guvernul care avea să fie instalat în urma scrutinului urma să se angajeze că va garanta tuturor partidelor democrate și cetățenilor țării libertatea deplină a cuvântului, a religiei, de asociere, de manifestare politică și a presei[78].

Alegerile reprezentau un pericol concret pentru comuniști. Pe de o parte, statutul pe care îl atinseseră prin intervenția brutală a comisarului adjunct pentru relații externe al Uniunii Sovietice, Andrei Vîșinski, putea foarte lesne să fie răsturnat prin voința poporului. Pericolul era dublat de lipsa de experiență a comuniștilor în astfel de chestiuni, ei fiind nevoiți să își adapteze politica în sensul organizării unei campanii electorale capabile să (re)confirme întâietatea pe care și-o asumau pe scena politică românească.

Comuniștii nu aveau decât șanse minime de a câștiga alegerile de unii singuri[79]. Într-o informare către diplomatul american de la București, Burton Y. Berry, Iuliu Maniu îi comunica acestuia rezultatele unui sondaj realizat de către Ministerul de Interne în luna noiembrie 1945. Sondajul a fost realizat în trei comune românești: Băilești (jud. Dolj), Balș (jud. Romanați) și Seuca (jud. Sibiu), votarea fiind pe față, în sensul că fiecare sătean și-a exprimat opțiunea de vot verbal, în momentul în care era strigat. Din totalul voturilor exprimate: 10.101, Partidul Național-Țărănesc obținuse un procentaj de 57%, Partidul Național-Liberal un procentaj de 33,4%, Partidul Social-Democrat 9%, în timp ce Partidul Comunist Român doar 0,4% (!). Mai mult decât atât, se pare că însuși PNȚ își înființase, în octombrie 1946, un fel de birou de sondare a opiniei publice, al cărui scop fusese acela de a realiza *„anchete și chestionare asupra rezultatelor probabile ale viitoarelor alegeri"*. Conform sondajelor efectuate de către echipele țărăniștilor, aceștia dețineau prima opțiune în preferințele electoratului, cu aproximativ 60%, urmați fiind de PNL (15%), PSDI–Titel Petrescu (15%), în timp ce BPD nu întrunea decât 10% din opțiunile votanților[80].

Partidul Comunist Român era privit cu oarecare circumspecție, cauzele acestei situații fiind multiple. În primul rând, comuniștii nu avea mai deloc vizibilitate pe scena politică postbelică, în ciuda eforturilor susținute ale propagandei acestora. Asocierea comuniștilor cu sovieticii era un alt dezavantaj pentru aceștia, fiind cunoscută antipatia sau măcar reticența românilor față de „vecinul de la Răsărit". Formarea unei alianțe electorale părea, în aceste condiții, o soluție imperioasă. *Blocul Partidelor Democratice* (BPD) a fost format și a publicat Platforma-program la 17 mai 1946[81]. Din această coaliție politică făceau parte Partidul Comunist Român, Partidul Social Democrat, Partidul Național Liberal-Tătărăscu[82], Partidul Național Țărănesc-Alexandrescu[83], Frontul Plugarilor[84] și Partidul Național Popular[85], plus alte organizații de masă, cum ar fi Federația Democrată a Femeilor din România[86]. În vederea organizării unei campanii electorale eficiente, alianța a hotărât formarea unui Comitet Central Electoral, al cărui președinte a fost desemnat Mihail Ralea[87]. Unul dintre organele permanente ale Comitetului Central Electoral era Secretariatul, în fruntea căruia a fost numit Miron Constantinescu[88]. Dat fiind că noua însărcinare

urma să îi ocupe, conform unei previziuni proprii, până la șaisprezece ore pe zi (!), Miron a cerut Biroului Politic să fie degrevat de sarcinile pe care le avea în cadrul Secției Organizatorice a Comitetului Central, unde lucra la acea dată[89]. Fire energică și pasională, Miron Constantinescu avea să se implice total în această nouă activitate. La data de 29 mai 1946, a prezentat în cadrul unei ședințe a Biroului Politic *„planul de organizare a campaniei electorale"*[90].

Problema principală a acestui „plan" o constituia lipsa unui calendar precis al viitoarelor alegeri. Asupra datei când urmau să aibă loc alegerile au existat destule dispute. Sugestia reprezentanților Puterilor Aliate fusese ca alegerile să fie organizate *„în cel mai scurt timp posibil"*, data preconizată inițial fiind undeva în jurul lunii mai[91]. Pentru comuniști însă, o soluție mult mai viabilă/convenabilă o constituia amânarea pe cât posibil a alegerilor, oferind posibilitatea de organizare și de mobilizare coaliției din care făceau parte, dar mai ales aparatului de propagandă. Nu în ultimul rând, s-a discutat și despre posibilitatea organizării alegerilor măcar după „recoltă", dându-se astfel șansa Guvernului să arate că a reușit să facă *ceva*[92].

Problema alegerilor a fost discutată în cadrul ședinței Biroului Politic al Comitetului Central (28 decembrie 1945), imediat după comunicarea rezultatelor discuțiilor de la Moscova. Ideea centrală asupra căreia s-a insistat a fost aceea de a încerca, pe cât posibil să se tragă de timp, oferind astfel răgazul necesar pentru mobilizarea partidului în acest sens. Gheorghe Vasilichi puncta și pericolul pe care îl reprezintă opoziția, cu experiență în domeniul întrecerilor electorale:

„O să fie alegeri. Cred că chestiunea alegerilor o să se pună nu când vrem noi și cred că acest lucru trebuie să ne preocupe într-o măsură mai largă. Să nu ne închipuim că chestiunea aceasta va fi ușoară. Să ne gândim că avem de-a face cu două partide politice care au o experiență lungă electorală și au destui mari capitaliști care vor arunca cu milioane și cum știu să facă demagogie... Trebuie să fim foarte atenți. Ar fi bine să amânăm alegerile cât mai mult, dar este vorba ca aceste alegeri să se facă înainte de recolta viitoare. Sigur că noi o să luptăm să nu se facă înainte de recolta viitoare, dar să nu ne culcăm pe roze și să spunem că massa este cu noi [...], *să ținem seama de perspectiva alegerilor în munca noastră de zi cu zi, în fabrici, la sate ș.a.m.d., popularizând ce a făcut Guvernul. În orice caz, campania electorală trebuie întărită, ca să nu avem surpriza că vom trebui să facem alegeri înainte de recolta viitoare, înainte de a fi noi pregătiți"*[93].

O altă chestiune care i-ar fi preocupat pe comuniști la sfârșitul lunii decembrie 1945 a fost aceea a modalității prin care aveau să satisfacă și celălalt deziderat impus de negocierile de la Moscova, și anume acordarea a două portofolii în Guvern celor două partide „istorice": Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc. În ședințele Biroului Politic din 28 și 31 decembrie 1945, chestiunea respectivă a fost intens dezbătută. Prima hotărâre pe care aveau să o ia liderii comuniști în acest sens a fost aceea că există câteva portofolii pe care ei nu trebuie să le cedeze sub nici o formă: Internele, Justiția, Propaganda, Războiul, Externele și Comunicațiile[94]. Vasile Luca a fost primul

care a venit cu ideea de a oferi două posturi „fără portofoliu", aspect care a fost respins inițial, întrucât o astfel de soluție ar fi însemnat că cei doi reprezentanți nu se implică efectiv în actul de guvernare, astfel încât nu ar fi putut fi trași la răspundere. În cele din urmă, nu s-a ajuns la un acord. S-a hotărât însă că negocierile cu „istoricii" trebuie să înceapă. Astfel că Vasile Luca, Gheorghe Apostol și Miron Constantinescu au primit un mandat din partea Biroului Politic pentru a începe negocierile. Câteva zile mai târziu, în cadrul unei alte ședințe a Biroului Politic, discuția referitoare la cele două posturi din guvern ce trebuiau cedate a continuat. Din nou, Vasile Luca a oferit aceeași soluție a posturilor „fără portofoliu", susținut fiind de Ana Pauker, care considera că e absolut necesar ca forma actuală a guvernului să nu fie modificată. Nici Lucrețiu Pătrășcanu nu era pentru negocieri intense și înclina către aceeași soluție, mai ales că „istoricii" nu se vor mulțumi cu ceea ce comuniștii le-ar fi oferit: Artele și Cooperația[95].

În legătură cu alegerile ce aveau să urmeze, aportul și implicarea Moscovei par să fi fost hotărâtoare. Se prea poate ca insuccesul comuniștilor maghiari la alegerile din noiembrie 1945 să îi fi făcut pe sovietici mai precauți în legătură cu astfel de probleme[96]. Încă din decembrie 1945, mandatați de conducerea PCR, Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu făcuseră câteva vizite la sediul Legației sovietice de la București, unde li s-au comunicat detaliile planului care trebuia adoptat în noile circumstanțe dictate de înțelegerea de la Moscova[97]. La puțin timp după aceea, în ianuarie 1946, Gheorghiu-Dej a cerut expres ajutorul Moscovei, informându-l pe A. Vîșinski de lipsa mijloacelor financiare necesare pentru desfășurarea campaniei electorale[98]. Pentru a rezolva această problemă, dar și pentru a stabili alte aspecte legate de viitoarele alegeri, Vîșinski a stabilit o întâlnire proximă la Moscova[99]. Întrevederea din capitala Uniunii Sovietice a avut loc la începutul lunii aprilie, reprezentanții PCR – Gh. Gheorghiu-Dej și Teohari Georgescu, fiind primiți de ministrul afacerilor externe, Viaciaslav Molotov și de secretarul CC al PC(b)US, Georgi M. Malenkov. Sovieticii au făcut mai multe sugestii legate de modul în care urma să fie organizată campania electorală, legate de data alegerilor, de atitudinea comuniștilor față de monarhie și de amânarea declanșării procesului de colectivizare. A fost adus în discuție și aspectul financiar, iar a doua zi, pe 3 aprilie 1946, Biroul Politic al PC(b)US a aprobat alocarea sumei de un milion de dolari pentru finanțarea campaniei electorale din România, din care suma de două sute de mii de dolari urma să fie eliberată pe loc[100].

În acest context politic are loc debutul organizării campaniei electorale, misiune care îi fusese încredințată, așa cum am precizat, lui Miron Constantinescu. Aportul financiar al Moscovei explică, într-o mare măsură, planul îndrăzneț al propagandei care avea să fie desfășurată în vederea campaniei electorale. Astfel, partidul comunist, care, deși angajat într-o coaliție electorală, își asuma rolul de *„motor, de acela care poartă în spinare tot greul luptei"*[101], urma să mobilizeze importante resurse umane și financiare în vederea atragerii

de partea sa a electoratului. Partidul programa formarea unor „echipe electorale", din care trebuiau să facă parte 4–5.000 de membri de partid care urmau să fie scoși din producție. În același sens, acestor echipe electorale era necesar să le fie puse la dispoziție 25 de localuri în țară, fiecare dintre ele dotate cu 50-100 de paturi, cu baie, cantină, un depozit de benzină și un atelier de reparații, aceste localuri urmând să funcționeze ca niște centre pentru echipele electorale. Miron considera că ar ușura astfel munca echipelor, care, după o perioadă petrecută „pe teren", ar avea posibilitatea de a se întoarce „la bază", unde ar fi beneficiat de câteva zile de odihnă: *„pentru că echipele noastre, pornind pe teren cu autocamioanele în sate, o să stea două săptămâni pe teren, și după aceea o să se întoarcă la centru să se odihnească puțin. Nu este rațional să trimiți oamenii încontinuu"*[102].

Planul de organizare a campaniei electorale întocmit de Constantinescu mai preconiza și înființarea unor *„permanențe electorale"*, o campanie electorală (de fapt: *propagandă*) realizată migălos – *„din casă în casă"*, dar și demararea unei campanii financiare pentru fondul electoral care, deși nu preconiza atragerea unor fonduri serioase, ar fi funcționat în sensul unei justificări în fața opiniei publice[103]. Mai mult decât atât, propaganda pentru campania electorală urma să fie susținută și prin intermediul presei, al radioului și al cinematografiei[104], prin tipărirea de cărți și broșuri (numai „Platforma BPD"-ului urma să fie multiplicată în trei milioane de exemplare), prin confecționarea unui număr mare de pancarte, machete și panouri, dar și prin organizarea de manifestări culturale, artistice și muzicale: urmau să fie formate coruri muncitorești, ale căror reprezentații să fie înregistrate pe discuri, care urmau să fie multiplicate pentru distribuire gratuită în țară; de asemenea, se preconiza înființarea a zece echipe teatrale (din care urmau să facă parte trei actori, un cântăreț și unu, doi instrumentiști), conduse de artiști consacrați, cum ar fi Niky Atanasiu, Titi Botez, N. Făgădaru, Jules (Iuliu) Cazaban[105].

Despre desfășurarea alegerilor din data de 19 noiembrie 1946 s-au scris destule studii și s-au făcut destule speculații[106]. Impresia generală, confirmată chiar de către unii comuniști mai târziu[107], este aceea că rezultatul alegerilor a fost fraudat în mod grosolan[108]. Multe mărturii ulterioare aveau să confirme acest aspect[109].

Un document zdrobitor în această privință îl reprezintă o notă de informare a Siguranței din 9 noiembrie 1946, care sintetiza modul în care comuniștii din Galați urmau să acționeze în 18–19 noiembrie[110]. La Galați, în circumscripția electorală Covurlui, al doilea candidat de pe lista BPD-ului era chiar Miron Constantinescu, el fiind plasat „strategic" în urma unui muncitor din localitate – Constantin Câmpeanu[111]. Alături de el, în efortul de organizare a campaniei electorale, erau vechii „tovarăși de luptă": Alexandru Maxim[112], C. Câmpeanu[113], Mogâldeanu[114], dr. Tuchman (Zucman)[115] și dr. Mendelsohn[116]. Desigur, există multe semne de întrebare în legătură cu veridicitatea documentului respectiv. Nota Siguranței pare întocmită pe baza unor informații din interior (din cadrul

unei ședințe a comuniștilor din 29 octombrie 1946), multitudinea detaliilor relevând faptul că sursa ar fi de încredere. Cu toate acestea, o serie de informații par exagerări vădite. Mai exact, e greu de crezut că PCR își propusese *„arestarea tuturor delegaților, asistenților și candidaților care vor fi găsiți în județ"*, așa cum și suma cu care se preconiza că vor fi „premiați" responsabilii din cadrul secțiilor de votare era clar exagerată[117].

Dincolo de aceste amănunte, planul comuniștilor denotă o organizare eficientă și o intransigență totală față de opoziție. Mai precis, aceștia vizau chiar arestarea membrilor opoziției – dacă va fi fost cazul –, și paza solidă a zonelor în care se aflau secțiile de votare[118]. Mai mult decât atât, se preciza clar faptul că PCR-ul intenționa să fraudeze alegerile ce aveau să vină, însă nu prin modificarea rezultatelor în procesele-verbale, ci prin înlocuirea urnelor cu altele, dinainte pregătite, umplute cu buletine de vot pre-ștampilate. Planul, stabilit ulterior într-o ședință din 1 noiembrie la care au participat „responsabilii": Miron Constantinescu, Alexandru Maxim, Constantin Câmpeanu, Ion Mogâldeanu, dr. Zucman și dr. Mendelsohn, era cât se poate de *ingenios*:

„1. Urnele cu buletinele votate anticipat vor fi duse în noaptea de 18 spre 19 la casa cea mai favorabilă de lângă secția de votare; 2. Ele vor fi înlocuite după orele 18 în seara zilei de 19 noiembrie, unde totuși vor putea pătrunde delegații opoziției, se va simula un atac de arme de foc pentru a determina pe asistenți să părăsească localul; în acest timp vor fi introduse urnele cu voturile dinainte pregătite; 3. Delegații BPD-ului, și în special membri ai PCR-ului vor urmări votarea cu atenție"[119].

Rezultatele alegerilor din 19 noiembrie 1946 aveau să reprezinte unul dintre elementele esențiale care justificau „guvernarea" comuniștilor în România. Scorul zdrobitor obținut de BPD (peste 75%) surmonta într-o anumită măsură deficitul de legitimitate cu care se confruntau comuniștii. Însă *poziția inițială* a acestora, precum și *rapiditatea transformării* PCR-ului dintr-un partid inexistent în „principala forță" de pe scena politică românească erau amănuntele care continuau să amenințe supremația politică pe care comuniștii începuseră a o avea în România. Așa cum am mai precizat, Miron Constantinescu a fost al doilea candidat al listelor comune ale BPD-ului în circumscripția electorală Covurlui, obținând un loc în Adunarea Deputaților[120]. O confirmare a ascensiunii sale și a noului său statut din cadrul partidului.

Către „victoria" finală

În data de 21 noiembrie 1946, *Scânteia* titra pe prima pagină, cu litere de-o șchioapă: *„Pentru prima dată în istoria sa, poporul a votat liber!"* Mai mult decât atât, nefiind încă cunoscute nici măcar rezultatele parțiale ale scrutinului, oficiosul Partidului Comunist ținea să precizeze că: *„Delegații și candidații opoziției recunosc legalitatea deplină a operațiunilor de votare"*[121]. În

după-amiaza aceleiași zile, rezultatele parțiale cădeau ca un trăsnet asupra întregii societăți românești. Relatarea Annei Bentoiu despre tumultul și emoțiile acelor zile este sugestivă:

„În agenda mea cele două zile – 19 și 20 noiembrie – poartă un singur cuvânt extins pe două pagini: «A – le – geri!» [...] *Nu țin minte ce am făcut în prima zi, dar în cea de-a doua am stat tot timpul acasă, primind la telefon comunicările lui N. și a lui Radu (implicat și el, nu prea știu cum, în consemnarea rezultatelor). Le însemnam pe un caiet (dispărut și el, vai! ca atâtea altele) pe măsură ce secțiile de votare din Capitală își încheiau numărătoarea. Memoria mea îmi restituie destul de bine cifrele însemnate pe hârtia albă. Erau monotone, cu unele variații în funcție de cartiere: procentele țărăniștilor, în București, oscilau între 55 și 60%; cele ale liberalilor brătieniști, între 11 și 16%; la un loc, majoritatea anticomunistă era arhisuficientă. Procentele de 25% realizate de autorități păreau a fi rezultatul fraudelor, căci ele n-ar fi trecut, corect, de 10% (și încă!). În după-amiaza aceea am trăit o senzație de liniște fericită, ca după o bătălie în sfârșit câștigată sau mai curând cu sentimentul unei ordini restaurate în drepturile ei firești. Foarte curând însă, probabil a doua zi, se instaurează luciditatea. Guvernul anunță câștigarea alegerilor de către Blocul Partidelor Democratice“*[122].

Faptele s-au petrecut întocmai. A doua zi, *Scânteia* anunța victoria neverosimilă a coaliției BPD: *„Rezultatele parțiale calculate până în prezent constituie o victorie hotărâtoare a democrației asupra reacțiunii. Blocul Partidelor Democratice e singura forță politică a țării care poate vorbi în numele poporului Român“*. Și pentru ca uimirea să se transforme în cutremur, același cotidian publica cifrele oficiale ale scrutinului din Capitală, unde BPD-ul obținuse 424.826 de opțiuni, acestea însemnând un procent de 82,4% din totalul voturilor exprimate. Partidele istorice nu înregistraseră decât scoruri modeste – 8,7% PNȚ și doar 2,5% PNL[123].

La doar câteva zile după aceste evenimente, liderii comuniști savurau din plin „succesul“, făcându-și deja planuri pentru „bătăliile“ viitoare. În cadrul unei ședințe a conducerii partidului, la care au participat, pe lângă majoritatea membrilor Biroului Politic, și Ion Gheorghe Maurer, Iosif Chișinevschi sau Lucrețiu Pătrășcanu, au fost discutate amănunte legate de componența viitorului Guvern, despre organizarea Parlamentului, dar și despre *„exploatarea succesului obținut în alegeri și împiedicarea provocărilor partidelor «istorice»“*[124].

Prima chestiune adusă în discuție de către Gheorghiu-Dej, cel care a prezidat ședința, a fost aceea a componenței noului Guvern. Încă din start, comuniștii au părut să cadă de acord asupra faptului că cele mai multe probleme vor fi provocate de către social-democrați, astfel încât s-a decis să se *„lupte împotriva pretențiilor exagerate“* ale acestora. Dincolo de această chestiune, comuniștii își făcuseră un plan de împărțire cât de cât echitabilă a portofoliilor – astfel, se preconiza că vor fi oferite câte patru portofolii fiecăruia dintre cele patru partide „mari“: Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat, Partidul Național

Liberal (Gh. Tătărescu) și Frontul Plugarilor, câte un portofoliu partidelor „mici": Partidul Național Popular[125] și Partidul Național Țărănesc (Anton Alexandrescu), în timp ce portofoliul Armatei urma să fie atribuit unui general. Comuniștii voiau să păstreze pentru ei ceea ce era considerat a fi vital, și anume: Internele, Justiția, Economia Națională și Comunicațiile, oferind social-democraților: Educația Națională, Munca, Minele și Petrolul și Asigurările Sociale, liberalilor tătărescieni: Externele, Finanțele, Lucrările Publice și Artele, și Frontului Plugarilor: Agricultura, Naționalitățile, Cooperația și Informațiile. Partidului Național Popular urma să i se ofere portofoliul Sănătății, în timp ce țărăniștilor lui Anton Alexandrescu pe cel al Cultelor. În fine, cel desemnat de PCR pentru a ocupa portofoliul Armatei era generalul Constantin Dămăceanu[126]. O săptămână mai târziu, odată cu deschiderea lucrărilor Parlamentului și investirea noului executiv, lucrurile nu mai stăteau întocmai. E adevărat că liderii comuniști nu au admis sub nici o formă să piardă ceea ce ei considerau vital. Astfel că cele patru ministere vizate au fost adjudecate de PCR, care i-a numit pe Teohari Georgescu la Interne, pe Lucrețiu Pătrășcanu la Justiție, pe Gheorghiu-Dej la Economia Națională și pe Nicolae Profire la Comunicații[127].

Nici cel mai vrednic tovarăș de drum al comuniștilor – Petru Groza, împreună cu formațiunea sa, Frontul Plugarilor – nu avea să fie nemulțumit în urma alegerilor. Astfel, Groza și-a păstrat fotoliul de președinte al Consiliului de Miniștri, primind și alte trei portofolii – Agricultura, unde a fost numit acad. Traian Săvulescu, Cooperația, unde a fost numit Romulus Zăroni și Informațiile, care i-au revenit lui Octav Livezeanu. Nemulțumiți de cotele inechitabile care le fuseseră atribuite, în raport cu influența pe care considerau că o avuseseră în economia scorului final, Partidul Național Țărănesc–Anton Alexandrescu și Partidul Național Popular au refuzat să ia parte la formarea noului guvern. Totuși, PNP-ul a admis învestirea Floricăi Bagdasar în funcția de Ministru al Sănătății ca tehnician, fără a angaja politic partidul[128].

În cadrul aceleiași ședințe a Biroului Politic, liderii comuniști au schițat și planurile referitoare la preluarea controlului asupra Parlamentului. În primul rând, era nevoie de numirea unui președinte provizoriu care *„urma să fie ales prin aclamații, ajutat de 4 secretari tineri, printre care tov. Miron Constantinescu"*. Bodnăraș era însărcinat cu luarea de *„măsuri pentru eliminarea vechilor funcționari maniști din Parlament"*, în timp ce lui Lucrețiu Pătrășcanu și lui Ion Gheorghe Maurer li s-a trasat sarcina de a se ocupa de întocmirea noului Regulament de funcționare al Parlamentului[129]. Comuniștii erau conștienți că în noul context politic, ei trebuie să își reconsidere poziția și în raport cu partenerii de guvernare, cărora considerau că e necesar să le fie taxată orice ieșire și orice poziție neconformă: *„Tov. Gheorghiu-Dej a subliniat faptul că, de acum înainte, PCR va lua atitudine în toate chestiunile și va critica, atunci când va fi necesar, pe tovarășii sau colaboratorii noștri din Blocul Partidelor Democratice"*[130]. Cât despre adversarii lor politici, aceștia trebuiau reduși la tăcere: *„partidele «istorice» desfășoară o vastă campanie pe tot cuprinsul țării* [...]. *Fac numărătoarea*

voturilor, pentru a dovedi că au obținut majoritatea. Răscolesc nemulțumirile, tind să creeze panică, lansează zvonuri tendențioase, provoacă dezordini. Din aceste motive, trebuiesc luate imediat măsuri pentru a împiedica adversarii noștri politici de a desfășura această campanie [...]. *Pe cale administrativă, se vor lua măsuri împotriva celor ce răspândesc zvonuri menite să provoace panică și se va împiedica alcătuirea de liste sau numărătoarea voturilor, urmărite de partidele «istorice»*"[131].

Cu două zile înaintea deschiderii oficiale a lucrărilor noului Parlament (1 decembrie 1946), deputații comuniști au fost convocați la Sala Dalles pentru o ședință de instructaj[132]. Întâlnirea era una operativă, având un caracter practic. Poziția de parlamentar era o chestiune inedită pentru marea majoritate a celor prezenți, o chestiune subliniată de Teohari Georgescu: *„pentru noi aproape toți, Parlamentul este o școală unde intrăm în prima clasă"* – drept care Miron Constantinescu a găsit de cuviință chiar să le citească noilor deputați pasaje din *Regulamentul de funcționare* al Parlamentului. Deputații comuniști au mai fost instruiți și în legătură cu comportamentul pe care ar trebui să îl aibă în prima ședință a legislativului, atunci când MS Regele Mihai I urma să citească Mesajul Tronului – Pătrășcanu a atras atenția celor prezenți că numai deputații au voie să aplaude *„anumite pasaje care ne convin nouă și subliniază anumite lucruri"*, în vreme ce publicul din loje nu trebuia să se manifeste sub nici o formă. Dincolo de alte chestiuni de natură administrativă, trebuie să reținem mesajul concret referitor la poziția pe care deputații comuniști urmau să o adopte în cadrul noului legislativ: *„propunerea mea* [*Lucrețiu Pătrășcanu* – n.m., Ș.B.] *este să trecem imediat la atac, ca să nu le lăsăm celorlalți nici o posibilitate de a fi în ofensivă"*[133].

Recomandarea lui Pătrășcanu era pe placul tuturor. De altfel, comuniștii intraseră deja pe ultima turnantă în cursa lor către preluarea puterii. Până la „succesul" total nu mai trebuiau să fie făcuți decât câțiva pași. Pe care aveau să îi depășească în anul următor. Pentru Miron Constantinescu, anul 1946 fusese unul al triumfurilor. Iar anul 1947 se anunța a fi unul al bunelor auspicii. În vara anului 1947 el a fost promovat în funcția de secratar general al Comisiei de Stabilizare Monetară și Redresare Economică (15 iulie 1946)[134]. Mutarea îi convenea lui Constantinescu din mai multe motive, însă în principal datorită faptului că acesta urma să lucreze în subordinea lui Gheorghiu-Dej, cel care, din postura de Ministru al Economiei Naționale, era președintele Comisiei. La sfârșitul aceluiași an, Constantinescu a fost cooptat și în Guvern, fiind numit în funcția de subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale (30 decembrie 1947). Câteva luni mai târziu, va fi numit ministru al minelor și petrolului.

CAPITOLUL OPT

În umbra lui Gheorghiu-Dej

În data de 2 septembrie 1945, Miron Constantinescu nota în autobiografia sa: *„la Caransebeș am învățat mult* [...] *și datoresc* [sic!] *dezvoltarea mea politică în închisoare în special tovarășilor Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu și Iosca Roitman*[1]*, sub îndrumarea cărora am lucrat în 1941–1942 la Caransebeș*“[2]. Există mult adevăr în această relatare. Așa cum am văzut, decizia lui Miron Constantinescu de a accepta misiunea de a pleca la Galați și a se implica în activitatea clandestină a regionalei de acolo, arestarea lui din ianuarie 1941, dar mai ales cei aproape patru ani petrecuți în închisoare alături de mulți dintre viitorii lideri comuniști au fost, în definitiv, experiențe care au contribuit decisiv la acumularea și consolidarea unui *capital politic*, care avea să conteze enorm în noul context de după 1944.

Ascensiunea lui Miron Constantinescu în cadrul structurilor de conducere ale partidului a început practic în anii celui de-al Doilea Război Mondial când, închis la Caransebeș, acesta l-a cunoscut pe Gheorghe Gheorghiu-Dej. Prima întâlnire dintre cei doi a avut loc în iunie 1941, când grupul comuniștilor arestați la Galați în ianuarie 1941 a fost transferat la penitenciarul din Caransebeș. Fiind singurul trimis al „centrului“ care „căzuse“ odată cu Regionala, Miron Constantinescu s-a erijat în liderul acelui grup, organizând viața cotidiană a acestora în cele câteva luni petrecute în închisoare la Galați. Ajuns la Caransebeș, din această postură a fost nevoit *să dea socoteală* și conducerii de partid de acolo. Raportul către Comitetul Central al PCdR – conducerea partidului din „afară“ – „plecase“ de la Galați cu câteva săptămâni înainte[3]. La Caransebeș, Miron Constantinescu avea să afle însă că partidul are cel puțin două „capete“, fiind nevoit să mai raporteze o dată despre cele petrecute în iarnă la Galați. A înțeles repede situația, adaptându-se din mers acestor realități. Peste doar doi ani de zile, într-o scrisoare adresată colectivului de la Caransebeș, pe care Constantinescu o redacta din închisoarea din Lugoj, el lasă să se întrevadă ideea că celula pe care o conducea acolo funcționa în subordinea conducerii partidului de la Caransebeș, și nu în subordinea *„familiei de afară“*, fapt ce ne indică poziția pe care Miron Constantinescu o luase în cadrul *conflictului* în plină desfășurare dintre liderii comuniști din afară și cei din închisori[4].

Anul de ucenicie petrecut la Caransebeș avea să însemne enorm în cariera lui Miron Constantinescu. Se prea poate ca Gheorghiu-Dej să-i fi apreciat calitățile și să fi fost sedus de posibilitățile intelectuale ale tânărului Miron Constantinescu[5]. În aceste condiții, acesta din urmă a reușit să își facă loc printre liderii comuniști din închisori, apropiindu-se de Gheorghiu-Dej. De aici încolo, relațiile dintre Miron Constantinescu și Gheorghiu-Dej au continuat pe aceleași coordonate, primul „crescând" în umbra celui din urmă. O arată faptele, dar, mai mult decât orice, se observă și în multe imagini din epocă.

Cu toatea acestea, Miron Constantinescu nu a atins niciodată acel statut de „locotenent" al lui Gheorghiu-Dej, nefiindu-i un apropiat, așa cum i-au fost Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, ba chiar și Alexandru Drăghici, Ion Gheorghe Maurer sau Gaston Marin[6]. Și asta în condițiile în care Miron Constantinescu a depus eforturi considerabile pentru a ajunge în acel „cerc" superior. Diferite imagini din perioada 1944–1948 ni-l arată mai mereu în preajma lui Gheorghiu-Dej, căutând parcă să-i intre și mai mult în grații celui pe care Conferința Națională a PCR din octombrie 1945 îl confirmase în funcția de secretar general al partidului. Începând cu anul 1946, cei doi au avut destule ocazii de a colabora, de care Constantinescu s-a folosit ca să „cultive" relația dintre ei. De-a lungul campaniei electorale, din funcția lui de secretar al Comisiei Centrale Electorale a BPD, Miron a organizat mai toate *meeting*-urile și întâlnirile de lucru între liderii partidelor din coaliție – cum ar fi Conferința pe țară a președinților și secretarilor comitetelor județene ale BPD, desfășurată la Sala Dalles între 26–27 septembrie 1946, când cei doi sunt în prezidiu[7]; sau ședința comună a Comitetelor Centrale ale PCR și PSD, desfășurată în sala cinematografului Patria, în 23 octombrie 1946, când, de asemenea, cei doi se găseau la prezidiu[8]. Tot aproape de Gheorghiu-Dej aveam să îl găsim Miron Constantinescu și cu ocazia *meeting*-ului organizat de BPD în Piața Națiunilor după victoria din alegeri, în data de 22 noiembrie 1946[9].

Sugestive sunt și alte imagini din 1947. De altfel, anul 1947 a fost unul în decursul căruia Constantinescu a avut prilejul de a cultiva relația sa cu Gheorghiu-Dej – odată cu numirea lui în funcția de secretar general al Comisiei de Stabilizare Monetară și Redresare Economică, devenind astfel subordonat al acestuia. Din această postură, cei doi, alături de o parte a conducerii partidului, au celebrat la București, în data de 4 decembrie 1947, inaugurarea conductei de gaz metan Agnita-Botorca, prima realizare a unui șantier pe care lucraseră grupe de voluntari ale organizației de tineret a partidului[10]. Imaginile spun mai mult decât o poveste banală. În sala pavoazată cu flamuri roșii și portrete ale lui Stalin, Gheorghiu-Dej și Petru Groza, deasupra mesei de prezidiu trona o copie imensă a unei telegrame pe care Dej, în calitatea sa de președinte al Comisiei de Stabilizare Monetară și Redresare Economică, o adresase voluntarilor de pe șantierul Agnita-Botorca, cu ocazia finalizării proiectului de construire a conductei de gaz metan (27 noiembrie 1947). La masa de prezidiu stăteau Gheorghe Gheorghiu-Dej, Petru Groza, Chivu Stoica, Miron Constantinescu ș.a.

Atmosfera era destinsă. Mai toți zâmbeau, ba chiar la un moment dat aveau să și intoneze câteva cântece revoluționare[11]. A doua zi, *sărbătoarea* avea să se mute pe străzile Bucureștiului. Direct de pe șantier, se întorceau voluntarii. La Gara de Nord, aceștia au fost întâmpinați de Gheorghe Vasilichi, mandatat de către Comitetul Central al partidului. Brigadierii au plecat apoi în marș, oprindu-se în curtea Ministerului Industriei și Comerțului, unde, de la balcon, au fost salutați de aceiași Petru Groza, Chivu Stoica, Gheorghiu-Dej și Miron Constantinescu[12].

Avem motive să credem că Miron Constantinescu a căutat în permanență să se apropie de Gheorghiu-Dej. Insistențele lui sunt evidente în corespondența pe care acesta i-o adresa cu regularitate secretarului general al partidului. Miron îi scria lui Dej mimând o familiaritate care poate nu a existat niciodată între cei doi. De remarcat sunt și formulele prin care acesta alegea să i se adreseze. Nu de puține ori, Constantinescu își permitea să își înceapă misivele prin colocvialul *„Dragă tovarășe Ghiță"*[13]. O altă chestiune care lesne se poate observa este stăruința și perseverența cu care Miron Constantinescu căuta orice pretext pentru a-i scrie lui Gheorghiu-Dej. De multe ori, îi transmitea doar banalități sau chestiuni pur tehnice[14]. În alte împrejurări, găsea motivul de a-i scrie despre vremea din București – *„în București a fost o căldură cumplită în iulie și august – ne-am prăjit în toată puterea cuvântului. Sper în septembrie să mă răcoresc nițel și eu"*[15]; sau despre cum își petrecea concediul în capitala Uniunii Sovietice[16]. Odată i-a scris chiar despre cărțile pe care se apucase să le (re)citească, îndemnându-l parcă pe Dej să facă la fel: *„M-am gândit la cele discutate cu Dvs., este just că pregătirea noastră economică este insuficientă – de aceea m-am apucat din nou să revăd* Capitalul, *vol. I și II, profitând de faptul că am mai mult timp liber aici. Cred însă că va trebui să ne rezervăm timp pentru studiul problemelor economice și financiare și în perioada de muncă a anului, nu numai în concediu"*[17].

Asiduitatea lui Constantinescu poate părea astăzi uneori chiar deranjantă, însă nu știm dacă Gheorghiu-Dej era stânjenit sau măgulit de atâta atenție. Căci Miron Constantinescu era atent și abil în demersul său. Căuta să îi sugereze lui Dej ideea că acesta le-ar fi indispensabil tovarășilor din cadrul Biroului Politic – așa cum făcea într-o scrisoare din 28 august 1948, când îl ruga patetic să participe la următoarea ședință a Biroului Politic, unde urmau să fie discutate chestiuni importante: *„Consider că la ședința Biroului Politic unde se vor discuta propunerile acestea și se va hotărî (ședință care va avea loc probabil în 2 sau 3 IX) ar trebui să iei parte având în vedere însemnătatea problemelor"*[18]. Altă dată, scriindu-i în legătură cu un raport pe care îl întocmise și care urma să fie avizat de Dej, Constantinescu îi comunica umil că: *„orice modificări veți mai face dvs., sunt dinainte de acord cu ele"*.

În definitiv, dincolo de familiaritățile prin care încerca să se apropie de Dej, Constantinescu se dovedea a fi un tovarăș fidel, gata să răspundă oricărei sarcini și dispus să aducă la cunoștința lui Dej orice amănunt, oricât ar fi el de

lipsit de importanță. Astfel, atunci când Gheorghiu-Dej i-a cerut un material în legătură cu unele calomnii care erau vehiculate de „dușmanii regimului", Miron s-a grăbit să îi răspundă, trimițându-i un raport detaliat de aproape douăzeci de pagini, însoțit de multe cifre, statistici și explicații[19].

Însă relațiile dintre Gheorghiu-Dej și Miron Constantinescu nu au fost întotdeauna cordiale. Ba din contră. În „obsedantul deceniu" care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial, au existat și destule momente tensionate între cei doi. Din cele relatate ulterior de Gheorghiu-Dej, Miron Constantinescu suporta greu criticile. Atunci când îl apostrofase pentru prima dată, în anii războiului, la Caransebeș, acesta ar fi reacționat cumplit, își amintea Dej în 1961: *„Îl cunoșteam că sărea, l-am criticat și la închisoare și la un moment dat a spus acolo: Tovarăși, am învățat, am diplomă* [...], *a ajuns până acolo încât să spună: pentru mine este clar, tot ce am învățat eu nu face nici doi bani. Ca să vedeți ce exemplu"*[20].

Un alt moment dificil al relației dintre cei doi s-a consumat în 1950, în cadrul Plenarei Comitetului Central al PMR, unde s-au discutat rezultatele campaniei de verificare a membrilor de partid, recent încheiate. Campania de verificare a dus la eliminarea a aproximativ 20% dintre membrii din rândurile PMR, restabilind un echilibru după campaniile de recrutări masive de după război[21]. Unul dintre cei la adresa cărora au fost aduse critici a fost și Miron Constantinescu, cel care fusese însărcinat cu conducerea resortului Organizatoric al partidului după 1945. În cadrul unei ședințe a Biroului Politic din 29 noiembrie 1961, Gheorghiu-Dej avea să își amintească că atunci, în 1950, în timpul unei pauze, ar fi încercat să îl împace pe Miron Constantinescu, scuzându-se pentru atacul destul de dur din timpul discuțiilor. Constantinescu ar fi acceptat criticile, dar s-ar fi confesat lui Dej, spunând că toate acele greșeli le făcuse urmând instrucțiunile Anei Pauker: *„După ce l-am criticat tare în plenară pe M. Constantinescu, mi s-a părut că l-am criticat prea tare, știindu-l din închisoare mai sensibil, că intelectualii când îi critici mai tare nu prea înțeleg. M-am gândit să nu fi avut un efect de a-l demoraliza, și în pauză l-am luat, zic: uite, tov. Miron, poate am fost prea aspru, am pus prea ascuțit lucrurile, însă să știi, să nu-ți producă o stare deprimantă, dar sunt prea grave lucrurile, sunt prea grave cele ce s-au produs ca să poți să nu te aprinzi și să nu pui așa ascuțit lucrurile. El spunea: tov. Dej, să știți că ceea ce am făcut eu este adevărat, este just. Din dispoziția tov. Ana Pauker am făcut"*[22]. Când Dej l-a îndemnat să aducă în discuție acest aspect în cadrul ședinței, Constantinescu ar fi refuzat: *„tovarășe Dej, se poate pe tov. Ana să o critic aici, în Plenară?"*[23]. Răspunsul l-ar fi derenjat atunci pe Gheorghiu-Dej, care nu a văzut cu ochi bun smerenia cu care Constantinescu se raporta la Ana Pauker. Un amănunt pe care nu l-a uitat defel secretarul general al partidului, și pe care i l-a reproșat, așa cum vedem, chiar peste mai bine de un deceniu.

Însă un moment care ar fi produs o fisură cvasitotală în relația dintre cei doi s-a consumat într-o noapte la Moscova, în primăvara anului 1952[24]. O noapte

bahică, stropită cu mult alcool, când delegația PMR avea să fie mustruluită strașnic de liderul de la Kremlin, I.V. Stalin. Contextul tulbure în care s-a derulat acel eveniment justifică într-o oarecare măsură turnura neașteptată, dar și amploarea pe care avea să o ia întâlnirea. La București, situația era departe de a fi calmă. Nu cu mult timp în urmă, Dej pornise *cruciada* împotriva „grupului moscovit" (Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu)[25], primul „executat" fiind Vasile Luca. Numai că ceea ce ar fi trebuit să fie o „eliminare" a lui Luca nu se rezumase decât la o demitere din funcția de ministru de finanțe. Membrii delegației PMR au fost „atenționați" de Stalin în legătură cu tergiversarea luării unei decizii în privința Anei Pauker și a lui Vasile Luca. În acel moment, Miron Constantinescu ar fi intervenit în discuție, cu o remarcă nefericită, spunând că: *„Gheorghe Afanasevici e sentimental"*[26]. Stalin ar fi cugetat câteva momente asupra acestei afirmații, rostind apoi cu voce tare un gând care denota o oarecare dezamăgire: *„nu s-a ivit încă în România mâna de fier"*[27]. Dej a înțeles încă de atunci cât rău ar fi putut provoca afirmația lui Miron, fiind conștient că soarta lui atârnase în acele clipe de un fir de păr. Peste ani, avea să își reamintească acest episod: *„Este clar că atunci ne-am strecurat prin pericole foarte mari și grave. Dacă nu suntem în situația de a reabilita azi oameni post-mortem, se datorește faptului că Ana sau Luca nu au putut să facă până la capăt ce vroiau. Nu încape îndoială că ei nu ar fi ezitat să fie acea «mână de fier» care să taie capetele oamenilor"*[28].

E posibil ca neglijența lui Miron Constantinescu să fi năruit, fără speranța unei refaceri, tot ceea ce „clădise" până în acel moment în relația sa cu Gheorghe Gheorghiu-Dej. Mai târziu, s-a spus că pe drumul de întoarcere la București, Miron Constantinescu ar fi avut o criză de isterie și ar fi plâns tot timpul. E adevărat că aceleași surse au sugerat că reacția lui Constantinescu ar fi fost provocată de replica dură a lui Dej, care i-ar fi spus, încă de la Moscova, imediat ce ar fi rămas singuri: *„Miroane, cum ajungem la București, convocăm Biroul Politic. Expunem cele petrecute la micul dejun oferit de Stalin în cinstea noastră și vom hotărî lichidarea Anei Pauker. Vom propune Biroului Politic ca persoana care o va împușca să fii tu, Miroane!"*[29] Nu știm cât adevăr există în această relatare. Putem admite însă episodul în care Miron și-ar fi pierdut cumpătul. De altfel, nu ar fi fost pentru prima dată. Cu zece ani în urmă, la Caransebeș, tot o replică tăioasă a lui Dej l-ar fi descumpănit peste măsură pe Constantinescu. Astfel, se prea poate ca acesta să fi avut probleme serioase în a accepta criticile lui Dej. Dacă am admite o astfel de ipoteză, ar trebui să ne întrebăm, în definitiv, care era natura relației dintre cei doi. La Caransebeș, unde îl întâlnise pentru prima dată pe Gheorghiu-Dej, acestuia din urmă i se spunea „Bătrânul". Puțini erau, chiar și dintre tovarășii lui mai în vârstă, cei care îi ieșeau din cuvânt. Cât despre tineri, putem crede că mulți dintre aceștia îl priveau ca pe un părinte. Se prea poate astfel ca relația dintre Constantinescu și Gheorghiu-Dej să se fi dezvoltat în această paradigmă a *paternității*. Mai ales în condițiile în care Miron fusese un copil traumatizat de experiența unei deveniri lipsite de

supravegherea și îndrumarea unui tată. Nu cu multă vreme în urmă, Mihai Șora chiar a avansat ipoteza cum că însăși adeziunea lui Constantinescu la mișcarea comunistă clandestină nu fusese decât un gest prin care acesta încerca, de fapt, să își găsească locul în cadrul unei *familii*[30]. Astfel, căderea nervoasă pe care ar fi avut-o Constantinescu de-a lungul călătoriei delegației românești către București nu era cauzată de gândul că el, Miron Constantinescu, urma să joace rolul călăului în afacerea „Ana Pauker". De altfel, nu peste mult timp, avea să îndeplinească acest rol cu seninătate. E mult mai plauzibilă explicația că pe Miron Constantinescu îl afectase mai degrabă ruptura din relația lui cu Gheorghiu-Dej, o ruptură care cu greu mai putea fi refăcută.

Dincolo de toate neînțelegerile și hopurile care au însoțit tumultuoasa relație dintre Miron Constantinescu și Gheorghiu-Dej, a existat întotdeauna o constantă care i-a unit în mod ferm. Iar această constantă ar putea fi definită, cel mai adesea, prin formula destul de evazivă a *interesului partidului*. E adevărat că sintagma nu e decât o formulare vagă care definește schizofrenia în care și-a desfășurat activitatea conducerea PCR/PMR. Și e la fel de adevărat că, de cele mai multe ori, *interesul partidului* era, de fapt, interesul lui Gheorghiu-Dej și al acoliților săi. Însă Miron Constantinescu era fidel unui ideal. Își dovedise în mai multe rânduri devotamentul față de cauza comunistă. Pentru el, politica se rezuma la o formulă simplă – aceea de a accepta orbește *orice*, atâta timp cât acel *orice* servește cauzei și triumfului comunismului. În chestiunile vieții de partid, legile, cutumele și hotărârile impuse de superiorii ierarhici nu erau supuse unui exercițiu de reflecție, ci erau urmate fără crâcnire. Constantinescu înțelesese de multă vreme că și o simplă ezitare îi putea fi fatală. Astfel că a acționat în virtutea acestor credințe, urmând întotdeauna linia partidului, ignorând probabil ceea ce rațiunea îi arăta ca fiind corect.

În această paradigmă ar trebui să înțelegem o altă latură a relației dintre Miron Constantinescu și Gheorghe Gheorghiu-Dej – aceea care s-a născut și dezvoltat în contextul conflictelor pentru putere din cadrul Partidului. În mod firesc, Constantinescu a devenit o piesă importantă în cadrul acestor lupte pentru putere, în condițiile în care el ocupa una dintre primele șapte poziții simbolice de la vârful partidului, odată cu alegerea lui ca membru al Biroului Politic (octombrie 1945). La o primă vedere, atitudinea lui Constantinescu față de aceste confruntări a fost una prudentă. Departe de a se fi erijat în susținătorul unuia sau al altuia, Constantinescu a părut să adopte permanent o poziție circumspectă și prevăzătoare și a părut să caute să se plaseze de fiecare dată de partea celor care întrezăreau mai lesne succesul. Mai mereu în *arrière plan*, vizibil doar în anumite momente, Constantinescu avea o atitudine parcă niciodată hotărâtoare. De aceea, el a fost perceput mai degrabă ca un simplu pion al acestor confruntări de la vârf. Un executant fidel și supus, care căuta să își salveze mai tot timpul pielea și încerca să supraviețuiască oricăror modificări ale structurilor superioare din PCR/PMR. De fapt, lucrurile nu pot fi privite doar din această perspectivă, chiar și în condițiile în care faptele par

să ne-o indice întocmai. Dacă acceptăm ipoteza oportunismului și a cinismului putem pierde din vedere o altă latură, care explică poate mai coerent pozițiile pe care le-a avut Constantinescu în acei ani. Așa cum am arătat mai sus, înainte de a fi cinic și oportunist, Miron Constantinescu a fost un comunist inveterat, inflexibil și intransigent. Din punctul meu de vedere, e mai plauzibil ca Miron Constantinescu să fi pus *interesul partidului* înaintea interesului său personal. Ori, dacă acest lucru e adevărat, teza oportunismului cade de la sine. În definitiv, fanatismul cu care acesta a servit cauza comunistă, chiar și după ce avea să fie marginalizat de tovarășii săi, vine în sprijinul acestei afirmații.

Ambele cazuri pe care le vom discuta în continuare – cel al lui Lucrețiu Pătrășcanu și cel al „grupului moscovit" – sunt pline de paradoxuri, dacă le privim din perspectiva lui Miron Constantinescu. În primul rând, Constantinescu a fost considerat, pentru multă vreme, unul dintre apropiații Anei Pauker, în ciuda anilor petrecuți în temniță alături de Gheorghiu-Dej. Amănuntul acesta i-l reproșa lui Constantinescu chiar Dej, în 1961: *„Se răspândise la un moment dat ideea că Miron Constantinescu ar fi băiatul lui Ana Pauker. El a lucrat multă vreme în sectorul organizatoric, a fost mult timp redactor-șef la* Scânteia*, a lucrat în sectorul organizatoric, lucra tot timpul cu Ana Pauker* [...], *dispozițiile, indicațiile tov. Anei Pauker sunt legi pentru noi*[31]. *Asta am găsit noi scris, dar de câte ori a spus și în câte locuri a spus și la câți n-a vorbit el și nu este scris"*[32]. Astfel că, atunci când acesta a pus umărul la debarcarea ei, mulți s-au grăbit să îl acuze de oportunism. Se pierde însă din vedere faptul că epurarea Anei Pauker fusese dictată de Moscova. Constantinescu chiar participase la ședințele nocturne de la Kremlin, unde Gheorghiu-Dej a primit acceptul de a se descotorosi de aceasta. Pentru Miron Constantinescu, girul lui Stalin a însemnat mai mult decât orice. Astfel că e posibil ca el să-l fi susținut pe Gheorghiu-Dej în credința că acțiunile lor sunt în conformitate cu directivele Moscovei. Cazul Lucrețiu Pătrășcanu e ceva mai complex. În tranșarea problemei, Moscova nu a mai avut cuvântul decisiv. Iar lovitura de grație avea să o dea chiar Gheorghiu-Dej. Însă în cazul Pătrășcanu, Miron nu ar fi putut să joace o altă carte. În comparație cu acesta, Miron părea un biet învățăcel, cu destule lecturi și suficient pregătit, însă nicidecum capabil să atingă nivelul și statura intelectuală a lui Pătrășcanu. Cel puțin nu încă. E foarte probabil deci ca Miron Constantinescu să fi dezvoltat destule complexe față de Pătrășcanu. Iar „ieșirea lui din scenă" nu a putut decât să liniștească sufletul tulburat de frământări și panică al ambițiosului Miron Constantinescu.

„Pion" în lupta pentru putere în cadrul PCR/PMR

În fruntea minusculului partid comunist din România se găsea un grup amorf, de indivizi de diferite origini etnice, proveniți din diferite medii sociale. Victor Frunză vorbea despre un „cap în căutarea unui corp", ironizând lipsa

cvasitotală a „cadrelor“[33]. La fel de bine însă, putem vorbi și despre un corp în căutarea unui „cap“. Iar în condițiile bizare în care s-a găsit partidul după 23 august 1944 putem vorbi chiar de existența mai multor „capi“, deci a mai multe centre ale puterii. Interimatul instaurat în aprilie 1944, după înlăturarea lui Ștefan Foriș din fruntea PCdR – Emil Bodnăraș, Constantin Pârvulescu și Iosif Rangheț nu reprezenta decât o soluție temporară. Întâietatea și-o disputau alții. Vladimir Tismăneanu vorbea despre cele trei „centre“: cel al „ilegaliștilor“, condus de către Foriș (cel care „căzuse“ în aprilie 1944); cel „din închisori“, în cadrul căruia autoritatea lui Gheorghiu-Dej era practic totală; și centrul „cominterniștilor“ sau al „moscoviților“, în fruntea cărora se afla Ana Pauker[34]. După căderea lui Foriș, figura proeminentă a grupului din ilegalitate devenise Lucrețiu Pătrășcanu, un intelectual, și poate figura cea mai carismatică din rândul comuniștilor. Alături de acesta, ceilalți care puteau avea pretenții la funcția de secretar general al partidului erau Gheorghiu-Dej, susținut de tovarășii din închisori, și Ana Pauker, care avea sprijinul comuniștilor care își petrecuseră războiul la Moscova.

În aceste condiții, disputele de la vârful partidului erau inerente. Membrii „grupului conducător“, care s-au regăsit aleși sau promovați în structurile de putere după Conferința Națională a PCR din octombrie, erau partizani ai unuia sau ai altuia dintre pretendenții la șefia partidului. Simpatiile sau antipatiile lor erau, în cele mai multe cazuri, legate de experiențele personale din trecut: camarazii de la Grivița sau cei trecuți prin închisori îl susțineau pe Gheorghiu-Dej, în timp ce „moscoviții“ aveau un adevărat cult pentru „tovarășa Ana“. Au existat însă și exemple care nu au confirmat această stare de fapt: Teohari Georgescu, unul dintre comuniștii autohtoni și unul dintre apropiații lui Dej, a devenit unul dintre fidelii Anei Pauker, în timp ce Leonte Răutu, Petre Borilă sau Alexandru Bârlădeanu, care aveau stagii cominterniste la Moscova, i-au fost aproape lui Gheorghiu-Dej.

Cazul Lucrețiu Pătrășcanu

Despre Lucrețiu Pătrășcanu se poate spune că se bucura, după 23 august 1944, de un capital politic considerabil. Figură proeminentă a comuniștilor interbelici, acesta era perceput de către liderii celorlalte partide politice, dar și de către M.S. Regele Mihai I, ca un posibil partener de dialog. Prestigiul acestuia a crescut și datorită implicării sale în evenimentele de la 23 august, dar și în contextul în care el fusese cel care condusese delegația română care semna la Moscova armistițiul cu Puterile Aliate (12–13 septembrie). Gheorghiu-Dej sau Ana Pauker nu vedeau însă cu ochi buni ascensiunea acestuia[35].

Sursa disensiunilor dintre Gheorghiu-Dej și Lucrețiu Pătrășcanu trebuie căutată în trecutul nu foarte îndepărtat – în vremea ilegalității partidului, când diferențele dintre situațiile celor doi erau majore. Pătrășcanu provenea dintr-o familie cu o condiție bună, tatăl său fiind un cunoscut scriitor și profesor.

El însuși se remarcase ca un tânăr cu un potențial intelectual apreciabil, fiind absolvent al Facultății de Drept din București (1922) și obținând un doctorat în Drept la Leipzig (1925)[36]. Mai mult decât atât, deși arestat în mai multe rânduri, Pătrășcanu nu va petrece prea mult timp în închisori, fiind, invariabil, eliberat după perioade relativ scurte de detenție. Această indulgență a autorităților față de Pătrășcanu se datora prestigiului de care se bucura tatăl său, dar și faptului că un văr al său lucra în administrația Casei Regale[37]. Dej, în schimb, nu avusese posibilitatea de a se bucura de astfel de „privilegii". Provenind dintr-un mediu social pauper, el primise o condamnare pe termen lung, petrecându-și nu mai puțin de 11 ani în detenție, părând să rateze fiecare oportunitate de eliberare[38]. După 23 august, conflictul dintre cei doi s-a intensificat, în contextul popularității de care se bucura Pătrășcanu. Paradoxal, tocmai această popularitate avea să constituie un prim element care a stârnit neîncrederea sovieticilor față de Pătrășcanu[39]. Alte greșeli de ordin tactic aveau să augmenteze neîncrederea dintre liderii PCdR și să îi ofere lui Dej prilejul de a-l îndepărta pe Pătrășcanu de pozițiile-cheie de la vârful partidului.

Primul dereglaj major are loc în timpul Conferinței Naționale a PCR, din octombrie 1945[40], disensiune care avea să continue și în ședința plenară a Comitetului Central din ziua următoare[41]. Criticat în mod fățiș de către Gh. Apostol, Pătrășcanu primea și o lovitură neașteptată, nefiind ales ca membru al Biroului Politic, deși Stalin îi îndemnase pe Dej și Pauker să îl coopteze în viitoarea structură a puterii[42]. Conflictul a continuat și în ședința Comitetului Central de a doua zi, când membrii partidului au analizat atitudinea necorespunzătoare a lui Pătrășcanu. La punctul trei al ordinii de zi a ședinței plenare figura: *„atitudinea tov. Pătrășcanu după critica făcută la Conferința Națională a PCR de către Gheorghiu-Dej și Gh. Apostol"*[43]. Dându-i-se cuvântul, Pătrășcanu a continuat să îi disprețuiască pe tovarășii săi, ignorând fapta sa din ajun și neacceptând să o considere o greșeală. Gheorghiu-Dej, Vasile Luca și Ana Pauker, în intervenții proxime, l-au criticat în conformitate cu uzanțele partidului. Abia Miron Constantinescu avea să iasă ceva mai impetuos la atac. Acesta a criticat activitatea de teoretician al lui Pătrășcanu, vinovat de a se fi pronunțat pentru „libertatea totală a presei": *„Libertate pentru cine? Pentru fasciști, pentru reacționari?"*, și pentru că ar fi propus o linie economică burgheză: *„supraveghere la producție, și nu la comerț"*. Miron a adus în discuție și neregulile de la Ministerul Justiției, *„singurul minister unde nu este o celulă de partid"* – o chestiune pe care acesta o considera incalificabilă. În fine, Constantinescu nu a uitat să amintească nici de *„rămășițele puternic individualiste"* ale lui Pătrășcanu, un alt amănunt ce nu făcea cinste unui lider comunist[44]. Povestea nu s-a încheiat acolo, Pătrășcanu fiind supus unui alt tir din partea celorlalți tovarăși ai săi: Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraș, Chivu Stoica, Gheorghe Vasilichi sau Iosif Rangheț[45].

Cum ar trebui să înțelegem această poziție a lui Constantinescu? Se prea poate ca atitudinea lui să fie influențată de doi factori. Pe de o parte, Miron

încerca să își demonstreze supunerea față de nou instalata conducere a partidului, aliniindu-se instantaneu liniei dictate de aceștia. Deși ales membru al Biroului Politic, Miron știa că succesul și viitorul său depindeau de obediența, cel puțin pentru moment, față de cei patru grei ai partidului de la acea vreme: Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu. Pe de altă parte, Miron încerca să își confirme poziția pe care tocmai o căpătase în raport cu ceilalți membri ai partidului. Dar mai ales în raport cu celălalt intelectual din conducerea partidului – Lucrețiu Pătrășcanu. Deși e posibil să greșim, dat fiind că speculăm, e probabil ca Miron să fi înțeles încă de pe atunci că Lucrețiu Pătrășcanu era personajul peste „cadavrul" căruia trebuia el să pășească. Asemănările dintre cei doi erau destul de evidente. Amândoi se deosebeau în mod vădit de restul membrilor nomenclaturii comuniste – proveniți din familii de condiție bună, veritabili intelectuali, aflați într-un univers de lecturi întru totul diferit în raport cu ceilalți „grei" din partid. Dincolo de aceste asemănări, se profilau și multe deosebiri, după cum vom vedea.

Situația lui Pătrășcanu avea să se deterioreze în timp, în ciuda faptului că un an mai târziu, Dej și Pauker aveau să „repare" *greșeala* inițială, propulsându-l și pe Pătrășcanu printre membrii Biroului Politic (1946)[46]. „Împăcarea" nu avea să fie decât o soluție temporară, întrucât relațiile dintre Pătrășcanu și ceilalți membri din conducerea PCR nu erau nici cordiale, și nici măcar „tovărășești". El părea *„rătăcit într-o ambianță istorică imaginară* [...], *sfidând nu numai regulile de bază ale disciplinei de partid, ci și contextul istoric pe a cărui ignorare se întemeia poziția lui"*[47]. Alte elemente care au grăbit căderea lui le-au constituit *„libertățile pe care și le lua față de «linia partidului», lipsa de respect pe care o manifesta față de disciplina de partid, atitudinile independente pe care le afișa, veleitățile sale de teoretician și transparența ambițiilor sale"*[48]. Spre deosebire de el, Constantinescu ar fi ales să se conformeze, adoptând o atitudine *corespunzătoare* față de tot ceea ce însemna viața și disciplina de partid.

Dar cele mai grave acuze care i-au fost aduse mai târziu lui Lucrețiu Pătrășcanu au fost întrevederile pe care el le-ar fi avut în timpul „grevei regale" cu reprezentanții liberali și țărăniști, dar și cu Regele Mihai, de-a lungul cărora ar fi pus la cale formarea unui alt guvern, în fruntea căruia s-ar fi autopropus. Executivul pe care dorea să îl formeze Pătrășcanu urma să înlocuiască guvernul P. Groza, cu care M.S. Regele Mihai I refuza să colaboreze[49]. Nu în ultimul rând, lui Pătrășcanu i-ar fi fost imputată și o presupusă încercare de „fugă" din România – detaliu pe care Pătrășcanu se pare că îl luase, la un moment dat, în calcul[50].

Căderea lui din 1948 a fost, în aceste condiții, cât se poate de previzibilă. Un an mai devreme, primise o primă grea lovitură, odată cu eliminarea din Comitetul Central. Deși reconfirmat ca ministru al Justiției odată cu instaurarea primului guvern al Republicii Populare[51], Pătrășcanu avea să fie demis cu prilejul Congresului de unificare a Partidului Comunist cu cel Social-Democrat. A fost arestat la data de 28 aprilie 1948, chiar dacă mandatul avea să fie emis abia la 24 august, și supus unor interogatorii timp de șase ani[52].

În toată „afacerea Pătrășcanu", numele lui Miron nu mai apare decât în contextul tragic ce avea să provoace eliminarea acestuia. Moartea lui Stalin provocase un mic „cutremur" în țările blocului estic, iar în contextul schimbărilor pe care părea să le provoace „domnia" lui Hrușciov în URSS, Pătrășcanu devenea, din nou, periculos. Dej a înțeles că un Pătrășcanu reabilitat ar fi constituit o variantă viabilă pentru o schimbare care s-ar fi înscris în contextul epocii[53]. S-a decis, astfel, eliminarea lui Pătrășcanu. Decizia de a-l suprima definitiv pe acesta o luase Gheorghiu-Dej, însă *acceptul* Kremlinului îl obținuse Miron Constantinescu. Aflat în vizită la Moscova, Miron a avut și misiunea de a cere aprobarea moscoviților pentru lichidarea lui Pătrășcanu[54]. Singurul răspuns primit din partea lui Malenkov a fost: *„Ваше дело!"* („Aceasta e afacerea voastră!")[55] Miron Constantinescu a confirmat acest lucru în 1968, în fața comisiei de partid care a analizat cazul Pătrășcanu[56].

Cazul Pauker – Luca – Georgescu

Un alt conflict major de la nivelul conducerii PCR/PMR l-a constituit afacerea *„devierii de dreapta"*, în urma căreia Gheorghiu-Dej reușea să înlăture ceea ce istoriografia a catalogat drept grupul „moscovit": Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu[57]. Diferendul, tranșat prin victoria lui Dej din 1952, avea, asemenea afacerii „Pătrășcanu", un substrat mai vechi și nu reprezenta altceva decât o luptă surdă pentru obținerea supremației în cadrul partidului. În realitate, conflictul i-a opus pe Dej și pe Ana Pauker, miza reprezentând-o nu atât conducerea partidului, cât mai degrabă sporirea și lărgirea cercurilor de influență și controlul asupra canalelor de decizie.

Primele disensiuni dintre Pauker și Dej au apărut încă din momentul întoarcerii în țară a Anei Pauker, în septembrie 1944. Se pare că Pauker nu văzuse cu ochi buni „lovitura de palat" din aprilie, prin care Foriș fusese înlăturat de la conducerea partidului[58]. Nu aproba nici atitudinea și nici implicarea partidului în evenimentele din 23 august; desigur, Pauker ar fi preferat ca Regele și partidele „istorice" să nu fi luat inițiativa de a întoarce armele împotriva Germaniei, așteptând ca trupele sovietice, aflate în ofensivă, să fie cele care ar fi „eliberat" Bucureștiul, oferind astfel Partidului Comunist un avantaj considerabil în raport cu celelalte partide politice[59]. „Conflictul" dintre Ana Pauker și Gheorghiu-Dej s-a dezvoltat astfel organic, opunând cele două figuri care concurau cu șanse reale pentru șefia comuniștilor români. Trebuie să ținem seama și de faptul că în toamna anului 1944 în cadrul PCdR exista o diarhie *de facto*. Conducerea din țară, după înlăturarea lui Foriș, era în mâinile unui trio format din Emil Bodnăraș, Constantin Pârvulescu și Iosif Rangheț, care susțineau candidatura lui Gheorghiu-Dej. La Moscova însă, Gheorghe Dimitrov aprobase la 23 februarie 1944 (la cererea Anei Pauker, e adevărat) formarea unui birou în străinătate (*Заграничный бюро*) al PCdR, la a cărui conducere se aflau Ana Pauker, Vasile Luca și Manole H. Manole[60]. Aceste două grupări aveau să își dispute întâietatea după 23 august 1944[61].

Conflictul dintre Dej și Pauker și-a consumat primul episod în zilele care au precedat prima Conferință Națională a PCdR/PCR (octombrie 1945). În cadrul întâlnirilor de dinainte de conferință, între liderii comuniști a existat o „dilemă" asupra căreia au căzut cu greu de acord. Cine urma să fie ales în fruntea partidului, în funcția de secretar-general[62]? Întâietatea, la acea vreme, și-o disputau Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ana Pauker. Acum știm că hotărârea a fost influențată de indicația pe care le-o oferise Stalin, care l-ar fi preferat pe Dej în dauna Anei Pauker. Atunci însă Vasile Luca ar fi făcut imprudența să propună o soluție deloc măgulitoare pentru Dej: ca el să fie ales în funcție, dar Ana Pauker să fi cea care urma să conducă, de fapt, partidul[63]. Un afront pe care Dej nu avea să-l uite, poate, niciodată. Dincolo de jignirea lui Vasile Luca, Gheorghiu-Dej primise un semnal clar în ceea ce privește autoritatea reală pe care el o avea în cadrul partidului: părerile erau încă împărțite și nu puțini erau cei care o preferau pe *„tovarășa Ana"*. După Conferința Națională a PCR, din octombrie 1945, în cadrul Secretariatului Comitetului Central, Dej rămăsese în inferioritate, părând a fi în totalitate „surclasat" de *troika* Ana Pauker–Vasile Luca–Teohari Georgescu. În cadrul Biroului Politic însă situația se echilibra, Chivu Stoica și Gheorghe Vasilichi fiindu-i fideli lui Dej. Poziția lui Constantinescu părea a fi decisivă, el fiind cel de-al șaptelea membru al Biroului Politic. În ciuda faptului că Miron Constantinescu a fost considerat un apropiat al Anei Pauker, e clar că opțiunea lui politică a fost în favoarea lui Dej. Faptele de mai târziu aveau să o arate.

E important de precizat în acest moment faptul că ceea ce astăzi definim drept conflictul dintre Dej și adversarii săi moscoviți nu a cunoscut episoade sau contre de duritate extremă. Mai mult decât atât, e necesar să spunem că dincolo de tentativa de *puci* din octombrie 1945, când Luca l-a testat pe Gheorghiu-Dej propunându-i o șefie formală, nici Ana Pauker și nici Vasile Luca sau Teohari Georgescu nu au întreprins acțiuni concrete împotriva lui Dej. Desigur, între ei au existat animozități, însă niciodată nu a părut că acestea pot lua o întorsătură decisivă în favoarea uneia din tabere. Disputele ulterioare pot fi calificate drept episoade de-a lungul cărora fiecare tabără încerca să testeze limitele celuilalt competitor.

Un alt scurtcircuit a apărut în toamna anului 1946, când Ana Pauker a decis revocarea din portofoliul pe care îl deținea în guvernul Petru Groza a reprezentantului Partidului Național Liberal. Dej nu avea să afle decât întâmplător de această decizie. Chestiunea s-a agravat în contextul în care mutarea Anei Pauker nu se făcuse cu acordul sovieticilor, care s-au arătat nemulțumiți de intențiile comuniștilor români. Se pare că Vîșinski fusese într-atât de contrariat de gestul Anei Pauker, încât i-ar fi propus lui Dej nici mai mult, nici mai puțin decât înlăturarea (și poate chiar *suprimarea*) ei[64]. Povestea acestei neînțelegeri nu avea să se sfârșească aici. Câteva luni mai târziu, aflat la Moscova, Gheorghiu-Dej avea să fie chestionat și de către Stalin în legătură cu neînțelegerile dintre el și Ana Pauker. Discuția dintre cei doi a avut loc în data de 10 ia-

nuarie 1947[65]. Peste mai bine de un deceniu, rememorând întâmplările din 1946–1947, Gheorghiu-Dej a sugerat că Ana Pauker și Vasile Luca ar fi făcut atunci presiuni asupra sovieticilor, încercând să îi convingă că Dej promovează în cadrul partidului o politică antisemită și șovină[66].

Un alt episod tensionat al acestei istorii urma să aibă loc în 1948 când, în cadrul unei ședințe a Biroului Politic, Miron Constantinescu l-a atacat violent pe Alexandru Iacob, afirmând despre acesta că ar fi un „provocator"[67]. Alexandru Iacob era unul dintre apropiații lui Vasile Luca, fiind adjunctul acestuia la Ministerul de Finanțe. Acesta era membru al partidului încă din 1931 și a făcut parte din conducerea filialei PCdR din Cluj în timpul războiului. În 1941, întreaga conducere a fost arestată de către DEF (poliția secretă din Ungaria) – mai puțin Iacob, care, astfel, a devenit suspect[68]. Până în 1952, Iacob s-a bucurat de protecția lui Vasile Luca și, chiar dacă și Dej îl considera „suspect", nu i s-a întâmplat nimic. Abia după „căderea" lui Luca, Iacob avea să fie și el arestat, inculpat și condamnat pentru *„subminarea economiei naționale"*[69].

E important de precizat faptul că implicarea lui Miron Constantinescu în cadrul acestui conflict de la vârf a fost de cele mai multe ori analizată din perspectiva relației pe care Miron o avea cu Ana Pauker. Despre care s-a spus că ar fi fost, în anumite momente, cordială. S-a pierdut astfel din vedere prăpastia ce se adâncea între Constantinescu și Vasile Luca. Avem motive să credem că Vasile Luca îl ignora constant pe Miron Constantinescu. Ba poate că îi și disprețuia ambiția și eforturile. Nu avem cunoștință de vreun moment de apropiere dintre cei doi. Ba chiar din contră. Peste ani, Gheorghiu-Dej își va reaminti cum obișnuia Vasile Luca să îl umilească pe Constantinescu[70]. Diferendele dintre cei doi s-au accentuat după 1949, în contextul în care Vasile Luca începuse să creadă că Miron îi subminează activitatea și controlul său asupra sectorului economic, odată cu preluarea funcției de președinte al Comitetului de Stat al Planificării.

Un alt dereglaj în relația dintre Gheorghiu-Dej și Ana Pauker a avut loc odată cu campania de verificare a membrilor de partid, finalizată în 1950. La plenara Comitetului Central al PMR (15–17 mai 1950)[71], care a trecut în revistă și desfășurarea campaniei de verificare a membrilor de partid, Gh. Gheorghiu-Dej l-a atenționat și mustrat pe Miron Constantinescu în legătură cu greșelile care se făcuseră în 1945–1947, când acesta o asistase pe Ana Pauker la campania de recrutări masive a PCR[72]. Câțiva ani mai târziu, rememorând momentul, Dej își amintea că atacul împotriva lui Miron o viza, de fapt, pe Ana Pauker: *„Dar știam că nu-l bat pe Miron, ci pe cel care a inițiat asta, și așteptam ca acela care a inițiat, care a dat linia aceasta"* să își recunoască vinovăția[73].

Doi ani mai târziu, Gheorghiu-Dej avea să găsească oportunitatea de a tranșa definitiv conflictul. E probabil ca planul să fi fost pus la punct cu ceva vreme în urmă. Sorin Toma, în lucrarea sa de memorii, vorbește despre o *„execuție-spectacol în opt acte"*[74]. Nu știm în ce măsură ipoteza pe care o sugerează Toma e cea adevărată, dar un lucru e sigur: a existat un plan bine pus la punct,

care a fost executat cu precizie. Preambulul evenimentelor l-a constituit venirea la București a doi consilieri sovietici – I.D. Zlobin și I.I. Makarov –, care aveau drept sarcină îndrumarea pentru realizarea unei reforme monetare. Indicațiile în legătură cu necesitatea unei reforme monetare în România fuseseră trasate de însuși Stalin încă din iulie 1951[75]. Vasile Luca ar fi fost reticent față de o asemenea idee, pretinzând că leul e încă „tare", iar problemele mai stringente ar fi altele: întărirea prețurilor, ridicarea salariilor muncitorilor și a bunăstării materiale și ameliorarea situației țărănimii, care adesea se vedea nevoită să își vândă produsele la prețuri insignifiante. Reținerile lui Vasile Luca față de o eventuală reformă monetară aveau să adâncească conflictul de la vârful partidului. Miron Constantinescu a fost însărcinat de Gheorghiu-Dej cu menținerea relațiilor cu cei doi consilieri sovietici, el facilitând în unele cazuri „dialogul" dintre ei și Vasile Luca. Concluziile celor doi consilieri i-au parvenit în ianuarie 1952 lui Stalin, prin intermediul unui raport, deloc favorabil ministrului de finanțe român. Conștient că în noul context ar fi putut beneficia și de sprijinul lui Stalin, Gheorghiu-Dej a declanșat cruciada împotriva lui Vasile Luca în ședințele Biroului Politic din 19–21 februarie 1952[76]. În prima zi de ședință, Constantinescu avea să dea citire unei *Dări de seamă* prin intermediul căreia se aduceau acuze grave la adresa colaboratorilor lui Vasile Luca de la Ministerul Finanțelor și de la Banca Națională, care erau suspectați de activitate dușmănoasă și sabotaj[77].

Ar trebui să stăruim o clipă și să relatăm o întâmplare anterioară acestui moment care exemplifică în mod vădit ruptura care se produsese la nivelul conducerii PMR. Sorin Toma considera întâmplarea ca fiind primul act din acea *„execuție-spectacol în opt acte"*. Este vorba despre modul în care s-a desfășurat faza finală a preparativelor pentru efectuarea reformei monetare din 1952[78], acțiune la care Sorin Toma a participat activ în calitatea sa de redactor-șef la *Scânteia*:

„Într-o seară, pe la ora zece – în ianuarie 1951[79] – primesc la redacție un telefon de la CC. Mi se cerea să mă duc de urgență la casa de odihnă Otopeni (ulterior transformată în sanatoriu geriatric) și acolo să iau legătura cu Miron Constantinescu, șeful comisiei centrale pentru reformă monetară. La Otopeni, Miron mi-a comunicat că aplicarea reformei va începe în dimineața următoare, la orele șase. Mi-a înmânat și textul comunicatului destinat opiniei publice, precum și câte un exemplar din fiecare bancnotă și monedă nouă. Comunicatul și fotografiile noilor «instrumente monetare» urmau să apară mai întâi, în exclusivitate, în Scânteia. *Toate informațiile referitoare la reformă, precum și operațiunile necesare fotografierii și tipăririi aveau să fie ținute în cel mai desăvârșit secret până la șase dimineața. (Erau precauții normale în pregătirea oricărei reforme de acest fel. Ceea ce m-a mirat însă a fost indicația de a nu ne adresa în nici un caz ministrului de Finanțe pentru lămuriri, ci numai lui Miron personal.)"*[80]

Ceea ce este frapant în legătură cu relatarea lui Sorin Toma este neimplicarea cvasitotală a lui Vasile Luca, care ocupa atunci portofoliul finanțelor, în aceste ultime preparative. E adevărat că Miron Constantinescu, în calitatea sa de șef al Comisiei centrale pentru reforma monetară, întrunea calitatea de a coordona acțiunea. Însă e de neînțeles atenționarea explicită referitoare la interzicerea oricărei comunicări cu Ministrul de Finanțe. Toma a interpretat această interdicție ca pe un prim semn al declanșării mecanismului de eliminare a lui Luca. Astfel, indicațiile de conspirativitate fuseseră aplicate în mod riguros. Cu toate acestea, în pofida precauțiilor, au existat *scurgeri* de informații în unele orașe, care au dus la un *asalt* al populației către magazine, cei *informați* vrând cu orice preț să scape de leii *vechi*. Vina a fost atribuită ulterior lui Vasile Luca și echipei lui de la Ministerul Finanțelor. Toma credea însă că tocmai cei care au instrumentat reforma ar fi lăsat în mod deliberat ca informațiile să „răsufle", astfel încât, mai târziu, să dispună de capete de acuzare împotriva lui Vasile Luca[81].

La o săptămână după tumultuoasele ședințe ale Biroului Politic din 19–21 februarie 1952, a fost convocată o ședință Plenară a Comitetului Central, prilej pentru Gheorghiu-Dej și apropiații săi să declanșeze o ofensivă hotărâtoare împotriva lui Vasile Luca. Se pare chiar că membrii Comitetului Central au fost convocați ceva mai devreme, prilej cu care li s-au înmânat copii ale documentelor ce urmau să fie discutate în cadrul Plenarei. Gestul trădează *complotul* pus la cale de oamenii lui Gheorghiu-Dej. Discuțiile purtate de-a lungul a trei zile au fost chinuitoare pentru Vasile Luca, care nu a înțeles încă de la început că debarcarea sa fusese deja hotărâtă. Drept care a continuat să le răspundă arogant tovarășilor săi, așa cum făcea de obicei. Ilustrativă e replica pe care i-a dat-o lui Miron Constantinescu, exasperat fiind de insistențele și întreruperile acestuia. O replică care suna a blestem: *„Respectă cel puțin vârsta, dacă nu calitatea mea. Dacă vrei, treci în locul meu; dacă întreruperile le-ai învățat de la mine, poți să-mi iei locul. De ce permanent mă întrerupi și cu atâta patimă?* Și tov. Miron și fiecare la rândul său poate fi criticat și la fiecare poți găsi și lipsuri și greșeli [subl. m. – Ș.B.]"[82].

La câteva zile după ședința plenară, Biroul Politic al CC al PMR a decis desărcinarea din funcția de ministru al finanțelor a lui Vasile Luca, în locul căruia urma să fie numit Dumitru Petrescu[83]. E adevărat însă că Luca a rămas membru al Biroului Politic, participând cu seninătate la evenimentele care au precedat și pregătit debarcarea lui definitivă.

În aprilie, Gh. Gheorghiu-Dej, Miron Constantinescu, Alexandru Moghioroș și Gheorghe Apostol au plecat la Moscova[84]. Întâlnirea cu Stalin a fost dificilă pentru delegația română, care a trebuit să suporte criticile liderului de la Kremlin în legătură cu „afacerea" Luca[85]. În noaptea ce a urmat, delegația românească a fost sculată la ora două noaptea și invitată să cineze cu Stalin. Atunci, la masă, Stalin i-a reamintit lui Dej faptul că îl sfătuise de mult timp să se descotorosească de Ana Pauker. Conform spuselor lui Apostol, Miron ar

fi intervenit atunci imprudent, afirmând că *„tovarășul Dej e cam sentimental"*[86]. Întors la hotel, Dej l-ar fi informat scurt pe Constantinescu: *„Miroane, ai sarcina să o împuști în cap pe Ana Pauker"*. Tot Apostol își amintește că Miron a izbucnit în plâns și a continuat să plângă tot drumul de la Moscova la București[87]. O greșeală pe care Gheorghiu-Dej nu avea să o uite niciodată și care, la un moment dat, avea să se întoarcă ca un bumerang împotriva lui Miron.

Povestea avea să se încheie în cadrul ședințelor Biroului Politic (din 26 mai 1952)[88] și al ședinței Plenare a CC al PMR (din 26–27 mai)[89]. Miron Constantinescu și-a îndeplinit cu conștiinciozitate misiunea în cadrul acestor ședințe, atacându-i fără menajamente pe Vasile Luca și Ana Pauker. Robert Levy crede că rezoluția Plenarei din 26–27 mai era definitivată încă din luna februarie–martie. Un grup de activiști de partid, cunoscători ai limbii ruse, au fost izolați pentru patru zile și patru nopți în biroul lui Alexandru Moghioroș, cu scopul de a traduce textul rezoluției. După câte se pare, textul fusese redactat de către Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi[90], în strânsă colaborare cu câțiva activiști sovietici, în special cu Mark Borisovici Mitin, la vremea respectivă redactor responsabil al publicației Cominformului – *Pentru pace trainică, pentru democrație populară*, și un sfătuitor apropiat al lui Gheorghiu-Dej[91]. Documentele au fost apoi dactilografiate la Secția Externă a Comitetului Central, condusă de Chișinevschi, și trimise direct agentului MGB Nikolai Șutov, la Ambasada Sovietică. La rândul său, Șutov îi transmitea lui Chișinevschi periodic directivele trasate de Kremlin[92].

Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu au fost excluși din funcțiile pe care le ocupau în partid. În chip firesc, ulterior s-a împărțit și *prada* – odată cu alegerea noilor foruri superioare ale partidului, Biroului Politic, Biroului Organizatoric și Secretariatului Comitetului Central. Miron Constantinescu nu numai că și-a păstrat locul în Biroul Politic, ci a fost ales membru al Secretariatului, alături de Gh. Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi, Alexandru Moghioroș și Gheorghe Apostol[93].

La doar o săptămână de la tranșarea conflictului, Miron Constantinescu, în noua sa calitate de secretar al Comitetului Central, se prezenta în fața cadrelor de conducere din sectorul economic pentru a expune și supune discuțiilor Hotărârea Plenarei Comitetului Central din mai 1952[94]. În realitate, chestiunea se rezuma la informarea cadrelor partidului în legătură cu „afacerea" devierii de dreapta. Constantinescu a discutat atunci senin despre ultimele epurări. Pe Vasile Luca îl asemuia lui Buharin[95], acuzându-l de „buharinism"[96]; tot despre el afirma că ar fi negat *„rolul de hegemon al clasei muncitoare* [și] *însemnătatea luptei duse de clasa muncitoare"* și că ar fi divulgat secrete în legătură cu reformele din 1947 și 1952, aducând grave prejudicii statului. Nici ceilalți doi deviatori nu au scăpat de tirul vitriolic al lui Constantinescu. Teohari Georgescu a fost etichetat ca fiind *„lipsit de combativitate și caracterizat printr-o moliciune mic-burgheză"*, și acuzat de *„greșeli și de spirit necombativ față de dușman"*[97]. Alături de Ana Pauker, Georgescu se făcea vinovat de

împăciuitorism. Ana Pauker era acuzată atât de deviere de dreapta – în chestiunea colectivizării și datorită atitudinii împăciuitoriste față de Vasile Luca –, cât și de deviere de stânga – întrucât nu ar fi respectat principiul liberului consimțământ al țăranilor în chestiunea intrării în gospodăriile agricole colective (GAC)[98].

Cădea cortina peste o etapă din istoria partidului. Tot răul de dinainte putea fi pus acum pe seama „deviatorilor", care deveneau alibiul perfect care justifica orice eroare din trecut. În încheierea expunerii sale, Constantinescu a reluat obsesiv ideile *„unității de monolit"*, a *„intransigenței împotriva oricărui oportunism"* și a *„luptei necruțătoare împotriva dușmanului de clasă"*. Pentru o vreme, peste Partidul Muncitoresc avea să domnească o liniște nefirească.

CAPITOLUL NOUĂ

La apogeul puterii

„S-a dat indicația tuturor salariaților să se spună nu tov. Miron, ci tov. președinte."[1]

În 30 decembrie 1947, M.S. Regele Mihai I semna actul de abdicare sub amenințarea unui pistolet și a represaliilor ce urmau să fie aplicate unui număr de studenți, unii dintre ei arestați încă din noiembrie 1945[2]. În după-amiaza aceleiași zile, se reunea, într-o sesiune extraordinară, Parlamentul unicameral al Regatului României, care lua act de abdicarea M.S. Regele și vota în unanimitate proclamarea Republicii Populare Române. În acea după-amiază geroasă se sfârșea o epocă și debuta o alta, a „democrației populare". În numărul special de Anul Nou, pe frontispiciul *Scânteii* tronau aceste două informații care vor fi căzut ca un trăsnet asupra societății românești. Tot pe prima pagină a ziarului era reprodus în facsimil și actul de abdicare al M.S. Regele Mihai I al României, și erau prezentate și noile organe de conducere ale Republicii – în fruntea căreia era instalat un Prezidiu din care făceau parte: Constantin I. Parhon, Mihail Sadoveanu, Ștefan Voitec, Gh.C. Stere și Ion Niculi[3]. Acest organ de conducere provizoriu urma să reprezinte puterea executivă în cadrul Republicii până la intrarea în vigoare a noii Constituții.

Miron Constantinescu lua parte la aceste momente „istorice", în calitatea sa de deputat ales în circumscripția electorală Covurlui. Schimbarea regimului politic din România avea să fie însoțită și de o remaniere guvernamentală. Prilej pentru Miron Constantinescu pentru o nouă „promovare", el fiind numit în funcția de subsecretar de stat în Ministerul Educației Naționale[4]. Câteva luni mai târziu, în contextul unei noi remanieri guvernamentale, Constantinescu va mai face un pas simbolic în ierarhie, în condițiile în care avea să i se încredințeze portofoliul Minelor și Petrolului. Un minister departe de a fi puțin important, dacă ne gândim la resursele importante de petrol și cărbune de care dispunea România. Poate că anul petrecut în fruntea acestui minister avea să creeze premisele numirii lui Miron Constantinescu în fruntea Comitetului de Stat al Planificării[5], organism care va avea drept scop pregătirea României pentru trecerea către o economie planificată, după modelul Uniunii Sovietice.

Odată cu capitolul anterior, am renunțat la o abordare pur cronologică a subiectului. Scurta noastră digresiune a avut un scop precis, și anume să înțelegem ascensiunea lui Miron Constantinescu în cadrul structurilor de conducere

ale Partidului Comunist/Muncitoresc Român din perspectiva relației acestuia cu liderul partidului, Gheorghe Gheorghiu-Dej. În cadrul capitolului de față, ne propunem să ne reîntoarcem puțin în timp, pentru a putea reface, și astfel înțelege, traiectoria profesională a lui Miron Constantinescu în anii ce au urmat instaurării Republicii Populare Române. Reperele importante ale carierei sale profesionale în perioada 1948–1955 sunt legate de promovarea în funcția de președinte al Comitetului de Stat al Planificării, dar și de funcțiile pe care le deține în structurile de conducere a PMR: membru al Biroului Politic, membru al Biroului Organizatoric (1950–1952) și membru al Secretariatului CC al PMR (1952–1954). Odată cu instaurarea Republicii Populare, în calitatea sa de membru al Biroului Politic sau al Biroului Organizatoric al Comitetului Central, și mai apoi de membru al Secretariatului Comitetului Central, Constantinescu a rămas o piesă importantă în cadrul aparatului de decizie al statului. El a fost unul dintre cei care și-au dat girul pentru toate măsurile coercitive și punitive prin care regimul reușea să își impună un control total asupra societății românești. Pe de altă parte, din postura de președinte al Comitetului de Stat al Planificării, Miron Constantinescu a instrumentat implementarea primelor două planuri economice de stat anuale, dar și a primului plan cincinal. Politicile economice promovate de către partid prin intermediul CSP-ului au avut și consecințe negative asupra traiului cotidian al populației, care a fost nevoită să îndure o vreme lipsuri chiar și în ceea ce privește bunurile de larg consum.

Înainte de a ajunge însă în fruntea Comitetului de Stat al Planificării, Constantinescu și-a făcut „ucenicia" ministerială în portofoliul Minelor și Petrolului, post în care este numit în data de 15 aprilie 1948[6]. La minister, Constantinescu lucra intens alături de consilierii sovietici. La doar câteva luni de la instalarea în funcție, reușise întocmirea unui raport detaliat asupra situației industriei petrolifere din România[7]. Constantinescu trimitea raportul către membrii Secretariatului – lui Gheorghiu-Dej, Ana Pauker și Vasile Luca, insistând pentru convocarea unei ședințe a Secretariatului CC al PMR sau a Biroului Politic în cadrul căreia să se discute *„situația industriei petrolifere din România"*[8]. În mare, raportul întocmit cu largul concurs al consilierilor sovietici insista asupra beneficiilor centralizării și planificării, care ar fi dus la creșteri semnificative ale producției – de la 3,8 milioane de tone în 1947, la aproximativ 6 milioane de tone în 1950[9]. Șase luni mai târziu, întocmind bilanțul pe anul 1948, Constantinescu raporta depășirea previziunilor raportului menționat[10].

La *Mine și Petrol*, Miron Constantinescu nu a lăsat prea multe *urme*. Dincolo de atribuțiunile firești care îi reveneau pe linie profesională, în calitatea lui de ministru, Constantinescu avea să-și dovedească însă una dintre *calitățile* pe care și-o va păstra de-a lungul întregii sale vieți: vigilența în a-i depista pe *dușmanii regimului*. Cât timp a stat în portofoliu, Constantinescu a fost preocupat de operarea unei selecții drastice a personalului din minister. Într-o scrisoare pe care i-o adresa lui Gheorghiu-Dej, Constantinescu deconspira aproape întreaga conducere a organizației de partid din minister, aflând peste

tot numai „dușmani": secretarul Nicolae Basarab era suspectat că ar fi fost în tinerețe legionar; despre Geo Ionescu, responsabilul organizatoric, Constantinescu afirma că fusese agent al Siguranței în timpul lui Carol II și comisar la Serviciul Special al Siguranței în vremea lui Antonescu; Ecaterina Diaconu, responsabila cu educația politică, era și ea în culpă, fiind sora unui fost comandant legionar; despre fostul responsabil organizatoric, Anton Mihăilescu, același Constantinescu afirma că e un *„element corupt și necinstit"*; nici președintele Sindicatului din Minister, Octavian Ifrim, nu scăpase vigilenței lui Constantinescu – el era vinovat de a fi fiul lui Traian Ifrim, fost șef cuzist și primar în vremea lui Antonescu[11]. Concluziile lui Constantinescu despre situația din ministerul pe care îl conducea sunt edificatoare: *„avem de-a face nu cu un caz întâmplător, ci cu o adevărată bandă organizată, reunind legionari, cuziști, foști agenți și comisari de Siguranță din timpul lui Antonescu și Carol II, maniști, elemente reacționare în general, bandă care are ramificații în mai multe ministere: Mine și Petrol, Sănătate, Industrie, Agricultură, Institutul de Statistică și – ceea ce este mai grav – are legături și în Ministerul de Interne"*[12].

Președinte al Comitetului de Stat al Planificării[13] – primul plan cincinal

CSP – organizare, funcționare, structură

Comitetul de Stat a Planificării (CSP) a fost înființat prin Decretul nr. 119 din 1 iulie 1948, ca organ guvernamental pentru planificarea economiei naționale[14]. CSP funcționa în subordinea Consiliului de Miniștri[15], rolul acestui organism fiind acela de a se constitui, în primă fază, într-o platformă de dialog între CM și ministerele economice, cu scopul de a elabora planul general al economiei naționale. Inițial, CSP era structurat ca o instituție cu personal limitat: un președinte (ales dintre vicepreședinții Consiliului de Miniștri), un vicepreședinte (ales dintre miniștrii cu portofolii economice), un ministru adjunct și un număr de membri[16]. Comitetul urma să se întrunească la convocarea președintelui, ori de câte ori era necesar. Președintele CSP putea convoca la ședințe și pe miniștrii cu portofolii economice, dacă acesta considera că prezența lor era necesară[17].

În subordinea CSP urmau să funcționeze mai multe secții, după modelul *Gosplan*-ului sovietic[18]: Secțiunea Planurilor, Secțiunea Coordonării Planurilor, Secțiunea Controlului Executării Planului, Secțiunea de Studii și Documentare, Direcțiunea Personalului și Administrației, Direcțiunea Contabilității și Serviciul Presei și Publicațiunilor[19]. Odată cu intrarea în vigoare a Decretului nr. 119/1 iulie 1948, erau abrogate Legea nr. 136/1946 pentru înființarea Consiliului Superior al Economiei Naționale, precum și Legea nr. 248/1947 privind instituirea Comisiunii pentru Redresare Economică și Stabilizare Monetară,

ambele instituții fiind desființate. Mai mult, Institutul Central de Statistică trecea, la rândul său, în subordinea CSP, însă urma să funcționeze în continuare potrivit legii sale organice[20].

La nici o lună de la promulgarea Decretului de înființare a CSP, Consiliul de Miniștri reușise să întocmească și să adopte un „Regulament pentru organizarea și funcționarea Comitetului de Stat a Planificării"[21]. Regulamentul întărea câteva dintre dispozițiile cuprinse în Decretul de înființare a CSP-ului – structura de conducere a Comitetului rămânând aceeași, singura mențiune în plus fiind stabilirea numărului de membri la 15–20. Noutatea o constituia organizarea aproape „tentaculară" a secțiilor din subordinea CSP, care erau structurate în diviziuni, la rândul lor împărțite în mai multe grupe[22]. Numărul posturilor bugetate era preconizat să ajungă la cel puțin 862 – dintre care 287 urmau să fie funcții de specialitate, iar 575 funcții administrative[23].

Odată cu reorganizarea structurii Consiliului de Miniștri – aprilie 1949, Comitetul de Stat al Planificării este inclus în cadrul Secției a IV-a a Consiliului de Miniștri, alături de Ministerul de Finanțe, Ministerul Aprovizionării, Comisia de Standardizare, Comitetul pentru Prețuri, Direcția Generală a Statisticii, Comisia de Norme și Salarii și Comisia de State. Toate aceste organisme urmau să fie coordonate de către unul dintre vicepreședinții Consiliului de Miniștri[24]. Nu peste mult timp, în 1952, sub președinția lui Miron Constantinescu, Comitetul de Stat a Planificării a suferit o modificare substanțială. Motivațiile schimbărilor erau rezumate de către Constantinescu într-un *referat* adresat Prezidiului Marii Adunări Naționale a RPR[25]: se preciza faptul că organizarea Comitetului de Stat al Planificării, așa cum fusese stabilită în 1949, nu mai corespundeau condițiilor și sarcinilor pe care CSP le avea în 1952[26]. Unele dintre atribuțiile vechi ale CSP-ului fuseseră trecute în sarcina altor organisme – Comitetul de Stat al Aprovizionării, Sfaturile Populare etc.[27]; în plus, reorganizarea Comitetului devenea o necesitate în condițiile în care se impunea o modificare a structurii organizatorice: unele diviziuni încetaseră să mai existe, apărea și necesitatea înființării altora noi[28].

Miron Constantinescu – președinte al CSP

Primul președinte al Comitetului de Stat al Planificării a fost Gheorghe Gheorghiu-Dej, care a ocupat această funcție până în 24 aprilie 1949, când la șefia CSP este numit Miron Constantinescu. Ne-am putea întreba care să fi fost resorturile unei asemenea numiri, în condițiile în care experiența în domeniu economic a lui Constantinescu era cvasiinexistentă? Nu trebuie să uităm însă că noul organism – Comitetul de Stat al Planificării –, apare în contextul desființării Comisiei Ministeriale de Redresare Economică și Stabilizare Monetară, devenind practic un moștenitor al defunctei Comisii. Astfel că numirea lui Gheorghiu-Dej în funcția de președinte e firească. Așa cum la fel de firească e și predarea ștafetei lui Miron Constantinescu – fostul Secretar al Comisiei Ministeriale desființate în 1948. Timpul avea să demonstreze însă că

decizia nu va fi una fericită. Scrupulozitatea și acribia lui Constantinescu, dorința lui de a excela într-un domeniu pe care, trebuie să o spunem, nu îl stăpânea mai deloc nu aveau să fie de ajuns pentru a reuși. În 1951, pe când se afla în vacanță la Moscova, Constantinescu îi scria lui Dej, informându-l că încearcă să suplinească lipsa pregătirii sale în domeniile economie și finanțe. Soluția la care recursese Constantinescu nu are nevoie de alte comentarii: *„M-am gândit la cele discutate cu Dvs., este just că pregătirea noastră economică este insuficientă – de aceea m-am apucat din nou să revăd* Capitalul, *vol. I și II, profitând de faptul că am mai mult timp liber aici. Cred însă că va trebui să ne rezervăm timp pentru studiul problemelor economice și financiare și în perioada de muncă a anului, nu numai în concediu"*[29].

S-au păstrat în arhive și caietele în care Miron Constantinescu lua notițe la fiecare întâlnire a CSP-ului, cu rigoarea unui elev de școală generală[30]. Își nota cu grijă sus, în dreapta paginii, cu scris mărunt, data fiecărei întâlniri. Titlul era centrat, scurt, sugestiv și adeseori subliniat. În stânga, de-a lungul paginii, sau dedesubtul titlului, Constantinescu îi enumera pe toți cei prezenți la respectiva întâlnire. Cu aceeași precizie, ordonat, pe puncte, în paragrafe distincte, își nota ordinea de zi a discuției și punctele de vedere ale fiecăruia. Există și o dimensiune obscură a notițelor sale care nu poate fi descifrată aproape deloc. În mod constant, Constantinescu umplea filele caietelor sale cu cifre, procente, denumiri de întreprinderi și/sau fabrici, fără o logică anume, sau cu o logică pe care numai el putea să o înțeleagă. Uneori desena anumite *procese* pe care, se prea poate, încerca să le înțeleagă: cum ar fi extragerea calcopiritei dintr-o carieră cu o morfologie foarte tânără, undeva în Harghita (!).

Timp de șase ani, Miron Constantinescu s-a aflat în fruntea Comitetului de Stat al Planificării. Perioada petrecută la CSP nu a fost lipsită de incidente. Motivele acestora se poate să fi fost legate pe de o parte de caracterul dificil al lui Constantinescu, despre care se spunea că era extrem de *contondent* în relațiile cu subordonații[31]. Pe de altă parte, lipsa de experiență în domeniul economic a lui Constantinescu nu ar fi înlesnit deloc relațiile cu ceilalți membri ai Comitetului. Sunt destule mărturii care indică aceste fapte. Miron era un șef „mizerabil", iar intransigența lui la nivel decizional augmenta și nu rezolva problemele cu care se confruntau cei din conducerea CSP. De altfel, în cadrul Plenarei Comitetului Central al PMR din 15–17 mai 1950, Constantinescu nu s-a sfiit a arunca o vină generalizată asupra întregii instituții pe care o conducea: *„în alte sectoare de stat, cum este Comitetul de Stat al Planificării, care este o instituție nouă / a fost creată acum un an și jumătate /; totuși prin faptul că în această instituție predomină 80% elementul mic-burghez și aceste elemente ocupă pozițiile principale în această instituție, mare parte deși sunt membri de partid, sunt elemente carieriste, elemente ambițioase, pline de amor propriu și care au pus amorul lor propriu și orgoliul lor personal deasupra intereselor Partidului"*[32]. Se pare că acea *calitate* a lui Constantinescu despre care vorbeam anterior nu se estompase, el continuând să-i *vâneze* pretutindeni pe *dușmanii partidului*.

Au existat unele „scandaluri" la CSP care au ajuns chiar în atenția conducerii partidului. Mai mulți membri importanți ai Comitetului au ajuns până într-acolo încât și-au exprimat nemulțumirile sub forma unor scrisori de protest. O asemenea „criză" de la Comitetul de Stat al Planificării s-a consumat în 1950[33]. În centrul atenției au fost atunci Petru Năvodaru[34], Ilie Zaharia[35], Simion Zeigher[36], Simon Katz[37] ș.a. Escaladarea divergențelor a survenit în timpul unei ședințe a cadrelor de conducere din CSP, unde s-a discutat chestiunea colaborării cu ministerele[38]. În urma acelor discuții, în ședința Secretariatului CC al PMR din 15 mai 1950 s-a hotărât ca Miron Constantinescu și Alexandru Moghioroș să fie însărcinați cu rezolvarea *„problemei cadrelor de la CSP"*[39]. Astfel că, la cererea lui Moghioroș, Petre Năvodaru a întocmit un raport în cadrul căruia îl ataca fără menajamente pe Constantinescu, acuzându-l de superficialitate, pedantism, dar și de faptul că este brutal cu subordonații săi, pe care îi intimidează și nu le permite să ia cuvântul:

„Consacrând multă vreme catedrei şi revistei Problemele economice*, mai având – fără îndoială – şi alte multe sarcini, tov. Miron Constantinescu nu găseşte timp suficient pentru chestiunile planificării, pe care le tratează cu un ciudat amestec de superficialitate şi pedantism, fără să încerce să intre în miezul lor"*; sau *„munca CSP suferă de pe urma muncii superficiale şi dezordonate a tovarăşului Miron Constantinescu"*; sau *„pentru a reacţiona contra «familiarismului» care domnea în colectivul de consilieri ai CSP la venirea sa, şi care este într-adevăr imputabil tov. Zeigher, tov. Miron Constantinescu a procedat la «o luare în mână» brutală, intimidând pe consilieri astfel încât foarte puţini mai îndrăznesc să ia cuvântul şi să spuie o părere alta decât a lui"*[40]. Mult mai grav e că același Năvodaru susținea că Miron Constantinescu nu avea curajul să îl înfrunte pe Vasile Luca. Drept care, propunea, nici mai mult, nici mai puțin decât numirea lui Luca în fruntea CSP-ului[41].

În ciuda „protestelor" față de metodele de muncă ale lui Miron Constantinescu, acesta din urmă a avut câștig de cauză în tot acest conflict. Conducerea partidului nu a văzut cu ochi buni aceste tendințe centrifuge. Nemulțumiții au fost nevoiți să își recunoască greșelile și să își facă o *autocritică* serioasă – Ilie Zaharia și-a recunoscut chiar *„atitudinea nepartinică"*[42], în timp ce Simion Zeigher a vorbit despre manifestările sale *„nesănătoase"* și despre *„discuțiile laterale, neconforme cu metodele de lucru ale Partidului"*, care erau, în fond, *„antipartinice"*[43]. Din discuții ulterioare, s-ar putea deduce faptul că respectiva „criză" de la CSP s-ar fi tranșat la cel mai înalt nivel. Peste ani, Gheorghiu-Dej nu uitase că Vasile Luca fusese extrem de hotărât în a-l „elimina" pe Miron din funcția de președinte al CSP. Dej își amintea episodul în 1961, în cadrul unei ședințe a Biroului Politic, afirmând că el fusese cel care îi luase atunci apărarea lui Miron Constantinescu și îl scăpase pe acesta de *furia* lui Vasile Luca[44].

Primul plan cincinal

Economia românească era într-o situație dezastruoasă la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Marile pierderi suferite în anii 1940–1943 aveau să se amplifice în 1944. Ieșirea României din alianța cu Germania, după 23 august 1944, nu a modificat situația, România continuând să susțină efortul de război, de această dată alături de trupele Puterilor Aliate. În perioada 23 august 1944–9 mai 1945, economia românească a continuat să pună la dispoziția frontului însemnate cantități de armament, muniții, alimente și carburanți[45].

Evoluția economiei românești postbelice a fost influențată și de semnarea la 12–13 septembrie 1944 a Convenției de Armistițiu cu Puterile Aliate. Aceasta îi impunea României statutul de stat învins și o obliga, prin punctul unsprezece al acestei Convenții, la plata unor uriașe despăgubiri de război, eșalonate pe durata a șase ani: *„Pierderile pricinuite Uniunii Sovietice prin operațiunile militare și prin ocuparea de către România a teritoriului sovietic vor fi despăgubite de către România față de Uniunea Sovietică, însă, luând în considerare că România nu numai ca s-a retras din război, dar a și declarat război și în fapt duce război contra Germaniei și Ungariei, Părțile sunt de acord ca compensațiile pentru pierderile menționate să nu fie plătite în întregime de România, ci numai în parte, și anume în suma de 300 milioane dolari ai Statelor Unite, plătibili în curs de 6 ani, în mărfuri (produse petrolifere, cereale, materiale lemnoase, vase maritime și fluviale, diverse mașini etc.). România va plăti despăgubiri pentru pierderile pricinuite în România proprietăților celorlalte State Aliate și naționalităților lor, pe timpul războiului, despăgubiri a căror sumă va fi fixată la o dată ulterioară"*[46]. Practic, economia românească era subordonată necesităților sovietice pe perioada următorilor șase ani.

Statisticile indică totuși faptul că până în 1950 se reușise stabilizarea și refacerea economiei naționale, volumul producției industriale depășindu-l pe cel din 1938, an etalon pentru economia românească interbelică. După *naționalizarea* din vara anului 1948[47], s-au creat premisele trecerii către planificarea centralizată a economiei. Primele planuri economice au fost anuale – în 1949[48] și 1950[49], comunicările oficiale indicând o depășire a acestor planuri cu 8% și 3,4%. Scopul declarat al celor două planuri anuale era acela de a pregăti economia românească pentru primul plan cincinal, care urma să „coordoneze" economia națională în perioada 1951–1955[50]. Alegerea anului 1951 pentru începutul primului plan cincinal nu era întâmplătoare. Ba chiar din contră, opțiunea era dictată de necesitatea de a *racorda* planul cincinal al României celui de-al cincilea plan cincinal al Uniunii Sovietice, care urma să debuteze la 1 ianuarie 1951[51].

Este interesant de urmărit stângăcia cu care a fost abordată problema acestor două „teste" ce aveau drept scop pregătirea economiei românești pentru primul plan cincinal. În 1949 cel puțin, planul de stat anual a suferit mai multe revizuiri și restructurări: în cadrul ședinței Secretariatului CC al PMR din data de 12 septembrie 1949 s-a discutat revizuirea planului de investiții[52]; discuția pe aceeași temă s-a reluat și două săptămâni mai târziu, în cadrul ședinței

Secretariatului din 29 septembrie 1949[53]; în ședința din 30 septembrie s-a decis chiar rediscutarea *„pe baze realiste"* a planului pe trimestrul al IV-lea al anului 1949[54]; în fine, o nouă revizuire a planului a fost dezbătută și în data de 12 octombrie[55]. Părea că guvernanții încearcă să învețe din mers principiile economiei planificate. Al doilea plan anual de stat a fost gata la sfârșitul lunii decembrie 1949, atunci când Miron Constantinescu a supus dezbaterilor, în cadrul unei ședințe a Biroului Politic (27 decembrie), atât proiectul de lege referitor la următorul plan anual, cât și raportul detaliat întocmit pe baza legii respective[56]. Este important de spus că în cadrul discuțiilor s-a subliniat aportul important al consilierilor sovietici în realizarea planului de stat pe 1950, spre deosebire de situația din urmă cu un an, când implicarea acestora fusese mai redusă[57].

Primul Plan Cincinal a fost întocmit pe baza principiilor și directivelor stabilite de Biroul Politic al CC al PMR în ședința din 13 aprilie 1950[58]. La redactarea și întocmirea acestui plan un rol însemnat l-ar fi avut și consilierii sovietici. Aceștia au asistat echipa de la CSP pe întreaga durată a redactării, fiind consultați și în ceea ce privește nivelul investițiilor[59]. Discuțiile care au urmat, în cadrul ședinței Biroului Politic indică o sumă de neclarități și un amatorism cras al interlocutorilor. Ele s-au purtat mai ales în legătură cu forma proiectului planului cincinal și nicidecum față de fondul problemelor. Unii dintre membrii BP ridicau probleme hilare, referitoare la anumite formule, despre care se credea că ar fi fost nefericit alese, iar discuția, uneori, părea chiar lipsită de sens:

„TOV. CHIȘINEVSCHI: *La prima pagină, la punctul d. să se scrie – «realizarea principiului* socialist*».*

Ar fi necesar să se pună ca sarcină dezvoltarea cercetărilor geologice.

TOV. RĂDĂCEANU: *La punctul c. se vorbește despre* toate felurile *de cooperație. Dar nu mai rămâne decât de consum și meșteșugărești.*

TOV. LUCA: *Trebuie spus «cooperative de producție industrială», și nu meșteșugărești, căci acesta este scopul ns.*

TOV. RĂDĂCEANU: *La punctul 6 se vorbește despre «crearea bazelor materiale necesare pentru transformarea socialistă ...» cred că forma aceasta nu-și are rostul*

*Jos se vorbește despre «*utilizarea rațională *a căilor fluviale». Eu cred că ele nu sunt utilizate deloc, așa că e vorba despre a le face navigabile.*

TOV. IORDĂCHESCU: *Vorbind despre «cooperative de producție industrială», intrăm pe calea unei industri care nu este industrie.*

TOV. LUCA: *Aceasta este calea de transformare socialistă. În US astfel de cooperative au și salariați.*

TOV. ANA PAUKER: *În aceste propuneri am pus lucrurile cam pe dos. Oare putem spune «...electrificare... trecere treptată a micii producții...» înainte de a dezvolta industria? Pe baza industrializării socialiste putem trece la îndepărtarea elementelor chiaburești, a colectivizării, iar pe baza colectivizării, la lichidarea chiaburimii. Ori, aici le-am pus pe dos. Nu-i just politicește*

să punem așa, ci trebuie pus întâi problema industriei până în pag. 2 la punctul 6, și aici să spunem «...aceasta ne va face posibilă trecerea la transformarea socialistă a agriculturii...» punctul care vine la pag. 1 a trecerii micii proprietăți țărănești la socialism. Punctul a. ne-ar face posibil punctul b., lichidarea elementelor capitaliste din sectorul economic. În sfârșit, după aceste două puncte principale, industrializarea și colectivizarea, vine punctul 3, care-și are importanța lui, cooperația. Apoi de ce se pune 80% față de 1949, și nu față de 1950?"[60]

Supus unui „rechizitoriu" atât de halucinant, Miron Constantinescu nu are decât o replică pentru ultima întrebare pe care i-o adresase Ana Pauker. Răspunsul său e edificator: *„Ne-am orientat după cuvântarea tov. Gheorghiu de la 22 August. De altfel, am putea merge la 80% față de 950. Putem schimba*"[61].

De altfel, întreg procesul de realizare a planului a fost unul anevoios. În primul rând, colaborarea cu ministerele a fost una defectuoasă, în sensul că propunerile făcute de către departamentele de la planificare erau adeseori respinse de către ministere, care nu acceptau *tutela* CSP-ului. Chestiunea a fost discutată într-o ședință extraordinară a cadrelor din conducerea CSP-ului în mai 1950, în cadrul căreia discuțiile au luat o turnură nu tocmai plăcută[62]. Chestiunea conlucrării CSP-ului cu ministerele a fost dezbătută o săptămână mai târziu, în cadrul unei ședințe a Secretariatului CC al PMR, în cadrul căreia a fost invitat și Miron Constantinescu, care trebuia să prezinte stadiul lucrărilor de elaborare a cifrelor de control ale planului cincinal[63]. În cadrul discuțiilor, Vasile Luca s-a arătat nemulțumit în legătură cu chestiunea încă ambiguă a instituției/ilor care urmau să dicteze linia planului. Voalat, acesta arăta cu degetul către Miron Constantinescu și echipa lui de la CSP, care nu ținea tot timpul seama de indicațiile ministerelor. Chestiunea nu s-a acutizat însă, fiind tranșată de intervenția lui Gheorghiu-Dej care a admis necesitatea conlucrării cu ministerele, însă în condițiile pe care le trasează CSP-ul, care, la rându-i, trebuie să urmeze cu strictețe indicațiile venite de la forurile superioare ale partidului (Biroul Politic și/sau Secretariatul Comitetului Central al PMR) – indicațiile partidului se rezumau la două directive considerate a fi prioritare: industrializarea și transformarea socialistă a agriculturii[64].

În ședința din 14 decembrie 1950 a Marii Adunări Naționale, Miron Constantinescu, în calitatea sa de președinte al CSP, a făcut o expunere asupra *„Planului cincinal de dezvoltare a economiei naționale a RPR pe anii 1951–1955"*. În cadrul acestei expuneri, el a ținut să sublinieze faptul că *„primul Plan cincinal este rezultatul luptelor eroice duse de clasa muncitoare din țara noastră, condusă de Partidul Comunist Român* [sic!], *pentru eliberarea de sub jugul exploatării, este rezultatul luptei și activității tuturor oamenilor muncii din RPR sub conducerea Partidului nostru, pentru făurirea unei vieți îmbelșugate, culte și fericite*"[65]. Constantinescu nu uita să închine *osanale* și *„Măreței Țări a Socialismului Învingător, Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice"* și *„geniului omenirii muncitoare, învățătorul și îndrumătorul nostru în lupta pentru pace și socialism, Iosif Vissarionovici Stalin"*, cei care, în opinia lui, au girat acest

„eveniment de mare însemnătate în viața și lupta poporului muncitor"[66]. În continuare, Constantinescu a expus un scurt bilanț al celor două planuri de stat anuale care precedaseră primul plan cincinal și principiile/sarcinile fundamentale ale acestuia din urmă, după cum urmează:

„Industrializarea socialistă a țării, astfel ca la începutul primului plan cincinal RPR să devină o țară cu o industrie socialistă dezvoltată, cu o agricultură socialistă mecanizată, în cea mai mare parte"; *„[...] trecerea treptată a micii gospodării țărănești spre socialism pe calea creării de mari gospodării agricole colective, astfel încât la sfârșitul cincinalului, sectorul socialist să devină precumpănitor în agricultură"*; *„[...] dezvoltarea și întărirea comerțului socialist, prin extinderea comerțului de Stat și cooperatist, precum și prin încurajarea și lărgirea comerțului gospodăriilor colective și a țăranilor colectiviști în vederea aprovizionării industriei cu materii prime, pentru aprovizionarea cât mai îmbelșugată a clasei muncitoare cu alimente, pentru asigurarea nevoilor populației țărănești cu produse industriale, lărgindu-se astfel schimbul dintre sat și oraș și întărindu-se alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare"*; *„[...] ridicarea permanentă a nivelului de trai, material și cultural al poporului muncitor: creșterea continuă a productivității muncii, înrădăcinarea tot mai adâncă a atitudinii socialiste față de muncă și aplicarea din ce în ce mai largă a principiului socialist «de la fiecare după capacitatea sa, fiecăruia după munca sa»"*; *„[...] justa repartiție a forțelor de producție pe întreg teritoriul României"*; și *„[...] realizarea condițiilor tehnico-economice pentru întărirea capacității de apărare a țării noastre, prin dezvoltarea industriei socialiste și în special a industriei grele, a transporturilor și a telecomunicațiilor etc."*[67]

Ceea ce pe „hârtie" părea atât de promițător, se va dovedi a fi departe de așteptări. Încă din primele zile ale anului 1951 s-a demonstrat că, în ciuda pregătirii intense, planul nu răspundea tuturor cerințelor. În cadrul unei ședințe prezidate de Miron Constantinescu, la care au participat secretarii comitetelor regionale ale partidului, au apărut primele „nemulțumiri". Acestea erau cauzate mai ales de faptul că planul fusese întocmit la nivel național, nefiind realizată o defalcare pe regiuni. De unde nedumerirea secretarilor regionali în majoritatea chestiunilor expuse de Constantinescu[68].

Primul plan cincinal nu a fost neapărat un eșec total, însă nu a reușit să își îndeplinească obiectivele expuse de Constantinescu în 1950. Planul a fost revizuit an de an, corijându-se „din mers" inadvertențele care apăreau între ceea ce regimul își propusese și ceea ce se reușea cu adevărat. În data de 28 decembrie 1951, în cadrul unei ședințe de instructaj, s-a discutat modul în care urma să se desfășoare planul pe anul următor. Declarația lui Alexandru Moghioroș din debutul ședinței susține afirmația noastră de mai sus: *„Știm că în trecut am dat unele instrucțiuni. Aceste instrucțiuni însă, pe baza experienței, în anul acesta suferă unele modificări destul de esențiale în ceea ce privește metodele, deoarece anul trecut aceste metode au avut un caracter mai mult de meeting, un caracter de discuție generală, și desigur nu a putut să dea rezultatele ce a trebuit să avem"*[69]. Un an mai târziu, în 1952, se realizează o mare

„victorie" în munca de planificare – planul pe anul următor fusese realizat din timp, ceea ce dădea posibilitatea ca sarcinile să fie repartizate către ministere înainte de sfârșitul anului. Vina pentru inadvertențele din trecut era acum pusă pe seama *„balaurului"* (Vasile Luca, fostul ministru al finanțelor – n.m., Ș.B.) care pusese nenumărate piedici în anii din urmă. Gheorghiu-Dej o spune fără ocolișuri în cadrul unei ședințe a Biroului Politic: *„de data aceasta, s-a întocmit proiectul de plan la timp, pentru a putea fi repartizat, defalcat, mai jos la diferitele ministere, instituții. În orice caz e un succes în această privință tocmai pentru că s-a ținut seama de experiența anilor din trecut și cred că în cea mai mare măsură pentru că ne-am eliberat de balaurul care împiedica, de acel grup de oameni care ne-au pus piedici"*[70]. Un an mai târziu, s-a dovedit că vina pentru greșeli și întârzieri nu putea fi pusă doar pe seama „balaurului". Planul de stat pe anul 1954 a fost întocmit cu multă întârziere, fiind aprobat în cadrul unei ședințe a Biroului Politic abia la sfârșitul lunii martie[71]. Decalajul nu avea să fie surmontat în decursul anului următor, în luna februarie 1955 existând încă discuții ample în legătură cu definitivarea planului pe anul respectiv[72].

Tot în 1955 au început pregătirile pentru elaborarea celui de-al doilea plan cincinal. Chestiunea fusese abordată încă din ianuarie, în lunile următoare existând mai multe runde de consultări cu delegații ale *Gosplan*-ului sovietic[73]. Principiile fundamentale care urmau să stea la baza elaborării celui de-al doilea plan cincinal erau: dezvoltarea economiei naționale, cu precădere a industriei grele, introducerea tehnicilor noi și a tehnologiilor superioare în toate ramurile economiei, întărirea sectorului socialist al agriculturii, dezvoltarea industriei bunurilor de consum ș.a.[74] Discuțiile referitoare la planul cincinal au continuat și în toamna anului 1955[75]. Însă Miron Constantinescu nu mai era în centrul acestor discuții, el fiind desărcinat din funcția de președinte al Comitetului de Stat al Planificării, locul său fiind luat de Alexandru Bârlădeanu. Un an mai târziu, lui Bârlădeanu i-a succedat în funcție *vicele* Gheorghe Gaston-Marin, unul dintre colaboratorii apropiați ai lui Gheorghiu-Dej.

Consolidarea poziției în structurile de partid

Într-un raport de sinteză al Ministerului de Externe Francez, din 20 martie 1950[76], asupra principalilor lideri politici de la București, Miron Constantinescu era caracterizat astfel:

„Miron Constantinescu este un tânăr intelectual (de aproximativ 34 de ani) de origine mic-burgheză. Comuniștii români credeau în 1945–1946 că și el avea un viitor strălucitor, dar nu mai are decât un rol fără importanță în partid. Nu este decât conducătorul organizațiilor studențești; poate că îi sunt încredințate misiuni secundare. Motivele marginalizării sale sunt necunoscute. Poate că era prea «intelectual» sau prietenia sa cu Pătrășcanu i-a dăunat. Soția sa, evreică, este secretară tehnică la Biroul Politic"[77].

Nimic mai neadevărat. Descrierea din materialul de sinteză care parvenea Ministerului Afacerilor Externe Francez era departe de a rezuma o realitate. În acel moment Miron Constantinescu era președinte al Comitetului de Stat al Planificării, funcție asimilată celei de ministru, era membru al Comitetului Central al Partidului și al Biroului Politic. Departe de a fi marginalizat, steaua lui urca necontenit. Iar odată cu *epurările* din 1952, rolul său la vârful partidului se va consolida, o dată în plus. După 1952, lui Miron i se creaseră toate premisele pentru o carieră strălucită. Încă tânăr – avea doar 35 de ani în 1952 –, Miron Constantinescu părea îndreptățit să viseze. Peste câțiva ani, în contextul în care se producea căderea sa, un raport al Institutului de cercetare de la Radio Europa Liberă vedea în Miron Constantinescu un prezumtiv urmaș al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la conducerea partidului și, implicit, a statului român[78].

Miron Constantinescu părea a fi un personaj pe care soarta îl favoriza. Anumite circumstanțe îl plasaseră într-o funcție nesperată în cadrul partidului încă de la o vârstă la care mulți nu ar fi putut să spere la prea mult. În plus, Miron Constantinescu părea să se fi plasat de fiecare dată în *siajul* acelei facțiuni care ieșea învingătoare. Acest imens „malaxor" care era Partidul Comunist/Muncitoresc Român „zdrobise" în decursul a mai puțin de un deceniu o seamă de figuri importante: căzuse Foriș în 1944, Pătrășcanu în 1948, Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu în 1952. Părea că doar cei puternici și cei pe care soarta îi hărăzise cu șansă rămâneau pe poziții. E adevărat că acest „noroc" al lui Miron Constantinescu fusese condiționat și de supunerea cvasitotală față de cel care își eliminase, cu precizie și sânge rece, toți posibilii adversari – Gheorghe Gheorghiu-Dej. Nu ar fi eronat, în aceste condiții, să spunem că poziția în ierarhia partidului a lui Constantinescu se clădise în *umbra* lui Dej, așa cum am văzut într-un capitol anterior.

Odată cu epurările din 1952, poziția lui Gheorghe Gheorghiu-Dej se consolidase. Mai mult decât atât, locurile lăsate libere de către „deviatorii de dreapta" trebuiau ocupate de alte cadre „de nădejde". Constantinescu a profitat încă o dată de circumstanțe și a reușit să mai urce o treaptă în ierarhia partidului, fiind ales membru în cadrul Secretariatului – o plasare între primele cinci poziții ale PMR[79]. Noul Secretariat al Comitetului Central s-a întrunit pentru prima dată în ședință pe data de 29 mai 1952[80], imediat după Plenara care îi eliminase pe „deviatori". Pe ordinea de zi a ședinței au fost doar două puncte: „*1. Repartizarea muncii membrilor Biroului Politic și Secretariatului pe linie de partid și de stat și 2. Numiri și schimbări în cadrul aparatului de partid și de stat*"[81]. Dovadă a rolului său încă minor în cadrul conducerii partidului, lui Miron Constantinescu nu i s-a atribuit decât coordonarea Secției Finanțe – Plan al Comitetului Central al PMR. Destul de puțin, dacă ne gândim că lui Iosif Chișinevschi îi fuseseră atribuite șase secții sau direcții, lui Alexandru Moghioroș cinci și lui Gheorghe Apostol trei. Cât despre Gheorghe Gheorghiu-Dej, mențiunea din dreptul numelui său e edificatoare pentru rolul pe care îl avea în cadrul partidului: „*conducerea și coordonarea întregii munci de partid și de stat*"[82].

Tot în cadrul acestei ședințe au fost repartizate și sarcinile în legătură cu *„ministerele, comitetele de stat, comisiunile de stat și direcțiunile generale care nu făceau parte din birouri"*. De această dată, lui Constantinescu îi erau atribuite spre coordonare Comitetul de Stat al Planificării (al cărui președinte, de altfel, era), Direcția Generală a Rezervelor de Materiale industriale și alimentare, Comisia de State, Direcția Generală a Prețurilor, Comisia pentru muncă, norme și salarii și Direcția Generală a Statisticii[83]. Aceste amănunte ne relevă un amănunt important cu privire la rolul *real* pe care îl ocupa Miron Constantinescu în cadrul Secretariatului. Mai precis, ne sugerează o promovare formală a sa în funcție, dat fiind că i s-au atribuit spre coordonare numai secții și direcții care oricum intrau în sfera lui de activitate – cea de la Comitetul de Stat al Planificării. Mai mult decât atât, chiar dacă situația ar părea să ne indice faptul că lui Constantinescu i s-a dat „mână liberă" în domeniul planificării, era încă puțin pentru un membru al Secretariatului.

La începutul anului următor, se produce o schimbare profundă în legătură cu sarcinile pe care le aveau membrii Secretariatului sau ale Biroului Politic al CC. Gheorghiu-Dej a propus ca:

„secțiile să nu mai fie împărțite cum au fost până acum ca fiecare membru al Biroului Politic sau al Secretariatului să aibă între ei împărțite Secțiile. Experiența a arătat că lucrul acesta nu prea a dat rezultate. Să vedem ce va arăta experiența activității; se face propunerea să mergem pe linia concentrării Secțiilor la 2 Secretari, să existe unitate de metodologie, total centralizat, se va putea organiza munca pentru a putea cuprinde întreaga activitate, să dea mai multă răspundere Secțiilor, să poată exercita un control asupra lor în limita atribuțiilor care le revin"[84].

Practic, activitatea Comitetului Central era atribuită spre coordonare și control doar la doi membri ai Secretariatului: Iosif Chișinevschi și Alexandru Moghioroș[85]. Pe de o parte, trebuie să înțelegem această schimbare din perspectiva *căutărilor* și/sau a amatorismului care încă persista la nivelul conducerii partidului. De altfel, schimbările de la nivelul Comitetului Central, atât ale structurii, cât și cele de personal, erau dese și denotau necesitatea găsirii unei formule adecvate[86]. Pe de altă parte, părea că doi dintre membrii Secretariatului câștigau o poziție de întâietate în cadrul acestei structuri, alături de Gheorghiu-Dej. În aceste condiții, ceilalți doi membri ai Secretariatului, Miron Constantinescu și Gheorghe Apostol, păreau, într-o oarecare măsură, marginalizați. De altfel, în urma hotărârilor luate în cadrul ședinței Biroului Politic din 26 ianuarie 1953, lui Constantinescu nu îi mai revenea decât coordonarea și controlul asupra Regionalei Galați, sarcină care îi fusese trasată încă din 1952[87], în timp ce lui Apostol îi reveniseră coordonarea Consiliului Central al Sindicatelor și Regiunea Hunedoara[88].

Un an mai târziu, în 1954, are loc o nouă modificare la nivelul conducerii Partidului Muncitoresc Român, ce poate fi desemnată ca o adevărată schimbare de paradigmă. Moartea lui Stalin a impus în Uniunea Sovietică o politică a

noului curs după modelul sugerat de Nikita Hrușciov. Dorind să se alinieze modelului sovietic, Gheorghiu-Dej a consimțit unele modificări substanțiale la vârful partidului. Plenara Comitetului Central din 19 aprilie 1954 a hotărât desființarea funcției de secretar general și instituirea unei *conduceri colective* – un secretariat format din 4 persoane în care poziția de *primus inter pares* o avea un prim-secretar – poziție pe care o „câștigă" Gheorghe Apostol[89]. Gheorghiu-Dej se „retrăgea" strategic în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. Această rocadă la vârful partidului a fost una de „operetă", Apostol neavând nicicum pretenția de a conduce fără consimțământul lui Gheorghiu-Dej, căruia îi era tovarăș apropiat. De altfel, această schimbare nu a fost de durată, un an mai târziu Gheorghiu-Dej revenind și în fruntea partidului, de data aceasta în funcția de prim-secretar[90].

Consecința acestei rocade la vârf îi este, din nou, defavorabilă lui Miron Constantinescu, întrucât acesta își pierdea funcția de secretar al Comitetului Central al partidului. Retrogradarea e greu de înțeles. La o primă vedere, am putea să nu percepem mutarea ca pe o marginalizare. Mai exact, se prea poate ca „degradarea" lui să fi fost, în fapt, o degrevare de sarcini, în condițiile în care Constantinescu putea fi considerat prea *împovărat* de celelalte îndatoriri pe care le avea. Mai plauzibilă e însă ipoteza conform căreia mișcarea a fost una tactică. E interesant cum, dintre foștii membri ai Secretariatului, numai Apostol își păstrează funcția, ba chiar e promovat. Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi, Alexandru Moghioroș și Miron Constantinescu fac un pas în spate. O fac voit sau la cererea expresă a lui Gheorghiu-Dej? Sunt înclinat să dau credit, mai degrabă, celei de-a doua variante, care nu e neapărat o speculație[91].

La fel de interesantă e și componența noului Secretariat – Gheorghe Apostol, Nicolae Ceaușescu, Mihai Dalea și János Fazekas. Deși nu erau nume neapărat noi, ultimii trei nu făcuseră parte din primul eșalon al partidului. Ceaușescu fusese membru al Comitetului Central între 1945–1948 și 1952–1954, fiind doar membru supleant între 1948 și 1952[92]. Mihai Dalea fusese și el un simplu membru al Comitetului Central, începând cu 1948. E adevărat că în ultimii doi ani (1952–1954) îndeplinise o funcție deloc neînsemnată – aceea de ambasador al RPR la Moscova[93]. În fine, János Fazekas fusese, până în acel moment, doar membru al Comitetului Central al UTM (din 1949)[94]. Promovările celor trei în funcțiile de secretari ai Comitetului Central au adus cu sine și alte *beneficii*: astfel, Nicolae Ceaușescu era ales membru supleant al Biroului Politic, în vreme ce János Fazekas devenea membru al Comitetului Central al PMR[95]. Retragerea tactică a lui Gheorghiu-Dej fusese deci dublată de numirile extrem de atente în funcțiile de secretari. Prin promovarea unor cadre din eșalonul al doilea al partidului, Dej se asigura că nimeni dintre ceilalți *grei* nu va încerca să îi uzurpe poziția. Se prea poate ca Miron Constantinescu sau Iosif Chișinevschi să fi privit cu destulă nemulțumire aceste schimbări. La fel, nici celălalt fost membru al Secretariatului nu va fi văzut cu ochi buni retrogradarea sa. Putem specula și că vor fi fost nemulțumiri și în rândul celorlalți membri ai

Biroului Politic, care fuseseră *săriți* în procesul de selecție, și nu de oricine, ci de reprezentanți ai eșalonului doi al conducerii partidului. Încă nu venise vremea răfuielii.

Ar mai fi de precizat aici un alt amănunt extrem de important pentru evoluția ulterioară a raportului de forțe din cadrul partidului. În cadrul ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 22 aprilie 1954, au fost repartizate sarcinile și „muncile" între membrii Secretariatului. Nu Gheorghe Apostol a luat atunci „crema", ci tânărul și ambițiosul Nicolae Ceaușescu, căruia i-au fost atribuite spre coordonare: Secția organelor conducătoare de partid, sindicale și UTM, Direcția Superioară Politică a Armatei, Direcția Politică a MAI, Sectorul de verificare a cadrelor al CC al PMR, Secția Administrativă și UTM-ul[96]. Ceilalți trei secretari au trebuit să se mulțumească cu mult mai puțin[97]. Cât despre Miron Constantinescu, membru al Prezidiului Consiliului de Miniștri, acestuia i-au fost repartizate următoarele sectoare: Comitetul de Stat al Planificării, Direcția Generală a SOVROM-urilor, Direcția Centrală de Statistică, Comitetul pentru Cultură Fizică și Sport și Comitetul Premiului de Stat[98].

Ar fi interesant de contabilizat, chiar și într-o manieră schematică, multitudinea și diversitatea ocupațiilor și îndatoririlor pe care le avea Miron Constantinescu în acești ani. Astfel, îl regăsim în vizită oficială în Polonia, în calitate de președinte al CSP, discutând cu omologii săi, reprezentanți ai „Gosplan"-ului polonez. Din Varșovia îi scria amical lui Dej, informându-l asupra întrevederilor pe care le-a avut, asupra diferitelor vizite pe care le făcuse în Silezia, în regiunea Danzig (Gdansk), Cracovia sau Katowice, în cele cinci zile petrecute în Polonia[99]. Tot pe Miron Constantinescu îl regăsim în calitatea de raportor în cadrul Biroului Politic asupra desfășurării ședinței Biroului Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER), de la Moscova, din martie 1953[100]. Același Constantinescu era însărcinat cu coordonarea discuțiilor pe care o delegație română urma să le poarte la sesiunea Comisiei permanente de colaborare economică între RPR și URSS; în această calitate, în ședința din 23 octombrie 1953 a Biroului Politic, Constantinescu realiza o informare referitoare la problemele pe care delegația română urma să le supună atenției sovieticilor[101]. La o lună de la aceste discuții din cadrul Biroului Politic, îl regăsim din nou pe Constantinescu raportor asupra rezultatelor ședinței de la Moscova a Comisiei mixte de colaborare economică în cadrul SOVROM-urilor[102]. Legat de aceeași problemă a SOVROM-urilor, discuțiile referitoare la răscumpărarea de către RPR a părții sovietice din SOVROM-uri au continuat și în 1954, responsabil cu această problemă fiind același Miron Constantinescu, care era însărcinat să demareze discuțiile cu omologii sovietici: Krîlov, Șelnov și Nemudrov[103]. Miron Constantinescu avea să facă parte, la începutul anului 1954, și din delegația care a discutat la Moscova diferite probleme economice între RPR și URSS, alături de Gh. Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Dumitru Petrescu și Alexandru Bârlădeanu[104].

Toate aceste activități se înscriau în atribuțiile pe care cumulul de funcții – membru al Secretariatului / Biroului Politic și Președinte al Comitetului de Stat al Planificării (din 20 august 1954, Miron Constantinescu devine și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri[105]) – îl presupunea. Regăsim în arhive însă și preocupări mai puțin obișnuite ale lui Constantinescu în această perioadă. În prima parte a anului 1954, Miron Constantinescu a prezidat ședințele Comitetului pentru Cultură Fizică și Sport (CCFS) de pe lângă Consiliul de Miniștri[106], ca urmare a însărcinării care i se trasase încă de la începutul anului 1953[107]. În cadrul discuțiilor din cadrul acestor ședințe erau abordate aspecte, de la unele pur tehnice la altele de strictă specialitate. Constantinescu le prezida senin, și nu se dădea în lături de la a oferi chiar soluții, cu toate că nu știm să fi avut nici experiența și nici priceperea în astfel de probleme. Într-o ședință a CCFS din 14 februarie 1954, membrii din conducere aduceau în atenția lui Miron Constantinescu, printre altele, problema Institutului de Cultură Fizică, ce urma să fie construit la Fundeni, ideea unui poligon de tir care ar fi trebuit să fie amenajat la Tunari, necesitatea construirii/înființării unui cantonament unic în zona Arad–Salonta, într-o mică localitate Györok, *„unde este un castel, iar clima este potrivită pentru a face în orice perioadă antrenament“*, dar și problema susținerii unor întâlniri internaționale: de baschet cu reprezentativa Belgiei și de tenis de masă cu reprezentativele Cehoslovaciei și Ungariei[108]. Într-o altă întâlnire, din 31 mai, Miron Constantinescu îi acuza pe cei din conducerea CCFS de faptul că liderii mișcării sportive din țară nu au o *„calificare corespunzătoare“* și că în *„conducerea mișcării sportive predomină un spirit mic-burghez“*[109]. Alte acuze, de același fel, au continuat sub tirul nemilos al aceluiași Miron Constantinescu, care oferea și unele soluții: *„constituirea unui grup de educatori politici (5 tov.) necesari pentru munca de educație politică a sportivilor din cantonamente,* [...] *trimiterea unor antrenori în URSS“* și *„folosirea antrenorilor existenți cât mai bine ca ei să dea maxim de randament“*[110].

Însă pentru a surprinde cu adevărat dimensiunea rolului politic pe care Miron Constantinescu ajunsese să îl aibă în cadrul conducerii superioare de partid și de stat, ar trebui să citim „printre rânduri“ stenograma discuțiilor dintre acesta și jurnalistul american Jack Raymond, din 19 octombrie 1955[111]. Raymond, corespondent de presă american la Belgrad, încercase, conform spuselor sale, să viziteze România de ceva vreme. Ajuns în cele din urmă la București, el era primit de către Miron Constantinescu, în calitatea sa de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. O onoare de care nu se bucurau poate prea mulți jurnaliști occidentali. Politicos și amabil cu interlocutorul său, Constantinescu dovedea o bună stăpânire a limbajului și a etichetei diplomatice. Dincolo de toate acestea însă, Constantinescu nu i-a iertat lui Raymond nici unul dintre derapaje. A reușit să pareze calm și elegant acuzele voalate la adresa regimului, și-a ironizat interlocutorul prin răspunsuri abile și nu s-a sfiit în a aduce chiar el acuze la adresa țărilor occidentale.

Un prim punct în legătură cu care a apărut o oarecare încordare între cei doi l-a reprezentat problema unor cetățeni americani, sau copii ai unor cetățeni americani care, conform spuselor lui Raymond, întâmpinau dificultăți în legătură cu emigrarea în Statele Unite. Inițial, Constantinescu a încercat să evite subiectul, insistând asupra faptului că discuția ar trebui să se concentreze asupra unor probleme serioase. Întrerupt însă în mod imprudent de către Raymond, Constantinescu i-a răspuns tăios acestuia:

„Mă voi referi la poziția guvernului nostru, nu discut problemele guvernului american. Trebuie menționat că sunt aici două categorii de cetățeni, o categorie sunt cetățenii americani care trăiesc în România, care au din trecut cetățenia americană și care au relații corecte cu autoritățile și populația noastră. Orice cetățean care dorește să plece în țara sa este liber să o facă și autoritățile românești îi rezolvă cererea în mod favorabil, făcând formalitățile necesare. Este a doua categorie, categoria acelora care sunt cetățeni români și despre care se afirmă că ar fi cetățeni americani [...]. *Afirmația că aceștia ar fi cetățeni americani se bazează pe o lege americană, care arată că cetățenia americană se obține prin naștere, naturalizare sau derivațiuni (alianță). Această lege americană este valabilă pe teritoriul SUA și noi nu o discutăm aci pentru că nu avem obiceiul să discutăm legile și valabilitatea lor pe teritoriul altor state, însă această lege nu are valabilitate pe teritoriul României, ea este valabilă pe teritoriul Statelor Unite. Pe teritoriul României sunt valabile legile cetățeniei românești. Deci problema acestor cetățeni este o chestiune a autorităților românești"*[112].

Un alt subiect delicat l-a reprezentat și chestiunea despăgubirilor pentru proprietățile petrolifere americane de dinainte de război, care fuseseră naționalizate în 1948. Din nou, dincolo de amabilitatea cu care a răspuns – precizând că așa cum problema respectivă fusese deja rezolvate prin negocieri și tratative directe cu Franța, Elveția și Anglia, tot așa ar putea fi rezolvată și în chestiunea proprietăților americane –, Constantinescu nu a ezitat în a-i acuza direct pe americani, făcând referiri la nivelul de trai al muncitorilor înainte de 1945 și la nivelul profitului pe care aceștia îl realizau în România: *„Problema cifrei nu o discut, căci atunci putem da și noi cifre cu privire la nivelul de viață al muncitorului român, cum trăiau atunci în România muncitorii și ce beneficii realizau societățile petrolifere. De aceea aș propune să ne menținem într-un cadru principial"*[113]. Nu în ultimul rând, Constantinescu nu a uitat să aducă în discuție și problema fondurilor românești care erau blocate în Statele Unite[114].

Când Raymond a adus în discuție problema efectivelor militare ale României, adăugând și că existau zvonuri și păreri ale occidentalilor care susțineau că acestea ar depăși prevederile stipulate în Tratatul de Pace pe care România îl semnase, Constantinescu a găsit din nou un bun prilej de a acuza politica Statelor Unite față de România. Pentru început, referindu-se la efectivele și scopurile armatei române, a ținut să precizeze că acestea nu depășeau limitele unei situații normale: România nu avea pretenții teritoriale, scopul principal al armatei fiind acela de a asigura securitatea statului, a granițelor și de asigurare

a independenței. Nuanțele subiectului puteau fi însă destul de delicate, iar Constantinescu a profitat de lipsa de tact a lui Raymond, ducând discuția într-un registru pe care poate că jurnalistul american ar fi dorit să îl evite. Constantinescu a făcut referire la unele incidente din trecut, care justificau pe deplin, credea el, rolul și efectivele armatei: era vorba despre cazurile unor persoane parașutate de către serviciile secrete americane pe teritoriul României[115]:

„Noi am putea să citãm cazuri când s-au produs fapte deasupra teritoriului nostru care nu erau prevăzute în tratatul de pace, spre ex[emplu] zborul unor avioane străine deasupra teritoriului nostru, aruncarea de paraşutişti deasupra teritoriului nostru cu scopuri antistatale, împotriva intereselor statului şi poporului nostru, aruncarea unor oameni înarmaţi şi alte lucruri pe care cred că dl. Raymond le cunoaşte"[116].

În fine, un alt aspect adus în discuție de Raymond, care i-a provocat o oarecare iritare lui Miron Constantinescu a fost acela al situației lui Iuliu Maniu, Gheorghe Tătărescu și Ana Pauker, catalogate de către jurnalistul american ca *„foste personalităţi politice importante"*. Jack Raymond a insistat asupra misterului care învăluie situațiile celor trei: despre Maniu se știa că este închis, despre Tătărescu că abia fusese eliberat și că proprietățile îi fuseseră restituite, iar despre Ana Pauker doar că trăia în București.

Răspunsul lui Constantinescu denota un cinism profund, acesta evitând să comenteze ceva referitor la situația lui Iuliu Maniu, care decedase deja de doi ani și jumătate în închisoarea de la Sighet[117]. Îl îndemna însă pe Raymond să ceară explicații în legătură cu *„politica pe care a dus-o Iuliu Maniu"* lui Gheorghe Tătărescu, care fusese eliberat din închisoare și cu care Direcția Presei din cadrul Ministerului de Externe putea să îi aranjeze o întâlnire[118]. Faptul că discuția îi displăcea profund lui Constantinescu este relevat și de o ieșire aproape necontrolată a acestuia la adresa lui Raymond, care a stăruit în dorința sa de a afla detalii referitoare la situația Anei Pauker. Pentru a stopa tirul întrebărilor referitoare la situația celei care fusese considerată ca fiind o „Passionaria" a Balcanilor, Constantinescu îl chestiona pe Raymond în legătură cu interesul său față de situația internă din PMR. Nesesizând poate că remarca lui Constantinescu sugera o intenție de a încheia acest aspect al discuției, Raymond a continuat, recunoscând că are un interes aparte pentru acest aspect: *„O, da, sunt foarte interesat. Nu vreau să mă amestec, dar sunt foarte interesat"*. Reacția lui Constantinescu a fost destul de dură: *„Mai bine e să nu [vă] amestecaţi"*[119] – fapt ce dezvăluia poate neplăcerea pe care încă o provoca subiectul, dar și, de ce nu, o oarecare iritare în legătură cu popularitatea de care încă se bucura Ana Pauker în Occident.

Discuțiile au continuat apoi într-o notă asemănătoare, fiind abordate subiecte precum relațiile româno-iugoslave, intenția României de a stabili relații diplomatice cu Germania și Grecia, dar mai ales diferite probleme de natură economică. Deși în final a mai încercat să sugereze că ar fi avut unele probleme de comunicare, că ar fi întâmpinat unele greutăți în a discuta diferite chestiuni

cu oamenii de rând, Raymond a primit din partea lui Constantinescu doar răspunsuri năucitoare. I se sugera că reticența oamenilor în a discuta diferite probleme cu jurnaliști americani se datora unei *„proaste reputații"* pe care o avea presa americană în România[120]. Constantinescu mai afirma, cu o oarecare hotărâre chiar, că *„oamenii muncii se simt bine în Republica Populară Română"*. Ar mai exista, continua Constantinescu, categorii restrânse de populație care nu sunt de acord cu schimbările profunde pe care România le înregistra, însă acestea erau formate din: *„foști moșieri, foști industriași sau bancheri, valeții acestora"*[121]. Într-un final, îi sugera lui Raymond să scrie „adevărul", într-o manieră parcă de „luare-aminte", aducându-i la cunoștință faptul că românii sunt ospitalieri și foarte deschiși față de cei pe care îi consideră onești însă, în caz contrar, sunt dispuși să își exprime părerile *„cu sinceritate"*.

Către sfârșitul anului 1955 Miron Constantinescu se afla, probabil, în momentul cel mai favorabil al carierei sale politice. Avea doar 37 de ani și o carieră publică de peste un deceniu, în care ocupase funcții dintre cele mai înalte, atât pe linie de partid, cât și pe linie de stat. Ambițios, se prea poate ca el să fi visat la mai mult.

CAPITOLUL ZECE

Două condiții, o singură posibilitate: intelectual vs *apparatcik*

> „[Miron Constantinescu] *se împăuna și se împăunează foarte mult cu calitatea lui de intelectual, așa, neam de neam, că la un moment dat* [...] *și-a schimbat numele, ca să sublinieze această calitate.*"
>
> Leonte Răutu[1]

Relațiile dintre Partidul Comunist Român și intelectuali nu au fost niciodată cordiale. Comuniștii îi priveau cu neîncredere și dispreț pe intelectuali, chiar și pe aceia care erau docili și obedienți. De altfel, în eșaloanele superioare ale partidului cu greu s-au regăsit intelectuali veritabili. Sunt extrem de puține exemplele care infirmă această realitate. În aceste condiții, accesul acestora în funcții importante după 1945, în cadrul structurilor partidului sau ale statului, poate fi considerat mai degrabă fortuit, și nicidecum natural. În orice caz, cel ajuns însă în vârful piramidei puterii era nevoit să înceteze a mai acționa ca un intelectual, acceptând „regulile jocului", cu implicațiile lui non- sau chiar antiintelectuale.

Biografia lui Miron Constantinescu în decupajul temporal 1944–1955 trebuie analizată și din perspectiva dublei condiții a acestuia: *intelectual* și *apparatcik*. E important de subliniat, în acest moment, și faptul că aceste două ipostaze sunt departe de a fi complementare. Ar trebui să ne întrebăm astfel, înainte de orice, care dintre cele două ipostaze – cea de *intelectual* și cea de apparatcik – a fost precumpănitoare după 23 august 1944. De asemenea, ne-am putea întreba dacă a existat un punct de ruptură în ceea ce privește condiția de intelectual a lui Constantinescu. Sau mai exact, care să fi fost momentul – dacă a existat unul? – când ambițiile politice ale tânărului Miron au precumpănit în raport cu posibilitățile de angajare într-o carieră intelectuală.

Am mai discutat despre ruptura majoră care se produce în biografia lui Constantinescu în toamna anului 1940. Decizia pe care acesta o ia atunci nu se înscrie într-un *pattern* specific, fiind mai degrabă un pariu sau un compromis pe care mulți l-ar fi considerat păgubos. Eșecul misiunii sale la Galați, anchetele, procesul, dar mai ales anii în închisoare au fost o povară din punct de vedere intelectual și spiritual pentru cel care, din 1939, era doctorand în sociologie al Universității din București, sub îndrumarea lui Dimitrie Gusti. Am putea crede că toate aceste evenimente l-ar fi descumpănit pe un tânăr de 24 de ani. De altfel, el lăsa în urmă o eventuală carieră universitară, dar și o familie: soția sa care, evreică fiind, trebuia să înfrunte de două ori mai multe greutăți într-o țară în care antisemitismul devenise practic o politică de stat,

dar și un copil abia născut. Mai știm și că la Caransebeș, într-un moment de descurajare maximă, Constantinescu s-ar fi *lepădat* fără prea mari regrete, chiar dacă numai la nivel declarativ, de tot ceea ce *fusese* el până atunci. Gheorghiu-Dej își amintea momentul douăzeci de ani mai târziu în cadrul unei ședințe plenare a Comitetului Central: *„Îl cunoșteam că sărea, l-am criticat și la închisoare și la un moment dat a spus acolo: Tovarăși, am învățat, am diplomă* [...], *a ajuns până acolo încât să spună:* pentru mine este clar, tot ce am învățat eu nu face nici doi bani [subl. m. – Ș.B.]. *Ca să vedeți ce exemplu"*[2]. După 1944, antrenat din ce în ce mai puternic în viața și luptele politice, Miron pare să fi făcut o alegere decisivă. Capitolele anterioare au analizat bornele ascensiunii politice a lui Miron Constantinescu ulterior momentului 23 august 1944, insistând mai ales asupra parcursului său profesional. În cadrul capitolului de față voi încerca să îmi opresc atenția asupra celeilalte condiții a acestuia – cea de *intelectual*.

Mihai Botez a întocmit o tipologie a intelectualului în comunism. Având ca principiu de diferențiere modelele de comportare și de raportare ale intelectualului față de regim, Botez îi clasifica pe cărturari după cum urmează: a) cei care susțineau activ regimul; b) cei care acceptau într-o manieră „pozitivă" atât comunismul, cât și situația; c) cei care acceptau *de facto* regimul, cu rezerve de principiu și fără o speranță în ameliorarea situației, și d) cei care respingeau regimul într-o manieră totală și activă[3]. Continuând, Botez indentifica și beneficiile și costurile fiecăreia dintre cele patru atitudini. În cazul susținerii active, beneficiile erau evident superioare costurilor. Era vorba despre ascensiune socială și profesională, privilegii, susținere în viața profesională, dreptul de a călători și de a participa la viața profesională din afara granițelor, capacitatea de a „face bine": intelectualii din câmpul puterii aveau posibilitatea de a susține sau de a imprima direcții de cercetare, de a ajuta la promovarea valorilor autentice, de a crea insule de competență, de a „ajuta" la nevoie pe colegii mai puțin influenți; în contrapartidă, acest tip de atitudine reclamă respect din partea celorlalți și impune un statut profesional – respect și statut care nu întotdeauna era corelat cu adevărata capacitate intelectuală[4].

Ar fi firesc să mă întreb, în acest moment, în care dintre cele patru categorii aș putea să îl încadrez pe Miron Constantinescu. Alegerea ar fi evidentă, însă personal am destule rezerve în a accepta o astfel de clasificare. E clar că Miron Constantinescu a fost un personaj care a susținut activ regimul. Doar că statutul său politic, dobândit în anii de după cel de-al Doilea Război Mondial, îl plasează mai degrabă într-un cadru care depășește ideea de susținere activă. Prin funcțiile pe care le obține din 1945, Miron Constantinescu încetează a mai fi o simplă „curea de transmisie", devenind un factor de decizie. Beneficiile de care el are parte nu mai sunt datorate condiției sale de intelectual care susține regimul. Ba chiar el face pasul către acea poziție din care poate acționa în numele *Statului-Mecena* – plasându-se într-o postură din care avea posibilitatea de a-i recompensa chiar el pe unii dintre intelectuali.

În urmă cu câțiva ani, în cadrul unei conferințe unde prezentasem o lucrare referitoare la biografia lui Miron Constantinescu, cineva din public m-a întrebat dacă eu îl consider pe acesta ca fiind un intelectual veritabil. Sincer, nu îmi amintesc exact ce *am ales* să răspund atunci. De altfel, nici nu cred că are prea mare importanță. Ideea e că semnul de întrebare pe care interlocutorul meu îl adusese în discuție a stăruit vreme îndelungată în mintea mea. În timp, am ajuns să înțeleg că nu e important ce cred eu despre acest aspect, și e la fel de puțin importantă și percepția pe care ceilalți o au astăzi, analizând retrospectiv personajul Miron Constantinescu. Altele ar trebui să fie criteriile care ar trebui să stea la baza acestei analize. În primul rând, e prioritar să vedem cum era perceput Miron Constantinescu de către contemporanii săi. La fel de însemnat ar trebui să fie și modul în care Constantinescu se autoanalizează și cum se raportează la ceilalți. Desigur, și în cadrul unei astfel de analize există mai multe nuanțe. După cum vom vedea în continuare.

Cu o lună înaintea Conferinței Naționale a Partidului Comunist din România (octombrie 1945), Miron Constantinescu își redacta autobiografia, în conformitate cu uzanțele partidului. În încheierea documentului, Constantinescu nota următoarele: „*În concluzie, analizându-mi trecutul, menționez că din prima tinerețe, de la primele manifestări politice (1930), m-am simțit atras de mișcarea muncitorească și de partidul comunist și am acționat pe această linie. Momentul primirii mele în partid a însemnat o cotitură esențială în viața mea. A doua a fost închisoarea. Partidului îi datoresc* [sic!] *experiența politică și formarea caracterului meu.* Am făcut greșeli grave în munca mea de partid, pe care le-am relevat, cauza lor este în rămășițele intelectualiste pe care le am și împotriva cărora lupt [subl. m. – Ș.B.]. *Nădăjduiesc ca prin ajutorul partidului să-mi pot dezvolta cunoștințele teoretice și practice, să-mi perfecționez sistemul de muncă și să lichidez slăbiciunile*“[5]. La o primă vedere, lucrurile par să fie clare. Introspectiv, Constantinescu era conștient de „natura“ sa diferită în raport cu ceilalți, un amănunt care era cât se poate de plauzibil. Rămâne să stabilim cât de *sincer* era Constantinescu în mărturisirea sa. O primă ipoteză ar fi aceea a unei sincerități frapante. În acest caz, ar trebui să admitem că angajamentul lui Constantinescu față de mișcarea comunistă era unul fără compromisuri. În sprijnul acestei idei ar putea veni câteva gesturi ale lui Constantinescu din trecut: pariul periculos al misiunii de la Galați (1940) sau episodul „lepădării“ de valorile trecute, petrecut în închisoarea de la Caransebeș. Ambele momente spun o poveste greu de înțeles, sugerând ideea unei supuneri totale față de cauza comunismului. O a doua ipoteză este cea a compromisului – caz în care Miron Constantinescu se evidențiază ca un personaj ce pare să lupte împotriva unor convingeri ale sale intime. În fine, îl putem suspecta pe Constantinescu și de cinism sau oportunism. Astfel, declarația sa de mai sus nu ar mai reprezenta decât o modalitate prin care el se alinia unor „norme“, adăugând substanță unui cadru ce părea să nu se potrivească perfect cerințelor.

Dacă ar fi să întreprindem o analiză, fie ea și sumară, am ajunge la concluzia că exista o diferență fundamentală între Miron Constantinescu și ceilalți potentați comuniști. O diferență definită în termenii mediului social din care aceștia proveneau, dar și din perspectiva pregătirii pe care o aveau. O privire asupra nivelului de studii al membrilor primului Comitet Central – ales în octombrie 1945 – relevă o astfel de realitate. Din totalul celor treizeci și cinci de membri ai Comitetului Central (plini și supleanți), doar cinci erau absolvenți de studii superioare – Miron Constantinescu, Constanța Crăciun (licențiați în Litere și Filozofie), Vasile Mârza (absolvent al Facultății de Medicină) și Ion Gheorghe Maurer și Lucrețiu Pătrășcanu (cu studii în Drept). Iar dintre cei șapte „grei" ai partidului – membri ai Biroului Politic, Miron Constantinescu era singurul cu studii superioare. Ba chiar mai mult, dintre membrii Biroului Politic, tot el era singurul care provenea dintr-o familie de condiție bună, unde probabil primise o educație adecvată, spre deosebire de ceilalți, proveniți din medii sociale modeste[6]. Chestiunea era departe de a putea fi considerată un avantaj. Ba chiar din contră. Iar prin cele declarate în cadrul autobiografiei sale de instituție, Miron Constantinescu ne arată că el înțelesese că a sa condiție era mai degrabă un *handicap* pe care el ar fi trebuit să îl depășească.

Amănunte legate de modul în care Constantinescu era perceput de contemporanii săi se regăsesc în mai multe lucrări memorialistice. Majoritatea acestor mărturii fac referiri la clivajul intelectual dintre Miron Constantinescu și ceilalți membri ai conducerii partidului. Silviu Brucan îl caracteriza pe Miron ca fiind *„un filozof tobă de carte, dublat de un revoluționar fulminant (îi spuneam Jupiter, zeul cu fulgere și trăsnete în mâna lui)"*[7]. Și Ion Gheorghe Maurer: *„Miron Constantinescu era destul de ambițios iar pregătirea și calitățile lui intelectuale erau deasupra multora ce se aflau, atunci, la conducere"*[8]; sau Dumitru Popescu: *„A fost unul dintre cei mai competenți intelectuali din conducerea partidului, după moartea lui Pătrășcanu"*[9], aveau opinii asemănătoare în ceea ce-l privește pe Constantinescu. Dincolo de aceste mărturii, interesante sunt și cele ale unor persoane din afara „cercurilor puterii" – Petru Dumitriu sau Lucian Blaga. Amândoi scriitorii îl întâlniseră și avuseseră ocazia să stea de vorbă cu Miron Constantinescu. Și tot amândoi au scris despre el, schițându-i un portret oarecum pozitiv *personajului* Miron Constantinescu – fie că l-au numit Dioclețian Sava[10], fie Constant Mironescu[11].

Blaga îl întâlnise pe Miron Constantinescu la Cluj, la mijlocul anilor 1950[12]. Fostul profesor universitar era aruncat undeva la marginea vieții științifice, lucrând ca bibliotecar și neavând dreptul să semneze[13]. Întâlnirea dintre cei doi avusese loc la cererea expresă a lui Constantinescu, care dorise să îl întâlnească personal pe Blaga. Reamintindu-și peste ani evenimentul, Blaga scria în romanul *Luntrea lui Caron*: *„Fără de a-l fi cunoscut vreodată, îl știam de îndelungată vreme pe Constant Mironescu din nume ca pe un intelectual de seamă, cel mai de seamă desigur de la conducerea partidului. Aflând aceasta inima mi se ogoește în piept. Gândul doar și nimic alt, gândul că voi avea întâlnire cu un* intelectual *toarnă în mine o găleată de nesperată liniște"*[14].

Cât despre Petru Dumitriu, acesta îl cunoscuse bine pe Miron Constantinescu, îndeosebi în anii „obsedantului deceniu", când amândoi au fost de aceeași parte a baricadei[15]. Mărturia lui Dumitriu de peste ani e edificatoare: *„Miron era descuiat și eu nădăjduiam că se ameliorează nițel* [...]. *Deci, eu speram că se drege nițel. Prin Miron, care mă aprecia. Vedeam că scoate savanți din pușcărie. Știu, mai ales* acum *știu, că Miron fusese un tip cumplit, un crunt. Dar îl vedeam constructiv. Se purta bine cu scriitorii, știa literatură. Nu era ca brutele alea [...] Deci, am sperat o îmbunătățire"*[16].

Dar să analizăm și lucrurile ceva mai palpabile. În perioada 1944–1956, atâta timp cât a fost unul dintre membrii importanți ai nomenclaturii comuniste, contribuțiile științifice ale lui Constantinescu au lipsit cu desăvârșire. E adevărat că Miron semnează câteva broșuri apărute la Editura PCR, însă acestea nu pot fi considerate sub nici o formă operă științifică, nefiind altceva decât texte propagandistice[17]. Nici un *Studiu introductiv* la o ediție a operei lui Heraclit[18] nu poate fi considerat o contribuție serioasă.

Deși nu a excelat prin contribuții științifice în această perioadă, Miron caută să își confirme statutul său intelectual prin debutul la catedră. A început să predea încă din 1945, la școlile de partid, instruind pe tinerii comuniști – acesta este semnalat ca lector la Universitatea Muncitorească a Secției de Propagandă a Comitetului Central, unde le vorbește muncitorilor despre *„lupta poporului român pentru libertate și democrație"*[19]; sau ca lector al Școlii de partid a Regiunii București[20]. Din 1946, devine unul dintre profesorii nou înființatei (10 februarie 1946) Universități PCR „Ștefan Gheorghiu"[21]. Odată cu instaurarea Republicii Populare, în 1948, Miron Constantinescu trece la catedra universitară, fiind promovat profesor al Universității din București și șef al Catedrei de materialism dialectic și istoric din cadrul Facultății de Filozofie, funcție pe care a deținut-o până în 1951[22]. Din 1950, Miron a devenit și șeful Catedrei de istoria filozofiei, în cadrul aceleiași facultăți[23].

A existat, e adevărat, și o perioadă, imediat după 23 august 1944, când reminiscențele preocupărilor sale din trecut au fost ceva mai evidente. Desigur, e vorba despre lunile imediat următoare eliberării din închisoare, vreme în care Constantinescu a lucrat ca redactor-șef la *Scânteia*. Întâmplător sau nu, Constantinescu a rămas o vreme ancorat și fidel vechilor sale preocupări și pasiuni. În 3 noiembrie 1944, acesta închina un întreg „dosar" din *Scânteia* comemorării a 160 de ani de la răscoala țăranilor transilvăneni sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan[24]. Trebuie însă să menționăm faptul că, cel mai probabil, comemorarea nu era altceva decât un pretext. E adevărat că Miron propunea și o versiune istorică a evenimentelor din 1784[25], însă scopul principal al demersului era unul propagandistic – într-un amplu articol intitulat *„În fiecare sat există câte un Horia"*, Constantinescu încerca să sugereze diferite analogii între situația socio-economică a iobagilor transilvăneni, exploatați de către nobilime și cler, și situația de la acea vreme a țăranilor români, și ei lipsiți de *„drepturi elementare"*. Constantinescu simplifica într-o manieră grosolană țelurile pe care le avuseseră țăranii în 1784, plasând obiectivele lor într-un context care generaliza voit:

„Răscoala iobagilor, în frunte cu Horia, a fost o răscoală împotriva servituții feudale, pentru libertate, pentru pământ, pentru desființarea nobilimii, pentru înarmarea țăranilor. Ceea ce înseamnă, pe plan social, că iobagii ardeleni au luptat pentru următoarele țeluri: 1. Libertate (din jugul iobăgiei sociale, precum și libertate națională și religioasă); 2. Egalitate (nobilii să muncească și ei, să-și părăsească pământurile); 3. Pământ (împărțirea moșiilor nobiliare); 4. O miliție populară, prin care țăranii să-și garanteze singuri drepturile și pământurile"[26].

Și pentru a fi sigur că scopul articolului, până atunci doar sugerat, de a realiza o analogie cu timpurile prezente, avea să fie pe deplin înțeles, Miron încheia într-o manieră profund propagandistică:

„Astfel s-a sfârșit această eroică luptă a țărănimii ardelene. Sub steagul libertății, al egalității și al luptei pentru pământ, țăranii români și maghiari, în frunte cu minerii din Munții Apuseni, au înscris una dintre cele mai glorioase pagini ale istoriei noastre. Dar lupta a continuat și continuă și astăzi. Nici astăzi țăranii nu au în întregime pământul pe care îl muncesc. Nici astăzi cererile răscoalei din 1784: libertățile democratice cucerite cu atâta trudă, prin lupte grele, sunt călcate din ordinul unui guvern reacționar, anti-democratic și anti-național. Nici astăzi nu există o egalitate de drepturi și de datorii între toți cetățenii acestei țări. Nici astăzi armata nu este întru totul a poporului. Elementele reacționare din armată, ascultând ordinele unor Aldea, încearcă s-o trimită împotriva poporului. Nici astăzi cererile răscoalei din 1784 nu sunt înfăptuite. Dar toate aceste probleme și le-a pus Frontul Național Democrat. Și tuturor le-a formulat soluția. Lupta sa continuă în același spirit adânc și real democratic în care au dus lupta minerii și țăranii ardeleni, conduși de Horia, Crișan și Cloșca. Și lupta aceasta va fi încununată de biruință"[27].

Horia va rămâne un subiect care va însoți existența lui Constantinescu. Miron vedea în Horia un erou, dar și un „model"[28] – subiectul lucrării sale de licență fusese tocmai răscoala iobagilor transilvăneni din 1784–1785[29]. Cercetarea sa avea să fie publicată ulterior și în revista *Independența economică*[30]. Ulterior publicării „dosarului" din *Scânteia* închinat răscoalei din 1784, Constantinescu a susținut și o serie de conferințe pe această tematică. Prima dintre aceste conferințe a susținut-o pe 15 ianuarie, în Sala Centrului Cultural al Apărării Patriotice, din Strada Berzei, nr. 9, din București. Expunerea lui Miron Constantinescu, intitulată „Horia, Cloșca și Crișan", inaugura un ciclu de conferințe, denumit pompos: *„Figuri de luptători pentru libertate și democrație în țara românească"*. Din nou, expunerea lui Constantinescu se prea poate să fi fost una profund propagandistică. Cel puțin asta am deduce din cronica apărută în *Scânteia* a doua zi[31]. Prezentarea lui Constantinescu și subiectul ales de acesta se înscriau în ceea ce avea să devină un *laitmotiv* pentru istoriografia comunistă, lupta continuă a poporului împotriva asupririi:

„Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan reprezintă unul dintre cele mai mărețe, impetuoase și eroice acte din lupta poporului român. Lupta a continuat: Tudor, Bălcescu, răsculații din 1907, muncitorii din 1918, 1920, 1933, au purtat mai

departe steagul lui Horia. Astăzi, proletariatul a trecut în fruntea luptei pentru libertate, pământ, dreptate, democrație. Întregul popor se ridică în această bătălie – sub conducerea înțeleaptă și energică a Consiliului Frontului Național Democrat – și victoria va fi a lui, a norodului, împotriva tuturor moșierilor urmași ai grofilor din timpul lui Horia și împotriva oligarhiei financiare, care dirijează contrar intereselor națiunii capitalul din marile bănci și industria cartelată"[32].

La scurt timp de la această conferință susținută de Miron Constantinescu, Apărarea Patriotică a organizat o alta, de data aceasta în Aula „Fundației Carol I" (19 martie). Nu trecuseră decât două luni de la conferința organizată într-un imobil oarecare din București. Se schimbaseră însă vremurile. Comuniștii câștigaseră o importantă redută în lupta lor pentru preluarea puterii, obținând controlul asupra Guvernului, odată cu instalarea, la data de 6 martie 1945 a lui Petru Groza în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. Ca o consecință a acestui fapt, România recâștiga dreptul de a administra Ardealul (13 martie), care fusese eliberat de trupele româno-sovietice încă din octombrie 1944, însă rămăsese sub administrația armatei sovietice[33]. Se pare că cedarea administrației Transilvaniei României fusese una dintre condițiile pentru acceptarea de către M.S. Regele Mihai I a instalării guvernului agreat de sovietici, condus de Petru Groza. În acest context politic, discursul lui Constantinescu, camuflat sub pretextul devenit deja laitmotiv – *Horia*, sancționa tocmai această stare de fapt și ceea ce comuniștii considerau ca un prim țel împlinit, recuperarea Transilvaniei (reluând, aproape mecanic, același discurs referitor la existența unei legături organice între lupta începută de Horia în 1784, continuată de Tudor Vladimirescu, de Bălcescu, de țăranii din 1907 și de muncitori în perioada dintre cele două războaie mondiale):

„Dacă răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan a fost înfrântă nu înseamnă că lupta se terminase. Ea a continuat la 1821 sub conducerea lui Tudor, în 1848 sub conducerea lui Bălcescu și a fraților Golești, la 1907 prin răscoalele țărănești. Lupta aceasta pentru dreptate, pentru libertăți democratice o ducem și astăzi, cu toții. Ardealul lui Horia este astăzi liber și unit cu Patria Română democratică (Ascultătorii izbucnesc în ovații)"[34].

Odată cu obținerea unor funcții importante în cadrul structurilor de partid, pentru Constantinescu preocupările intelectuale au trecut în plan secund. În definitiv, acesta este și paradoxul existenței sale în acești ani. În raport cu tovarășii săi, el rămâne un *diferit*. Însă la fel de *straniu* el apare și în ochii celorlalți. Pregătirea, lecturile îl individualizau în raport cu restul tovarășilor săi. Aceasta e ideea care transpare din majoritatea caracterizărilor pe care i le fac contemporanii. Tocmai acest statut al său ambiguu a dus la transformarea lui Miron Constantinescu într-un personaj *abordabil*. Nu sunt puțini cei care, dintre intelectualii vremii, alegeau să apeleze la el, căutând înlesniri sau alte servicii. O va face unul dintre vechii săi dascăli Anton Golopenția – caz pe care îl vom discuta mai în detaliu în cele ce urmează –, sau Miron Radu Paraschivescu, care, la un moment dat, nota în jurnalul său următoarele:

„De vorbit cu Miron Constantinescu și să-i arăt toată acțiunea de izolare pe care o duce împotriva mea Mihai Beniuc [...]. *Pe urmă, trebuie să-i spun toate observațiile mele critice cu privire la orientarea presei și a propagandei; mai ales lipsa oricărei libertăți de inițiativă și de expresie* [...], *apoi, ocolirea problemelor arzătoare sau zgândărirea lor dintr-un stupid exces de zel* [...], *apoi, stereotipia și anonimatul plictisitor al editorialelor din* Scânteia [...], *promovarea și coaliția netalentelor și a unor critici care sesizează foarte just,* dar exact pe dos, *orice accent al talentului; pierderile materiale și morale suferite de edituri de pe urma acestei politici a uniformității și timorării: absurditățile și răstălmăcirile* [...], *apoi, climatul din rândurile tineretului: cei buni și talentați se simt ca niște orfani, înlăturați, eșuați, dezamăgiți, fiindcă acestui tineret îi lipsește singurul climat creator: libertatea de discuție și de scris*"[35].

Chiar și Dimitrie Gusti ajunge în acel punct în care înțelege că Miron Constantinescu, din prisma poziției pe care o deține, îl poate ajuta. După 1944, Dimitrie Gusti a încercat să se adapteze situației. În vara anului 1944 fusese ales președinte al Academiei Române[36]. În toamna aceluiași an a devenit și unul dintre membrii fondatori ai Asociației Române pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (ARLUS)[37]. O vreme, a profitat încă de destule privilegii – în vara anului 1945 călătorea la Moscova, unde a participat la festivitățile prilejuite de cea de-a 220 aniversare a Academiei de Științe[38]. Revenit la București, scria elogios despre Uniunea Sovietică în periodicul trupelor Armatei Roșii staționate la București – *Grai Nou*[39]. Un an mai târziu a avut șansa de a călători în Statele Unite, unde a ținut prelegeri la universitățile din Wisconsin, Yale și Harvard[40]. A revenit însă în țară, neînțelegând poate gravitatea transformărilor pe care le suferea societatea românească[41]. În curând avea să regrete alegerea făcută. În 1947, Dimitrie Gusti a depus eforturi considerabile în vederea reînființării Institutului Social Român, elaborând chiar un amplu plan de cercetare pe mai mulți ani. Înțelegând însă că intenția sa ar fi avut șanse de reușită numai în contextul unei colaborări cu diferitele instituții ale statului, Gusti a schițat un acord de colaborare între viitoarea instituție și alte două organisme: Institutul Central de Statistică și Consiliul Economic Superior. Mai mult, Gusti a știut că ar avea nevoie și de sprijin politic consistent, astfel că a ales să apeleze la fostul său student, Miron Constantinescu.

Când Gusti îi scria insistent lui Constantinescu, cerându-i concursul pentru aprobarea respectivului acord de colaborare, acesta din urmă tocmai fusese numit secretar al Comisiei Ministeriale de Stabilizare și Redresare Economică. Miron Constantinescu nu l-a refuzat pe fostul său profesor, însă i-a răspuns într-o manieră prin care l-a făcut să înțeleagă că vremurile se schimbaseră, iar prioritățile erau altele[42]. Constantinescu aproba, în principiu, propunerea de colaborare a lui Dimitrie Gusti, pe care o găsea *„justă și pozitivă"*. Însă el trasa și condițiile în care propunerea acestuia se putea materializa. În primul rând, atât Institutul Social Român, cât și Institutul Central de Statistică trebuiau să se subordoneze directivelor Comisiei Ministeriale și Consiliului Economic

Superior. Mai mult însă, continua Constantinescu, Institutul Social Român trebuia să adopte, în cercetările pe care urma să le desfășoare, *„dialectica materialistă a marxism-leninismului, singura care poate duce la o interpretare justă a rezultatelor obținute prin cercetarea monografică și statistică a realității"*[43]. În fine, Constantinescu mai considera că e necesar să îl informeze pe Gusti și de faptul că *„sociologia românească, fostă unilateral sociologie rurală, trebuie să devină în primul rând o sociologie urbană a centrelor industriale și a populației muncitorești"*[44]. O opțiune care avea să devină în scurt timp o iluzie.

Un an mai târziu, Dimitrie Gusti a fost îndepărtat de la catedră și și-a pierdut și statutul de academician. Situația acestuia s-a înrăutățit în mod vizibil. Pentru o vreme, a reușit să rămână în locuința sa, din Strada Armindenului nr. 4, însă numai datorită intervenției lui Miron Constantinescu, după cum nota Anton Golopenția – *„Profesorul D. Gusti e un nemulțumit. Pensiunea lui și a soției lui nu-i ajunge spre a face față cheltuielilor lunare. Este nevoit să vândă cărți, mobilier, îmbrăcăminte. Scos din Academie și după desființarea Institutului Social n-are unde se manifesta și pare condamnat la arest la domiciliu. Se mai găsește în casa lui din Parcul Jianu, numai datorită faptului că a apelat la d. Președinte Miron Constantinescu, fost student al lui"*[45]. Gusti trăia însă cu teama de a fi aruncat în stradă. Lucru care avea să se petreacă doi ani mai târziu, în 1950: *„La începutul lui august 1950, chemat de Octavian Neamțu, am aflat o veste incredibilă: Gusti fusese alungat din casa lui, din biblioteca lui și dintre cărțile lui. L-am vizitat amândoi. L-am găsit într-o cameră cu pământ pe jos, a unei căsuțe neterminate, cu ferestre care aveau în loc de geamuri niște ziare prinse în ace de undeva de prin fosta mahala Cățelu; plângea pe un geamantan"*[46]. Drama lui Gusti a continuat și ar fi fost amplificată dacă unii dintre vechii săi ucenici nu s-ar fi mobilizat pentru a-l ajuta pe acesta. Octavian Neamțu a cerut ajutorul lui Miron Constantinescu, care nu a ezitat să înlesnească găsirea unei soluții: *„A doua zi, Miron Constantinescu, sesizat de același Oct. Neamțu, mi-a trimis un secretar al său cu aprobarea scrisă de la Ministerul de Interne"*[47]. Astfel că, timp de cinci ani, Dimitrie Gusti a locuit în condiții total improprii, în locuința unuia dintre foștii săi studenți și echipieri monografiști, Constantin Marinescu[48]. Abia în 1955 avea să fie reabilitat, i s-a acordat o pensie specială și o locuință confortabilă în centrul Capitalei[49]. Pentru această înlesnire, se pare că Dimitrie Gusti avea să îi mulțumească lui Miron Constantinescu[50].

Mai putem enumera alte câteva gesturi similare ale lui Miron Constantinescu. Am vorbit mai devreme despre întâlnirea dintre acesta și Lucian Blaga, petrecută la Cluj, cel mai probabil în 1956. La întâlnirea respectivă ar mai fi participat, se spune, János Fazekas, Vasile Vaida, Constanța Crăciun și, se pare, Pavel Țugui[51]. Se prea poate ca întâlnirea să fi fost una extrem de emoționantă pentru Constantinescu. Pasionat de poezie, acesta îl citise pe Blaga încă din adolescență, așezând volumele *Lauda somnului* și *La cumpăna apelor* între cele care îi marcaseră devenirea[52]. Ba chiar, în timpul întrevederii, Blaga își amintește

că Miron Constantinescu i-ar fi recitat o poezie a sa – *Balada sfântului blestemat*[53]. Vreme de câteva ceasuri, cei doi au avut ocazia de a discuta despre activitatea literară a lui Blaga și despre multe altele[54]. În urma întâlnirii, Blaga ar fi primit asigurări că multe se vor îndrepta în ceea ce-l privește. I s-ar fi promis și un contract cu Editura de Stat pentru Literatură și Artă, în vederea unor traduceri de poezie din literatura universală[55]. Chiar mai mult, Constantinescu îi promisese că va încerca să rezolve și chestiunea pensiei care i se cuvenea lui Blaga de la Uniunea Scriitorilor. După mai multe intervenții[56], Blaga avea să primească, începând cu 1 ianuarie 1957, o pensie în valoarea de 2.000 de lei[57].

Dincolo de nuanțe, rămân evidențele. Mai exact, rămâne viziunea lui Constantinescu asupra rolului intelectualului în societatea socialistă. Modul în care acesta își imagina relația intelectualului cu regimul este exemplificat într-un articol redactat la începutul anului 1957, care urma să fie publicat în ziarul chinez *Jenminjibao* (*Remin Ribao*)[58]. În articolul pregătit pentru cotidianul chinez, rolul și trăsăturile intelectualității perioadei burgheze erau prezentate în raport cu trăsăturile proletariatului, exemplificându-se astfel diferențele majore dintre aceste două categorii și caracterul mic burghez al intelectualității: *„În timp ce proletarul soarbe puterea din colectiv, din organizare, din producție și luptă comună, intelectualul este un producător individual care oferă produsul muncii sale individuale, care este într-o aprigă concurență cu alți producători individuali de bunuri spirituale. Aceasta determină și caracterul mic-burghez și individualismul intelectualilor în societatea burgheză"*[59].

Poziția intelectualității față de mișcarea muncitorească cunoscuse o schimbare de paradigmă, în opinia lui Constantinescu, în contextul celui de-al doilea Război Mondial și în condițiile proliferării stângii în România: *„Deși o însemnată parte a intelectualității se afla sub influența claselor reacționare* [...], *în perioada dintre cele două războaie și a războiului antisovietic a avut loc un proces de clarificare înlăuntrul intelectualității. O mare parte s-a îndreptat spre stânga, reacționând viguros împotriva ideologiei antiumaniste a fascismului și față de metodele sale bestiale.* Înrâurirea Partidului comunist în sânul intelectualității a crescut și mai mult atunci când, în urma ofensivei victorioase a Uniunii Sovietice și a răsturnării regimului fascist din România, cea mai mare parte dintre ei au început să-și dea seama de superioritatea sistemului socialist [subl. m. – Ș.B.]"[60]. Miron Constantinescu relua practic o temă etalon a propagandei comuniste – ideea adeziunii masive a populației la ideile și cauza mișcării comuniste.

Transformările pe care le suferă intelectualitatea odată cu instaurarea noului regim sunt evidențiate din perspectiva schimbărilor din viața culturală, a noului rol care îi este atribuit acesteia și din perspectiva poziției sociale a intelectualilor în noua societate: *„În perioada de trecere de la capitalism la socialism se produce o transformare a intelectualității. Intelectualii sunt cuprinși în organizații economice și culturale, în instituții în care se lucrează pe baza unui program unitar, în care lucrează alături de ceilalți oameni ai muncii în folosul*

tuturor celor ce muncesc. Sunt înconjurați de prețuirea și simpatia tovarășilor de muncă în raport cu sârguința și calitatea muncii lor, pot primi cele mai înalte distincții și premii de stat. În poziția lor socială și în psihologia intelectualilor intervin deci schimbări însemnate care duc și la înlăturarea treptată a trăsăturilor formate în timpul feudalismului și capitalismului. Se accentuează spiritul colectiv, micșorându-se individualismul: câștigând încredere în forțele unite ale poporului muncitor din care fac parte, simțind unirea în muncă și luptă, în producție și creație, trăsăturile mic-burgheze treptat se atenuează pentru ca la noile generații de intelectuali, ridicați din clasa muncitoare și țărănime, să dispară cu totul"[61]. Regimul democrației populare, prin accentele sale totalitariste, însemna tocmai tabuuri explicite și bariere în ceea ce privește exprimarea intelectuală – de la cenzura deschisă până la manipularea intelectualității către „autocenzură". Miron Constantinescu prezenta însă o imagine idilică a acestei situații – centralismul, controlul asupra producțiilor intelectuale și chiar impunerea unui „program unitar" reprezentau, în opinia lui, „cheia" succesului. Mai mult decât atât, intelectualității – docilă – urmă să i se premieze supunerea *„în raport cu sârguința și calitatea muncii lor"*.

Intelectualitatea era însă, în viziunea comuniștilor, și o categorie socială caracterizată prin instabilitate și lipsă de omogenitate. Vechea intelectualitate, în ciuda eforturilor comuniștilor, continua să fie, conform aceluiași Miron Constantinescu, încă tributară unor concepții vechi, retrograde, unor rămășițe și influențe ale ideologiei burgheze imperialiste. Soluția pe care socialismul o întrevedea reprezenta *„creșterea și formarea unei noi intelectualități provenită din clasa muncitoare și țărănimea muncitoare"*. Un rol important în cadrul acestui proces revenea sistemului de învățământ, reformat după principii „democratice" în 1948 – *„Paralel cu atragerea și educarea vechii intelectualități, partidul și guvernul – călăuzindu-se după învățătura lui Lenin – s-au ocupat permanent și în mod deosebit de creșterea unei noi intelectualități provenită din clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. În această privință un rol hotărâtor l-a avut dezvoltarea și ridicarea nivelului învățământului mediu și superior. Începând din 1948, anul în care s-a înfăptuit reforma democratică a învățământului din Republica Populară Română și deci așezarea lui pe baze materialist științifice, a crescut mereu numărul elevilor și studenților și s-a îmbunătățit treptat compoziția lor socială. În felul acesta s-a promovat în anii din urmă, din rândurile clasei muncitoare și ale țărănimii muncitoare, un număr considerabil de cadre intelectuale noi – ingineri, geologi, agronomi, tehnicieni, medici, scriitori, artiști, profesori, învățători – devotați clasei muncitoare, poporului și care fac față cu tot mai multă pricepere sarcinilor lor"*[62].

Formarea unei noi intelectualități era însă unul dintre scopurile importante ale regimului pe termen lung. Comuniștii realizau faptul că atât procesul de „educare" al unor *„intelectuali valoroși de formație veche"*, cât și procesul de formare al noii intelectualități reprezentau procese de durată. Era nevoie, în viziunea lui Constantinescu, de *„o muncă perseverentă, răbdătoare, principială*

și elastică [...], *sub conducerea partidului*". În aceste condiții, soluția pe termen scurt o reprezenta „comuniunea din interes" sub oblăduirea partidului. Practic, pentru a se ajunge la un acord avantajos pentru ambele părți, cheia o constituia regruparea vechii intelectualități alături de *„marea masă a intelectualității noi"* și *„contopirea amândurora în marea coloană a intelectualității devotate poporului muncitor"*[63].

Vigilența permanentă, continua supervizare a procesului de subordonare al intelectualității în timp și spațiu erau însă necesități, în condițiile în care „dușmanul" încă amenința cuceririle democratice ale proletariatului: *„În decursul anilor, partidul nostru a demascat și combătut, cu ajutorul intelectualilor comuniști și progresiști, numeroase curente, idei, teze antiștiințifice și antimarxiste și diferite rămășițe și influențe ale ideologiei burgheze imperialiste* [...]. *Toate acestea nu înseamnă că am lichidat definitiv rămășițele și influențele ideologiei burgheze. În țara noastră continuă să existe baze sociale ale ideologiei burgheze: chiaburimea, elemente exploatatoare de la orașe și foști exploatatori. Aceștia nu numai că râvnesc și așteaptă întoarcerea vremurilor pe veci apuse, dar întreține și răspândesc idei și teorii menite să semene confuzie"*[64]. „Dușmanul" – cu trăsături sociale invizibile, exista pretutindeni, amenințând în orice moment să dea lovitura de grație comunismului. Modalitatea aceasta confuză de prezentare a dușmanului de clasă avea drept scop trezirea fricii și alimentarea ei – frică ce generează nesiguranță[65]. Cu cât acest obiect al fricii era mai nebulos și mai nedeterminat, cu atât existau mai multe șanse ca acest tip de propagandă să aibă succes.

Pe lângă astfel de amenințări care periclitau integritatea și rolul pe care intelectualitatea trebuia să îl aibă în socialism, existau și alte „curente" care puteau destabiliza, în opinia lui Miron Constantinescu, intelectualitatea „angajată" – este vorba despre individualismul accentuat și despre „teoria pauzei". Individualismul accentuat era văzut de Constantinescu ca fiind *„urmarea poziției intelectualilor în societatea burgheză"*, iar rămășițe puternice ale acestui tip de atitudine *„există chiar la oamenii societății noi, mai ales în perioada de trecere"*[66]. „Teoria pauzei" în lupta ideologică, în schimb, apăruse printre unii intelectuali români ca urmare a unei *„interpretări greșite a principiului coexistenței pașnice între state cu orânduiri sociale diferite"*. Poziția partidului față de o asemenea atitudine era însă fermă, precizată, ne spune Miron Constantinescu, la cel de-al doilea Congres al partidului: *„nici vorbă nu poate fi de o cât de mică slăbire a luptei duse de partid împotriva ideologiei dușmane, necum despre o pretinsă pauză în lupta ideologică"*[67].

Imaginea pe care Miron Constantinescu o oferea cititorilor chinezi era una distorsionată. Adeziunea intelectualității la cauza comunismului fusese, în opinia lui, aproape totală. Nu se menționa nimic în legătură cu acțiunile de *subordonare* a intelectualității – campaniile de epurări de scriitori și opere, represiunea fizică a celor care nu se aliniau modelului impus de partid. Tot Miron Constantinescu prezenta mecanismul de evacuare a „resturilor" și a

„dejecțiilor" culturii burghezo-moșieresc ca fiind perpetuu, funcționând încontinuu, în slujba poporului, spre binele și în interesul acestuia. Același popor nu avea nevoie de nimic ce putea aminti de regimul „odios" burghez – proza, poezia, teatrul, critica, istoria literară, științele aveau dreptul să fiinţeze numai în condițiile adoptării materialismului dialectic și istoric – ca unică doctrină și concepție acceptată[68]. Arta nu mai putea exista în afara *„cauzei generale a proletariatului"*. Miron Constantinescu dădea astfel o sentință dură – intelectualității nu i se va permite să adopte o altă atitudine decât pe acea pe care partidul i-o indica.

Studiu de caz: Miron Constantinescu și Anton Golopenția

În dimineața zilei de 16 ianuarie 1950, Anton Golopenția a plecat grăbit din locuința sa din str. Lister, nr. 7. De ceva vreme, de când își pierduse slujba de la Institutul Central de Statistică, își petrecea zilele la Biblioteca Academiei, unde definitiva o lucrare pentru Comitetul de Stat al Planificării[69]. În seara aceleiași zile, la plecarea de la bibliotecă, a fost abordat de doi „prieteni". A plecat împreună cu ei[70]. Acasă, la familia sa, nu avea să se mai întoarcă niciodată.

Povestea vieții lui Anton Golopenția este marcată de drama profundă a intelectualului strivit de tumultul vremurilor pe care le trăia. Născut în 1909, în comuna Prigor, jud. Caraș-Severin, Golopenția a fost una dintre cele mai luminate minți ale școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti. O caracterizare ulterioară a lui Henri H. Stahl e sugestivă: *„Îl socotesc și astăzi* [*pe Anton Golopenția* – n.m., Ș.B.] *ca pe cel mai dotat sociolog din câți au luat parte la campaniile noastre monografice. Mircea Vulcănescu*[71] *n-a stăruit prea mult în mijlocul nostru și talentul lui stă mai mult în mânuirea ideilor abstracte decât a faptelor concrete. Traian Herseni*[72]*, oricât de pregătit și de dotat era, mi-a părut a nu avea totuși căldura sufletească și generozitatea care i-ar fi ajutat să formeze un curent de gândire, sau măcar un grup de ucenici, deși avea un real talent de profesor. Golopenția era o sinteză a mai multora dintre noi: filozof tot atât cât Mircea Vulcănescu, erudit și profesor tot atât cât Traian Herseni, investigator deopotrivă cu mine și organizator tot atât de abil ca Octavian Neamțu"*[73]. Licențiat în Drept (1930) și Filozofie (1933), Golopenția a ales specializarea *sociologie*, obținând un doctorat la Universitatea din Leipzig (1936). Reîntors în România, Golopenția a fost numit director al Institutului Social Român (1937–1940), redactor al revistei *Sociologie românească* (1937–1942), dar și asistent onorific la Catedra de sociologie, etică și politică a profesorului Dimitrie Gusti. Din 1940, Anton Golopenția s-a angajat la Institutul Central de Statistică, unde a lucrat până în 1948, când a fost destituit[74].

Dintre toți asistenții lui Dimitrie Gusti, Anton Golopenția și Henri H. Stahl fuseseră cei care îl *inspirase* cel mai mult pe tânărul student Miron Constantinescu. Pe Stahl, Miron îl aprecia poate și pentru afinitatea sa ideologică

pentru stânga românească, însă pentru Golopenția, aprecierea și respectul au fost pur intelectuale. Și Golopenția îl *prețuia* pe Miron Constantinescu, considerându-l un student foarte bun[75], apreciind lucrarea sa de diplomă, despre care a scris sumar în *Sociologie românească*[76]. Iar Miron avea să fie influențat în devenirea sa intelectuală de către Golopenția. Sub îndrumarea acestuia din urmă, Miron participase la o primă campanie monografică, în vara anului 1938. Un an mai târziu, același Constantinescu a fost cooptat în echipa cu care Golopenția a întreprins o monografie sumară asupra plășii Dâmbovnic[77].

Odată cu izbucnirea războiului, viețile celor doi au curs diferit. Miron se angajase cu toată convingerea în activitatea Partidului Comunist din România, alegând subteranele clandestinității în locul unei eventuale cariere universitare. Chiar și în aceste condiții, Constantinescu a păstrat speranța că poate apela oricând la fostul său dascăl. Astfel că, Ion Gheorghe Maurer, avocatul lui Constantinescu, îl citase pe Golopenția ca martor al apărării în procesul în care acesta fusese inculpat în februarie 1941. Cei doi își motivaseră gestul afirmând că Golopenția ar fi adus dovezi în legătură cu personalitatea și activitatea lui Miron Constantinescu de până atunci[78]. Anton Golopenția nu a mai ajuns la procesul de la Galați. Judecătorii nu admiseseră cererea de amânare a procesului, astfel ca acesta să poată veni și depune mărturie. Desigur, e greu de crezut că ar fi acceptat, mai ales în acel context politic. Însă a avut grijă ca puținele contribuții științifice ale lui Constantinescu, realizate în urma campaniilor monografice din 1938–1939, să vadă lumina tiparului în anii războiului.

După 23 august 1944, relațiile dintre cei doi s-au reluat. Redactor-șef al *Scânteii*, Miron și-a amintit de fostul său profesor și l-a sunat, solicitându-i publicațiile Institutului Central de Statistică pentru redacția ziarului pe care îl conducea, precum și volumele unde câteva studii ale lui fuseseră publicate. În toamna anului 1944, cu ocazia deschiderii librăriei Cartea Rusă, cei doi au avut ocazia să se și reîntâlnească. Golopenția îl găsea pe Miron destul de bulversat și vizibil afectat de cei aproape patru ani petrecuți în temniță. Vor fi avut și o discuție legată de sarcinile imediate ale Institutului Central de Statistică, cei doi necăzând de acord asupra detaliilor[79]. Ușor-ușor însă, nevoia l-a împins pe Golopenția să apeleze de câteva ori la serviciile lui Constantinescu, cerându-i acestuia din urmă favoruri pentru unii cunoscuți[80].

În iulie 1947, Miron Constantinescu a fost numit secretar general al Comisiei de Stabilizare și Redresare Economică[81]. Din această funcție, Miron a supervizat înfăptuirea reformei monetare din august 1947, însă lista de proiecte a Comisiei a fost mai lungă. Astfel, în luna octombrie 1947, Comisia a organizat *Conferința ministerială pentru reorganizarea statisticii românești*[82]. Atunci s-a decis demararea unor proiecte ample de strângere de date necesare repunerii pe picioare a economiei românești: inventarierea întreprinderilor industriale și comerciale, recensământul populației și al agriculturii, recensământul întreprinderilor, recensământul forței de muncă sau ancheta bugetelor de familie[83]. Evenimentul fusese „pregătit" în prealabil de Constantinescu, care,

cu o lună înainte, obținuse numirea fostului său dascăl, Anton Golopenția, în funcția de director general delegat al Institutului Central de Statistică. De altfel, Golopenția și colaboratorii săi fuseseră cei care au pregătit materialele dezbătute în cadrul Conferinței din 18 octombrie[84].

Odată cu numirea lui Golopenția în fruntea ICS, cei doi încep să colaboreze, corespondând des. Neînregimentat politic, impasibil și dezgustat de politicianismul de care se tot „lovise" în ultimul deceniu, Golopenția părea mulțumit de numirea sa doar ca *delegat* în fruntea Institutului. Era chiar conștient de faptul că funcția nu trebuie să fie decât una interimară, amănunt pe care i l-a și comunicat lui Constantinescu într-o scrisoare din 14 septembrie: *„cred că ar fi mai bine dacă delegarea mea în fruntea Institutului ar fi considerată drept o tranziție și postul ar fi conferit în mod definitiv unui membru încercat al partidului comunist"*[85]. Golopenția mai spera ca în răstimpul pe care îl va petrece la conducerea ICS să aibă prilejul de a se dedica mai mult preocupărilor științifice și mai puțin chestiunilor administrative: *„m-am hotărât de mai mulți ani să evit politica și să mă consacru exclusiv științei. Directoria Institutului îmi oferă ca o posibilitate de a realiza anumite lucrări științifice"*[86]. Însă dificultățile de tot felul l-au obligat pe acesta să apeleze din ce în ce mai des la Constantinescu, cerându-i concursul în diferite chestiuni. Fie că a fost vorba despre alocarea unor subvenții către Institutul de Cercetări Sociale, aflat în subordinea Ministerului Educației, căruia îi fuseseră tăiate toate subvențiile[87], fie că a fost vorba despre necesarul Institutului Central de Statistică – sporirea parcului auto și a numărului de posturi bugetate sau recuperarea/repartizarea unor spații și/sau imobile[88], Miron a răspuns cu bunăvoință acestor solicitări[89].

În alte cazuri, răspunsul a fost negativ. Astfel, Miron îi răspundea destul de acid lui Golopenția atunci când acesta i-a cerut să înlesnească plecarea la Paris, pentru specializare, a unor cercetători din cadrul ICS: *„prietenii noștri care vor să învețe pot face aceasta, dar nu în Franța, ci în URSS. În Franța numai statistică nu vor învăța în perioada care urmează. ICS va trimite în anul acesta învățăcei la Moscova"*[90]. E adevărat că nici numele celor propuși de Golopenția (Constantin Pavel, Nicolae Betea, Ștefan Popescu și Anton Rațiu) nu erau pe placul noului regim, fiind personaje destul de controversate. De altfel, toți cei patru vor sfârși inculpați în procesul Pătrășcanu [91]. Mai mult decât atât, unii dintre ei aveau și un trecut nu tocmai *corespunzător* din punctul de vedere al comuniștilor. Ștefan Popescu, spre exemplu, nu putea *șterge* amintirea – destul de proaspătă, de altfel – a unor fapte din biografia sa care nu îi făcea *cinste* – cel puțin din perspectiva comuniștilor. Să nu uităm că el fusese cel care cedase presiunii autorităților în iarna 1939–1940, când a decis suprimarea revistei *Cadran*, o publicație camuflat comunistă. Gestul lui Ștefan Popescu a stârnit atunci nemulțumirea conducerii PCdR, care a decis îndepărtarea lui din rândurile partidului[92]. Și Constantin Pavel, membru de partid din 1935, avusese atitudini neconforme în trecut, fiind exclus din rândurile PCdR în 1942 pentru *„acte de indisciplină"*[93].

Un alt răspuns negativ ar fi primit Golopenția și în cazul unei alte rugăminți care îi privea pe unii funcționari din cadrul Ministerului Finanțelor. Miron Constantinescu l-a înștiințat pe Golopenția de hotărârea lui de a nu interveni în cazul acelor persoane, răspunzându-i tranșant: *„sunt din principiu împotriva intervențiilor* [...], *sunt în practică împotriva intervențiilor și nu le fac decât în cazuri cu totul excepționale* [...], *în astfel de cazuri verific de câteva ori și din mai multe surse de informații calitatea oamenilor, pentru că nu pot angaja prestigiul Partidului (al meu ca membru al Partidului) în chestiuni necontrolate* [...], *dacă oamenii la care te referi sunt cinstiți și muncitori, n-au de ce să se teamă. Tovarășul ministru Vasile Luca este un om drept și caută să strângă în jurul său astfel de oameni. Dacă nu sunt (n-au fost), această intervenție a mea nu le va îmbunătăți situația și mă va pune pe mine într-o situație penibilă pe care sunt convins că n-o dorești. Iată de ce, dragă Anton Golopenția, nu voi interveni pentru acești cetățeni și nici în general*"[94]. E adevărat și că, în acest caz, Constantinescu nu avea prea multe *pârghii* prin care ar fi putut interveni. Să nu uităm că relațiile dintre el și Vasile Luca nu au fost niciodată cordiale, ba chiar nici măcar binevoitoare.

Dincolo de aceste amănunte, colaborarea dintre cei doi a decurs firesc în lunile ce au urmat. Golopenția și-a concentrat eforturile în direcția realizării unora dintre cele mai importante directive stabilite cu ocazia Conferinței din octombrie 1947: realizarea recensământului agricol[95] și al populației[96], programate a se desfășura în iarna 1947–1948[97].

Anul 1948 debuta totuși sub rele auspicii. Și putem crede că schimbările profunde prin care trecea societatea românească îl vor fi preocupat intens și pe Anton Golopenția. La doar două zile după instaurarea Republicii, Miron îi scria acestuia un mesaj de Anul Nou: *„Dragă Anton Golopenția, Îți urez pentru noul an 1948 activitate rodnică pe tărâmul statisticii și sociologiei și noi succese în reorganizarea și conducerea ICS, toate spre cinstea Patriei și Poporului nostru*"[98]. Dar Golopenția era din ce în ce mai neliniștit. Și avea destule motive să fie. Dincolo de șansa lui, întreg edificiul cultural și intelectual în care el se formase se ruina. Sociologia, considerată a fi o „pseudo-știință burgheză", era desființată, fiind scoasă din rândul disciplinelor academice. Vechii lui colegi, prieteni sau profesori întâmpinau reale greutăți în a-și găsi un rost în noul context politic și cultural. Constantin Brăiloiu[99], soții Sabin și Veturia Mănuilă[100] sau Dumitru Amzăr[101] au ales exilul. Mircea Vulcănescu sau Traian Herseni au suferit condamnări și au fost trimiși în închisori, primul dintre ei decedând în arest la Aiud[102]. În fine, nici destinele celorlalți membri ai vechii Școli Sociologice de la București nu au fost mai blânde: mai toți au fost nevoiți să își găsească posibilități de reconversie profesională.

Derapajele din ce în ce mai vizibile, dar și abuzurile care se înmulțeau l-au dezorientat peste măsură pe Anton Golopenția. În luna martie 1948, când toate propunerile lui de numire în funcții, odată cu reorganizarea ICS, au fost respinse, s-a gândit să apeleze la Miron Constantinescu cerându-i sfatul și

sprijinul. Golopenția își justifica alegerile, și chiar părea deranjat de *demonstrația de forță* a sindicatelor:

„Nu știu de ce ai crezut necesară o demonstrație care să arate că propunerile sindicatului trec înaintea celor făcute de mine în perspectiva eficienței muncii în Institut. N-am fost angajat personal în propunerile pentru chemări în funcții superioare. Am căutat și caut numai să-mi fac datoria de șef de echipă nelăsând să treacă nesemnalate acțiunile subiective care utilizează politica în favorul gesturilor de politicianism sindical sau spiritul partizan"[103].

Insistența cu care Golopenția își susținea punctul de vedere l-a nemulțumit vizibil pe Miron Constantinescu, care, două zile mai târziu, îi răspundea acestuia pe un ton acid:

„[...] *sprijin cu toată tăria propunerile organizației de Partid și ale Sindicatului. Noi nu plutim pe deasupra claselor și partidelor, ci participăm activ la lupta lor. Și lupta aceasta nu se dă numai pe tărâm economic și social, ci și pe tărâm ideologic și teoretic. Institutul Central de Statistică nu poate fi o instituție [cuvânt nedescifrabil], ci trebuie să contribuie activ la reconstrucție și la făurirea economiei planificate socialiste în România. Încadrările în diferite funcții de conducere nu se fac pe criterii strict profesionale, ci și* politice. *Între doi candidați de egală valoare profesională, unul „apolitic" și unul comunist, voi prefera întotdeauna pe cel de-al doilea. Și nu din „spirit partizan", ci pentru că va înțelege mai bine intențiile și proiectele noastre"*[104].

Ba chiar mai mult, în finalul scrisorii Constantinescu îl îndemna pe Golopenția să își revizuiască atitudinea și să lase în urmă trecutul, asta însemnând să se îndepărteze inclusiv de prietenii și cunoștințele apropiate în favoarea unora cu vederi mai *progresiste*. Ultima frază a misivei sună mai degrabă ca un (ultim) avertisment:

„Dacă-mi pare rău de scrisoarea D-tale este pentru că nu ai luat îndeajuns de serios sfatul pe care l-am dat mai demult de a nu te lăsa înrâurit de oamenii vechi și cu concepții negative, ci de a te înconjura de „oameni tineri" și care pregătesc viitorul. Am impresia că faci prea adesea front comun cu [D.C.] Georgescu și prea arare cu Biji, Onică, Apolzan. Sper că lucrurile se vor schimba în bine și am încredere în vechiul nostru prieten Anton Golopenția"[105].

Modul în care Miron Constantinescu a abordat chestiunea și poate că și tonul destul de violent l-au descumpănit pe Golopenția. A doua zi, acesta a ales să își asume întreaga responsabilitate, rămânând astfel fidel crezurilor și părerilor personale. Este momentul unei rupturi cvasitotale între cei doi. Mai ales în contextul în care Golopenția alege să îi ia în continuare apărarea lui Dumitru C. Georgescu, în pofida sfatului lui Miron de a se descotorosi de acesta:

„Dragă Miron Constantinescu, Port întreaga răspundere a scrisorii mele și a pozițiilor pe care mă situez în cursul discuțiilor. Nici unul dintre colegii mei n-are vreo vină în privința aceasta. Pentru dreapta ta informare ar fi util ca să asculți ambele părți în cauză când e vorba de un om care a muncit pe brânci și a adus experiență când trebuia asigurat succesul deplin al unor lucrări mari pe care le-ai inițiat"[106].

În vara anului 1948, lucrurile se precipită. Au loc reorganizări și/sau comprimări de personal în cadrul instituțiilor. Constantinescu e însărcinat cu restructurarea Institutului Central de Statistică. Alături de el lucrează Avram Bunaciu[107] și Constanța Crăciun[108]. Întregul sistem de delațiune care guvernează partidul se pune în mișcare. Se dau referințe. Se caută vinovați. E timpul ca polițe din trecut să fie plătite. Lucia Apolzan e la *tratament* la Eforie Sud, în stațiunea balneară rebotezată cu numele unuia dintre „eroii" de la Grivița – Vasile Roaită. E chemată de urgență la București. În primă fază ignoră telegrama sosită de la București. E apelată telefonic și trebuie să plece. La București, e (con)dusă la Ministerul Minelor și Petrolului, unde o așteaptă Miron Constantinescu. Nemulțumit, acesta o ceartă pentru că nu a răspuns primei interpelări. În fine, e invitată să ia o coală de hârtie și un stilou și să scrie[109]. Nu știm ce va fi scris Lucia Apolzan în vara anului 1948, pe un colț de masă, în anticamera biroului lui Miron Constantinescu. Însă putem deduce că nu vor fi fost referințe pozitive. De altfel, în declarații ulterioare, Apolzan va descrie cu lux de amănunte cele câteva dispute pe care le avusese cu Anton Golopenția în anii precedenți[110]. Ba chiar, în ianuarie 1950 nu se va sfii să îl califice pe Golopenția ca fiind, alături de „Mitu" Georgescu, unul dintre *„vârfurile reacționare rămase* [la ICS după ce] [...] *vârfurile cele mai reacționare au fost comprimate în vara 1947 (fostul director manist Sabin Manuilă, Negru Ion etc.)*".

Dincolo de referințele negative pe care le primește, Anton Golopenția părea a fi un om care înota împotriva curentului, rupt de realitățile unei lumi în care schimbările erau bruște și profunde. Credincios vechilor sale credințe, valori și prieteni, el alege să le pună înaintea interesului său propriu. Nici măcar Miron Constantinescu nu mai acceptă această încăpățânare a fostului său dascăl. Fără prea multe remușcări, chiar el dispune eliberarea din funcție a lui Anton Golopenția. De această dată, nici măcar pregătirea sa profesională ireproșabilă nu l-a mai putut salva. Golopenția nu mai corespundea din punct de vedere *politic*. În data de 21 august 1948, Miron îl informa deci pe Gh. Gheorghiu-Dej de restructurările de la Institutul Central de Statistică: *„Am fost însărcinați tov. Avram Bunaciu, Const. Crăciun și cu mine să pregătim propuneri de reorganizare și reîncadrare a* Institutului Central de Statistică. *Trimitem odată cu scrisoarea propunerile noastre de comprimare și încadrare. L-am pus pe lista de comprimare și pe Anton Golopenția, deși tehnic-statistic e un bun specialist, din motive* politice"[111]. Două săptămâni mai târziu, Anton Golopenția nu mai era directorul instituției.

Pentru el și pentru familia sa au urmat o perioadă grea. Fiica lui, Sanda Golopenția, a vorbit despre *„marea însingurare"* – o vreme în care Golopenția a ales să lucreze asiduu, neregăsindu-se nici în *proiectul politic* pe care i-l propunea Miron Constantinescu, dar nici în acțiunile cvasicomplotiste ale vechilor săi prieteni[112]. Constantinescu i-ar mai fi întins o mână de ajutor, însă nu va fi fost de ajuns. Vreme de aproape un an și jumătate, Anton Golopenția a lucrat la diferite studii comandate de către Comitetul de Stat al Planificării,

fiind plătit „la bucată" pentru contribuțiile sale. Viața lui în acest răstimp a fost pusă sub observație de către organele Securității. Notele de filaj din perioada 15 aprilie–14 mai 1949 și 5 octombrie 1949–16 ianuarie 1950 ne poartă pe urmele acestuia, zi de zi, ceas de ceas, activitate după activitate[113].

E interesant de observat că în acest răstimp, notele de filaj nu semnalează nicio întâlnire dintre Anton Golopenția și Miron Constantinescu. Primul este semnalat mergând de câteva ori la Comitetul de Stat al Planificării, însă de fiecare dată merge la casierie, unde încasează contravaloarea contractelor pe care le are cu CSP-ul[114]. Cei doi încetează și să corespondeze. Golopenția nu a mai găsit de cuviință să apeleze la fostul său student. Poate și pentru că înțelegea că refacerea legăturilor s-ar fi petrecut numai în condițiile pe care Constantinescu i le impusese anterior. Ori Golopenția încă ezita în a lua o atitudine clară, preferând studiul, în așteptarea unei oportunități adevărate și serioase. De altfel, într-o convorbire telefonică cu Igor Measnicov, Anton Golopenția i se confesa senin celui din urmă în acest sens: *„A te duce la oficiul de plasare... este un mijloc extrem, nu? Am zis că asta e la disperare, nu? Iar așa a te duce la diferite întreprinderi să lucrezi, îți pare rău de zile* [...], *în sfârșit, fiecare om, fiecare pasăre, pe graiul ei piere. Eu pier pentru plăcerea mea de a citi, de a lucra nu știu ce..."*[115].

Anton Golopenția a fost un personaj cu un destin tragic. Reținut în seara zilei de 16 ianuarie 1950, pe când părăsea localul Bibilotecii Academiei, Golopenția și-a petrecut ultimele luni din viață în detenție. Avea să își găsească sfârșitul în data de 9 septembrie 1951, la Văcărești. În răstimpul primelor luni de anchetă, e posibil ca el să nu fi înțeles gravitatea situației sale. Vinile pe care anchetatorii i le aduceau – legate de relațiile cu foștii săi subordonați și prieteni de la Institutul Central de Statistică, de o presupusă implicare a sa în cazul plănuirii fugii din țară a lui Lucrețiu Pătrășcanu, sau menținerea legăturilor cu soția lui Mircea Vulcănescu, condamnat de un Tribunal al Poporului și deținut în acei ani la Aiud –, le-a considerat absurde. Drept care a sperat mereu într-o clarificare a situației sale. Indiferent de forma pe care urma să o o aibă această clarificare.

Lui Miron Constantinescu nu avea să îi mai scrie decât la aproape jumătate de an de la arestare, într-o manieră care trădează deznădejdea celui care a greșit, în primul rând, față de familia lui. Prin cele două misive pe care i le adresează lui Miron Constantinescu (17–18 mai și 10 iunie 1950[116]), Golopenția a încercat să își împace, în primul rând, conștiința. În cazul acestei scrisori, tind să cred că Miron Constantinescu nu e decât un adresant conjunctural, Golopenția părând în multe pasaje că își scrie sieși, într-o manieră retrospectivă și reflexivă. E adevărat că Miron Constantinescu era cel care îl ajutase oarecum în trecut. E la fel de adevărat că același Constantinescu era cel care putea, din poziția pe care o avea, să curme coșmarul absurd pe care îl trăia Golopenția. Însă acesta nu îi cere ajutorul în cadrul primei scrisori: *„M-am hotărât să veghez noaptea aceasta, spre a vă face această mărturisire. Dacă aș*

fi avut hârtie şi v-aş fi scris zilele trecute, v-aş fi cerut o mână de ajutor, ultima, pe care s-o apuc bărbăteşte pentru restul vieţii. Azi speranţele lipsesc, dar am hârtie. Nu mai cer, vreau numai să arăt cum s-a întâmplat şi să vă liniştesc" –, ci doar îşi reevaluează poziţiile din trecut, justificându-şi alegerile: „*Eram orientat spre stânga înainte de război, dar nu m-am înscris în partidul comunist, pentru că nu vream alt stăpân decât ştiinţa* [...]. *După 23 august 1944, nu mi-am luat, la fel, răgaz de a-mi trasa un [drum] echilibrat. De dragul ştiinţei, nu am intrat în politică* [...]. *După părăsirea Institutului, în septemvrie 1948, a început agonia, care sfârşeşte acum. Demisia m-a durut peste seamă. N-am spus-o. Mi s-a părut că m-aţi părăsit din precauţiune, spre a nu fi compromis, când voi fi chemat de justiţie pentru întâlnirea mea cu Betea, ajutorul pe care mi l-aţi dat a fost generos: mi-a îngăduit să citesc şi să muncesc în preocupările mele ştiinţifice. Dar el mi-a fost şi fatal. Necăutând să vă întâlnesc, n-am aflat că îl socotiţi ca un stagiu de reabilitare limitat* [...]. *Ceea ce făceam la bibliotecă şi Arhivă era atât de interesant, încât nu-mi păsa ce va fi luna viitoare. Nervii mi se măcinau, cu tot calmul aparent. Izolarea, ca într-un fel de închisoare la domiciliu, mă îndepărta de evenimente, de viaţa politică a ţării. Puţinii oameni care mă vedeau pe stradă, socotindu-mă un «dat afară», îmi arătau faţa lor nemulţumită de regim. Eu luam în serios ce auzeam*"[117].

După ce făcea şi o scurtă trecere în revistă a preocupărilor sale ştiinţifice din ultimii ani, Golopenţia îi cerea un singur lucru lui Miron Constantinescu – un minim de ocrotire familiei: „*Mi-aţi face un mare bine, domnule preşedinte, dacă, ţinând seama [de] cât de pedepsit sunt pentru greşelile mele, prin faptul de a-mi fi părăsit copiii şi munca, aţi acorda un minim de ocrotire familiei mele. Autorizaţi-l poate pe Biji*[118] *să vadă din când în când de ea. Şi puneţi cuvântul necesar pentru ca soţia mea să fie menţinută în învăţământ, în anii viitori, iar fata printre pionieri* [...] *şi pentru ca să nu fie scoşi din locuinţa unde stau împreună cu mama*"[119].

Trei săptămâni mai târziu, Anton Golopenţia îi scria din nou lui Miron Constantinescu. Textul degajă o cu totul altă stare de spirit a lui Golopenţia – o oarecare neliniştе şi un profund sentiment de sfârşeală. Acesta nu mai părea dispus să lupte, fiind conştient de puţinătatea opţiunilor sale, acceptându-şi deci soarta. De data aceasta îi cere lui Constantinescu un ajutor expres – oricare ar fi forma sau scopul înlesnirii vechiului său student: „*după o criză de maturitate încheiată, prin care am trecut, pot să devin un om «ca lumea» şi să-mi trăiesc limpede ultima treime din viaţă. Pot să termin cu confuzia, să mă detaşez de mediul meu de până acum, să accept politica aşa cum este, şi să fiu leal faţă de Republică şi plin de gratitudine faţă de regim. Dacă credeţi că este cazul, ajutaţi-mă acum, ca să scap peste câteva luni* [...]. *Puteţi da fără grijă girul Dv. pentru mine. Îmi voi vedea de treabă şi voi evita cele mai însemnate abateri cu stăruinţa cu care mi-am căutat căderea în ultimii ani. Ieşit din închisoare nu voi avea pretenţii: voi lucra unde se va găsi şi ce se va găsi*"[120].

Ba chiar mai mult, pare să accepte și spectrul unei condamnări. Însă îi cere și în acest caz un ajutor lui Miron Constantinescu, în speranța unui proces corect și fără prea multe tergiversări: „*Dacă credeți că nu e cazul să ies nepedepsit, vă rog să cereți să fiu judecat degrabă și fără publicitate. Dacă voi fi condamnat numai la închisoare, îmi voi transmite bucuros cunoștințele și experiența sub orice pseudonim, dacă voi fi așezat în penitenciarul din Capitală și voi putea primi cărți de la biblioteci, date și lucrări de executat* [...]. *Dacă urmează să fiu pedepsit, vă rog să acordați o oarecare ocrotire familiei mele, autorizându-l pe Biji să se intereseze de ea*“[121].

Tragismul acestor rânduri e dublat de o altă chestiune. Nu știm cu siguranță dacă aceste scrisori, pe care Golopenția le trimite din închisoare, au ajuns vreodată pe biroul lui Miron Constantinescu. Și dacă vor fi ajuns, nu știm dacă el va fi avut bunăvoința și răbdarea să le fi deschis și lecturat. E trist numai și gândul ca acest ultim „strigăt de disperare“ să fi răsunat în van.

PARTEA A III-A

Căderea
(1956–1965)

CAPITOLUL UNSPREZECE

Moscova – 1956
Preambulul unui conflict

„Ce s-a produs în Uniunea Sovietică a fost ceva extraordinar, m-a impresionat mult. Sigur că trebuie să ai tărie, să ai o mare tărie morală să reziști la toate astea, să nu-ți pierzi capul. Aici și-au pierdut capul și Chișinevschi și Miron Constantinescu."

Gheorghe Gheorghiu-Dej[1]

Sfârșitul anul 1955 fusese unul încărcat pentru conducerea Partidului Muncitoresc Român. După mai multe amânări, între 23–28 decembrie 1955 a avut loc Congresul al VII-lea al partidului – al II-lea al PMR[2]. Comuniștii români se găseau în mare întârziere. În conformitate cu articolul 29 al *Statutului PMR*, adoptat în 1948, *„Congresul ordinar al Partidului trebuie să fie convocat de C.C. al Partidului cel puțin o dată la trei ani"*[3]. Or, din februarie 1948, de la I-ul Congres al PMR, trecuseră mai bine de șapte. Primele discuții referitoare la organizarea Congresului al II-lea avuseseră loc încă din octombrie 1953, când au fost dezbătute chestiuni legate de numărul delegaților la Congres, precum și despre locație[4]. O nouă discuție a avut loc aproximativ două săptămâni mai târziu, prilej pentru conducătorii partidului de a decide ca proximul Congres să se desfășoare în luna martie a anului 1954. Tot atunci s-a stabilit și o comisie care a fost însărcinată cu redactarea *Raportului Comitetului Central*, din care făceau parte: Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi, Miron Constantinescu, Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraș și Leonte Răutu[5]. Însă în martie 1954 partidul era preocupat cu alte chestiuni, drept care Congresul a fost amânat *sine die*. Avea să fie organizat peste mai bine de un an și jumătate. În 1955, din echipa însărcinată cu pregătirea și redactarea *Raportului politic* al Comitetului Central au făcut parte: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi, Miron Constantinescu și Leonte Răutu[6]. *Raportul*[7] nu aducea modificări esențiale politicii generale pe care partidul intenționa să o promoveze și de atunci încolo. În schimb, denota încrederea crescută a liderilor de la București în ceea ce privește *misiunea* lor, dar și persistența unei stări de neliniște[8]. Firească, de altfel, în contextul în care regimul se întărise, însă nu într-atât încât să se considere consolidat și să își piardă din *vigilența revoluționară*. Textul *Raportului* fusese definitivat încă de la începutul lunii decembrie 1955, când a fost trimis spre aprobare și pentru sugestii Comitetului Central al PCUS. Ba chiar, o săptămână mai târziu, cei patru autori au călătorit la Moscova, pentru a primi observații și instrucțiuni în legătură cu textul respectiv[9].

Dincolo de rezolutiile și măsurile adoptate de forul suprem al PMR, Congre-

ale partidului. Dacă Comitetul Central număra, până în decembrie 1955, 44 de membri și 8 supleanți, ulterior Congresul aproape că și-a dublat componența – au fost aleși 61 de membri și 35 de supleanți[10]. Nici Biroul Politic nu a scăpat fără un mic „retuș", pe lângă cei nouă membri deja existenți: Gheorghiu-Dej, Stoica Chivu, Iosif Chișinevschi, Gheorghe Apostol, Alexandru Moghioroș, Emil Bodnăraș, Miron Constantinescu, Constantin Pârvulescu și Petre Borilă, fiind promovați din rândul membrilor supleanți alți doi *tovarăși*: Alexandru Drăghici și Nicolae Ceaușescu[11]. Nu trebuie să omitem nici revenirea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în fruntea partidului, care avusese loc câteva luni mai devreme – în octombrie 1955. După ce, un an mai devreme, acesta se retrăsese strategic în fruntea Consiliului de Miniștri, venise timpul ca el să revină în fruntea PMR, în funcția de prim-secretar, de această dată. Peste doar câteva luni de la încheierea lucrărilor Congresului al II-lea, aceste amănunte aveau să căpete o importanță deosebită. Adevărul e că, odată cu promovările lui Drăghici și Ceaușescu în Biroul Politic, Gheorghiu-Dej își sporise încă o dată influența în cadrul acestui organism de conducere, „tinerii" Drăghici și Ceaușescu fiindu-i *fideli*.

Primele zile ale anului 1956 au fost foarte aglomerate pentru diriguitorii de la București. În ianuarie, o delegație a PMR a participat la consfătuirea de la Moscova a partidelor comuniste din lagărul sovietic, convocată de conducerea PCUS, în cadrul căreia s-a făcut *„o informare cu privire la evoluțiile înregistrate pe plan internațional în anul abia încheiat și [s]-a formulat o serie de observații și recomandări pe marginea modului în care trebuia să se deruleze politica externă a lagărului comunist în noul an"*[12]. La București, debuta un nou cincinal, iar bugetul primului an nu fusese încă stabilit. Tot în primele luni ale anului, erau programate și alegerile de deputați în sfaturile populare[13]. În fine, conducerea Partidului Comunist Grec, aflat în exil la București, dorea organizarea unui Congres[14]. Nu în ultimul rând, Biroul Politic al CC al PMR a trebuit să se decidă asupra componenței delegației partidului care urma să participe la lucrările celui de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Opțiunea lui Gheorghiu-Dej pentru Iosif Chișinevschi, Miron Constantinescu și Petre Borilă poate sugera existența unei oarecare ierarhii, însă lucrurile sunt departe de a fi clare în acest sens. Dacă alegerea lui Iosif Chișinevschi era firească, dat fiind că acesta părea a fi numărul doi în partid la acea vreme[15], alegerea lui Constantinescu, mai ales cea a lui Borilă, nu erau la fel de întemeiate. Cel puțin din punctul de vedere al celorlalți tovarăși din conducerea partidului. Peste mai bine de cinci ani, Emil Bodnăraș avea să recunoască faptul că a fost profund deranjat de neincluderea lui în cadrul delegației[16]. În 1956 însă, mai nimeni nu îndrăznea să se opună deciziilor impuse de către Gheorghiu-Dej. Astfel că nemulțumirea lui Bodnăraș a rămas tacită, iar în avionul care a zburat către Moscova în acele zile geroase de februarie au urcat cei patru. Călătoria în capitala Uniunii Sovietice avea să fie una de pomină.

Congresul XX al PC(b)US (14–25 februarie 1956)

Cel de-al XIX-lea Congres al PCUS s-a reunit la Moscova în perioada 5–14 octombrie 1952, sub conducerea lui Stalin. Trecuseră mai bine de 13 ani de la ultimul Congres, în condițiile în care statutul partidului prevedea ca acestea să fie convocate la fiecare 3 ani[17]. Liderul Uniunii Societice avea însă cel puțin un *alibi* – cei șase ani de război, care vor fi întârziat convocarea Congresului, amânat din considerente ce păreau infinit mai serioase. Sunt destui însă și cei care pun întârzierea pe seama disprețului total al lui Stalin pentru tot ceea ce ținea de legalitatea partidului[18]. În cadrul Congresului al XIX-lea avea să se aprobe o nouă regulă, în conformitate cu care viitoarele întâlniri de acest gen aveau să fie ținute o dată la patru ani. Raportorul proiectului ce reforma vechile statute nu era nimeni altcineva decât Nikita Hrușciov[19], cel care, peste doar cinci luni, ulterior morții lui Stalin, avea să facă primii pași către conducerea Uniunii Sovietice.

Nikita Hrușciov s-a grăbit patru ani mai târziu. Evoluțiile interne din URSS l-au făcut să programeze Congresul partidului cu opt luni mai devreme[20]. Chestiuni serioase necesitau o clarificare ce nu mai suporta amânarea. Astfel că, la 14 februarie 1956, în Marele Palat de la Kremlin era inaugurat, sub președinția mareșalului Nikolai Bulganin, președinte al Consiliului de miniștri al URSS[21], al XX-lea Congres al PCUS. Pentru alegerea delegaților, Comitetul Central fixase aceleași norme ca și cele de la Congresul precedent: avea să fie ales câte un delegat cu vot deliberativ pentru fiecare cinci mii de membrii de partid și câte un delegat cu vot consultativ pentru fiecare cinci mii de candidați. Pe baza acestui principiu, au fost aleși 1.355 de delegați cu vot deliberativ și 81 de delegați cu vot consultativ[22]. Alături de acești delegați, care reprezentau aproximativ șapte milioane de membri de partid sovietici, la Congresul al XX-lea au participat delegații ale nu mai puțin de 55 de „partide-frățești"[23].

Atmosfera la Congres a fost una destinsă, așa cum reiese din imaginile de la eveniment[24]. Trecuseră aproape trei ani de la moartea lui Stalin, iar la Moscova se vorbea din ce în ce mai mult despre „dezgheț" sau despre politica „noului curs". Arestările și deportările nu încetaseră însă[25]. E adevărat că magnitudinea acestor politici represive scăzuse considerabil. Un ochi ager ar fi observat și primele semne care aveau să anunțe *furtuna* din februarie – în decembrie 1955, după mai bine de trei decenii, ziua de naștere a lui Iosif Visarionovici Stalin nu a mai fost sărbătorită cu fast la Moscova. Evenimentul a fost doar semnalat în presa centrală[26].

„Raportul secret"

Timp de zece zile, Congresul al XX-lea al PCUS și-a urmat cursul obișnuit. Alături de liderul de la Kremlin, Nikita Hrușciov, al cărui discurs însuma peste 100 de pagini, și de Nicolai Bulganin, președintele Consiliului de Miniștri, au

luat cuvântul alți peste 100 de oratori. Nimic nu anunța desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Însă în seara zilei de 24 februarie, Hrușciov i-a invitat pe delegații sovietici să participe la o ședință cu ușile închise, care nu se regăsea în programul oficial. E adevărat că în ajunul Congresului, în cadrul unei ședințe a *Politburo*-ului, se aprobase propunerea ca Nikita Hrușciov să prezinte, în cadrul unei ședințe private, un raport referitor la cultul personalității[27]. Timp de aproape patru ore, secretarul general al PCUS a dat citire unui raport intitulat *Despre cultul personalității și consecințele lui*, document ce avea să rămână în istorie ca „Raportul secret" al lui Hrușciov. Acesta explica modul în care, timp de peste douăzeci de ani, s-a dezvoltat și impus *„cultul personalității lui Stalin"* și care au fost manifestările și consecințele acestuia[28].

În toamna anului 1955, Hrușciov pare să fi luat hotărârea de a aduce în atenția publicului crimele epocii staliniste împotriva membrilor partidului, considerând că, dacă o astfel de poziție nu avea să fie adoptată încă de la primul Congres care a urmat morții lui Stalin, altcineva ar fi putut să o facă ulterior, incriminând întreaga conducere a PCUS[29]. Drept care, către sfârșitul lunii decembrie 1955, cu doar șase săptămâni înainte de începerea Congresului, Hrușciov a adus în atenția colegilor săi din Prezidiul CC necesitatea instituirii unei comisii speciale care *„să ancheteze asupra cauzelor represiunii împotriva membrilor Comitetului Central aleși la Congresul al XVII al PCUS, în 1934"*[30]. Propunerea nu a fost primită foarte bine de către cei mai apropiați colaboratori ai lui Stalin, care îi erau încă fideli liderului răposat. Viaceslav Molotov ar fi fost unul dintre opozanții cei mai activi, chestionându-i pe ceilalți membri ai Prezidiului asupra utilității unui astfel de demers[31]. Alături de Molotov, într-o poziție similară s-ar fi plasat Lazar Kaganovici[32] și Kliment Voroșilov[33]. Însă Hrușciov a fost sprijinit de Anastase Mikoian[34], de Nicolai Bulganin și de „tinerii" din Prezidiul CC al PCUS: Mihail Pervuhin, Mihail Saburov, Andrei Aristov și Mihail Suslov[35]. Aceștia fuseseră promovați de Stalin în 1952, însă niciodată nu vor fi făcut parte din cercul de apropiați ai fostului dictator[36]. Ca urmare, Prezidiul a hotărât instituirea unei comisii care să cerceteze, evenimentele care au urmat Congresului al XVII-lea al PCUS, din 1934, în arhivele KGB-ului. Comisia era formată din Piotr N. Pospelov, A.B. Aristov – secretar al Comitetului Central, N.M. Șvernik – președinte al Sindicatelor, și P.D. Komarov – președinte al Comisiei Controlului de partid[37].

Astfel, la originile „Raportului secret" care a fost citit de către Nikita Hrușciov în cadrul Congresului al XX-lea al PCUS, s-a aflat raportul întocmit de Piotr N. Pospelov, fost redactor-șef al *Pravdei* (1940–1949) și director al Institutului de marxism-leninism, cel care fusese numit șeful comisiei de anchetă. Raportul lui Pospelov a fost citit în plenumul Prezidiului CC al PCUS în data de 9 februarie 1956. Documentul, care însuma aproximativ 70 de pagini, reprezenta un rechizitoriu dur asupra regimului stalinist din perioada 1935–1940, insistând asupra dimensiunii represive a politicii liderului de la Kremlin. După cât se pare, Hrușciov nu a acceptat raportul în forma respectivă – mai ales că

existau unele detalii care păreau să îl incrimineze chiar pe el. Documentul avea să sufere astfel mai multe modificări și retușuri, atât din partea autorului inițial – Pospelov, cât și din partea lui Hrușciov, care, în cele din urmă, a finalizat raportul într-o manieră personală, căutând să lase deoparte orice amănunt care îl putea incrimina direct[38].

Întregul discurs ținut de Hrușciov în fața delegaților sovietici era un atac virulent la adresa lui Stalin. Documentul denunța derapajele din timpul regimului stalinist în Uniunea Sovietică: represiunea împotriva unor membri de partid, nerespectarea principiului conducerii colective, acumularea în mâinile conducătorului a unei puteri nelimitate, birocratizarea aparatului de partid, luarea deciziilor în mod personal, fără informarea Biroului Politic sau a Comitetului Central, epurările și metodele brutale de anchetă.

Despre toate acestea se știau destule lucruri – cel puțin în Occident. E adevărat că până atunci aceste realități circulaseră sub forma unor zvonuri. Pe care mulți alegeau să le ignore. De această dată însă, critica perioadei staliniste venea din interior, și nu mai era vocea „dușmanilor occidentali"[39]. Șocul produs de „raportul secret" a fost unul important. Liderii țărilor Blocului sovietic au părut să încerce a minimaliza undele de șoc: în nici o țară socialistă nu a fost dat publicității textul „Raportului secret", singura excepție reprezentând-o Polonia[40]. Atitudinea reprezentanților „partidelor frățești" față de respectivul document nu a fost însă una unitară. Dacă unii au primit cu destulă răceală noul curs impus de către Hrușciov – exemplul cel mai concludent fiind cel al lui Maurice Thorez, liderul Partidului Comunist Francez –, au fost alți lideri care au considerat ca benefică desprinderea și detașarea de moștenirea stalinistă – cum ar fi cazul lui Palmiro Togliatti, liderul comuniștilor italieni[41]. În ciuda tuturor încercărilor de conspirație, textul discursului lui Hrușciov avea să apară în presa occidentală încă din iunie 1956, când avea să fie publicat în *The New York Times*[42]. Ipoteza cea mai credibilă ar fi că textul „Raportului" parvenise americanilor pe filieră poloneză, țară în care comuniștii l-au făcut public și l-au popularizat pe scară largă[43].

Neînțelegeri la Moscova

Delegația română care a plecat la Moscova pentru a participa la lucrările Congresului era formată din Gheorghe Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi, Miron Constantinescu și Petru Borilă[44]. De la București s-a plecat cu avionul, drumul până la Moscova fiind întrerupt de o escală la Kiev. Cei patru membri ai delegației PMR au fost cazați la hotelul Sovetskaia, unde au beneficiat de tot confortul[45].

O interesantă relatare a experienței trăite la Moscova de către delegația însărcinată să reprezinte RPR la Congresul PCUS ne-o oferă Paul Sfetcu, care l-a însoțit pe Dej în calitate de secretar personal. Discursul retrospectiv al lui Sfetcu pare alterat de desfășurarea ulterioară a evenimentelor de la vârful partidului. Nu ne putem explica altfel insistența lui referitoare la atitudinea

„*necorespunzătoare*" a celor două personaje care aveau să comploteze ulterior „*pentru înlăturarea lui Gheorghiu-Dej de la conducerea României*". E greu de crezut că Gheorghiu-Dej ar fi avut idee despre o posibilă conspirație a lui Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu anterior Congresului al XX-lea al PCUS. Și e foarte puțin probabil ca o asemenea „conspirație" să fi existat. La fel, e la fel de greu de crezut că eventualele *derapaje* ale celor doi să fi fost percepute de Gheorghiu-Dej ca reprezentând primele semnale ale unui *puci*. Dincolo de nuanțe, relatarea lui Sfetcu este inedită și, de aceea, foarte valoroasă. În conformitate cu cele expuse de acesta, ar fi existat mai multe neînțelegeri între membrii delegației de-a lungul vizitei la Moscova. Un prim „incident" s-ar fi petrecut într-una dintre seri, când Miron Constantinescu ar fi refuzat o partidă de domino alături de ceilalți membri ai delegației. Conflictul, dacă putem să îl numim astfel, a fost unul minor și poate nesemnificativ, însă Sfetcu insistă, sugerând că el are sens în contextul neînțelegerilor care aveau să urmeze:

„*Prima manifestare care m-a pus pe gânduri, deoarece semăna cu o mică ieșire din tiparul obișnuit al comportării față de Gheorghiu-Dej, minoră în aparență, am înregistrat-o într-o seară când cei patru membri ai delegației – Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi, Miron Constantinescu și Petre Borilă – se pregăteau să se așeze la masă pentru a juca domino. Miron Constantinescu a refuzat să joace spunând că are ceva mai bun de făcut. A recomandat și celorlalți, pe un ton arogant și didactic, să nu mai piardă vremea cu jocul de domino, să se apuce de citit o carte așa cum avea el de gând să facă fiindcă era mai instructiv. La insistențele celorlalți și pentru că eu care fusesem solicitat să-l înlocuiesc spusesem că nu cunosc jocul de domino, Miron Constantinescu a «cedat» și a acceptat să joace. A mormăit, însă, aproape continuu că ceea ce face este o mare pierdere de timp. De menționat este și că Gheorghiu-Dej nu era un pasionat jucător de domino. Se angaja să-l joace numai când era nevoit, așa cum s-a întâmplat și atunci când Iosif Chișinevschi îl «mobilizase» pe motiv că domino-ul era jocul preferat al multor conducători sovietici de atunci care nu întâmplător dispuseseră ca piesele și masa specială de joc să fie așezate la loc vizibil, în holul apartamentului în care era găzduit Gheorghiu-Dej la Hotel Sovetskaia*"[46].

Un alt episod similar s-ar fi petrecut într-una dintre serile care au urmat. Și această mică neînțelegere plecase tot de la o partidă de domino, singura diferență fiind că, de această dată, protagonistul era Iosif Chișinevschi:

„*În seara următoare scenariul s-a repetat. În plus am asistat la o ieșire cu totul nepolitico asă și necontrolată a lui Iosif Chișinevschi. L-am auzit imputându-i lui Gheorghiu-Dej pe un ton provocator:*

— Ce, tu vrei să câștigi mereu chiar cu un joc incorect?

— Ioșca dragă, să știi că nu poate fi vorba despre așa ceva. Am făcut o greșeală complet neintenționată, i s-a răspuns la imputare pe un ton împăciuitor.

— Rămân la părerea mea și să știi că nu voi mai admite niciodată să pierd decât ca urmare a unui joc cinstit, a replicat Chișinevschi pus pe ceartă.

În această situație, jocul s-a întrerupt și despre domino nu a mai fost vorba cât timp delegația a stat la Moscova, la Congresul PCUS"[47].

Aceste două întâmplări par nesemnificative și se prea poate ca ele să nu fi avut semnificația pe care o sugerează Sfetcu. De altfel, e greu de crezut că Iosif Chișinevschi ar fi avut un conflict cu Dej. La momentul acela, el era „numărul doi" în partid, controlând, din funcția sa de secretar al Comitetului Central, sectoarele și secțiile *câmpului ideologic*, dar și supravegherea cadrelor și a *organelor speciale* (Securitatea, Justiția, Miliția și Procuratura)[48]. În plus, Chișinevschi era un colaborator apropiat și devotat lui Gheorghiu-Dej. Nici Constantinescu nu se manifestase până atunci, în nici un moment, ca un critic fățiș al lui Dej. Mai mult decât atât, îi fusese fidel și se plasase de partea liderului partidului în conflictele majore anterioare.

Cu toate acestea, un alt incident relatat de Paul Sfetcu este de o cu totul altă natură, disensiunea dintre Constantinescu și Gheorghiu-Dej având deja alte valențe. Conform spuselor lui Sfetcu, Constantinescu ar fi insistat pe lângă Gheorghiu-Dej, încercând să îl convingă pe acesta de necesitatea luării unei poziții față de *„învățămintele ce decurg pentru PMR din hotărârile Congresului al XX-lea al PCUS"* în fața studenților români care se aflau atunci în capitala Uniunii Sovietice[49]. Argumentul lui Miron îl reprezenta exemplul lui Mátyás Rákosi, prim-secretar al CC al partidului comunist maghiar, care vorbise studenților maghiari odată cu încheierea lucrărilor Congresului, dar și, susținea Constantinescu, dorința studenților, care ceruseră ca Gheorghiu-Dej să le vorbească. Se prea poate ca motivele reale ale lui Miron Constantinescu să fi fost și altele. Astăzi știm că reacția primă a delegației românești la aflarea veștilor referitoare la raportul lui Hrușciov a fost una de stupefacție. Problema era mult prea serioasă pentru a fi abordată fără precauții. Tocmai de aceea Gheorghiu-Dej sugerase ca problemele dezbătute la Moscova să fie analizate și abia apoi discutate în cadrul Biroului Politic și al Comitetului Central, odată cu revenirea în România. Insistența cu care Miron îl îndemna pe Gheorghiu-Dej să adopte o poziție în fața studenților putea ascunde dorința lui Constantinescu de a-i șubrezi, atât cât se putea, poziția acestuia. Dacă ar fi acceptat să le vorbească studenților, Gheorghiu-Dej ar fi trebuit să o facă în termenii noului curs impus de către Hrușciov. E puțin probabil ca el să fi menționat vreun amănunt legat de „raportul secret", mai ales în condițiile în care sovieticii ceruseră discreție. Chiar și așa, adoptarea unei poziții, oricare ar fi fost aceea, ar fi însemnat ca Gheorghiu-Dej să își facă autocritica – acceptând sau poate chiar asumându-și *tarele* trecutului stalinist al PMR. Ar fi fost o „scăpare" a lui Dej de care s-ar fi putut profita ulterior, în țară.

Dej ar fi parat însă elegant „capcana" întinsă de Constantinescu. Ar fi luat legătura cu ambasadorul României la Moscova și l-ar fi interogat în problema presupusei cereri a studenților. Iar la argumentul lui Miron, referitor la gestul similar al lui Mátyás Rákosi, Dej ar fi răspuns la fel de abil și, pe alocuri, ironic:

„Rákosi e un demagog și de aceea s-a grăbit să vorbească în fața studenților. Eu nu voi vorbi studenților despre astfel de învățăminte deoarece Partidul Muncitoresc Român nu este partidul studenților. Dacă se va aprecia în conducerea

partidului nostru că este bine să tragem învățăminte din cele dezbătute la Congresul al XX-lea al PCUS vom face asta în mod chibzuit, nu pripit. Iar dacă va fi indicat să vorbim despre aceasta, apoi să știi tovarășe Miron, că vom prezenta învățămintele în fața membrilor de partid mai întâi și apoi în fața clasei muncitoare al cărui partid este Partidul Muncitoresc Român"[50].

Practic, discuțiile referitoare la Congresul PCUS se amânau *sine die*, și Dej chiar își punea un semn de întrebare în legătură cu utilitatea *„tragerii unor învățăminte din cele dezbătute la Congres"*, sarcină care revenea, spune el, conducerii partidului. Tot din cele relatate de către Sfetcu, se pare că Gheorghiu-Dej nu i-ar fi purtat pică lui Miron pentru episodul cu „studenții români de la Moscova". La întoarcere, în timpul unei escale pentru alimentare la Kiev, s-ar fi confesat lui Chișinevschi și Borilă, în momentul în care Constantinescu ar fi ales să facă o mică plimbare pe pista aeroportului. Reacția lui Gheorghiu-Dej părea mai degrabă o cugetare către sine:

„Nu-l pot înțelege uneori pe Miron. Insistă mult pentru a-și impune punctul de vedere asupra unor chestiuni pe care nici el nu le aprobă. Mai ales nu-i înțeleg atitudinea din ultima vreme"[51].

Neînțelegerile din sânul delegației PMR nu aveau să reprezinte decât un preambul al conflictului care avea să escaladeze în lunile următoare. Tabloul schimbărilor ce surveneau în Uniunea Sovietică nu era pe placul tuturor liderilor est-europeni. Uniunea Sovietică reprezenta, în fond, acel macrocosmos care proiecta un model ce dădea sens microcosmosurilor din Blocul Sovietic. Odată cu adoptarea noii linii politice, Hrușciov devenise *reformatorul*, sau chiar liderul de tip nou. Și în orice stat al Blocului sovietic acest *scenariu* s-ar fi putut repeta. Comuniștii est-europeni erau conștienți și de faptul că „noua politică" a Moscovei nu avea să se oprească la nivelul reformării URSS. Lesne se putea trece către o *nouă ordine* ce ar fi impus oameni noi și fideli și în țările Europei de Est. Nu e de mirare astfel că liderii țărilor socialiste se temeau. Posibilitatea ca ei să-și piardă pozițiile nu mai era o himeră.

Merită amintit și un alt episod care are loc în zilele petrecute de delegația PMR la Moscova. Cu puțin înainte de sfârșitul Congresului, Miron Constantinescu participă la o întâlnire care se prea poate să îi fi influențat viziunea și opțiunile – o întrevedere cu secretarul general al Partidului Comunist Italian, Palmiro Togliatti. Se pare că întâlnirea ar fi avut loc la hotelul unde acesta din urmă era cazat, la ea participând întreaga delegație a PMR. Peste ani, în prefața unui volum în ediție românească a lui Togliatti, Miron Constantinescu a rememorat episodul: *„discuția, care a durat aproape două ore, s-a purtat asupra principalelor lucrări ale congresului, asupra raportului despre «cultul personalității» și, mai ales, asupra viitorului mișcării comuniste mondiale, a căilor de dezvoltare a socialismului în lume* [...]. *Palmiro Togliatti se arăta profund preocupat de problemele coeziunii țărilor socialiste, ale unității mișcării comuniste internaționale, de statornicirea și respectarea unor relații de egalitate și cu adevărat tovărășești între partidele comuniste, precum și de căile specifice de dezvoltare spre socialism ale fiecărei țări*"[52].

Detaliul acesta e important întrucât Palmiro Togliatti se va dovedi a fi unul dintre criticii cei mai vehemenți ai modului în care sovieticii ar fi „reglat" problema cultului personalității în cadrul lucrărilor Congresului desfășurat în februarie 1956 la Moscova. Într-un interviu din vara anului 1956, liderul Partidului Comunist Italian s-ar fi exprimat public în acest sens, opinând că fenomenul *„cultului personalității lui Stalin nu apăruse întâmplător, el fiind un produs al sistemului sovietic"*. Tot așa, liderul PCI și-ar fi exprimat reticența în legătură cu măsurile adoptate de liderii sovietici în această chestiune, în sensul că acestea nu vor fi fost nicicum satisfăcătoare, și nici cu adevărat eficiente[53].

Raportul delegației PMR cu privire la Congresul al XX-lea al PCUS

După întoarcerea delegației PMR la București s-a așternut, pentru o perioadă, o liniște nefirească în legătură cu cele întâmplate la Moscova. Adoptarea unei poziții oficiale din partea conducerii PMR față de evenimentele din timpul congresului părea să fie amânată fără motive clare. Miza era însă uriașă, întrucât în raportul referitor la vizita în URSS, pe care delegația trebuia să îl întocmească și să îl aducă la cunoștința membrilor Comitetului Central, nu mai putea să fie evitat subiectul „raportului secret" al lui Hrușciov. Deși nu participaseră la celebra ședință cu ușile închise, când a fost citit „raportul" în fața delegaților sovietici, delegației românești îi fusese adusă la cunoștință existența și conținutul acestuia, care le-a parvenit într-o copie, pe care Dej și tovarășii săi au lecturat-o în camera de hotel[54]. Se cerea însă discreție cvasitotală.

Delegația românească a lecturat cu interes documentul, iar Gheorghiu-Dej a urmărit cu atenție reacțiile tovarășilor săi. Peste mai bine de cinci ani, avea să rememoreze întâmplarea în cadrul unei ședințe a Biroului Politic: *„Eu nu mi-am dat seama atunci când mi s-a dat pentru foarte scurt timp documentul acela [Raportul „secret" al lui Hrușciov* – n.m., Ș. B.], *atunci când se demasca cultul personalității lui Stalin și consecințele lui, ce se întâmplă cu oamenii aceștia [Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi* – n.m., Ș. B.]. *Ei citeau, se opreau din loc în loc și scăpau exclamații. Mă rog, sigur că este impresionant, dar nu era glumă. La un moment dat au început ei să exclame: Foarte interesant, extraordinar, și începeau să facă considerațiuni"*[55]. Ulterior, în cadrul plenarei Comitetului Central care a urmat acelei ședințe a Biroului Politic, Gheorghiu-Dej a reluat tema, dezvoltând-o: *„Ce s-a produs în Uniunea Sovietică [la Congresul al XX-lea al PCUS* – n.m., Ș. B.] *a fost ceva extraordinar. Sigur că trebuie să ai tărie, să ai o mare tărie morală să reziști la toate astea, să nu-ți pierzi capul. Aici și-au pierdut capul și Chișinevschi și Miron Constantinescu. Dacă spre exemplu, Chișinevschi citea, nu putea să se ocupe cu comentariile, Miron Constantinescu, când se ajungea la diferite pasaje, cum este și de origine mic-burgheză (caracteristica elementelor mic-burgheze, intelectualului mic-burghez este*

de a sări așa, de la o parte la alta, când în sus de credea că ajunge nu știu unde, iar când îi [este] greu, atunci bate bir cu fugiții)... Miron începuse: Extraordinar, extraordinar! Foarte normal, se emoționase, ziceam că se emoționase, dar începuse să facă dumnealui niște comparații mecanice, cum încerca să facă Ana Pauker la timpul său după rezoluția Biroului Informativ din 1948 [...]. *La fel și aici, au sărit tot acele elemente de natură mic-burgheză, anarhică ca mentalitate și stare de spirit mic-burgheză, îngustime și miopie politică. Au început să facă ei egalități, să facă niște schițe, niște scheme, că și la noi a fost*"[56].

În primăvara anului 1956, reticența lui Gheorghiu-Dej părea firească, întrucât evoluția situației putea să îi amenințe poziția de lider al partidului. De partea cealaltă, e posibil ca atât lui Iosif Chișinevschi, cât și lui Miron Constantinescu să li se fi părut că se ivise oportunitatea de a-și îmbunătăți pozițiile de la vârful partidului. Amândoi tindeau către mai mult. Chișinevschi, așa cum am mai precizat, era numărul doi în partid și putea visa, în noile condiții, la o „rocadă" care să îl aducă în poziția de conducător al PMR. Nu era de neglijat, în cazul său, nici sprijinul pe care îl avea din partea Moscovei, el fiind unul dintre colaboratorii constanți și fideli ai sovieticilor[57]. Miron Constantinescu, pe de altă parte, ar fi visat și el la mai mult. Se dovedise a fi ambițios și orgolios. Ideea de a deveni numărul unu în cadrul partidului nu l-ar fi intimidat. Ba chiar din contră. Deși nu avea anvergura politică a lui Gheorghiu-Dej sau Iosif Chișinevschi, ascensiunea lui din ultimii ani, dar mai ales ulterior eliminării „deviatorilor" din 1952, îl îndreptățea să creadă că a venit momentul să își joace „marea carte". Își pierduse el oare capul, așa cum avea să afirme Gheorghiu-Dej peste ani?

Imaginea unui Miron Constantinescu care să întruchipeze rolul de reformator nu era neapărat o iluzie. Erau destui care vedeau în el o „soluție" și/sau un garant al unei posibile schimbări. Lucian Blaga îl „creiona" într-o lumină extrem de favorabilă, ca fiind „diferit" în raport cu „ceilalți". Întâlnirea dintre Miron și Lucian Blaga – așa cum apare ea narată în romanul autobiografic al lui Blaga – ar fi avut loc cândva în 1956, când o delegație la nivel înalt a partidului, condusă de Miron Constantinescu, poposea la Cluj, unde Blaga ocupa o funcție modestă de bibliotecar:

„Fără de a-l fi cunoscut vreodată, îl știam de îndelungată vreme pe Constant Mironescu din nume ca pe un intelectual de seamă, cel mai de seamă desigur de la conducerea partidului. Aflând aceasta inima mi se ogoește în piept. Gândul doar și nimic alt, gândul că voi avea întâlnire cu un «intelectual» toarnă în mine o găleată de nesperată liniște [...]. *După vreo zece minute sunt poftit să intru în încăperea principală a acestui sediu de partid. Mă așteptau la o masă lungă de ședințe trei persoane necunoscute. Numai pe Constant Mironescu îl recunosc după fotografiile ce apăreau în ziare. Cu experiența diplomatică ce-o acumulasem în mine prin cele străinătăți, am înțeles că, față de Constant Mironescu care domina spațiul prin robustețea sa, ceilalți doi jucau un rol secundar. În cursul prezentărilor* [...], *aflu că cei trei sunt membri ai biroului politic al Comitetului Central*"[58].

Și scriitorul Petru Dumitriu, cel care la acea vreme cânta osanale odiosului Canal, prin intermediul romanului său *Drum fără pulbere*, credea în Miron Constantinescu, acesta părând o alternativă la „înghețul" acelor timpuri:

„Miron era descuiat și eu nădăjduiam că se ameliorează nițel [...]. *Deci. Eu speram că se drege nițel. Prin Miron, care mă aprecia. Vedeam că scoate savanți din pușcărie. Sigur că-i punea – și ei, distruși, se supuneau – să se dea pe brazdă. Chiar el, direct, l-a scos pe Giurescu din pușcărie. Știu, mai ales* acum *știu, că Miron fusese un tip cumplit, un crunt. Dar îl vedeam constructiv. Se purta bine cu scriitorii, știa literatură. Nu era ca brutele alea* [...]. *Deci, am sperat o îmbunătățire, m-am înșelat"*[59].

Bravând într-o oarecare măsură, Petru Dumitriu afirma că el se întorsese dintr-o călătorie în Franța *„pentru Miron"*, sperând într-o schimbare, și că a decis să părăsească România în momentul în care a aflat de răsturnarea acestuia, când a înțeles că nu mai există alternative.

Într-o retorică asemănătoare s-a exprimat și Paul Cornea, cel care, la rândul lui, vedea în Miron Constantinescu o soluție prin care partidul ar fi fost capabil să depășească impasul ideologic în care se afla:

„Mi se pare însă fără dubiu [...] *că Miron Constantinescu, în pofida vulnerabilităților sale (un om mai mult temut decât iubit, un caracter autoritar, vanitos, irascibil), se număra printre cei capabili să contribuie decisiv la scoaterea partidului din impasul său dogmatic"*[60].

Afirmațiile celor trei sunt completate, ba chiar susținute de o declarație a lui Leonte Răutu, făcută în timpul ședinței plenarei CC al PMR din decembrie 1961: *„Trebuie să spun cine-l agrea pe Miron Constantinescu? Îl agreau cu prioritate în domeniul acesta, al literelor, al artei, științei, tocmai acele elemente predispuse și în așteptarea liberalizării regimului la care s-a referit tov. Gheorghiu-Dej* [...]. *Uite, asemenea oameni, asemenea elemente l-au agreat pe Miron Constantinescu, pentru că simțeau o afinitate, pentru că lui Miron Constantinescu îi plăcea să cocheteze, susținând că el nu e așa rigid cum sunt ceilalți, cum este conducerea partidului, că el este mai larg, mai înțelegător. Lucrul acesta nu-l discuta cu elementele partinice din sectorul respectiv, ci tocmai cu elementele periferice, elementele păcătoase, care căutau, care dibuiau un semn de cotitură spre «destalinizare» și liberalizare în sectorul acesta"*[61].

Ar fi putut acestea să îl îndreptățească pe Constantinescu să spere. După cum am văzut, diferența fundamentală între el și ceilalți membri ai conducerii de atunci era evidentă. În acel „Olimp" populat de ignoranți și de inculți, Constantinescu, un personaj de un cu totul alt nivel intelectual, părea de multe ori stingher. Mulți s-ar întreba astăzi cum reușea el să reziste în acel mediu. Și singura explicație ar fi ambiția lui nemăsurată.

În cadrul acestei discuții, ar trebui să ne întrebăm și care va fi fost însemnătatea evenimentelor petrecute de la Moscova în februarie 1956 pentru Miron Constantinescu? Mai exact, ar fi indicat să ne întrebăm dacă întreg contextul din jurul Congresului al XX-lea al PCUS va fi fost perceput de Miron Constantinescu

ca o oportunitate? Sau va fi reprezentat doar factorul declanșator pentru frustrări și resentimente acumulate de-a lungul anilor anteriori? În sprijinul ambelor variante pot fi aduse argumente. În primul rând, Constantinescu nu era un personaj care disprețuia puterea. Îi *simțise gustul* dintr-o prea fragedă tinerețe. Puterea îl acaparase și ajunsese poate să îl domine. Iar el o adulmeca cu tenacitate, căci funcțiile îi hrăneau orgoliul și vanitatea. Și păreau să îi recompenseze toate neajunsurile din trecutul său tulbure, marcat de periferii și marginalități. Pe de altă parte, statutul său necanonic în raport cu ceilalți potențați comuniști va fi provocat destule frustrări și destul resentiment. Mai mult, încercările repetate – soldate adesea cu eșecuri – de a accede în *cercul suprem* de conducere al PMR, reprezentat de grupul *locotenenților* lui Dej, vor fi augmentat doza de resentiment a lui Constantinescu. Toate aceste dereglaje ar fi provocat multiple *rupturi minore* care e posibil să fi căpătat proporții serioase și semnificative în contextul creat de Congresul de la Moscova.

Timp de o lună de zile, s-a tot amânat discuția referitoare la raportul delegației românești care participase la Congresul PCUS[62]. Nu este exclus ca liderii de la București să fi fost cu ochii ațintiți către Moscova, dar și către celelalte capitale ale Blocului Sovietic, în așteptarea unor reacții. Comuniștii din țările blocului sovietic nu se dezvățaseră încă de vechiul obicei de a zăbovi, în speranța dacă nu a unor directive, măcar a unor semnale venite dinspre Moscova. În așteptarea lor, căutau să descifreze și să cântărească orice indiciu, orice element care putea avea importanță în lupta pentru putere la nivel local[63]. Abia în 23–25 martie, în cadrul Plenului Comitetului Central avea să se aducă la cunoștința membrilor Comitetului Central *Raportul delegației PMR la Congresul al XX-lea al PCUS*[64]. Data de desfășurare a Plenarei Comitetului Central fusese stabilită în ședința Biroului Politic din data de 17 martie[65]. În cadrul aceleiași ședințe a Biroului Politic, s-a decis ca membrii Biroului Politic și ai Secretariatului CC al PMR să *„prelucreze la comitetele regionale de partid hotărârile celui de-al XX-lea Congres al PCUS"*. Miron Constantinescu a primit însărcinarea de a pleca la Cluj[66].

Raportul s-a întocmit cu o oarecare dificultate, la începutul lucrărilor Plenarei CC el nefiind finalizat. În cadrul unei ședințe sumare a Biroului Politic, care avusese loc în dimineața zilei de 23 martie, cu doar câteva ore înaintea deschiderii lucrărilor Plenarei Comitetului Central, s-a comunicat membrilor Biroului Politic faptul că se lucrează încă pentru definitivarea textului final al raportului. În consecință, la cererea lui Gheorghiu-Dej, s-a amânat lecturarea și discutarea lui pentru ultima zi a Plenarei – duminică, 25 martie[67].

Documentul, citit în Plenul CC de către Gheorghiu-Dej, prelua în linii mari ideile principale expuse de Hrușciov în raportul de activitate din deschiderea Congresului PCUS: socialismul – sistem mondial; principiul coexistenței pașnice; relațiile cu Iugoslavia; diferitele forme de trecere la socialism[68]. În linii generale, admitea și unele greșeli care s-ar fi făcut în trecut, însă le punea pe seama „staliniștilor" (!) adevărați ai partidului – cu toate că nu îi numea, el se referea la grupul deviaționist eliminat în 1952, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari

Georgescu[69]. Textul expus de către Gheorghiu-Dej denunța și unele dintre metodele folosite de fostul lider de la Kremlin, I.V. Stalin: lichidarea unor membri ai *Politburo* sau ai Comitetului Central al PCUS; lichidarea unor lideri comuniști din alte țări; deportări; abuzuri puse pe seama cultului personalității. Se mai preciza că Stalin se făcuse vinovat de încălcarea a două principii fundamentale ale marxismului: principiul conducerii colective și nerespectarea democrației interne de partid[70]. După ce Gheorghiu-Dej a terminat de lecturat raportul său, stenograma ședinței consemnează și o intervenție a lui Miron Constantinescu, care ar fi dat citire *„raportului cu privire la Cultul personalității și urmările ei* [sic!]" – o informație care ne indică faptul că Biroul Politic decisese să prezinte membrilor Comitetului Central *raportul secret* al lui Hrușciov[71]. Dată fiind lungimea considerabilă a celor două documente, am putea fi tentați să credem că documentul citit de către Constantinescu ar fi fost doar un rezumat al raportului lui Hrușciov. Cu toate că, în încheierea ședinței, Iosif Chișinevschi, cel care a prezidat lucrările în ziua respectivă, avea să precizeze că documentul fusese prezentat în întregime: *„unul dintre documentele principale ale Congresului al XX-lea, raportul tovarășului Hrușciov cu privire la cultul personalității și urmările sale,* l-ați ascultat în întregime în această plenară [subl. m. – Ș.B.] *a noastră. Sigur că pentru noi, pentru partidul nostru, este o mare mândrie că marele Partid Comunist al Uniunii Sovietice, partid frățesc, are atâta încredere în partidul nostru că ne-a dat un document care a fost citit într-un congres într-o ședință închisă"*[72].

În ciuda acestui fapt, în după-amiaza acelei zile lucrurile nu au degenerat. S-a simțit însă o oarecare tensiune, atunci când Miron Constantinescu și Alexandru Moghioroș l-au luat la rost pe Alexandru Drăghici, în legătură cu unele abuzuri de care s-ar fi făcut vinovat Ministerul Afacerilor Interne[73]. Chestiunea era una de actualitate pentru conducerea partidului care, în urmă cu două luni, discutase în cadrul unei ședințe a Secretariatului CC al PMR problemele ministerului condus de Alexandru Drăghici[74]. Alte tensiuni izbucniseră și în ședința Biroului Politic care a precedat ședința plenara din 23–25 martie. Conform declarațiilor lui Gheorghe Apostol, Miron Constantinescu fusese foarte neliniștit în dimineața zilei de 23 martie *„A fost convocată o ședință a Biroului Politic pentru ora 8.30 în ziua deschiderii plenarei. Înainte de a începe ședința, Miron apare foarte agitat. Îl ia la rost pe [Andrei] Păcuraru*[75]*. Îl ia apoi la rost pe [Nicolae] Ceaușescu și o face ca și când voia ca toți să audă că se interesează foarte stăruitor cine a dat dispoziție de a interverti ordinea de zi stabilită pentru plenară. Apoi, la deschiderea ședinței Biroului Politic, Miron Constantinescu acuză pe tov. Gheorghiu[-Dej] că nu a luat măsuri ca raportul delegației de la Congresul al XX-lea să fie întocmit în colectiv, face aluzii la lipsa de colegialitate în munca Biroului Politic și critică metoda de a lua hotărâri fără a consulta pe toți membrii Biroului Politic"*[76]. Peste doar două săptămâni, Miron Constantinescu a fost nevoit să își ceară scuze pentru ieșirile sale și pentru acuzele necumpătate pe care le adusese tovarășilor săi. Dar să nu anticipăm.

Plenara Comitetului Central s-a încheiat într-o atmosferă ciudată. Au fost adoptate două proiecte de rezoluții – unul referitor la bugetul RPR pe anul 1956, și un altul în legătură cu raportul delegației PMR la Congresul al XX-lea al PCUS[77]. Biroului Politic i-a revenit sarcina de a definitiva aceste două documente, ce urmau a fi dezbătute în cadrul unor ședințe cu activul de partid din fiecare regiune.

Programarea inițială, așa cum fusese aceasta stabilită în ședința Biroului Politic din 17 martie 1956, îi acorda lui Gheorghiu-Dej „privilegiul" de a prezenta și dezbate în fața activului de partid din București lucrările și hotărârile care fuseseră luate în cadrul Congresului de la Moscova. Data la care se stabilise respectiva ședință era 30 martie. Din nu știm ce considerente, Gheorghiu-Dej nu a mai ținut cont de acest calendar, convocând ședința la doar o zi după încheierea ședinței plenare a Comitetului Central[78]. În data de 26 martie 1956, luni după-amiază, în sala Florească din Capitală au fost prezenți aproximativ 3.000 de membri importanți ai partidului, guvernului sau armatei. Întâlnirea a fost prezidată de Gheorghiu-Dej, care a anunțat participanții că le era interzis să ia notițe[79]. Se pare că el ar fi dat citire și unei versiuni prescurtate a „raportului secret" al lui Nikita Hrușciov, încheind prin a explica auditoriului faptul că exemplul PCUS nu are relevanță pentru Partidul Muncitoresc Român, întrucât datorită politicii *marxist-leniniste* a Comitetului Central, *excesele* cultului personalității fuseseră eliminate încă din 1952[80]. Ca răspuns la discursul lui Dej, dintre „greii" partidului, doar Gheorghe Apostol s-a înscris pentru a lua cuvântul, susținând poziția adoptată de secretarul general al partidului.

Câteva zile mai târziu, toți membrii Biroului Politic au plecat în teritoriu, fiecare cu aceeași misiune – de a prezenta în fața activului de partid din regiuni amănunte în legătură cu dezbaterile și hotărârile Congresului al XX-lea al PCUS. Printre alții, Gheorghe Apostol a plecat la Galați, Constantin Pârvulescu la Brașov, Nicolae Ceaușescu la Craiova, Iosif Chișinevschi la Ploiești, în timp ce Miron Constantinescu s-a îmbarcat în avionul care-l ducea spre Cluj. Un drum pe care avea să-l *bătătorească* de-a lungul anului[81]. Fiecare va fi plecat cu gândurile sale, însă misiunea lor comună era de a convinge „teritoriul" de justețea politicilor PMR de până atunci, care nu contraveneau, pare-se, noilor indicații trasate de la tribuna Congresului PCUS. Mai erau necesare mici ajustări, aici sau dincolo, însă nimic de substanță.

CAPITOLUL DOISPREZECE

O destalinizare „*à la roumaine*“

„Face impresia că Miron Constantinescu, ajutat de Iosca, vrea să stabilească că și în România am avut un Stalin mai mic.“

Gheorghe Apostol[1]

Situația din teritoriu nu era pe atât de liniștită pe cât s-ar fi așteptat liderii de la București. Membrii Biroului Politic au fost întâmpinați de activele regionalelor cu speranța unei reale destalinizări[2]. Mesajul pe care trimișii de la centru îl livrau i-a convins însă imediat pe cei din teritoriu că totul nu era decât o iluzie. Cu toate acestea, după multă vreme, din rândul membrilor partidului s-au ridicat voci care cereau o liberalizare concretă[3]. Realitățile din teritoriu nu i-au neliniștit profund pe membrii Biroului Politic, care s-au descurcat în a suprima din față orice potențială nemulțumire. Senzația de confuzie avea să persiste însă de-a lungul întregului an 1956, conducerea PMR reacționând cu destulă stângăcie față de multe derapaje care și-ar fi găsit rezolvări mult mai simple într-un cu totul alt context.

Și la București însă, și încă la cel mai înalt nivel de conducere a partidului, se petreceau evenimente *stranii*. Astfel putem cataloga o întâlnire *de taină* între Miron Constantinescu, Iosif Chișinevschi și Alexandru Moghioroș[4]. Pretextul discuțiilor dintre cei trei pare să fi fost furnizat de necesitatea luării, de către Biroul Politic, a unei hotărâri serioase cu privire la „raportul secret“ al lui Nikita Hrușciov. Ceea ce Gheorghe Vasilichi sugerase în timpul ședinței plenare din martie, ca problema *„cultului personalității“*, de o importanță deosebită, spunea el, să fie discutată pe îndelete de către partid, nu mai părea o idee atât de nelalocul ei. În acea după-amiază de duminică, nimeni nu a avut curajul să-i „întoarcă“ replica lui Gheorghiu-Dej, care, de altfel, își justificase magistral graba cu care trecea peste chestiune. Și la Moscova, în timpul Congresului, discuțiile pe marginea „raportului“ fuseseră încheiate într-o singură zi, a spus atunci Gheorghiu-Dej[5]. Numai că tendințele centrifuge aveau să se înmulțească. O altă întâmplare la fel de stranie avea să îi atragă atenția prim-secretarului partidului. Se pare că într-o după-amiază târzie, Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi au poposit în biroul lui Constantin Pârvulescu, vechi militant comunist, unul dintre fondatorii PCdR, membru la acea dată al Biroului Politic[6]. Se prea poate ca cei trei să fi zăbovit o vreme, discutând cine știe ce lucruri. Altă întâlnire, la fel de bizară ar fi avut loc între cei doi și Emil Bodnăraș, la rândul său, membru al Biroului Politic[7].

Lui Gheorghiu-Dej nu aveau cum să îi scape aceste amănunte. De temut, poate că nu s-a temut, deși la nivelul Biroului Politic se conturau deja „partide". În principiu, discuțiile în afara cadrului instituțional nu erau interzise de statutul PMR. Nu erau însă nici ceva peste care puteai trece cu seninătate. Gheorghiu-Dej își păstrase poziția de lider până în acel moment tocmai pentru că știuse să fie prudent, mutând de fiecare dată înaintea celui care ar fi putut să îi devină opozant sau dușman. N-a gustat gesturile și atitudinile neprincipiale ale tovarășilor săi, hotărând ca problemele, oricare vor fi fost ele, să fie discutate în cadrul unei ședințe a Biroului Politic. Era un *joc* la care Gheorghiu-Dej se pricepea cel mai bine.

„O comedie în trei acte" – ședințele Biroului Politic din 3, 4 și 6 aprilie 1956

Gheorghiu-Dej a simțit pericolul pe care îl reprezenta apariția unor tendințe centrifuge de la nivelul conducerii partidului. A decis astfel discutarea „nemulțumirilor" în cadru organizat – așa cum prevedea statutul partidului. La începutul lunii aprilie, în mai multe ședințe succesive (3, 4, 6 și 12) avea să se tranșeze „conflictul" care începuse să mocnească la nivelul conducerii PMR[8].

Tensiunile din cadrul Biroului Politic aveau să erupă încă din prima zi de ședințe. Discuțiile purtate în cadrul întâlnirii din 3 aprilie sugerează câteva amănunte ce merită a fi aduse în atenție. În primul rând, *conflictul* izbucnise deja – depășind poate faza unor simple tensiuni, iar discuțiile neoficiale între diverși membri ai Biroului Politic se întețiseră. În al doilea rând, apariția nemulțumirilor și tonul din ce în ce mai vehement al unora dintre membri importanți ai conducerii comuniste l-ar fi pus în gardă pe Gheorghiu-Dej. Alături de el, aveau să se grupeze *locotenenții* lui. Conflictul mocnit era pe cale să erupă. Povestea disputei din aprilie 1956 e greu de reconstituit în întregime. La dispoziția noastră avem fragmente consistente ale stenogramelor ședințelor. Nu știm nimic însă despre ce se va fi discutat în afara acestor ședințe. Nu știm cum vor fi reacționat cele două *tabere* în nopțile dintre ședințe, când se vor fi repliat strategic, încercând să găsească soluții pentru acțiunile lor viitoare. Nu ne rămâne astfel decât să speculăm, spunând povestea într-o manieră cât mai aproape de adevărul pe care ni-l relevă documentele de arhivă.

Ziua întâi: 3 aprilie 1956

Ședința din 3 aprilie 1956 a debutat cum altfel decât ca o piesă de teatru prost regizată. În sala de ședințe erau prezenți toți membrii Biroului Politic: Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraș, Petre Borilă, Nicolae Ceaușescu, Iosif Chișinevschi, Chivu Stoica, Miron Constantinescu, Alexandru Drăghici, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Alexandru Moghioroș și Constantin Pârvulescu. Ordinea de zi

prevedea discutarea: „*problemelor ridicate la ședința Biroului Politic din ajunul Plenarei CC al PMR, cât și în timpul dezbaterilor din Plenară*“, după cum urmează:

„*Tribunalele speciale ale Ministerului Afacerilor Interne; Împușcarea unor infractori de drept comun; Arestări abuzive; Urmărirea de către organele de informare ale Ministerului Afacerilor Interne a unor persoane din CSP și a tov. Miron Constantinescu; Afirmarea că în Biroul Politic se vorbește cu teamă; Tărăgănarea voită în pregătirea raportului delegației de la Congresul al XX-lea al PCUS; Ieșirea netovărășească a tov. Alexandru Drăghici față de tov. Emil Bodnăraș*“[9].

Numai lecturarea punctelor de pe ordinea de zi ne poate sugera faptul că ședința nu era una ordinară. Spre dezbatere erau supuse chestiuni grave: implicarea MAI în treburile interne ale CSP-ului, chestiunea legată de „*vorbitul cu teamă*“ în cadrul Biroului Politic, sau amănuntele referitoare la „*tărăgănarea voită*“ și la „*ieșirea netovărășească*“. Toate aceste formule sugerau existența unor nemulțumiri și a unor tensiuni. Ordinea de zi a ședinței ne mai indică și faptul că problemele erau mai vechi – încă de dinainte de ședința plenară din martie. Spectrul „raportului secret“ încă părea să bântuie sinistru. De altfel, de la acea fatidică seară de la Moscova se trăgeau toate necazurile și tensiunile din prezent.

Primul care a luat cuvântul a fost tocmai Miron Constantinescu. Intervenția sa s-a dezvoltat în jurul a trei chestiuni. Prima problemă abordată a fost aceea a Ministerului Afacerilor Interne și a abuzurilor pe care lucrătorii MAI le comiteau[10]. Era un atac la adresa lui Alexandru Drăghici[11], ministrul Afacerilor Interne, însă ținta lui principală era Gheorghiu-Dej. Constantinescu a lansat mai multe acuze: în primul rând, faptul că în perioada în care el a ocupat funcția de președinte al CSP mai mulți subordonați ai săi suferiseră diferite abuzuri din partea „*agenturii de acolo*“[12], despre care el „*nu primise nici un fel de informații*“, însă despre care Gheorghiu-Dej părea să fi fost la curent[13]. În continuare, Constantinescu a adus în discuție și problema tribunalelor de condamnare administrativă ale MAI, înființate cu ani în urmă fără aprobarea Biroului Politic[14]. Ceea ce îl deranjase pe Constantinescu ar fi fost sugestia lui Gheorghiu-Dej de a introduce în textul raportului delegației PMR la Congresul al XX-lea al PCUS a unei mențiuni prin care Biroul Politic și-ar fi asumat decizia de înființare a acestora, detaliu pe care Constantinescu l-ar fi refuzat categoric.

Constantinescu concluziona afirmând că „*toate acestea demonstrează că la Ministerul Afacerilor Interne nu s-au lichidat încă stările nesănătoase*“ și că „*organele Ministerului Afacerilor Interne s-au sustras controlului de partid, negând rolul conducător al partidului*“[15]. În această chestiune, Gheorghiu-Dej era cu atât mai vinovat sau acuzabil cu cât, în calitatea lui de secretar al Comitetului Central, el era cel însărcinat cu coordonarea și supravegherea activității MAI[16]:

„*Ministerul Afacerilor Interne nu lucrează de la sine însă; conducerea Ministerului Afacerilor Interne a avut o legătură, pe tov. Gheorghiu-Dej. Mă întreb:*

cum a fost posibil ca tov. Gheorghiu-Dej nu a luat măsuri, sesizat fiind de aceste abuzuri?"[17]

Al doilea aspect adus în discuție de Miron Constantinescu a fost acela al dificultății cu care a fost întocmit raportul delegației care participase la Congresul PCUS de la Moscova. Continuând în aceeași notă, discursul lui Constantinescu a conținut o serie de acuze la adresa lui Gheorghiu-Dej. Ce îi reproșa Miron secretarului general al partidului? În primul rând, lipsa de reacție a acestuia după întoarcerea delegației PMR de la Moscova. Nimic nu justifica, credea Constantinescu, amânările succesive de adoptare de către membrii delegației a unei poziții. Mai mult decât atât, vina părea să o aibă exclusiv Gheorghiu-Dej, care a părut că ignoră cu bună știință această chestiune[18]. Trebuie să recunoaștem că nemulțumirea lui Constantinescu era nefirească. Cele 24 de zile de întârziere pe care le invoca nu reprezentau, în definitiv, o perioadă atât de îndelungată. Însă ceea ce a declarat Constantinescu în continuare ne poate edifica în legătură cu insistența cu care el a abordat această problemă. Pentru că pe seama acestei tergiversări Constantinescu a pus o „*stare de nervozitate*"[19] care l-ar fi făcut să spună unele „*lucruri* [...] *într-o formă necorespunzătoare*" în cadrul întâlnirilor care au pregătit raportul[20].

Ultima parte a discursului lui Constantinescu s-a concentrat asupra lui Gheorghiu-Dej. Era timpul ca *miturile* să fie distruse, iar statuile să *ardă*, credea Constantinescu: „*Suntem datori să privim în față toate lipsurile din activitatea noastră și să nu considerăm pe nimeni dintre noi infailibil*". Dacă în urmă cu o lună, de la tribuna Congresului al XX-lea al PCUS, Hrușciov avusese tăria de a discuta deschis amănuntele mai puțin măgulitoare din activitatea fostului lider sovietic, Constantinescu credea că și PMR-ul avea datoria să se „împace" cu propriul trecut: „*Meritele tov. Gheorghiu-Dej ne sunt cunoscute. Eu însă vreau să scot în evidență părțile sale negative* [subl. m. – Ș.B.]".

Din acest punct, Constantinescu s-a lansat într-un atac fără precedent la adresa liderului partidului. Rechizitoriul lui Constantinescu a cuprins multiple puncte. În primul rând, Miron îi reproșa lui Gheorghiu-Dej atitudinea malițioasă față de ceilalți membri ai conducerii partidului:„Tov. Gheorghiu-Dej deseori desconsideră persoana membrilor Biroului politic și merge uneori chiar la batjocura părerii lor [subl. m. – Ș.B.]. *Este cazul cu tov. Pârvulescu pe care l-a beștelit vreo jumătate de oră și i-a dat tot felul de epitete pentru o singură vină de a fi exprimat o părere*"[21].

O altă problemă a lui Gheorghiu-Dej o reprezenta fuga de responsabilități, o chestiune probată de refuzul acestuia de a ridica în fața lui Hrușciov problema trupelor sovietice din România[22], în ciuda faptului că el primise această însărcinare din partea Biroului Politic. Ba chiar, afirma Constantinescu, Gheorghiu-Dej greșise și mai mult atunci când îl însărcinase pe Bodnăraș cu rezolvarea acestei probleme, în condițiile în care această decizie fusese luată fără știrea Biroului Politic: „*În august 1955, când s-a stabilit de către Biroul Politic ca să se ridice în fața tov. Hrușciov, cu caracter de consultare, problema*

trupelor sovietice din țara noastră, s-a stabilit ca tov. Gheorghiu-Dej să fie acela care să expună problema. Spre surprinderea noastră, tov. Gheorghiu-Dej nu a executat această sarcină, ci l-a pus fără veste pe tov. [Emil] Bodnăraș s-o expună. În legătură cu aceasta am cerut la sfârșitul lui august 1955 o ședință a Biroului Politic. Această ședință nu a avut loc nici până astăzi“.

Constantinescu nu uitase nici de afronturile pe care Gheorghiu-Dej i le adusese personal. I-a reproșat acestuia un episod când îl contrase dur: „Dau un caz în legătură cu mine. Niciodată în viața mea, nici când eram copil, nu mi s-a întâmplat să fiu admonestat de cineva așa cum m-a admonestat tov. Gheorghiu-Dej în primăvara lui 1955 la telefon. Cred că nici o slugă nu poate fi tratată în felul cum am fost tratat eu. Eu nu am intrat în partid ca să fiu slugă la cineva [subl. m. – Ș.B.] [...] *Era vorba despre scoaterea unei ediții speciale a* Scânteii [...] *Tov. Gheorghiu-Dej nefiind de acord cu textul publicat, m-a apostrofat la telefon cu cuvinte grave: «Când îți bagi mințile în cap? Cine ți-a permis să publici astfel de text?! Când ai să începi să judeci politic?!». Mi-a fost foarte rușine de aceste expresii. Cred că n-am făcut bine că am tăcut*“[23].

În final, Constantinescu nu a uitat să aducă în discuție nici chestiunea care era dezbătută în mai toate cercurile după Congresul al XX-lea al PCUS – aceea a *cultului personalității*. Vina era una generalizată, afirma Constantinescu, sugerându-i lui Gheorghiu-Dej să își facă autocritica în fața Biroului Politic: „*În ianuarie 1956, în drum spre Moscova, la o consfătuire economică, tov. Gheorghiu-Dej, în prezența unui tovarăș din aparatul CC al partidului, discutând în legătură cu reforma bănească, a vorbit tot timpul numai despre sine. Astfel dispărea complet partidul, Comitetul Central și Biroul Politic. Toate aceste atitudini, firește, nu servesc combaterii cultului personalității. Acest cult duce la autolaude și vanitate. Pe mine este mai ușor să mă combată tov. Gheorghiu-Dej, dar să-și facă autocritică este mai greu. Îl rog să-și pună întrebarea poate că ceva din ce spune Miron este totuși adevărat și să-și îndrepte atitudinea în raport cu aceasta. Nu a fost numai influența din afară a cultului personalității care a dăunat lucrurilor în partidul nostru, ci a fost și starea proprie a noastră care a contribuit la aceasta, a fost o înclinare – și la tov. Gheorghiu-Dej și la noi spre laude și preamărire*“[24].

Fără a greși prea mult, putem crede că asistența era năucită de tiradele lui Constantinescu. Era pentru prima dată când se înregistra în cadrul Biroului Politic un atac de o asemenea duritate împotriva lui Gheorghiu-Dej. Până atunci, Dej fusese cel care instrumentase conflictele de la vârful partidului. Mai mereu, el era cel care se afla într-o poziție ofensivă, critică față de adversari. Atacul lui Constantinescu nu era însă nici pe departe unul neașteptat. Dej avea toate motivele să prevadă un astfel de scenariu. Existaseră destule detalii care să îi indice o astfel de desfășurare a evenimentelor. Și întâlnirile nocturne dintre Miron Constantinescu, Iosif Chișinevschi, Alexandru Moghioroș, Constantin Pârvulescu și, se pare, Emil Bodnăraș l-ar fi pus în gardă. Mai mult decât atât, astăzi știm că Alexandru Moghioroș nu a convenit asupra unui eventual „puci“

și a ales să îi rămână fidel lui Gheorghiu-Dej[25]. El a mers și l-a informat pe acesta despre respectivele întâlniri. Știa însă oare Constantinescu de „trădarea" lui Alexandru Moghioroș? Se prea poate să fi aflat, întrucât alege să își facă o scurtă autocritică în legătură cu acest aspect, alegând să se plaseze sub protecția statutului partidului, care nu interzicea o astfel de practică:

„Se pune întrebarea dacă membrii Biroului Politic au dreptul să schimbe păreri între ei. Sigur că au acest drept, mai ales în ajunul și în timpul plenarelor. Eu am purtat discuții cu tov. Chișinevschi și Moghioroș după Congresul al XX-lea al PCUS în legătură cu unele probleme ale vieții noastre de partid. Membrii Biroului Politic nu pot fi izolați în celule ermetic închise. Cu privire la aceasta nu există nici o prevedere în statut"[26].

Constantinescu își încheia astfel discursul într-o poziție defensivă. Își justifica gestul „fracționist" de care putea fi acuzat și, în final, admitea și unele greșeli de care el însuși s-ar fi putut face vinovat: *„Ce mă privește pe mine, am avut lipsuri numeroase. Am desfășurat și eu o activitate largă de popularizare a cultului personalității, am îmbrățișat și am militat pentru teza ascuțirii luptei de clasă în condițiile construirii socialismului, am aplicat metode de muncă greșite, am întrebuințat metode de comandă și am avut în dese prilejuri ieșiri necontrolate suficient. Dar lipsurile mele nu pot acoperi lipsurile altora și nici ale tov. Gheorghiu-Dej. Niciodată nu l-am criticat pe tov. Gheorghiu-Dej și aceasta nu a fost bine"*[27]. Ce rămânea în urma discursului său era poziția critică la adresa lui Gheorghiu-Dej. Contextul politic internațional îl îndreptățea însă să spere. Realitatea românească se va dovedi însă total diferită.

Se prea poate ca Miron să fi sperat că poziția sa curajoasă va fi susținută și de ceilalți membri ai Biroului Politic. Împotriva lui s-a dezlănțuit însă un atac concentrat. În cadrul discuțiilor din prima zi de ședințe, din 3 aprilie, Gheorghiu-Dej nu a trebuit să intervină decât arareori. El încă domina „sala" și nu a făcut altceva decât să își îndeplinească misiunea de „moderator" al discuției. Treburile mai puțin delicate le puteau face *locotenenții* săi: fidelii Alexandru Drăghici și Gheorghe Apostol. Constantinescu îi atacase pe amândoi în cadrul intervenției, întrucât prin ei dorea să îl „lovească" pe Gheorghiu-Dej. Astfel, Miron Constantinescu a fost supus unui tir de întrebări: Drăghici, Apostol, Chivu Stoica, Moghioroș și N. Ceaușescu s-au transformat într-un complet de judecată în fața cărora Miron devenise un soi de inculpat. Asupra lui au fost aruncate învinuiri grave: Chivu Stoica amintea de cazul unui avocat sinucigaș care în scrisoarea funestă scrisese că a recurs la gestul extrem din cauza lui Constantinescu[28]; Moghioroș îl chestiona în legătură cu motivele alegerii tocmai acestui „moment" pentru a ridica problema lipsurilor și metodelor lui Gheorghiu-Dej[29]; Drăghici îl întreba dacă e corect ca în problema *cultului personalității* să fie adusă în discuție doar persoana lui Dej[30]; Moghiroș insista și se întreba dacă nu cumva Miron urmărea să *„facă o analogie cu cele întâmplate în URSS privind cultul personalității lui Stalin"*[31]; în fine, Drăghici închidea cumva cercul acuzațiilor, întrebându-se retoric în legătură cu întâlnirile secrete

dintre Constantinescu, Chișinevschi și Moghioroș: „*Ce vroia tovarășul Miron Constantinescu? să se găsească o platformă comună?*“[32].

Intervențiile ulterioare mai ample ale lui Alexandru Drăghici și Gheorghe Apostol au fost chiar mai dure. Drăghici îl acuza pe Miron că privise CSP-ul ca pe o „*feudă personală*“, relua ideea încercării de a „*găsi o platformă comună*“ cu Chișinevschi și cu Moghioroș, scopul ascuns fiind acela de a-l lovi pe Gheorghiu-Dej. Drăghici nu a uitat să îi ia și apărarea prim-secretarului CC al PMR, afirmând că vina pentru eventualele nereguli o poartă cu toții, iar în problema cultului personalității, Gheorghiu-Dej își făcuse o autocritică sănătoasă în ultima ședință plenară a Comitetului Central[33].

A intrat apoi în scenă Gheorghe Apostol. Detaliile „misiunii“ lui păreau a fi stabilite anterior. Cu multă precizie, Apostol a stabilit parametrii „conflictului“, vorbind pentru prima dată deschis despre ceea ce toți se fereau să recunoască. În primul rând, acesta a aruncat o gravă acuză la adresa lui Constantinescu, prin invocarea unui trecut sumbru și prin aducerea în discuție a unui termen care aparținea „vocabularului tabu“ al partidului:

„*cele două ședințe ale Biroului Politic dinainte și din timpul plenarei s-au desfășurat într-o atmosferă pe care n-am mai întâlnit-o de la existența* deviatorilor [subl. m. – Ș.B.]. *Lucrul acesta m-a șocat pentru că fiecare dintre noi cunoaște câtă muncă a trebuit să fie depusă pentru a lichida în partidul nostru și în conducerea sa* stările nesănătoase create de deviatori [subl. m. – Ș.B.]“[34].

Însă scopul principal al lui Apostol era de a-l aduce în discuție și pe *Iosca* (Iosif Chișinevschi), care părea la fel de vinovat ca și Miron, deși adoptase o poziție mult mai precaută, evitând să dea vreo replică până în acel moment:

„*Dar ce este interesant este faptul că în unele probleme care s-au manifestat în ultimele zile, tov. Miron a fost aproape tot timpul susținut de tov. Chișinevschi* [...] *De ce acum Chișinevschi îl susține pe Miron când acesta face astfel de afirmații neîntemeiate?* Comportarea tov. Chișinevschi este foarte stranie [subl. m. – Ș.B.]“[35].

Și pentru ca lucrurile să fie clare, Apostol transa discuțiile care, până în acel moment, stagnaseră în zona speculațiilor, a presupunerilor și a acuzațiilor subtile:

„Face impresia că Miron Constantinescu, ajutat de Iosca, vrea să stabilească că și în România am avut un Stalin mai mic [subl. m. – Ș.B.], *care, cum spunea Miron, «fără a face comparație mecanică», a făcut în mic cam ceea ce a făcut Stalin în mare. Numai așa îmi explic afirmația lui Miron că «am avut și am impresia că era ceva indezirabil, neplăcut și delicat, care trebuia să fie ocolit».* Pentru mine este clar că după Congresul al XX-lea a avut loc un schimb de păreri între Miron și Chișinevschi cu privire la această problemă [subl. m. – Ș.B.]. *Cred că ei au discutat și la Moscova în timpul congresului și după congres probleme de acest fel* [...]. *Toate manifestările lui Miron și Iosca din zilele premergătoare plenarei mi-au făcut impresia că s-a mers pe linia de a se căuta în partidul nostru un mic Stalin. Se pare că tov. Miron și Iosca au adunat timp îndelungat nemulțumirile personale pe care au socotit că a sosit momentul să le*

aducă acum în fața conducerii de partid, ca un fel de răfuială personală cu tov. Gheorghiu. Miron vrea să ne demonstreze aici că Gheorghiu-Dej a condus după metodele arbitrare ale lui Stalin [...]. *Pentru mine nu încape îndoială că tov. Miron a acumulat multă vreme nemulțumiri personale. Pe aceste nemulțumiri și-a construit el tot atacul pe care îl îndreaptă acum împotriva tov. Gheorghiu și deci împotriva Biroului Politic*"[36].

După o asemenea tiradă, Miron devenea o posibilă victimă, drept care Apostol nu a ezitat în a-l acuza și de a aduce în atenția celorlalți membri „lipsurile" și defectele acestuia. Mai mult decât atât, la fel de abil, Apostol a încercat să „rupă" acea „monstruoasă coaliție" dintre Miron și Iosif Chișinevschi, insinuând că relațiile dintre cei doi nu fuseseră niciodată cordiale și că impresiile unuia față de celălalt nu erau deloc pozitive:

„*Miron are obiceiul să exagereze, să se pripească și să se avânte în a face aprecieri* [...]. *Este clar că la Miron mai există o doză mare de îngâmfare și de atitudine intelectualistă mic-burgheză. Miron nu a găsit aici decât puține cuvinte despre el și lipsurile lui. Nu vreau să fac aici calificări asupra schimbului de păreri care au avut loc după Congresul al XX-lea între Miron și Chișinevschi. Apropierea punctelor de vedere între Miron și Chișinevschi este oarecum surprinzătoare, pentru că din discuțiile pe care le-am avut în trecut cu Chișinevschi nu prea a rezultat că ar avea o părere prea bună despre Miron. De altcum tov. Chișinevschi cred că are în general puține păreri bune despre alții. Nu o dată am avut prilejul să aud părerile sale despre alți tovarăși din conducerea noastră. Nu pot spune că ele au fost măgulitoare*"[37].

E poate evident că și Dej împărtășea aceleași idei cu bunul său tovarăș, Apostol. Și poate e la fel de evident faptul că atacul lui Apostol fusese pregătit din vreme, drept care Apostol nu s-a sfiit să aducă acuze grave celor doi răzvrătiți:

„*Schimbul de păreri pe care Miron l-a făcut sau încercat să-l facă cu tov. Moghioroș și Chișinevschi este după mine* nepartinic [subl. m. – Ș.B.]. *Asemenea schimbări de păreri nu pot ajuta la întărirea unității conducerii noastre și a autorității ei. Tovarășii Chișinevschi și Miron Constantinescu vor trebui să explice Biroului Politic întreaga lor atitudine cât și cauzele care au determinat-o. Numai așa lucrurile vor putea fi lămurite și numai așa tovarășii vor putea fi ajutați pentru a nu mai putea repeta în viitor asemenea abateri*"[38].

În aceste condiții, poziția lui Chișinevschi nu mai putea fi una defensivă. I se aduseseră acuze grave și trebuia să își justifice poziția și faptele. Mult mai abil decât Miron Constantinescu, Iosif Chișinevschi a evitat să îl atace pe Gheorghiu-Dej și a ales să adopte o poziția precaută. A răspuns însă în termeni duri acuzelor lansate de Alexandru Drăghici și Gheorghe Apostol. Pe Drăghici îl detesta și nu a evitat să-și exprime o astfel de opinie:

„*În legătură cu cele arătate de tov. Apostol referitor la proiectul de hotărâre din ședințele Biroului Politic pe care l-aș fi întocmit și l-aș fi supus lui Miron spre un fel de aprobare, lucrurile au fost spuse așa încât să se înțeleagă că Ioșca s-a pus sub controlul lui Miron, care îi aprobă actele. Acest fel de a pune problemele nu poate decât să otrăvească pe un comunist. Pentru mine o asemenea*

punere a problemei este surprinzătoare și nemeritată lovitură. De la Drăghici da, pentru că Drăghici, prin meseria pe care o face, are numeroase deformări în felul cum concepe relațiile cu oamenii“[39].

Ce este interesant însă în legătură cu discursul lui Chișinevschi este faptul că acesta s-a delimitat de poziția lui Miron Constantinescu. A exclus și a respins insinuarea referitoare la o înțelegere între el și Miron și chiar a admis că poziția pe care a adoptat-o Constantinescu nu este una justă:

„Am socotit și socotesc că oricine are dreptul să pună întrebări la plenară. Aceasta nu înseamnă că socotesc că întrebările lui Miron au fost juste și că trebuia să se pună aceste întrebări. Este clar că Miron a greșit. A pune însă problema așa cum a pus-o aici tov. Drăghici și Apostol înseamnează a abate atenția Biroului Politic de la fondul lucrurilor. Nu am făcut niciodată fracționism [...]. *Ce privește schimbul de păreri între mine și Miron la Moscova, așa cum tov. Apostol mi l-a atribuit, socotesc că aceasta este o insinuare și dacă va fi nevoie am să strig în gura mare la plenară că este o provocare. Nu am relații cu Miron Constantinescu de asemenea natură* [...]. *La mine acasă, când a fost Miron Constantinescu, am discutat cu el doar asupra textului raportului. Cine este de altă părere, socotesc că face insinuări. Tov. Drăghici poate inventa ce vrea; asta face parte din meseria lui*“[40].

Prima zi de ședințe se încheia astfel într-o atmosferă încordată. Am putea presupune că discuțiile vor fi continuat până târziu în noapte, însă nu la nivel oficial. Cu toții se vor fi regrupat, încercând să pătrundă semnificațiile disputelor neașteptate din ședința care tocmai se încheiase.

E necesar în acest moment să facem câteva precizări în legătură cu semnificația *atacului* lui Miron Constantinescu asupra lui Gheorghiu-Dej. Cele mai multe opinii converg către ideea că gestul lui Miron Constantinescu ar fi vizat o îmbunătățire a situației personale în cadrul partidului, care ar fi avut la bază o doză însemnată de oportunism[41]. Adevărul este că cele mai multe indicii par să confirme o asemenea ipoteză/e. Mai mult decât atât, puțini sunt cei care iau în considerare teza cum că gestul lui Constantinescu ar fi vizat, în realitate, o liberalizare a vieții de partid. Și totuși, contextul internațional încă tulbure după moartea lui Stalin, complicat și mai mult de șocurile produse de raportul lui Hrușciov, poate explica existența unei stări de tensiune care va fi creat premisele unei *aparente nevoi* de depășire a dogmatismului stalinist. Spun *aparente* întrucât nu îmi este foarte clar cât din această nevoie era sinceră și cât influențată de tendința destul de frecventă de a imita gesturile și politica *„fratelui mai mare“* – URSS-ul. Mai exact, nu pot estima măsura în care unele cadre din eșaloanele superioare ale partidului și-ar fi dorit deschis și franc o reformare din temelii a sistemului. Recunosc că am mari rezerve în a accepta o asemenea ipoteză, însă nici nu o pot exclude din start. Acceptând astfel teza *nevoii* sau a *dorinței de înnoire*, nu e exclus ca gestul lui Constantinescu – de a-l ataca fără menajamente pe Gheorghiu-Dej –, să fi fost fundamentat de principiile enunțate de ceva vreme de noul lider al Uniunii Sovietice, care nu de

puține ori clamase necesitatea reîntoarcerii la principiul conducerii colective și la normele leniniste ale vieții de partid. Sugera deci nevoia unei liberalizări, dublate de schimbări la vârful partidului.

În acest punct, analiza noastră capătă deja valențe multiple. Pe de o parte, gestul lui Constantinescu poate fi catalogat ca unul cinic și lipsit de principialitate, influențat în primul rând de ambiție și oportunism. Mai exact, nu e exclus ca Miron Constantinescu să fi vizat funcția supremă în partid. Nu am putea exclude însă nici ipoteza conform căreia gestul său nu va fi fost decât unul altruist. În spijinul unui asemenea scenariu nu vin însă aproape deloc argumente solide.În aceste condiții, trebuie să ne întrebăm în continuare care vor fi fost resorturile intime ale acestei atitudini și, mai mult decât atât, ce va fi urmărit Miron Constantinescu prin poziția sa critică față de liderul partidului?

Prima supoziție, aceea care ar sugera că Miron Constantinescu ar fi vizat funcția lui Gheorghiu-Dej, nu e neapărat iluzorie. Am expus în capitolul anterior câteva mărturii care nu excludeau un astfel de scenariu. În sprijinul acestei teze vin și alte detalii despre care, de asemenea, am discutat. În primul rând, Constantinescu era un personaj care nu disprețuia puterea. O căpătase încă tânăr fiind. Iar puterea îi hrănise orgoliul și înfumurarea, așa cum avea să îi întrețină și ambiția nemăsurată. Din această discuție nu putem exclude nici statutul lui Constantinescu în raport cu ceilalți tovarăși ai săi – acela de intelectual; un statut necanonic, cu care Miron nu s-a împăcat niciodată, împotriva căruia el lupta atunci când simțea că pierde contactul cu „sferele puterii". Această dimensiune a lui Constantinescu putea însă funcționa și dintr-o perspectivă inversă. Mai exact, nu e exclus ca tocmai acest ascendent intelectual să îi fi inoculat ideea unei firești și obiective dorințe de *mai mult*.

Cea de-a doua ipoteză are valențe mai degrabă teoretice. Iar faptul că o luăm în considerare e argumentat de necesitatea de a nu exclude *nicio* variantă care ar putea explica evenimentele din 1956. În realitate, nu există raționamente care să susțină ideea că gestul lui Constantinescu ar fi fost unul altruist, și ar fi avut la bază o dorință sinceră de reformare a sistemului.

Din perspectiva mea, mult mai logică, dar și mai interesantă, ar fi o altă explicație. Ea are la bază ideea unui dereglaj major care survine la nivelul superior de conducere a partidului și care se acutizează de-a lungul primului deceniu postbelic. În principiu, ipoteza are la bază structura conducerii PCR/PMR, dar și diferitele interpretări care au fost livrate în legătură cu multiplele conflicte de la vârful partidului. Cel mai adesea, acestea au fost tălmăcite ca lupte pentru controlul total al puterii, mai exact ca dispute între două sau mai multe facțiuni pentru întâietate. Dacă ar fi să acceptăm această ipoteză ca veridică, ar trebui să admitem și existența unei structuri piramidale de conducere a partidului. Or, o asemenea imagine nu e tocmai conformă cu realitatea. Mai degrabă, structurile superioare de conducere ale PCR/PMR erau reprezentate de câțiva centri, aflați într-un echilibru aproximativ după o împărțire a sferelor de influență – iar exemplul cel mai convingător ar fi perioada 1948–1952,

când puterea a fost „disputată“ de membrii Secretariatului Comitetului Central. Tendințele acestor centri au vizat în permanență lărgirea sferelor de influență dar și controlul asupra canalelor de decizie. O asemenea argumentație ar explica de ce conflictul între doi centri izbucnea numai în contextul în care interesele acestora ajungeau să conveargă către aceleași ținte, dar și permanentele tatonări între cele două entități, care niciodată nu degenerau, ci mai degrabă testau capacitatea și reflexele celuilalt.

Lucrurile aveau să se modifice însă după epurarea „grupului moscovit“ (1952) și să se acutizeze după 1954, în contextul în care influența și puterea lui Gheorghiu-Dej deveniseră cvasitotale. Secretarul general al PMR își eliminase cu răbdare pe mulți dintre competitori, ajungând să controleze aproape în totalitate partidul. Într-un asemenea context, unii dintre membrii Biroului Politic și ai Secretariatului vor fi înțeles că statu-quoul anterior nu va mai reprezenta nimic în scurt timp, Dej urmând să controleze în totalitate atât sferele de influență, cât și canalele de decizie. În consecință, povestea „conflictului“ din 1956 ar putea fi explicată mai coerent ca o *rebeliune* împotriva puterii și influenței crescânde a lui Dej în detrimentul tovarășilor săi din conducerea partidului. Dacă o astfel de situație nu îi deranja prea tare pe Gheorghe Apostol sau pe Stoica Chivu – cei mai apropiați dintre colaboratorii lui Dej –, nu era întru totul pe placul unora ca Iosif Chișinevschi, Miron Constantinescu, Constantin Pârvulescu, Emil Bodnăraș sau Alexandru Moghioroș – comuniști care nu îi datorau *totul* lui Gheorghiu-Dej. Astfel, e posibil ca gestul lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi să fi vizat nu neapărat îndepărtarea lui Gheorghiu-Dej, ci doar o redesenare a sferelor de influență, într-o geometrie ceva mai echilibrată, în care puterea lui Dej să nu mai fie precumpănitoare. Ideea că o parte dintre membrii Biroului Politic ar fi putut lua în discuție poziția lui Gheorghiu-Dej, în cadrul straniilor întâlniri ce au precedat ședințele cu scântei ale Biroului Politic din aprilie 1956, este un argument destul de solid pentru acceptarea ipotezei că exista o *nemulțumire latentă* la nivelul conducerii PMR față de noul statu-quo, fundamentat după Congresul al II-lea al partidului. E adevărat însă și că valul aceasta de nemulțumire a escaladat în contextul confuz de după Congresul al XX-lea al PCUS. Cum la fel de adevărat e și faptul că o nemulțumire exprimată în confortul unei întrevederi nocturne – de altfel, benigne – nu e totuna cu o luare de poziție oficială de care putea depinde cariera ta, dacă nu chiar viața. Așa cum vom vedea în continuare.

Ziua a doua: 4 aprilie 1956

A doua zi, discuțiile au fost reluate în aceeași formulă. Era timpul ca lucrurile să fie într-o oarecare măsură clarificate. Însă surprizele nu vor întârzia să apară, adâncind parcă această „criză“ de la nivelul Biroului Politic. O primă intervenție brutală o avea tocmai Iosif Chișinevschi care refuza, în mod bizar, orice „dialog“ cu ceilalți membri ai Biroului Politic:

„Tov. Gheorghiu-Dej: — *Vreau să pun câteva întrebări tov. Chișinevschi.*

Tov. Iosif Chișinevschi: — *Refuz să răspund la orice întrebare. Consider că în Biroul Politic nu este indicat să se facă anchete. Este suficient ca fiecare să-și spună părerea. Am luat cuvântul odată și dacă va mai fi nevoie, voi mai lua cuvântul pentru a explica lucrurile*"[42].

Episodul este destul de greu de înțeles și nu a părut să aibă urmări semnificative. Însă trebuie să ținem seama de atitudinea ostilă a lui Chișinevschi care refuza dialogul. Mai spera oare că lucrurile pot fi reglate și repuse pe făgașul pe care el intenționase să-l impună membrilor Biroului Politic? Sau poate refuzul său brutal de a dialoga se datora tocmai conștientizării eșecului inițiativei pe care o avusese? E greu de presupus care vor fi fost motivele unui astfel de comportament. Mai ales în condițiile în care lupta nu părea a fi încă tranșată.

Au urmat, în această a doua zi de ședință, intervențiile altor membri ai Biroului Politic. Pe rând, au luat cuvântul: Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu, Constantin Pârvulescu, Alexandru Moghioroș, Petre Borilă și Chivu Stoica. În urma intervenției acestora, devenea poate destul de clar că inițiativei lui Miron și Chișinevschi nu urmau să i se alăture alți „contestatari". Ceea ce este însă interesant, în legătură cu aceste luări de cuvânt, este faptul că a existat o tendință de a atenua într-o oarecare măsură duritatea pozițiilor lui Drăghici și Apostol din ajun. Nimeni nu părea dispus să se alăture poziției lui Miron sau Iosca, însă nu admiteau nici acuzele destul de grave lansate de „locotenenții" lui Gheorghiu-Dej.

Bodnăraș a fost primul care a părut că îndeamnă la moderație. A acuzat tensiunea în care se desfășurase ședința din ziua precedentă și a căutat să invoce principiul unității care trebuia să stea la baza relațiilor dintre membrii Biroului Politic:

„Ședința de ieri a Biroului Politic s-a desfășurat într-o atmosferă apăsătoare [subl. m. – Ș.B.]. *S-au spus multe lucruri grele la adresa diferiților tovarăși și fără îndoială că multe din ele sunt nejuste și exagerate.* S-a pomenit și de numele deviatorilor, fără ca pentru aceasta să fi existat vreo necesitate deosebită [subl. m. – Ș.B.]. *Unul din tovarăși în expunerea sa a utilizat calificarea de* fracționism [subl. m. – Ș.B.]. *Cum s-a putut ajunge la o astfel de ședință a Biroului Politic? Fără îndoială că s-au acumulat numeroase greșeli, numeroase înțelegeri deformate a[le] lucrurilor* [...]. *Ne cunoaștem mulți dintre noi mai bine de 20 de ani și de cel puțin 10 ani aproape fiecare dintre membrii Biroului Politic ocupă funcțiuni de serioasă răspundere.* Am învățat în acești ani să ne cunoaștem și calitățile și lipsurile și să ne stimăm reciproc [subl. m. – Ș.B.]"[43].

Interesant la discursul lui Bodnăraș este însă elementul de absolută noutate pe care îl aduce în discuție – *excluderea din partid*:

„Cred că nu este just a discuta punând la îndoială buna-credință a vreunuia din membrii Biroului Politic. Trebuie reamintit că membrii Biroului Politic sunt membri ai Comitetului Central, sunt aleși de congresul partidului, se bucură de încrederea Congresului. Acestei încrederi și calități membrului Comitetului

Central i se atribuie atâta însemnătate încât statutul partidului prevede necesitatea întrunirii a cel puțin 2/3 din voturile membrilor CC în cazul excluderii unuia dintre ei [subl. m. – Ș.B.]“[44].

Era oare un semnal pe care Bodnăraș îl aducea în atenția „complotiștilor“? Nimic nu prevăzuse o astfel de desfășurare a ședinței și nimic nu anunțase o asemenea turnură a evenimentelor. Nici Drăghici și nici Apostol nu „îndrăzniseră“ să aducă în discuție o astfel de ipoteză. Iar nonșalanța cu care Bodnăraș vorbește despre un asemenea scenariu ne îndeamnă să credem că posibilitatea excluderii fusese discutată într-o „ședință“ nocturnă prezidată de Gheorghiu-Dej[45]. Sau poate că fusese luată în calcul de „tabăra adversă“? Astfel, intervenția lui Bodnăraș devenea una defensivă și avea scopul de a preveni pe ceilalți în legătură cu dificultățile pe care le-ar fi întâmpinat dacă ar fi luat în calcul o astfel de posibilitate. E greu însă de admis o asemenea ipoteză. Întrucât mutarea discuției într-o astfel de paradigmă ar fi fost extrem de periculoasă. Mai ales în condițiile în care, așa cum am precizat, nu se adusese în discuție o astfel de posibilitate până în acel moment.

A urmat apoi intervenția lui Nicolae Ceaușescu, Constantin Pârvulescu, Alexandru Moghioroș, Petre Borilă și Chivu Stoica. Toate în același ton și toate în favoarea lui Gheorghiu-Dej. În același timp, toate într-o notă precaută, insistând asupra exagerării în a considera gestul lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi ca fiind unul „fracționist“[46]. Însă nimeni nu i-a menajat pe cei doi, amintind de greșelile de care s-ar fi făcut vinovați în trecut, dar și de defectele acestora. Bodnăraș vorbea despre „*nerăbdarea lui Miron*“, care „*ar fi împins discuțiile de pe linia principială obiectivă la o linie subiectivă*“. Și tot el conchidea într-o manieră didactică: „*Este bine să critici fără iertare personală, dar nu cu măciuca în mână*“[47].

Nici Ceaușescu nu l-a iertat pe Miron Constantinescu. A adoptat chiar o atitudine destul de dură față de ieșirea acestuia din ziua precedentă la adresa lui Gheorghiu-Dej:

„*Felul cum tov. Miron pune problemele nu este la nivelul unui membru al Biroului Politic. Se vede că tov. Miron a acumulat multe nemulțumiri și a venit acum cu ele în fața Biroului Politic, îndreptând ascuțișul împotriva tov. Gheorghiu. Tov. Miron încearcă să explice faptul că nu a ridicat până acum aceste probleme, prin timiditatea sa. Timiditatea aceasta nu este o explicație. Tov. Miron nu este timid deloc* [...]. *Această nervozitate a tov. Miron este o manifestare tipic mic-burgheză intelectualistă, neconformă cu trăsăturile unui membru de partid și cu atât mai puțin a unui membru al Biroului Politic*“[48].

Nimic însă, sau poate prea puține referitor la Iosif Chișinevschi. Oarecum bizar, însă pe deplin de înțeles dacă ținem seama de apropierea dintre familiile Ceaușescu și Chișinevschi[49].

Pârvulescu a fost la rândul lui dur, însă față de ambii „complotiști“. Pe Constantinescu îl acuza de îngâmfare, întrebându-se dacă nu cumva fusese promovat în funcții de răspundere în ciuda faptului că era încă foarte tânăr: „*Tov.*

Miron a fost ridicat de tânăr de partid și nu se poate plânge că nu a avut tot sprijinul și toată încrederea conducerii partidului nostru. Poate chiar mai multă încredere decât merita față de pregătirea sa"[50]. Nici despre Chișinevschi nu avea cuvinte de laudă, aducându-i acuze grave: *„Ce-l privește pe Ioșca, el are o atitudine nesănătoasă față de problema cadrelor. Resortul condus de el l-a împânzit aproape cu tot felul de elemente mic-burgheze, negustorași cu «pregătire universală»*"[51], cu toate că acestea nu aveau sub nici o formă legătură cu discuția.

Discursul lui Moghioroș a urmat aceleași coordonate. Atacurile la adresa celor doi „nemulțumiți" păreau să continue, iar intensitatea lor era din ce în ce mai mare. Moghioroș îl acuza pe Constantinescu că ar fi lingușitor, ca având lipsuri în caracter și ca fiind neloial:

„Să ne aducem aminte, tovarăși, cum lucram când era greu, în perioada ilegalității [...], *cât de mult ajutam tovarășii la greu! Am impresia că această solidaritate a noastră a slăbit oarecum. Cultul personalității a creat și în rândurile partidului nostru lingăi care se ploconesc față de grade. Tov. Miron a practicat nu o dată această metodă. Miron știe să lovească jos, după cum știe să fie lingușitor sus* [...], *eu îl consider pe tov. Miron un om cinstit care lucrează mult și învață mult, dar tov. Miron are câteva lipsuri în caracterul său. Dacă cineva l-a călcat pe bătătură, nu-l iartă ani de zile. El a crezut că acum a sosit momentul de a lovi pentru călcăturile pe bătătură mai vechi. Aceasta, tovarășe Miron, nu este loial*"[52].

Îi amintea, în același timp, mai multe momente din trecut când Gheorghiu-Dej îl ajutase și îl protejase: *„Este bine să ne amintim de un moment când Luca a încercat să se folosească de scrisoarea unor funcționari ai CSP împotriva lui Miron Constantinescu pentru a-i lovi*[53]. *Cine a luat atunci apărarea lui Miron? După câte mi-aduc aminte, tov. Gheorghiu a fost acela*"[54].

Nici Petre Borilă, de altfel unul dintre apropiații lui Gheorghiu-Dej, nu a avut o atitudine diferită, continuând tirada la adresa lui Constantinescu și Chișinevschi. Dincolo de faptul că a admis că unele dintre aspectele aduse în discuție de Miron și de Iosif Chișinevschi sunt corecte, a acuzat poziția revanșardă și oportunistă a celor doi:

„Atunci când au luat cuvântul, atât Miron cât și Ioșca, au spus unele lucruri foarte bune. Fondul problemei însă, așa cum el se pune, este îndreptat împotriva tov. Dej și împotriva unui spirit de partid obiectiv. Îți face impresia parcă Miron vrea să construiască o acuzare copiind materialele speciale ale Congresului al XX-lea. Aceasta este foarte greșit"[55].

A lansat apoi o acuză dură la adresa lui Constantinescu, amintindu-i acestuia de *„propriile greșeli"*, cu toate că aspectul adus în atenția Biroului Politic de către Borilă nu avea legătură cu discuția:

„Miron dacă vrea să fie obiectiv, trebuie să spună cam așa: «cultul personalității în economie eram eu, Miron Constantinescu». Este știut că lucrătorii din ministere socoteau pe Miron ca pe singurul economist consacrat. Și Miron însuși se socotea cel mai bun economist din partidul nostru [...]. *Este știut că în*

domeniul economic noi am avut multe lipsuri și aceasta îndeosebi din cauza proastei planificări a CSP, pe care tov. Miron l-a condus“[56].

Tirul acuzelor a fost încheiat de Chivu Stoica, un alt fidel al secretarului-general al partidului. Poziția acestuia a fost una dură, fără insinuări sau subtilități. El i-a acuzat pe cei doi nemulțumiți ca având o atitudine și „apucături“ nepartinice și spirit politicianist. Mai mult decât atât, nu s-a sfiit în a vorbi deschis de un presupus „complot“:

„îți face impresia că și Miron și Chișinevschi judecă așa: «acum a sosit timpul să-l îngenunchem pe Dej, să mai asculte și el de noi». Aceasta este impresia mea, așa cred eu“[57].

După două zile de atacuri concentrate la adresa sa, atitudinea lui Miron Constantinescu era complet diferită. Din îndrăzneala și curajul din debutul ședinței nu mai rămăsese nimic. Era timpul ca el să își facă o serioasă autocritică, încercând astfel să mai salveze ceea ce mai putea fi salvat. În ideea că el era conștient de *„lipsurile serioase*“ pe care le-a avut și pe care încă le avea, Constantinescu părea că imploră clemența Biroului Politic. Discursul său era halucinant, însă conform normelor de funcționare ale teribilului „malaxor“ care era PCR/PMR. Constantinescu realiza practic o „genealogie a incompetenței“ sale, într-un gest de dezgustătoare lingușire. Îngenunchea în fața celor pe care îi acuzase dur în ajun, sperând că o astfel de atitudine îl va putea scăpa de furia acestora. Din cele enunțate de el, părea că tot ceea ce făcuse sau realizase în trecut stătuse sub semnul greșelii și al lipsei experienței. Miron amintea de perioada petrecută în fruntea *Scânteii*, pe care o considera *„cu totul nesatisfăcătoare*“:

„am fost prea puțin pregătit din punct de vedere politic pentru a conduce ziarul central al partidului. Am fost și foarte tânăr, iar din punct de vedere ideologic, teoretic, pregătirea mea era limitată la un număr restrâns de lucrări studiate“[58].

Discursul său a continuat în aceeași notă, admițând greșeli de care era sau nu vinovat:

„când am fost numit mai târziu la comitetul Capitalei, nu pot susține că eram mai bine pregătit pentru această sarcină. Nu am cunoscut mișcarea muncitorească, nu am avut cunoștință despre viața de partid din fabrici. Nu am avut [...] *experiența necesară. Modul birocratic, formal, de muncă și metodele de comandă pe care le foloseam arată lipsa de pregătire ideologică în practica muncii de partid*“[59].

„Nu cred să mă fi putut considera mai bine pregătit nici pentru sarcina pe care am îndeplinit-o în fruntea resortului organizatoric al CC. Am fost de acord cu critica care mi s-a făcut la plenara CC din 1951 în legătură cu organizarea întrecerilor în primirea de candidați în partidul nostru[60]*. Nu am avut atunci curajul necesar de a spune deschis în plenară că dispoziția pentru organizarea acestor întreceri am primit-o de la Ana Pauker*“[61].

„Când în 1949 am trecut la CSP, nu am fost suficient de pregătit pentru această sarcină. De aceea munca mea la CSP a avut un caracter de superficialitate. Din necunoașterea economiei concrete am admis în planul cincinal

numeroase lipsuri şi greşeli [...]. *În rezolvarea problemelor economice în general eu am contribuit la multe greutăţi* [...]. *Este adevărat că în timp ce am lucrat la CSP am contribuit puternic la propagarea cultului personalităţii. Aparatul CSP era în majoritatea lui mic-burghez, anarhic, cuprinzând foarte mulţi oameni servili*"[62].

Considerând probabil că autocritica pe care şi-o făcuse a fost satisfăcătoare, Constantinescu a încercat apoi să respingă o serie dintre acuzele care îi fuseseră aduse. A retractat multe din cele afirmate în debutul şedinţei, dar şi unele afirmaţii pe care le făcuse la Plenara Comitetului Central din martie. A mai încercat să infirme şi ideea unei înţelegeri care ar fi existat între el şi Chişinevschi. De fapt, în acel punct era toată miza „partidei". Atât cât mai rămăsese, întrucât deja Miron nu mai putea spera la prea multe. Din contră, întreaga afacere se întorsese ca un bumerang împotriva lui. Iar în acele momente, însăşi poziţia lui din conducerea partidului era serios ameninţată.

Ziua a treia: 6 aprilie

Discuţiile au continuat într-o notă asemănătoare şi peste câteva zile – abia în 6 aprilie aveau să se reia dezbaterile nefinalizate ale acestei şedinţe a Biroului Politic. Părea din ce în ce mai evident faptul că singura intenţie a Biroului se rezuma acum la a-i învinui şi mai mult pe cei doi „complotişti", în încercarea de a-i face să îşi recunoască presupusa *vină*. Se pare că Iosif Chişinevschi încercase să îşi joace cartea până la capăt. Din discuţiile purtate în şedinţa din 6 aprilie rezultă existenţa multor „jocuri de culise". Chişinevschi şi-ar fi exprimat la un moment dat poziţia, folosind formula nefericită de „risc" – referindu-se la *„orice problemă ridicată în legătură cu Gheorghiu-Dej*"[63]. Era un alt atac la adresa lui Dej pe care fidelii acestuia nu l-au gustat deloc. Chiar şi Miron Constantinescu, într-o încercare disperată de a mai salva aparenţele, îi cerea explicaţii lui Chişinevschi:

„Am fost surprins de afirmaţia lui Chişinevschi. Nu înţeleg fondul chestiunii ridicate de el. Ar fi bine ca tov. Chişinevschi să lămurească problema"[64].

Însă nimic nu părea să mai poată să îl salveze pe Miron, întrucât Petre Borilă taxa această intervenţie imediat, aducându-l pe Constantinescu în postura în care ar fi trebuit să fie – aceea de „acuzat":

„fiecare scăpăm, uneori câte un cuvânt, dar felul cum a ridicat tov. Chişinevschi problema nu este întâmplător. Noi ne cunoaştem bine, dar câteodată au loc surprize, aşa cum a fost o surpriză cele spuse de Ioşca. Chişinevschi vorbeşte de risc, Miron a vorbit de teamă. Este asemănare între poziţia unuia şi a celuilalt. Poziţia lor are o rădăcină comună"[65].

Ca şi în prima zi de şedinţă (3 aprilie), către sfârşitul întâlnirii din 6 aprilie, Apostol a fost însărcinat cu clarificarea detaliilor: a reluat idea enunţată mai devreme de Petre Borilă, cum că ar exista o înţelegere între cei doi, sugerând că la baza nemulţumirii acestora ar sta *„orgoliul mic-burghez şi ranchiuna"*.

Apostol sugera însă și o soluție acestei întregi afaceri, propunând membrilor Biroului Politic să sancționeze atitudinea celor doi:

„Cred că Biroul Politic trebuie să condamne ca fiind nepartinică atitudinea lui Miron și a lui Chișinevschi și metoda lor de a discuta în prealabil cu alții în vederea stabilirii unui punct de vedere comun“[66].

La o asemenea lovitură, cei doi nu au reacționat decât mecanic, defensiv, asumându-și greșelile și menționând că vor accepta orice decizie a Biroului Politic: Iosif Chișinevschi – *„Biroul Politic poate hotărî dacă cele spuse de mine trebuie considerate ieșiri antipartinice sau nu*“; Miron Constantinescu – *„Eu mă voi conforma hotărârii Biroului Politic și nu mi-e greu să recunosc greșelile dacă va fi nevoie, și în plenară*“[67]. Constantinescu nu a ezitat însă în final să atragă atenția Biroului Politic, făcând referire la situația din celelalte state socialiste, întrebându-se retoric dacă are sens pedepsirea lui și a lui Chișinevschi:

„Să presupunem că Biroul Politic va hotărî condamnarea atitudinii lui Miron și Chișinevschi. Ce are să rezulte din aceasta? Va apărea că, în timp ce în toate partidele se dezbat cultul personalității și măsuri pentru a îmbunătăți munca, în Partidul Muncitoresc Român se combat anumite lipsuri ale unor membri ai Biroului Politic. Cred că este necesar ca Biroul Politic să vadă dacă este bine să mergem la plenara CC cu astfel de probleme“[68].

Era o remarcă destul de cinică, însă în situația în care se afla, Constantinescu părea dispus să facă orice și să încerce orice pentru a-și salva pielea. Partidul se dovedise ca fiind puternic și, din nou, reușea să înfrângă încă din față orice tendință care putea să îl destabilizeze. Încă o dată se dovedea că opoziția față nu avea șanse de reușită, fiind paralizată înainte de a deveni un pericol real. „Complotiștii“ fuseseră reduși la tăcere, izolați și acum își așteptau judecata „dreaptă“ a partidului. Dintr-o situație de acest fel nu se putea ieși onorabil.

CAPITOLUL TREISPREZECE

Un armistițiu?

În 1956, peste Republica Populară Română, Gheorghe Gheorghiu-Dej părea să „domnească" precum un autocrat. Poate că și Stalin se înșelase în acea noapte *bahică* din 1952, când rostise cu voce tare un gând la remarca necugetată a lui Miron Constantinescu cum că *„Gheorghe Afanasevici era un sentimental"*[1]. Stalin ar fi spus atunci că *„nu s-a ivit încă în România mâna de fier"*[2]. Liderul de la Kremlin avea să fie contrazis de evoluția ulterioară a faptelor. În România, Gheorghiu-Dej era în 1956 într-o poziție mai mult decât solidă. „Vântul" destalinizării care bătea dinspre Răsărit părea să nu producă mai mult decât o *„furtună într-un pahar de apă"* în PMR.

Discuțiile și „conflictul" din cadrul Biroului Politic din aprilie 1956 dovediseră că poziția lui Gheorghiu-Dej în fruntea PMR era mai solidă decât oricând. Atacurile „regizate" ale lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi nu reușiseră să îl destabilizeze deloc pe Gheorghiu-Dej. Ba chiar din contră, ceilalți membri ai Biroului Politic se întrecuseră în a forma un scut pentru a-l proteja pe acesta. „Pariul" lui Constantinescu și Chișinevschi, care mizau pe o susținere a poziției lor curajoase împotriva lui Dej, se dovedise a fi unul necâștigător. Ceea ce a frapat în legătură cu discuțiile prelungite din ședințele din 3, 4 și 6 aprilie a fost atitudinea, dar mai ales răbdarea lui Gheorghiu-Dej față de atacurile și de acuzele ce i se aduceau. E adevărat și faptul că acesta nu a fost nici măcar nevoit să se apere. A luat cuvântul arareori, făcând scurte precizări sau cerând diferite detalii în legătură cu aspectele care erau discutate. Biroul Politic îi era încă fidel. Gheorghe Apostol, Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroș, Chivu Stoica, Nicolae Ceaușescu sau Petre Borilă nu au privit cu ochi buni inițiativa lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi. Se temeau poate că o atitudine „revoluționară" și „reformatoare" s-ar fi putut transforma într-un tăvălug care putea avea repercusiuni dincolo de o simplă „rocadă" la vârful partidului. Gh. Apostol, A. Drăghici, Chivu Stoica și Petre Borilă îi erau fideli lui Dej și nu ar fi contat în „puciul" pus la cale de Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi. Însă cei doi au mizat pe suportul celorlalți membri ai Biroului Politic: Constantin Pârvulescu (care putea fi nemulțumit de statutul

său minor în conducerea PMR)[3], Alexandru Moghioroș (care avusese unele conflicte în trecut cu Gheorghiu-Dej)[4], Emil Bodnăraș (care părea dispus să accepte modificări la nivelul conducerii) și Nicolae Ceaușescu (care ar fi putut fi atras în „coaliție" mizându-se pe ambiția sa). Un calcul simplu ne relevă un minim avantaj pe care au mizat Constantinescu și Chișinevschi – 6 la 5, calcul care avea să fie răsturnat de realitate.

Putem presupune că precauția lui Gheorghiu-Dej din ședințele anterioare ale Biroului Politic (3, 4 și 6 aprilie) s-ar fi datorat și dorinței acestuia de a afla dimensiunile „complotului". Știm că Dej fusese informat de către Alexandru Moghioroș în privința întâlnirii nocturne cu Miron și Iosca. În fața a ceea ce părea a fi apariția unor tendințe „reformatoare" este evident că Dej își stabilise un plan de „apărare". Calmul cu care a abordat problema criticilor avea să dea roade. În cadrul discuțiilor, avea să afle că și Pârvulescu fusese o piesă în cadrul așa-zisului „complot". Intervenția sa din cadrul ședinței și recunoașterea participării la o altă întâlnire cu Miron și Chișinevschi au fost considerate tardivă de către Dej, care nu îi va ierta „trădarea"[5]. De altfel, e foarte probabil ca și poziția lui Pârvulescu să fi fost una cinică, alegând să joace la două capete. El nu și-a manifestat susținerea față de Dej decât atunci când a înțeles că așa-zisul *puci* pus la cale de Constantinescu și Chișinevschi era sortit eșecului. Tot acele discuții i-au relevat lui Gheorghiu-Dej și alte „adevăruri": poziția moderată a lui Emil Bodnăraș, de care va ține seama în viitor[6], dar și fidelitatea lui Nicolae Ceaușescu, care la rândul lui putea fi suspectat, datorită relației personale foarte bune pe care o avea cu Iosif Chișinevschi.

Reușind să strângă toate detaliile referitoare la *afacerea* despre care se credea că fusese pusă la cale de Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, după trei ședințe lungi și obositoare (3, 4 și 6 aprilie), era timpul ca Gheorghiu-Dej să intervină și să pună punct discuțiilor. Tranșarea disputei avea să survină la aproape o săptămână distanță – abia pe 12 aprilie s-au reluat discuțiile în cadrul Biroului Politic –, timp îndestulător pentru Gheorghiu-Dej să își fixeze foarte bine obiectivele și să decidă soarta celor doi „complotiști".

Ședința din 12 aprilie a însemnat practic încheierea dezbaterilor din cadrul Biroului Politic. De data aceasta, a *vorbit* Gheorghe Gheorghiu-Dej. Într-o cuvântare lungă, care a monopolizat aproximativ două treimi din timpul ședinței, Dej îi „executa" pe cei doi, care avuseseră pare-se intenția de a redesena geometria puterii la vârful partidului. Întregul său discurs a urmat aceleași coordonate lansate de cei care îl susținuseră în ședințele precedente – importanța Congresului al XX-lea, însă punctându-se cu obstinație faptul că PMR reușise *avant la lettre* o destalinizare – referirea era la eliminarea din partid a grupului deviaționist în 1952 –, în sensul celei promovate de Hrușciov abia în 1956. Cei trei „deviatori" (Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu) încă funcționau ca alibiul perfect pentru toate relele de care putea fi acuzat partidul. Ei personificau răul suprem pe care, într-un gest de „nebunesc" curaj, partidul reușise să îl înlăture în 1952. Întreaga retorică a discursului comunist sugera fractura care a

intervenit odată cu eliminarea grupului „deviaționist", anul 1952 devenind o bornă exemplară care separa istoria „neagră" a trecutului de prezentul „luminos"[7].

În aceste condiții, în limbajul oficial, o asociere cu linia politică promovată și susținută de Ana Pauker și/sau Vasile Luca devenea practic o acuză dintre cele mai grave. Or, discursul lui Gheorghiu-Dej avea să se concentreze tocmai asupra acestei tematici, sugerând și aducând în atenție „greșelile" de care se vor fi făcut vinovați în trecut Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, în vremea când lucraseră alături de Ana Pauker sau Vasile Luca. O asemenea practică era de un cinism profund, sugerând poate și schizofrenia în care își desfășura activitatea Biroul Politic. Toți cei prezenți puteau fi lesne acuzați într-o retorică asemănătoare, întrucât cu toții făcuseră parte din conducerea PCR/PMR și anterior momentului 1952. Alegeau însă să se amăgească și să întrețină această stare de fapt care îi absolvea, momentan, de responsabilitățile erorilor și crimelor din trecut, atribuite în mod voluntar și fără scrupule unui grup care se dovedea, iată, a fi amorf! Un grup pe care ei îl numeau „al deviatorilor". Poate însă că știau că în locul lui Miron Constantinescu sau Iosif Chișinevschi vor putea să se regăsească și ei într-un viitor neprecizat. Astfel, cea mai convenabilă poziție era aceea a unui neutru *„ni vu, ni connu"*, care îi proteja de „mânia" partidului.

Miron Constantinescu se vedea astfel acuzat de a fi fost promovat în funcții la insistențele Anei Pauker și ale lui Vasile Luca, care intenționaseră să aducă în prim-plan cât mai multe *„elemente docile, care să nu stea în calea tendinței lor carieriste și politicianiste"*[8]:

„Ana Pauker se pricepea să prindă oameni slabi, să-i încurce și apoi, când era sigură de ei, să-i promoveze în diferite funcții, chiar și atunci când nu erau pregătiți și nu aveau calitățile necesare ocupării lor. Oare întâmplător Ana Pauker l-a promovat pe Miron ca director al organului de presă central al partidului, la Scânteia*? apoi ca prim-secretar al Comitetului de partid al Capitalei, deși era slab pregătit ideologic, avea multe confuzii în concepția sa și nu avea aproape nici o experiență practică în munca de partid* [...]. *Dacă Miron a fost promovat cu toată nepregătirea sa și lipsa de experiență în aceste funcții, se datorește stăruinței lui Ana Pauker, care avea nevoie de oameni docili în mâna ei, de care să se servească apoi pentru a asigura executarea întocmai a îndrumărilor ei"*[9].

Cele afirmate de Gheorghiu-Dej erau chestiuni departe de adevăr. Dincolo de atitudinea adeseori umilă a lui Constantinescu față de Vasile Luca și Ana Pauker în anii de „glorie" ai acestora, Miron nu avusese niciodată legături strânse cu cei doi. Ba chiar din contră, între ei existând destule momente tensionate. Vasile Luca îl disprețuise pe Constantinescu, pe care îl ignora frecvent. Iar Miron nu uitase acest amănunt. Drept care în 1952, în ședința Biroului Politic care a „provocat" căderea lui Vasile Luca, Constantinescu s-a arătat a fi extrem de malițios la adresa acestuia. Luca nu a gustat nici măcar atunci remarcele vituperante și întreruperile frecvente ale lui Constantinescu, con-

trându-l dur[10]. Cât despre Ana Pauker, nici ea nu văzuse cu ochi buni ascensiunea tânărului Constantinescu, căruia îi reproșa impulsivitatea și chiar tinerețea, care l-ar fi putut împinge pe o pantă periculoasă[11].

Însă nici Pauker și nici Luca nu mai puteau să îl contrazică pe Gheorghiu-Dej. Cât despre ceilalți, era puțin probabil ca cineva să îndrăznească să îl întrerupă măcar. Drept care, Dej și-a continuat aserțiunea prin a afirma că prin prisma funcțiilor pe care le ocupase și a politicii pe care o promovase Miron adusese *„liniei lui Ana Pauker mari servicii"*:

„Este bine stabilit azi că Ana Pauker s-a servit din plin de Miron atunci când a dat dispoziția de deschidere a porților partidului"[12].

Afirmațiile lui Gheorghiu-Dej nu erau neapărat eronate, iar greșelile tactice ale lui Constantinescu din trecut aveau să fie readuse în atenție și taxate dur de către prim-secretarul partidului. Mai precis, lui Miron i se reproșa campania masivă de recrutări din anii 1945–1946, de care se făcea responsabil alături de Ana Pauker, dar, mai mult decât atât, i se reproșa și lipsa unei atitudinii autocritice în momentul în care problema fusese dezbătută într-o plenară a Comitetului Central în 1950[13]:

„Miron Constantinescu a fost criticat de plenara CC, a recunoscut atunci justețea criticii ce i s-a făcut, dar sunt convins că și azi încă el nu a tras toate învățămintele din acea critică. El nu a spus atunci plenarei deschis de unde, de la cine a primit dispoziția de a primi în partid noi membri prin metoda întrecerii. În particular, în discuții, Miron s-a referit la Ana Pauker, în plenară nu a îndrăznit să spună acest lucru pe față"[14].

Gheorghiu-Dej nu uitase nici afrontul pe care Miron i-l adusese într-o noapte la Moscova, în cadrul unei întrevederi cu Stalin, în 1952[15]:

„La Moscova, într-una din zile, când mă găseam la Stalin – erau cu mine și Miron și Apostol –, și când încă nu cunoșteam precis ce este cu Ana și cu Luca, pentru că cercetarea nu scosese la iveală toate elementele necesare formării unei convingeri, Stalin mi-a cerut cu insistență explicații de ce nu am lovit-o pe Ana. La întrebările insistente ale lui Stalin, Miron a găsit de cuviință să dea o «explicație»: «Gheorghe Afanasevici este sentimental». Așa a spus Miron. Mă întreb și astăzi ce rost avea atunci o asemenea explicație și oare aceasta poate fi considerată o explicație? De ce Miron nu a găsit că era mai nimerit să spună lui Stalin că Dej a luat atitudine împotriva lui Ana și Luca nu o dată când vroiau să distrugă, să umilească oamenii și să-i reducă la rol de slugă. Dar nimeni nu a luat cuvântul din cei de față, nici Apostol, nimeni. Până la urmă Stalin a spus: «Nu s-a ivit încă în România mâna de fier». Azi putem afirma, cred că fără greș, că dacă în România s-ar fi ivit atunci acea «mână de fier», ținând cont de starea de dispoziție a lui Stalin de atunci, poate că și la noi multe capete nu ar fi rămas pe umeri. L-a întrebat pe Miron după această întâlnire de ce a crezut să pună lucrurile așa, că Dej este sentimental. La început Miron a negat că ar fi spus-o, apoi a arătat că poate era beat și nu-și dă seama și în sfârșit a recunoscut că, dacă a spus-o, atunci a făcut «o mare porcărie»"[16].

Episodul relatat de Dej, dar mai ales explicațiile pe care le oferă acesta căpătau însă alte valențe și sunau mai degrabă ca o amenințare la adresa tuturor. Se prea poate ca Gheorghiu-Dej să fi conștientizat că în acel moment soarta lui atârnase de un fir de păr și numai șansa îl scăpase de mânia lui Stalin:

„Este clar că atunci ne-am strecurat prin pericole foarte mari și grave. Dacă nu suntem în situația de a reabilita azi oameni post-mortem, se datorește faptului că Ana sau Luca nu au putut să facă până la capăt ce vroiau. Nu încape îndoială că ei nu ar fi ezitat să fie acea «mână de fier» care să taie capetele oamenilor"[17].

Gheorghiu-Dej concluziona prin a afirma că *„Miron a avut o atitudine nepartinică atunci când a încercat să stabilească în mod artificial existența unei rezistențe din partea mea în întocmirea acestui document* (raportul delegației PMR de la Congresul al XX-lea al PCUS, n.n. – Ș.B.)"[18]. Mai mult decât atât, acesta insista și asupra încercării complotiste a lui Constantinescu și Chișinevschi, care trebuia supusă analizei Biroului Politic:

„Cred că este necesar ca Biroul Politic să rețină în atenția sa și încercarea lui Miron de a ațâța pe unii membri ai Biroului Politic împotriva altora, de a căuta sprijin la alții împotriva lui Gheorghiu-Dej, este cazul cu tovarășii Pârvulescu și Moghioroș"[19].

Dezbaterile ulterioare din cadrul ședinței au stabilit convocarea unei plenare a Comitetului Central în care urma să se prezinte membrilor CC aspectele dezbătute în cadrul Biroului Politic în aceste ședințe. S-a ajuns ulterior la un acord cum că nu se impunea convocarea unei plenare speciale care să dezbată aceste probleme, și că era de ajuns ca acest aspect să fie inclus pe ordinea de zi a următoarei plenare ordinare. Dej a dovedit încă o dată că reușea să își stăpânească mânia și că nu acționa sub impulsul acesteia, atunci când a temperat elanul lui Alexandru Drăghici, care propunea adoptarea unei soluții extreme:

„socotesc că cea mai potrivită calificare care se poate da acestei atitudini [a lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, n.n. – Ș.B.] *este «răspândirea de metode antipartinice cu tendințe de fracționism»"*[20].

Dej a rămas precaut, propunând să califice atitudinea lui Miron și a lui Chișinevschi ca „nepartinică": *„Cred că cea mai potrivită calificare este de «nepartinic». Tov. Drăghici va trebui să-și revizuiască aprecierea pe care a făcut-o"*[21].

Un armistițiu? Mai degrabă o amânare a execuției. Trecuseră vremurile când Gheorghiu-Dej se putea descotorosi de un adversar printr-o sugestie subtilă făcută către cine trebuia. Drăghici nu s-ar fi dat în lături de la a executa ordinul, fie el chiar sugerat. Dar remarca lui Gheorghiu-Dej îl îndemna să adopte, cel puțin pentru moment, o poziție mai precaută, adecvată parcă vremurilor, dar mai ales contextului geopolitic de atunci.

Tensiuni și un „cutremur" în blocul sovietic

Vara și toamna anului 1956 aveau să îi confirme lui Gheorghiu-Dej faptul că poziția adoptată ulterior ședințelor furtunoase din aprilie fusese una înțeleaptă. Țările Blocului sovietic au înregistrat mai multe „cutremure", unele de intensitate mai mică, un altul de dimensiuni mai însemnate, la Budapesta.

Polonia își manifestase într-o oarecare măsură tendința către liberalizare atunci când nu a întreprins măsuri stricte împotriva răspândirii pe scară largă a „Raportului secret" al lui Nikita Hrușciov[22]. De altfel, pe filieră poloneză s-ar fi realizat și „scurgerea" informațională care a dus la răspândirea textului raportului în media occidentală. În consecință, în Republica Populară Polonă, noul context politic anima speranțele intelectualității într-o liberalizare care părea a fi posibilă la nivelul întregii societăți. Primele tendințe de acest fel au apărut către sfârșitul lunii aprilie, când *Seimul* a acceptat, la presiunile opiniei publice[23], câteva măsuri reparatorii față de victimele terorii staliniste[24].

Acest „gest" al regimului de la Varșovia a fost înțeles într-o altă paradigmă de către societatea poloneză, care începuse să întrevadă germenii unei îmbunătățiri vizibile și a existenței sociale și cotidiene. Primele mișcări muncitorești, urmate de o serie de revendicări și, odată cu neîndeplinirea acestora, de declanșare a unei greve generale au apărut în luna iunie, la Poznań[25]. Evenimentele de la Poznań au reprezentat apogeul crizei poloneze. Disensiunile care au explodat în stradă erau resimțite și la nivelul conducerii partidului, divizat practic în două grupări care aveau viziuni diferite *vis-à-vis* de politica pe care trebuia să o adopte Polonia[26]. Conservatorii vedeau în revolta muncitorilor din Poznań urmarea nefericită a unei politici prea liberale a guvernului, care scăpase de sub control situația, în timp ce reformatorii, în frunte cu secretarul general Edward Ochab, considerau că mișcările muncitorești însemnau tocmai confirmarea necesității de găsire de noi soluții pentru dezvoltarea societății poloneze[27].

În toamna anului 1956, au apărut mai multe semne care indicau necesitatea unei schimbări în politica poloneză. Figura carismatică a fostului lider Władysław Gomułka – eliminat din partid încă din 1949, în urma unui proces-spectacol, care fusese închis și eliberat apoi abia în 1954 – era adusă din ce în ce mai în atenția opiniei publice[28]. Drept urmare, în cadrul celei de-a VII-a Plenare a Comitetului Central al PMUP (octombrie 1956), liderul polonez Edward Ochab și-a anunțat retragerea din funcție și și-a exprimat susținerea pentru Władysław Gomułka. Nici amenințarea tancurilor sovietice – care în noaptea de 18–19 octombrie 1956 primiseră ordinul de a avansa spre Varșovia – și nici intervenția brutală a lui Hrușciov[29] nu au mai putut schimba situația. Władysław Gomułka a fost ales în funcția de secretar general al PMUP[30]. Dorința „străzii" se împlinise și Polonia părea că pășește către o nouă epocă. Evoluțiile ulterioare au dovedit însă că multe dintre reformele pe care Gomułka le preconizase nu au rămas decât planuri. Într-un gest de echilibristică politică exemplară el avea să satisfacă necesitățile imediate ale societății poloneze, stopând criza și

escaladarea violențelor care ar fi putut atrage o intervenție armată a sovieticilor, similară celei din Ungaria, dar să și îi liniștească pe liderii de la Kremlin în privința apartenenței Poloniei la lagărul socialist.

Cazul Ungariei nu a fost la fel de fericit. În ziua de 23 octombrie, o manifestație pașnică de pe străzile Budapestei avea să degenereze în violențe de stradă și schimburi de focuri de armă[31]. După o zi în care manifestațiile pașnice ale mulțimii luau din ce în ce mai multă amploare, la căderea nopții, unitățile de Securitate de la Parlament au deschis focul asupra mulțimii[32]. În prealabil, studenții întocmiseră în mod spontan o „platformă" de revendicări în 14 puncte prin care cereau, printre altele: alegerea unui nou Comitet Central, remanierea guvernului și cooptarea lui Imre Nagy printre noii membri ai executivului, retragerea trupelor sovietice din Ungaria, organizarea de noi alegeri, înlăturarea stemei de inspirație sovietică și revenirea la vechea stemă a lui Kossuth, înlăturarea statuii lui Stalin, libertatea totală de opinie și libertatea presei ș.a.[33]. Manifestația din 23 octombrie avusese și un profund caracter național – manifestanții au fluturat steaguri maghiare cu stema republicii decupată, au intonat imnuri naționaliste și antisovietice, și au doborât statuia lui Stalin, pe care au târât-o apoi prin tot orașul[34].

Puși în fața unei situații aproape fără ieșire, conducătorii de la Budapesta au cedat presiunilor mulțimii și au admis remanierea guvernamentală și aducerea în fruntea guvernului a lui Imre Nagy[35]. Măsura nu a avut darul de a potoli avântul revoluționar al maghiarilor. Ba chiar din contră, drept care manifestațiile au continuat în săptămâna ce a urmat[36]. Iar sovieticii, deși anunțaseră la 30 octombrie printr-un comunicat că relațiile cu statele socialiste trebuie să prevadă principii de integritate, suveranitate și egalitate, nu au mai „gustat" deloc gestul lui Nagy din 31 octombrie, prin care și-a manifestat intenția de a retrage Ungaria din organizația Tratatului de la Varșovia[37]. În replică, Hrușciov a hotărât ocuparea Ungariei și restabilirea „ordinii". După consultări prealabile cu ceilalți conducători ai statelor estice, în ziua de 4 noiembrie, trupele Tratatului de la Varșovia au intrat în Budapesta și au pus capăt celor 13 zile de insurecție națională[38].

Toamna anului 1956 în România

Evenimentele din Ungaria și Polonia nu au rămas fără ecouri în celelalte state ale Blocului Sovietic. În România, atenția conducătorilor PMR era în totalitate îndreptată către evenimentele din Ungaria[39]. Din 24 octombrie, Biroul Politic al CC al PMR s-a întrunit aproape zilnic în ședință pentru a discuta derularea evenimentelor din țara vecină[40]. Conducerea comunistă de la București era, pe bună dreptate, destul de îngrijorată de turnura evenimentelor de la Budapesta. Aceștia erau conștienți de posibilitatea apariției de tulburări similare și în România. Îngrijorarea autorităților românești era îndreptățită și de

starea de spirit a populației, nemulțumită de condițiile de viață tot mai precare. Încă din 24 octombrie Biroul Politic, aflat sub conducerea lui Gheorghe Apostol (Gheorghiu-Dej fiind plecat în vizită oficială la Belgrad), a luat primele măsuri pentru prevenirea răspândirii tulburărilor și pe teritoriul României: cenzurarea corespondenței provenite din Ungaria, confiscarea corespondenței „suspecte", trierea publicațiilor în limba maghiară, sporirea pazei la granița cu Ungaria, amânarea lăsării la vatră a militarilor, oprirea acordării de concedii și permisii și întărirea pazei la posturile de radio, centrele de telecomunicații (poștă, telefon, telegraf) și la clădirile instituțiilor centrale[41].

Odată cu escaladarea evenimentelor din Ungaria, conducerea de la București a hotărât să se pună în *gardă*. În ședința Biroului Politic al CC al PMR din 26 octombrie a fost aprobat un „plan de acțiune", compus din 22 de puncte, menit a preîntâmpina o situație neplăcută în România. Măsurile pe care conducerea partidului le impunea denotau o oarecare surescitare, dar și o teamă reală față de o „explozie" asemănătoare în România. Astfel se explică de ce conducătorii partidului au părut profund preocupați de satisfacerea „nevoilor" populației – s-a decis să se ia măsuri astfel încât să nu apară întârzieri în plata salariilor muncitorilor, dar nici în ceea ce privește plățile care trebuiau făcute către țărani pentru produsele agricole colectate. De asemenea, s-a hotărât și ca aprovizionarea regiunilor să se eficientizeze[42].

Câteva zile mai târziu, odată cu revenirea lui Gheorghiu-Dej din periplul său iugoslav, s-a trecut la măsuri mai serioase. Ședința Biroului Politic din seara zilei de 30 octombrie a hotărât luarea de *„măsuri în vederea asigurării ordinii în țară"*[43]. Astfel, s-a decis instituirea unui *Comandament general*, alcătuit din Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu, Alexandru Drăghici și Leontin Sălăjan[44]. Acest „Comandament" a primit sarcina de a crea „grupe de pază", a căror misiune era de a asigura apărarea sediilor de partid și a sfaturilor populare regionale și orășenești. Unitățile respective au fost dotate cu arme, iar „Comandamentului" i s-a acordat dreptul de a ordona deschiderea focului. Aceste fapte dovedesc intenția conducerii de la București de a opri din fașă orice fel de manifestare ostilă la adresa regimului. Aceluiași organism nou înființat i s-au acordat și drepturi în legătură cu sistarea cursurilor în unitățile de învățământ, acolo unde situația o cerea[45].

În ciuda tuturor măsurilor luate de autoritățile de la București, începând cu data de 27 octombrie au avut loc mișcări studențești la București, Cluj-Napoca, Iași și Timișoara[46]. Drept urmare, conducerea PMR a decis trimiterea în teritoriu a unora dintre liderii partidului. Astfel, János Fazekas pleca în Regiunea Autonomă Maghiară, Petre Lupu era trimis la Timișoara, în timp ce, pentru a calma spiritele de la Cluj, s-a decis trimiterea acolo a lui Miron Constantinescu[47]. Decizia nu poate să ne mire. De-a lungul anului 1956, Miron Constantinescu bătuse de nenumărate ori drumul dintre București și Cluj. În primăvară fusese însărcinat de către conducerea partidului cu *„prelucrarea hotărârilor Congresului al XX-lea al PCUS"* cu activul de partid din regiunea Cluj (1 aprilie)[48]. În vara

aceluiași an, Constantinescu se întâlnește la București cu mai mulți intelectuali maghiari, în marea lor majoritate scriitori[49].Tot în vara lui 1956, Constantinescu merge din nou la Cluj pentru a continua discuțiile cu intelectualii de origine maghiară, cărora le asculta doleanțele[50]. Cum întâlnirea respectivă nu a dus la nici un rezultat concret, o lună mai târziu, Miron Constantinescu s-a reîntors la Cluj, unde a reluat discuțiile cu cercurile intelectuale maghiare. De data aceasta era însoțit și de János Fazekas, Pavel Țugui, Tiberiu Utan ș.a.[51] O dată cu această vizită, se pare că multe dintre problemele care provocau tensiuni între intelectualitatea maghiară și cea românească din Transilvania au fost depășite sau înlăturate[52].

În toamnă, într-un climat infinit mai tensionat, Constantinescu s-a urcat din nou în avion și a plecat la Cluj. Alături de el au plecat alți câțiva „tovarăși" – Paul Cornea, unul dintre ei, își amintea de *„doi activiști maghiari, V. Bihari și Zamfir Brumaru, Cornelia Mateescu, secretară a CC al UTM, și încă cineva, un necunoscut taciturn și mohorât, probabil din partea MAI"*[53]. La Budapesta situația era critică. Drept care Constantinescu nu a admis sub nici o formă întârzierea zborului, în ciuda vremii potrivnice care nu îngăduia, se pare, o aterizare sigură la Cluj[54]. Înfruntând riscurile, avionul avea să ajungă cu bine la destinație, în ciuda pericolelor de tot felul la care se expuseseră aceștia. Același Paul Cornea își amintește că aeronava fusese la un pas să se zdrobească de dealurile Feleacului, fiind redresată în ultimul moment de pilot[55].

Misiunea lui Constantinescu la Cluj era aceea de a calma spiritele și de a preveni o eventuală escaladare a situației, similară cu cea din capitala Ungariei. Miron Constantinescu ajunsese la Cluj încă din 25 octombrie.Celor doi activiști pe care îi adusese de la București le-ar fi trasat sarcina de *„a asculta cu schimbul, dar neîntrerupt Radio Budapesta și posturile occidentale, spre a-l ține la curent cu ce se petrece"*[56]. Între timp, el a convocat o ședință cu secretarii organizațiilor de bază și cu rectorii și prorectorii de la instituțiile de învățământ superior din Regiunea Cluj. Constantinescu știa că universitatea și studențimea sunt punctele critice în acel context special. În cadrul ședinței, Constantinescu a dat citire unei adrese a Comitetului Central, prin care partidul își exprima punctul de vedere în legătură cu evenimentele din Ungaria. Incidentele din țara vecină erau puse pe seama unor *„elemente* [...] *naționaliste, huliganice, fasciste, care au reușit să antreneze o parte din tineri"*. În ciuda informațiilor tot mai grave care parveneau pe diferite canale de la Budapesta, Constantinescu a ținut să îi asigure pe interlocutorii săi de iminenta restabilire a ordinii în Ungaria: *„guvernul condus de Imre Nagy a luat măsuri de represiune și până aseară în Budapesta au fost lichidați toți factorii și în cea mai mare parte huliganii sunt reprimați"*[57]. Lucrurile nu aveau să se liniștească, în ciuda tuturor măsurilor de precauție luate de autorități[58]. Constantinescu a rămas la Cluj mai bine de o săptămână, până când situația din Ungaria avea să se „stabilizeze", odată cu intervenția trupelor sovietice. De la Cluj, Constantinescu a dispus să se raporteze zilnic către Comitetul Central, prin note telefonice care detaliau atât „incidentele" apărute în regiune, cât și evoluția stării de spirit a populației[59].

La întoarcerea în București, în ședința Biroului Politic din 13 noiembrie 1956, Miron Constantinescu a dat citire unei scurte informări în legătură cu munca depusă de-a lungul vizitei sale în regiunea Cluj[60]. Conducerea partidului a apreciat eforturile lui Miron Constantinescu (delegat la Cluj) și János Fazekas (delegat în Regiunea Autonomă Maghiară), dispunând adoptarea de măsuri similare și în cazul celorlalte regiuni: *„Folosind experiența și metodele bune care au dat rezultate practice în regiunea Cluj și Regiunea Autonomă Maghiară, Secretariatul CC al PMR să întocmească un program de măsuri pentru continuarea acestei munci și extinderea experienței bune în toate regiunile* [...]. *În cadrul acestui program de măsuri să se acorde atenție deosebită muncii în rândul elevilor și studenților"*[61].

Această din urmă precizare avea un scop precis, întrucât în cadrul aceleiași ședințe, conducerea partidului a decis o remaniere severă a aparatului de la conducerea Ministerului Învățământului. Ministrul Ilie Murgulescu[62] și adjuncții săi, Coriolan Drăgulescu[63] și Tudor Bugnariu[64], au fost demiși. Sarcina de a-l prelucra pe Murgulescu, arătându-i-se ce, cât și cum a greșit în activitatea sa a fost pusă în seama unei comisii de partid, formată din Constantin Pârvulescu, Nicolae Ceaușescu și Leonte Răutu[65]. Celor trei proaspăt demiși li s-a reproșat atitudinea destul de relaxată în legătură cu revendicările studenților de la Timișoara (Ilie Murgulescu și Coriolan Drăgulescu) sau București (Tudor Bugnariu)[66]. În fruntea Ministerului Învățământului, partidul l-a desemnat pe Miron Constantinescu. Numirea era influențată de rezultatele bune pe care Constantinescu le obținuse în urmă cu puțin timp, la Cluj. Alături de Miron Constantinescu au fost promovați, ca adjuncți, Ladislau Bányai[67], Constantin Nicuță[68] și Gheorghe Ploeșteanu. În așteptare era și Constantin Daicoviciu[69]. Numirea lui urma să se facă însă abia după ce o comisie de partid și-ar fi dat acordul în acest sens, după o minuțioasă analiză a trecutului politic al acestuia[70].

Misiunea lui Constantinescu și a celor patru adjuncți ai săi era clară, acestuia fiindu-i trasate sarcini precise de către conducerea partidului: *„Ministerul Învățământului să întocmească un program concret de măsuri în vederea îmbunătățirii compoziției sociale a elevilor și studenților, a îmbunătățirii programei analitice a școlilor medii și superioare, în vederea decongestionării programei, în vederea îmbunătățirii predării marxism-leninismului în școlile medii și superioare, a reglementării predării limbilor străine și întăririi disciplinei școlare. De asemenea, să se prevadă măsuri pentru verificarea corpului profesorilor în vederea scoaterii din învățământ a elementelor dușmănoase care se manifestă activ, precum și alte măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor de învățătură și de locuit ale elevilor și studenților"*[71].

Evenimentele din Polonia și Ungaria, dar și tulburările din România provocate sau influențate de instabilitatea politică din cele două state ale Blocului Sovietic, aveau să demonstreze comuniștilor români pericolul pe care o atitudine reformatoare îl putea avea asupra regimului care se dovedea atât de fragil. A fost un prilej bun pentru ca Gheorghiu-Dej să își reafirme aderiunea față de

Uniunea Sovietică și de organizația Tratatului de la Varșovia, prin susținerea totală a intervenției trupelor sovietice în Ungaria. Astfel, Gheorghiu-Dej se dovedea a fi unul dintre cei mai activi aliați ai Uniunii Sovietice și ai politicii promovate de Moscova[72]. În acest nou context, atitudinea din aprilie a lui Miron Constantinescu și a lui Iosif Chișinevschi se dovedise a fi, din punctul de vedere al liderilor comuniști români, o eroare ce ar fi putut avea consecințe fatale asupra PMR. Sentința în cazul celor doi nu va întârzia să se pronunțe.

CAPITOLUL PAISPREZECE

Căderea

„Revoluția este asemeni lui Saturn, își mănâncă copiii...“
Petru Dumitriu[1]

Anul 1956 trecuse agonizant, fiind marcat de o sumedenie de evenimente de o gravitate considerabilă. Poziția lui Constantinescu în cadrul partidului se șubrezea din ce în ce mai mult. Pariul său se dovedise a fi unul necâștigător. Dincolo de înfrângere, nesiguranța în legătură cu ceea ce avea să urmeze îl măcina pe acesta. Prima jumătate a anului 1957 a trecut greu pentru Constantinescu. La începutul anului s-a apucat să scrie. Redacția cotidianului chinez *Jenminjibao* (*Remin Ribao*) solicitase un articol referitor la rolul intelectualilor în construirea socialismului în RPR. Sarcina de a-l redacta i-a revenit lui Miron Constantinescu. Textul propus spre publicare de către Miron Constantinescu sintetiza ideile acestuia în legătură cu politicile culturale ale regimului, dar și atitudinea și poziția Partidului Muncitoresc Român față de intelectualitate[2]. Tezele pe care Constantinescu le dezvoltă în cadrul articolului erau pur staliniste, evocând parcă perpetuarea *înghețului* și demonstrând că atitudinea și poziția sa din urmă cu un an de zile nu vizase, de fapt, o liberalizare.

În primăvara aceluiași an, Biroul Politic a dezbătut chestiuni care vizau restructurarea Consiliului de Miniștri[3]. Modificările nu au fost semnificative. Au fost desființate Ministerul Gospodăriilor Comunale și Industriei Locale și Ministerul Prevederilor Sociale. De asemenea, Gheorghe Cioară și Octavian Berlogea erau eliberați din funcțiile de ministru al energiei electrice și industriei electrotehnice, respectiv ministru al prevederilor sociale. Locurile lor erau luate de Nicolae Gheorghiu și Voinea Marinescu[4]. Interesant e că Miron Constantinescu nu a fost vizat de această remaniere guvernamentală. El și-a păstrat portofoliul învățământului și culturii, dar și poziția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri[5]. Semn că soarta lui nu fusese încă hotărâtă.

Două luni mai târziu, Constantinescu conducea o ședință cu istoricii însărcinați cu pregătirea tratatului de istorie a României, sarcină care fusese trasată de Congresul al II-lea al PMR[6]. Alături de Leonte Răutu și Pavel Țugui, Constantinescu și-a îndeplinit cu conștiinciozitate sarcina de *cenzor*, apostrofându-i pe cei prezenți pentru întârzierea cu care se realiza planul și tematica viitorului tratat de istorie, dar și pentru neînțelegerile și disputele care măcinau colectivul.

Ţintele predilecte ale lui Constantinescu au fost Andrei Oţetea şi Mihail Roller. De reţinut este şi atitudinea cel puţin bizară a lui Constantinescu. Dincolo de criticile acide, e interesant de văzut că acesta oferă sugestii de formă şi conţinut cu o seninătate care te pune pe gânduri. Mai ales în contextul în care pregătirea nu îl califica pentru astfel de intervenţii. Întâmplarea ne sugerează însă faptul că poziţia lui Constantinescu nu era încă de neglijat. Aşa cum un alt eveniment este la fel de sugestiv – episodul transferului lui Paul Cornea de la Direcţia Generală a Teatrelor şi Muzicii din cadrul Ministerului Culturii la Direcţia Generală a Editurilor, din cadrul aceluiaşi minister, transfer aprobat de Miron Constantinescu la cererea expresă a unui înalt demnitar comunist, cel mai probabil Alexandru Bârlădeanu[7].

Plenara Comitetului Central (iunie–iulie 1957)

Gheorghe Gheorghiu-Dej dovedise însă că era un om care îşi „plătea" datoriile faţă de cei care îi arătau nesupunere. Extrem de atent cu detaliile, aproape niciodată mânat de instinct, Dej îşi pregătea cu mare atenţie „răspunsurile". El manifestase o oarecare prudenţă în 1956, când nu s-a mulţumit decât cu o *„victorie parţială"* în conflictul iscat la nivelul Biroului Politic. Nu era însă sub nici o formă o dovadă a unei slăbiciuni a acestuia. Era o precauţie cauzată în primul rând de situaţia internaţională încă tulbure, dar şi de stilul specific al lui Gheorghiu-Dej, care nu acţiona mânat de impulsuri, ci numai după o cuantificare atentă a riscurilor pe care le implică adoptarea unei poziţii sau a alteia.

Însă din aprilie 1956 trecuse destul timp şi o sumedenie de evenimente parcă îi dăduseră dreptate lui Gheorghiu-Dej. Revoltele din Polonia, dar mai ales cea din Ungaria dovediseră că adoptarea unei politici reformatoare se putea transforma într-un bumerang care ar fi putut „mătura" întreg regimul. Era un „succes" pe care Gheorghiu-Dej şi l-a asumat cu cinism.

„Execuţia" lui Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu a survenit astfel aproape firesc, în ciuda faptului că fusese amânată pentru mai bine de un an de zile. Acea preconizată plenară, despre care Gheorghiu-Dej vorbea în finalul tumultuoaselor şedinţe ale Biroului Politic din aprilie 1956, şi care urma să ia în discuţie atitudinea celor doi, a fost convocată în vara anului 1957. Zarurile fuseseră aruncate. Părea că nimic nu mai poate schimba soarta lui Chişinevschi şi Constantinescu. Ei îşi pierduseră şi sprijinul firav de care s-ar fi putut prevala cu un an în urmă: nici Pârvulescu, nici Bodnăraş nu le-au mai acordat nici o şansă.

Plenara Comitetului Central al PMR a avut loc în şedinţe succesive în perioada 28–29 iunie şi 1–3 iulie 1957. Problemele dezbătute în cadrul acestor şedinţe erau privitoare la:

„activitatea Partidului Muncitoresc Român în legătură cu sarcinile trasate de Congresul al II-lea al PMR şi concluziile care se desprind din evenimentele internaţionale şi din activitatea partidelor comuniste şi muncitoreşti în lumina învăţămintelor celui de-al XX-lea Congres al PCUS"[8].

În fapt, miza era alta: Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu și atitudinea lor din urmă cu un an. Primele ședințe au dezbătut „Darea de seamă" a Biroului Politic al CC al PMR, prezentată de Gheorghiu-Dej. Au urmat, în ședințele de la începutul lunii iulie, diferite „luări de poziție" ale membrilor Biroului Politic. Principala problemă adusă în discuție era aceea a „cazului" Iosif Chișinevschi–Miron Constantinescu. Pe rând, Nicolae Ceaușescu, Gheorghe Apostol și Alexandru Moghioroș și-au îndeplinit *misiunea*, cu o conștiinciozitate demnă de o cauză mai bună. De cealaltă parte, Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi au încercat să se apere atât cât au putut. Ceea ce este interesant referitor la situația celor doi este atitudinea pe care au avut-o. Departe de ostilitatea și agresivitatea cu care încercaseră să „amendeze" politica lui Dej în urmă cu un an, cei doi au adoptat o atitudine defensivă, autocritică, care părea mai degrabă ca o tendință cinică de a salva ceea ce mai putea fi salvat. Miza nu mai era de mult răsturnarea *statu-quo*-ului de la vârful PMR, ci aceea de salvare cu orice preț a propriei persoane.

Liniile discursului partidului referitor la chestiunea în cauză fuseseră punctate precis în cadrul dării de seamă a Biroului Politic, citită în deschiderea plenarei. Era vorba despre *„unele manifestări nepartinice ce au avut loc la începutul anului 1956 din partea tov. Chișinevschi și Miron Constantinescu"*[9]. În aceeași notă, ca niște portavoci credincioase ale partidului, Nicolae Ceaușescu, Gheorghe Apostol și Alexandru Moghioroș au amplificat vinile care li se aduceau celor doi. Discursurile celor trei și luările lor de poziție nu mai formulau acuzații subtile și poziții moderate. Situația la nivelul conducerii partidului era complet schimbată în raport cu cea din aprilie 1956. Atât Chișinevschi, cât și Miron Constantinescu nu mai puteau fi considerați „adversari", întrucât nu mai reprezentau nici un fel de pericol real. Cei doi îi personificau acum pe acei nefericiți care se aflau în boxa acuzaților. Asupra lor puteau fi aruncate cele mai abjecte acuze. Iar la nivelul Biroului Politic al CC al PMR nu putea fi vorba nicicând de vreun sentiment de milă. „Căderea" lor trebuia să fie răsunătoare.

Ceaușescu nu aducea prea multe noutăți prin discursul său[10]. Aceleași temeșablon (fractura produsă în partid odată cu înlăturarea deviatorilor – 1952, și *„îmbunătățirea în mod simțitor a activității"* partidului ulterior acelui moment), dublate de fraze lungi, greoaie, fără prea mult sens. Desigur, un element esențial al discursului său îl reprezenta evocarea „figurilor odioase", Ana Pauker și Vasile Luca, și a consecințelor negative pe care activitatea lor o avusese asupra partidului. Necesitatea aducerii în atenție a acestora era obligatorie în condițiile în care se încerca crearea unei legături organice între tensiunile din 1952 și cele din 1956. Asocierea dintre Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu și „grupul moscovit" era poate cea mai gravă învinuire care le putea fi adusă celor doi răzvrătiți[11].

„Știți că, după ce Ana Pauker și Vasile Luca au venit în țară, ei de fapt au acaparat conducerea partidului, au început prin toate mijloacele să-și atribuie tot felul de merite [...] *și să creeze asemenea impresie că de fapt fără ei nici n-ar fi fost Partidul Comunist în România* [...]. *De fapt, după 1945, după ce tov.*

Gheorghiu-Dej a fost ales secretar general al partidului [...], *mulți* [...] *spuneau că Ana Pauker e conducătorul partidului, și chiar că nu numai că nu făcea nimic pentru a combate acest lucru, dar făcea totul să se întrețină această stare* [...] *Tov. Chișinevschi și tov. Miron Constantinescu au lucrat în această perioadă cu Ana Pauker și au ocupat munci importante. Tov. Chișinevschi îndruma munca de propagandă și agitație, care a contribuit nu puțin la dezvoltarea cultului personalității* [...], *oare nu era necesar ca tov. Chișinevschi să vorbească de răspunderea pe care o are în cultivarea cultului personalității al lui Ana Pauker?* [...] *Se poate pune totuși întrebarea și trebuie să ne-o punem, de ce nu s-a referit Miron Constantinescu* (în discursul său din 1956, când l-a atacat pe Dej, n.m. – Ș.B.) *la latura care a fost călcată în picioare: normele leniniste de partid în 1945–1946, când el a avut răspunderea directă în privința aceasta, când el a urmat indicațiile lui Ana Pauker de a lăsa porțile partidului deschise pentru elemente fasciste, care au prezentat un pericol mare în partidul nostru*".

Desigur, nu le-au fost iertate nici greșelile ulterioare: în cazul lui Constantinescu, perioada petrecută în fruntea CSP, una dezastruoasă din punctul de vedere al economiei naționale, precum și metodele sale „brutale" pe care le uzitase în activitatea sa și în raporturile cu subordonații din CSP. Toate acestea nu reprezentau altceva decât muniție suplimentară pentru cei care căutau să îi provoace „căderea":

„*Cred că este necesar să ne oprim și să vedem cum a lucrat tov. Miron Constantinescu în domeniul economic, la Comitetul de Stat al Planificării. Se vorbește despre unele lipsuri, despre faptul că deși tov. Miron nu cunoștea îndeajuns problemele economice, totuși se considera ca unicul atotștiutor și că ceea ce spunea el trebuie să fie lege. Poate se spune că este un fel de a spune, dar mulți ați fost miniștri, mulți sunteți și vă aduceți aminte de atitudinea pe care o avea tov. Miron, că rareori miniștrii, membri ai Comitetului Central și ai Biroului Politic puteau să vorbească cu el* [...], *tov. Miron Constantinescu ca președinte al CSP* [...] *nesocotea o mie de dispoziții ale conducerii partidului și statului, lua o serie de măsuri peste capul Consiliului de Miniștri și acționa de la sine putere*"[12].

Readucând în atenție greșeala de care s-ar fi făcut vinovați Chișinevschi și Constantinescu, Ceaușescu considera că atitudinea celor doi din urmă cu un an de zile ar trebui calificată drept nepartinică:

„*Consider că gravitatea deosebită este faptul că asupra acestor probleme și tov. Chișinevschi și tov. Miron au avut discuții și au încercat să-și creeze un punct de vedere comun. De altfel* [...], *există o identitate asupra felului în care au privit și unul și altul această problemă. Nu numai atât, dar au încercat să atragă și pe alți tovarăși spre acest punct de vedere. Se arată* [...] *că în același timp au încercat să-i ațâțe pe unii membri ai conducerii partidului împotriva altora. Este oare posibil, asemenea metode de lucru în partidul nostru, în conducerea partidului nostru? Știm cât de mult a costat partidul nostru faptul că în trecut s-au încetățenit asemenea metode din partea deviatorilor în partidul nostru. Oare mai putem noi admite să ajungem la asemenea stări de lucruri?* [...] *Membrii*

unui organ de conducere au posibilitatea să-și spună părerea asupra problemelor și hotărârilor și pe urmă luptă pentru aplicarea lor. Dar se poate însă ca să denaturăm normele de partid și regulile de partid în sensul de a susține că, în definitiv, ce, scrie statutul undeva că nu avem dreptul să discutăm între noi? Sigur că nu se poate scrie, dar statutul spune că datoria fiecărui membru de partid este aceea de a păstra ca lumina ochilor unitatea de partid și că discutarea în afara cadrului organizatoric este incompatibilă cu disciplina de partid [...]. *Cred că felul acesta de a pune problema, de a încerca să scape de răspundere ascunzându-se cu prevederile din statut, la tov. Miron și tov. Chișinevschi este un lucru nepartinic*"[13].

Ceaușescu încheia și prin a arăta cu degetul către Polonia și Ungaria sugerând că Partidul Muncitoresc Român evitase dezastrul tocmai datorită politicii sale „înțelepte":

„*Dacă fiecare ne-am apuca și ne-am strânge câțiva inși ca să ne punem de acord pentru un punct de vedere, alții pentru alt punct de vedere și apoi să venim aici să ne spunem punctele de vedere, atunci ce fel de Comitet Central ar fi acesta? Am văzut în Ungaria și Polonia ce fel de Comitete Centrale au fost. Am văzut unde a ajuns acest fel de a lucra: la destrămarea partidului. Este clar că partidul ungar ar fi avut o conducere fermă, unită, ar fi apelat la comuniști, s-ar fi putut găsi din atâția membri de partid unii care să ia arma în mână și să alunge pe contrarevoluționari*"[14].

Poziția adoptată de Gheorghe Apostol era de o duritate mult mai accentuată. Discursul său era mult mai critic, atât la adresa situației internaționale, cât și în ceea ce privește situația internă din PMR.

„*Cercurile imperialiste internaționale dușmane socialismului și mișcării muncitorești internaționale au pus în mișcare toate mijloacele de propagandă, diversiune, sabotaj și spionaj cu scopul de a diminua importanța istorică mondială a tezelor noi apărute și elaborate de Congresul al XX-lea al PCUS și a micșora prestigiul Uniunii Sovietice în fața popoarelor, de a submina unitatea frățească a țărilor socialismului. Această mobilizare de* [...] *și a agenturilor de spionaj ce se bazează pe rămășițele claselor răsturnate de la putere, pe elemente reacționare, a avut drept rezultat cele petrecute în RDG, în Polonia și Ungaria*"[15].

Cuvinte la fel de grele pregătise Apostol și pentru cei doi *învinuiți*. Nu mai era vorba doar de o atitudine nepotrivită, ci de vini care trebuiau căutate dincolo de unele interese obscure, de moment. Atât Chișinevschi, cât și Constantinescu aveau, în viziunea lui Apostol, deficiențe majore în ceea ce privește adoptarea unei atitudini și a unei linii politice corespunzătoare:

„*În miopia lor politică, caracteristică elementelor copleșite de mentalitatea mic-burgheză care în momente grele de cotitură își pierd pantalonii pe drum, n-au văzut realizările în construirea socialismului, participarea și talentul conducerii partidului nostru în diferite perioade ale activității sale în rezolvarea cu succes a problemelor complicate puse în fața partidului*"[16].

Apostol și-a îndeplinit cu conștiinciozitate și misiunea lui de „secund" și i-a luat apărarea lui Gheorghiu-Dej:

„Tovarășii noștri întorși de la Moscova, de la lucrările Congresului al XX-lea al PCUS, au reflectat destul de superficial și complet nejust asupra urmărilor negative ale cultului personalității în viața partidului și a statului nostru. Ei au analizat ciuntit propagarea cultului personalității, referindu-se în primul rând la activitatea partidului și a conducerii sale după alungarea grupului fracționist din partid și din conducerea de partid în frunte cu Vasile Luca și Ana Pauker. Înverșunarea lor împotriva așa-ziselor urmări grave ale cultului personalității, mai ales în ultimii ani, a fost făcută cu scopul de a concentra focul principal împotriva unei singure persoane din conducerea partidului, împotriva tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej. Tovarășul Gheorghiu-Dej a fost obstacolul principal în aplicarea principiilor leniniste ale vieții de partid? Și cum, tov. Gheorghiu, cu toată propagarea de către noi a cultului personalității sale și la care nu puțin a contribuit mai ales tov. Chișinevschi și tov. Miron Constantinescu, totuși el nu s-a izolat de partid, de clasa muncitoare, de popor? Și cum nu era ușor să lovești în acest om, au folosit metode pentru a descărca tot sacul de nemulțumiri personale"[17].

Tot Apostol sugera Biroului Politic că nu trebuie să li se acorde nici un fel de circumstanțe atenuante celor doi, care se făceau vinovați de *„atitudini nejuste, neprincipiale față de conducerea partidului"* și de *„manifestări nepartinice"*:

„Nici Chișinevschi și nici Miron Constantinescu nu au dat răspunsuri în ședințele Biroului Politic în legătură cu problemele despre care se vorbește în documentul prezentat plenarei. Din contră, în loc de a explica în mod simplist, neserios, au cerut Biroului Politic milă, să fie de acord Biroul Politic cu retragerea acestor afirmații ca fiind nejuste, neprincipiale față de conducerea partidului, față de tov. Gheorghiu-Dej. Se pune întrebarea: Cu ce scop au susținut cu atâta fermitate în ședințele Biroului Politic? Până azi acești tovarăși nu s-au străduit să explice cauzele, rădăcina adevărată a atitudinii lor și a manifestărilor lor față de conducerea partidului. Poate aici vor reuși să explice acest lucru. Așteptăm de la tov. Miron Constantinescu și Chișinevschi ca aici să caracterizeze just cauza adevărată a acestor manifestări nepartinice. Ei au fost influențați de metodele de lucru nepartinice ale lui Ana și Vasile Luca pentru că au fost colaboratorii cei mai apropiați ai acestor fracționiști. Pentru mine e clar că atât tov. Chișinevschi, cât și tov. Miron Constantinescu au pierdut simțul realității datorită faptului că le lipsește o educație temeinică de partid. Datorită mentalității lor mic-burgheze s-au văzut multă vreme numai pe ei și mai puțin pe partid, interesele partidului și ale statului. A apărut cu destulă claritate că amândoi [...], *cunoscând fiecare propagarea cultului personalității la grupul fracționist și a propriilor persoane, apoi a propagării cultului personalității tov. Gheorghiu-Dej și a propriului lor cult, în nevoia de a răspunde la propagarea cultului personalității au folosit colacul de salvare aruncând deficiențele din munca de partid asupra unei persoane"*[18].

Încheindu-și „rechizitoriul", Apostol le sugera lui Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu să își facă o autocritică serioasă:

„Tov. Chișinevschi și Miron Constantinescu au avut tot timpul de aproape un an de zile să adâncească, să reflecte asupra întregii lor activități și mai ales asupra atitudinii lor în ajunul și în timpul plenarei Comitetului Central din martie, precum și în ședințele Biroului Politic care au urmat acestei plenare [...]. *Spun că au avut loc tot timpul în această perioadă, s-au petrecut atâtea evenimente care ar fi putut să ajute și pe tov. Chișinevschi și pe tov. Miron Constantinescu să aprofundeze, să găsească, să descopere cauzele, rădăcinile atitudinii lor în legătură cu problemele ridicate în ședința Biroului Politic. Cred că tovarășii vor fi în stare să prezinte de această dată în fața Biroului Politic cu o autocritică serioasă. Nu cu acele autocritici foarte searbede pe care au încercat să le facă în ședințele Biroului Politic"*[19].

Nu e cazul să mai insistăm și asupra altor aspecte aduse în discuție de către Apostol. Oricum, odată cu discursul acestuia, situația era clarificată în mare măsură. Așa cum am precizat și mai înainte, soarta atât a lui Chișinevschi cât și a lui Constantinescu era pecetluită și nimic nu părea că îi mai poate salva. Acest lucru era sugerat și prin câteva subtilități ale lui Apostol. Poate că e doar o coincidență, însă în unele momente și mai ales către finalul discursului său, Gheorghe Apostol nu se mai referă la cei doi folosind apelativul „tovarășul" Chișinevschi sau „tovarășul" Constantinescu, ci prin enunțarea doar a numelui lor. E poate doar o întâmplare, o scăpare sau o eroare de transcriere. Însă observăm că numele lui Gheorghiu-Dej nu apare absolut niciodată fără apelativul „tovarăș" care îl precedă. Mai mult decât atât, numele lui Vasile Luca sau Ana Pauker nu sunt însoțite niciodată de acest apelativ. Un lucru absolut normal, am putea spune, în condițiile în care cei doi nu mai făceau parte din „cercul inițiaților", al celor din „interior". Termenul, dincolo de a fi unul banal, sugera apartenența la un grup, având un caracter aproape totemic. Însă tocmai o astfel de ipoteză, a unei segregări care se face inclusiv prin intermediul limbajului, nu mai face întâmplătoare tendința lui Apostol care „uită" în unele momente să se adreseze referitor la cei doi fără a-i mai considera „tovarăși".

Pe de altă parte, poate că i-am acorda prea mult credit și l-am înzestra cu prea multe „calități tactice" pe Gheorghe Apostol dacă am admite că intenția lui era să sugereze inclusiv prin formulări separarea care se produsese deja la nivelul conducerii PMR. Un semn de întrebare legat de această chestiune rămâne totuși, întrucât ar fi prea simplu și elementar să considerăm întâmplarea ca fiind o eroare sau o scăpare.

În fața acuzelor care i se aduceau, Miron Constantinescu nu mai părea nici măcar capabil și nici nu mai dorea parcă să riposteze. Însăși modalitatea și formula prin care își începea expunerea sugerau penitența pe care acesta o accepta fără împotrivire: *„De la început trebuie să spun că sunt de acord și susțin darea de seamă a Biroului Politic către Comitetul Central al PMR, expusă de*

tov. Gheorghiu-Dej, document intern de mare însemnătate"[20]. A urmat un discurs halucinant, în care Miron a găsit de cuviință să își caute vini și erori încă din perioada începuturilor sale ca activist al partidului, la jumătatea anilor '30, când era student al universității bucureștene:

„*Autocritica pe care mi-am făcut-o în aprilie 1956 o mențin, însă, ea fiind insuficientă, vreau să o completez începând cu perioada de când eram activist de partid, din 1935–1937. Prima activitate am desfășurat-o în universitatea din București în luptă cu fel de fel de elemente, de dreapta, fasciste, într-un mediu studențesc în majoritate mic-burghez. În această perioadă am avut în mică măsură posibilitatea să cunosc viața din fabrici și întreprinderi și cu atât mai puțin viața muncitorilor*"[21].

Constantinescu a continuat în aceeași manieră halucinantă expunerea „greșelilor" de care se făcuse vinovat în trecut, în activitatea pe care o desfășurase în diferitele funcții pe care le ocupase: ca secretar al regionalei Capitalei, ca secretar al Secției Organizatorice a Comitetului Central sau ca președinte al CSP. Miron își însușea abil criticile și încerca să arunce o parte din vină și asupra influenței pe care Ana Pauker o avusese asupra lui:

„*După eliberare, lucrând în organizația regională București, am avut ca legătură de partid între 1945–1947 pe Ana Pauker. Fără îndoială că am suferit influența ei și am ascultat dispozițiile pe care mi le transmitea ca din partea conducerii. Eu în acea perioadă, privind greșit și unilateral problema sistemului de legătură, executam fiecare dispoziție pe care o primeam din partea ei fără să mă adresez și altor tovarăși din conducerea partidului atunci când vedeam că anumite lucruri nu sunt juste* [...] *o vedeam atunci* [pe Ana Pauker – n.n., Ș.B.] *cu ochii din ilegalitate sau imediat după eliberare, cu ochii de atunci și astăzi o văd cu ochii de astăzi sau cu ochii începând din 1951* [...]. *În 1950, la Plenara CC PMR din ianuarie, în fața mea a apărut clar caracterul acestei persoane, este vorba despre caracteristica politicii unui om care este membru al Partidului Comunist de a nu-și lua răspunderea asupra faptelor sale mai mult sau mai puțin grave. Ana Pauker dăduse directivele și nu-și lua răspunderea*"[22].

În aceeași notă, Constantinescu se delimita și de persoana celuilalt „deviator" – Vasile Luca, aducând în atenția celor prezenți faptul că nu avusese nici un fel de afinități cu acesta în trecut. Mai mult decât atât, Constantinescu își asuma și luarea unor poziții în trecut față de politica și modul de lucru al lui Luca și nu ezita în a arunca în discuție și o laudă subtilă la adresa lui Gheorghiu-Dej, cel care îl ajutase și îl îndrumase în a susține „*un punct de vedere just*":

„*Eu nu l-am cunoscut înainte pe Luca, ci abia în iarna lui 1944. De la prima întâlnire care a avut loc în sediul de atunci al Comitetului Central, pe mine m-a surprins felul în care se comporta față de oameni, de desconsiderare a tovarășilor pe care îi îndruma, lucru pe care l-am spus și unui tovarăș care era la* Scânteia, *Iosif Ardeleanu. Am spus atunci că nu l-am cunoscut pe Luca, dar sunt foarte surprins de toate aceste brutalități și grosolănii față de comuniști* [...]. *Începând din 1947, adică începând de la prima reformă bănească, am luat tot mai mult*

poziție împotriva lui Luca și am primt ajutor și îndrumare din partea legăturii mele, tov. Gheorghiu-Dej, pentru a susține punctul de vedere just în acele dezbateri economice sau pe alte probleme"[23].

În final, Miron a încercat să își salveze, atât cât mai putea, propria situație. Și-a mai asumat de câteva ori greșelile pe care le-a comis în trecut, dar și cu un an în urmă, în cadrul ședințelor din aprilie[24], însă a ținut să încerce să îi convingă pe interlocutorii săi de neexistența unei „poziții comune" sau a unei „platforme" între el și Iosif Chișinevschi:

„Revenind la analiza atitudinii mele din aprilie trecut vreau să mă refer la problema dacă a existat o poziție comună între mine și Iosif Chișinevschi în perioada martie–aprilie 1956. Darea de seamă folosește o dată expresia «poziție comună», o dată de «platformă». Dacă înțelegem prin platformă comună discuții pe o serie întreagă de probleme economice, sociale, de partid, o astfel de platformă în acest sens nu a existat. Dacă înțelegem prin poziție comună vederi asemănătoare în anumite probleme, acestea au existat. Cum am spus și în ședințele Biroului Politic și repet și în fața plenarei că din câte știu, din experiența muncii de 12 ani, în multe probleme părerile noastre se deosebesc foarte mult [...]. *În perioada martie–aprilie 1956, într-adevăr, pe anumite probleme legate de ceea ce credeam eu necesar pentru îmbunătățirea muncii de partid și de stat și introducerea unei mai largi colegialități , introducerea unei munci colective , pe această chestiune, în perioada convorbirii, în perioada când pregăteam raportul plenarei, cât și după plenară, punctele noastre de vedere s-au apropiat* [...]. *Dar analizând cu spirit de răspundere, căutând cât de adânc a însemnat această poziție comună* [...], *se va vedea că propunerea se referea la necesitatea îmbunătățirii metodelor muncii de partid, necesitatea îmbunătățirii metodelor muncii de stat, a departamentului Securității, întărirea rolului Comisiei Centrale de Control. Acestea au fost și nu altele*"[25].

În ciuda acestei penitențe, atât Miron Constantinescu cât și Iosif Chișinevschi nu puteau evita dezastrul. Sentința Comitetului Central a fost expusă de către Alexandru Moghioroș, care a cerut ca cei doi să fie excluși din rândul membrilor Biroului Politic. Susținând că nu se poate accepta *„încercarea tovarășului Chișinevschi și Miron Constantinescu"* de a-și face autocritica, considerată ca fiind nesatisfăcătoare și nereprezentând o garanție pentru activitatea lor în viitor, Moghioroș cerea Plenarei Comitetului Central *„scoaterea din Biroul Politic a tovarășilor Chișinevschi și Miron Constantinescu, și menținerea lor în Comitetul Central, condiționat de atitudinea lor în viitor"*[26].

Ca într-un vis urât ce părea că nu se mai sfârșește, în ultima zi de ședință, când sentințele fuseseră date și lucrurile clarificate, atât Constantinescu, cât și Chișinevschi au cerut să fie înscriși din nou pentru a lua cuvântul, revenind asupra criticilor pe care le formulaseră împotriva lui Gheorghiu-Dej. Într-un gest de umilință totală, Miron dorea să își reafirme încă o dată greșelile pe care le comisese în trecut. Într-o manieră absolut năucitoare, sub privirile călăilor care îl striviseră, acesta recunoștea și că autocritica pe care și-o făcuse cu doar

câteva zile în urmă era nesatisfăcătoare. Mai mult decât atât, dorea să își exprime acordul total față de decizia pe care o luase Plenara Comitetului Central, aceea de excludere a sa din Biroul Politic:

„Tovarăși, voi începe prin a sublinia că în lumina dezbaterilor de 4 zile din plenară sunt de acord cu părerea că autocritica mea din 29 iunie a fost nesatisfăcătoare. Sunt complet de acord cu propunerea făcută de tov. Moghioroș a scoaterii mele din Biroul Politic ca o măsură dreaptă pentru sancționarea greșelilor mele și în vederea coeziunii conducerii. Consider că felul cum a procedat Biroul Politic în 1956, în toate împrejurările interne și internaționale atât de complicate și de grele, a fost just și plin de învățăminte. Dezbaterile din plenară m-au ajutat să văd mai adânc lipsurile și greșelile mele"[27].

Și pentru ca umilința să fie totală, mai mulți membri ai conducerii, în frunte cu Gheorghiu-Dej, nu s-au mulțumit doar cu expunerea lui Constantinescu, drept care l-au și supus unui nou tir de chestionări, insistând ca acesta să își recunoască cât mai multe vini[28].

Rezoluția Plenarei Comitetului Central al PMR din 28 iunie–3 iulie 1957[29] a reprezentat sentința dată „grupului" Miron Constantinescu–Iosif Chișinevschi. După o scurtă incursiune în istoricul „afacerii", textul rezoluției făcea o trecere în revistă a vinilor de care s-ar fi făcut vinovați Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu. Astfel, Miron era acuzat de a fi fost nepregătit pentru sarcinile cu care partidul îl însărcinase după 23 august 1944, de a-i fi fost fidel și supus Anei Pauker și de a fi acumulat în decursul anilor nemulțumiri personale care au „răbufnit" în contextul tulbure de la începutul anului 1956:

„Tov. Miron Constantinescu, fiind promovat după 23 august în funcțiile de redactor-șef al ziarului Scânteia, *secretar al Comitetului de partid al Capitalei și apoi responsabil al Secției organizatorice a CC, fără a avea pregătirea necesară, după cum a arătat el însuși în plenară, aplica întocmai, fără discernământ critic, directivele și dispozițiile Anei Pauker, pe care le considera lege, deși aceste directive de acela mai multe ori erau date peste capul conducerii de partid. El a participat activ la aplicarea liniei lichidatoriste* [sic!] *promovate de deviatori în construcția de partid, linie ce a deschis porțile partidului în fața elementelor străine, carieriste, legionare și a altor elemente fasciste, punând partidul în fața unei mari primejdii, – care a fost înlăturată prin hotărârea cu privire la curățirea rândurilor partidului; pentru aplicarea acestei linii el a fost criticat în 1950 la plenara C.C. care s-a ocupat de problemele organizatorice. În muncile pe care le-a avut pe linie de presă și pe linie organizatorică, el a participat activ la răspândirea cultului personalității în general și la popularizarea Anei Pauker în special, având față de ea o atitudine împăciuitoristă, slugarnică. El a sprijinit și introdus politica deviatorilor până la demascarea lor de către partid și înlăturarea lor din conducerea partidului. În timpul cât a lucrat în domeniul economiei naționale, tov. M. Constantinescu, rupt de realitate, dând dovadă de superficialitate în tratarea problemelor economice, a comis greșeli serioase în munca de planificare, fiind în dese rânduri criticat pentru prezentarea*

de soluții ireale și pentru elaborarea unor proporții necorespunzătoare necesităților dezvoltării economiei și culturii. Pentru aceste greșeli el a fost înlocuit din munca de președinte al Comitetului de Stat al Planificării. În 1954, împreună cu D. Petrescu au purtat discuții în afara organelor de conducere din care făceau parte, atribuind organelor conducătoare ale partidului și statului lipsurile și greșelile proprii comise în sectoarele economice de care răspundeau. Biroul Politic a calificat aceasta ca o încercare de discreditare a acestor organe și că o fugă de răspundere pentru propriile lipsuri. Declarându-se formal de acord cu criticile ce i s-au făcut, el a acumulat în decurs de ani de zile nemulțumiri personale care au răbufnit cu toată intensitatea în timpul dezbaterii lucrărilor Congresului al XX-lea al PCUS. După cum a arătat el însuși în Biroul Politic, aceste critici i-au lăsat «răni ce nu se vindecau niciodată», ceea ce reflectă o stare de spirit bolnăvicioasă, mic-burgheză, cu totul necorespunzătoare atitudinii unui membru de partid și unei vieți normale în organul de partid. În activitatea sa, tov. M. Constantinescu s-a dovedit îmbâcsit de dogmatism, a folosit metode neprincipiale, străine de partid, a manifestat orgoliu mic-burghez, înfumurare și aroganță în relațiile cu oamenii"[30].

Încă de a doua zi după încheierea lucrărilor ședinței plenare, membrilor Biroului Politic al CC al PMR li s-a trasat sarcina de a prezenta activului de partid hotărârile pe care plenara recent încheiată le adoptase. Sarcina de a-i *convinge* pe membrii de partid ai Regionalei București a PMR de justețea liniei politice a partidului i-a revenit lui Emil Bodnăraș, în cadrul unei ședințe din 4 iulie 1957[31]. Discursul acestuia este extrem de interesant, întrucât ne arată modul în care partidul își justifica în fața propriilor membri acțiunea de eliminare din rândurile *mai-marilor* a doi membri importanți – Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi. De reținut sunt câteva aspecte. În primul rând, faptul că epurarea celor doi e prezentată ca un act necesar și ca un pas care fusese făcut *in extremis*, după o minuțioasă analiză a implicațiilor și riscurilor pe care mișcarea le presupunea. Bodnăraș a explicat membrilor de partid faptul că Biroul Politic a venit în fața Comitetului Central numai *„după manifestări vădite"*, *„după ce au avut suficiente elemente"*[32]. A mai ținut să precizeze și faptul că în contextul tulbure al anului 1956, marcat și de alte *„răbufneli"* – referirea directă fiind la cazul lui Jar[33] – partidul ar fi ales soluția *cuminte* a expectativei, socotind că *„nu e bine să se grăbească"*. Detaliul era important, întrucât justifica întârzierea cu care conducerea a acționat împotriva manifestărilor antipartinice ale lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi. Discursul lui Bodnăraș a continuat apoi pe coordonatele rezoluției adoptate în ziua precedentă, și care avea să fie dată publicității cinci zile mai târziu, realizând un excurs al *cazului Constantinescu–Chișinevschi*, așa cum avea să rămână înscris în analele partidului. Mai exact, s-a insistat asupra ideii existenței unui complot al celor doi, asupra legăturilor intime dintre acțiunile lui Constantinescu și Chișinevschi și cele ale *grupului moscovit*, în slujba căruia primii doi acționaseră de-a lungul întregii lor activități. În fine, mai merită reținut și un

alt amănunt interesant legat de situația celor doi. Spre deosebire de cazurile precedente, când partidul s-a arătat necruțător față de tendințele centrifuge, în 1957 PMR-ul nu mai părea dispus să acționeze lipsit de delicatețe. Ba mai mult, se lega chiar să îi asiste pe cei doi pe calea pocăinței și reabilitării: *„Desigur că nici Miron Constantinescu și nici Chișinevschi nu vor fi lăsați în voia soartei, noi îi vom ajuta. Ei au și părți pozitive, pentru că dacă nu ar fi avut, nu ar fi rămas în Comitetul Central și în Partid"*[34].

Perioada care a urmat căderii din 1957 – moment-cheie al existenței lui Miron Constantinescu — până la reabilitarea sa (1965) este una greu de definit. Un raport al postului de Radio Europa Liberă din 12 august 1974, care semnala moartea activistului comunist Miron Constantinescu și făcea o scurtă incursiune în biografia fostului nomenclaturist, vorbea despre *„eclipsa aproape totală"* în care intrase cariera lui Constantinescu după excluderea sa din partid[35]. Nici necrologul publicat în *Scânteia*, în 19 iulie 1974, nu făcea aproape deloc referire la această etapă a vieții sale[36].

Situația lui Constantinescu nu avea să fie însă nici pe departe atât de tragică precum pare să se întrevadă din aceste surse. Trebuie să ținem seamă de faptul că „eliminarea" lui nu a avut nici tragismul cazului Pătrășcanu și nici al excluderii Anei Pauker. E adevărat că Miron Constantinescu își pierduse locul din fruntea partidului, fiind destituit din funcția de membru al Biroului Politic. Mai mult decât atât, la 14 iulie 1957, Miron Constantinescu era destituit și din funcția de Ministru al Învățământului, fiind înlocuit cu Athanase Joja[37]. Rămânea însă membru al Comitetului Central al Partidului, și numai peste patru ani Gheorghiu-Dej va găsi prilejul să îl elimine și din această funcție.

Ceea ce ar trebui să reținem referitor la situația lui Constantinescu este atitudinea acestuia față de „căderea" sa. E de presupus că, având ca exemplu alte situații similare din trecut, Miron Constantinescu ar fi înțeles că el se poate considera un protejat al sorții. Acuzele grele care îi fuseseră aduse, critica pe care o primise, dar mai ales autocritica pe care și-o făcuse și și-o asumase puteau să prevadă o cădere răsunătoare. În schimb, situația lui era cât se poate de convenabilă. Miron a înțeles acest lucru și chiar a doua zi după încheierea Plenarei Comitetului Central îi trimitea o epistolă lui Gheorghiu-Dej. Pe lângă unele observații minore *vis-à-vis* de textul rezoluției Plenarei, el își exprima devotamentul față de conducere, față de Comitetul Central și de partid[38]. Miron Constantinescu încerca, prin intermediul acestei scrisori, să îl convingă pe Gheorghiu-Dej să aprobe câteva modificări minore în textul rezoluției Plenarei, care ar fi edulcorat amploarea pe care Biroul Politic dorea să o dea gestului său și celui al lui Chișinevschi. Mai exact, Miron îi cerea lui Dej să se menționeze în Rezoluție, în conformitate cu textul dării de seamă, caracterul „unitar al Partidului", faptul că cei doi excluși își recunoscuseră greșelile și promiseseră să se îndrepte și că atitudinea lor fusese, mai degrabă, „nepartinică", și nu „antipartinică". În încheiere, Miron Constantinescu își manifesta adeziunea față de cauza comunismului, promițând că *„prin muncă practică"* va demonstra atașamentul său față de partid:

„Voi avea prilejul să demonstrez în muncă practică faptul că acestea nu sunt angajamente verbale ci voința fermă de a [mă] îndrepta [...]. *Desigur, mă supun hotărârii Biroului Politic cu toată conștiința și devotamentul față de CC PMR și față de partid*"[39].

Și despre Gheorghiu-Dej s-a afirmat că nu ar fi avut o atitudine revanșardă față de Miron Constantinescu și că la un moment dat, într-o ședință a Biroului Politic s-ar fi interesat de soarta acestuia și ar fi dispus să i se acorde o „completare" de cinci mii de lei lunar la venitul său din partea partidului[40]. Episodul relatat de către Gheorghe Apostol s-ar fi petrecut la doar câteva luni după excluderea lui Miron din cadrul Biroului Politic. Interesant este și comentariul și însemnătatea pe care acesta o dădea întâmplării:

„Așa era Dej. Nu era răzbunător. Dimpotrivă, odată rezolvată problema principial și practic, el devenea pâinea lui Dumnezeu, se comporta cu totul și cu totul uman, concesiv, se preocupa de soarta celor care puteau să fie loviți prin exces, ca și în cazul de mai sus"[41].

Din nefericire pentru Miron Constantinescu, lucrurile nu au stat tocmai așa. În ședințele Biroului Politic din aprilie 1956 și în urma Plenarei din vara anului 1957 se produsese o ruptură totală între cei doi, fără speranța de a mai putea fi refăcută. Cel puțin din punctul de vedere al lui Gheorghiu-Dej. Cât despre Miron Constantinescu, acesta a sperat permanent la o *revenire*. O demonstrează sârgul cu care a continuat să servească partidul, dar mai ales insistența cu care a continuat să îi scrie lui Gheorghiu-Dej.

Mulțumit de *spovedania intimă* din finalul Plenarei, prin care îi comunicase lui Gheorghiu-Dej hotărârea de a rămâne un fiu fidel al partidului[42], Miron Constantinescu a găsit de cuviință să se relaxeze o vreme, plecând la Predeal. Nu înainte de a-i scrie șefului de cabinet al lui Gheorghiu-Dej, cerându-i o audiență la *șeful*. Ne putem imagina că în stațiunea montană Constantinescu nu prea avea liniște. E foarte posibil ca el să fi fost preocupat mai degrabă de a țese planuri și oportunități prin care și-ar fi putut atenua căderea. La București, lucrurile continuau să se înrăutățească pentru Constantinescu. La doar două zile de la încheierea Plenarei Comitetului Central, la o consfătuire cu cadrele de conducere din câmpul ideologic, vechii colaboratori ai lui Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu au fost invitați să discute rezoluția adoptată de recent încheiata ședință plenară[43]. La ședința prezidată atunci de Leonte Răutu au luat cuvântul, printre alții, Mihail Roller, Paul Niculescu-Mizil, N. Goldberger, Valter Roman sau Iosif Rangheț. Cu toții s-au întrecut în a potența acuzele cuprinse în *Rezoluția* ședinței plenare. Ba chiar cineva a găsit de cuviință să ceară și destituirea lui Miron Constantinescu din funcția de ministru al învățământului și culturii, întrucât nu mai corespundea cerințelor și nici sarcinilor importante care revin unei asemenea demnități[44]. Nu aveau să treacă două săptămâni până când acest deziderat va fi împlinit. Până atunci însă, în dimineața zilei de 9 iulie, Miron Constantinescu avea să primească o nouă lovitură dureroasă, care l-ar fi năucit. Pe prima pagină a cotidianului *Scânteia* era publicat textul rezoluției Plenarei recent încheiate[45]. În acea dimineață

de vară, Miron Constantinescu a înțeles magnitudinea căderii sale, care depășise cadrul unei „afaceri" de partid, devenind publică. E foarte posibil ca până în acel moment Miron Constantinescu să fi negat în sinea sa căderea, să nu o fi acceptat și să o fi considerat doar un vis urât. Abia în dimineața zilei de 9 iulie însă, literele de plumb i-au zâmbit hâd, trezindu-l într-o realitate difuză și marginală.

Constantinescu nu a stat prea mult pe gânduri. S-a hotărât să se adreseze din nou lui Gheorghiu-Dej, amintindu-i de cererea pe care o formulase cu câteva zile în urmă. Scurta misivă denotă o stare de neliniște și nesiguranță. Două sentimente care aveau să îl însoțească pe Constantinescu vreme de aproape un deceniu: *„Tovarășe Gheorghiu-Dej, Am cerut ieri, prin tovarășul Vlad, să mă primiți pentru câteva minute. Vroiam să vă spun că sunt conștient de greșelile făcute și de rădăcinile lor, că voi munci cu toată stăruința pentru a le îndrepta. Cu ajutorul partidului nădăjduiesc să le pot înlătura, prin muncă stăruitoare. Mă aflu în Predeal și în două-trei ore de la anunțare pot fi la București oricând ar fi nevoie. Miron Constantinescu"*[46].

Convocarea de la București nu a sosit însă, drept care Miron Constantinescu a fost nevoit să își continue sejurul măcinat de neliniști și gânduri dintre cele mai negre. S-ar fi întors la București descumpănit.

În toamna aceluiași an, Constantinescu a mai făcut o încercare de restabilire a relațiilor cu foștii săi tovarăși. Partidul îl trimisese la munca de jos, fiind încadrat la Institutul de Cercetări Economice. Ca și cu alte ocazii, Constantinescu a crezut că transferul său în funcția respectivă are caracterul unei misiuni. Dând o importanță sporită sarcinii pe care partidul i-o încredințase, Constantinescu își propunea să provoace schimbări importante, eficientizând o instituție care, în opinia lui, stagna, măcinată fiind de probleme de tot felul: *„Tovarășe Gheorghiu-Dej, Vă scriu în legătură cu problemele Institutului de Cercetări Economice al Academiei unde lucrez, institut care ar putea fi mai de folos decât este, partidului și guvernului"*[47]. Pentru a nu da impresia că i se adresează direct lui Gheorghiu-Dej într-o chestiune neînsemnată, Constantinescu nu uită să precizeze că încercase să rezolve problemele apelând la celelalte foruri tutelare, fără succes însă: *„Vă scriu după ce am încercat să rezolv aceste câteva probleme principale la Academie și la secția știință–cultură a C.C."*[48]. Ba chiar mai mult, Constantinescu insista asupra gravității situației sale personale, profitând de contextul decesului lui Grigore Preoteasa[49], cel care îi fusese indicat ca persoană de legătură în activitatea sa la ICE în toamna acelui an.

Acel atotputernic Constantinescu, care odată cu numirea în funcția de președinte al CSP le ceruse tuturor subordonaților să i se adreseze cu apelativul „tovarășe președinte", și nu cu mult mai familiarul „tovarășe Miron"[50], își clama acum neputința și nepriceperea fără sprijinul „fratelui cel mare". E mult cinism în acea mărturisire așternută pe foaia de hârtie: *„Mă aflu de peste patru luni aproape fără o îndrumare în privința muncii concrete la acest institut*

de economie politică a cărui activitate trebuie să corespundă cât mai bine liniei și directivelor partidului"[51]. Desigur, Constantinescu vedea și soluții pentru ameliorarea situației de la ICE. Primele măsuri le luase din proprie inițiativă, contribuind decisiv, credea el, la înlăturarea problemelor cu care se confrunta instituția: „*M-am străduit totuși să fac față sarcinilor, asigurând îndeplinirea planului de cercetări și combătând manifestările nesănătoase. Unele frământări care divizau organizația de partid a ICE au fost în acest timp lichidate* [...]. *Calitatea muncii științifice s-a îmbunătățit, dar nu îndeajuns; este necesară o ridicare a nivelului de însușire a marxismului leninismului de către lucrătorii și colaboratorii externi ai institutului*"[52]. E important să mai precizăm și un alt fapt interesant pe care scrisoarea lui Constantinescu îl evidențiază – anume vigilența acestuia *vis-à-vis* de tot ceea ce nu era circumscris partidului și implicit intereselor acestuia. Împietrit într-o logică care trasa granițe precise între noțiunile de „*noi*" vs „*ceilalți*", Constantinescu îi sugera lui Gheorghiu-Dej necesitatea unor comprimări la nivelul funcțiilor de conducere din ICE, în condițiile în care „*majoritatea șefilor de secții de la ICE nu sunt membri de partid*". Soluția propusă de Constantinescu era simplă: „*întărirea ICE cu 2–3 activiști de partid cu o bună pregătire economică*"[53]. Inutil să mai precizăm că în finalul misivei Constantinescu insista pentru o scurtă audiență, necesară, spunea el, pentru discutarea chestiunilor expuse anterior. Din nou, nu știm dacă Gheorghiu-Dej îi va fi acordat cele 20 de minute solicitate. Cel mai probabil că nu. Dovadă sunt cererile repetate din anii următori.

CAPITOLUL CINCISPREZECE

Un deceniu de „mizerie“

„Am apărut cu întârziere la mica petrecere, găsindu-i pe oaspeți deja instalați câte patru la măsuțe, pe care chelnerii le umpleau grăbit cu bunătățile îngăduite pe atunci. În căutarea unui loc liber, m-am uitat de jur împrejur. Cu greu am descoperit într-un colț o masă la care stătea o singură persoană, trei scaune rămânând libere. Era Miron Constantinescu, în mod evident ocolit de toți ceilalți, ca un pestiferat.“

Paul Cornea[1]

1958 – anul deziluziilor

Sfârșitul anului 1957 fusese unul teribil pentru Miron Constantinescu. Cu toate că acesta încerca să lase în trecut amintirea chinuitoare a „căderii“, gustul amar al eșecului încă va fi persistat. În definitiv, nici perspectivele a ceea ce avea să vină nu erau tocmai îmbucurătoare. Griul acela fad al viitorului incert îl descumpănea. Însă Miron Constantinescu încerca să nu privească înainte cu pesimism. Așa cum îi scrisese lui Gheorghiu-Dej, la doar o zi după ședința plenară care îi provocase căderea, acesta era hotărât să își demonstreze *prin muncă* devotamentul față de partid. Îl așteptau zece ani în *Purgatoriu*. Un deceniu, de-a lungul căruia Miron Constantinescu avea să demonstreze că era un supraviețuitor.

În 1958, Partidul Muncitoresc Român a trecut printr-un ultim episod de convulsii puternice. A fost momentul în care Gheorghiu-Dej a reușit să înfrângă și ultimele rămășițe de nemulțumire și contestare din cadrul partidului. În urma ședinței plenare a Comitetului Central din 9–13 iunie 1958, se încheia ciclul luptelor pentru putere care măcinaseră partidul vreme de mai bine de un deceniu. Toți cei care se „ridicaseră“ împotriva lui Gheorghiu-Dej fuseseră metodic eliminați: Ștefan Foriș sfârșise sub loviturile lui Gheorghe Pintilie, fiind îngropat în subsolul unei case din Aleea Alexandru[2]; Lucrețiu Pătrășcanu „încasase“ și el un glonț în ceafă la Jilava, în 1954[3]; Vasile Luca era închis la Aiud, unde avea să moară în 1963[4]; în timp ce Ana Pauker și Teohari Georgescu fuseseră marginalizați nu doar politic, ci și social. Să te opui lui Dej devenise o înfruntare care nu admitea ideea armistițiului și nici a vreunui compromis.

O nouă „reglare de conturi“ în cadrul partidului a avut loc în vara anului 1958. Din nou, Miron Constantinescu avea să se regăsească printre personajele principale ale evenimentelor din iunie 1958. O genealogie a conflictului e necesară.

În februarie 1958 se împlinea un sfert de veac de la unul dintre cele mai importante momente ale istoriei Partidului Comunist din România – grevele de la Atelierele CFR „Grivița“ (1933). Prilej pentru Institutul de Istorie a Partidului

să demareze o amplă campanie de colectare a unor mărturii ale celor care luaseră parte la evenimente[5]. La sediul Institutului, din Strada Ministerului, nr. 2–4, au început să ajungă unii dintre „veteranii“ din ilegalitate: Constantin Doncea[6], Vasile Bâgu[7], Gheorghe Vasilichi[8] sau Dumitru Petrescu[9]. În fața colectivelor de lucru de la Institut, aceștia spuneau povestea „Griviței“[10]. Așa cum o percepuseră ei, așa cum și-o reaminteau. Și puțin în concordanță cu istoria „oficială“. Cel mai vocal dintre „veterani“ avea să se dovedească a fi Constantin Doncea. Unul dintre „eroii“ de la Grivița, acesta era un personaj cu o biografie impresionantă, călit de *stagiile* în capitala Uniunii Sovietice și de anii *de foc* pe care îi petrecuse în Spania, pe când fusese combatant în Războiul Civil, ca membru al Brigăzilor Internaționale. Doncea își demonstrase în mai multe rânduri inadaptabilitatea la rigidul sistem comunist, mai ales după 1944. Îi era greu să se supună unor reguli, să raporteze către superiori, pe care, de altfel, îi disprețuia. Nu era nici mulțumit de rolul său insignifiant în ierarhia partidului. Credea că biografia lui îl califica pentru ceva mai mult. Iar la Institutul de Istorie a Partidului a găsit un bun prilej pentru a-și manifesta aceste nemulțumiri și resentimente.

Nu a trecut multă vreme până când și Gheorghiu-Dej avea să afle despre ce se petrecea la Institutul condus de Constantin Pârvulescu și Mihail Roller. Și situația nu i-a fost pe plac. E adevărat că trecuse el cu bine peste momente infinit mai dificile, dar nemulțumirile lui Doncea se adăugau altor „voci“ contestatoare – a unui Grigore Răceanu[11], Ovidiu Șandru[12], Iacob Coțoveanu[13], Ion Drancă[14] ș.a. Departe de a constitui pericole reale, nemulțumirile acestor veterani ai partidului îl deranjau pe Gheorghiu-Dej. Erau „scheletele“ lui din dulap, dar și fantomele trecutului său tulbure. Doncea îl „dominase“ la Grivița, dar și în procesul care a urmat (la București – 1933, și Craiova – 1934)[15]. Tot Doncea fusese unul dintre cei 3 *aleși*, cei care evadaseră din arest de la Craiova, prin mijlocirea Cominternului (1935)[16]. Momentul a reprezentat una dintre cele mai dure lovituri pe care le-a „încasat“ Gheorghiu-Dej[17]. Ovidiu Șandru, în schimb, îl înfruntase pe când erau *internați* în lagărul de la Târgu Jiu. Împreună cu Alexandru Iliescu, Șandru contestase poziția de lider a grupului din închisori a lui Dej[18]. Inițiativa celor doi a eșuat, însă Dej nu a uitat niciodată afrontul.

Peste toate aceste nemulțumiri, conducerea partidului avea să fie pusă în situația de a fi atacată în mod direct prin intermediul unui memoriu cvasi-anonim. În data de 15 mai 1957 era înregistrată la Cancelaria Comitetului Central o scrisoare care era semnată misterios: „*Comitetul Central al Partidului Comunist Independent*“[19]. Înscrisul era însoțit de un portret al lui Vladimir Ilici Lenin – nimic altceva decât o tăietură dintr-un ziar – pe marginea căruia stătea scris următorul îndemn: „*Conduceți sincer după acest om și nu veți greși!*“ Memoriul așa-zisului Comitet Central al Partidului Comunist Independent[20] era structurat în optsprezece puncte care reprezentau un rechizitoriu dur la adresa conducerii superioare a Partidului Muncitoresc Român. Partidul Comunist Independent se autocaracteriza ca fiind o structură care „*cuprinde majoritatea celor*

mai buni comuniști, vechi luptători și aderenți ai mișcării muncitorești, cari în anii grei ai ilegalității Partidului Com[unist] Rom[ân] au colaborat cu noi într-un fel sau altul după posibilități. În general el cuprinde majoritatea comuniștilor oropsiți de P[artidul] M[uncitoresc] Rom[ân] pe nedrept"[21]. Acuzele la adresa conducerii PMR erau dintre cele mai grave: erau semnalate mizeria și greutățile în care își duc viața muncitorii, dar mai ales abuzurile la care era supusă țărănimea, în numele colectivizării. Nu în ultimul rând, o problemă majoră pentru nemulțumiți o reprezentau epurările, dar și marginalizarea unora dintre membrii din ilegalitate ai partidului, în favoarea unor *„carieriști"*.

În acest context tulbure a început ședința plenară a Comitetului Central al PMR, care s-a desfășurat între 9–13 iunie 1958. În prima parte a *Plenarei*, au fost discutate probleme care priveau politica organizatorică a PMR. Ulterior, s-a trecut și la chestiuni mai serioase – abordându-se problema activității *„antipartinice și fracționiste a unor membri de partid"*[22]. Misiunea de a da citire proiectului de rezoluție al Plenarei, documentul care a fixat bornele discuțiilor ulterioare, i-a revenit tânărului și din ce în ce mai influentului Nicolae Ceaușescu. Într-o cuvântare ce se asemăna mai degrabă cu un rechizitoriu, Ceaușescu a „deconspirat" activitatea antipartinică a unora dintre vechii membri ai partidului: Constantin Doncea, Ovidiu Șandru, Grigorea Răceanu, Eugen Genad[23], Ion Drancă, Constantin Moflic[24], Ștefan Pavel[25], Vasile Bâgu, Iacob Coțoveanu ș.a. Alți membri de partid erau de asemenea acuzați, pentru lipsa lor de vigilență însă: Ileana Răceanu[26], Ștefan Voicu[27], Ofelia Manole[28], Mihail Roller[29] ș.a.[30]

Trecuse un an de la precedenta Plenară care hotărâse sancționarea lui Iosif Chișinevschi și a lui Miron Constantinescu. Rănile nu se închiseseră însă. E adevărat și că unele amănunte cuprinse în memoriul PCI îi intrigaseră pe liderii PMR. Ce să înțeleagă ei din afirmația: *„Comitetul Central al Partidului Com[unist] Independent, în numele cinstei, al onoarei și al dragostei poporului muncitor pentru dreptate și omenie, pentru triumful adevărului, pentru întărirea forței clasei muncitoare, roagă Comitetul Central al Partidului Muncit[oresc] Român, să ia act de faptul că mulți falși comuniști care ocupă posturi în Partidul Muncit[oresc] Român fac vânătoare de comuniști și sub dif[erite] pretexte, alungă din PMR pe cei mai buni comuniști"*[31]. Ultimii doi îndepărtați fuseseră tocmai Constantinescu și Chișinevschi (!).

În aceste condiții, nu e de mirare că, în intervenția sa, Nicolae Ceaușescu a amintit de șirul lung de nesupuneri al unora dintre membrii de partid, printre care și pe cea a „grupului" Constantinescu–Chișinevschi. Ba chiar Ceaușescu a mers până într-acolo încât a încercat să sugereze o legătură organică între „conflictul" din 1956–1957 și nemulțumirile din 1958: *„Demascarea, izolarea și zdrobirea activității grupelor antipartinice de care vorbim confirmă încă o dată justețea hotărârilor luate de Plenara din iunie–iulie 1957 a CC în legătură cu activitatea antipartinică, fracționistă a tovarășilor I. Chișinevschi și Miron Constantinescu. Este în și mai mare măsură demonstrat răul imens pe care l-a*

adus partidului activitatea acestor doi tovarăşi şi mai ales răul pe care-l aducea dacă nu se dezvăluia acţiunea lor antipartinică şi fracţionistă. Aproape toate elementele antipartinice demascate regretă măsurile Plenarei din iunie–iulie 1957 pentru că vedeau în I. Chişinevschi şi Miron Constantinescu purtătorii de steag ai introducerii anarhiei şi indisciplinei în partid, ai activităţii fracţioniste. Astfel, Şandru Ovidiu, în discuţiile avute cu Drancă Ion, îşi exprima părerea de rău pentru faptul că «a avut şi el un prieten pe care l-a pierdut acum». Sensul celor spuse de Şandru Ovidiu şi de alte elemente partinice este clar. Prin scoaterea din Biroul Politic a tovarăşilor I. Chişinevschi şi M. Constantinescu, elementele antipartinice au pierdut speranţa că vor avea sprijin în acest înalt for de partid“[32].

În cadrul discuţiilor ce au urmat, Vasile Vâlcu[33], Anton Moisescu[34] sau Maxim Berghianu[35] au avut intervenţii care au reluat tezele expuse de Ceauşescu, potenţând *vinile* lui Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi. Vasile Vâlcu îi aducea pe cei doi în discuţie cu titlul de *exempla*, afirmând că ei sunt dovada faptului că partidul e vigilent şi nu poate admite abateri[36]. Anton Moisescu, în schimb, se întreba dacă nu cumva partidul fusese prea indulgent cu un an în urmă, fapt ce a dus la apariţia, într-un timp atât de scurt, a altor tendinţe centrifuge[37].

Miron Constantinescu ar fi putut să tacă. Aşa cum a ales să facă Iosif Chişinevschi, care a evitat să ia cuvântul până în acel punct când şi-a dat seama că nesăbuinţa lui Constantinescu putea să îi coste pe amândoi. Însă Miron a făcut un gest de bravură, înscriindu-se la cuvânt şi atacându-l violent pe Constantin Doncea. Credea, se pare, că intervenţia lui îi va fi pe plac lui Gheorghiu-Dej. Însă acesta din urmă nu uitase de problemele din trecut. Rănile provocate de nu foarte îndepărtata răfuială nu erau încă pe deplin închise. Iar intervenţia pe alocuri patetică şi umilă[38] a lui Constantinescu nu a fost pe placul *greilor*. Drept care, ca într-un vis urât, Constantinescu a redevenit o ţintă – aşa cum fusese cu un an în urmă. Pe rând, Ghizela Vass, Leonte Răutu, Petre Lupu sau Petre Borilă l-au supus pe Constantinescu unui şir de întrebări, încercând să provoace o nouă autocritică a sa, prin care să arate că noile probleme cu care se confrunta partidul erau şi o expresie a atitudinii sale fracţioniste din urmă cu un an. Mai ales în condiţiile în care câteva dintre nemulţumirile exprimate de grupul anonim în memoriul din 15 mai 1958 aminteau de acuzele pe care Miron Constantinescu le formulase în şedinţele Biroului Politic din aprilie 1956 – în special cele referitoare la influenţa Securităţii: *„Partidul Muncitoresc Român şi-a pierdut puterea politică, ca putere de partid, această putere intrând pe mâna organelor securităţii de stat unde carierişti politici, legionari, hortişti, hitlerişti, pe cari partidul i-a băgat (admis) în securitate în numele Partidului Muncitoresc Român, îşi bat joc continuu de mulţi ani, de cei mai buni comunişti, fii ai clasei muncitoare, fără ca partidul să se amestece în munca org[anelor] de securitate*“[39].

Constantinescu a încercat să pareze calm aceste atacuri, printr-o nouă declaraţie penitentă: *„voi face tot ce voi putea pentru a-mi îndrepta greşelile.*

În fața unui membru de partid sunt două căi: ori se rostogolește și cade în mocirla reacțiunii, ori merge pe calea îndreptării. Eu am ales această ultimă cale pentru a mă îndrepta"[40]. Însă audiența nu a fost mulțumită doar cu atât, intensificând exponențial acuzele, prin intervențiile lui Emil Bodnăraș, Alexandru Moghioroș, Chivu Stoica sau Gheorghe Apostol[41]. Peste toate a venit și remarca punctuală a lui Gheorghiu-Dej, care îl îndemna pe Constantinescu să facă ceea ce alții doar îi sugerau: *„Pe Doncea l-a caracterizat destul de bine. O asemenea caracteristică nu poți să faci?"*[42]

Dialogul a continuat ca într-un scenariu absurd, presărat fiind cu o mulțime de pretinse subtilități. Constantinescu a căutat să ignore acuzele voalate, alegând să discute într-un registru abstract, evitând astfel capcanele pe care locotenenții lui Gheorghiu-Dej i le pregăteau. La un moment dat, Dej a avut chiar o intervenție bizară, care a sunat mai degrabă ca o cugetare: *„Tu nu ai o poziție, acțiuni așa grosolane cum o au aceste elemente antipartinice, pentru că ai fi fost periculos"*[43]. Nu mai era nimic sfânt în șarada pusă la cale de Gheorghiu-Dej și de apropiații săi. Într-un final, după discuții lungi și adeseori fără prea mult sens, Constantinescu a început să înțeleagă cum conducerea superioară a partidului credea cu tărie că acele nemulțumiri ale unora dintre veteranii partidului fuseseră influențate și augmentate de ultimul conflict de la vârful partidului – cel din 1957. Aveau să o spună atât Gheorghiu-Dej, cât și Chivu Stoica, atunci când, exasperați de tergiversarea fără sens a discuțiilor, au ales să pună degetul pe rană: „[Gheorghiu-Dej]: *Nu vezi asemănarea între acțiunea lui Drancă și încercarea [ta] de a-l atrage pe Pârvulescu în acțiuni antipartinice?*" și „[Chivu Stoica]: *Nu găsești o asemănare între ceea ce a făcut Drancă și discuții[le] avute de tine la tov. Moghioroș?*"[44]

Povestea s-a încheiat odată cu intervenția vituperantă a lui Leonte Răutu. Acesta din urmă nu a părut deranjat de rolul cinic care îi fusese atribuit. Și-a făcut datoria cu sârg, aruncând cele mai abjecte acuze asupra „nemulțumiților" pe care i-a catalogat ca fiind nici mai mult, nici mai puțin decât *„contrarevoluționari"*:

„Au intrat în partid în ultimii ani vreo 200.000 de membri și candidați de partid, din care majoritatea covârșitoare sunt veniți, cum spune Lenin, din adâncurile maselor muncitoare. Aceasta este o dovadă a încrederii maselor de oameni ai muncii față de partidul nostru. După ce discuți aceste rezultate și resimți mândria pentru rezultatele obținute, datorită muncii perseverente a partidului, îți este silă la analizarea activității unor nemernici, unor oameni descompuși politicește și moralicește, care îndrăznesc să afirme că partidul nu are legătură cu masele, și-a pierdut autoritatea, nu cunoaște starea de spirit a maselor. Cum se potrivesc cu rezultatele obținute, despre care am discutat, zvârcolirile neputincioase ale unor nemernici? Oricât ar încerca ei să pozeze în «vechi ilegaliști», «vechi luptători», în reformatori ai lui Marx, Engels și Lenin, dar în referatul Biroului Politic prezentat plenarei și în discuțiile de aici au fost despuiați – cum spunea cineva – în pielea goală, ca niște elemente nesănătoase,

care, pornind de la ambițiile de carierism și de orgoliu, de la dorința de parvenire, invidia obscurantistă față de cadrele sănătoase crescute de partid, au alunecat pe panta acțiunilor antipartinice, dușmănoase și, până la urmă, în acțiuni direct contrarevoluționare“[45].

Aceluiași Răutu i-a revenit și sarcina de a explica în mod concret legăturile dintre derapajele „ilegaliștilor“ și acțiunile antipartinice ale lui Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu: „[Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi] *apar în majoritatea documentelor acestor elemente. Marea majoritate a acestor elemente dușmănoase oftează după ei și îi compătimesc. În al doilea rând, îi apreciază pozitiv* [...]. *Aceste elemente nu erau de acord cu scoaterea lui I. Chișinevschi și M. Constantinescu* [...]. *Aceste elemente aveau simpatie nu pentru însușirile personale ale lui I. Chișinevschi și M. Constantinescu, ci pentru poziția lor*“[46].

În final, în „vizorul“ lui Răutu a intrat și Miron Constantinescu, pe care nu l-a menajat deloc: „*În ce privește pe tov. Miron Constantinescu, el a vorbit aici. Dacă autocritica lui a fost considerată complet nesatisfăcătoare anul trecut, deși acum un an a avut* [...] *luni de zile și n-a putut să își facă o autocritică clară și cinstită, apoi acum, după un an de zile și după ce vede unde tind elementele dușmănoase, ce urmăresc, vine aici cu un material, cu impresia că vrea să dea câteva formulări care să rămână în stenogramă, declară că: «Eu acum văd mai bine greșelile pe care le-am făcut», în mod funcționăresc, fără să fi încercat în fața plenarei să dea răspuns la întrebarea: de ce elemente antipartinice se gândeau la el. Cred că I. Chișinevschi și M. Constantinescu sunt conștienți că la ei s-au gândit nu numai Genad și alții, dar și elemente din exterior, care vedeau în ei elemente de însănătoșire*“[47].

Lăsând la o parte discuțiile care îl avuseseră ca subiect principal pe Miron Constantinescu, Plenara Comitetului Central al PMR din iunie 1958 a reprezentat un spectacol grotesc și absurd. Mai mulți veterani ai partidului, suspectați de o pseudoapostazie, au fost „zdrobiți“ fără prea mult resentiment, într-un gest profilactic care avea scopul de a sublinia, o dată în plus, ideea unității monolitice a partidului. A mai existat și episodul aproape sinistru al unei „lepădări“ ritualice, când Ileana Răceanu și-a făcut cu conștiinciozitate datoria față de partid, atacându-și și acuzându-și soțul[48]. Nu în ultimul rând, consecințele asupra vieții de partid au fost devastatoare, ulterior acestui eveniment debutând o nouă campanie care a vizat curățirea PMR de elementele necorespunzătoare[49]. A fost ceea ce Vladimir Tismăneanu a numit „*vânătoarea de vrăjitoare*“[50] – o campanie care a urmărit înlăturarea oricărei forme de contestare din cadrul PMR, imagine a perpetuării înghețului stalinist.

La doar o lună de la încheierea lucrărilor Plenarei, membrii importanți ai Comitetului Central au fost însărcinați cu prelucrarea hotărârii și rezoluției acesteia în rândul membrilor de partid. Emil Bodnăraș a fost cel nominalizat cu discutarea celor două documente cu activul de partid din regiunea București[51]. În mod firesc, Sulamita Constantinescu va fi participat la ședința

respectivă unde, dincolo de alte chestiuni discutate, a fost abordată și problema derapajului „grupului" Constantinescu–Chișinevschi din urmă cu un an. Fără îndoială că lovitura a fost una dură, Sulamita fiind nevoită să suporte supliciul unei ședințe în cadrul căreia activitatea *antipartinică* a soțului ei era „demascată". Vara anului 1958 a trecut deci greu pentru Sulamita, care a trebuit să se confrunte cu spectrul unei agravări a situației soțului ei. Ne e greu, dacă nu imposibil, să reconstituim astăzi firul exact al evenimentelor. Ceea ce știm e că în data de 11 septembrie 1958 Miron Constantinescu îi scria lui Leonte Răutu următoarea scurtă informare: *„Tovarășe Răutu, După discuția noastră din 9 IX. am vorbit cu Sulamita. Rezultatul acestei convorbiri este prezentat în această scrisoare către Biroul Politic al CC al PMR. Te rog să o vezi și să o predai cui trebue"*[52]. Atașat, Constantinescu trimitea și o scrisoare în care încerca să diminueze undele de șoc provocate de acțiunile soției lui. Ce se întâmplase?

În data de 5 septembrie 1958, Sulamita Constantinescu adresase o cerere ambasadorului Uniunii Sovietice la București – A.A. Epișev –, solicitând aprobarea pentru ca ea, împreună cu cei cinci copii ai ei, să emigreze în Uniunea Sovietică. Chestiunea era de o oarecare gravitate, drept care funcționarii ambasadei i-au înștiințat pe decidenții de la București în legătură cu bizara solicitare. Nici în cercurile de putere ale PMR povestea nu a fost primită bine. Nu ne mirăm că același Leonte Răutu a fost însărcinat cu rezolvarea problemei. Putem crede că Răutu accepta cu o oarecare voluptate aceste misiuni. Nu-l prețuia pe Miron Constantinescu. Din contră, există indicii că, mai degrabă, îl ura visceral[53].

Cei doi au discutat în 9 septembrie. Întrevederea va fi fost scurtă. Atât cât Răutu să îl informeze pe Constantinescu de intențiile soției sale. Povestea a provocat o mică furtună în familia Constantinescu, pusă în fața unei rupturi neașteptate. Abia două zile mai târziu lucrurile s-ar fi liniștit. Prilej pentru Constantinescu de a le scrie tovarășilor din cadrul Biroului Politic despre rezolvarea „chestiunii". Tot el a încercat să explice și motivele care au făcut-o pe Sulamita să ia o măsură atât de drastică: *„Din relatarea ei rezultă că motivul principal ar fi grija pentru situația morală a copiilor și perspectiva lor în viață. Temându-se de o înrăutățire a condițiilor în ceea ce mă privește, a încercat astfel să ferească pe copii de urmările unei agravări a situației"*[54].

Scrisoarea lui Constantinescu este extrem de interesantă și plină de amănunte legate de viața sa personală, de problemele cu care se confruntase familia lui în trecutul recent sau mai îndepărtat. Nu vreau însă să insist asupra acestor detalii. De altfel, am ales să menționez întâmplarea numai pentru că e sugestivă pentru înțelegerea contextului din ce în ce mai nefavorabil lui Miron Constantinescu. Acestuia nu-i fusese ușor să aștearnă pe hârtie toate acele amănunte. Gestul său reprezenta o nouă penitență în fața foștilor săi tovarăși. Pe care era nevoit să o facă prin interpuși și prin intermediul unei misive, nicidecum în cadrul unei întâlniri.

Sulamita nu greșise atunci când intuise că situația soțului ei se va înrăutăți. Paradoxal, și gestul ei avea să contribuie la deteriorarea imaginii și poziției lui Constantinescu. Ușor-ușor, cercurile puterii păreau să se îndepărteze din ce în ce mai mult, lăsându-l pe Constantinescu pradă disperării. În ciuda acestui fapt, Miron a crezut cu încăpățânare într-o revenire. Eșecurile cererilor sale repetate de audiență la Gheorghiu-Dej nu l-au dezarmat. În toamna anului 1958 a început din nou să îi scrie. Părea să caute de fiecare dată noi motive, iar acestea nu lipseau. La începutul lunii noiembrie, partidul celebra atât Revoluția din Octombrie (7 noiembrie), cât și aniversarea zilei de naștere a secretarului general al partidului (8 noiembrie). Ambele evenimente erau marcate de fastuoase ceremonii[55]. Prilej pentru Miron Constantinescu să îi adreseze din nou o scrisoare de felicitare lui Gheorghiu-Dej[56]. Ba mai mult, se pare că în luna precedentă, aflat în vacanță la Karlovy Vary, Constantinescu se întâlnise cu un oarecare general Vitriuk, care îl rugase pe Miron să îi transmită salutările sale lui Gheorghiu-Dej. Un motiv în plus să îi scrie: *„Tovarășe Gheorghiu-Dej, Felicitări cu prilejul zilei de 7 noiembrie și aniversării zilei dv. de naștere. La Karlovy Vary se afla în octombrie a.c. generalul Vitriuk Andrei, cunoscut de dv., care m-a rugat insistent să vă trimit și din partea sa cele mai bune urări de sănătate și viață lungă. Lucrează în domeniul științific militar (n-am întrebat unde) și – pare-se – ar dori să mai viziteze România“*[57]. Prin intermediul aceleiași scrisori, Constantinescu a lăsat și o portiță pentru refacerea legăturilor, informându-l pe Dej că Vitriuk îi lăsase lui datele de contact, pe care, la nevoie, Miron era dispus să i le comunice: *„Dacă vă interesează, mi-a lăsat adresa. Am îndeplinit astfel rugămintea lui Vitriuk. Vă salută, Miron Constantinescu“*[58].

Câteva săptămâni mai târziu, cei doi au șansa de a se întâlni, foarte probabil în cadrul unei ședințe pe care Gheorghiu-Dej o prezida. După câte se pare, Constantinescu nu a avut prilejul de a-l aborda pe Dej. L-a ascultat însă cu interes, notându-și cu conștiinciozitate detalii legate de cele expuse de acesta. Nu a luat nici cuvântul, crezând că e mai sănătos să îi scrie ulterior. Desigur, chestiunea pe care avea să i-o comunice lui Dej era banală: *„Tovarășe Gheorghiu, v-ați referit în cursul ședinței la problemele politehnizării. Convingerea mea este că tineretul școlar are nevoie de o pregătire profesională, de profesionalizare. Politehnizarea este numai o acțiune pregătitoare legată de studiul științelor naturii, de fizică, chimie, matematici, științele biologice, agricole“*[59]. Trecuseră însă vremurile când Constantinescu își putea permite astfel de familiarități. Lipsa răspunsurilor din partea lui Dej avea să îi mai tempereze elanul în anii următori. Prăpastia care apăruse între cei doi avea să se adâncească cu timpul. Constantinescu a mai făcut încercări cu diferite prilejuri, cel mai adesea cu ocazia Anului Nou, sărbătoare care coincidea și cu aniversarea Republicii. A căutat să nu se rezume întotdeauna la mesaje formale, sugerând subiecte de dialog. Spre exemplu, cu ocazia Anului Nou 1959, Constantinescu s-a lansat într-o tiradă legată de câteva cifre publicate recent în Anuarul

Statistic, care relevau o creștere a nivelului de trai de 80% pe cap de locuitor în intervalul primului cincinal. Finalul scrisorii lui Constantinescu e, ca de obicei, o mostră de servilism: *„Iertați-mi lungimea scrisorii, dar am crezut că aceste note marginale la unele date ale «Anuarului Statistic» vă vor interesa, iar alt prilej de a vi le comunica n-am găsit. An Nou Fericit, Miron Constantinescu"*[60].

Un an mai târziu, odată cu publicarea volumului al XI-lea al operelor lui Karl Marx, Constantinescu pregătea un exemplar pentru Gheorghiu-Dej. Îl lecturase atent, subliniind pasajele despre care credea că l-ar interesa pe acesta, *„spre documentare"*. Apoi îi trimite lui Dej volumul, însoțit de o scurtă trecere în revistă a pasajelor care conțineau *„numeroase referiri la România"*[61]. E foarte probabil ca lui Dej să nu îi fi prea păsat de scurtele „informări" ale lui Constantinescu. Unele dintre ele erau, de altfel, de-a dreptul hilare – cum ar fi aceea în care îi prezenta finalizarea lucrărilor la manualele de lucrări practice pentru școlile gimnaziale, despre care spunea: *„În elaborarea tuturor acestor lucrări ne călăuzim după indicația Dumneavoastră de a făuri în școală obiecte utile; practica în producție «să nu fie joacă, ci muncă utilă» care să-i pregătească pe elevi pentru viață. Deși sunt încă multe deficiențe, începutul din anii trecuți se dezvoltă spre mai bine. Vă salut cu respect, Miron Constantinescu"*[62].

Ușor-ușor, apele aveau să se separe definitiv, iar Constantinescu avea să înțeleagă că accesul său către sferele puterii nu mai era permis. Cel puțin atâta vreme cât Gheorghiu-Dej conducea partidul. De altfel, povestea căderii lui avea să cunoască o nouă etapă în 1961, în contextul Congresului al XXII-lea al PCUS și al Plenarei Comitetului Central al PMR din noiembrie–decembrie 1961. Cu un an în urmă, în iulie 1960, Miron Constantinescu fusese înlăturat și din cadrul Comitetului Central[63]. Povestea care începuse în acel februarie geros la Moscova se încheia într-un decembrie la fel de rece la București. Cinci ani mai târziu.

1961 – „a doua destalinizare"

În primăvara anului 1961, Partidul celebra patru decenii de existență. Prilej pentru instituirea unei noi decorații – *Medalia „40 de ani de la înființarea Partidului Comunist din România"*. Deși aflat în dizgrația conducerii PMR, Miron Constantinescu s-a aflat printre beneficiarii acestei distincții, *„pentru activitatea îndelungată în mișcarea muncitorească și merite în opera de construire a socialismului"*[64]. Decretul era semnat de președintele Consiliului de Stat, Gh. Gheorghiu-Dej. Întâmplarea nu ar trebui să ne amăgească. În ciuda acestei minime recunoașteri a aportului său în istoria nu foarte îndelungată a partidului, Miron Constantinescu rămânea o *persona non grata*. Evenimentele din toamna și iarna anului 1961 ne-o demonstrează.

În toamna anului 1961, fără fast sau pompă, într-un anonimat complet, trupul fostului dictator Iosif Visarionovici Stalin era „scos" din Mausoleul din

Piața Roșie și reînhumat la câteva sute de metri, lângă zidurile Kremlinului. Numele lui avea să fie înlăturat și de pe frontispiciul Mausoleului care, începând cu 1953, fusese rebotezat „Lenin–Stalin“. Peste mormântul fostului dictator fusese așezată o simplă piatră tombală. Abia peste un deceniu avea să fie ridicat și un bust în apropierea mormântului. În toamna anului 1961, Uniunea Sovietică se despărțea încă o dată, aproape ritualic, de imaginea și memoria celui care fusese conducătorul vastului imperiu „roșu“ vreme de aproape trei decenii.

În perioada 17–31 octombrie 1961 s-a desfășurat, la Moscova, cel de-al XXII-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice[65]. Importanța acestui congres a rezidat în adoptarea de către forul suprem de conducere al PCUS a noului program al partidului, care puncta trecerea Uniunii Sovietice către ultima etapă în drumul către făurirea societății comuniste[66]. Nu în ultimul rând, Congresul a reiterat linia leninistă impusă PCUS de către Nikita Hrușciov încă din 1956.

La București, liderii partidului au căutat să profite din plin de noul curs impus de Congresul al XXII-lea al PCUS. În legătură cu principiile de politică externă clamate de la tribuna Congresului, PMR nu avea prea multe obiecții. Gheorghiu-Dej a blamat în mod public deviația albaneză, atacându-l pe Enver Hodja și luând partea Moscovei în conflictul sovieto-albanez. În ceea ce privește chestiunile legate de consecințele negative ale cultului personalității, chestiunea era ceva mai complicată. Abil și plin de cinism, Gheorghiu-Dej avea să reușească însă să arunce vina greșelilor din trecut asupra acelora pe care îi strivise în conflictele anterioare – grupurile „antipartinice“ Pauker–Luca–Georgescu și Iosif Chișinevschi–Miron Constantinescu. Plenara Comitetului Central al PMR care a urmat Congresului al XXII-lea al PCUS i-a oferit prilejul lui Gheorghiu-Dej să (re)discute istoria PMR din perspectiva abuzurilor staliniste și a derapajelor provocate de proliferarea cultului personalității. Pentru toate acestea existau vinovați – Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu. Plenara Comitetului Central va arăta explicit vinile fiecăruia dintre ei, demascându-le „acțiunile antipartinice“.

În data de 29 noiembrie 1961, Biroul Politic al CC al PMR a discutat amănuntele ce aveau să fie abordate începând de a doua zi, în cadrul Plenarei Comitetului Central (30 noiembrie – 5 decembrie 1961)[67]. Atmosfera ședinței a fost una destinsă. Firesc, Gheorghiu-Dej a fost cel care a trasat liniile discuției, glosând pe marginea *Dării de seamă* care urma să fie prezentată a doua zi în Plenară. Ideea principală care avea să fie lansată în cadrul Plenarei era aceea cum că toate greșelile de care s-ar fi făcut vinovat partidul în trecut fuseseră instrumentate de către grupul antipartinic Pauker–Luca–Georgescu și de susținătorii lor: Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu. Acțiunile lor fracționiste ar fi provocat derapajele politice și ideologice ale PMR din ultimii cincisprezece ani.

A doua zi, Gheorghe Gheorghiu-Dej a prezentat în fața reprezentanților PMR, reuniți în ședința Plenară, *Darea de seamă a delegației PMR cu privire*

la lucrările Congresului al XXII-lea al PCUS[68]. Textul raportului relua temele stabilite în ședința Biroului Politic al CC al PMR cu o zi înainte. Istoria Partidului Muncitoresc Român era (re)scrisă conform indicațiilor oferite de Gheorghiu-Dej. Acesta a scos în evidență acțiunile fracționiste ale Anei Pauker și ale susținătorilor ei: *„Revenind în țară în septembrie 1944 din Uniunea Sovietică, unde au fost în emigrație, grupul antipartinic fracționist Pauker–Luca, urmați apoi de Teohari Georgescu și ajutați în mod activ de Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu, au propagat cu deosebită intensitate cultul personalității lui Stalin, au căutat în mod stăruitor – și, din păcate, într-o anumită măsură au reușit – să introducă în viața de partid și de stat metodele și practicile străine leninismului, generate de acest cult. Încălcarea normelor leniniste ale vieții de partid, a principiului muncii colective în organele de conducere, nesocotirea regulilor democratice ale construcției de partid și de stat, crearea unei atmosfere de neîncredere și suspiciune față de cadre valoroase de partid și de stat, intimidarea și prigonirea acestora, abuzul de putere și încălcarea legalității populare au caracterizat întreaga activitate a acestui grup fracționist, antipartinic“*[69].

Conform „rechizitoriului“ lecturat de către Gheorghiu-Dej, vinile lui Miron Constantinescu erau multiple, însă cea mai mare era cea din 1956. Legat de acest moment, este interesant de observat modul în care Gheorghiu-Dej a reconsiderat momentul, punând pe seama a doi „veleitari“ – Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu – eșecul unei destalinizări veritabile. Practic, sugera Gheorghiu-Dej, critica severă asupra cultului personalității nu s-a realizat în 1956 întrucât „grupul“ Chișinevschi–Constantinescu ar fi încercat să deturneze sensul dezbaterilor în funcție de propriul interes:

„După Congresul al XX-lea al PCUS, când partidul a analizat activitatea sa în lumina învățămintelor acestui congres, I. Chișinevschi și Miron Constantinescu au încercat să abată atenția partidului de la examinarea tocmai a perioadei de la venirea în țară a grupului Pauker–Luca și până la înlăturarea acestuia – perioadă când s-au comis grosolane încălcări ale normelor leniniste ale vieții de partid și ale legalității populare și când cultul personalității lui Stalin a luat dezvoltare și la noi în țară [...]. *Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu, principalii susținători și executanți zeloși ai grupului fracționist, antipartinic, au căutat să se sustragă marilor răspunderi pe care le purtau, primul având conducerea muncii de propagandă și agitație, iar al doilea – a muncii organizatorice a partidului în acea vreme* [...]. *Calomniind partidul și atacând linia sa, încercând să discrediteze conducerea partidului, defăimând marile realizări obținute în anii puterii populare, I. Chișinevschi și M. Constantinescu au urmărit să dea dezbaterii documentelor Congresului al XX-lea al PCUS, un curs spre stimularea spiritului anarhic și a stihiei mic-burgheze, ceea ce ar fi creat un mare pericol pentru unitatea și forța partidului“*[70].

Au urmat discuțiile, purtate pe parcursul a cinci zile. La cuvânt se înscriseseră patruzeci și nouă de vorbitori. Nu au apucat să își rostească cuvântările decât optsprezece. Desfășurarea discuțiilor a relevat o adevărată „punere în

scenă“ regizată de diriguitorii partidului – la tribună succedându-se tovarăși care, într-o impecabilă ordine cronologică, au relevat greșelile și derapajele partidului de-a lungul istoriei: de la fracționismul lui Marcel Pauker la „schisma“ lui Foriș și mai apoi la grupurile antipartinice ale anilor '50. În cele ce urmează, nu vom insista asupra tuturor amănuntelor dezbătute în cadrul discuțiilor, alegând să relevăm în special detaliile legate de *activitatea antipartinică* a lui Miron Constantinescu.

Prima intervenție, a lui Petre Borilă, a insistat în special asupra „ereziei“ grupului Chișinevschi–Constantinescu, percepută ca o manifestare târzie a acțiunilor antipartinice și fracționiste ale grupului deviaționist Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu: *„Activitatea lor antipartinică* [*a grupului deviaționist din 1952* – n.m., Ș.B.] *a fost continuată de Chișinevschi și Constantinescu, care fuseseră principalii lor sprijinitori. După dezvăluirea urmărilor negative ale cultului personalității de către Congresul al XX-lea, aceștia, pentru a nu răspunde în fața partidului de activitatea lor, au trecut în mod făți la lupta fracționistă împotriva Comitetului Central, împotriva unității partidului. Și de data aceasta obiectul principal al atacurilor antipartinice a fost tovarășul Gheorghiu, care în calitatea sa de prim-secretar al Comitetului Central era în fruntea activității de aplicare a normelor leniniste în viața de partid, pentru necontenita întărire a unității sale. Fracționiștii Chișinevschi și Constantinescu, conducându-se după principiul iezuit că limba nu trebuie să servească la exprimarea gândurilor, ci la ascunderea lor, au fost în stare în decurs de câteva zile numai, să adopte o atitudine diametral opusă, să treacă la cele mai josnice calomnii față de tovarășul Gheorghiu. Chișinevschi și Constantinescu au început să împingă partidul la lupte fracționiste în 1956, an în care au avut loc evenimentele Polonia și Ungaria. Biroul Politic nu s-a lăsat antrenat pe această pantă, astfel că partidul nostru a acționat strâns unit în această perioadă, dându-și contribuția la înfrângerea manevrelor reacțiunii care urmărea slăbirea țărilor socialiste, a unității lor“*[71].

În cadrul intervenției sale, Nicolae Ceaușescu a fost mult mai acid, atacându-l fără menajamente pe Miron Constantinescu. Tânărul și ambițiosul Ceaușescu a dovedit încă o dată că era o persoană care nu pleca la război neînarmat. Așa cum făcuse în 1956 sau în 1957, Ceaușescu a zăbovit o vreme căutând „urme“ în trecut. Avea să le aducă în discuție în cadrul intervenției sale, prin care îl califica pe Constantinescu ca fiind un diletant în ceea ce privește perceptele muncii de partid: *„El* [Miron Constantinescu – n.n., Ș.B.] *a aplicat în practică, a forțat linia trasată de Ana. Miron, cum s-a arătat de tovarășul Gheorghiu, a fost de multe ori jignit de Ana, dar totuși spunea că ceea ce spunea ea «este lege». De altfel, nu e întâmplător cu cine s-au înconjurat ei* [Ana Pauker și Vasile Luca – n.n., Ș.B.]. *Cu Miron la Organizatoric, care n-aveau habar de munca de partid, în așa fel că s-a apucat la închisoare, când a fost trimis la Lugoj să organizeze deținuții de drept comun* [...]. *Așa habar n-avea el de problemele de partid, el care în autobiografia lui spunea: «în 1935 m-am*

retras la Mănăstirea Cheia, de unde m-am întors înapoi comunist și am intrat în UTC, acolo am studiat marxism-leninismul, și reîntors din singurătatea mânăstirii am devenit comunist». Sigur, probabil privea și partidul ca un fel de mânăstire, dar în orice caz habar nu avea de probleme, de regulile de partid [...] *A învățat ceva în închisoare, dar puțin, a fost pe urmă izolat și trimis în altă parte, unde a pierdut și ceea ce învățase cât timp a stat la Caransebeș*"[72].

Au urmat și alte intervenții la fel de dure la adresa lui Miron Constantinescu. Adevărul e că acesta călcase pe mulți în picioare de-a lungul anilor săi de mărire. Pentru unii dintre aceștia, venise vremea unei reglări de conturi. În acele zile de decembrie 1961, au fost aruncate cuvinte grele și acuze grave. De exemplu, Gheorghe Vasilichi i-a taxat caracterul umil față de superiori și intransigența și comportamentul violent în raport cu subalternii: „*În ceea ce privește* [pe] *Miron, deși el a fost deseori ciocănit de Luca, el fiind un laș, făcea ca acel cățel care linge mâna stăpânului care l-a lovit. Eu de multe ori eram acolo când îl jignea, când îl făcea cu ou și cu oțet și, cu toate acestea, el când lua cuvântul tot îl lăuda pe Luca și când lua cuvântul căuta să-l ridice pe Luca în slavă ș.a.m.d.* [...] *Tovarăși, asta e realitatea, putea să-i facă Luca orice lui Miron, putea să-l facă cu ou și cu oțet, n-avea un pic de demnitate de om în el. Un lucru este, tovarășe, să te ferească Dumnezeu să fi lucrat cu Miron. Tovarășul Gheorghiu a spus aicea foarte puțin despre Miron; alți oameni, care au lucrat cu Miron, știu cum ne desconsidera el pe noi; spunea că suntem incapabili, că nu înțelegem marile teorii, principii ș.a.m.d.*"[73].

Nici Gastom Marin nu l-a menajat pe Constantinescu. Un apropiat al lui Gheorghiu-Dej, Gaston Marin avusese dispute surde cu Miron Constantinescu în trecut. Își amintea chiar cum, abia reîntors în țară, Constantinescu ar fi vrut să îl testeze, cerându-i să reproducă pe scurt ideile principale ale lucrării lui Friederich Engels *Anti-Duhring*[74]. Episodul i-ar fi displăcut profund lui Gaston Marin. Ulterior, lucrând în subordinea lui Gheorghiu-Dej, ocupându-se de chestiuni economice, ar fi avut parte de mai multe „confruntări" de idei cu Miron. Se prea poate ca Miron Constantinescu să îl fi tratat cu aceeași indiferență și dispreț. Un amănunt pe care Gaston Marin nu avea să îl uite: „*Sunt cunoscute metodele de muncă și incompetența lui Miron Constantinescu, care a dus de foarte multe ori la dezinformarea conducerii partidului. În calitatea de președinte al CSP, Miron Constantinescu a ascuns în fața partidului că și-a bazat calculele de la întocmirea planurilor* [...] *prin însemnate dezechilibre în balanța de plăți externe* [...]. *Iată aventurismul mic-burghez, lipsa totală de răspundere și de spirit partinic a unui asemenea om, care era în fruntea unei asemenea instituții. El* [...] *era lingău sus, dar era un zbir, folosea metodele cele mai josnice de intimidare și de a băga pumnii în gură celor cu care lucra, în jos*"[75]. Ba mai mult, Gaston Marin l-a acuzat pe Constantinescu de organizarea, în cadrul CSP, a unei mici agenturi, care lucra în folosul său, prezentându-i zilnic un buletin informativ în legătură cu activitatea și opiniile subordonaților săi. Prilej pentru Gaston Marin să își amintească cum, paradoxal, Constantinescu luase

apărarea „unor borfași“ în 1956, acuzând, în schimb, într-o manieră violentă, activitatea și acțiunile Ministerului de Interne și ale Securității[76].

Dumitru Coliu în schimb, a dus discuția într-un registru total diferit, sugerând faptul că dezbaterile pe marginea greșelilor de care s-ar fi făcut vinovat Miron Constantinescu nu erau de ajuns. Astfel că acesta s-a întrebat în ce măsură mai era Constantinescu compatibil cu funcțiile pe care le deținea. Ba chiar Coliu a mers până într-acolo încât a pus sub semnul întrebării chiar statutul de membru de partid al lui Constantinescu: *„Eu aș ridica problema, în definitiv, [nu este] compatibil ca Miron Constantinescu să ocupe asemenea funcții care le ocupă el și la Ministerul Învățământului și aici la Institutul de Istorie a Partidului, când apar în fața noastră asemenea fapte despre rolul lui M. Constantinescu. Trebuie să ne ocupăm puțin și de calitatea lui de membru de partid“*[77].

Nici vechii săi tovarăși Alexandru Drăghici și Leonte Răutu nu l-au cruțat pe Miron Constantinescu. În cadrul intervenției sale, Alexandru Drăghici a insistat asupra legăturii organice existente între acțiunile fracționiste și antipartinice ale deviatorilor din 1952 și ale lui Chișinevschi și Constantinescu din 1956. Iar meritul pentru înfrângerea acestor tendințe centrifuge îi revenea, conform celor declarate de Drăghici, exclusiv lui Gheorghiu-Dej: *„meritul principal revine tovarășului Gheorghiu-Dej. El a salvat partidul nostru de trei ori până acum. Prima dată l-a salvat de acțiunea nefastă și criminală a lui Foriș, dând în același timp și ducând la actul de la 23 August. L-a salvat în 1952 de banda de fracționiști în frunte cu Ana Pauker și l-a salvat în 1956, atunci când Miron Constantinescu și Chișinevschi, urmașii grupului fracționist în conducerea partidului nostru, începuseră atacul“*[78]. Acest elogiu la adresa lui Gheorghiu-Dej era în contradicție totală cu principiul pe care Plenara Comitetului Central îl condamna cu atâta bigotism: acela al *cultului personalității*. Dar cine mai era atent la nuanțe?

Intervenția lui Leonte Răutu a fost cum altfel decât dezlănțuită. Ca și Nicolae Ceaușescu, Leonte Răutu își făcuse bine temele. A căutat cu migală amănunte și detalii din trecutul și activitatea lui Miron. Nu i-a mai condamnat gesturi din trecutul îndepărtat, ci scrieri și legături pe care le avusese în ultimul deceniu. De pildă, a menționat două articole semnate de Miron Constantinescu în toamna anului 1944 în *Scânteia*. Unul era închinat Anei Pauker[79], celălalt lui Vasile Luca[80]. Același intrigant Leonte Răutu a găsit inoportun și inadecvat și gestul lui Constantinescu de a semna o broșură cu numele de Constantinescu-Murgoci[81]. Chestiunea era gravă din două motive, credea Răutu: în primul rând, schimbarea numelui fusese făcută fără știrea și consimțământul partidului – un lucru care era, se pare, de o gravitate extremă; în al doilea rând, gestul lui Constantinescu trăda o înfumurare mic-burgheză, în totală contradicție cu perceptele și calitatea de membru de partid – *„se împăuna și se împăunează foarte mult cu calitatea lui de intelectual, așa, neam de neam, că la un moment dat* [...] *și-a schimbat numele, ca să sublinieze această calitate“*[82]. Însă, mai mult decât orice, pe Răutu îl duruse altceva – portretul deloc apreciativ pe care Petru Dumitriu i-l schițase în *Ne întâlnim la Judecata de*

Apoi[83]. Romanul lui Petru Dumitriu tocmai ce apăruse în Occident, în Franța. Se poate că Leonte Răutu să îl fi citit cu mare atenție. Dincolo de numele fictive, personajele erau reale. Așa cum și întâmplările erau reale. Răutu era, de altfel, unul dintre protagoniștii romanului[84]. L-ar fi deranjat caracterizarea malițioasă a lui Dumitriu, însă cel mai mult l-a durut portretul apreciativ al lui Miron Constantinescu[85]. Răutu nu s-a sfiit să o declare răspicat în cadrul Plenarei. De altfel, asocierea dintre Constantinescu și „transfugul" Petru Dumitriu nu putea decât să îi aducă deservicii primului:

„Trebuie să spun cine-l agrea pe Miron Constantinescu? Îl agreau cu prioritate în domeniul acesta, al literelor, al artei, științei, tocmai acele elemente predispuse și în așteptarea liberalizării regimului la care s-a referit tov. Gheorghiu-Dej. Nu este deloc întâmplător că într-un roman al transfugului acesta, Petre [sic!] *Dumitriu, există o singură figură, de fapt e conducător comunist, la chip este un om înalt, cu un cap mare, cu plete de leu și care la 24 februarie, de pe treptele tribunei, vorbește poporului jos. Este Miron Constantinescu* [...]. *Uite, asemenea oameni, asemenea elemente l-au agreat pe Miron Constantinescu, pentru că simțeau o afinitate, pentru că lui Miron Constantinescu îi plăcea să cocheteze, susținând că el nu e așa rigid cum sunt ceilalți, cum este conducerea partidului, că el este mai larg, mai înțelegător. Lucrul acestea nu-l dicuta cu elementele partinice din sectorul respectiv, ci tocmai cu elementele periferice, elementele păcătoase, care căutau, care dibuiau un semn de cotitură spre «destalinizare» și liberalizare în sectorul acesta"*[86].

De la prezidiu, Gheorghiu-Dej asculta amuzat această tiradă de invective. Îi plăcea teribil modul în care se desfășuraseră lucrările ședinței plenare. Peste câteva zile, în cadrul unei ședințe a Biroului Politic, avea să declare satisfăcut: *„Este foarte frumos. Este poate cea mai frumoasă plenară"*[87]. În cadrul aceleiași ședințe, Gheorghiu-Dej a insistat pentru publicarea *in extenso* a discuțiilor și a dezbaterilor din cadrul Plenarei. Nu mai era nevoie ca detaliile *intime* ale partidului să fie păstrate sub obroc. *„Să nu ne jenăm. Așa s-au petrecut lucrurile, acesta este adevărul istoric"*[88], avea să declare apodictic Gheorghiu-Dej. Adevărul e că, odată cu *Plenara* din 1961, epoca Dej își scrisese deja istoria.

Constantinescu a primit noua lovitură cu o seninătate solemnă. În luna decembrie, paginile *Scânteii* erau invadate de cuvântările din cadrul *Plenarei*, care îl acuzau de cele mai abjecte „crime". La sfârșitul aceleiași luni, partidul aniversa al treisprezecelea an al Republicii. Prilej pentru Constantinescu să îi scrie din nou lui Gheorghiu-Dej, cu o naturalețe care părea să nu țină cont de *furtuna* declanșată de dezbaterile din ședința plenară. Câtă vreme trecuse numai de când Constantinescu îi solicitase pentru prima dată acea audiență. Dacă la început cererile au fost mai intense, în timp ele s-au mai împuținat. Însă nu aveau să se oprească niciodată: *„Cu prilejul aniversării proclamării Republicii Populare Române și cu ocazia Anului Nou 1962 vă felicit și vă urez noi succese în munca de desăvârșire a construirii socialismului în țara noastră. Permiteți-mi să nădăjduiesc că voi obține în anul care începe audiența pe care nu am putut-o avea în anul ce a trecut. Cele mai bune urări, Miron Constantinescu"*[89].

În urma Plenarei din decembrie 1961, loviturile pe care le primea Miron Constantinescu continuau într-o succesiune ameţitoare. În martie 1962, Consiliul de Stat al Republicii Populare Române a trecut la o reconsiderare a statutului multora dintre membrii partidului căzuţi în dizgraţie. Decretul nr. 253/31 martie 1962 stipula prin articolul unic: *„În temeiul articolului 24 din regulamentul privitor la distincţiile care se conferă de către Consiliul de Stat al Republicii Populare Române, se retrag distincţiunile acordate următorilor“*[90]. Urma o listă de treizeci şi una de persoane cărora urma să li se retragă titlurile şi medaliile primite anterior şi beneficiile implicite. Lui Miron Constantinescu îi erau retrase *Ordinul „Steaua RPR“*, clasa I, care îi fusese conferit prin Decretul nr. 863/8 mai 1948, şi *Ordinul „Apărarea Patriei“*, clasa I, conferit prin Decretul nr. 873/20 august 1949[91]. Mai gravă era situaţia lui Iosif Chişinevschi, căruia îi erau retrase, pe lângă ordinele retrase şi lui Miron Constantinescu, altele două: titlul de *„Erou al muncii socialiste“*, conferit prin Decretul nr. 566/10 decembrie 1955, şi *Ordinul Muncii*, clasa I, conferit prin Decretul nr. 2165/29 decembrie 1948[92]. Situaţia lui Chişinevschi era oricum mai delicată. Grav bolnav, acesta fusese şi el trimis la „munca de jos“, lucrând ca director la Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii“. A decedat în 1962[93].

În anii următori Miron Constantinescu i-a scris mai rar lui Gheorghiu-Dej, de fiecare dată însă într-o manieră umilă şi supusă. De Anul Nou 1963, îl informa pe Gheorghiu-Dej despre sarcina pe care o primise din partea Direcţiei de Propagandă a CC al PMR – aceea de a redacta un volum referitor la Unirea din 1918, dar şi de definitivarea volumului al III-lea al sintezei de istorie a Transilvaniei. În legătură cu acest ultim volum, Constantinescu insista să fie prezentat ca machetă cu prilejul aniversării a 30 de ani de la grevele de la Atelierele CFR Griviţa[94]. În final, Miron Constantinescu nu i-a mai cerut în schimb o audienţă. Cel puţin nu direct. E foarte probabil ca cea solicitată cu un an în urmă să nu fi fost aprobată. L-a informat însă pe Dej că îi stă la dispoziţie oricând: *„Dacă veţi dori unele informaţii suplimentare asupra Unirii din 1918 vă stau la dispoziţie. Cu prilejul noului an 1963 multă sănătate şi fericire, Miron Constantinescu“*[95]. Peste nici o lună, Constantinescu a avut ocazia să îşi îndeplinească promisiunea făcută în ajunul noului an. În ianuarie, îi trimitea lui Gheorghiu-Dej macheta volumului, care era gata pentru a fi lansat cu ocazia aniversării din februarie[96].

Zelul cu care Constantinescu îşi îndeplinea îndatoririle nu a trecut, în cele din urmă, neobservat, amănunt care este evidenţiat de discuţiile purtate în cadrul unei şedinţe a Biroului Politic din 18 aprilie 1964. Unul dintre punctele de pe ordinea de zi a şedinţei era *„folosirea lui Miron Constantinescu în probleme istorice“*[97]. Discuţiile dintre membrii Biroului Politic au vizat modul în care Miron Constantinescu îşi putea îndeplini mai eficient sarcinile sale – de a *„îndruma şi controla activitatea istoricilor pe linie de partid“*. Din discuţiile purtate reiese faptul să Miron fusese deja folosit de către conducerea de partid pentru controlarea unor lucrări ştiinţifice, urmărind să studieze corectitudinea acestora din punct de vedere ideologic[98]. Atitudinea sa „corectă“ şi râvna cu

care își îndeplinea sarcinile ce îi erau trasate promiteau chiar o „reabilitare" a deviaționistului din 1957 – Petre Borilă sublinia acest fapt, dând să se înțeleagă că partidul era dispus să îi mai acorde o șansă acestuia: *„Dacă lucrează de fapt, de ce nu facem o formalitate să-l numim într-o muncă sau aici sau dincolo. Cât timp îi trebuie unui om care lucrează bine să se reabiliteze? Dacă într-adevăr el s-a îmbunătățit din toate punctele de vedere de ce să nu-i dăm una din aceste funcții"*[99].

Funcții mărunte

Cariera lui Miron Constantinescu s-a înscris pe o pantă descendentă ulterior momentului 1957, în raport cu prestigiul pe care și-l câștigase ca membru de seamă al nomenclaturii comuniste. Am văzut, în decursul capitolului de față, povestea căderii sale graduale către o stare de „mizerie" socială. Îndepărtarea din funcțiile pe care le ocupa în cadrul structurilor de conducere ale partidului a fost dublată și de o degradare profesională. După 1957, Miron Constantinescu a ocupat, succesiv, funcții mărunte: director al Institutului de Cercetări Economice al Academiei RPR (1957–1958)[100]; director al Institutului de Istorie a Partidului (1958); șef de secție la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" (1962–1965)[101]; profesor de istorie la Institutul de Perfecționare a Cadrelor Didactice București (1962–1965)[102].

Această perioadă de „degradare profesională" a avut însă un efect pozitiv asupra carierei intelectuale a lui Miron Constantinescu. Blocându-i-se căile de revenire într-o funcție importantă în cadrul partidului, lui Constantinescu nu-i mai rămăsese decât soluția „devenirii intelectuale". Astfel, el și-a îndreptat atenția către pasiunile din tinerețe – istoria și sociologia.

Încă înainte de a fi exclus din partid, îl regăsim pe Miron Constantinescu, în calitatea sa de Ministru al Învățământului, prezidând o ședință a colectivului de istorici care era însărcinat cu redactarea tratatului de *Istorie a României* – sarcină trasată de al II-lea Congres al PMR (1955)[103]. Deși intervențiile sale în cadrul discuțiilor au vizat, în special, aspectele administrative ale demersului, momentul este edificator din prisma unei imagini pe care Miron Constantinescu va reuși să și-o clădească în viitorul mai mult sau mai puțin apropiat – aceea de ideolog, coordonator și cenzor a tot ceea ce însemna producția științifică în domeniul științelor sociale – îndeosebi în ceea ce privește istoria și sociologia.

Demis din funcția de ministru al învățământului, Miron Constantinescu era trimis la „munca de jos". Din 1957, el a ocupat o funcție modestă în raport cu statutul său anterior, dar nicidecum neînsemnată – director al Institutului de Cercetări Economice al Academiei RPR[104]. Din 1958, el trece la alt institut din subordinea Academiei, la Institutul de Istorie „N. Iorga", unde a ocupat funcția de șef al Secției de istorie modernă și contemporană. În mod fericit,

despre perioada petrecută la Institutul „N. Iorga“ avem o sumă de informații, cuprinse în două lucrări memorialistice a doi istorici dintre cei care i-au fost colegi în acea perioadă: Florin Constantiniu[105] și Apostol Stan[106].

Poate nu e un lucru curios, însă ambele relatări sunt în multe privințe similare. Ceea ce ar trebui să reținem este faptul că Miron Constantinescu își păstrase multe dintre „obiceiurile“ pentru care fusese detestat de subordonați și în trecut. Apostol Stan își amintește că acesta se comporta în cadrul secției ca într-o *„seniorie feudală“*. Același Constantinescu era acuzabil și din punctul de vedere al metodelor sale de lucru:

„Miron Constantinescu credea că putea dispune de timpul lor (al colaboratorilor săi – n.n., Ș.B.*) ca la CC al PCR, când, la comandă, subalternii amânau lucrările la care erau deja angajați, fără termene de predare“*.

Stilul său de muncă era considerat a fi „birocratic“, angajând pentru rezolvarea unor sarcini simple numeroși subordonați:

„pentru colaționarea [...] *unui text dactilografiat în zece exemplare, el angaja în juru-i o veritabilă ședință. Fiecăreia din cele zece persoane chemate să-l ajute îi distribuia câte un exemplar pe care trebuia să transcrie corecturile, observațiile sau eventualele adăugiri făcute de însuși autorul textului, Miron Constantinescu. Era vorba despre o risipă enormă de timp și de energie, provocate pe marginea unui text care, pentru corectură, necesita munca a cel mult două persoane“*[107].

Alte amănunte, care poate pentru un ochi neavizat ar părea neinteresante, enumerate și de Apostol Stan, și de Florin Constantiniu, ne indică faptul că experiența „căderii“ nu influențase absolut deloc felul de a fi al lui Miron Constantinescu. Se pare că acesta ar fi rămas la fel de ambițios, vizând în permanență accederea într-o funcție superioară, dar și la fel de orgolios, ținând seama de unele refuzuri la adresa sa, sau de unele remarci poate nevinovate. Florin Constantiniu își amintea că în preajma Congresului Internațional de Științe Istorice de la Viena (29 august – 5 septembrie 1965), Nicolae Ceaușescu i-ar fi convocat pe membrii delegației pentru stabilirea poziției românești în mai multe probleme. Atunci, Andrei Oțetea și-ar fi exprimat nedumerirea față de prezența lui Miron Constantinescu în cadrul delegației, motivând că acesta nu ar fi istoric. O greșeală (?) pe care Miron nu i-o va ierta niciodată lui Oțetea, ne spune Constantiniu[108]. De altfel, conflictul dintre cei doi se pare că izbucnise practic odată cu venirea lui Constantinescu în cadrul Institutului. Miron nu își pierduse nimic din apetitul său de carierist, iar demonul puterii nu îl părăsise în ciuda umilinței la care îl supusese Gheorghiu-Dej nu cu mult timp în urmă. Astfel, el viza ocuparea unei funcții mai importante decât cea de șef de secție, visând la demnitatea de director-adjunct. Revenind însă la orgoliul atât de fragil al lui Constantinescu, e demn de menționat și un alt episod edificator. Se pare că Miron Constantinescu ar fi fost extrem de deranjat și de refuzul lui Apostol Stan de a deveni unul dintre colaboratorii săi apropiați. Atitudinea lui Stan se pare că l-a iritat peste măsură pe Miron, care nu a uitat afrontul și i-a creat după aceea destule neplăceri tânărului, pe atunci, istoric Stan[109].

PARTEA A IV-A

Reabilitarea și... imposibila reîntoarcere (1965–1974)

CAPITOLUL ȘAISPREZECE

Lungul drum către reabilitarea politică

În data de 13 ianuarie 1953, editorialul cotidianului sovietic *Pravda* anunța punerea sub acuzare a mai mulți reputați medici, acuzați de complot și tentativă de asasinat împotriva unor înalți demnitari sovietici. Detaliile sinistrei întâmplări, rămasă în istorie sub numele de *Afacerea „Halatelor Albe"*[1], aveau să iasă la iveală mult mai repede decât ar fi trebuit. Moartea liderului de la Kremlin (5 martie 1953) a împiedicat un ultim val stalinist de epurări violente. La nici o lună după decesul lui Stalin, prin intermediul unei scrisori adresate Prezidiului Comitetului Central al PCUS, fostul fidel tovarăș al acestuia, Lavrenti Beria[2], expunea colegilor săi din conducerea partidului adevărata poveste din spatele afacerii, denunțând plăsmuirile care fuseseră vehiculate până atunci și cerând eliberarea și *„reabilitarea totală"* a celor învinuiți[3]. Câteva zile mai târziu, în 4 aprilie 1953, *Pravda* publica o notă informativă din partea Ministerului de Interne, în care se specifica faptul că medicii inculpați fuseseră *reabilitați* complet de acuzațiile de sabotaj, terorism și spionaj și că, în conformitate cu articolul 4, alineatul 5 al Codului de procedură penală al RSFSR, urmau să fie eliberați din detenție[4]. E momentul în care termenul *reabilitare* – bizar, tehnic, cu o semnificație, totuși, misterioasă – își făcea apariția în cadrul discursului public[5]. În acel moment, în Uniunea Sovietică, termenul de reabilitare nu avea nici o însemnătate din punct de vedere juridic și ținea mai degrabă de cutumele partidului. Deși comunicatul din *Pravda* lăsa să se înțeleagă că învinuiților din dosarul „Halatelor Albe" urma să li se revizuiască cazul, această acțiune nu era o consecință *de jure* a reabilitării enunțate de comunicatul Ministerului de Interne, ci se referea la parcurgerea unor proceduri legale specifice.

Reabilitarea politică a devenit o realitate curentă în epoca poststalinistă. Termenul nu avea o încărcătură neapărat juridică, reprezentând mai degrabă o realitate specifică normelor nescrise de funcționare ale partidului. Termenul a ajuns să reprezinte astfel un slogan politic care marca începutul unei epoci noi și despărțirea ritualică de un trecut plin de întuneric. *Reabilitarea* se referea și la justețea revenirii asupra erorilor trecutului. În aceste condiții,

termenul era cât se poate de ambiguu. Dat fiind că reabilitarea era o formă fără fond, nu era clar modul în care ar urma să se producă aceasta și nici nu se ofereau răspunsuri la întrebări firești. Nu se știa, spre exemplu, dacă reabilitatul urma să beneficieze de o recunoaștere oficială și publică a nedreptăților pe care le suferise? Nu se știa nici dacă putea reabilitatul să pretindă compensații? Și nici dacă urma el să fie reinstituit în funcțiile pe care le deținuse în trecut? În fine, e greu de estimat și cât va fi avut de suferit imaginea celui aruncat în dizgrație, delegitimată de căderea din trecut, și în ce măsură reabilitarea putea să șteargă acel stigmat? Reabilitarea politică, așa cum apare și se dezvoltă ea ca realitate și concept în universul comunist, era consubstanțială *epurării* de tip sovietic.

Pentru a înțelege mai bine avatarurile *căderilor* specifice regimurilor totalitare comuniste, ar trebui să enumerăm motivele care ar provoca astfel de situații. Pe de o parte, epurarea putea fi programatică și non-violentă. E cazul campaniei de verificare a membrilor de partid din Uniunea Sovietică din 1929, sau al campaniilor similare din țările Blocului Sovietic de la sfârșitul deceniului al cincilea al secolului trecut[6]. În România, campania de verificare a membrilor de partid, desfășurată de-a lungul unui an și jumătate, între 1948 și 1950, a dus la epurarea a aproximativ 20% din efectivele partidului[7]. Dincolo de aceste acțiuni care erau percepute ca necesități de ordin profilactic, au existat în istoria partidelor comuniste și episoade violente de conflicte intestine care duceau adesea la epurări nominale. De cele mai multe ori, aceste conflicte sfârșeau tragic. Sunt cunoscute cazurile Ștefan Foriș, Lucrețiu Pătrășcanu sau Ana Pauker – Vasile Luca. Rareori, cel căzut în dizgrație sfârșea acceptabil. Rațiunile unor astfel de soluții extreme rezidă în caracterul aproape ritualic pe care îl căpătă *căderea*. O caracteristică esențială a *căderii* este că acestea trebuiau să fie răsunătoare. Astfel, aceasta surveanea în urma unor conflicte ce izbucneau aparent spontan. De aceea, de cele mai multe ori, *căderile* erau precedate de o situație de criză care sugera practic *Haosul* mitologic. Episodul nu era nimic altceva decât o punere în scenă abil regizată. În realitate, lucrurile erau cât se poate de organizate. Documentele „incriminatoare" erau din timp și cu grijă strânse. Se pregătea un întreg *rechizitoriu*. Scopul conflictului provocat era acela de a crea o situație tensionată, în urma căreia, prin măsurile care erau adoptate, liniștea și ordinea erau repuse în drepturi. Cel mai adesea, rolul restabilirii ordinii revenea unui personaj providențial. Se crea astfel un clivaj simbolic extrem de util propagandei între un trecut înnegurat și viitorul care apărea, din acel punct încolo, luminos. *Conflictul* avea și alte scopuri. Pe de o parte, oferea alibiuri pentru măsurile luate împotriva epuratului/epuraților. Adesea, *căderile* erau dublate de acțiuni care aveau scopul de a-l umili pe cel căzut în dizgrație. Acestea contribuiau la decăderea simbolică a celui epurat și urmăreau anularea legitimității acestuia. În cazul regimurilor comuniste, umilințele însemnau adesea anularea privilegiilor și decăderea socială și profesională. Pe de altă parte însă, *conflictul* funcționa și

în avantajul celui care avea de câștigat de pe urma acestuia, întrucât oferea prilejul fie al legitimării, fie al unei relegitimări.

În universul regimurilor comuniste, căderea era urmată și de un *exil simbolic*, care îmbrăca mai multe forme. În primul rând, putea fi vorba despre o relocare în adevăratul sens al cuvântului. Nu sunt puține exemplele celor care, odată căzuți în dizgrație, au fost nevoiți să își părăsească locuințele căpătate în virtutea statutului lor anterior. Adesea, în cazul Partidului Comunist/Muncitoresc Român, căderea era urmată și de părăsirea *Olimpului Roșu* – Cartierul Primăverii[8], locul unde numai cel *aleși* puteau viețui. *Exilul* se putea referi și la plecarea simbolică din rândurile privilegiaților, la decăderea socială și profesională. De asemenea, *căderea* era și o anatemă aruncată asupra întregului anturaj al celui decăzut. Soția, copiii, rudele sau prietenii apropiați putea fi lesne afectați de o astfel de situație, aceștia pierzându-și la rândul lor din privilegiile de care beneficiaseră anterior. Nu în ultimul rând, aceștia erau nevoiți să poarte același stigmat ca al celui căzut.

Având în vedere toate elementele discutate mai sus, putem expune câteva remarci conclusive. În primul rând, decăderea politică în regimurile totalitare de tip comunist era un fenomen ritualic și plin de semnificații și simboluri. Partidul, imaginat ca o sectă, nu admitea greșeala, fie ea reală ori închipuită. Pierderea statutului de membru de partid sau simpla înlăturare din eșaloanele superioare ale acestuia atrăgeau după sine o sumă de dezavantaje cu consecințe grave asupra statutului social și profesional al celui căzut în dizgrație. E important de precizat și că, aproape întotdeauna, decăderea era *ireversibilă* în contextul în care puterea era deținută de cel care își instaurase „domnia" în virtutea și (și) prin intermediul delegitimării celui căzut. În asemenea circumstanțe specifice, reabilitarea era *imposibilă*, mai ales pentru că acest proces ar fi știrbit din legitimitatea conducătorului, care admitea astfel o „greșeală" din trecut. Lucrurile se schimbau însă în contextul în care survenea un deces.

Un deces și... o sumă de oportunități

24 martie 1965. Ceasul din turnul Gării de Nord bătea de două ori, vestind cele două sferturi care trecuseră peste ora 14:00. La un semn, sirenele au început să șuiere strident. În câteva secunde, Republica Populară avea să „încremenească": o mașină se oprea în mijlocul pieței din fața Gării de Nord, asemeni tuturor celorlalte de pe bulevardele Bucureștilor; pe magistralele feroviare, garniturile de tren îl cinsteau pe „cel dintâi ceferist al țării", zăbovind o clipă din goana lor; în fabrici, războaiele de țesut sau strungurile își întrerupeau vuietul sacadat; la fel se întâmpla cu mașinile agricole pe întreg cuprinsul țării. Dar nimic din toate acestea nu impresiona precum spectacolul pe care îl ofereau oamenii: toți rămăseseră muți, acolo unde îi găsise clipa. Și aproape nimeni nu îndrăznea să se miște – cu gesturi stângace, și vizibil

timorat, un muncitor își descoperea capul; la fel de șovăielnic, o bătrână păstra momentul de reculegere în dreptul unei fântâni, neștiind dacă ceea ce face e firesc sau necuviincios. Pe întreg cuprinsul României, totul avea să rămână într-o prosternare funestă timp de trei minute[9].

În scurtă vreme, istoria avea să își reia cursul firesc. În Parcul Libertății, la Mausoleul din Dealul Filaretului, trupul îmbălsămat al lui Gheorghiu-Dej era depus în rotonda „Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism". Era așezat alături de Petru Groza, acolo unde numai Constantin Parhon va mai ajunge, patru ani mai târziu.

Ceremonia *meeting*-ului de doliu începuse încă din dimineața respectivă, în Piața din fața Palatului Consiliului de Stat. Trecuseră cinci zile de la moartea lui Gheorghiu-Dej, vreme în care „greii" partidului zăboviră la căpătâiul acestuia – fiind de „gardă la catafalc". Se spune că de-a lungul celor patru zile – cât trupul lui Dej fusese depus în holul Palatului Consiliului de Stat – un milion de oameni păsiseră pe la căpătâiul acestuia – din curiozitate, din obligație, sau poate pentru că doreau să îi aducă în ultim omagiu. Mulți purtau doliu, alții suspinau. Destui au fost și cei care au plâns de-adevăratelea.

În dimineața zilei de 24 martie, sicriul cu trupul neînsuflețit al fostului secretar general era depus pe o estradă, în Piața Palatului Consiliului de Stat. Au luat cuvântul atunci mai toți „greii" partidului, însă Nicolae Ceaușescu a fost cel însărcinat să își ia adio, în numele Partidului și al Republicii, de la cel care îi „păstorise" vreme de două decenii: *„Vom cinsti memoria ta, dragă tovarășe Gheorghiu, întărind continuu unitatea și forța de luptă a partidului, unitatea întregului popor în jurul partidului și al* [sic!] *Comitetului său Central. Vom înzeci eforturile și vom munci cu abnegație pentru înfăptuirea neabătută a liniei generale a partidului. Vom închina întreaga noastră viață cauzei fericirii poporului, ridicării patriei pe culmile socialismului și comunismului. Vom lupta cu și mai mare hotărâre pentru triumful cauzei păcii, prieteniei între popoare, a unității mișcării comuniste și muncitorești internaționale. Adio, scump tovarăș și prieten..."*[10] Cortegiul a pornit apoi alene, către Parcul Libertății. Sicriul era purtat pe un afet de tun. În urma lui, pășea familia, membrii conducerii partidului, zecile de reprezentanți ai delegațiilor partidelor frățești (printre care Todor Jivkov sau Ciu Enlai), și zeci de mii de oameni.

În februarie 1965, Gheorghe Gheorghiu-Dej participa la conferința la vârf a Tratatului de la Varșovia, ținută în Polonia. Întors la București, în urma unui control medical, lui Dej îi este depistat un cancer care avea să îi fie fatal. Secretarul general al Partidului Muncitoresc Român s-a stins din viață o lună mai târziu, pe data de 19 martie 1965, după o evoluție extrem de rapidă a bolii. În legătură cu moartea lui Gheorghiu-Dej s-au vehiculat mai multe ipoteze fanteziste. Un lucru este cert, și anume că un control medical complet realizat în toamna lui 1964 nu depistase cancerul care avea să îi aducă sfârșitul[11]. Acest fapt nu a reușit decât să amplifice semnele de întrebare legate de moartea neașteptată a liderului PMR.

Unul dintre fidelii lui Dej și poate cel mai apropiat colaborator al său, Gheorghe Apostol, contabiliza în memoriile sale cauzele care, în opinia lui, ar fi grăbit decesul lui Dej. Dincolo de afirmația oarecum hazardată referitoare la o posibilă iradiere a secretarului general al partidului pe când acesta se afla la consfătuirea din Polonia, Apostol susține că Gheorghiu-Dej era deja grav bolnav înainte de a pleca la Varșovia și că o cauză importantă care i-ar fi grăbit sfârșitul ar fi reprezentat-o condițiile deplorabile în care Dej ar fi fost cazat în Polonia: *„Am aflat de la șeful însoțitorilor lui Dej că în timpul participării delegației române la întâlnirea Tratatului de la Varșovia, Dej a fost cazat într-o școală cu dușumelele aproape negre de petrol și fără căldură și că în aceste condiții Dej a fost iradiat“*[12].

O altă cauză a morții ar fi fost, în opinia aceluiași Apostol, o mică bucată de uraniu din prima șarjă produsă de România, după desființarea Sovrom „Kuarțit“, pe care Chivu Stoica i-ar fi adus-o lui Dej ambalată într-o cutie de sticlă transparentă[13]. Povestea unei „bucăți de uraniu“ care s-ar fi aflat în biroul lui Dej apare consemnată și în memoriile lui Paul Sfetcu, care îl „învinuiește“ însă pe Miron Constantinescu de aducerea ei[14].

Lăsând însă la o parte aceste supoziții care țin mai degrabă de ficțiune, știm sigur că boala lui Gheorghiu-Dej a avansat într-un ritm accelerat. Nici intervenția unei echipe de medici specialiști din Franța nu a putut schimba soarta secretarului general[15]. Verdictul acestora, după un consult amănunțit, a confirmat diagnosticul dat de către doctorul personal al lui Dej, Leon Bercu[16]: cancer la plămâni.

Succesiunea

Discuții ample s-au purtat în literatura de specialitate în legătură cu succesiunea la conducerea partidului după decesul lui Dej. E un lucru aproape unanim acceptat faptul că evoluția rapidă a bolii nu i-a permis lui Dej să desemneze un succesor[17]. Apostol putea totuși fi preferatul lui Dej, date fiind bunele relații dintre cei doi[18]. Există mărturii care indică faptul că Gheorghiu-Dej și-ar fi exprimat „opțiunea“ pentru Gheorghe Apostol. Atât Maurer, cât și Bârlădeanu își amintesc că „dorința“ lui Gheorghiu-Dej ar fi fost adusă și la cunoștința Biroului Politic, cu câteva zile înainte de decesul secretarului general. Atunci s-ar fi opus Ceaușescu și Drăghici. Primul nejustificându-și gestul, cel de-al doilea pretextând că ar fi mai bine ca o asemenea decizie să fie luată după decesul lui Dej și nu înainte[19]. Toți ceilalți nu au avut vreun comentariu de făcut, acceptând poziția lui Alexandru Drăghici. Ar trebui, în acest moment, să semnalăm și lipsa de curaj a membrilor Biroului Politic care parcă ezitau în legătură cu discutarea acestei probleme[20].

Trebuie avute în vedere și premisele care au influențat succesiunea de la vârful partidului din 1965. În primul rând, Biroul Politic se afla în fața unei

premiere. Era pentru prima dată când trebuia să ia o decizie majoră. Retragerea trupelor sovietice din România, dar mai ales respingerea explicită a imixtiunii Kremlinului în treburile românești, prin celebra „declarație de independență"[21] au reprezentat condițiile unei situații fără precedent: șeful trebuia ales, și nu numit de către Moscova. În acest context, decizia a aparținut membrilor Biroului Politic care, la propunerea lui Ion Gheorghe Maurer, l-au „înscăunat" pe tânărul Nicolae Ceaușescu.

Care erau alternativele Biroului Politic. E clar că moartea lui Gheorghiu-Dej lăsase un gol destul de mare la vârful partidului. Dintre locotenenții lui, nimeni nu putea emite pretenții clare și explicite la poziția lui Dej. Relația care se dezvoltase între acesta din urmă și fidelii săi era una clientelară, care avea la bază supunerea oarbă față de opțiunile și voința secretarului general. În decursul celor două decenii cât s-a aflat la putere, Gheorghiu-Dej a lăsat să se înțeleagă că orice tentativă de „ieșire din cerc" era pasibilă de o pedeapsă gravă. O simțiseră pe pielea lor Ștefan Foriș, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Iosif Chișinevschi, Miron Constantinescu, Constantin Doncea și alții. Dar să îi analizăm pe rând pe posibilii succesori. Care, în opinia celor mai mulți, vor fi fost șase la număr: Apostol Gheorghe, Bodnăraș Emil, Ceaușescu Nicolae, Chivu Stoica, Drăghici Alexandru și Maurer Ion Gheorghe.

Gheorghe Apostol își câștigase capitalul politic în închisoare, unde „crescuse" în umbra lui Gheorghiu-Dej – fusese condamnat în 1937, fiind „internat administrativ" în Lagărul de la Târgu Jiu în anii celui de-al Doilea Război Mondial. După 1944, Apostol fusese însărcinat cu organizarea mișcării sindicale, fiind promovat în funcția de președinte al Confederației Generale a Muncii (1945). Tovarăș fidel al lui Gheorghiu-Dej, a promovat succesiv în structurile de conducere ale partidului: membru al Comitetului Central (1945), membru al Biroului Politic (1948), membru al Biroului Organizatoric (1950), membru al Secretariatului (1952) și prim-secretar al PMR (1954–1955)[22]. Numirea în fruntea partidului din 1954, deși o mișcare de „operetă", impusă de „noul curs" promovat de Moscova, îi adusese un capital politic nesperat. Episodul, privit retrospectiv, pare să sugereze o alegere clară a lui Gheorghiu-Dej în ceea ce privește un posibil succesor al său. Lucrurile nu stau însă întocmai. În primul rând, alegerea lui Apostol pare să se fi bazat pe alte considerente decât cele meritocratice. Mai degrabă, el fusese cel preferat întrucât reprezenta pericolul cel mai neînsemnat. Explicația e susținută și de îndepărtarea din Secretariat a celorlalți foști membri: Iosif Chișinevschi, Miron Constantinescu și Alexandru Moghioroș – care erau priviți cu mai multă suspiciune de către Gheorghiu-Dej. În al doilea rând, deși numit prim-secretar al PMR, lui Apostol nu i-au fost repartizate spre coordonare sectoarele cu adevărat importante ale Comitetului Central – „cadrele" sau Direcțiile Politice ale MAI și MFA. Acestea aveau să îi revină tânărului Nicolae Ceaușescu, proaspăt promovat și el, în 1954, în funcția de secretar al partidului. Tovarăș apropiat al lui Dej, cu destulă influență în rândul muncitorimii, lui Apostol îi lipsea fierul, dar mai ales ambiția. E posibil

ca el să fi fost preferatul lui Gheorghiu-Dej. Istoria avea să demonstreze însă că nu s-a putut ridica la înălțimea unei astfel de oportunități.

Emil Bodnăraș era un personaj cu o biografie sensibil diferită și cu un trecut plin de incertitudini și mistere. Fost ofițer în armata română (1925–1932), acesta dezertase, plecând în Uniunea Sovietică. S-a întors în România ca agent sovietic, fiind arestat în 1934 și condamnat la zece ani de temniță[23]. A fost închis la Doftana și Aiud, unde l-a întâlnit pe Gheorghiu-Dej. Între cei doi s-a legat o tovărășie trainică. După eliberarea din închisoare (1942), Emil Bodnăraș a acționat ca agent de influență al grupului din închisori – a dus la bun sfârșit „complotul" pus la cale de Gheorghiu-Dej, prin care Ștefan Foriș a fost înlăturat din fruntea partidului (aprilie 1944), concentrându-și ulterior eforturile și către organizarea evadării lui Gheorghiu-Dej din lagărul de la Târgu Jiu (august 1944)[24]. După 1945 a fost în permanență în structurile superioare de conducere ale partidului – membru al Comitetului Central (1945–1976), membru al Biroului Politic (1948–1965), membru al Prezidiului Permanent (1965–1974), membru al Comitetului Executiv (1956–1974), și al Comitetului Politic Executiv (1974–1976). Această longevitate în cadrul structurilor superioare de conducere ale partidului poate fi pusă și pe seama relațiilor bune pe care Bodnăraș le avea la Moscova[25]. De altfel, despre el se crede că rămăsese în solda sovieticilor și după 1944. E posibil ca Emil Bodnăraș să fi sperat la șefia partidului. Puține erau însă atuurile sale. În primul rând, legăturile dintre el și ceilalți tovarăși erau destul de formale. Dincolo de acest aspect, apropierea sa evidentă față de Moscova îl plasa într-o poziție dezavantajoasă. Nimeni din conducerea partidului nu i-ar fi susținut candidatura.

Chivu Stoica împărtășea soarta celuilalt tovarăș bun al lui Gheorghiu-Dej – Gheorghe Apostol. Membru al PCdR din 1931, Chivu Stoica a fost inculpat și condamnat în procesul grevelor de la Atelierele CFR Griviția (1933)[26]. Dintre cei care primiseră pedepsele mari, doar Dej și Chivu și-au ispășit sentințele în țară, nefiind incluși în lotul care avea să evadeze din închisoare în ianuarie 1935 prin mijlocirea Cominternului[27]. Cei doisprezece ani de temniță l-au îndreptățit pe acesta la ocuparea unor funcții importante după 1944. Protejat al lui Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica a avansat rapid în partid, consolidându-și poziția în urma epurărilor instrumentate de către secretarul general – membru al Comitetului Central (1945–1975), membru al Biroului Politic (1945–1948 și 1952–1965) și al Secretariatului (1961–1965)[28]. Chivu Stoica părea îndreptățit să spere la poziția lui Dej. La fel ca Apostol însă, el era lipsit de fler, charismă și viclenie.

Un candidat de un cu totul alt calibru era însă Alexandru Drăghici. Fost muncitor la Atelierele CFR Griviția, Alexandru Drăghici a aderat din convingere la structurile de partid, devenind membru al UTCdR (1933) și PCdR (1934). În 1935 a fost arestat, inculpat și condamnat în celebrul proces de la Craiova (1936), alături de alte nume „grele" ale partidului: Ana Pauker, Dimitrie Ganef, Alexandru Moghioroș sau Liuba Chișinevschi. Închis la Doftana, Caransebeș sau Târgu Jiu, Drăghici s-a apropiat de grupul de lideri comuniști din închisori[29].

După 1944 a avansat rapid în structurile de partid: membru al Comitetului Central (supleant între 1945–1948, cu drepturi depline între 1948–1968), și membru al Biroului Politic (1955–1965). Influența avea să și-o dobândească însă odată cu ocuparea portofoliului Afacerilor Interne (1952 și 1957–1965) sau al Securității Statului (1952–1957), după epurarea lui Teohari Georgescu. Limitat din punct de vedere intelectual, fanatic și inflexibil, Drăghici își descoperise menirea coordonând „teroarea" regimului lui Gheorghiu-Dej. Acesta din urmă i-a apreciat supunerea și lipsa de scrupule. La moartea lui Gheorghiu-Dej, Alexandru Drăghici era într-o poziție favorabilă și putea spera la putere.

Un alt presupus pretendent ar fi fost Ion Gheorghe Maurer, cu toate că biografia nu îl recomanda pentru funcția supremă în partid. Descendent al unei familii de condiție bună și absolvent de studii superioare, Maurer se apropiase de mișcarea comunistă ilegală, pledând în cauzele acestora. În 1944, Maurer a participat activ la organizarea și succesul operațiunii care a dus la evadarea lui Gheorghiu-Dej din lagărul de la Târgu Jiu[30]. A fost unul dintre apropiații lui Dej după 1945, ocupând funcții importante atât în structurile de partid – membru al Comitetului Central (1945–1955 și 1958–1974) și al Biroului Politic (1960–1965), și de stat – ministru al Afacerilor Externe (1957–1958), președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale (1958–1961) și președinte al Consiliului de Miniștri (1961–1974)[31]. Era însă diferit față de ceilalți lideri ai partidului, dacă ar fi să îi dăm crezare lui Silviu Brucan: *„Maurer a fost un tipic «tovarăș de drum» [...], era un tip patrician, cu o formație cosmopolită, total străin de viața de partid, și ca atare putea fi orice, numai lider de partid nu"*[32].

În fine, ar mai fi fost Nicolae Ceaușescu. Membru al partidului din ilegalitate, având la activ mai multe condamnări în anii 1930[33], Nicolae Ceaușescu urcase gradual treptele către putere, fiind ales membru al Comitetului Central (1945–1948 și 1952–1965), al Biroului Politic (1955–1965) și al Secretariatului (1954–1965). În ciuda a ceea ce mulți ar crede, în 1965 Nicolae Ceaușescu nu era un *outsider*. Ba chiar era într-o poziție favorabilă. Și-o clădise cu greu, în timp. În 1954, când Partidul Muncitoresc Român a admis câteva mutări semnificative la nivelul superior, mai degrabă de dragul principiului „conducerii colective", cu insistență adus în discuție de Moscova, tânărul Ceaușescu a făcut un pas important – din Comitetul Central, direct în Secretariat[34]. Ba mai mult, câteva zile mai târziu, o ședință a Biroului Politic a hotărât ca aceluiași Nicolae Ceaușescu să îi fie încredințate spre coordonare cele mai importante sectoare ale partidului[35]. În anii ce au urmat, poziția lui Nicolae Ceaușescu s-a consolidat exponențial.

Interesante sunt interpretările diverse care au fost vehiculate în legătură cu episodul succesiunii din 1965. În cele ce urmează, voi enumera câteva dintre acestea. Pavel Câmpeanu credea că Ion Gheorghe Maurer și Emil Bodnăraș nu au contat în ecuație. Primul datorită originii sale sociale, dar și a apartenenței etnice[36]: tatăl său era german, iar mama sa de origine franceză. Cel de-al doilea datorită trecutului său „dubios": dezertor din armata română, spion rus,

cetățean sovietic. Cât despre celelalte nume, Câmpeanu a tranșat discuția în mod ferm: Chivu Stoica, Alexandru Drăghici sau Gheorghe Apostol, cei mai apropiați colaboratori ai lui Gheorghiu-Dej, nu se evidențiau decât prin *„extrema modestie a capacității lor"*. În acest context, succesul lui Ceaușescu ar fi fost, într-o anumită măsură, previzibil[37].

Alexandru Bârlădeanu își reamintea și el contextul tulbure din jurul decesului lui Gheorghiu-Dej. În opinia acestuia, Nicolae Ceaușescu nu ar fi intrat la început în „cărțile" succesiunii, fiind în dizgrația lui Dej (!). În scurt timp însă, își amintește Bârlădeanu, s-ar fi conturat în cadrul Biroului Politic două tabere care și-au disputat întâietatea. Pe de o parte s-ar fi coalizat Apostol, Bodnăraș și Maurer, pe de altă parte Ceaușescu, Drăghici și Chivu Stoica. Balanța s-ar fi înclinat decisiv în momentul „trădării" lui Maurer. Decizia acestuia din urmă s-ar fi bazat pe credința că îl va putea controla în totalitate pe tânărul Nicolae Ceaușescu[38].

Ion Gheorghe Maurer avea, bineînțeles, o variantă proprie asupra evenimentelor din primăvara anului 1965. El aduce în discuție o variantă inedită care i-ar fi sugerat-o Gheorghiu-Dej personal. Maurer afirma că Dej i-ar fi propus chiar lui să îi succeadă în funcție, variantă pe care Maurer ar fi respins-o, motivându-și decizia prin faptul că el ar fi fost „primul român" din neamul său[39]. După refuzul lui Maurer, pe care Dej l-ar fi înțeles pe deplin, următorul pe lista secretarului general al partidului ar fi fost Apostol. După evitarea discutării problemei în cadrul Biroului Politic, pretextându-se că nu se cade să se abordeze acest aspect atâta timp cât Gheorghiu-Dej, deși grav bolnav, era încă în viață, în cursă ar fi rămas Nicolae Ceaușescu și Alexandru Drăghici. Maurer l-ar fi preferat pe primul dintre cei doi, întrucât Drăghici ar fi fost „omul rușilor"[40].

Thomas Kunze are mai multe cuvinte de laudă la adresa lui Nicolae Ceaușescu. Acesta îl caracteriza pe Ceaușescu ca fiind un *„profesionist al luptei pentru putere"*[41]. Raționamentul lui Kunze pare mult mai aproape de un „adevăr" pe care nu îl vom putea reconstitui probabil niciodată. Astfel, acesta a înțeles că Ceaușescu ar fi reușit să și-l atragă de partea sa pe Chivu Stoica, promițându-i președinția Consiliului de Stat. Maurer s-ar fi ocupat de alți doi posibili pretendenți la succesiune: Apostol și Drăghici. „Greii" Maurer, Bodnăraș și Chivu l-ar fi preferat pe Ceaușescu, considerând că acesta era varianta pe care ei o vor putea manipula cel mai ușor. Timpul avea să îi contrazică.

Succesiunea lui Dej avea să se desfășoare cu o rapiditate exemplară. Dacă ar fi să îi dăm crezare aceluiași Kunze, după constatarea decesului lui Dej, Nicolae Ceaușescu ar fi fost primul care s-ar fi aplecat și l-ar fi sărutat pe „fostul" secretar general al partidului, un gest simbolic prin care atrăgea atenția celor prezenți asupra întâietății pe care o revendica[42].

Moartea lui Gheorghiu-Dej a însemnat un moment important în cariera lui Miron Constantinescu. Trecuse aproape un deceniu de la îndepărtarea sa din „Olimpul" comunist. Și, chiar dacă unele discuții din cadrul Biroului Politic prevedeau parcă o „reabilitare" a lui, cu greu acesta ar fi putut să mai joace

un rol important în cercurile decizionale. Pentru a fi mai preciși, merită menționată o discuție purtată în cadrul Biroului Politic, într-o ședință din 8 mai 1964. Unul dintre punctele de pe ordinea de zi a ședinței era *„folosirea lui Miron Constantinescu în probleme istorice"*[43]. Practic, dialogul dintre membrii Biroului Politic a vizat modul în care Miron Constantinescu își putea îndeplini mai eficient sarcinile sale – de a *„îndruma și controla activitatea istoricilor pe linie de partid"*. Din discuțiile purtate reiese faptul să Miron fusese deja folosit de către conducerea de partid pentru controlarea unor lucrări științifice, urmărind să studieze corectitudinea acestora din punct de vedere ideologic[44]. Atitudinea sa „corectă" și râvna cu care își îndeplinea sarcinile ce îi erau trasate, promiteau chiar o „reabilitare" a deviaționistului din 1957 – Petre Borilă sublinia acest fapt, dând să se înțeleagă că partidul era dispus să îi mai acorde o șansă acestuia:

„Dacă lucrează de fapt, de ce nu facem o formalitate să-l numim într-o muncă sau aici sau dincolo. Cât timp îi trebuie unui om care lucrează bine să se reabiliteze? Dacă într-adevăr el s-a îmbunătățit din toate punctele de vedere, de ce să nu-i dăm una din aceste funcții"[45].

Însă, așa cum am menționat, „reabilitarea" de care vorbea Borilă nu presupunea o relegitimare a sa ca membru important al nomenclaturii. Poate că i-ar fi fost accesibile, în condițiile respective, anumite beneficii și poate un post ceva mai important în lumea științifică. Însă e greu de crezut că Miron Constantinescu ar mai fi reușit să facă pasul către Comitetul Central atâta timp cât la conducerea partidului s-ar fi aflat Gheorghiu-Dej.

Reabilitările din 1968. O nouă șansă

Pavel Câmpeanu susținea că Nicolae Ceaușescu acumulase o cantitate considerabilă de resentimente față de fostul dictator Gheorghiu-Dej, despre care credea că îl nedreptățise în trecut. Tot Câmpeanu realiza o scurtă inventariere a situațiilor în care Ceaușescu se prea poate să se fi simțit umilit de către Gheorghiu-Dej. Conform spuselor lui Câmpeanu, baza frustrărilor pe care le acumulase Nicolae Ceaușescu s-ar fi „cimentat" în perioada detenției la Caransebeș din anii războiului, când cei doi au petrecut poate cel mai mult timp împreună. După 1944, povestea ar fi continuat, Ceaușescu contabilizând momentele în care se simțise umilit de către Gheorghiu-Dej. În primul rând, Ceaușescu a fost foarte nemulțumit de întârzierea cu care a fost numit în fruntea UTC-ului, în condițiile în care el considera că acea funcție trebuie să îi revină fără discuții. Numirea tardivă a fost umbrită și de faptul că Ceaușescu nu a fost numit secretar general sau unic al UTC-ului, fiind instituit un Secretariat, din care mai făceau parte Ivanka Sarinski, Dumitru Baciu și Ady Ladislau. Ulterior, Ceaușescu ar mai fi primit o lovitură, când UTC-ul a fost desființat și înlocuit cu organizația Tineretul Progresist, în fruntea căreia a

fost numit Călin Popovici. O altă situație care l-ar fi nemulțumit pe Ceaușescu s-ar fi desfășurat cu prilejul Conferinței Naționale a PCR, din octombrie 1945. În conformitate cu ceea ce își amintea Pavel Câmpeanu, Ceaușescu ar fi fost ales atunci membru al Comitetului Central numai datorită faptului că celălalt cizmar care își depusese candidatura, Nicolae Goldberger, a ales să se autorecuze. Nu în ultimul rând, plasarea după 1948 în funcții „de mâna a treia sau a patra", ne spune Câmpeanu, ar fi contribuit la ansamblul de frustrări pe care Ceaușescu îl acumulase. Mai mult decât atât, Câmpeanu interpretează numirea lui Nicolae Ceaușescu în funcția de ministru-adjunct la Ministerul Agriculturii ca o nouă ofensă adusă acestuia. Acolo, Ceaușescu devenea subaltern al lui Vasile Vaida. Tot cizmar de profesie, Vaida condusese atelierul de cizmărie de la penitenciarul Caransebeș, acolo unde îi refuzase accesul tânărului Nicolae Ceaușescu[46].

Nu putem exclude din ecuația istoriei din 1968 aceste argumente ale lui Pavel Câmpeanu. Însă resorturile intime ale deciziei de a deschide un „dosar" Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu scopul de a șubrezi imaginea cvasimitologică a acestuia, vor fi fost și altele. Redeschiderea *cazurilor* Ștefan Foriș și Lucrețiu Pătrășcanu s-ar fi născut în mintea lui Nicolae Ceaușescu încă din momentul succesiunii de la vârful partidului. Comisia specială mandatată să reanalizeze cazurile respective și-a început activitatea încă din primăvara anului 1966[47]. Supervizarea operațiunii le-a fost atribuită lui Vasile Patilineț[48] și lui Grigore Răduică[49]. Din comisia specială formată din ordinul lui Nicolae Ceaușescu, și care nu fusese aprobată de forurile superioare de partid, mai făceau parte Teodor Vasiliu și Tănase Evghenie. Tuturor acestora li s-a cerut să păstreze conspirativitatea totală asupra anchetei în desfășurare. O cauză importantă care ar fi determinat demararea procesului reabilitărilor din 1968 ar fi constituit-o friabilitatea poziției lui Ceaușescu, încă vulnerabil în fața unui Birou Politic/Prezidiu Permanent ce putea fi perceput ca un pericol latent, populat de „grei" care ar fi putut încerca un *coup d'État*, care l-ar fi eliminat pe Ceaușescu din fruntea partidului[50]. În aceste condiții, neutralizarea puterii grupului care forma Biroul Politic/Prezidiul Permanent devenea o necesitate. Suprimarea *opoziției* grupului foștilor „locotenenți" ai lui Gheorghiu-Dej s-a realizat treptat. Ceaușescu a știut să „mute" de fiecare dată în disputa cu aceștia, îngrădindu-le, în timp, sferele de influență și acțiune. Pe unii dintre ei i-a scos efectiv la pensie – cazul lui Alexandru Moghioroș, care se afla într-o stare de sănătate destul de precară, de altfel. În mod paradoxal, ceilalți au fost marginalizați prin intermediul unor promovări, care dădeau impresia de *mai bine*, dar care în realitate restrângeau posibilitățile de ripostă. Astfel, Chivu Stoica a fost *promovat* ca secretar al Comitetului Central, pierzându-și însă funcția de președinte al Consiliului de Stat. Drăghici, în schimb, a fost scos din Secretariat și trimis ca vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Iar lui Gheorghe Apostol, care îndeplinea funcția de prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, Ceaușescu i-a propus să preia conducerea Uniunii Generale a Sindicatelor din România, o ofertă pe care obedientul Apostol nu o putea refuza[51].

Pe de altă parte, nu ar trebui neglijată din calcul nici presiunea „oamenilor noi" care își așteptau șansa: Ilie Verdeț, Paul Niculescu-Mizil, Virgil Trofin, Petru Lupu, Gheorghe Rădulescu ș.a.[52]. Pe toți aceștia și pe mulți alții, Ceaușescu i-a promovat în detrimentul „vechii gărzi", sporindu-și astfel influența la vârful partidului.

Dincolo de toate acestea, Nicolae Ceaușescu a luat în calcul și beneficiile pe care adoptarea unei asemenea poziții le presupunea. În primul rând, el ar fi distrus „mitul" lui Gheorghiu-Dej și ar fi apărut ca un *„restaurator și apărător al legalității socialiste și un avocat al democratizării"* în cadrul partidului[53]. Iar în fața țării, același Ceaușescu urma să apară ca un *„apărător al dreptului și al moralei"*[54].

În primăvara anului 1968, Nicolae Ceaușescu a decis înființarea și a unei comisii de partid, formată din Gheorghe Stoica, Vasile Patilineț, Nicolae Guină, Ion Popescu-Puțuri și Ion Stănescu[55]. Rolul acestei comisii era de a investiga abuzurile din trecut strângând mărturii ale unora dintre membrii cu state vechi în partid – dar mai ales ale celor care luaseră parte cumva la evenimentele respective. Și iată că lui Constantinescu i se ivise ocazia să pună punct dramei sale personale. Fiind convocat în data de 13 martie 1968 în fața comisiei de partid, lui Constantinescu i s-a cerut laconic: *„Avem sarcina din partea Prezidiului Permanent al CC al PCR să discutăm cu o serie de tovarăși pentru a elucida o serie de lucruri în legătură cu Pătrășcanu, Ana, Luca, Teohari. Referitor la aceasta ce ne poți spune?"*[56] Gheorghe Stoica, veteran al partidului și șef al respectivei comisii, știa foarte bine cu cine stă de vorbă. La rândul lui, Miron a înțeles imediat ce presupunea discuția, chiar dacă nu i se comunicase mare lucru.

Fără să clipească, Miron și-a început relatarea prin evocarea episodului unei vizite a lui Alexandru Voitinovici în biroul lui Gheorghiu-Dej. Din însărcinarea unor apropiați ai lui Pătrășcanu, Voitinovici ar fi cerut clemență lui Gheorghiu-Dej în numele acestuia. Întâmplarea se petrecea în primăvara lui 1954. Episodul nu poate fi pus sub semnul întrebării, fiind confirmat de către Alexandru Voitinovici însuși[57]. Numai că detaliile relatate de cei doi – de Constantinescu și Voitinovici – nu sunt tocmai similare. Deși nu acuza pe nimeni direct, Constantinescu schița cu tușe stridente portretul unui vinovat – Gheorghe Gheorghiu-Dej. Cel care, într-o astfel de situație, ar fi luat o decizie de unul singur – aceea de a respinge propunerea, fără a consulta organele statutare ale partidului[58]. Nici lui personal, cu toate că era de față și era la acea vreme membru al Secretariatului partidului, nu i se ceruse vreo părere, a continuat Constantinescu insinuant – amănunt de altfel veridic, confirmat de relatarea lui Voitinovici. La fel de perfid, și împăcat cu faptul că nimeni nu îl mai poate contrazice, Constantinescu a relatat și ce s-ar fi întâmplat după plecarea lui Voitinovici, când el l-ar fi sfătuit pe Dej să se mai gândească la propunerea respectivă. O sugestie de care Dej nu ar fi ținut cont, întrucât Constantinescu n-ar fi cunoscut *„toate lucrurile"*[59].

La fel de senin, Constantinescu a relatat și episodul când liderii de la București ar fi obținut *acordul* Moscovei în cazul Pătrășcanu[60]. Din nou, Constan-

tinescu și-a amintit doar secvențe, sau poate o realitate apropiată de ceea ce ar fi fost ideal să se întâmple din perspectivă personală. Misiunea de a preda la Moscova un dosar care cuprindea un rezumat al cazului Pătrășcanu, Constantinescu o prezenta ca pe un favor pe care i-l făcuse lui Gheorghiu-Dej. Povestea vizitei la Moscova este un subiect încă nelămurit în totalitate – întrucât nu există dovezi scrise clare și concludente în legătură cu cele discutate de Constantinescu cu Malenkov. Dacă vizita lui Constantinescu nu poate fi pusă sub semnul întrebării, ea fiind consemnată inclusiv în registrul de audiențe al lui Malenkov, verdictul pe care acesta din urmă l-ar fi dat nu poate fi probat prin documente arhivistice, ci doar din surse orale[61].

Discursul lui Constantinescu referitor la aceste episoade a mai denotat și grija acestuia pentru o disculpabilizare cvasitotală. Astfel, el a mai povestit cum a trăit procesul Pătrășcanu, pe care îl *audiase* în birourile Consiliului de Miniștri[62]. Alături de el, împărtășind se pare aceleași îndoieli și semne de întrebare s-ar fi aflat Iosif Chișinevschi și Constantin Pârvulescu. Nici că se putea mai bine. Toți trei i-ar fi comunicat imediat după aceea lui Gheorghiu-Dej neliniștile provocate de acest caz, amănunte pe care Dej ar fi ales, din nou, să le ignore. Chestionat în legătură cu implicarea Biroului Politic în „afacerea Pătrășcanu", Constantinescu a fost cât se poate de evaziv, afirmând că problema fusese discutată la nivelul Biroului Politic, însă doar într-un plan al *„abstracțiunilor"*[63]. La fel, nici sentința – despre care, de altfel, afirmă că i-ar fi aparținut lui Gheorghiu-Dej – nu ar fi fost supusă aprobării Biroului Politic, ea doar fiind discutată într-o manieră vagă de *liderii comuniști* (Constantinescu îi menționează pe: Gheorghe Apostol, Constantin Pârvulescu, Alexandru Drăghici și Iosif Chișinevschi) în biroul de la Consiliul de Miniștri al lui Dej.

Treptat și aproape pe nesimțite, Constantinescu s-a îndepărtat de subiectul propriu-zis al interpelării. Și-a continuat intervenția printr-o tiradă presărată de acuze grave la adresa lui Gheorghiu-Dej. Miron Constantinescu plătea polițele celor zece ani de mizerie. La un moment dat, când Miron începuse să relateze amănunte legate de *nopțile bahice* organizate de Dej cu membrii Biroului Politic, Vasile Patilineț a încercat să readucă discuția pe fagașul ei firesc. Însă Constantinescu nu a mai ținut cont de această sugestie, continuându-și seria de învinuiri, spre deliciul asistenței. Au urmat „dezvăluiri" teribile, insinuări și acuze într-un patetic discurs delator. Furia și resentimentul acelui deceniu de marginalizare politică și socială refulau din fiecare frază a lui Constantinescu. Se făcea că Gheorghiu-Dej nu fusese decât un tiran care, după 1952, anihilase orice inițiativă personală. E interesant de observat cum borna *„1952"* – care funcționase legitimator pentru Gheorghiu-Dej – era reinterpretată într-o manieră răsturnată. *„1952"* nu mai era momentul „liberalizării" vieții de partid, ci cel al instaurării unei dictaturi și al consacrării lui Gheorghiu-Dej ca suprem și infailibil conducător. Însă acuzele nu s-au oprit aici. Același Gheorghiu-Dej era acuzat că ar fi dus o viață dezorganizată, pierzându-și nopțile în petreceri *stropite* cu mult alcool la restaurantul ștrandului Florească. Însă cu

adevărat josnică a fost o altă „dezvăluire" a lui Constantinescu, care a povestit un episod ce s-ar fi petrecut la Călimănești, cândva pe la mijlocul anilor 1950, când Gheorghiu-Dej ar fi fost interpelat de un oarecare muncitor, care i-ar fi pus câteva întrebări incomode despre trecutul său – când Gheorghiu-Dej, în armată fiind, ar fi deschis focul asupra unor greviști. Constantinescu nu s-a mărginit doar la a evoca episodul, oferind asistenței și o proprie interpretare: *„Acela se referea la perioada dinainte de război, când Gheorghiu-Dej își făcea stagiul militar. Eu am înțeles, și aceasta este o deducție a mea, că atunci când Gheorghiu-Dej își satisfăcea stagiul militar, unitatea din care făcea parte a fost trimisă să reprime greva de la Adjud. Pe atunci el era cu gradul de sergent în armată"*[64]. După toate aceste „dezvăluiri", Constantinescu se simțea mai bine. Avea probabil impresia că s-a răzbunat, ostoind puțin din frustrarea și resentimentul care îl chinuiseră ani de-a rândul.

În proxima Plenară a Comitetului Central a fost prezentat raportul întocmit de comisia tehnică instituită încă din primăvara anului 1966[65]. Cazurile Foriș și Pătrășcanu au fost (re)discutate în cadrul ședinței plenare care s-a desfășurat între 22 și 25 aprilie 1968[66]. Raportul a fost citit în cadrul ședinței în data de 24 aprilie după ce, cu o zi mai devreme, fusese adus la cunoștința Prezidiului Permanent al CC al PCR. Țintele au fost multiple: memoria lui Gheorghiu-Dej, Alexandru Drăghici – care avea să fie caracterizat în timpul ședinței ca fiind un „Beria" al României, dar și întregul Birou Politic / Prezidiu Permanent, care trebuia, în opinia lui Ceaușescu, să fie „neutralizat".

În urma Plenarei din aprilie 1968 aveau să fie reabilitate mai multe persoane de a căror „cădere" se făcuse vinovat Partidul sau, pentru a fi mai exacți, cei care la un moment dat erau factorii decizionali în partid. Era vorba despre un mecanism care avea scopul de a „purifica" partidul și de a-i conferi lui Nicolae Ceaușescu aura de comunist cinstit, patriot și curajos.

Grupul celor reabilitați nu se rezuma la numele sonore: Lucrețiu Pătrășcanu și Ștefan Foriș, ci cuprindea și pe vechii comuniști interbelici care își pierduseră viața în timpul epurărilor din anii '30 de la Moscova (Marcel Pauker, Eugen Lichtblau, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Ion Dic-Dicescu, Elek Köblös, Ecaterina Arbore), dar și pe alți vechi militanți comuniști care fuseseră „eliminați" din diferite motive în trecut (Remus Kofler, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Constantin Doncea sau Dumitru Petrescu)[67]. Nu în ultimul rând, de reabilitarea politică avea să aibă parte, în sfârșit, și Miron Constantinescu. Această reabilitare *de jure* venea parcă să confirme o realitate care era din ce în ce mai evidentă, și anume că „steaua" lui Constantinescu era din nou pe un traseu ascendent.

Încă din 1965 Miron Constantinescu era reintegrat în structurile de putere, prin desemnarea sa în funcția de ministru-adjunct al învățământului[68], însă, tot anterior momentului 1968, i-a fost permisă și o reabilitare „intelectuală", prin reîncadrarea în învățământul superior[69]. După 1968, lucrurile aveau să se modifice substanțial. Astfel, în 1969 Miron Constantinescu era numit ministru

al învățământului, înlocuindu-l în funcție pe cel care îi fusese șef direct încă din 1965 – Ștefan Bălan[70]. Tot din 1969, Constantinescu este reales membru al Comitetului Central al PCR, poziție pe care avea să și-o păstreze până la sfârșitul vieții[71]. Nu în ultimul rând, tot ca urmare a reabilitării politice din 1968, Miron Constantinescu avea să își recâștige locul de profesor titular la Universitatea din București[72].

CAPITOLUL ȘAPTESPREZECE

Un *comeback* pe alte coordonate

Nu aș fi putut rezista tentației de a nu căuta să înțeleg sensul carierei publice și politice a lui Miron Constantinescu în lipsa momentului aprilie 1956. Mai exact, m-am întrebat de multe ori în ce măsură existența politică a lui Miron Constantinescu ar mai fi meritat să fie *spusă* dacă, în contextul micului cutremur provocat de discursul lui Hrușciov din februarie 1956, Constantinescu nu ar fi reacționat, oricare vor fi fost resorturile intime ale acestei decizii. Îmi este astăzi destul de clar faptul că *episodul 1956* a fost ceasul de glorie al lui Constantinescu, momentul care l-a plasat în galeria *jucătorilor*, a celor care au avut curajul, măcar pentru o clipă, de a *ieși din cerc*. E mai puțin important dacă gestul lui a fost unul cinic, oportunist sau dictat de interese străine și/sau meschine. Retrospectiv, pe termen lung, și oarecum paradoxal, gestul său a fost unul *câștigător*. Întrucât l-a propulsat în galeria *rivalilor* lui Gheorghiu-Dej – în pofida faptului că Miron Constantinescu îl adulase pe acesta cu servilism de-a lungul a mai mult de un deceniu –, un detaliu care a căpătat valențele unei *virtuți* în contextul demolării *mitului* acestuia. Ca și cu ani în urmă – în toamna anului 1940, când a acceptat să plece la Galați –, în 1956 Constantinescu a făcut o alegere aparent neinspirată, pășind iarăși pe calea *mai puțin umblată*, și acceptând riscurile unei astfel de decizii. Pariul său i-a adus un deceniu de mizerie, care a fost compensat însă de șansa unei reveniri în câmpul puterii, chiar dacă pe alte coordonate. Deceniul de marginalizare i-a permis însă și altceva – să se reconecteze la pasiunile sale intelectuale din tinerețe, un amănunt care avea să capete importanță după 1965. E adevărat și faptul că în lipsa gestului său din 1956, Constantinescu ar fi putut să își mențină poziția de influență de la vârful partidului, rămânând fidel lui Gheorghiu-Dej și bucurându-se în continuare de toate beneficiile accesibile înalților demnitari ai partidului. E greu de crezut însă că ar fi putut spera la mai mult decât atât. Iar în contextul decesului lui Gheorghiu-Dej, e foarte probabil ca el să fi avut soarta celorlalți *locotenenți* ai acestuia, eliminați și marginalizați rând pe rând de către Nicolae Ceaușescu.

În martie 1965, trupul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost depus în holul Palatului Consiliului de Stat. Se spune că, de-a lungul celor patru zile de doliu un milion de oameni ar fi trecut atunci pe la căpătâiul fostului conducător al Republicii Populare. Unul dintre aceștia a fost și Miron Constantinescu. Amintindu-și precis acest episod, Paul Sfetcu consemna cinic că singurul motiv pentru care Constantinescu ar fi ales să facă acest gest era pentru a se convinge că Gheorghiu-Dej a murit cu adevărat[1]. Cei zece ani de mizerie vor fi săpat urme adânci în sufletul plin de ambiție și orgoliu al lui Miron Constantinescu Din diferite mărturii, știm astăzi că de-a lungul acestei perioade, Constantinescu părea să fi devenit un *proscris*, fiind evitat de mai toată lumea. Ion Ianoși amintea de un episod trăit de soția acestuia, Janina Ianoși, care l-a întâlnit pe Miron Constantinescu în cancelaria profesorilor Liceului Aurel Vlaicu. Acolo, Constantinescu *„stătea retras, închis în sine. Cadrele didactice îl ocoleau, se temeau de el în continuare"*[2]. O imagine similară ne este schițată și de către Paul Cornea, cel care l-a întâlnit pe Constantinescu într-o seară *„cu prilejul sărbătoririi unui număr rotund de ani de la apariția* Contemporanului [...], *într-un restaurant cu grădină, din apropierea Pieței Victoriei, azi dispărut" „Am apărut cu întârziere la mica petrecere, găsindu-i pe oaspeți deja instalați câte patru la măsuțe, pe care chelnerii le umpleau grăbit cu bunătățile îngăduite pe atunci. În căutarea unui loc liber, m-am uitat de jur împrejur. Cu greu am descoperit într-un colț o masă la care stătea o singură persoană, trei scaune rămânând libere. Era Miron Constantinescu, în mod evident ocolit de toți ceilalți, ca un pestiferat"*[3].

Aceste două întâmplări descriu cât se poate de clar dimensiunea socială a căderii lui Constantinescu. Un personaj de prim rang de-a lungul primului deceniu comunist, Constantinescu cunoscuse gustul amar al unui exil simbolic vreme de un deceniu. De-a lungul acestei perioade, avea să își revizuiască atitudinea reorganizându-și prioritățile. Reîntâlnindu-l peste aproape un deceniu, același Paul Cornea observa toate aceste schimbări: *„experiența căderii din 1957* [...] *îi corectase unele asperități de caracter și-i servise o lecție de modestie: își pierduse aplombul de magistru care pune concluzii irefutabile și învățase să asculte"*.

Ultimii 10 ani ai vieții au reprezentat pentru Miron Constantinescu consumarea poate a celei mai intense drame a existenței lui. Reabilitat, acesta ar fi încercat să își recâștige o poziție cât mai apropiată de cea pe care anterior o ocupase în cadrul partidului. Gradual, i s-a permis un *comeback*, însă niciodată Miron Constantinescu nu își va mai recăpăta anvergura politică din anii 1955–1957. Procedând la o simplă comparație între funcțiile ocupate anterior excluderii din partid și cele pe care le-a ocupat după 1965, acest aspect nu ar părea atât de evident. Pe linie de partid, deși nu mai revine în Biroul Politic/Prezidiul Permanent după 1965, Miron Constantinescu a devenit membru al Secretariatului CC (noiembrie 1972–18 iulie 1974) și membru supleant al Comitetului

Executiv al CC (martie 1970–18 iulie 1974)[4]. Pe linia funcțiilor de stat, diferențele sunt chiar mai accentuate – Miron Constantinescu redevine Ministru al Învățământului[5], ocupând ulterior funcții la fel de importante: Președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice (1970–1973)[6], vicepreședinte al Consiliului de Stat (24 noiembrie 1972–30 martie 1974)[7], președinte al Consiliului Economic (începând din 17 octombrie 1972)[8], președinte al Consiliului Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale (începând din 30 decembrie 1972)[9], președinte al Marii Adunări Naționale (30 martie–18 iulie 1974)[10]. De asemenea, Miron Constantinescu își reia locul de profesor titular al Universității din București[11] și, mai mult decât atât, de la 1 martie 1974, acesta devine membru al Academiei RSR[12].

Punând în balanță realizările ultimilor zece ani în raport cu ceea ce fusese el anterior, am putea crede că „revenirea" lui Miron Constantinescu a fost una spectaculoasă și prestigioasă. În realitate, toate aceste funcții nu însemnau prea mult în noul context politic. Ceaușescu i le oferise succesiv, ulterior însă momentelor care au dus la întărirea și consolidarea poziției sale personale. Constantinescu a fost reabilitat politic numai în contextul în care Nicolae Ceaușescu reușea să câștige un imens capital de simpatie din partea Occidentului, în 1968. Mai mult decât atât, Ceaușescu a știut să controleze strategic relația sa cu Miron Constantinescu, amintindu-i poate, de fiecare dată când avea ocazia, că șansa revenirii fusese o decizie pentru care Constantinescu trebuia să rămână veșnic îndatorat. Astfel, e foarte probabil ca Miron Constantinescu să fi trăit drama unei *imposibile reîntoarceri*, fiind conștient că nu mai poate aspira la visurile sale din anii de glorie – conducerea partidului[13].

Neajunsurile acestei „imposibile (re)deveniri" politice au fost atenuate însă de o interesantă carieră intelectuală. Aproape tot ceea ce a vrut să lase Miron Constantinescu posterității, din punct de vedere științific, aparține ultimilor zece ani ai existenței sale.

Cenzor, coordonator, editor, autor

După 1965, spre deosebire de cealaltă perioadă a sa de „glorie", Miron Constantinescu nu a mai neglijat oportunitățile pe care statutul său intelectual i le putea oferi. Desigur, nici Constantinescu nu mai era tânărul de 27 de ani, „amețit" de funcțiile importante pe care le dobândise cu atâta ușurință. În consecință, au urmat publicarea/editarea mai multor volume și studii, multiple plecări peste hotare, participări la diferite reuniuni științifice internaționale și chiar implicarea în organizarea unor congrese internaționale. Pentru Constantinescu a primat în această perioadă, poate într-o măsură mai semnificativă, dimensiunea intelectuală a existenței sale în raport cu cea politică. A încercat să își clădească și să își consolideze un nume în lumea științifică. Și nu doar la nivel național,

dar și la nivel internațional. A încercat să stabilească raporturi de colaborare cu diferite instituții din străinătate și și-a întreținut relațiile pe care și le făcea odată cu vizitele în străinătate.

Anii petrecuți în funcții *științifice* – îndeosebi cele de la Institutul de Istorie a Partidului (unde a fost vremelnic director în 1958) sau Institutul de Istorie al Academiei Române (unde ocupă funcția de șef al Secției de istorie modernă în perioada 1962–1965)[14] – i-au redeschis lui Miron Constantinescu apetitul pentru vechi preocupări sau pasiuni din tinerețe. În ciuda stigmatului pe care era nevoit să îl poarte, Constantinescu se dovedea a fi util partidului, îndeosebi în domeniul producției istoriografice. Primele reflexe ale calităților sale de cenzor al producției istoriografice fuseseră vizibile încă din 1957, când Miron Constantinescu, alături de Leonte Răutu[15] și Pavel Țugui[16], prezidase întâlnirea de lucru a colectivului însărcinat cu redactarea tratatului de Istorie a României[17]. Râvna cu care își îndeplinise atunci sarcina de a-i *mușstrului* pe istoricii ce păreau să tărăgăneze definitivarea respectivei lucrări l-a calificat pe Miron Constantinescu pentru alte asemenea sarcini. De altfel, în 1964, în cadrul unei ședințe a Biroului Politic – de care am mai amintit deja –, Constantinescu era lăudat pentru activitatea sa la Institutul de Istorie al Academiei, unde era însărcinat cu *„tipăriturile istorice pentru străinătate și cu istoria Transilvaniei"*[18]. Cele două îndeletniciri majore pe care le menționează stenograma ședinței Biroului Politic din 15 mai 1964 aveau să contribuie decisiv la reabilitarea lui Miron Constantinescu după 1965. Pe aceste coordonate avea să se (re)clădească ușor-ușor prestigiul său public.

Proiectul redactării unei *Istorii a Transilvaniei* reprezenta o *sarcină de plan* pe agenda Institutului de Istorie al Academiei Române, resorturile îndepărtate ale acestui deziderat trebuind să fie căutate în *Raportul* prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej în cadrul celui de-al II-lea Congres al PMR (decembrie 1955), care trasa sarcini precise în legătură cu redactarea unei *noi* istorii a României, care să se bazeze pe concepția materialismului dialectic și istoric[19]. Proiectul ar fi fost început încă din 1955, iar primul studiu (amplu, dar cu caracter preliminar) avea să fie definitivat în 1958[20]. Dată fiind dificultatea pe care o presupunea proiectul, acesta a necesitat contribuția unui colectiv destul de numeros, care avea să se coaguleze în jurul celor doi coordonatori ai proiectului – Constantin Daicoviciu, care asigura controlul științific al proiectului, și Miron Constantinescu, însărcinat cu un soi de *control ideologic*. Din cadrul colectivelor de lucru au făcut parte, de-a lungul succesivelor etape ale proiectului: Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, Ștefan Imreh și Alexandru Neamțu (pentru perioada de până la revoluția din 1848); Cornelia Bodea, Victor Cheresteșiu, Vasile Curticăpeanu, Acațiu Egyed, Camil Mureșan, Constantin Nuțu, Bujor Surdu (pentru perioada 1848–1918).

Proiectul avea să se concretizeze prin publicarea lucrării *Din istoria Transilvaniei*, structurată în două volume[21]. Ambele volume consemnează faptul că *„lucrarea a fost pregătită sub îngrijirea lui Miron Constantinescu"*, acesta semnând

și *Prefețele* celor două volume. *Îngrijirea* care este consemnată pe dosul foilor de gardă ale celor două volume nu trebuie înțeleasă ca un *patronat științific* – așa cum am precizat, această calitate fiind îndeplinită de Daicoviciu –, ci mai degrabă un *control ideologic*. Rolul și sarcinile precise ale lui Miron Constantinescu în cadrul acestui proiect s-ar fi rezumat la asigurarea unei *purități ideologice* a demersului științific, dar și a produsului final. Sarcina l-ar fi mulțumit pe Miron Constantinescu. Pe de o parte, îi satisfăcea pofta de a conduce și controla, pe care *căderea* din 1957 nu reușise să o atenueze. Pe de altă parte, îi deschidea o portiță de dialog cu *sferele puterii*, întrucât Constantinescu considera de cuviință să țină la curent conducerea partidului în legătură cu progresele realizate de colectivul de lucru. În acest fel putem înțelege raportul referitor la ceea ce pare a fi o primă formă a proiectului *Istoria Transilvaniei* – un manuscris redactat sub coordonarea lui Constantin Daicoviciu și Ștefan Pascu, foarte probabil să fie vorba de manuscrisul finalizat în 1958 –, pe care Miron Constantinescu îl întocmește cândva la sfârșitul anului 1959 sau începutul anului 1960, și îl adresează direct lui Gheorghe Gheorghiu-Dej[22]. Gestul lui Miron Constantinescu e cel puțin curios. E poate destul de clar că adresantul raportului său putea și poate chiar trebuia să fie altcineva – Leonte Răutu sau chiar Pavel Țugui. Însă Constantinescu alege să treacă peste cei doi – deși raportul său avea să fie redirecționat, aproape sigur, către unul dintre aceștia –, trimițând direct lui Gheorghiu-Dej documentul respectiv. Personal, îmi este greu să cred că Miron mai avea o *ușă deschisă* către biroul prim-secretarului PMR, drept care tind să consider gestul lui Constantinescu ca fiind cel puțin gratuit. Contextul ne îndreptățește să credem că, mai degrabă, intenția acestuia se înscria în seria petițiilor continue pe care Miron Constantinescu le-a adresat lui Gheorghiu-Dej de-a lungul anilor săi de *mizerie* – detalii pe care le-am expus într-un capitol anterior[23]. Dincolo de acest amănunt, e important de menționat că sarcina pe care o îndeplinește Miron Constantinescu în cadrul acestui proiect avea să îi deschidă o multitudine de perspective în anii ce au urmat.

Cât despre cea de-a doua însărcinare pe care o menționează stenograma ședinței Biroului Politic din 15 mai 1964, *„tipăriturile istorice pentru străinătate"*, aceasta se referă la proiectul editorial al Secției de științe istorice al Academiei RPR, *Bibliotheca Historica Romaniae*, pe care Miron Constantinescu îl coordonează începând cu anul 1963[24]. Scopul declarat al acestei colecții era acela de publicare în mai multe limbi de circulație internațională a unor lucrări referitoare la istoria și cultura românească. Intenția nedeclarată se înscria în eforturile regimului de la București de a *„clădi"* punți de legătură și dialog cu țările occidentale – marea majoritate a lucrărilor publicate în cadrul acestei colecții au fost traduceri în limba franceză și engleză[25]. Colecția *BHR* cuprindea trei serii: *Studii* (în cadrul căreia urmau să se publice, într-o formă condensată, cele mai recente cercetări privind istoria României); *Monografii* (care urma să cuprindă lucrări ample referitoare la principalele probleme de istorie socială și culturală românească); și *Albume* (serii de gravuri, facsimile și fotografii docu-

mentare). Din nou, coordonarea acestei colecții avea să îi aducă lui Miron Constantinescu destule beneficii în plan public, întrucât l-a plasat într-o poziție decidentă referitoare la publicațiile care urmau să fie promovate în Occident, dar și destule oportunități personale, marea majoritate a lucrărilor pe care Constantinescu avea să le semneze, coordoneze sau editeze în anii următori fiind publicate în cadrul acestei colecții. După cum vom vedea în continuare.

Implicarea lui Miron Constantinescu în cadrul proiectului referitor la *Istoria Transilvaniei*, dar și prima tentativă de ridicare a stigmatului pe care îl purta de câțiva ani – amănunt care s-a discutat în cadrul ședinței Biroului Politic din 15 mai 1964 – au creat contextul prielnic pentru ca acesta să își aroge un rol din ce în ce mai consistent în cadrul acestui demers științific. Pe de o parte, Miron Constantinescu manifestase încă din studenție un interes aparte pentru Transilvania și pentru istoria acestei provincii. Lucrarea sa de diplomă tratase o problemă de sociologie istorică, analizând cauzele răscoalei țăranilor transilvăneni conduși de Horea, Cloșca și Crișan (1784–1785)[26]. Mai mult decât atât, atunci când a fost cooptat în cadrul uneia dintre *Echipele regale studențești* în vara anului 1938, Constantinescu a ales să plece la Șepreuș, în județul Arad, o campanie în urma căreia avea să publice monografia sumară a acestui sat din șesul Tisei[27]. Pasiunea pentru istoria și cultura Transilvaniei avea să își găsească rostul odată cu implicarea lui în proiectul mai sus menționat. Dacă pentru ediția în limba maghiară a lucrării[28], Miron Constantinescu s-a mărginit din nou doar la a semna *prefețele* celor două volume, situația avea să se schimbe odată cu decizia de publicare a unei ediții condensate – într-un singur volum, în traducere în limba franceză[29]. Miron Constantinescu nu devine numai coordonator al lucrării, alături de Constantin Daicoviciu, ci și contributor al capitolului al VIII-lea, cel referitor la *Unirea Transilvaniei cu România*, pe care îl semnează alături de Constantin Nuțu și Acațiu Egyed. Nu știm precis cât și care va fi fost contribuția lui Miron Constantinescu în cadrul capitolului respectiv, însă simplul fapt că același subiect a fost judicios *acoperit* de Constantin Nuțu și Acațiu Egyed în ediția detaliată a lucrării ne îndeamnă să credem că, mai degrabă, contribuția lui Constantinescu nu va fi fost nici însemnată și nici decisivă.

Ediția în limba franceză relua într-o formă prescurtată și condensată tezele mari care stătuseră la baza ediției în limba română a lucrării, propunându-și nu doar să îi familiarizeze pe cititorii francezi cu una dintre *„cele mai complexe probleme ale istoriei României“*, ci și să *„consolideze relațiile de prietenie, științifice și culturale, între cele două popoare“*[30]. Istoria Transilvaniei era prezentată ca „parte integrantă“ a istoriei *poporului român* – o istorie a trei state cărora *„circumstanțele nu le-au permis să se constituie într-un stat unitar“*. *Circumstanțele* despre care amintește Constantinescu se refereau la dominația imperiilor asupra celor trei provincii românești – Otoman și Țarist în cazul Valahiei și Moldovei, Regatului Ungar, Imperiului Otoman, Imperiului Habsburgic, iar mai apoi Austro-Ungar în cazul Transilvaniei. Istoria Transilvaniei fusese

marcată de *„lungi secole de lupte sociale, naționale și ideologice"*, de-a lungul acestora realizându-se *„formarea poporului și a națiunii române* [și] *lupta pentru libertate națională și unificarea în sânul unui singur stat național"*[31]. O altă teză *interesantă* pe care lucrarea o propunea se referea la momentul 1918, prezentat ca fiind nu o consecință directă a tratatelor de pace semnate odată cu încheierea Primului Război Mondial – care, de altfel, nu făcuseră decât să consacreze o stare de fapt și să ratifice din punct de vedere juridic un fapt deja împlinit –, ci ca rezultatul *„unei lupte seculare a forțelor din interiorul Transilvaniei care, în 1918, profitând de destrămarea monarhiei austro-ungare, au putut realiza un ideal politic, afirmat de multă vreme și unanim cunoscut"*[32]. Desigur, coordonatorii lucrării îi informau pe cititorii francofoni de faptul că lucrarea se bazează pe concepția materialismului dialectic și istoric, propunând o nouă viziune asupra istoriei Transilvaniei, în opoziție cu istoriografia burgheză naționalistă. Astfel, lucrarea a urmărit să prezinte *„viața și luptele forțelor de producție, eroicele lupte seculare ale iobagilor și ale muncitorilor români, strâns uniți alături de cei ai altor naționalități, împotriva exploatării și opresiunii feudale, iar apoi împotriva exploatării și opresiunii capitaliste"*[33].

Problema istoriei Transilvaniei avea să rămână pe agenda principală a istoriografiei românești în anii ce au urmat, o dată pentru că în 1968 urma să se celebreze semicentenarul Unirii, în al doilea rând întrucât a fost unul dintre subiectele de pe agenda delegației românești ce urmau să fie dezbătute în cadrul celui de-al XII-lea Congres internațional de științe istorice, desfășurat la Viena în 1965. Menționez aceste două evenimente întrucât ele au provocat și înlesnit publicarea altor două volume de studii referitoare la probleme ce țineau de istoria Transilvaniei, proiecte editoriale în care Miron Constantinescu s-ar fi implicat decisiv, așa cum vom vedea în continuare.

În zilele de 4–9 mai 1964, a fost organizată la Budapesta o consfătuire de lucru pe tema destrămării monarhiei austro-ungare[34]. Conferința era organizată ca o etapă preliminară, de pregătire a celui de-al XII-lea Congres internațional de științe istorice, care urma să se desfășoare la Viena, un an mai târziu. La consfătuirea de la Budapesta au participat mai mulți istorici – majoritatea din țările Blocului Sovietic, însă nu exclusiv, fiind prezenți și reprezentanți din Franța, RFG, Statele Unite sau Austria. Conferința a dezbătut chestiuni legate de prăbușirea Imperiului dualist (1918)[35]. Delegația românească ar fi fost numeroasă, fiind condusă de Constantin Daicoviciu, alături de care au mai participat Andrei Oțetea, Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, Victor Cherestești, Ladislau Bányai, alături de alți colegi mai tineri, dar și de Eugen Deutsch, vicepreședinte al Băncii de Stat a RPR (!)[36]. Cele două rapoarte prezentate de delegația românească, alături de alte trei intervenții prezentate în cadrul unor sesiuni aveau să fie publicate în același an într-un volum coordonat de *vechii tovarăși* Miron Constantinescu și Constantin Daicoviciu[37], volum care va fi tradus și în limba franceză un an mai târziu[38]. Cele cinci capitole ale lucrării redau textele celor două rapoarte prezentate de delegația românească alături de

celelalte trei intervenții, și propuneau *„punctul de vedere al istoriografiei române marxiste referitoare la problemele dezintegrării monarhiei austro-ungare“*[39]. Tezele generale ale lucrării punctau dubla exploatare pe care fuseseră nevoiți să o îndure românii din Imperiul austro-ungar (națională și economică), discriminarea politică și culturală a acestora în raport cu celelalte națiuni, caracterul fundamental și ireductibil al antagonismelor dintre clase în cadrul Imperiului, dar și politica externă imperialistă a Austro-Ungariei, care ar fi accelerat prăbușirea Imperiului[40]. Miron Constantinescu este consemnat ca fiind coordonatorul unuia dintre rapoartele prezentate la conferință, pe care îl pregătise alături de Ladislau Bányai, Vasile Curticăpeanu, Carol Göllner și Constantin Nuțu – publicat în cadrul volumului sub titlul: *Problema națională în Austro-Ungaria*. Raportul tratează, din punctul de vedere al *„luptelor de clasă, în toată complexitatea lor“*, teza inevitabilității dezintegrării imperiului dualist, caracterul obiectiv al procesului de constituire și consolidare a statelor naționale independente, în contextul unor puternice mișcări naționale burghezo-democratice în anii 1900–1918. Studiul propunea și o abordare nouă a acestei chestiuni, întrucât realiza o analiză *„marxistă“* a diferitelor curente și orientări referitoare la problema națională în Austro-Ungaria, prezentând pe scurt și originile lor sociale și politice. Erau combătute *„într-o manieră critică“* și doctrinele unor ideologi care au susținut necesitatea menținerii integrității monarhiei, și doctrinele celor care au susținut teza unui *„stat național unitar maghiar“* – teorii și teze fără consistență și care ar fi fost *„condamnate de istorie“*.

Un an mai târziu, Miron Constantinescu a făcut parte din delegația istoricilor care a participat la Congresul internațional de științe istorice de la Viena, care s-a desfășurat în perioada 29 august–2 septembrie[41]. Istoricul Florin Constantiniu își amintea că înainte de plecarea către Viena s-ar fi iscat un mic *scandal* în cadrul delegației românești, atunci când acad. Andrei Oțetea și-ar fi exprimat nedumerirea în legătură cu prezența în delegație a lui Miron Constantinescu, despre care a spus că *„nu este istoric“*[42]. Constantinescu nu ar fi „gustat“ deloc intervenția lui Oțetea, și avea să țină seama de ea în viitor. Episodul relatat de către Florin Constantiniu e destul de greu dacă nu de crezut, măcar de înțeles. Personal, nu exclud existența unor divergențe în această chestiune – mai mult decât atât, știm că între cei doi s-ar fi iscat un adevărat *conflict*, mobilul care ar fi declanșat disputa fiind poziția de director adjunct al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga“[43] –, însă îmi este greu să cred că motivația lui Oțetea ar fi fost atât de simplistă. Detaliile prezentate anterior ne demonstrează că Andrei Oțetea nu avea cum să conteste prezența lui Miron Constantinescu la congresul de la Viena, acesta din urmă fiind implicat în destule proiecte referitoare la chestiunile ce urmau să fie discutate acolo. Conform unei mărturii din *CV*-ul personal, Constantinescu ar fi avut, la Congresul de la Viena, intervenții *„scrise și orale“* în cadrul unor secțiuni sau la diferite comunicări: „Naționalism și internaționalism“, „Federalism și stat federal în istorie“, „Evoluție și revoluție în istoria României“ și „Decolonizarea“[44].

În luna ianuarie 1968, Miron Constantinescu primea o invitație de a participa la un simpozion internațional dedicat împlinirii a 50 de ani de la proclamarea statului cehoslovac independent. Simpozionul urma să aibă loc la Praga, în perioada 11–15 octombrie 1968, și era organizat de Institutul de Istorie din cadrul Academiei Cehoslovace de Științe, în parteneriat cu Institutul de Istorie al Academiei Slovace de Științe, Facultatea de Filozofie a Universității „Carol" din Praga, Universitatea „Komensky" din Bratislava și Institutul de Istorie al Țărilor Socialiste din Europa, de la Praga[45]. Simpozionul era dedicat istoricilor europeni și urma să cuprindă comunicări în chestiuni de istorie politică, economică și socială a Europei, legate de perioada care a urmat Primului Război Mondial și proclamarea statului cehoslovac independent. În cadrul acestei conferințe din octombrie 1968, Miron Constantinescu a prezentat o comunicare intitulată *„Desăvârșirea statului național unitar român"*[46]. Tot în 1968, Miron Constantinescu a participat și la o consfătuire a istoricilor care a avut loc la Viena, care marca împlinirea a unei jumătăți de secol de la prăbușirea monarhiei austro-ungare, în cadrul căreia a prezentat o comunicare intitulată *„Legitimitatea statelor naționale succesorale"*[47]. În cadrul expunerii sale, Miron Constantinescu încearcă să explice cauzele care au dus la prăbușirea în 1918 a Imperiului Austro-Ungar, aducând în prim-plan ideea cum că una dintre cauzele principale ar fi constituit-o *„lupta forțelor interne"*: proletariatul, țărănimea muncitoare și națiunile asuprite. Constantinescu găsea ca precumpănitor factorul intern și considera că e mai indicat să se discute despre o *implozie*, și nu despre o destrămare care a survenit ca urmare a înfrângerii Imperiului Dualist în Primul Război Mondial[48].

Împlinirea semicentenarului Unirii (1968) a prilejuit și continuarea eforturilor colectivului strâns inițial în jurul figurilor lui Constantin Daicoviciu și Miron Constantinescu. Documentarea realizată începând cu 1962 s-a concretizat – într-o nouă formă –, odată cu publicarea unui nou volum, dedicat aproape exclusiv contextului unirii Transilvaniei cu România[49]. Proiectul avusese parte inclusiv de un important sprijin politic, o Hotărâre a Consiliului de Miniștri dispunând strângerea tuturor arhivelor consiliilor naționale române din comitatele Transilvaniei, inventarierea lor, iar mai apoi transferul lor la București, unde au fost date spre păstrare la Arhivele Centrale ale Statului (Arhivele Naționale). Alte eforturi susținute, de această dată ale autorităților din Arad, ar fi dus la descoperirea arhivei lui Vasile Goldiș, despre care se credea că este pierdută. În cadrul acestei arhive personale ar fi fost găsite: procesele-verbale ale ședințelor Adunării din 30 noiembrie, 1 decembrie și 2 decembrie, notițele de mână ale secretarilor adunării, conceptul raportului principal prezentat de Vasile Goldiș, nota privitoare la alcătuirea prezidiului Marii Adunări Naționale din Alba-Iulia, notele asupra desfășurării cronologice a adunării, mesajele primite de Consiliul Național Român Central din Arad, cuvântarea lui Miron Cristea la Alba-Iulia, mesajul guvernului din Ungaria al Consiliului Național Maghiar către orașele din partea *transleithană* a monarhiei prin care anunță preluarea puterii[50].

Una dintre tezele principale ale lucrării era aceea că *„unirea Transilvaniei cu România a fost opera* întregii națiuni române*, că toți românii din Transilvania și Bucovina, ca și cei din vechea Românie, au dorit-o fierbinte și au luptat pentru înfăptuirea ei*". O altă teză se referă la criza sistemului dualist de la începutul secolului XX, de unde inevitabilitatea destrămării imperiului, dar și faptul că, fără tăgadă, *„cauzele hotărâtoare ale prăbușirii* [...] *n-au fost cele externe, a fost* lupta forțelor interne îndeosebi a acelor forțe sociale *care s-au maturizat în epoca modernă: proletariatul, țărănimea muncitoare și națiunile asuprite*" – o notă de subsol relua una dintre ideile dezbătute încă de la Conferința din mai 1964, de la Budapesta, precizând că națiunile din imperiul dualist sufereau o dublă exploatare: socială și națională[51]. O altă ipoteză pe care o dezvoltă lucrarea merită a fi adusă în discuție, întrucât subliniază *paranoia* care cuprinsese deja istoriografia română. Același Constantinescu propunea acceptarea unei paralele între Imperiul Austro-Ungar – care prezenta *„o panoramă socială foarte pestriță, plină de resturi ale feudalismului*" – și Imperiul Țarist: *„în unele privințe, situația economică și politică a Austro-Ungariei era asemănătoare cu cea din Rusia*". De aici și până la descoperirea unei relații de cauzalitate între revoluțiile care zguduiseră Imperiul Romanovilor în 1917 și prăbușirea Imperiului dualist un an mai târziu nu a mai fost decât un pas. Miron Constantinescu sublinia influența majoră pe care prima fază a revoluției (cea din februarie–martie 1917) o avusese asupra evoluției politice din Austro-Ungaria, dar mai ales influența decisivă a Revoluției din Octombrie, care ar fi *„proclamat pentru întreaga omenire drepturile la autodeterminare națională și socială, egalitatea tuturor națiunilor, pământ și pace*"[52]. Detaliile din *Postfața* lucrării – semnată de același Miron Constantinescu – întăresc parcă ideea derapajului serios al istoriografiei române, întrucât așeza actul Unirii în rândul *„documentelor programatice ale revoluțiilor din țările române, începând cu proclamația de la Padeș a lui Tudor Vladimirescu (ianuarie 1821) și până la Constituția Republicii Socialiste România*"[53].

Apetența pentru studiile și cercetările referitoare la istoria Transilvaniei avea să își găsească o nouă concretizare, odată cu publicarea unui volum care aduna contribuțiile lui Miron Constantinescu referitoare la această chestiune. *Études d'histoire transylvaine*[54] reunea traducerile în limba franceză a opt studii sau articole redactate și/sau publicate de Miron Constantinescu în anii din urmă – tematica acestora nefiind foarte variată, ba chiar din contră. Studiile tratau subiecte referitoare în principal la aceeași chestiune a unirii Transilvaniei cu România. Patru dintre ele se refereau explicit la evenimentul din 1 decembrie 1918: *Câteva date privitoare la unirea Transilvaniei cu România*; *Noi surse și date privitoare la istoria unirii Transilvaniei cu România*[55]; *Unirea Transilvaniei cu România, parte integrantă a marilor mișcări de eliberare socială și națională a popoarelor din lumea întreagă; Actul Unirii de la 1 Decembrie 1918.* Celelalte erau doar conexe chestiunii[56], în vreme ce articolul care încheia volumul reprezenta o cronică a conferinței desfășurate la Viena în 1968, prilejuită de împlinirea a 50 de ani de la destrămarea Imperiului dualist.

În aceeași perioadă, Constantinescu a supervizat și coordonat publicarea altor volume, în special în limbile engleză și franceză, căutând să își promoveze

imaginea peste hotare și să își sporească astfel prestigiul la nivel internațional. Pe de o parte, a publicat două volume de studii împreună cu Vasile Liveanu, la acea vreme încă șef al sectorului de istorie contemporană al Institutului de Istorie al Academiei[57]. Ambele poartă titluri foarte generale – *Sur quelques problèmes d'histoire* (1966)[58] și *Problems of History and Social Theory* (1970)[59] – și cuprind studii care nu îndeplinesc nici un fel de criterii de unitate, în afara celui elementar – sunt studii referitoare la probleme de istorie modernă și contemporană a României. În lucrarea publicată în 1966, Miron Constantinescu contribuie cu trei studii: unul dedicat analizei *ideilor progresiste* din opera lui Simion Bărnuțiu (care reproducea un discurs comemorativ susținut în data de 22 iunie 1964, în cadrul unei sesiuni consacrate lui Simion Bărnuțiu de la Institutul de Istorie al Academiei); studiul referitor la un mesaj pe care îl adresase Lenin muncitorilor și popoarelor din Austro-Ungaria (3 noiembrie 1918)[60] – despre care Florin Constantiniu afirmă că ar fi fost una dintre puținele contribuții originale ale lui Miron Constantinescu[61]; și un alt material intitulat *Articole necunoscute*. Cel din urmă studiu reprezintă un scurt text referitor la trei articole redactate de Karl Marx în 1856, referitoare la chestiunea principatelor dunărene. Materialele fuseseră predate pentru publicare ziarului american *New York Daily Tribune*. Ele s-ar fi *întors* însă, cotidianul american refuzând publicarea acestora, fără a motiva această decizie. Teza lui Constantinescu sugera că americanii nu ar fi acceptat tezele lui Marx, care ar fi fost favorabile națiunii române, întrucât semnalau importanța acestora în *economia* Europei Orientale.

Cât despre lucrarea publicată alături de Vasile Liveanu în 1970, putem vorbi despre aceeași lipsă de coerență, întrucât studiile ce compun volumul sunt departe de a se putea constitui ca fiind expresia unui demers unitar. Dintre cele șapte studii cuprinse în volumul respectiv, cinci sunt semnate de Miron Constantinescu, toate acoperind o paletă largă de subiecte: de la teze critice asupra economiei politice sau referitoare la Marx și viziunea acestuia asupra societății socialiste la studii despre Nicolae Bălcescu sau despre evenimentele din 1917 și ecourile pe care acestea le-ar fi avut în România, și până la considerații privind rolul lui Nicolae Titulescu în reluarea relațiilor diplomatice între România și URSS[62].

În afara acestor două volume, aproximativ în aceeași perioadă, Miron Constantinescu se implică într-un alt proiect editorial, concretizat prin publicarea a două volume sub titlul: *Études d'histoire contemporaine de la Roumanie*[63]. Primul volum reunește cinci studii referitoare la evenimentele din vara anului 1944, fiind prilejuit de împlinirea (în 1969) a unui sfert de veac de la 23 august 1944, și nu reprezintă decât traducerea în limba franceză a patru articole din numărul 4/1969 al revistei *Studii*, la care se adaugă materialul semnat de Miron Constantinescu[64]. Cel de-al doilea volum al seriei este dedicat istoriei interbelice a Partidului Comunist din România și marca împlinirea a cincizeci de ani de la fondarea partidului. Din nou, unele dintre materialele care compun volumul respectiv reprezintă traduceri în limba franceză ale unor materiale publicate

anterior în *Studii*[65], sau doar ale unor comunicări prezentate în cadrul unor conferințe – exemplul îl reprezintă textul semnat de Miron Constantinescu, care nu era altceva decât o alocuțiune de deschidere a unei sesiuni jubiliare dedicată semicentenarului PCR, organizată de Academia de Studii Sociale și Politice în zilele de 22–24 aprilie 1971[66].

Contribuțiile lui Miron Constantinescu deschid cele două volume, ambele având un caracter general, părând mai degrabă niște *prefețe*, întrucât sunt cele mai restrânse, din punctul de vedere al lungimii, și nu conțin nici referințe. Înseși titlurile celor două materiale par să sugereze această idee: *23 August în lumina istoriei* și *Crearea Partidului Comunist Român, eveniment memorabil al dezvoltării mișcării muncitorești și al istoriei poporului român*. Acest detaliu ne sugerează, poate fără echivoc, dimensiunea reabilitării publice a lui Miron Constantinescu, *cultivat* fiind acum de (unii dintre) actorii câmpului istoriografic – care par să caute colaborări cu acesta, dorind să îi intre astfel în *grații*. Desigur, în ecuația acestor volume un amănunt important l-ar fi reprezentat funcția pe care Miron Constantinescu o deține încă din debutul anului 1970 – aceea de președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice, o funcție care îl plasa în *fruntea* științelor sociale – amănunte pe care le vom discuta mai jos.

Începutul deceniului al optulea s-a dovedit a fi plin de evenimente pentru Miron Constantinescu. Dincolo de volumele publicate, despre care am amintit mai sus, acesta a participat în 1970 și la mai multe conferințe internaționale, două dintre ele desfășurate în Uniunea Sovietică. În vara anului 1970, Constantinescu a participat ca membru în delegația RSR la cel de-al V-lea Congres mondial de istorie economică, organizat de „Asociația internațională de istorie economică", ce a avut loc la Leningrad (Sankt-Petersburg), între 10–14 august 1917[67]. La consfătuirea de la Leningrad au luat parte peste o mie de participanți din aproximativ 40 de țări. Delegația românească a numărat 13 persoane, printre care Miron Constantinescu, Gheorghe Zane, S. Goldenberg sau Paul Cernovodeanu[68]. În cadrul lucrărilor Congresului, Miron Constantinescu a avut trei intervenții: „Formarea economiei unitare naționale în România", „Condițiile sociale și economice ale revoluției din 1848–1849" și „Perfecționarea metodelor de planificare în RS România"[69].

La câteva zile de la încheierea Congresului de la Leningrad, Miron Constantinescu a plecat către capitala Uniunii Sovietice, unde urma să participe la un alt eveniment important al lumii științifice internaționale: al XIII-lea Congres internațional al științelor istorice, desfășurat la Moscova, în perioada 16–23 august 1970[70]. A fost primul congres mondial de istorie care și-a desfășurat lucrările în capitala unui stat socialist, iar prezența a fost una numeroasă – peste 600 de istorici[71]. Contribuția românească în cadrul Congresului de la Moscova a însumat trei rapoarte, două co-referate, două dări de seamă și șaizeci și șapte de intervenții. Miron Constantinescu a participat în cadrul unei secțiuni dedicate istoriei contemporane, cu o comunicare referitoare la evenimentele din 23 august 1944 din România în contextul celui de-al Doilea Război Mondial[72].

Cel mai important proiect editorial pentru Miron Constantinescu avea să îl reprezinte însă sinteza de istorie a României, publicată pentru prima dată în 1969, care avea să cunoască un adevărat „succes" editorial, fiind reeditată ulterior[73], ba chiar și tradusă în limba franceză într-o ediție condensată[74]. Aparenta nevoie de publicare a unei istorii a României – într-un format de sinteză, accesibil publicului larg, lipsit de referințe ce ar fi îngreunat lectura –, pare să fi fost un deziderat al acelor vremuri. În realitate, proiectul patronat de Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu și Ștefan Pascu – o echipă ce se clădise și se consolidase în ultimul deceniu – nu a fost singurul de acest fel. Un alt demers, coordonat de Andrei Oțetea – *Istoria poporului român*[75] –, s-ar fi aflat într-o competiție contracronometru cu proiectul lui Miron Constantinescu[76]. Prezența lui Ion Popescu-Puțuri, la acea vreme director al Institutului de Studii Istorice și Social-Politice (fostul Institut de Istorie a Partidului)[77], în echipa de coordonare a proiectului lui Andrei Oțetea va fi fost justificată de nevoia de a contrabalansa influența politică a lui Miron Constantinescu[78]. Această *mezalianță* nu avea să asigure însă succesul echipei Oțetea, într-o cursă pe care Miron Constantinescu – aflat în plină (re)ascensiune politică –, nu prea avea cum să o piardă.

Volumul redactat de echipa Constantin Daicoviciu (coordonator al colectivului de lucru pentru istoria veche), Ștefan Pascu (responsabil al colectivului de lucru pentru istoria medie) și Miron Constantinescu (însărcinat cu coordonarea echipelor de lucru pentru istoria modernă și contemporană) reprezenta o sinteză de istorie a României, scrisă într-o formă și o manieră care să o facă accesibilă publicului larg. Compendiul *„se întemeia pe concepția materialist istorică, în lumina căreia s-a apreciat și caracterizat evoluția societății omenești de pe teritoriul țării noastre"*[79]. Lucrarea propunea și câteva rectificări ce merită a fi menționate referitoare la periodizarea istoriei României, punctând existența unei *epoci prefeudale* (de trecere către feudalism), încadrată în decupajul temporal 271 (retragerea aureliană) și secolul IX (când este semnalată apariția primelor relații feudale). Tot așa se preciza și că, în ciuda existenței unor relații feudale începând cu secolul IX, epoca medie abia în secolul XI, atunci când se poate vorbi cu certitudine despre existența unei *orânduiri feudale*. Tot legat de chestiunea periodizării, coordonatorii țineau să precizeze că atât răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan (1784–1785), cât și revoluția lui Tudor Vladimirescu (1821) trebuie încadrate ca evenimente aparținând epocii moderne a României. De asemenea, propuneau și o împărțire inedită a istoriei contemporane a României – căreia îi plasau începuturile în anii Primului Război Mondial –, marcată de existența a trei perioade distincte: cea de-a doua etapă a orânduirii capitaliste – etapa *capitalismului monopolist* –, care ia sfârșit odată cu evenimentele de la 23 august 1944, etapa *revoluției populare* – desăvârșită odată cu abolirea monarhiei și instaurarea Republicii Populare –, și *orânduirea socialistă* (post 1948).

Dintre textele care compuneau această sinteză, Miron Constantinescu a semnat capitolele referitoare la: apariția relațiilor capitaliste în România, revoluția lui Tudor Vladimirescu, dezvoltarea culturii între cele două războaie mondiale (împreună cu Alexandru Porțeanu), evenimentele din 23 august 1944, dezvoltarea României în perioada post 1966, precum și pe cel referitor la dezvoltarea culturii românești după *eliberare*.

Succesul de care urma să se bucure compendiul de istorie a României coordonat de echipa lui Miron Constantinescu a fost asigurat nu numai de reeditările succesive, ci și de traducerea în limba franceză a lucrării. Primele discuții în acest sens au fost purtate chiar la București cu Joseph Horvath, reprezentantul unei edituri obscure din Franța, încă din primăvara anului 1969[80]. Responsabil și prefațator al ediției în limba franceză a fost ales Georges Castellan, profesor universitar specializat în istoria și civilizația țărilor balcanice și ale Europei Centrale, care a lecturat întreg manuscrisul formulând diverse observații. Cele mai multe au vizat, cum era de așteptat, capitolele de istorie modernă și contemporană. Sugestiile lui G. Castellan s-au referit atât la chestiuni care nu erau îndeajuns acoperite, cât și la aspecte care lipseau cu desăvârșire. Dacă pentru partea de istorie veche Castellan nu a avut nici un fel de obiecții, în legătură cu celelalte părți a sugerat adăugiri pe care le considera necesare pentru ediția în limba franceză. În legătură cu epoca medie, profesorul francez a cerut autorilor români introducerea de subcapitole, părți sau doar pasaje referitoare la rolul Bisericii, chestiunea originii boierimii române, dar și un excurs referitor la mănăstirile pictate din nordul Moldovei. În ceea ce privește epoca modernă, Castellan a sancționat superficialitatea cu care fusese *acoperită* perioada 1859–1877(1878), sugerând adăugiri referitoare la domnia lui Alexandru Ioan Cuza, reformele realizate de acesta, eșecul proiectului Cuza și opțiunea pentru dinastia de Hohenzollern. În legătură cu epoca contemporană, Castellan a semnalat lipsuri similare în ceea ce privește perioada interbelică: nimic despre chestiunea minorităților sau despre rolul Bisericii (devenită autocefală în 1925), și foarte puțin despre evoluția politicii externe a României în decupajul temporal respectiv[81].

Manuscrisul lucrării era finalizat în data de 31 ianuarie 1970, când Miron Constantinescu îi cerea lui Iosif Ardeleanu acordarea vizei pentru manuscris, care urma să fie transmis la Paris prin intermediul Micaelei Slăvescu, profesoară de limbă franceză a Universității din București, care urma să plece în capitala Franței în data de 2 februarie[82]. Unul dintre obiectivele impuse de către autorii români editorului francez era publicarea volumului până în data de 18 iunie 1970, când Nicolae Ceaușescu urma să facă o vizită în Franța, prilej cu care ar fi trebuit să primească un exemplar al lucrării[83]. Lucrarea nu va fi finalizată și nu va apărea în librării decât în toamna aceluiași an, după multiple peripeții[84]. Și totuși, lui Nicolae Ceaușescu i-a fost înmânat un exemplar cu prilejul vizitei sale în Franța, la Lyon, chiar de către primarul orașului[85] –

o variantă nefinalizată a lucrării, care nu conținea nici varianta finală a bibliografiei, nici indexul și nici corecturile finale[86].

Au existat discuții și pentru publicarea unei ediții în limba engleză a lucrării. Alexander Piskor, reprezentant al unei edituri la fel de obscure din Marea Britanie, Vistula Press Limited, l-ar fi contactat la începutul anului 1969 pe Miron Constantinescu, la acea dată ministru al învățământului, în vederea stabilirii unei colaborări care viza publicarea în Marea Britanie a mai multe lucrări de sinteză privind istoria României. Constantinescu ar fi interpretat această propunere de colaborare ca pe o invitație care i se adresa personal, drept care i-a răspuns lui Piskor enumerându-i lucrările pe care le editase sau coordonase în ultimul timp, despre care credea că ar fi indicat să fie publicate și în limba engleză[87]. Discuțiile ar fi continuat în aceeași notă în decursul anului 1969 și începutul anului 1970, prima lucrare asupra căreia s-ar fi oprit cei doi fiind aceeași sinteză de istorie a României. În condițiile în care ediția în limba franceză urma să apară în câteva luni, Constantinescu îi scria lui Piskor în martie 1970, sugerându-i să ia legătura cu Joseph Horvath pentru stabilirea unei colaborări între partea franceză și cea engleză[88]. Primele capitole traduse în limba engleză fuseseră trimise lui Piskor încă din noiembrie 1969, prin intermediul unui diplomat aflat atunci la București, Jones Rawson. Aceste capitole nu aveau să ajungă în Marea Britanie decât peste aproape jumătate de an, bagajul lui Rawson fiind pierdut pe ruta București–Moscova–Londra, și recuperat după multe peripeții[89]. Discuțiile au continuat în primăvara anului 1970, prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe și al Ambasadei României la Londra, stabilindu-se detaliile colaborării[90]. Din nu știm ce motive, acest proiect nu s-a mai finalizat, rămânând la stadiul unor discuții.

În fruntea Academiei de Științe Sociale și Politice (ASSP)

Încă din primele luni ale anului 1969, Secția de Propagandă a Comitetului Central al PCR, împreună cu Ministerul Învățământului, a organizat o serie de consfătuiri și dezbateri cu cadrele didactice de la catedrele de științe sociale din cele mai importante centre universitare din țară: București, Iași, Cluj-Napoca, Timișoara, Târgu Mureș și Craiova[91]. Scopurile principale ale acestor consfătuiri rezidau în intenția diriguitorilor partidului de a încerca să: „îmbunătățească" predarea disciplinelor de marxism-leninism, a activității cadrelor didactice de la catedrele de științe sociale, care aveau misiunea *„formării concepției materialiste a studenților"*, de a concentra activitatea de cercetare științifică către scopuri precise, cum ar fi elaborarea de studii ample și monografii fundamentale ș.a.[92]. În realitate, măsurile care aveau să fie schițate odată cu consfătuirile desfășurate în primăvara anului 1969 aveau să producă o subordonare politică a științelor sociale.

În 1969, în subordinea Academiei RSR funcționau 22 de institute de cercetare științifică în domeniul științelor sociale și umane. În cadrul acestor institute lucrau 1250 de salariați, dintre care 837 aveau funcții de cercetători, în timp ce bugetul anual al tuturor acestor institute se ridica la peste 29,5 milioane de lei. Alți aproximativ 700 de specialiști activau la catedrele de științe sociale din învățământul superior[93]. Deși se admitea faptul că perioada de după 1965 a fost punctată de „unele succese", se clama necesitatea unei schimbări, întrucât *„cercetarea științifică în domeniul științelor sociale nu se desfășoară la nivelul cerințelor actuale și al posibilităților create"*[94]. Lipsurile care sunt aduse în atenție erau o consecință a slabei sau insuficientei coordonări a activității tuturor institutelor de profil:

„Nu a existat un for științific care să stabilească, pe baza unor dezbateri largi, direcțiile principale și ordinea de prioritate în cercetare din științele sociale, să organizeze colaborarea diferitelor forțe din cercetare pentru soluționarea problemelor majore din acest domeniu. Dată fiind marea diversitate a ramurilor de știință care intră în sfera sa de preocupări, Academia Republicii Socialiste România nu a putut să asigure coordonarea și orientarea ideologică, teoretică și tematică corespunzătoare a cercetării în științele sociale. Nici Consiliul Național al Cercetării Științifice nu a reușit să soluționeze această problemă. La menținerea unor asemenea neajunsuri în îndrumarea cercetării în științele sociale a contribuit și divizarea responsabilităților în acest domeniu la mai multe secții ale Comitetului Central al partidului"[95].

În consecință, soluția pe care Secția de Propagandă a Comitetului Central o propunea era:

„înființarea Academiei de Științe Sociale, care avea drept sarcină organizarea, îndrumarea și coordonarea activității de cercetare în toate domeniile științelor sociale, în vederea orientării mai active a acestora în concordanță cu cerințele construcției socialiste, ale cunoașterii realității sociale, ale progresului științific contemporan"[96].

În 13 noiembrie 1969 a avut loc o consfătuire de lucru cu oamenii de știință, cercetătorii și cadrele didactice din domeniul științelor sociale, în urma căreia s-a hotărât formarea unui colectiv din care făceau parte: Paul Niculescu-Mizil, Dumitru Popescu, Miron Constantinescu, Miron Niculescu (la acea vreme președinte al Academiei RSR) și Constantin Daicoviciu. Acest colectiv a fost însărcinat cu cooptarea și a altor membri în vederea formării unei comisii care să întocmească proiectul de statut a ceea ce avea să devină Academia de Științe Sociale și Politice[97].

În zilele de 19–20 februarie 1970 s-a desfășurat Adunarea generală de constituire a Academiei de Științe Sociale și Politice a RSR, instituție care urma să își desfășoare activitatea în subordinea Comitetului Central al Partidului Comunist Român. În cadrul acestei adunări s-a adoptat Statutul ASSP, au fost aleși membrii titulari și membrii corespondenți, dar și organele de conducere ale Academiei.

Hotărârile luate în cadrul Adunării generale din 19–20 februarie 1970 au fost legiferate prin Decretul Consiliului de Stat al RSR nr. 121/18 martie 1970[98]. Decretul de înființare stabilea cu scrupulozitate atribuțiile instituției care avea să patroneze științele sociale în România:

„Academia de Științe Sociale și Politice este forul științific care organizează, îndrumă și coordonează, în mod unitar, întreaga activitate de cercetare în domeniul științelor sociale și politice, indiferent de unitățile în care se desfășoară; asigură orientarea acesteia în concordanță cu cerințele construcției socialiste și ale progresului științific contemporan; elaborează lucrări și face propuneri care să contribuie la fundamentarea soluțiilor pentru problemele dezvoltării economice și social-culturale a Republicii Socialiste România; studiază și pune în valoare trecutul istoric al poporului român, conviețuirea și lupta sa împreună cu naționalitățile conlocuitoare pentru progres social, patrimoniul artistic și cultural al patriei, contribuția poporului nostru la istoria, cultura, știința și arta universală; contribuie la formarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, la dezvoltarea gândirii social-politice din țara noastră și la afirmarea ei în schimbul de idei și în confruntările ideologice pe plan internațional; organizează, îndrumă și controlează activitatea unităților proprii de cercetare“[99].

De asemenea, articolul trei al Decretului stabilea faptul că:

„Academia de Științe Sociale și Politice promovează în activitatea de cercetare concepția materialismului dialectic și istoric și asigură orientarea teoretică și ideologică a cercetării științifice pe baza marxism-leninismului“[100].

Organul suprem de conducere al ASSP avea să devină Adunarea generală, care era formată din membri titulari și membri corespondenți ai ASSP, dar și din delegați aleși de către cercetătorii din unitățile de cercetare subordonate și de către cadrele didactice de la catedrele de științe sociale din învățământul superior. Conducerea ASSP, între sesiunile Adunării generale, urma să revină Prezidiului ASSP, care îi avea în componență pe președintele ASSP, pe vicepreședinți, pe secretarul general, pe președinții secțiilor și un număr de membri aleși de către Adunarea generală.

Academia a fost organizată pe secții de specialitate, care erau subordonate Adunării generale și Prezidiului. ASSP avea opt secții: Științe economice (condusă de Alexandru Bârlădeanu), Filozofie și Logică (Dumitru Ghișe), Istorie și Arheologie (Ștefan Ștefănescu), Științe juridice (János Demeter), Științe politice (Valter Roman), Psihologie și pedagogie (Alexandru Roșca), Sociologie (Henri H. Stahl) și Teoria și istoria literaturii și artei (Ion Frunzetti)[101].

În 1970, la înființare, Academia avea în componență 125 de membri titulari și 95 de membri corespondenți. Prezidiul ASSP era format din Miron Constantinescu (președinte), Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Constantin Daicoviciu, Roman Moldovan, Constantin Vlad, Ștefan Voicu (vicepreședinți), Constantin Ionescu (secretar general) și Tudor Bugnariu, Alex. Dima, Emilian Dobrescu, Ernő Gáll, Carol Göllner, Constantin Ionescu-Gulian, Athanase Joja, Mircea Malița, Mircea Petrescu-Dâmbovița, Ion Popescu-Puțuri (membri)[102].

Învestirea lui Miron Constantinescu în noua funcție a însemnat și *descărcinarea* din cea pe care o ocupa la vremea respectivă – aceea de ministru al educației[103]. Mutarea i-ar fi convenit acestuia, întrucât îl plasa într-o poziție avantajoasă, și poate chiar mai influentă, cel puțin din punct de vedere științific. În calitatea sa de președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice, Miron Constantinescu patrona practic întreaga activitate de cercetare în domeniul științelor sociale. El era cel care aproba planurile de cercetare și orientarea care trebuia să se dea unei științe sau alteia, însă în vârful stiloului său stătea adesea și aprobarea „beneficiului suprem" pe care îl putea pretinde un cercetător român în acea vreme – călătoriile în străinătate, prilejuite de diferite manifestări științifice. E adevărat că nu Miron Constantinescu era cel care avea ultima decizie în acest sens, aprobarea trebuind să fie semnată și de către cei de la Secția de Propagandă din cadrul Comitetului Central, însă Constantinescu era cel care făcea și pre-aproba propunerile în ceea ce privește călătoriile în străinătate.

Ca președinte al ASSP, Miron Constantinescu a profitat de perioada de relativă deschidere intelectuală din epocă pentru a stabili relații de colaborare cu diferite instituții din străinătate. Poate cea mai semnificativă intenție în acest sens a reprezentat-o stabilirea de relații de colaborare cu Programul de schimburi cu străinătatea al Statelor Unite ale Americii (FAFP) și cu Consiliul Național pentru Cercetare și Schimburi Internaționale din SUA (IREX). Primele detalii în sensul unei colaborări fuseseră stabilite în cursul anului 1970, când o delegație a IREX, condusă de prof. Allen Kassof, președintele Consiliului, a făcut o vizită în România. Cu prilejul vizitei, delegația IREX a avut o întrevedere cu conducerea Academiei de Științe Sociale și Politice, unde s-a discutat posibilitatea dezvoltării unei colaborări între cele două instituții[104]. Discuțiile în acest sens au continuat odată cu vizita în SUA a lui Ștefan Ștefănescu, președintele secției de istorie a ASSP. Prin intermediul acestuia, prof. Allen Kassof a insistat ca Miron Constantinescu, președintele ASSP, să participe la Conferința de Studii Europene pe care FAFP și IREX urmau să o organizeze în perioada 19–22 decembrie 1970 la Frascati, în Italia[105]. Lui Constantinescu i-a fost aprobată în cele din urmă deplasarea, însă merită reținută aici o oarecare reticență pe care cei de la Comitetul Central au avut-o în legătură cu consfătuirea din Italia. Astfel, într-o notă scurtă, cei de la Cancelaria CC au aprobat deplasarea lui Constantinescu, însă cu precizarea că aceasta s-ar face doar în condițiile în care la respectiva Conferință vor participa și reprezentanți ai altor state socialiste (!)[106]. Tot în aceeași categorie, și conex aceluiași efort de racordare la diferite proiecte internaționale, ar trebui să plasăm și întrevederea pe care Miron Constantinescu o are cu Henryk Jabłonski, ministrul instrucțiunii și învățământului superior din Polonia, în cadrul căreia s-a discutat despre posibilitatea unei colaborări între ASSP și instituția omoloagă din Polonia, în domeniile științelor sociale: sociologie, istorie, filozofie etc.[107]

Un prim eveniment important care a avut loc în anii în care Miron Constantinescu a ocupat funcția de președinte al ASSP l-a constituit organizarea la București a celui de-al XIV-lea Congres internațional de studii bizantine, desfășurat de-a lungul unei întregi săptămâni, între 6 și 12 septembrie 1971[108]. Alegerea Bucureștiului pentru această ediție nu fusese întâmplătoare. În 1971, se împlinea un secol de la nașterea lui Nicolae Iorga, istoricul român prin strădania căruia fusese organizat în 1924, tot la București, primul congres internațional de studii bizantine.

Un alt eveniment care ar merita menționat l-a constituit vizita în România a prof. Reuben Hill, de la Universitatea din Minnesota (SUA), președintele Asociației Internaționale de Sociologie. Printre altele, Reuben Hill a avut și o întrevedere cu Miron Constantinescu și Manea Mănescu, acesta din urmă în calitatea sa de președinte de onoare al Comitetului Național de Sociologie din RS România[109]. Întrevederea din 4 mai 1972 a stabilit detaliile unei viitoare colaborări între sociologii români și asociația Internațională de Sociologie. Nici un sociolog român nu făcea parte, la acea dată, din Asociația patronată de către Reuben Hill, însă calitatea cercetătorilor români din domeniu, așa cum reieșea ea din referatele și comunicările prezentate la diferite congrese și seminarii internaționale, era apreciată de către profesorul american. Drept care, acesta i-a sugerat lui Manea Mănescu să faciliteze înscrierea sociologilor români în Asociația Internațională de Sociologie. Pentru a facilita această colaborare, prof. Reuben Hill credea chiar că ar fi necesar ca sediul Asociației, care era la acea vreme în Italia, să fie mutat la București, unde existau condiții, atât din punctul de vedere al infrastructurii, cât și din punctul de vedere al personalului calificat[110].

Un alt moment important care a marcat președinția la ASSP a lui Miron Constantinescu l-a reprezentat al VII-lea Congres Internațional de Estetică, organizat în luna august 1972, la București[111]. Lucrările Congresului au fost deschise în dimineața zilei de 28 august, prin intervenția lui Miron Constantinescu, președintele ASSP care, printre altele, a prezentat și mesajul adresat acestui congres de către Nicolae Ceaușescu. La reuniunea de la București au participat peste 500 de specialiști, din 30 de țări. După intervenția lui Miron Constantinescu, a luat cuvântul Joseph Gantner, în calitatea sa de președinte activ al Comitetului Internațional de Studii Estetice. Lucrările au continuat în zilele ce au urmat, nu fără unele mici incidente. Astfel, un emigrant maghiar, Thorna, ar fi ridicat, la un moment dat, problema libertății artistului în țările socialiste și în societatea contemporană. Conform unei mărturii a lui Constantinescu, atitudinea respectivului Thorna a fost *„pe loc“* amendată de Radu Bogdan, Nina Stănculescu și de Zevedei Barbu *„într-un mod științific și ferm“*[112].

Funcția de președinte al ASSP-ului avea să îi confere lui Miron Constantinescu o poziție din prisma căreia ajungea să „patroneze“ aproape toate evenimentele din sfera științelor sociale. Puține sunt conferințele, colocviile sau reuniunile științifice organizate în perioada în care acesta s-a aflat în fruntea ASSP-ului în cadrul cărora numele lui Miron Constantinescu nu se găsea

printre cele ale *invitaților de onoare*. De obicei, rostea alocuțiuni în deschiderea evenimentelor, iar atunci când timpul nu i-o permitea, se rezuma doar la un cuvânt de încheiere[113]. S-a întâmplat însă și ca Miron Constantinescu să *deschidă* și să *închidă* un eveniment[114]. Aceste mărunte satisfacții îi vor fi hrănit lui Constantinescu orgoliul și setea de putere, sentimente pe care anii de marginalizare nu le vor fi atenuat, ba chiar din contră.

Membru al Academiei RSR

Prestigiul științific al lui Miron Constantinescu avea să cunoască un trend ascendent în ultima parte a vieții sale. Cariera intelectuală, abil și cu grijă construită în jurul unor proiecte din sfera științelor sociale, i-a facilitat nu doar mobilitatea internațională, ci și obținerea unor beneficii ulterioare. Calitatea de președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice, funcție pe care a ocupat-o în ultima parte a vieții (1970–1972), avea să îi asigure recunoaștere la nivel internațional, concretizată prin diferite invitații. Una dintre acestea merită atenția noastră. În data de 29 august 1972, pe adresa ASSP-ului sosea o scrisoare din partea președintelui Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, Mstislav V. Keldîș, adresată *omologului său* român, Miron Constantinescu. Acesta din urmă era invitat să ia parte la sesiunea festivă a Adunării Generale a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, consacrată aniversării a 50 de ani de la înființarea Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, care urma să aibă loc în data de 30 noiembrie la Moscova[115]. Trecuseră douăzeci și șapte de ani de la călătoria unui alt președinte al Academiei Române la o sesiune jubiliară a Academiei de Științe a Uniunii Sovietice – cea a lui Dimitrie Gusti din vara anului 1945. Mai bine de un sfert de veac, de-a lungul căruia lumea se *răsturnase*.

Ultima bornă importantă a carierei intelectuale a lui Miron Constantinescu a reprezentat-o alegerea sa printre membrii Academiei RSR – la 1 martie 1974[116]. Începând cu 1970, în urma înființării ASSP, a Academiei de Științe Medicale și a Academiei de Științe Agricole și Silvice[117], viața Academiei RSR a fost grav afectată. Aceasta a fost *văduvită* de aproape toate institutele pe care le avea în subordine, marea lor majoritate devenind anexe ale noilor „academii ramură". În 1972, Academia RSR mai avea în subordine următoarele instituții: Institutul de Matematică, Centrul de Statistică Matematică, Observatorul Astronomic, Centrul de Lingvistică, Centrul de Studii Fonetice și Dialectice (toate din București), Institutul de Calcul și Institutul de Lingvistică și Istorie Literară (Cluj-Napoca), Institutul de Matematică și Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor (Iași). Acestora li se mai adăuga Muzeul de Artă Feudală „Ing. Dumitru Minovici", Muzeul de Artă „G. Oprescu" și Casa „George Călinescu"[118].

Constituirea „academiilor-ramură" a avut darul de a restrânge drastic și domeniul de activitate al Academiei RSR. În consecință, și numărul membrilor Academiei RSR scăzuse îngrijorător, fapt care impunea organizarea de alegeri

pentru cooptarea de noi membri. În 1973, Academia mai număra un total de 168 de membri, dintre care 62 de membri titulari și 116 membri corespondenți. Secția de Științe Economice și Secția de Științe Filozofice numărau doar câte 2 membrii titulari, în timp ce Secția de Științe Fizice și Secția de Științe Filologice mai aveau în componență doar câte 3 membri titulari. Situația era dramatică, întrucât această scădere accentuată a numărului de membri punea în discuție însăși existența acestor secții[119].

Între 28 februarie și 2 martie 1974 s-au desfășurat lucrările unei sesiuni extraordinare a Adunării Generale a Academiei RSR, la care au participat, ca „invitați de onoare", Manea Mănescu și Miron Constantinescu. Sesiunea extraordinară a Adunării Generale a Academiei RSR din 28 februarie–2 martie 1974 a fost prima după scindările din 1970 care au dus la formarea de „academii-ramură". Miron Nicolescu, președintele Academiei RSR, admitea că aceasta se găsea „pe un nou făgaș" – fapt ce sugera mai degrabă dependența din ce în ce mai sufocantă a Academiei față de factorul politic. Noul proiect de Statut, prezentat în cadrul acestei sesiuni, aducea schimbări semnificative pentru Academia RSR: aceasta urma să funcționeze sub îndrumarea Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie (!); categoria membrilor străini era desființată; Secția de Științe Filologice se contopea cu cea de Literatură și Artă; membrii corespondenți puteau participa, cu drept de vot deliberativ, la adunările generale; nu în ultimul rând, mandatul conducerii Academiei era prelungit de la 3 la 5 ani. Toate aceste schimbări, precum și alte aspecte din proiectul noului Statut sugerau o îngustare a sferei de acțiune a Academiei și o supunere din ce în ce mai accentuată față de organele de partid[120].

Dincolo de schimbările care au fost impuse în cadrul acestei sesiuni, Adunarea Generală a votat „în unanimitate" trecerea unor membri corespondenți în rândul titularilor și alegerea altor membrii corespondenți. Au fost titularizați 29 de membri corespondenți, dintre care îi amintim pe economistul Manea Mănescu, geograful Vintilă Mihăescu (membru corespondent încă din 1939!), istoricul Ștefan Pascu, criticul și istoricul literar Șerban Cioculescu și scriitorul Eugen Jebeleanu. Acestor promovări li s-a adăugat alegerea a 36 de noi membri corespondenți, printre care: economistul Nicolae N. Constantinescu, sociologul Henri H. Stahl, matematicianul Mircea Malița, istoricul Ștefan Ștefănescu, juristul Ioan Ceterchi, istoricul literar Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Mihnea Gheorghiu și scriitorii Marin Preda, Titus Popovici și Eugen Barbu[121].

Celor 64 de promovări li s-au adăugat cinci titularizări directe – istoricul Constantin C. Giurescu, doctorul Ana Aslan, psihologul Vasile Pavelcu (a căror promovare excepțională era justificată de activitatea științifică a acestora), Miron Constantinescu și Elena Ceaușescu. Printre promovările cele mai spectaculoase se numără, după cum putem observa, și alegerea lui Miron Constantinescu ca membru titular al Academiei RSR[122]. Dimensiunea politică a acestei alegeri nu poate fi contestată, însă nici nu putem afirma că a fost determinantă. Mai exact, am greși dacă am sugera că această promovare a fost similară cu cea a Elenei Ceaușescu[123], a cărei activitate științifică era, totuși, inexistentă.

CAPITOLUL OPTSPREZECE

Miron Constantinescu și reinstituționalizarea sociologiei românești (studiu de caz)

Într-un articol din primul număr din 1974 al publicației *Acta Sociologica*, apărea o interesantă remarcă referitoare la Miron Constantinescu. Jiri Kolaja, profesor de sociologie și antropologie la University of West Virginia, nota că nici un alt profesor/sociolog din întreaga lume nu ocupa, în acel moment, o funcție politică atât de importantă ca aceea ocupată de Miron Constantinescu în România[1]. Cu mai puțin de un deceniu în urmă, în peisajul universitar românesc apărea o „nouă" disciplină, sociologia, reabilitată după aproape două decenii de excluziune. Miron Constantinescu a întrevăzut în această (re)instituționalizare o oportunitate cu un imens potențial. Și el fusese în tinerețe animat de proiectele școlii sociologice de la București. Avea să-și *amintească* acest amănunt, reîntorcându-se către preocupările sale din tinerețe. Eforturile lui din ultimii ani ai vieții au vizat obținerea și consolidarea unui primat în cadrul disciplinei, care ar fi hrănit orgoliul și setea de putere a acestuia, după un deceniu de marginalizare politică și socială. Procesul de reabilitare a sociologiei ca disciplină a coincis cu procesul de reabilitare politică a lui Miron Constantinescu.

Destinul sociologiei românești în secolul XX a fost strâns legat de istoria politică a țării. Cunoscând o perioadă fecundă în decursul celor două decenii interbelice[2], ca urmare a unui proces de modernizare care a urmat creării statului național în 1918, disciplina avea să fie interzisă odată cu instaurarea regimului democrației populare. O reformă și o nouă Lege a educației[3], care viza o „restructurare" profundă a sistemului de învățământ românesc, au desființat practic sociologia – considerată o știință „burgheză" și „reacționară", prin scoaterea ei din programele de învățământ. Relansarea sociologiei ca disciplină a survenit în contextul unui „dezgheț" intelectual, la mijlocul anilor '60. Sociologia își recâștiga locul în rândul disciplinelor universitare, erau reînființate catedre de sociologie la universitățile din București, Iași și Cluj-Napoca, iar la București era înființat un Laborator de Sociologie Urbană. Revirimentul disciplinei s-a consumat în paralel cu procesul de reabilitare al unui fost elev al lui Dimitrie Gusti – Miron Constantinescu[4]. Rolul acestuia în reintegrarea sociologiei în rândul disciplinelor academice nu poate fi contestat, deși încă există

destule opinii care tind să minimalizeze sau să ignore rolul acestuia[5]. În capitolul de față voi reconstitui zbuciumata istorie a sociologiei românești în anii regimului comunist. Intenția mea este de a încerca să explic și în ce măsură Constantinescu a „ajutat" disciplina, dar și cât de mult a însemnat relansarea și reinstituționalizarea sociologiei în ecuația reabilitării publice a lui Miron Constantinescu după 1965.

Blocul Sovietic și decăderea sociologiei în anii postbelici

Există o tendință în cadrul literaturii de specialitate care asociază în mod indisolubil sociologia cu tradiția intelectuală a Europei de Vest. Istoria ne demonstrează însă că independent de evoluția sociologiilor vest-europene, în Europa Centrală și de Est au apărut și s-au dezvoltat sociologii „naționale". În țări precum Polonia[6], Cehoslovacia[7], sau România au existat preocupări pentru sociologie, ba chiar au fost create catedre universitare unde se predau cursuri de sociologie încă de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX.

Referitor la istoria sociologiilor central și est-europene de după cel de-al Doilea Război Mondial, există cel puțin două tipuri de discurs. Pe de o parte, există un discurs intern, ce poate fi în unele cazuri destul de detaliat, care punctează principalele momente ale evoluției disciplinei într-un stat anume. De cele mai multe ori, acest tip de discurs poate fi caracterizat ca fiind distorsionat și lipsit de spirit critic, întrucât încearcă să ignore sau, în cel mai bun caz, să diminueze influența pe care ideologia comunistă ar fi avut-o asupra disciplinei. Există și un al doilea tip de discurs – extern, care pare să fie lipsit de același spirit critic, întrucât alege să ignore în totalitate producția sociologică din țările foste comuniste, considerând că aceasta nu se va fi depărtat deloc de canoanele ideologiei marxist-leniniste[8]. Drept care, se pleacă de la premisa că sociologia est-europeană este lipsită de valoare științifică și nu ar reprezenta o contribuție semnificativă din punct de vedere teoretic[9]. Mai mult, există păreri că inclusiv în cadrul acestui tip de discurs extern ar exista mai multe tendințe. Spre exemplu, unii cercetători consideră sociologiile central și est-europene ca fiind *antagoniste* sociologiilor vestice. Acest tip de discurs are la bază ideea că marxismul s-ar fi bazat pe o concepție ontologică și epistemologică total diferită de cea a principalelor curente sociologice vestice[10]. Alte voci sunt de părere că nu poate fi vorba despre *antagonism*, ci doar despre *deviație*, întrucât sociologiile est-europene nu au reprezentat o alternativă la modul occidental de *a face* sociologie[11].

Istoria postbelică a științelor sociale în Europa Centrală și de Est este marcată de impunerea forțată a regimurilor comuniste în statele intrate sub sfera de influență sovietică. Primii ani postbelici corespund unei faze în care puterea politică a căutat să obțină un control strict asupra științelor sociale. Scopul acestei ofensive l-a reprezentat dorința de a impune marxism-leninismul ca

singura ideologie acceptată. Tot ceea ce exista în afara canoanelor admise de materialismul dialectic și istoric a fost etichetat drept burghez și reacționar[12]. Împotriva celor care susțineau alte puncte de vedere, necanonice, au fost luate măsuri represive: eliminarea din învățământul superior sau din institutele de cercetare specializate, marginalizarea socială sau, în cele mai grave cazuri, arestarea și trimiterea în închisoare. Dintre toate științele sociale, sociologia a avut cel mai mult de suferit. Considerată ca fiind o *„pseudo-știință burgheză"* sau chiar o *„știință reacționară"*, sociologia a fost marginalizată sau chiar eliminată din rândul disciplinelor academice, dar și din cadrul departamentelor noilor institute de cercetare multidisciplinare înființate în subordinea noilor academii de științe[13]. Această ofensivă împotriva unor tradiții intelectuale interbelice a avut consecințe grave asupra istoriei sociologiei din Polonia, Cehoslovacia sau România. Dezvoltarea firească a disciplinei a fost încetinită sau chiar stopată. În unele cazuri, reinstituționalizarea sociologiei, care avea să survină peste două decenii, nu a mai ținut seama de acele tradiții interbelice, astfel încât acestea s-au pierdut cu totul.

Perioada de dogmatism ideologic și de imobilism a cunoscut o oarecare relaxare după moartea lui Stalin (1953) și odată cu procesul de liberalizare impus de către noul lider de la Kremlin – Nikita Hrușciov[14]. În această perioadă, se produc câteva schimbări importante în ceea ce privește disciplina. În primul rând, însuși termenul de sociologie avea să părăsească dicționarul cuvintelor tabu, fiind acceptat în cadrul discuțiilor academice și al discursului politic. Sociologia devenea unul dintre fronturile disputelor ideologice între blocul statelor sovietice și Occident. *Pseudo-știința* burgheză despre societate a devenit *sociologia burgheză*, căreia Uniunea Sovietică și statele satelite îi răspundeau prin intermediul *sociologiei marxiste*. Aceasta avea misiunea de a purta un *război ideologic* cu sociologia occidentală, scopul fiind acela de a-i descoperi acesteia din urmă rădăcinile *burgheze* și *reacționare*.

Liberalizarea a însemnat și realuarea contactelor academice cu Occidentul, cu precizarea că acestea erau strict monitorizate de către puterea politică. Chiar și așa, reluarea contactelor academice a însemnat un pas important în dezvoltarea sociologiei în țările central și est-europene. Cele mai semnificative exemple în acest sens sunt cazurile Poloniei și Uniunii Sovietice. Polonia era statul cu cea mai importantă tradiție sociologică din zonă. Chiar și după instaurarea regimului comunist, sociologia poloneză și-a continuat activitatea pentru o vreme[15]. Mai mult decât atât, sociologii polonezi au încercat să păstreze contacte permanente cu mediile intelectuale internaționale. După 1956, au fost facilitate relațiile de cooperare și colaborare instituțională cu diferite instituții din Statele Unite. Nu în ultimul rând, sociologii polonezi au fost prezenți în permanență la Congresele ISA (International Sociological Association), iar unii dintre ei au făcut parte din conducerea ISA[16]. Și Uniunea Sovietică a cunoscut în anii 1950 o deschidere semnificativă în ceea ce privește relațiile academice cu Occidentul. În opinia unor cercetători, dezghețul impus de Hrușciov

nu doar a inițiat un proces de liberalizare, dar a și marcat începutul unui *„război ideologic deschis între lagărul socialist pro-Sovietic și lagărul capitalist pro-American"*[17]. Sociologia se supunea astfel unei agende politice a statului sovietic, însă schimbările care se produc merită menționate. În primul rând, în 1955 o delegație a Uniunii Sovietice participă pentru prima oară la un congres internațional organizat de către ISA. Misiunea delegaților sovietici va fi fost simplă – întrucât aceștia nu erau sociologi profesioniști, ci mai degrabă *diplomați ideologici* –, de a intra în contact, pe de o parte cu „dușmanii" ideologici, pe de altă parte, sociologii din vest cu vederi *progresiste*. Tot în 1955, mai mulți intelectuali de seamă din Vest vor face vizite de lucru la Moscova[18]. În fine, merită menționat și faptul că în 1958, Moscova a organizat *Conferința Internațională a Sociologilor*, prilej cu care vor poposi în capitala Uniunii Sovietice nume precum: Everett Hughes, Raymond Aron, Georges Friedmann, T.H. Marshall, Helmut Schelsky sau Tom Bottomore[19].

Însă cea mai importantă consecință a acestei liberalizări a constituit-o reînființarea unor departamente de sociologie în universitățile est-europene sau a unor laboratoare de cercetare în cadrul acestor universități. Din nou, Polonia este prima dintre statele est-europene care întreprinde o astfel de măsură după cel de-al Doilea Război Mondial[20]. În Uniunea Sovietică, în schimb, evoluția din acest punct de vedere a fost puțin mai lentă[21]. Mai trebuie menționat și faptul că, atât în Polonia, cât și în Uniunea Sovietică, concomitent cu aceste dezvoltări, are loc și înființarea unor asociații profesionale naționale ale sociologilor. În 1957 în Polonia – *Asociația Poloneză de Sociologie* (*Polskie Towarzystwo Soccjologiczne*)[22], și în 1958 în Uniunea Sovietică – *Asociația Sovietică de Sociologie* (*Советская социологическая ассоциация*)[23].

Evoluțiile favorabile din Polonia, dar mai ales din Uniunea Sovietică au influențat dezvoltarea sociologiei și în celelalte state ale blocului sovietic. Singura diferență reprezentat-o întârzierea și greutatea cu care acestea au realizat pașii pe care Polonia, spre exemplu, i-a făcut într-un timp foarte scurt, în perioada 1956–1958. În țări precum Ungaria, Bulgaria, Cehoslovacia sau Republica Democrată Germană, decalajul față de Polonia nu va fi recuperat nici zece ani mai târziu. O realitate cauzată de faptul că evoluția disciplinei în statele respective a fost mai lentă. Fără îndoială, și lipsa unei tradiții a sociologiei în unele dintre statele respective va fi avut consecințe în acest sens.

Există destule similitudini în ceea ce privește evoluțiile naționale ale *instituționalizării* sociologiei în celelalte state socialiste. O primă caracteristică comună o reprezintă ingerința puterii politice în procesul de (re)punere în drepturi a sociologiei. Așa se întâmplă în Republica Democrată Germană, unde numai după decizia Congresului al VI-lea al Partidului (1963) se vor face primii pași către instituționalizarea disciplinei[24]. La fel se întâmplă și în Ungaria (1963), în Cehoslovacia (1964) sau în Bulgaria (1967)[25]. Ulterior acestor momente, evoluțiile sociologiei în aceste state au urmat un *pattern* specific: apariția unei organizații profesionale la nivel național, înființarea primelor catedre universitare sau centre de cercetare, și apariția unor publicații periodice de profil.

În Ungaria nu a existat o tradiție sociologică importantă până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial[26]. O încercare de instituționalizare a sociologiei s-a produs imediat după sfârșitul războiului, când Sándor Szalai, un intelectual de orientare marxistă, a înființat o catedră de sociologie în cadrul Universității din Budapesta[27]. Experimentul nu a reușit, catedra sa fiind desființată în 1948[28]. Discuțiile în ceea ce privește sociologia ca parte integrantă a științelor sociale au apărut din nou la începutul anilor 1960, în cadrul unei „dezbateri" publicistice[29] dintre același Sándor Szalai și András Hegedüs[30]. Primul dintre cei doi sugera ca necesară dezvoltarea sociologiei maghiare pe baza unor modele occidentale, dat fiind decalajul destul de important pe care aceasta trebuia să îl depășească, în timp ce Hegedüs considera că filozofia marxistă oferă un fundament și un cadru teoretic suficient. Cât despre importurile ideologice, acesta le considera mult prea periculoase[31]. Ultimul dintre cei doi urma să aibă câștig de cauză, el fiind cel care va conduce *Comitetul de Sociologie* înființat în cadrul Departamentului de Științe Sociale al Academiei de Științe din Ungaria în 1963[32]. Evoluția instituțională a sociologiei maghiare va fi fost însă foarte lentă, întrucât abia în 1972 apare prima publicație de profil și prima catedră de sociologie (care devine funcțională abia în 1978)[33]. Ulterior, în 1978 se înființează prima asociație profesională a sociologilor maghiari[34].

Cazul Bulgariei e oarecum asemănător celui ungar. Fără un profil instituțional înaintea celui de-al Doilea Război Mondial, sociologia bulgară a avut o primă tentativă de instituționalizare la finele războiului, când Todor Pavlov[35] înființa un *Institut de Sociologie* în cadrul Academiei de Științe bulgare. Instaurarea regimului comunist și impunerea dogmatismului ideologic stalinist au dus la desființarea instituției respective la sfârșitul anilor 1940[36]. După 1960, au existat mai multe tentative de a se pune bazele unei sociologii în Bulgaria, figura reprezentativă a tuturor acestora fiind Zhivko Oshavkov, filozof și sociolog marxist bulgar care își făcuse studiile la Paris înainte de război, la acea vreme șeful Departamentului de materialism istoric din cadrul Institutului de Filozofie al Academiei de Științe. Însă a fost nevoie și de un imbold extern pentru ca sociologia bulgară să fie așezată pe baze instituționale. La Congresul al VI-lea al ISA, desfășurat în 1966 la Evian (Franța), Bulgariei i s-a acordat privilegiul organizării următorului congres, programat să aibă loc în 1970. Autoritățile politice bulgare au primit cu multă deschidere această oportunitate, drept care, un an mai târziu, Biroul Politic al CC al PC Bulgar lua decizia emancipării instituționale a sociologiei bulgare emergente[37]. A urmat, după încă un an, înființarea *Institutului de Sociologie* din cadrul Academiei de Științe și apariția primei reviste de profil – *Sotsiologcheski Izsledvanyia* (*Cercetări sociologice*). Ulterior, în 1975, a apărut și prima catedră de sociologie la Universitatea din Sofia[38].

Istoria sociologiei în Cehoslovacia a urmat un parcurs asemănător, în ciuda importantei tradiții a sociologiei cehoslovace interbelice. Primii ani care au urmat sfârșitului celui de-al Doilea Război Mondial au însemnat *intermezzo*

fericit pentru sociologia cehoslovacă, curmat de către instaurarea regimului comunist, care a dus la marginalizarea și desființarea sociologiei, blamată ca fiind o știință burgheză și reacționară. Revirimentul disciplinei s-a produs în anii 1960, când a fost înființat un *Institut de Sociologie* în cadrul Academiei de Științe din Praga, au apărut publicații periodice de profil și catedre de sociologie au fost introduse la universitățile Carol și Masaryk[39]. Istoria sociologiei cehoslovace a fost marcată și de momente mai puțin fericite, cum ar fi campaniile represive directe asupra sociologilor după evenimentele din 1968[40].

Exemplele de mai sus, fie ele și sumar prezentate, ne permit să tragem câteva concluzii generale referitoare la sociologiile statelor centrale și est-europene în perioada comunistă. În primul rând, trebuie punctată absența sociologiei din peisajul academic al tuturor acestor state în primii ani care au urmat instaurării regimurilor comuniste. Moartea lui Stalin și reorientarea politicii promovate de către Moscova au produs breșa care a permis primele schimbări în ceea ce privește statutul sociologiei într-un stat socialist. Procesul de renaștere a disiciplinei după 1956 a cunoscut inițiative și actori diverși, însă puterea politică a fost cea care, de fiecare dată, a admis și a „validat" (re)instituționalizarea[41]. E interesant de observat faptul că în ciuda diferențelor dintre țările Europei de Est, în ciuda trecutului lor istoric atât de deosebit, în ciuda tradițiilor atât de eterogene în materie de cercetare sociologică și în ciuda diferențelor care țin de tendințele intelectuale, renașterea sociologiei pare a fi fost un fenomen comun[42]. Cu toate acestea, procesul nu a fost unul nici unitar și nici concomitent. Au existat stagii diferite în evoluția sociologiei în diferite state. Cauzele care au determinat aceste decalaje țin fie de anumite tradiții intelectuale anterioare, fie de inconstanța/reticența regimurilor politice. A fost în schimb un proces similar, întrucât se poate lesne observa un *pattern* de dezvoltare specific.

În urma acestor amănunte, rămân însă și multe incertitudini. În primul rând, ar trebui să ne întrebăm dacă acest fenomen comun și similar, chiar și în condițiile în care nu a fost simultan, a dus la apariția unei singure sociologii est-europene sau a mai multe sociologii, cu specific național. Sub semnul analizei ar trebui puse și chestiunile care țin de specificul sociologiei/sociologiilor est-europene. Care vor fi fost tradițiile acestora? Cât de importantă va fi fost influența sociologiei vestice? Nu în ultimul rând, ar trebui să ne întrebăm și în ce măsură sociologia a reușit să se individualizeze în raport cu ideologia oficială, dar mai ales în raport cu materialismul istoric și dialectic?

Din aceste perspective, dimensiunea analizei ar putea să ia o cu totul altă turnură, întrucât toate aceste chestiuni indică mai degrabă diferențe și de foarte puține ori asemănări. Dat fiind însă că scopul principal al discuției este altul, nu voi insista asupra acestor chestiuni, deși consider că sunt de maximă importanță. Mă voi mărgini însă să spun că în ceea ce privește tradiția sociologiilor est-europene există opinii diferite. Tendința literaturii de specialitate din fiecare stat în parte căuta să găsească rădăcini intelectuale ale sociologiei în tradițiile

intelectuale autohtone. De puține ori se admitea o influență externă care să fie acceptată ca preponderentă. Cu toate acestea, suntem de părere că M.F. Keen și J. Mucha au dreptate când indică sociologia sovietică drept cea mai importantă tradiție a sociologiilor est-europene (marxiste), având o influență importantă asupra tuturor sociologiilor est-europene. Argumentele lor sunt cât se poate de valide – o mare parte a literaturii de specialitate și a eseurilor teoretice referitoare la materialismul istoric și mai apoi la sociologia marxistă au fost traduse din limba rusă în aproape toate limbile est-europene. Aceste traduceri vizau stabilirea unui standard comun referitor la ceea ce este corect sau incorect, acceptabil sau inacceptabil[43]. În ceea ce privește influența sociologiei occidentale și gradul de autonomie al sociologiei, este evident că există diferențe semnificative între statele socialiste, cauzate în primul rând de flexibilitatea și de indulgența decidenților din aparatul ideologic sau chiar a regimurilor politice[44].

În sfârșit, legat de chestiunea gradului de „independență" a sociologiei în raport cu ideologia marxist-leninistă în general și cu materialismul istoric în particular, există destule puncte de vedere. O primă ipoteză sugerează că nu existau diferențe între sociologia est-europeană și materialismul istoric, cei doi termeni fiind sinonimi, ambii referindu-se la aceeași știință despre societate[45]. În acest caz, singura dificultate rezida în definirea exactă a celor doi termeni – fie se folosea termenul de materialism istoric pentru a indica știința socială marxistă, caz în care termenul sociologie ar trebui să facă referire doar la sociologia burgheză; fie se accepta termenul, sub formula „sociologie marxistă", sinonim cu materialismul istoric[46]. O altă ipoteză susținea că materialismul istoric și sociologia sunt două concepte diferite. Primul concept se referă la analiza teoretică și filozofică a societății, în timp ce al doilea la investigația empirică și la generalizările bazate pe acest tip de investigații. Există însă și autori care, acceptând această diferență, punctau necesitatea unei unificări a celor două într-o știință despre societate nouă și integrată. Nici sociologia separat, ca știință non-filozofică, și nici materialismul istoric, ca teorie filozofică ce analizează relațiile dintre ființele sociale și conștiința socială, nu erau capabile să se dezvolte într-o știință socială completă, logică și pe deplin elaborată. Drept care, soluția ar fi fost unirea celor două[47]. Au fost și voci care sugerau că sociologia ar fi fost o știință empirică cu un grad ridicat de generalizare, care studiază fenomenele sociale din perspectiva structurii grupului din care fac parte, în timp ce materialismul istoric este definit ca reflecție filozofică metaștiințifică care guvernează toate celelalte științe sociale. Astfel, se puncta necesitatea unei mai strânse legături între metasociologia filozofică (materialismul istoric) și sociologia propriu-zisă[48]. În fine, o *a treia cale* ar fi definită de ideea că materialismul istoric se suprapune sociologiei în sensul în care absoarbe rezultatele cercetărilor sociologice empirice. În acest caz, se admitea că materialismul istoric este mai general decât sociologia, întrucât domină și cuprinde sociologia în sensul folosirii faptelor și concluziilor stabilite prin investigații sociologice. Dar materialismul istoric merge dincolo de sociologie,

întrucât încearcă să stabilească legile generale ale evoluției sociale. Această ipoteză presupune și o reciprocă, întrucât sociologia cuprinde materialismul istoric, atunci când folosește metodele de bază pentru a descoperi legile particulare ale instituțiilor sociale. Pe de altă parte, sociologia este în afara materialismului istoric, atunci când studiază probleme concrete ale unor ramuri generale sau particulare prin intermediul metodelor și tehnicilor de investigare proprii[49].

Chestiunea relației dintre sociologie și materialismul istoric a fost una dintre dezbaterile curente din toate țările centrale și est-europene. E necesar de menționat faptul că nu s-a ajuns la un numitor comun în ceea ce privește această analiză, neexistând cristalizări geografice sau naționale precise.

Sociologia românească în anii de „mizerie" (1948–1965)

În primul număr al anului 2005, revista *Sociologie românească* găzduia în paginile sale o dezbatere referitoare la statutul și starea sociologiei românești[50]. Printre cei care au acceptat invitația echipei editoriale de a face comentarii asupra câtorva aspecte controversate/inedite se regăseau nume importante ale sociologiei românești post-decembriste: Septimiu Chelcea, Maria Larionescu, Zoltan Rostaș, Dan Dungaciu ș.a. La punctul *„Ruptură și/sau continuitate teoretico-metodologică între sociologia antebelică și sociologia din perioada comunistă: statutul paradigmei marxist-leniniste; strategii defensive ale sociologilor"* s-au exprimat câteva opinii care sintetizează modul în care profesioniștii actuali ai disciplinei percep perioada postbelică a istoriei sociologiei românești. Virgil Măgureanu era de părere că a existat o ruptură evidentă, vizibilă mai ales în primul deceniu după instaurarea regimului comunist, când sociologia fusese *„negată creator"*. Tot el credea însă că a existat și o continuitate între sociologia interbelică și cea din perioada comunistă, exemplificată prin destinele lui Henri H. Stahl sau Traian Herseni, două dintre figurile importante ale școlii sociologice din interbelic, care își reiau activitatea în perioada comunistă. Mai mult, preciza Măgureanu, un alt fenomen care ar indica o continuitate l-au reprezentat cercetările de teren realizate în perioada în care sociologia era interzisă. Deși erau subsumate altor scopuri, ele urmăreau și verificarea unor ipoteze științifice. Virgil Măgureanu mai spune că în România nu a existat o paradigmă marxist-leninistă în sociologie, nimeni neînsușindu-și serios o astfel de perspectivă[51]. Maria Larionescu considera că instaurarea comunismului a dus la o ruptură evidentă în cariera sociologiei ca știință cu vocație critică, întrucât materialismul istoric, conceput ca variantă dogmatică și simplificatoare a marxismului, a substituit analiza sociologică. Tot ea sugera însă că influența școlii sociologice de la București asupra sociologiei postbelice este evidentă, fiind vizibilă mai ales după 1965[52].

Și celelalte opinii exprimate la punctul respectiv au părut să sugereze aceeași perspectivă în ceea ce privește destinul sociologiei românești în perioada ce a

urmat celui de-al Doilea Război Mondial. 1948 va fi fost anul unei *rupturi* evidente, marcată de desființarea catedrelor universitare, a departamentelor de sociologie și a instituțiilor de profil. Cu toate acestea, se sugera și existența unei legături, catalogată ca fiind *continuitate*, între sociologia românească interbelică și cea postbelică. Perenitatea disciplinei ar fi fost asigurată de tradiția cercetărilor monografice care s-ar fi păstrat și perpetuat, chiar dacă sub „umbrela științifică" a altor discipline: filozofie, statistică, economie, geografie.

Perioada 1944–1948 este percepută ca un *reviriment* al sociologiei interbelice. Disciplina încerca să supraviețuiască războiului. În decursul celor câțiva ani se poate observa o creștere a numărului publicațiilor cu caracter sociologic[53]. Multe rezultate ale cercetărilor din timpul războiului vor vedea abia acum lumina tiparului. Cei care semnează aceste publicații sunt încă sociologii consacrați ai perioadei interbelice: D. Gusti, H.H. Stahl, Traian Herseni, Vasile V. Caramelea, Lucia Apolzan, Anton Golopenția ș.a. Sociologii simțeau însă că este/va fi nevoie să își adapteze cercetările noilor realități politice postbelice. Întrucât ceea ce a părut a fi o renaștere a sociologiei interbelice s-a dovedit a fi de fapt doar un scurt *intermezzo*, curmat de instaurarea regimului comunist în România. Scenariul, așa cum am văzut, e similar cu al altor state din Europa Centrală și de Est, unde încercările de redresare a disciplinei după război au fost anulate prin intervenție politică în anii 1947–1948.

Atât sociologia, cât și întreg sistemul intelectual și cultural edificat de către Dimitrie Gusti au fost supuse după 1948 *oprobriului* public. Noua putere politică a calificat în termeni duri nu numai sociologia interbelică, dar și reflexele acesteia din perioada 1944–1948. Ceea ce mai târziu, cu detașarea și obiectivitatea analizei istorice, a fost considerat ca un *„reviriment al sociologiei interbelice"* sau o *„perioadă de renaștere a sociologiei"* era văzut în primii ani ai republicii populare ca manifestări ale unui atac asupra ideologiei marxist-leniniste. Tabloul prezentat de către propaganda comunistă incrimina practici, dădea sentințe în privința unor tendințe, și arăta cu degetul către dușmanii reali sau închipuiți ai noii ordini politice și sociale:

„În anii 1944–1947, clasele exploatatoare și ideologii lor au folosit posibilitățile de care mai dispuneau pentru a publica și difuza lucrări filozofice și sociologice idealiste, mistice, profund reacționare, pentru a tipări ziare și reviste care continuau să răspândească ideologia burgheză. Ele au folosit aceste posibilități pentru a-și concentra atacul asupra sociologiei și filozofiei marxiste. Reprezentanții ideologici ai claselor exploatatoare au căutat să demonstreze că concepția marxist-leninistă nu ar fi potrivită pentru realitățile României"[54].

Disputa închipuită dintre sociologia interbelică și ideologia marxist-leninistă nu avea să se încheie odată cu instaurarea regimului comunist în 1948. *Dușmanul*, fie el colectiv, fie el impersonal, cu trăsături sociale invizibile, reprezenta o amenințare permanentă, existând pretutindeni, așteptând momentul când va putea da lovitura de grație regimului nou instaurat:

„Odată cu înfrângerea militară a fascismului și cu instaurarea regimului de democrație populară, lupta ideologică din țara noastră nu s-a încheiat. Iar

aceasta în primul rând pentru că presiunea ideologiei burgheze continuă să se exercite asupra unora *ca un miraj* [...]. *Iată de ce una din sarcinile majore trasate în repetate rânduri de documentele de partid frontului nostru ideologic a fost* [...] *aceea a lichidării rămășițelor ideologice ale trecutului în conștiința oamenilor, prin demascarea caracterului lor reacționar de clasă și prin combaterea lor cu mijloace științifice. Frână în dezvoltarea normală a vieții noi în statul nostru socialist* [...], acest balast *al trecutului se impunea a fi înlăturat fără urmă* [*subl. m. – Ș.B.*]"[55].

O astfel de logică avea darul de a justifica și legitima politicile și practicile pe care comuniștii le impuneau în domeniul cultural. Intelectualitatea urma să fie subordonată, iar campaniile de epurări de autori și de opere, precum și represiunea fizică împotriva celor care nu se aliniau modelului impus de către partid își aveau rostul lor precis, fiind realizate în slujba poporului, spre binele și în interesul acestuia:

„Împotriva tuturor acestor teorii neștiințifice ale sociologiei și filozofiei burgheze, împotriva acestor atacuri și manevre ideologice reacționare, a fost organizată și desfășurată, sub conducerea partidului, o luptă necruțătoare. A fost demascată baza de clasă și funcția socială a acestor doctrine și teorii idealiste, conținutul lor profund antiștiințific. Frontul ideologic, condus de partid, a desfășurat o ofensivă sistematică în toate domeniile, opunând acestor teorii reacționare ideile luminoase ale concepției marxist-leniniste, demonstrând științific că singura cale a progresului social, a rezolvării problemelor vitale ale poporului român este cea indicată de învățătura marxist-leninistă"[56].

În cadrul acestui război împotriva a tot ceea ce era considerat ca *„rămășiță a ideologiei burgheze"*, un rol deosebit a fost acordat sociologiei, o știință care era considerată reacționară, antiștiințifică, obscurantistă și supusă capitalismului:

„Atenție deosebită a fost acordată combaterii concepțiilor sociologice reacționare ale vremii. Motivul nu este greu de înțeles. Lupta ideologică cea mai înverșunată s-a dat [...] *pe acest teren* [...]. *S-a început prin a se combate obiectivismul burghez, cu alte cuvinte pretenția de a se face teorie sociologică independent de ideologie, arătându-se că sub masca obiectivității științifice sociologii reacționari și-au ascuns intenția de a face apologia capitalismului și a imperialismului și de a strecura concepțiile lor antimarxiste. De asemenea* [...] *s-a relevat caracterul lor idealist antiștiințific, constând, în cazul special al teoriilor sociologice, în primul rând în lipsa fundamentului lor economic"*[57].

Procesul de epurare nu avea să se încheie curând, întrucât influența ideologiilor și teoriilor sociologice burgheze va fi rămas un pericol împotriva căruia trebuia să se ducă o luptă continuă:

„Dezvăluirea caracterului antiștiințific, obscurantist a tot felul de «sisteme» filozofice și sociologice idealiste, mistice, reacționare care au circulat în trecut în țara noastră și combaterea științifică, principială a influențelor pe care le mai exercită rămășițele acestor concepții constituie o sarcină importantă trasată de partidul nostru cercetătorilor marxist-leniniști din domeniul filozofiei și socio-

logiei, ca de altfel tuturor oamenilor de știință din patria noastră. Sub conducerea partidului, ei militează consecvent pentru triumful deplin al învățăturii marxist-leniniste, pentru scoaterea în evidență a superiorității socialismului asupra capitalismului, dezvăluirea falsității și caracterului neștiințific, reacționar al ideologiei burgheze sub toate formele ei"[58].

Dincolo de dezastrul instituțional, marcat de desființarea tuturor centrelor de cercetare și a catedrelor universitare, a existat și o dramă colectivă a corpului profesional al disciplinei deși, așa cum am văzut, discursul vitriolant comunist arareori își desemna precis dușmanii. Desființarea sociologiei nu era de ajuns, întrucât disciplina nu existase independent de anumite persoane care se făceau *vinovate* de propagarea ei. Regimul își făurise un plan prin care să tragă la răspundere pe fiecare, în funcție de gravitatea faptelor comise:

„În combaterea concepțiilor reacționare ale trecutului s-a ținut seama în mod riguros de determinarea precisă a rolului pe care l-au avut cei care l-au susținut. E de la sine înțeles că ideile nu s-au afirmat ele singure, ci au fost puse în circulație de oameni, care sunt răspunzători de ele. În determinarea gradului de răspundere care revine fiecăruia dintre cei care au susținut idei înapoiate în cultura țării noastre a vremii s-a ținut socoteală de deosebirea leninistă a diferitelor modalități de afirmare a reacționarismului [...]. *În opera lui V.I. Lenin există trei sensuri ale reacționarismului: 1) un reacționarism conștient extremist, de regulă caracteristic ideologiei de extremă dreapta; 2) un reacționarism obiectiv , inconștient, involuntar, independent de intențiile exponenților săi; 3) un reacționarism caracteristic unei etape în evoluția reprezentanților unui anumit curent de gândire*"[59].

În 1948, ultima serie de studenți ai lui Dimitrie Gusti și Henri H. Stahl terminau sociologia la Universitatea din București[60]. Era momentul în care se închidea un cerc, întrucât în toamna aceluiași an o catedră de sociologie și un curs de sociologie nu s-au mai regăsit în curricula universității bucureștene. Întreg edificiul intelectual clădit de Dimitrie Gusti în deceniile din urmă nu mai exista.

Sociologii au fost nevoiți să își camufleze identitatea sub alte însemne profesionale, căutând să supraviețuiască schimbărilor epocii. Astfel, aceștia au ajuns în situații puțin scontate, o mare parte dintre ei fiind eliminați din funcțiile pe care le dețineau. Pregătirea lor profesională și diplomele obținute nu mai valorau prea mult în noul context social și politic. Unii au ales calea exilului, încercând să își continue activitățile în străinătate. Alții au căutat posibilități de reconversie profesională. În fine, cei mai nefericiți aveau să suporte rigorile represiunii comuniste. Puțini au fost cei care nu au avut de suferit. O opțiune a fost migrarea către etnografie – existau posibilități profesionale în instituții ca Muzeul Satului sau Institutul de Folclor. A fost cazul lui Gheorghe Focșa[61], lui Ernest Bernea[62], lui Ion Ionică[63], Lucia Apolzan[64] sau Mihai Pop[65]. Alții au funcționat în cadrul Institutului de Cercetări Antropologice al Academiei – Vasile V. Caramelea; sau în cadrul Institutului de Psihologie – Traian

Herseni. Nu în ultimul rând, și Institutul Central de Statistică a reprezentat o opțiune. După demisia lui Anton Golopenția din funcția de director în 1948, la conducerea sa a fost numit matematicianul Gheorghe Mihoc, iar institutul a fost trecut în subordinea Comitetului de Stat al Planificării[66]. Au continuat să lucreze în cadrul ICS: Gheorghe Retegan, Roman Cresin, Vladimir Trebici ș.a.

În aceste condiții, este necesar să ne mai întrebăm în ce măsură a mai existat sociologie în România anilor 1948–1965? Acest aspect particular a fost discutat și dezbătut destul de puțin și cu oarecare dezinteres. Majoritatea opiniilor admit ruptura care se produce în sociologie în 1948, însă încearcă să sugereze că aceasta nu a fost totală[67]. Au existat și opinii care au mers mai departe, sugerând că sociologia ar fi supraviețuit „în ilegalitate", nu în forme *instituționalizate*, ci ca o *infrastructură culturală*[68]. Nu în ultimul rând, s-a vorbit chiar de existența unui reviriment al sociologiei, sau măcar o încercare în acest sens din 1953, când Paul H. Stahl, Florea Stănculescu și Adrian Gheorghiu au demarat proiectul referitor la ansamblul arhitecturii țărănești, care se dorea a fi concretizat prin publicarea a șaisprezece volume[69]. Argumentul cel mai solid al continuității l-ar fi reprezentat, în opinia unora, cercetările monografice, a căror tradiție nu s-a pierdut după 1948. Aceste inițiative de cercetare monografică au fost inițiate de instituții precum: Institutul Central de Statistică[70], Institutul de Cercetări Economice al Academiei[71] sau Institutul de Filozofie al Academiei[72]. Trebuie spus că aceste activități erau adiționale și, de cele mai multe ori, subordonate altor scopuri și interese, drept care valoarea lor științifică nu e semnificativă. Cu atât mai mult cu cât aceste cercetări empirice s-au rezumat la colectări de date și informații care nu au fost niciodată analizate din punct de vedere teoretic, într-o manieră științifică, sociologică[73]. Ar fi contat însă perpetuarea *tradiției* sociologiei interbelice, cu toate că aceasta a supraviețuit subteran, în ilegalitate[74]. Va fi supraviețuit însă prin intermediul discipolilor lui Dimitri Gusti, care au realizat studii și programe de cercetare empirică pe modelul tradiției antebelice. Astfel, s-ar fi format noi specialiști în sociologie, deși aceștia nu erau sociologi *per se*[75].

Dezghețul

Primele semne ale unui „dezgheț" apar încă de la sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60. În primele luni ale anului 1959, Biroul Politic al Comitetului Central al PMR a aprobat propunerile Direcției de Propagandă și Cultură a CC al PMR cu privire la extinderea relațiilor științifice ale RPR cu unele asociații științifice de peste hotare. Mai exact, decidenții de la București au hotărât înființarea a două structuri al căror scop era afilierea la asociațiile internaționale de profil patronate de UNESCO. Astfel, în subordinea Academiei RPR urmau să fie înființate: Societatea de Științe Economice, ce trebuia să solicite afilierea la Institutul Internațional de Statistică (Haga) și Societatea

Internațională de Econometrie (SUA); și Comitetul Național de Sociologie, care viza afilierea la ISA (International Sociological Association)[76]. Indicațiile venite de „sus" erau chiar mai precise, Direcția de Propagandă și Cultură a CC stabilind *a priori* și componența prezidiului Comitetului Național de Sociologie, din care nu trebuiau să lipsească: Athanase Joja, Mihai Ralea, V. Malinschi, Petre Constantinescu-Iași, C. Ionescu-Gulian, Andrei Oțetea, Manea Mănescu și Tudor Bugnariu[77].

Două luni mai târziu, în data de 29 mai 1959, cei nominalizați de către adresa Direcției Treburilor din cadrul CC al PMR s-au întâlnit în ceea ce avea să devină ședința inaugurală a Comitetului Național de Sociologie. În cadrul ședinței s-a decis afilierea cât mai urgentă la Asociația Internațională de Sociologie, au fost alese organele de conducere ale Comitetului, a fost votat statutul și au fost stabilite prioritățile[78].

Statutul Comitetului Național de Sociologie stabilea scopurile acestuia, după cum urmează:

„a. – să reprezinte instituțiile și asociațiile științifice din Republica Populară Română, care activează în domeniul sociologiei, în Asociația Internațională de Sociologie și în alte organizații din străinătate ale sociologilor;

b. – să sprijine dezvoltarea activității de cercetare științifică în domeniul sociologiei în toate sectoarele de aplicare;

c. – să contribuie la dezvoltarea colaborării internaționale în domeniul sociologiei și a intensificării relațiilor științifice dintre sociologii români și cei de peste hotare pe principiul coexistenței pașnice și în interesul progresului sociologiei"[79].

Efectele imediate ale înființării CNS au fost afilierea la Asociația Internațională de Sociologie, dar și participarea unei delegații românești la cel de-al *IV-lea Congres Internațional de Sociologie*, care a avut loc în septembrie 1959, la Stressa, în Italia[80]. În anii ce au urmat, revirimentul sociologiei s-a concretizat și odată cu publicarea mai multor contribuții în domeniu[81]. Un alt semn al dezghețului survine odată cu „reabilitările" lui Dimitrie Gusti și Petre Andrei. Ca o consecință, o parte a operelor acestora au fost republicate de către Ovidiu Bădina, Octavian Neamțu și M. Mâciu[82].

În acest punct, e poate indicat să tragem câteva concluzii. În primul rând, instaurarea regimului comunist în România a provocat marginlizarea, iar mai apoi chiar „desființarea" sociologiei, considerată ca fiind o știință *„burgheză și reacționară"*. Așa cum am văzut, cazul României nu este unul singular, ci se încadrează într-un *pattern* specific, involuții asemănătoare putând fi lesne de observat și în celelalte țări ale Blocului Sovietic. Revirimentul sociologiei survine într-un context precis, fiind un fenomen comun și similar, însă nu unitar și nici concomitent. Reinstituționalizarea disciplinei a fost astfel posibilă datorită unei duble presiuni: interne și externe. Cea externă se referă la „pionieratul" Poloniei sau al Uniunii Sovietice, țări care depășesc „starea de amorțeală" și acceptă, în primă fază, să ia în discuție din punct de vedere teoretic și metodologic sociologia ca disciplină. Această presiune externă a provocat-o și

a alimentat-o pe cea din interior. Marginalizate din punct de vedere economic, politic și cultural, din ce în ce mai dornice de a relua legăturile cu un Occident pe care învățaseră să îl blameze în ultimul deceniu, țările Blocului Sovietic au căutat punți de legătură și dialog. *Dialogul* sau *disputa* pe tărâm științific erau unele dintre oportunitățile care păreau să favorizeze apariția și dezvoltarea altor căi de comunicare. În acest sens trebuie să înțelegem inclusiv deciziile politice care „dictează" pașii, în sensul unei deschideri mai ample față de colaborările științifice cu țările vestice.

O reinstituționalizare *controlată*

Dincolo de toate aceste detalii anul 1965 rămâne însă o bornă din punctul de vedere al transformării instituționale, întrucât abia atunci se înființează, în cadrul Academiei RSR, un Centru de Cercetări Sociologice[83]. Evenimentul survenea în contextul unui alt moment important din istoria disciplinei – un discurs din 1965 al lui Nicolae Ceaușescu în cadrul căruia acesta afirma că *„nu a fost înțeleasă însemnătatea sociologiei ca știință socială, negându-se rolul ei în societatea socialistă"*[84]. După ani buni în care disciplina încercase să își definească identitatea și să își găsească un loc între celelalte științe sociale, puterea politică, prin vocea secretarului general al Partidului Comunist Român, dădea un semnal în sensul acceptării ei totale[85]. Un alt moment important din istoria disciplinei survine în 1966 când se decide reînființarea unor catedre de sociologie, mai întâi la Universitatea din București, iar mai apoi și în cadrul Universităților din Iași și Cluj-Napoca[86].

Despre „dedesubturile" acestor întreprinderi și despre luptele care s-au dat între cei care puteau pretinde paternitatea acestor catedre, H.H. Stahl ne oferă o prețioasă relatare. Conform celor povestite ulterior de Stahl, o inițiativă concretă și coerentă în ceea ce privește relansarea sociologiei ca disciplină ar fi avut-o Teodor Bugnariu[87], care *„avea o vedere mult mai clară și mai justă despre ce poate să fie sociologia într-un regim socialist decât o avea Miron Constantinescu"*[88]. Încercând să își materializeze intenția într-o manieră cât se poate de profesionistă, Bugnariu a încercat să obțină un *feedback* în această problemă prin discuții îndelungi cu Traian Herseni și cu Gh. Vlădescu-Răcoasa. În aceeași idee, Bugnariu a redactat împreună cu Traian Herseni o serie de articole programatice în legătură cu poziția sociologiei în acele vremuri, articole care au fost publicate în *Contemporanul*[89]. Au existat și destule *legende* în epocă legate de aceste întreprinderi. De departe cea mai savuroasă este cea legată de o *misivă* primită la Academia Română, *„prin '64–'65"*, prin intermediul căreia Moscova ar fi cerut *„reabilitarea sociologiei în România"*[90].

De noul climat din jurul sociologiei ca disciplină a profitat însă Constantin Nicuță[91], un fost sociolog și fost diplomat – devenit politruc –, care ar fi *rein-*

terpretat tezele lansate de către Bugnariu, radicalizându-le însă în cel mai stalinist mod cu putință, își amintește Henri H. Stahl[92]. Astfel, el ar fi devenit artizanul reînființării Catedrei de sociologie în cadrul Facultății de Filozofie a Universității din București. În toată această ecuație a contat însă declinul lui Tudor Bugnariu, survenit în vara anului 1965, un amănunt pe care relatare lui Stahl nu îl are în vedere. Succesiunea de la vârful partidului, iar mai apoi lucrările Congresului al IV-lea al PMR (devenit Congresul al IX-lea al PCR) ar fi provocat oarece tensiune în mediile studențești din București, Securitatea fiind informată de mai multe discuții și dezbateri ce aveau loc în căminele studențești. Impulsul firesc al autorităților – ale căror reflexe staliniste nu se atrofiaseră întru totul – a fost acela de a stăvili din față aceste tendințe, ce lesne puteau fi percepute ca manifestări ale unei liberalizări nedorite. Au urmat arestări și lungi ședințe ce aminteau de anii negri ai stalinismului[93]. Tudor Bugnariu, cel care s-ar fi opus arestării și anchetării acelor studenți, a fost sancționat pe linie de partid și scos din funcția de decan a Facultății de Filozofie[94]. În locul său a fost numit Constantin Nicuță.

Constantin Nicuță ar fi avut parte, la rândul său, de o intruziune în cadrul proiectului de reinstituționalizare a Catedrei de sociologie a Universității din București, în persoana lui Miron Constantinescu, personaj care își recâștiga ușor-ușor poziția pe care o avusese în trecut în cadrul structurilor de conducere ale regimului comunist. S-ar fi ajuns astfel la un compromis – după cum își amintește Stahl – prin crearea a două catedre, una de sociologie pură, patronată de Miron Constantinescu, o alta în sfera doctrinelor, care i-a revenit lui Nicuță[95]. Ulterior momentului înțelegerii dintre cei doi, Constantintin Nicuță a cunoscut o perioadă de declin profesional, fapt care i-a permis lui Miron Constantinescu să își asume fără pic de împotrivire rolul de „patron" al disciplinei.

E necesar de punctat în acest moment faptul că poate nu era o coincidență prezența celor trei personaje la acest nivel al discuțiilor pentru reinstaurarea sociologiei în România. În mod curios, destinele celor trei prezintă similitudini care merită aduse în atenție. Toți trei făceau parte din categoria studențimii românești care în anii '30 avusese simpatii de stânga. Toți trei urmaseră cursurile Facultății de Litere și Filozofie, însă fiecare în alt mare centru universitar: Miron Constantinescu la București, Tudor Bugnariu la Cluj și Constantin Nicuță la Iași. Toți trei și-au luat licențe în sociologie, lucrând, fiecare dintre ei, cu un alt exponent al sociologiei românești interbelice: Miron Constantinescu în preajma lui Dimitrie Gusti, Tudor Bugnariu alături de Virgil I. Bărbat și Constantin Nicuță alături de Petre Andrei. După 1945 fiecare dintre ei a predat cursul de materialism dialectic și istoric, la Iași, Cluj și București.

Tot după 1945 carierele profesionale ale celor trei au cunoscut trenduri ascendente. De-a lungul timpului, și-au împărțit diferite funcții și au ocupat, *grosso modo*, aceleași demnități. Miron Constantinescu a fost subsecretar de stat în Ministerul Educației în 1947. Tudor Bugnariu a ocupat aceeași funcție din 1950, fiind înlocuit în 1956 de către Constantin Nicuță. Același Nicuță a

fost profesor, șef de catedră și prorector la Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov" în perioada 1951–1956, fiind înlocuit ulterior în aceste funcții de către Tudor Bugnariu. În toată această perioadă, Miron Constantinescu avea parte de o fulminantă carieră politică, ocupând funcții înalte în structurile de partid și de stat. După „căderea" lui Constantinescu din 1957, carierele celorlalți doi au cunoscut noi ascensiuni. Bugnariu a fost numit profesor de materialism dialectic și istoric și șef de catedră la Facultatea de Filozofie a Universității din București, funcție deținută în trecut de către Miron Constantinescu, iar Constantin Nicuță a făcut o carieră în diplomație – devenind ambasador al României la Viena și Paris.

Dincolo de micile detalii legate de evenimentele ce s-au petrecut în 1965–1966 în contextul reintroducerii sociologiei printre disciplinele academice, e necesar să definim în termeni preciși conceptul de *instituționalizare* a unei discipline științifice. Michael Voříšek definește disciplina științifică drept *unitate* ale cărei scopuri converg către domenii ca învățământ, cercetare, încadrarea într-o organizație profesională, *unitate* care este integrată în sistemele sociale ale unei societăți moderne, și care este reunită de un discurs propriu disciplinei[96]. Același autor sugerează și existența unor indicatori ce definesc în termeni generali instituționalizarea. În cadrul enumerării lui Voříšek, cardinale sunt activitățile de cercetare, predare la nivel universitar, precum și existența unei organizații profesionale a disciplinei. Referindu-se la indicatorul *cercetare*, autorul subliniază necesitatea existenței unei activități de cercetare finanțate, care este continuă și sistematică. De asemenea, indicatorul *predare/învățământ* nu ar trebui să ia în considerare acele inițiative excepționale, marginale sau efemere, ci ar trebui să se refere la catedre universitare și la cursuri consistente și sistematice, al căror rezultat îl reprezintă formarea de profesioniști ai disciplinei. În fine, existența unei organizații profesionale este un amănunt aproape de la sine înțeles, însă autorul subliniază necesitatea unei atente analize a acestui indicator, mai ales în cazul statelor fostului bloc sovietic, în cadrul cărora aceste organizații aveau drept scop principal mai degrabă facilitarea ofensivei ideologice pe tărâm științific internațional, și mai puțin consolidarea disciplinei în sine. Exemplul României în acest caz este edificator. Comitetul Național de Sociologie, înființat în 1959, a fost o inițiativă strict politică, fiind mai degrabă un mobil prin intermediul căruia regimul a urmărit diverse scopuri, altele decât cele strict științifice, așa cum am arătat mai sus.

Alți doi indicatori la fel de importanți sunt însă și: a) existența unei coerențe a discursului științific, adeseori concretizată prin apariția unei publicații științifice de profil; dar și: b) titulatura în sine, care definește fără echivoc existența de sine stătătoare a disciplinei[97]. Ansamblul acestor indicatori, dar și existența lor *simultană* determină și conturează, în opinia lui Voříšek, un grad total al instituționalizării.

Acceptând acest raționament al lui Voříšek, observăm faptul că reinstituționalizarea totală a sociologiei românești survine de-a lungul unei perioade mai lungi de timp, fiind realizată în etape succesive. Înființarea Comitetului

Național de Sociologie în 1959, ba chiar apariția primei publicații științifice de profil, *The Rumanian Journal of Sociology*[98], nu au reprezentat decât primii pași din cadrul unui proces mai amplu. Înființarea catedrelor și departamentelor de sociologie în universitățile românești, iar mai apoi a centrelor de cercetare – aspecte pe care le vom discuta mai jos – a definitivat acest proces, undeva la sfârșitul anilor 1960. Desigur, din perspectiva discuției noastre, gradul de independență a disciplinei rămâne o chestiune cardinală. Mai exact, e necesar să ne întrebăm în ce măsură a reușit sociologia românească (re)emergentă să se individualizeze în raport cu alte discipline conexe din spectrul științelor sociale (materialismul istoric și dialectic, socialism științific, filozofie, psihologie, antropologie ș.a.m.d.), dar mai ales în ce măsură a reușit să se dezvolte independent de tot ceea ce era subsumat ideologiei și puterii politice?

Dezvoltarea instituțională

După 1965, dezvoltarea instituțională a sociologiei românești a fost rapidă, în decursul câtorva ani fiind înființate atât catedre și departamente universitare, cât și laboratoare sau centre de cercetare. O anchetă generală asupra acestui proces, găzduită în numărul VI al publicației *The Rumanian Journal of Sociology*, explică pe larg dimensiunea acestui proces.

În cadrul Universității din București existau două centre de cercetare sociologică. Primul dintre acestea era *Departamentul de sociologie* din cadrul Facultății de Filozofie, al cărui scop principal îl reprezenta activitatea didactică. Tot în cadrul Universității din București funcționa și un *Laborator sociologic*, care avea un statut administrativ distinct, cu toate că funcționa, în principiu, în subordinea *Departamentului de sociologie*. Înființat în 1966, din inițiativa lui Miron Constantinescu și Ion Drăgan, consfințită de Ordinul nr. 739/5 decembrie 1966 al Ministerului Educației, *Laboratorul* funcționa ca o filială a *Departamentului de sociologie*, având sarcini precise: de a întreprinde investigații de teren, de a acorda asistență metodologică și de a coordona, tot din punct de vedere metodologic, investigațiile sociologice derulate de alte instituții de învățământ[99]. Personalul Laboratorului era format din cinci sociologi, doi bibliotecari și o secretară. În cadrul Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca situația era oarecum similară. Pe lângă *Departamentul de filozofie-sociologie* al Facultății de Filozofie[100], funcționa și un *Laborator sociologic*, înființat în 1968, în cadrul căruia activau toți membrii *Departamentului* – unsprezece la număr, alături de alți patru cercetători[101]. Departamente sau catedre de sociologie funcționau și în cadrul altor universități. La Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, funcționa un *Departament de psihologie–sociologie* în cadrul Facultății de Filozofie, iar activități cu caracter sociologic erau derulate și în cadrul *Departamentului de economie a agriculturii și statistică*, din cadrul Facultății de Științe Economice[102]. În cadrul Universității din Timișoara, funcționa

un *Laborator sociologic*, ca o unitate de cercetare care se afla în subordinea Ministerului Educației, care a fost înființat la sfârșitul anului 1968. După 1970, activitatea științifică a fost trecută sub coordonarea Academiei de Studii Sociale și Politice. Din componența *staff*-ului făceau parte un sociolog, un economist și un statistician[103]. *Departamentul de Sociologie* din cadrul Academiei de Studii Social-Politice „Ștefan Gheorghiu" a fost înființat în 1966. Își desfășura activitatea în cadrul Facultății de Filozofie și Științe Politice, dar deservea și Facultățile de Economie și Istorie din cadrul Academiei. Catedra era formată din 9 profesori, dintre care 4 cu titlul de doctori și alți trei doctoranzi[104].

Merită menționată și inițiativa de a introduce în curricula Universității Populare din București o serie de cursuri sub titulatura de *Introducere în sociologie*, începând cu 1967. Cursul respectiv reprezenta o succesiune de nouăsprezece prelegeri atribuite unor profesioniști ai discipline, dintre care îi amintim pe: Tudor Bugnariu, Henri H. Stahl, Ovidiu Bădina, Ion Iordăchel, Octavian Neamțu, Constantin Nicuță sau Miron Constantinescu[105].

În afara acestor structuri, al căror scop principal era unul didactic, au funcționat departamente sau institute cu un profil strict de cercetare. Un exemplu ar fi *Departamentul de sociologie* din cadrul Institutului de filozofie al Academiei RSR[106], sau *Centrul de cercetări pentru problemele tineretului* (CCPT)[107]. Înființat în 1968, printr-o Hotărâre a Consiliului de Miniștri, CCPT-ul funcționa ca o agenție guvernamentală, aflată în subordinea ministrului pentru problemele tineretului, misiunea sa fiind aceea de a *„exercita rolul de coordonator al unor teme de cercetare referitoare la problemele tineretului, care se efectuează în diferite instituții"*[108]. În fine, investigații cu caracter sociologic erau întreprinse și de alte instituții, în cadrul cărora nu funcționau departamente sau secții de sociologie distincte: Institutul de psihologie al Academiei RSR[109], Centrul de cercetări antropologice[110], Institutul de cercetări economice[111], Institutul de igienă și sănătate publică[112], Institutul de studii sud-est europene[113], Institutul de științe pedagogice, din subordinea Ministerului Învățământului[114], sau Institutul de cercetări pentru economia agrară și organizarea întreprinderilor agricole socialiste[115].

Noii profesioniști ai disciplinei

Una dintre întrebările fundamentale care apar în legătură cu relansarea sociologiei românești este aceea referitoare la noii profesioniști ai disciplinei. Este esențial să înțelegem *background*-ul lor academic și profesional pentru a putea înțelege modul în care, prin intermediul lor, a putut fi posibilă o relansare a disciplinei. Catedra de sociologie a Universității din București este un exemplu edificator în acest sens. În 1972, catedra număra 2 profesori, 1 conferențiar, 6 lectori și 4 asistenți[116]. În afară de Miron Constantinescu, cu studii universitare sociologice în interbelic, nici unul dintre ceilalți membri ai catedrei nu

urmaseră un parcurs de licență în sociologie. O mare majoritate erau totuși absolvenți de filozofie. Situația nu era foarte diferită nici în celelalte centre universitare. Însă această *stare de fapt* își avea cauzele sale precise.

La sfârșitul anilor 1960, existau încă în România destule figuri importante ale sociologiei românești interbelice. E adevărat că mulți dintre ei încetaseră să mai *fie* sociologi odată cu desființarea disciplinei în primii ani postbelici, majoritatea căutând posibilități de reconversie profesională. Sociologia românească re-emergentă nu a căutat – decât cu foarte puține excepții – să îi recupereze pe acești profesioniști ai disciplinei. Există destule opinii care sugerează că un cuvânt hotărâtor în acest sens l-ar fi avut Miron Constantinescu. Se spune că acesta ar fi făcut absolut orice pentru a nu-i permite lui Traian Herseni, spre exemplu, revenirea la catedră[117]. Între cei doi va fi existat întotdeauna o răceală care s-a acutizat în timp. Motivele acestei îndârjiri a lui Miron Constantinescu s-ar fi datorat trecutului destul de tulbure al lui Herseni, care în anii 1930 a părut să nu fie prea hotărât în legătură cu opțiunile sale politice. Până și autorităților polițienești le era greu să îi înțeleagă opțiunile, într-o notă a Siguranței din 1939 acesta fiind caracterizat ca *„fost socialist, fost legionar și care în ultimul timp se pare că face cale întoarsă către vechile idei"*[118]. Desigur, funcția de subsecretar de stat pe care Herseni o ocupase în guvernul legionar, precum și opțiunea lui clară la un moment dat pentru extrema dreaptă erau alte motive pentru ca acesta să fie marginalizat. E posibil însă și ca Miron Constantinescu să fi fost intimidat de statura intelectuală a lui Herseni și de prestigiul acestuia ca sociolog important al școlii gustiene. Mai exact, să se fi temut pentru poziția sa de *patron* al disciplinei. Unele gesturi ale lui Constantinescu – minore, poate chiar lipsite de importanță – ar trăda complexul de inferioritate pe care l-ar fi avut în raport Herseni. Vladimir Tismăneanu își amintește că, în cadrul primului curs, Miron Constantinescu obișnuia să îi interogheze pe studenții din anul I despre lecturile lor *sociologice*, iar când cineva amintea de lucrările lui Herseni, Constantinescu afișa o nemulțumire vizibilă[119]. O altă întâmplare, relatată de Cătălin Zamfir, evocă o realitate similară. Manifestându-și, la un moment dat, intenția de a ocupa un loc la Catedra de sociologie a Universității din București, Cătălin Zamfir a fost nevoit să ceară o audiență lui Miron Constantinescu. Acesta l-ar fi primit cu răceală, cunoscând apropierea dintre Zamfir și Herseni, dar și faptul că primul colaborase intens în ultimii ani cu cel din urmă. Ba chiar mai mult, Constantinescu n-a stat prea mult pe gânduri, tranșând discuția printr-o remarcă cel puțin umilitoare: *„Mata ești omul lui Herseni sau al meu?"*, semn că Miron Constantinescu rămăsese împietrit în logica stalinistă care trasa granițe precise între „noi" și „ceilalți", neadmițând în preajma sa pe cineva care nu era circumscris intereselor sale, pe care le considera ca fiind consubstanțiale cu cele ale partidului[120].

Traian Herseni nu a fost singurul exponent al sociologiei interbelice care a fost ținut, pe cât posibil, deoparte de noua sociologie românească. La fel s-a întâmplat și cu Henri H. Stahl, Vasile Caramelea sau Mihai Pop, care nu au

fost recuperați decât parțial, oferindu-li-se, după caz, posturi/roluri de profesori asociați, de profesori invitați sau de simpli specialiști care erau invitați la dezbaterile științifice[121]. Ioan Mihăilescu crede că *marginalizarea* aproape a tuturor exponenților sociologiei interbelice era o consecință a persistenței *„unei oarecare reținer*i" a regimului față de aceștia.

După 1965, în încercarea de a depăși necesitățile și lipsurile la nivelul pregătirii academice, autoritățile au facilitat acordarea de burse și stagii de specializare în sociologie în străinătate, la instituții prestigioase[122]. Aculin Cazacu este unul dintre primii beneficiari ai acestei perioade de *deschidere*, fiindu-i înlesnită plecarea la un stagiu de șase luni la Universitatea din Bruxelles[123]. Tot așa, Adrian Stănoiu sau Aurelian Bondrea aveau să beneficieze de burse sau stagii de specializare, primul dintre ei în Statele Unite[124], cel de-al doilea în Franța[125]. Merită menționate și cazurile lui Ion Iordăchel, cel care în perioada 1963–1965 a urmat cursuri doctorale în sociologie la Universitatea din Leningrad[126], sau a lui Ioan Mihăilescu, și el beneficiar, mai întâi al unui stagiu ceva mai îndelungat în cadrul Centrului European pentru Științe Sociale de la Viena, care funcționa sub conducerea lui Adam Schaff, dar și a unui curs de specializare la Universitatea Paris X între 1975–1976[127]. Alături de aceștia, învățământul universitar românesc a mai produs, în intervalul 1966–1977, aproximativ alți 400 de absolvenți[128]. Meseria de sociolog nu era trecută însă în nomenclatorul funcțiilor. Drept care marea majoritate a absolvenților au fost nevoiți să își caute un loc de muncă în afara specializării. Excepție făceau doar cei care erau angajați în cadrul departamentelor sau laboratoarelor universitare sau în cadrul institutelor de cercetare.

Marile teme ale sociologiei românești în perioada comunistă. O agendă politică?

Dincolo de opinii, sentințe sau sloganuri, pentru a putea înțelege rolul și statutul sociologiei în cadrul sistemului și regimului comunist, trebuie să trecem în revistă marile teme și/sau preocupări ale acestei științe sociale. În 1947, răspunzând unei scrisori pe care o primise din partea lui Dimitrie Gusti, Miron Constantinescu îl informa pe acesta din urmă că: *„sociologia românească, fostă unilateral sociologie rurală, trebuie să devină în primul rând o sociologie urbană a centrelor industriale și a populației muncitorești"*[129]. Ideea lui Miron Constantinescu și *opțiunea* pe care acesta i-o sugera în 1947 lui Dimitrie Gusti aveau să devină în scurt timp o iluzie. Însă peste ani, în contextul revirimentului sociologiei, aceste deziderate aveau să se transpună în realitate.

Reinstituționalizarea sociologiei nu a fost un fenomen independent nici de voința politică, dar nici de nevoile puterii politice și/sau ale regimului, așa cum declară chiar Miron Constantinescu: *„reorganizarea și perfecționarea învățământului sociologic și a studiilor, a cercetărilor sociologice constituie o necesitate*

care derivă din înseși cerințele societății socialiste, din nevoia unei cunoașteri cât mai complete, cât mai multilaterale a realității socialiste"[130]. În aceste condiții, este poate de la sine înțeles faptul că dezvoltarea și evoluția sociologiei nu putea să aibă loc independent de voința și nevoile regimului, confruntat, se pare, cu probleme ce necesitau *soluții științifice*. Trebuie să ținem seama, în ecuația acestei discuții, și de reconfigurările masive pe care le înregistrează regimul de la București, atât din perspectivă economică, cât și din perspectiva societății în ansamblul ei: impactul proceselor de urbanizare și industrializare, consecințele „cruciadei" împotriva zonelor rurale, migrația masivă a populației din zonele rurale către zonele urbane, restructurările sistemelor de învățământ și culturale. Toate aceste procese au provocat mutații semnificative la nivel societal și au dus la apariția unor noi categorii sociale, dar și la apariția și dezvoltarea unor noi tipuri de relații interumane. Sociologiei i se pretindea astfel să înțeleagă, iar mai apoi să descifreze consecințele acestor procese, să deslușească natura acestor noi relații și să ofere și soluții pentru depășirea problemelor și impasurilor.

În aceste condiții, sociologiei i s-a hărăzit un rol *funcțional*, marile teme în jurul cărora disciplina a renăscut reprezentând, de fapt, probleme și disfuncționalități ale regimului. Deși la nivelul discursului oficial aria tematică a sociologiei românești re-emergente cuprindea o multitudine de preocupări – legate de aspecte teoretice, de istoria doctrinelor sociologice, de chestiuni de sociologie istorică, sau referitoare la metodologia investigațiilor sociologice –, în realitate tematica principală a vizat subiecte circumscrise cercetării directe a *realităților sociale*. Astfel, s-a acordat o mare atenție fenomenelor și proceselor sociale provocate și/sau influențate de politicile generale ale partidului.

Macrosistemul comunist nu putea fi adus în discuție sau supus unor analize, întrucât se baza pe un model fundamentat „științific". Rolul sociologiei era canalizat astfel către studii și analize asupra subsistemelor – unele dintre ele emergente, ale căror caracteristici necesitau o aprofundare în vederea includerii lor eficiente în cadrul macrosistemului ultra-centralizat. Cele mai importante preocupări au vizat astfel aspecte referitoare la procesele de urbanizare și industrializare, alături de cel de colectivizare a agriculturii, fenomene importante în primele decenii postbelice, care au dus la restructurarea din temelii a societății românești, producând sau provocând mutații semnificative. Sub spectrul interogațiilor și investigațiilor sociologice au intrat chestiuni referitoare la: implicațiile sociale și politice ale industrializării și colectivizării, dinamica populației (exodul) dinspre mediul rural către urban, organizarea producției, productivitatea muncii, organizarea și conducerea unităților și sistemelor urbane și rurale, aspecte privind viața comunitară, bugetele de timp ale muncitorilor ș.a.m.d. În afara acestor preocupări, investigațiile sociologice au acordat o atenție deosebită și chestiunilor referitoare la sociologia familiei, a populației (studii referitoare la demografie sau sociologia sănătății), a tineretului, dar și domeniilor sociologia învățământului, culturii sau opiniei

publice. Desigur, n-au lipsit nici preocupările circumscrise în mod evident practicii politice – referitoare la organizațiile de masă, la propaganda politică sau la comunicarea de masă.

În loc de concluzii: Miron Constantinescu și (re)instituționalizarea sociologiei românești

În urma acestui excurs referitor la sociologia românească din perioada comunistă rămân destule semne de întrebare. Din perspectiva demersului nostru, și pentru a integra acest capitol în cadrul volumului de față, e necesar să încercăm să răspundem la o parte dintre ele, și mai ales la cele care îl privesc pe Miron Constantinescu. Când am început să caut, să reconstitui și să înțeleg istoria sociologiei românești în perioada postbelică, mobilul principal l-a constituit relația sinuoasă dintre această disciplină și Miron Constantinescu. El însuși un produs – mai mult sau mai puțin – al Școlii sociologice de la București, fost echipier al campaniilor monografice târzii, și chiar apropiat încă din tinerețe al unor figuri importante ale școlii gustiene – Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, Anton Golopenția sau Henri H. Stahl –, Miron Constantinescu a asistat pasiv la declinul, iar mai apoi la dezastrul instituțional al sociologiei postbelice. Destui sunt cei care nu s-au sfiit în a condamna lipsa lui de reacție în contextul abuzurilor și al represiunilor la care au fost supuși Dimitrie Gusti sau Anton Golopenția, bunăoară[131]. Mai ales în condițiile în care acesta se afla într-o poziție din care, aparent, ar fi putut împiedica abuzurile respective. Aceste opinii pierd din vedere însă câteva amănunte esențiale. În primul rând, Miron Constantinescu avea să facă o alegere clară în 1940, atunci când a pariat tot ceea ce *clădise* el din punct de vedere intelectual – nicidecum mult, însă nici puțin – în favoarea unei opțiuni aparent păguboase, aceea de a se dedica activității politice subversive. Această *lepădare* aproape ritualică față de întreaga sa dimensiune intelectuală avea să fie *consacrată* întru câtva de alte două episoade – unul petrecut pe când era închis la Caransebeș, unde într-un moment de deznădejde ar fi declarat că: *„pentru mine este clar, tot ce am învățat eu nu face nici doi bani"*[132]; un altul consemnat în cadrul autobiografiei sale de instituție, în care nota: *„am făcut greșeli grave în munca mea de partid, pe care le-am relevat, cauza lor este în rămășițele intelectualiste pe care le am și împotriva cărora lupt"*[133]. Cele trei episoade schițează fără echivoc imaginea unui personaj care a ales *partidul* în dauna oricărui alt interes personal. E lesne de înțeles, în aceste condiții, rezervele pe care Miron Constantinescu le-ar fi avut față de vechi prietenii sau afinități intelectuale, mai ales în contextul în care acestea nu mai erau circumscrise programului politic promovat de comuniști.

Tot de numele lui Miron Constantinescu se leagă însă și perioada de relativă deschidere a sociologiei în perioada comunistă. Și în acest caz există multiple nuanțe. În primul rând, Miron Constantinescu nu poate fi creditat

cu ideea sau cu intenția reinstituționalizării disciplinei. Am expus mai sus destule amănunte care vin în sprijinul acestei afirmații. Procesul de repunere în drepturi a sociologiei debutase într-o perioadă în care Miron Constantinescu era *marginalizat*, el neavând pârghii instituționale care să-i fi permis să influențeze în vreun fel acest proces. De altfel, el nu se regăsește printre *artizanii* Comitetului Național de Sociologie, primul pas făcut de regimul de la București în vederea reconsiderării sociologiei ca știință de sine stătătoare. Cu toate acestea, rolul lui Miron Constantinescu în promovarea disciplinei după 1965 nu mai poate fi contestat. E important de precizat și faptul că procesul de reabilitare a sociologiei a coincis întru câtva cu procesul de reabilitare politică și publică a lui Miron Constantinescu. Astfel, relația dintre Constantinescu și sociologie s-ar fi dezvoltat organic și reciproc avantajos. E lesne de înțeles că, într-o primă fază, sociologia a reprezentat un mobil extrem de util în agrenajul reafirmării statutului public al lui Constantinescu. Cum e la fel de adevărat și că, odată reintrat în circuitul decizional, Constantinescu s-ar fi găsit în poziția de a influența pozitiv dezvoltarea disciplinei, prin favoruri și înlesniri.

La fel de adevărat e și faptul că *primatul* pe care a reușit să îl dobândească în cadrul disciplinei poate fi caracterizat și dintr-o perspectivă inversă. Mai exact, nu sunt puțini cei care sunt de părere că influența pe care o dobândește Miron Constantinescu în sfera științelor sociale va fi avut, pe termen lung, consecințe mai degrabă negative decât pozitive. Dincolo de imboldul și înlesnirile pe care le putea instrumenta din prisma funcțiilor politice și a poziției sale, Constantinescu ar fi devenit, la un moment dat, mai degrabă o *frână* care ar fi stopat dezvoltarea *firească* a disciplinei. În sprijinul acestei teze vin destule argumente. Astfel, lui Constantinescu nu i se poate trece cu vederea *bigotismul* cu care a stopat accesul la catedră al unor vechi exponenți ai sociologiei românești interbelice – am discutat deja despre cazul lui Herseni, căruia i se pot alătura și exemplele lui Vasile V. Caramelea, Mihai Pop[134], și chiar Henri H. Stahl, pe care Constantinescu a încercat în permanență să îl controleze strategic. De asemenea, aceluiași Constantinescu nu i se pot ierta nici unele opțiuni, adesea bazate pe alte considerente decât cele obiective, fie intelectuale și/sau academice. A se vedea, în acest sens, episodul expus de Cătălin Zamfir – despre care am discutat deja, care ne confirmă faptul că Miron Constantinescu încă rămăsese tributar subiectivității, dar mai ales resentimentului. Desigur, însuși rolul pe care acesta și-l arogă, acela de *patron* al disciplinei, ridică destule semne de întrebare în legătură cu fezabilitatea proiectului intelectual, științific și academic pe care și-l asuma, tocmai pentru că ideea ne îndeamnă să credem că Miron Constantinescu viza să îl transforme într-un mobil menit a servi propriilor sale interese.

Dincolo de aceste nuanțe, amănunte importante, dar nicidecum decisive în ecuația discuției, trebuie să încercăm să înțelegem resorturile intime ale relației pe care Miron Constantinescu ar fi dezvoltat-o în raport cu sociologia românească re-emergentă. Astfel, nu am putut rezista tentației de a încerca

să înțeleg câteva amănunte pe care le consider importante în economia discuției. În primul rând, m-a interesat modul în care s-a dezvoltat această relație și pe ce baze și/sau considerente? Legat de această chestiune, e necesar să ne întrebăm, spre exemplu, cât de mult a crezut Miron Constantinescu în ideea *perenității* școlii sociologice interbelice? Un amănunt important, întrucât ne poate edifica asupra fundamentului pe baza căruia Constantinescu vedea (re)definirea disciplinei. La fel, am putea să ne întrebăm și cât de mult a crezut Miron Constantinescu în sociologie ca disciplină care să se individualizeze în raport cu materialismul dialectic și istoric? Tot așa, ar trebui să încercăm să înțelegem și cum va fi întrevăzut Constantinescu rolul pe care sociologia ar fi trebuit să îl aibă în cadrul societății comuniste? Nu în ultimul rând, ar fi necesar să vedem în ce măsură Constantinescu preconiza racordarea cercetărilor sociologice românești la cele internaționale? Și acestea ar fi doar câteva dintre multele altele chestiuni ce ar merita aduse în dezbatere. Desigur, o discuție amplă pe marginea acestor puncte s-ar putea prelungi excesiv. Voi încerca însă să răspund sumar la fiecare dintre cele patru puncte de interogație.

În primul rând, e aproape sigur că Miron Constantinescu nu va fi acceptat *paternitatea* școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti după 1965, în ciuda trecutului său, care îl plasa în siajul acestui curent. E adevărat că discursul său s-a înscris în *trend*-ul sociologiilor est-europene care au căutat să se individualizeze, prin invocarea unor rădăcini și/sau tradiții intelectuale autohtone, însă aceste *tradiții* invocate de Constantinescu nu acordau un rol de seamă proiectului intelectual patronat de Dimitrie Gusti, ci unor figuri proeminente a ceea ce el definea ca *„gândire socială"*, printre care Constantinescu îi așeza pe Dimitrie Cantemir, Nicolae Bălcescu, Teodor Diamant, Ion Ionescu de la Brad, Lucrețiu Pătrășcanu ș.a.m.d.[135] Constantinescu nu a acceptat niciodată școala sociologică a lui Gusti ca fiind concepția teoretică pe baza căreia s-ar fi reinstituționalizat sociologia românească după 1965. De altfel, despre Gusti și doctrina școlii sale Constantinescu afirma că ar fi avut un caracter *„eclectic, idealist cu nuanțe voluntariste"*, drept care nu ar fi rezistat *„confruntării cu viața socială"*, sfârșind prin a se *„dilua continuu, până când s-a destrămat"*[136]. Mai mult decât atât, același Constantinescu – în ciuda faptului că admitea că *„elemente valabile ale metodelor și tehnicilor folosite în cercetările Școlii sociologice de la București au fost prelucrate și perfecționate"* – transa discuția referitoare la moștenirea școlii gustiene prin a afirma că *„valorificarea unei moșteniri sociologice, legată de perioada dintre cele două războaie mondiale, reprezintă o acțiune complexă, de mare răspundere; ea trebuie să fie înfăptuită pe baza unei* concepții clare *despre sensul unor reconsiderări, pe baza unei* metode științifice *și nu apologetice, idealiste, ținând seama de multilateralitatea și complexitatea activității sociologice din România interbelică"*[137].

În legătură cu cea de-a doua chestiune, lucrurile par a fi, cel puțin la o primă vedere, la fel de clare. Ori de câte ori va fi avut prilejul, Constantinescu a căutat să pună sociologia românească re-emergentă în strânsă legătură cu ceea ce el

numea *filozofia marxistă* – unitatea definită de binomul materialism istoric și materialism dialectic. Această *filozofie marxistă* avea rolul unei *funcții directoare* – deci *etalon* nu doar pentru sociologie, ci pentru întreg ansamblul științelor sociale. Pentru a fi mai preciși, Constantinescu nu identifica sociologia cu materialismul istoric sau dialectic[138] – tendință pe care o considera *inoperantă*, ba chiar responsabilă pentru impasul pe care nu reușise să îl depășească disciplina vreme de două decenii –, ci așeza sociologia în subordinea *concepției materialiste a istorie* care își avea rolul precis de călăuză teoretică și metodologică[139]. Tot despre sociologie, Constantinescu mai opina că ar avea un caracter „*aplicativ*", cu toate că „*rezultatele cercetărilor sale [ar putea] îmbogăți necontenit teoria materialismului istoric, precum [ar putea] servi și științei politice a clasei muncitoare, socialismul științific*"[140]. Se prea poate ca această modalitate de a defini disciplina să fi influențat decisiv caracterul *tehnic* pe care avea să și-l asume sociologia în anii regimului comunist[141], care va fi acceptat doar formal canoanele marxiste și va fi insistat îndeosebi pe latura investigațiilor empirice.

Trecând la punctul următor al seriei noastre de interogații, lucrurile tind să se complice într-o oarecare măsură. Dincolo de teze și sloganuri, se profilează o imagine difuză și greu de priceput. Mai precis, chestiunea rolului sociologiei în societatea comunistă – dar mai ales a modalității prin care Miron Constantinescu filtra această ideea – nu poate fi tranșată fără a se ține seama de diferențele dintre discursul oficial și realitate. E important de menționat însă faptul că Miron Constantinescu ar fi fost tributar unui curent de gândire care își imagina sociologia ca având o *trifuncționalitate* – cel puțin la nivel declarativ. Dincolo de menirea disciplinei, definită din perspectiva funcțiilor ei principale: cea *științifică* (de *cunoaștere*) și cea *critică*, Miron Constantinescu considera că un rol la fel de important în cadrul acestei matrici îl avea ideea de *inginerie socială*[142], care oferea sociologiei o altă funcție – *prospectivă* și *prognostică*:

„*sociologia este știința care examinează în dezvoltarea lor totalitatea relațiilor sociale dintre oameni, ansamblul acțiunilor și luptelor sociale, structurile și procesele sociale în desfășurarea lor; țelul acestui studiu este de a descoperi corelațiile interioare inerente și esențiale dintre faptele sociale, legăturile constante și esențiale dintre fenomene care permit descoperirea regularităților și legile sociale. Descoperirea legilor societății sau ale formațiunii sociale economice permite elaborarea unor ipoteze, a unor premise pentru previziuni asupra dezvoltării sociale. De aceea, sociologia nu este numai o știință descriptivă și analitică, ci este o știință* sintetică, prospectivă *și* prognostică. *Ea elaborează previziuni și prognoze sociale*"[143].

În ciuda acestuit *deziderat*, realitatea era puțin diferită. Pe de o parte, întrucât există opinii care îl așază pe Miron Constantinescu *în afara* propriului său discurs. Henri H. Stahl opina că Miron Constantinescu nu ar fi fost racordat la ultimele tendințe ale sociologiei internaționale. În esență, el ar fi rămas tributar unui mod desuet de a percepe și defini disciplina – înțelegând-o mai degrabă în termenii unei *filozofii sociale* și nicidecum ca putându-se

dezvolta ca *inginerie socială*[144]. Pe de altă parte, există și chestiuni mai palpabile ce contrazic discursul oficial. Mai exact, în cazul sociologiei, profesionalizarea punea accent adesea mai degrabă pe componenta de cunoaștere socială și de analiză obiectivă a problemelor sociale. În esență, disciplina nu forma ingineri sociali, ci sociologi propriu-ziși. Mai mult decât atât, soluțiile pe care sociologii le ofereau – atunci când erau solicitați – erau privite nu de puține ori cu destulă neîncredere, ba chiar cu suspiciune de către decidenți[145]. E important însă de menționat o excepție semnificativă în acest sens, despre care amintesc mai mulți autori: înainte de a fi promulgată (1974), legea „acordului global"[146] ar fi fost supusă unui experiment social, la cererea expresă a lui Miron Constantinescu – fiind testată vreme de un an de zile și supusă unei minuțioase analize sociologice, îndeosebi în legătură cu efectele pe care legea le-ar produce[147].

Măsura în care Miron Constantinescu ar fi admis și/sau încurajat racordarea sociologiei românești tendințelor occidentale reprezintă ultima chestiune asupra căreia am convenit să mă opresc. În cadrul acestui capitol, am discutat despre *destinderea ideologică* ce a permis atât reinstituționalizarea disciplinei, cât și reluarea contactelor științifice cu lumea academică internațională. Desigur, această deschidere s-a concretizat și printr-o *internaționalizare* fără precedent a sociologiei – nu numai că profesioniștilor disciplinei le-au fost facilitate contactul și deplasările în străinătate, prilejuite de colocvii, conferințe sau congrese, dar acelorași persoane li s-a permis o *profesionalizare* în centre universitare occidentale: din Franța, Belgia sau Statele Unite – așa cum am precizat ceva mai înainte. Miron Constantinescu nu va fi avut motive să se împotrivească acestui curent general. Ba chiar ar fi profitat chiar el personal de pe urma acestei perioade de *deschidere*, optând pentru multiple călătorii în străinătate și cultivând asiduu relațiile pe care le stabilea în Occident.

Dacă la cel de-al IV-lea (Stressa, Italia, 1959)[148] și cel de-al V-lea (Washington, SUA, 1962)[149] Congres internațional de sociologie – primele congrese organizate de ISA la care participă delegații românești –, Miron Constantinescu nu se regăsește printre participanți, acesta nu avea să lipsească de la următoarele – cel organizat în 1966 în Franța, la Evian, sau la cel organizat în 1970 în Bulgaria, la Varna. La Evian, Miron Constantinescu a făcut parte din delegația românească, care a prezentat cincisprezece comunicări în cadrul diferitelor sesiuni ale congresului, cea a lui Constantinescu dezbătând *„probleme metodologice ale sociologiei învățământului"*[150]. Patru ani mai târziu, a avut loc la Varna cel de-al VII-lea Congres internațional de sociologie – primul organizat într-o țară a Blocului sovietic. Astfel, reuniunea de la Varna a devenit un important prilej pentru sociologii din statele din Europa de Est, dar și pentru Uniunea Sovietică, de a aduce în atenția lumii științifice internaționale stadiul dezvoltării sociologiei din țările lor[151]. Delegația românească a numărat în jur de 40 de persoane, fiind, din acest punct de vedere, una dintre cele mai puțin numeroase[152]. La Congresul de la Varna au participat peste trei mii de specialiști din aproximativ 80 de țări. Tema generală a Congresului a fost „Societăți

actuale și viitoare. Planificare și prognoză socială"[153]. Miron Constantinescu a participat la doar o parte din lucrările Congresului, atât cât i-a fost necesar pentru prezentarea celor două lucrări cu care se înscrisese: o comunicare privitoare la relațiile sociale în cursul transformărilor sociale, în grupa de lucru despre „Relațiile sociale", și o comunicare despre planificarea în RSR, în grupa de lucru „Planificarea urbană–rurală"[154].

Contextul acestei importante reuniuni științifice mi-a permis să contabilizez o parte a *relațiilor* pe care Miron Constantinescu și le cultivase în ultimii ani. În ajunul congresului de la Varna, Miron Constantinescu primea o scrisoare din partea profesorului Janusz Ziółkowski, de la Universitatea din Poznań, președinte al unui grup de lucru „Planificarea în dezvoltarea urbană și rurală". Constantinescu era invitat să se alăture acestui grup din partea României și să prezinte o lucrare sintetică în legătură cu experiența românească în ceea ce privește problemele sociologice ale dezvoltării urbane și rurale planificate[155]. Acest grup de lucru urma să patroneze trei sesiuni în cadrul Congresului de la Varna și intenționa să ofere întâietate sociologilor din regiunile în curs de dezvoltare. Distribuția geografică a specialiștilor urma să fie riguroasă: șase din Europa și Africa, patru din America de Nord, șase din America Latină și șase din Asia[156]. Tot în legătură cu Congresul de la Varna, Constantinescu a primit o altă scrisoare din partea profesorului Paul Duncan-Jones, de la Nuffield College, Oxford University. Miron Constantinescu purta deja corespondență cu Duncan-Jones și îi trimitea acestuia ultimele periodice de profil editate în România: *Revue roumaine des sciences sociales* sau *Rumanian Journal of Sociology*. Profesorul englez tocmai își stabilise programul academic pe anul în curs, urmând să participe cu o lucrare la Congresul din Bulgaria, din septembrie. În aceste condiții, îi cerea lui Constantinescu să îi faciliteze o vizită de lucru de câteva zile la București[157]. Constantinescu îi răspundea câteva zile mai târziu, asigurându-l pe profesorul englez de toată disponibilitatea sa, arătându-se încântat de interesul acestuia de a vizita România, de a stabili contacte și de a face un schimb de experiență cu sociologii români[158].

Ar mai merita menționate și eforturile lui Miron Constantinescu de a stabili relații de colaborare sau de schimburi academice cu diferite instituții europene de profil. Un exemplu în acest sens îl reprezintă corespondența pe care Constantinescu a purtat-o cu Institutul de Sociologie al Universității Libere din Bruxelles. În calitatea sa de director al Laboratorului Sociologic al Învățământului, Miron Constantinescu trimisese o scrisoare circulară către mai multe universități și institute europene, încercând să stabilească relații de colaborare. Drept urmare, în luna martie 1970, acesta primea o scrisoare din partea Gertrudei Neuman, de la Centre d'Études des Pays de l'Est, din cadrul Institutului de Sociologie al Universității Libere din Bruxelles[159]. Din partea Centrului, Getrude Neuman îl informa pe Constantinescu de disponibilitatea acestora de a stabili relații de colaborare cu „Laboratorul sociologic al Învățământului" de la București. În acest sens, Getrude îl chestiona pe Constantinescu în legătură

cu posibilitatea de a trimite la Bruxelles o serie de materiale necesare documentării în problema reorganizării învățământului în Republica Socialistă România și relansării sociologiei ca disciplină. De asemenea, se arătau interesați și de achiziționarea colecției complete a revistei *Revue roumaine des sciences sociales*. Partea belgiană atașa scrisorii și o serie de titluri apărute sub egida Centrului, cu prețurile aferente, exprimându-și dorința de a dezvolta schimburile și la acest nivel[160].

Deși faptele par să ne indice o *intenție sinceră* din partea lui Miron Constantinescu de a ajuta sociologia românească în eforturile ei de anulare a ecartului științific provocat de cele aproape două decenii de inactivitate, acest aspect trebuie privit cu destulă circumspecție. În primul rând, deși regimul a acceptat *internaționalizarea* sociologiei românești, a făcut-o într-o manieră controlată și precaută. Sociologilor le-au fost permise călătoriile și stagiile peste hotare, însă nu în orice condiții. Mai mult decât atât, regimul nu ar fi acceptat niciodată *ieșiri din cerc*. Iar Miron Constantinescu a acționat în permanență ca un *cerber* în slujba regimului, având grijă ca aceste directive generale să nu fie încălcate. Scopul principal al reprezentanților români angrenați în diferite proiecte internaționale era acela de a acționa ca *diplomați ideologici*. Mai exact, de a promova și de a susține tezele generale ale marxism-leninismului, oferind astfel o replică teoriilor sociologice occidentale, considerate eclectice și idealiste[161].

Decesul prematur al lui Miron Constantinescu va fi avut consecințe nu tocmai fericite pentru istoria sociologiei românești, care pierdea astfel un sprijin important la nivel decizional. Fără *ocrotirea* acestuia, sociologia avea să cunoască o nouă perioadă de declin, concretizată în 1977 prin desființarea specializărilor de licență în sociologie. Desigur, au existat și alte cauze care au provocat noua eclipsă în care avea să se regăsească sociologia românească – ne gândim, bunăoară, la derapajele ideologice ale regimului de la București, din ce în ce mai vizibile în ultimele două decenii de existență –, însă dispariția fizică a lui Miron Constantinescu nu va fi fost doar o piesă neînsemnată în această ecuație, ci una dintre cauzele principale.

EPILOG

E greu de contabilizat ce tip de capital politic mai avea Miron Constantinescu în 1974. Dacă în domeniul științelor sociale, dar mai ales în domeniul sociologiei, îl putem considera un „nume" de care toți ceilalți păreau să țină seamă, din punctul de vedere al funcțiilor politice, discuția e ceva mai complicată. E adevărat că Miron Constantinescu reușise să acumuleze o sumă de funcții politice importante, însă întrebarea pe care ar trebui să ne-o punem este dacă toate acestea însemnau *ceva* în cadrul sistemului politic comunist.

Ceea ce știm într-o anumită măsură e faptul că, în conformitate cu unele afirmații ale lui Cornel Burtică, Elena Ceaușescu nu ar fi văzut cu ochi buni noua „ascensiune" a lui Miron Constantinescu. Drept care ar fi decis o marginalizare politică a acestuia[1]. Un sâmbure de adevăr în legătură cu această chestiune va fi existat. Și Ion Mihăilescu își amintea – destul de vag, e adevărat – de o posibilă răcire a relațiilor dintre Miron Constantinescu și Nicolae Ceaușescu. *„Ți-ai făcut o armată de mercenari din sociologii tăi și vrei să cucerești puterea cu sociologii tăi"*[2], i-ar fi replicat la un moment dat Ceaușescu lui Miron Constantinescu. Cât adevăr să fi fost în această afirmație nu avem cum să știm. Un alt lucru pe care îl știm însă e că numirea în funcția de președinte al Marii Adunări Naționale poate fi considerată o „scoatere la pensie", dat fiind că în cadrul sistemului de conducere comunist această sarcină era mai degrabă onorifică. Cu toate că există posibilitatea ca Miron Constantinescu să nu fi văzut lucrurile astfel. Paul Cornea își amintea că, întâlnindu-l pe Miron Constantinescu în primăvara anului 1974, acesta nu ar fi fost afectat de *retrogradarea* sa ca președinte al MAN. Din contră: *„Ultima dată l-am văzut la câteva zile după numirea sa ca președinte al Marii Adunări Naționale, măsură pe care o interpretam drept o coborâre, fiind vorba de un titlu sonor, dar de putere nulă. Însă, spre mirarea mea, Miron părea s-o considere o promovare și se bucura de ea ca un copil"*[3]. E adevărat că același Paul Cornea se întreba dacă nu cumva Constantinescu voia doar să pară că este încă *„în cărți"*. Un alt detaliu care poate susține „teza" unei diminuări considerabile a influenței lui Miron Constantinescu în ultimul an al vieții e reprezentat de un episod cât se poate de bizar. Ultima

contribuție științifică importantă a lui Miron Constantinescu – un volum la care lucra de mai multă vreme, dedicat studiului formațiunilor și orânduirii tributale[4] – avea să apară într-un tiraj neînsemnat la centrul de multiplicare al Universității din București, sub forma unei sinteze de curs[5]. Mai mult decât atât, volumul nu avea să primească „bunul" de difuzare, cu toate că în plan s-ar fi prevăzut chiar ca lucrarea să fie tradusă în franceză și în engleză, în cadrul colecției *Bibliotheca Historica Romaniae*[6]. Motivele acestei stranii situații încă ne scapă.

Însă ar fi total neindicat să continuăm în această notă a speculațiilor. Poate că Plenara Comitetului Central din toamna anului 1974 ne-ar fi clarificat multe dintre nelămuriri. Moartea oarecum neașteptată a lui Miron Constantinescu – la doar 57 de ani – avea să survină într-o zi caniculară, la mijlocul lunii iulie.

În data de 1 iulie 1974, Secretariatul Comitetului Central al Partidului Comunist Român aproba, prin nota nr. 2875, cererea Prezidiului Marii Adunări Naționale ca o delegație a Marii Adunări Naționale să întreprindă în perioada 18–24 iulie 1974 o vizită de lucru în Siria. Două zile mai târziu, Miron Constantinescu întocmea un plan amănunțit al proximei vizite, stabilind atât componența delegației, cât și calendarul întâlnirilor și al activităților care trebuiau să aibă loc de-a lungul vizitei respective. Astfel, din delegația care urma să se urce în avionul care ar fi decolat spre Damasc în dimineața zilei de 18 iulie făceau parte: Miron Constantinescu, președintele MAN, Andrei Cervencovici, președintele Consiliului Popular Arad, Tudor Drăganu, președintele comisiei de validare, profesor universitar, Cristea Nicolae, directorul Institutului de Cercetări Foraj–Extracție, și Georgeta Precup, secretar al delegației și interpreta de limbă arabă. Programul vizitei la Damasc includea o întâlnire cu generalul Hafez Al-Assad, președintele Republicii Arabe Siria, secretarul general al Partidului Bass Arab-Socialist, o întrevedere cu Mohammad Ali El Halabi, președintele Consiliului Poporului Republicii Arabe Siria, precum și alte întâlniri cu personalități ale vieții culturale științifice siriene. În data de 15 iulie 1974, Secretariatul CC al PCR, cât și Secția Relații externe a CC, aprobau atât componența delegației, cât și programul vizitei în Siria[7]. La București, două zile mai târziu, Miron Constantinescu sfârșea subit, în urma unei comoții cerebrale.

Despre decesul lui Miron Constantinescu se știu foarte puține lucruri. Dat fiind că Miron era, în 1974, un înalt demnitar al partidului, detaliile decesului său nu aveau cum să fie făcute publice. A doua zi după moartea acestuia, *Scânteia* publica pe prima pagină o fotografie a lui Constantinescu însoțită de numele acestuia încadrat într-un chenar. Comitetul Central al partidului, Marea Adunare Națională, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri anunțau:

„cu profundă durere încetarea din viață, în ziua de 18 iulie a.c., a tovarășului Miron Constantinescu, membru supleant al Comitetului Executiv, secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, președintele Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România, vechi militant al mișcării comuniste și muncitorești revoluționare din țara noastră, fiu credincios al partidului și al

poporului român, luptător devotat pentru cauza socialismului, pentru întărirea și înflorirea patriei noastre"[8].

Nimic despre circumstanțele care au provocat decesul. Însă practica era una curentă pentru partid, care promova o secretomanie maladivă în ceea ce-i privește pe înalții demnitari din nomenclatură. Drept care speculațiile nu au întârziat să apară. Se știe că Miron avea unele probleme de sănătate. Un raport asupra stării de sănătate a membrilor Biroului Politic și a Secretariatului Comitetului Central din 1955 nota:

„Tov. Constantinescu M.

Diagnostic: *surmenaj, spondilartroză, dispepsie colică, hemoroizi, tulburări metabolice / creșterea zahărului în sânge / hipertensiune arterială tranzitorie.*

Se propune un concediu de două săptămâni în prima jumătate a lunii aprilie, întrucât tov. prezintă fenomene pronunțate de surmenaj. Pentru 1955, se propune un concediu de 30 de zile în cursul verii, pentru a face o cură la Karlovy-Vary"[9].

Fără îndoială că toate aceste probleme se vor fi agravat în anii ce au urmat. După decesul lui Miron Constantinescu, Comitetul Central, Marea Adunare Națională, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri au decis formarea unei „comisii de partid și de stat" însărcinate cu organizarea funeraliilor. Comisia era formată din: Manea Mănescu, președinte, Gheorghe Cioară, Gheorghe Pană, Chivu Stoica, Gheorghe Necula și Ștefan Ștefănescu[10]. Funeraliile urmau să aibă loc în ziua următoare, în data de 20 iulie, care era declarată zi de doliu. Astfel, în întreaga țară, urmau să se arboreze în bernă drapelul de stat al RSR și drapelul partidului, în timp ce *„teatrele, cinematografele, radioul, televiziunea și celelalte instituții de cultură"* trebuiau să își adapteze *„în mod corespunzător programele în ziua funeraliilor"*[11]. În aceeași zi, sicriul cu corpul neînsuflețit al lui Miron Constantinescu a fost depus în holul Palatului Marii Adunări Naționale, pentru ca „oamenii muncii" să poată să îi aducă un ultim omagiu și să își ia rămas-bun. Se stabilise și un program de „priveghere" a acestuia: pe data de 19 iulie, între orele 16:00 și 19:00, și a doua zi dimineață, între orele 10:00 și 11:00.

Scânteia, cotidianul central al partidului, a continuat să relateze în amănunt evenimentele legate de decesul și funeraliile lui Constantinescu. În după-amiaza zilei de 19 iulie, după ce sicriul cu corpul neînsuflețit al lui Miron Constantinescu a fost depus în holul Palatului Marii Adunări Naționale, ar fi avut loc un adevărat pelerinaj la „căpătâiul" lui Constantinescu:

„În acordurile marșului funebru, numeroși muncitori din întreprinderile Capitalei, activiști de partid și stat, academicieni și alți oameni de știință, artă și cultură, studenți și elevi, într-un șir neîntrerupt, au venit să-și ia rămas-bun de la Miron Constantinescu. Încadrat de drapele de partid și de stat, pe un panou îndoliat, se află portretul defunctului, iar lângă catafalc, pe perne de catifea vișinie, sunt rânduite ordine și medalii, printre care titlul de «Erou al Muncii Socialiste». În jurul catafalcului au fost depuse coroane de flori din partea secretarului general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, din partea Comitetului Central al Partidului

Comunist Român, Marii Adunări Naționale, Consiliul de Stat și Guvernul Republicii Socialiste România, Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist și Consiliul Uniunii Asociației Studenților Comuniști din România, Consiliul Național al Femeilor, Comitetul foștilor deținuți antifasciști, Comitetul municipal București al PCR și a Consiliului Popular al municipiului București, Academia Republicii Socialiste România, prezidiul Academiei de Științe Sociale și Politice, Academia «Ștefan Gheorghiu», Ministerul Educației și Învățământului, Comitetul de Stat al Planificării, din partea colectivului ziarului Scânteia, *Universității din București, a unor instituții centrale, uniuni de creație și organizații cultural-științifice, a unor întreprinderi. Au fost depuse coroane de flori din partea familiei defunctului*"[12].

A doua zi, pe 20 iulie, a avut loc mitingul de doliu din piața Palatului Marii Adunări Naționale. La ora 11:00, în acordurile unui marș funebru, sicriul lui Miron Constantinescu, înfășurat în drapelul național și cel al partidului, era purtat de „ultima gardă"[13] și depus pe un catafalc pe platoul din fața Palatului. Au urmat apoi „onorurile militare": garda militară prezentându-și onorul, tragerea unui număr de 21 de salve de artilerie și intonarea marșului funebru[14], și cuvântările lui Manea Mănescu, din partea Comitetului Executiv al CC al PCR, lui Gheorghe Necula, din partea Marii Adunări Naționale, și a lui Ștefan Ștefănescu, din partea Academiei de Științe Sociale și Politice[15].

După aceea, cortegiul funerar a plecat spre localitatea Timiș, în județul Brașov, unde Miron Constantinescu dorise probabil să fie înmormântat, alături de unul dintre fii săi, decedat prematur la o partidă de schi. O parte importantă dintre oficialitățile care au asistat la mitingul de doliu de la București a fost prezentă și la ceremonia de la Timiș. Constantinescu a fost astfel înmormântat în acordurile *Internaționalei* în cripta familiei sale de acolo. Ion Ianoși a văzut în opțiunea lui Constantinescu pentru Timiș – în dauna unui loc în cadrul ansamblului funerar din parcul din Dealul Filaretului, *Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism* – ceva mai mult decât o simplă alegere. Ar fi fost, se pare, o ultimă sfidare a celui care a preferat proximitatea familiei sale, și nu pe cea a tovarășilor săi, în rândul cărora nu și-ar fi găsit niciodată cu adevărat locul și rostul[16].

După decesul lui Miron Constantinescu, pe adresa Comitetului Central au început să sosească, din întreaga țară, scrisori și telegrame din partea a diferite comitete județene, consilii populare, dar și din partea unor particulari, sau din partea cadrelor didactice sau a foștilor studenți ai lui Miron Constantinescu[17]. Ne putem întreba câte dintre aceste mesaje au fost rodul constrângerii de a îndeplini o sarcină cerută de morala de partid și câte au fost mesaje de compasiune reală? În privința mesajelor trimise de diferitele comitete județene de partid, e destul de clar că expeditorii îndeplineau o „sarcină de partid"[18]. În aceeași categorie am putea include telegrama trimisă de „cadrele didactice și studenții Secției de sociologie a Universității din București", dar și telegrama trimisă de acad. Raluca Ripan, din partea filialei Cluj-Napoca a Academiei Române[19]. De

cu totul altă factură sunt câteva telegrame trimise de anumiți particulari. În cazul lor, cu greu mai putem afirma că altceva decât dorința proprie ar fi influențat gestul lor. Astfel de telegrame au trimis: prof. univ. dr. Petru Lucaciu[20], sociologii Rozalia Balint, Carmen Grămadă și Ion Cazacu[21], Nicolae Nicu Moraru, care se semnează *„vechi militant al mișcării muncitorești"*[22], sau Donca Moraru, studentă la Facultatea de Sociologie[23].

Partidul avea să treacă destul de repede peste această „pierdere". Într-o primă fază, câteva luni mai târziu, Comitetul Executiv al CC al PCR a luat în discuție o serie de măsuri ce vizau *„eternizarea memoriei lui Miron Constantinescu"*[24]. Chestiunea avea să fie tratată cu destul dezinteres de către decidenții de la București, ce păreau preocupați de alte probleme. Numele lui a dăinuit o vreme pe frontispiciul unui liceu din Arad și a mai fost purtat și de câteva străzi. În timp, memoria lui s-a stins. O lucrare despre istoria sociologiei românești, apărută în 1983, nu mai amintea nimic despre rolul său în evoluția disciplinei în perioada comunistă[25]. Semn al eșecului său personal, dar și al proiectelor sale: fie ele politice, fie intelectuale.

Note

Introducere

1. „Ordinea de zi" și „Stenograma" ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR din 15 octombrie 1974: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 111/1974.
2. Vezi, pe larg, Manuela Marin, „Posteritatea unui dictator", în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, Editura Polirom, Iași, 2012, pp. 223–243.
3. Vezi notele de propuneri similare care au fost adoptate în ședința Prezidiului permanent al Comitetului Central al PCR, din 22 decembrie 1969, în legătură cu „eternizarea" memoriei lui Alexandru Moghioroș și Dumitru Petrescu: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 157/1969, ff. 119–120.
4. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 111/1974, ff. 82–83.
5. Nota de propuneri despre care se discută în cadrul Comitetului Executiv și despre care se spune că ar fi anexată stenogramei nu se mai regăsește în dosarul de la Arhivele Naționale. Însă, conform uzanțelor, acestea erau măsurile care se luau în astfel de cazuri: numele defunctului era atribuit școlii / liceului unde învățase în tinerețe, ridicarea unui bust și atribuirea aceluiași nume unor străzi.
6. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 111/1974, f. 82.
7. *Ibidem*.
8. Vezi Robert I. Rotberg, „Biography and Historiography: Mutual Evidentiary and Interdisciplinary Considerations", în *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 40, nr. 3, iarna 2010, pp. 305–324; Stanley Wolpert, „Biography as History: A Personal Reflection", în *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 40, nr. 3, iarna 2010, pp. 399–412.
9. Jo Burr Margadant, „The New Biography in Historical Practice", în *French Historical Studies*, vol. 19, nr. 4 (Toamna, 1996), număr special: *Biography*, pp. 1045–1058.
10. Giovanni Levi, „Les usages de la biographie", în *Annales. Economies, Societes, Civilisations*, noiembrie-decembrie 1989, vol. 44, nr. 6, pp. 1325–1336 [p. 1326].
11. *Ibidem*.
12. Vezi articolele publicate în *American Historical Review*, vol. 114, nr. 3/iunie 2009, în cadrul secțiunii: *AHR Roundtable: Biography and History*, îndeosebi pe cele ale lui David Nasaw („Introduction", pp. 573–578), Lois W. Baner („Biography as History", pp. 579–586) și Jochen Hellbeck („Galaxy of Black Stars: The Power of Soviet Biography", pp. 615–624). Tot așa vezi și Avezou Laurent, „La biographie. Mise au point méthodologique et historiographique", în *Hypothèses*, 2000/1 pp. 13–24.
13. Pierre Bourdieu, „L'illusion biographique", în *Actes de la recherche en sciences sociales*, 1986, vol. 62, nr. 1, p. 69.
14. Giovanni Levi, „Les usages de la biographie", *loc. cit.*, p. 1331.
15. *Ibidem*.

16. Vladimir Tismăneanu, „Miron Constantinescu or the Impossible Heresy", în *Survey* (London), vol. 28, nr. 4, iarna 1984, pp. 165–187 (varianta în limba română a articolului: „Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii", în vol: *Arheologia terorii*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura ALLFA, București, 1996, pp. 198–203).
17. Andi, Mihalache, „Miron Constantinescu – breviar biografic", în *Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol" din Iași*, număr tematic: *Comunismul în România: ideologii, itinerarii, dileme*, vol. VII, nr. 1–2, 1999, pp. 104–115.
18. Florian, Tănăsescu, „Miron Constantinescu (1917–1974)", în *Arhivele totalitarismului*, anul VII, nr. 24–25, pp. 248–250.
19. Ștefan Bosomitu, „Miron Constantinescu – profilul intelectualului angajat", în *Intelectualii și regimul comunist. Istoriile unei relații*, „Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului", vol. IV, Editura Polirom, Iași, 2009, pp. 167–195; *Idem*, „Notes and Remarks on the (Re)Institutionalization of Sociology in Communist Romania in the 60s", în *History of Communism in Europe*, vol. II, *Avatars of Intellectuals under Communism*, Zeta Books, Bucharest, 2011, pp. 169–197; *Idem*, *Gheorghe Gheorghiu-Dej și Miron Constantinescu*, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, Editura Polirom, Iași, 2012, pp. 175–202; *Idem*, „O poveste dintr-o iarnă. «Căderea» Regionalei comuniste «Dunărea de Jos» (ianuarie 1941)", în *Archiva Moldaviae*, vol. IV(2012), pp. 125–152; *Idem*, „In the Age of «Misery». The Romanian Sociology during the Communist Regime (1948–1977)", în *New Europe College. Ștefan Odobleja Program, Yearbook 2011–2012*, pp. 43–82.
20. Vezi stenogramele ședințelor: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956.
21. Vezi Dennis Deletant, „Interceptări și filaje", în *Sfera politicii*, anul V, nr. 44, 1996, pp. 44–45.
22. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, Editura Humanitas, București, 2007; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005; Victor Frunză, *Istoria comunismului în România*, ediția a III-a, Editura Victor Frunză, București, 1999; Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2005.
23. *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. I: 1948, ediție întocmită de Camelia Moraru, Laura Neagu, Constantin Moraru, Constantin Neagu, Claudiu Dincă, Ioana Zamfir, Arhivele Naționale ale României, București, 2002; vol. II: *1949*, ediție întocmită de Camelia Moraru, Laura Neagu, Constantin Moraru, Constantin Neagu, Claudiu Dincă, Ioana Zamfir, Arhivele Naționale ale României, București, 2003; vol. III: *1950–1951*, ediție întocmită de Camelia Moraru, Laura Neagu, Constantin Moraru, Constantin Neagu, Claudiu Dincă, Arhivele Naționale ale României, București, 2004; vol. IV: *1952, partea I*, ediție întocmită de Camelia Moraru, Constantin Moraru, Veronica Vasilov, Mihaela Coman, Arhivele Naționale ale României, București, 2006; vol. IV: *1952, partea a II-a*, ediție întocmită de Camelia Moraru, Constantin Moraru, Veronica Vasilov, Mihaela Coman, Arhivele Naționale ale României, București, 2007; vol. V: *1953*, ediție întocmită de Camelia Moraru, Constantin Moraru, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012.
24. Alina Tudor, Dan Cătănuș, (ed.), *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chișinevschi*, Editura Elion, București, 2001; Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *Amurgul ilegaliștilor. Plenara CC al PMR din 9–13 iunie 1958*, Editura Vremea, București, 2000; Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, vol. I, Editura Nemira, București, 2006; Dan Cătănuș (editor), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005.
25. Dan Cătănuș, Ioan Chiper, (ed.), *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Documente 1940–1948*, Editura Vremea, București, 1999; Radu Ciuceanu, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratic, (ed.), *Misiunile*

lui A.I. Vâșinski în România (Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944–1946). Documente secrete, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1997; Dan Cătănuș, Vasile Buga (ed.), *Gh. Gheorghiu-Dej la Stalin. Stenograme, note de convorbire, memorii, 1944–1952*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012.

26. Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Fundația Ioan Slavici, Arad, 1995; *Eadem*, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Evenimentul românesc, București, 1997; *Eadem*, *Partea lor de adevăr (Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri; Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României; Convorbiri neterminate cu Corneliu Mănescu)*, București, Editura Compania, 2008; *Eadem*, *Povestiri din Cartierul Primăverii*, Editura Curtea Veche, București, 2010;
27. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, Ediție de casă, Regie proprie, 1998.
28. Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, București, Editura Universul și Calistrat Hogaș, 1991; *Idem*, *O biografie între două revoluții: De la capitalism la socialism și retur*, ediție îngrijită de Alexandru Singer, Editura Nemira, București, 2008.
29. Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist, redactor-șef al Scânteii din 1947 până în 1960*, Editura Compania, București, 2004,
30. Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Selecție, introducere și note de Lavinia Betea, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000.
31. Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I-II, ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2002.
32. Gheorghe Gaston Marin, *Consemnări*, Editura Semne, București, 2003.
33. Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007.
34. Apostol Stan, *Istorie și politică în România comunistă*, Editura Curtea Veche, București, 2010.
35. „Darea de seamă a delegației PMR cu privire la lucrările Congresului al XXII-lea al PCUS, prezentată de Gh. Gheorghiu-Dej la plenara CC al PMR", în Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005, doc. nr. 9, pp. 127–185 [pp. 141–142].
36. în *Ce a fost. Cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*, Editura Polirom, Editura Cartea Românească, Iași, București, 2013, p. 203.

PARTEA I. Ucenicia unui revoluționar (1917–1944)

CAPITOLUL 1. Un fiu al „Revoluției din Octombrie"

1. Alexandru Balaci, „Cui dăm votul și încrederea noastră. Miron Constantinescu", în *Scânteia*, 16 noiembrie 1946.
2. Sheila Fitzpatrick, *The Russian Revolution*, ediția a II-a, Oxford University Press, Oxford – New York, 1994, pp. 62–65.
3. Peter Kenez, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, ediția a II-a, Cambridge University Press, New York, 2006, p. 16.
4. Informațiile legate de locul nașterii lui Miron Constantinescu sunt încă destul de confuze. Însă cele mai multe surse indică Chișinăul ca oraș natal al acestuia, vezi ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 1, f. 32; ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), ff. 3, 4, 6, 9, 11, 12.
5. Detaliul referitor la Odessa ca fiind adevăratul loc de naștere al lui Miron apare în contextul arestării sale din ianuarie 1941. În anchetă, Miron a declarat că se născuse la Odessa și copilărise la Chișinău și Ismail, vezi ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. IV, rola 1208, cadrul 502; Aceeași informație apare consemnată

și în fișa de carceră a acestuia de la penitenciarul Caransebeș, vezi ANIC, fond *95*, dosar „Fișe de carceră ale deținuților comuniști de la Caransebeș. Litera C – F", Rola 1214, cadrele 799–802.

6. Miron Constantinescu, „Drumul unei generații", în *Secolul XX. Revistă de literatură universală*, nr. 3 (111)/1970, pp. 14–18.
7. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 12.
8. Miron Constantinescu-Murgoci, *Stalin, inspiratorul și organizatorul victoriilor istorice mondiale ale popoarelor din URSS*, București, 1947.
9. Gheorghe Retegan, „La un moment dat eu m-am supărat foc", în Zoltan Rostaș, *Parcurs întrerupt. Discipolii din anii 1930 ai Școlii gustiene*, Editura Paideia, București, 2005, p. 363.
10. *Ibidem*; Același lucru îl susține și Mihail Șora într-un dialog cu Vladimir Tismăneanu, vezi Valdimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 149.
11. Actul de naștere de la Registrul Stării Civile din Brăila înregistrează nașterea lui Gheorghe, *„fiul al dl. Radu Murgoci, de 28 de ani, de profesie plugar, și al Eustinei Murgoci, 23 de ani, domiciliați în Brăila"*, în data de 27 iulie 1872, la orele 4 după-amiază. Vezi un facsimil al documentului pe pagina de internet a Asociației cultural-științifice „In memoriam Gh. M. Murgoci": http://www.gheorghemunteanumurgoci.ro/biografie.
12. Șt. Cantuniari, Em. Protopopescu-Pache, *Gh. Munteanu-Murgoci. Geolog, (1872–1925)*, Cultura Națională, București, 1926, p. V.
13. Mircea Ilie, *Figuri de geologi români. Gheorghe Munteanu Murgoci, Ludovic Mrazec, Ion Popescu-Voitești*, Editura Științifică, București, 1957, p. 20.
14. Al. Codarcea, *Gheorghe Munteanu-Murgoci*, Editura Științifică, București, 1957, p. 8; Șt. Cantuniari, Em. Protopopescu-Pache, *op. cit.*, p. VI.
15. Al. Codarcea, ed. cit., p. 8.
16. Teza de doctorat a lui Gheorghe Munteanu-Murgoci era intitulată „Granat und Vesuvianfels aus dem Serpentin von Parîngu" și a fost publicată în 1901 în *Buletinul Societății de Sciințe din Bucuresci*, vol. 9, nr. 5, pp. 568–612 și nr. 6, pp. 764–831. Vezi și Șt. Cantuniari, Em. Protopopescu-Pache, *op. cit.*, p. VI; Mircea Ilie, *Figuri de geologi români*, ed. cit., p. 20.
17. Agnes Murgoci, Helen Beveridge Murgoci, *Pagini engleze despre folclorul românesc*, Editura Viitorul românesc, București, 2005, p. 7.
18. Mircea Ilie, *Figuri de geologi români*, ed. cit., p. 22.
19. Nicolae Șt. Noica, *Școala Națională de Poduri și Șosele. 125 de ani*, Editura Vremea, București, 2010.
20. O bibliografie a lucrărilor semnate de Gheorghe Munteanu-Murgoci, în Mircea Ilie, *Figuri de geologi români*, ed. cit., pp. 54–60.
21. Agnes Murgoci, Helen Beveridge Murgoci, *Pagini engleze despre folclorul românesc*, ed. cit., p. 11.
22. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 12.
23. În urma unei descinderi a Miliției (20 iulie 1948) în locuința numitului Boris Beazi Mavro, fost angajat al Ministerului Propagandei în perioada 1934–1947, a fost găsită o mapă care conținea materiale propagandistice întocmite de către Direcția Relațiilor Culturale cu Străinătatea din cadrul Ministerului Informațiilor în 1946. Textele, redactate în limba franceză reprezentau programul de guvernare al BPD și biografii ale celor mai importanți lideri ai acestei coaliții politice. Rolul acestor materiale era acela de a populariza în Occident programul și pe candidații BPD. Între aceste biografii, se regăsește și cea a lui Miron Constantinescu, care este prezentat ca fiind *„unul dintre liderii tineretului comunist"*, ANIC, fond *95*, dosar 121.740 (Boris Beazi Mavro), Rola 1235, cadrele 190–194.
24. *Ibidem*.

25. *Ibidem*.
26. Gheorghe Retegan, „La un moment dat eu m-am supărat foc", în *loc. cit.*, p. 363.
27. Informație care mi-a fost furnizată de un membru al familiei Murgoci, căruia doresc să îi mulțumesc pe această cale.
28. Gheorghe Munteanu-Murgoci, *La population de la Bessarabie. Étude démographique*, Paris, 1920.
29. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 12.
30. Șt. Cantuniari, Em. Protopopescu-Pache, *op. cit.*, p. VII.
31. Marian Munteanu, „In Memoriam Gheorghe Munteanu-Murgoci (1872–1925)", în *Romanian Journal of Earth Sciences*, vol. 86 (2012), nr. 1, pp. 59–65.
32. Ion Popescu-Voitești, „Georges Munteanu-Murgoci, (26 juillet 1872 – 5 mars 1925)", în *Bulletin de la Société des Sciences de Cluj*, Tome II, 2e partie, pp. 218–230.
33. Florian, Tănăsescu, „Miron Constantinescu (1917–1974)", în *Arhivele totalitarismului*, anul VII, nr. 24–25, p. 248.
34. ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. IV, rola 1208, cadrul 502.
35. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 12.
36. Sabin Manuilă (editor), *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. I: *Sex, stare civilă, grupe de vârstă, gospodării, infirmități, populație flotantă*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938, p. 6.
37. Sabin Manuilă (editor), *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II: *Neam, limbă maternă, religie*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938, p. 8.
38. *Ibidem*.
39. *Ibidem*, p. 525.
40. Sabin Manuilă (editor), *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. IV: *Locul nașterii, situația în gospodărie, menaje colective, mărimea gospodăriilor, cunoașterea limbii române, cetățenia, vârsta*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938, pp. 66.
41. *Ibidem*, pp. 2–3.
42. Sabin Manuilă (editor), *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. V: *Populația după situația în profesie, sex, grupe de vârstă, instrucție și neam pe clase de profesiuni*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938, p. 44.
43. Dimitrie Bogdan, Aurel Ghinea, *Călăuza drumețului pentru orașele: Arad, București, Balcic, Brăila, Brașov, Cluj, Constanța, Craiova, Cernăuți, Curtea de Argeș, Chișinău, Galați, Iași, Oradia, Sinaia, Sibiu, Timișoara*, Tiparul Imprimeriei Fundației Culturale „Principele Carol", București, f.a., p. 65.
44. în *Monografia județului Arad*, Prefectura Județului Arad, 1943, pp. 68–71.
45. *Ibidem*.
46. *Ibidem*.
47. *Ibidem*.
48. Miron Constantinescu, „Drumul unei generații", în *loc. cit.*, *passim*.
49. în *Monografia Liceului „Ioan Slavici", fost „Moise Nicoară" din Arad. 1745–1919–1971*, ediție îngrijită de Ioan Antone, Arad, 1971, p. 9.
50. După moartea criticului literar, Miron Constantinescu a scris o „închinare" în revista literară *Manuscriptum*, revistă fondată și condusă chiar de Perpessicius, în care evocă personalitatea lui Dimitrie Panaitescu, vezi Miron Constantinescu, „Perpessicius – in memoriam", în *Manuscriptum*, nr. 4 (5), 1971, pp. 10–14.
51. Miron Constantinescu, „Drumul unei generații", în *loc. cit.*, p. 15.
52. *Ibidem*.
53. *Ibidem*, p. 16.

54. *Ibidem*, p. 15.
55. *Ibidem*.
56. *Ibidem*, p. 16.
57. *Ibidem*.
58. Necrologul din *Scânteia* amintea de primele contacte ale lui Miron cu mișcarea muncitorească ca având loc în vremea adolescenței acestuia, petrecută la Arad. Mai exact, se preciza că Miron devenise membru al Uniunii Tineretului Comunist încă din 1933, vezi *Scânteia*, anul XLIII, nr. 9924, Vineri, 19 iulie 1974; și necrologul publicat în Analele Institutului de Istorie a Partidului relua aceeași idee, împingând primele contacte ale lui Miron cu mișcarea comunistă în vremea adolescenței sale: *„încă din vremea când era elev, la Arad, a luat legătură cu mișcarea muncitorească, fapt ce avea să îi influențeze întregul curs al vieții"*, vezi „Miron Constantinescu (necrolog)", în *Analele de Istorie,* Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR, anul XX, nr. 4/1974, pp. 184–185.
59. ANIC, fond *95*, dosar 121.740 (Boris Beazi Mavro), rola 1235, cadrul 191. Vezi și Alexandru Balaci, „Cui dăm votul și încrederea noastră. Miron Constantinescu", în *Scânteia*, 16 noiembrie 1946.
60. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 12.
61. *Ibidem*.
62. Miron Constantinescu, „Drumul unei generații", în *loc. cit.*, p. 15.
63. *Ibidem*, p. 15.
64. *Ibidem*, p. 16.

CAPITOLUL 2. Ucenicia unui revoluționar

1. MOPR (*Международное Общество Помощи Революционерам* – Ajutorul Roșu Internațional), organizație din subordinea Cominternului care, oficial, avea drept scop principal ajutorarea activiștilor comuniști aflați în închisori și a familiilor acestora, însă care, neoficial, subvenționa de fapt mișcarea comunistă internațională. Pentru mai multe detalii, vezi Pierre Broué, *Histoire de l'Internationale communiste: 1919–1943*, Fayard, Paris, 1997; Kevin McDermott, Jeremy Agnew, *The Comintern: a history of international communism frøm Lenin to Stalin*, Macmillan, London, 1997; Serge Wolikow, *Aux origines de la galaxie communiste: l'Internationale*, în Michel Dreyfus, Bruno Groppo, Claudio Ingerflom, Roland Lew, Claude Pennetier, Bernard Pudal, Serge Wolikow (ed.), *Le siècle des communismes*, Les éditions de l'Atelier, Paris, 2000, pp. 119–216; Serge Wolikow, *L'Internationale communiste (1919–1943). Le Komintern ou le rêve déchu du parti mondial de la Révolution*, Les éditions de l'Atelier, Paris, 2010.
2. Fotografia #DA026, *Fototeca online a comunismului românesc* (consultată la data de 12.04.2013).
3. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 12. Amănuntul este confirmat parțial de către Mihai Șora, care face precizarea că Miron Constantinescu ar fi obținut cea mai mare notă la bacalaureat, însă nu din țară, ci din județul Arad, vezi *Mai avem un viitor? România la început de mileniu. Mihai Șora în dialog cu Sorin Antohi*, Editura Polirom, Iași, 2001, pp. 133–134.
4. ANIC, fond *95*, dosar 121.740 (Boris Beazi Mavro), rola 1235, cadrele 190–194.
5. Miron Constantinescu, *Eugen Schileru*, prefață la volumul: Eugen Schileru, *Scrisoare de dragoste*, Editura Meridiane, București, 1971, pp. 5 și urm.

6. *Mai avem un viitor? România la început de mileniu...*, ed. cit., pp. 133–134.
7. Într-un articol pe care l-a publicat în revista *Dacia nouă*, Miron Constantinescu evoca amintirea lui Constantin Rădulescu-Motru, despre care afirmă că fusese pentru el mai mult decât un profesor: *„Și dacă mă închin așa de adânc, dacă sunt atât de recunoscător unui C. Rădulescu-Motru este pentru că D-sa n-a fost un profesor sec, olimpian, ci un părinte al tineretului. Inima lui a bătut mereu lângă a noastră, în trecut. Și astăzi, la fel*". Miron Constantinescu, „Un răspuns. Julien Benda despre tineret", în *Dacia nouă*, an II, nr. 8/6 februarie 1938.
8. Coriolan Gheție, „Erau oamenii care te mirau, nu lucrurile", în Zoltan Rostaș, *Parcurs întrerupt. Discipolii din anii'30 ai Școlii gustiene*, Editura Paideia, București, 2005, pp. 115–121.
9. Nicolae Dunăre, „Am capacitatea de a fi aproape obiectiv", în Zoltan Rostaș, *op. cit.*, p. 43.
10. Coriolan Gheție, „Erau oamenii care te mirau, nu lucrurile", în Zoltan Rostaș, *op. cit.*, p. 123.
11. Nicolae Dunăre, „Am capacitatea de a fi aproape obiectiv", în Zoltan Rostaș, *op. cit.*, p. 43.
12. *Ibidem*, p. 27.
13. Coriolan Gheție, „Erau oamenii care te mirau, nu lucrurile", în Zoltan Rostaș, *op. cit.*, p. 126.
14. Miron Constantinescu, „Cauzele răscoalei lui Horia.1784–1785", în *Independența economică. Revistă de studii economice și sociale*, anul XXIII, nr. 1–2, ianuarie – aprilie 1940, pp. 3–47.
15. Este vorba despre Miron Constantinescu, Coriolan Gheție și Mariana Klein (n.n.).
16. Anton Golopenția, „Activitatea Seminarului de sociologie din București", în *Sociologie românească*, an III, nr. 7–9/1938, pp. 419–420, *apud* Anton Golopenția, *Opere complete*, vol. I, *Sociologie*, ediție alcătuită și adnotată de Sanda Golopenția, studiu introductiv de Ștefan Costea, Editura Enciclopedică, București, 2002, pp. 143–145.
17. *Ibidem*, p. 144.
18. *Idem*, „Cercetările monografice ale Echipelor Regale studențești II", în *Căminul cultural*, an IV, nr. 11–12/1938, pp. 600–602, *apud* Anton Golopenția, *Opere complete*, vol I, *Sociologie*, ed. cit., pp. 139–142.
19. Miron Constantinescu, *Șepreuș. Un sat de agricultori din șesul Tisei*, în *60 de sate românești. Cercetate de echipele studențești în vara 1938*, anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și dr. D.C. Georgescu, vol. IV, *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole, sate pastorale*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1943, pp. 1–15.
20. Vezi Anton Golopenția, Mihail Pop, *Dâmbovnicul, o plasă din sudul județului Argeș. Câteva rezultate ale unei cercetări monografice întreprinse în 1939 sub conducerea lui Mihai Pop și Anton Golopenția*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1942.
21. Nicolae Dunăre, „Am capacitatea de a fi aproape obiectiv", în Zoltan Rostaș, *Parcurs întrerupt...*, p. 29.
22. Despre școala sociologică condusă de Dimitrie Gusti, vezi Ovidiu Bădina, *Dimitrie Gusti: contribuții la cunoașterea operei și activității sale*, București, Editura Științifică, 1965; Ovidiu Bădina, Octavian Neamțu, *Dimitrie Gusti. Viață și personalitate*, București, Editura Tineretului, 1967; Constantin Marinescu, *Dimitrie Gusti și școala sa. Însemnări, evocări*, București, Editura Felix Film, 1995; Zoltan Rostaș, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl (1985–1987)*, București, Editura Paideia, 1999; *Idem*, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, București, Editura Paideia, 2003; *Idem*, *Atelierul gustian. O abordare organizațională*, București, Editura Tritonic, 2005; Mircea Vulcănescu, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, București, Editura Eminescu, 1998; Marin Diaconu, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, București, Editura Eminescu, 2000.

23. Miron Constantinescu, *Procesul de sărăcire din Oarja*, în Anton Golopenția, Mihail Pop, *Dâmbovnicul, o plasă din sudul județului Argeș*, ed. cit., pp. 56–61.
24. Nicolae Dunăre, „Am capacitatea de a fi aproape obiectiv", în Zoltan Rostaș, *Parcurs întrerupt...*, pp. 74–75.
25. Miron Constantinescu, *Procesul de sărăcire...*, în *loc. cit.*, p. 56.
26. *Ibidem*, p. 57.
27. *Ibidem*, p. 60.
28. ANIC, fond *50*, dosar 231, f. 123.
29. *Ibidem*.
30. *Ibidem*.
31. Mihai Levente (7 iunie 1915, Lipnița, jud. Constanța – 1976, București). Membru al Frontului Studențesc Democrat (FSD) din 1936 și membru PCdR din 1939. Licențiat în Litere și Filozofie la Universitatea București (1939). După absolvirea facultății a lucrat la Ministerul de Finanțe, apoi la Institutul Central de Statistică (din 1941) [ANIC, fond *53*, dosar L/59 (Mihai Levente), ff. 52–54]. A făcut parte din echipele monografice conduse de Anton Golopenția care au întreprins cercetări în teritoriul de dincolo de Bug [vezi detalii în Anton Golopenția, *Românii de la este de Bug*, vol. I-II, Editura Enciclopedică, București, 2006]. În anii războiului a fost condamnat la 25 de ani de închisoare în contumacie. După 1944 a deținut funcții importante în cadrul Prefecturii Capitalei, ICS, sau în Cadrul Ministerelor Cooperației, Agriculturii, Industriilor [ANIC, fond *53*, dosar L/59 (Mihai Levente), ff. 52–54]. În 1950 a fost arestat în „cauza" Lucrețiu Pătrășcanu, în urma unui denunț mincinos. A fost eliberat în 9 iulie 1951 [Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ediția a III-a, Editura Curtea Veche, București, 2011, pp. 318–320]. Ulterior, a ocupat funcția de rector al Institutului Agronomic (1954–1956) și director general al Direcției Centrale de Statistică (1956–1962) [ANIC, fond *53*, dosar L/59 (Mihai Levente]. A fost membru al Comitetului Central al PCR (1965–1976) [Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR, 1945–1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 362].
32. ANIC, fond *50*, dosar 231, f. 147.
33. *Ibidem*.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*, ff. 391–392.
36. Pentru mai multe detalii despre Congresul care nu a mai avut loc, vezi Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"*, Editura Minerva, București, 1981, pp. 368–371.
37. Vezi *Cuvânt înainte*, în Miron Constantinescu, *Cercetări sociologice, 1938–1971*, Editura Academiei RSR, București, 1971, p. V. Studiul referitor la exodul rural a fost publicat în cele din urmă în ediția citată mai sus, sub titlul: *Cercetări sociologice despre exodul rural în România în perioada 1937–1939*, pp. 47–56.
38. Nicolae Dunăre, „Am capacitatea de a fi aproape obiectiv", în Zoltan Rostaș, *Parcurs întrerupt...*, pp. 44–45.
39. ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar 3, f. 15.
40. *Ibidem*.
41. Nicolae Dunăre, „Am capacitatea de a fi aproape obiectiv", în Zoltan Rostaș, *Parcurs întrerupt...*, p. 45.
42. *Ibidem*.
43. *Cuvânt înainte*, în Miron Constantinescu, *Cercetări sociologice, 1938–1971*, pp. V–VI.
44. Alexandru Balaci, „Cui dăm votul și încrederea noastră. Miron Constantinescu", în *Scânteia*, 16 noiembrie 1946.
45. „Adeziune" (30 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 11.
46. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (ed.), *Raport final. Comisia Prezidențială de Analiză a Dictaturii Comuniste din România*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 180.

47. Un studiu asupra evoluției instituționale a organizației comuniste de tineret: Adrian Cioflâncă, „Repere pentru o istorie a Uniunii Tineretului Comunist", în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, tomul XLIII-XLIV (2006–2007), pp. 527–548.
48. Aceste informații sunt cuprinse într-un referat întocmit de către DGP, care semnala confiscarea mai multor broșuri, printre care una intitulată *„Sarcinile frontului unic al tineretului comunist"* – care conținea rezoluțiile Congresului al VI-lea al Internaționalei Tineretului Comunist (KIM) (Moscova, septembrie 1935), ANIC, fond *50*, dosar 197, ff. 275–277.
49. *Ibidem*.
50. Vezi materialul intitulat: „Partidul trebuie să educe, să organizeze și să conducă Tânăra Generație (1936)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 27/1936, ff. 7–21.
51. Vezi, în acest sens, Nicolas Werth, *Être communiste en URSS sous Staline*, Éditions Gallimard/Julliard, Paris, 1981, în special capitolul I – *Adhérer*, pp. 13–44.
52. Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 94.
53. *Ibidem*.
54. Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, în volumul Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, București, 2008, p. 84.
55. Această informație apare și în cadrul unei biografii propagandistice a lui Constantinescu din 1946, vezi ANIC, fond *95*, dosar 121.740 (Boris Beazi Mavro), rola 1235, cadrul 191. De asemenea, detaliul este menționat și într-un articol biografic din *Scânteia*: Alexandru Balaci, „Cui dăm votul și încrederea noastră. Miron Constantinescu", în *Scânteia*, 16 noiembrie 1946.
56. Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, în *loc. cit.*, p. 84.
57. Lucie Bargel, Stéphanie Dechezelles, „L'engagement dans des partis politiques de droite", în *Revue française de science politique*, vol. 59, nr. 1, 2009, pp. 5–6.
58. Olivier Fillieule, „Propositions pour une analyse processuelle de l'engagement individuel", în *Revue francaise de sciences politique*, vol. 51, nr. 1–2, februarie-aprilie 2001, pp. 199–217.
59. *Ibidem*, p. 204.
60. Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, p. 149; Florian Tănăsescu, „Miron Constantinescu (1917–1974)", în *Arhivele totalitarismului*, anul VII, nr. 24–25, pp. 248–250 [p. 248]; Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, Editura Expert, București, 2001, p. 122.
61. Vezi *Scânteia*, 19 iulie 1974 și în „Miron Constantinescu (necrolog)", în *Analele de Istorie*. Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR, Anul XX, nr. 4/1974, p. 184–185.
62. Este opinia lui Mihai Șora, exprimată într-un dialog cu Vladimir Tismăneanu, vezi Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, p. 149.
63. Olivier Fillieule, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 204.
64. Annie Kriegel, *Les communistes francais: etude d'etnographie politique*, Seuil, Paris, 1970, p. 102–113.
65. Victor Frunză, *Istoria comunismului în România*, ediția a III-a, Editura Victor Frunză, București, 1999, p. 108; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 320, nota 79.
66. ANIC, fond *50*, dosar 4.611, f 11.
67. Miron Constantinescu, „Drumul unei generații", în *Secolul XX. Revistă de literatură universală*, nr. 3(111)/1970, p. 17.
68. Jean Vigreux, „Waldek Rochet: l'ascension d'un militant communiste dans l'entre-deux-guerres", în Serge Wolikow (ed.), *Ecrire des vies. Biographie et mouvement ouvriere, XIXe-XXe siècles*, Territoires contemporains, Cahiers de l'IHC, nr. 1, 1994, pp. 98–99.
69. Albert K. Cohen, „The Sociology of the Deviant Act: Anomie Theory and Beyond", în *American Sociological Review*, vol. 30, nr. 1, februarie 1965, pp. 5–14.

70. Howard S. Becker, „Notes sur le concept d'engagement", în *Traces. Revue de Sciences humaines (online)*, nr. 11, 2006, pp. 177–182, text disponibil online la adresa: http://traces.revues.org/index257.html.
71. ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. IV, rola 1208, cadrul 502.
72. Andi Mihalache, „Miron Constantinescu – breviar biografic", în *Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol" din Iași*, număr tematic: *Comunismul în România: ideologii, itinerarii, dileme*, vol. VII, nr. 1–2, 1999, pp. 104–115.
73. *Ibidem*.
74. Miron Constantinescu, „Drumul unei generații", în *loc. cit.*, p. 17.
75. ANIC, fond *50*, dosar 4.611, f. 75–78. Nota Siguranței se intitulează „Stabilirea raporturilor româno-sovietice și mișcările de stânga din România, privite în lumina acestor raporturi".
76. *Ibidem*.
77. Petre Vulpescu – activist al UTC în perioada interbelică, membru marcant al organizației din București. Numele său apare într-un tabel cu persoanele arestate în noaptea de 20 septembrie 1934, la o adunare a Comitetului Național Antifascist din Sectorul 2 Negru al Capitalei. Alături de Vulpescu, au fost reținuți atunci Scarlat Callimachi, Matei Socor, Grigore Preoteasa, Gellu Naum, Nicolae Ceaușescu, Mihail Roller sau Șmil Marcovici [ANIC, fond *95*, dosar 14.481/15.020 (Nicolae Ceaușescu), ff. 73 și 79]. Petre Vulpescu ar fi fost exclus din partid în 1938, fiind acuzat de orientare „trotkistă". Ar fi devenit informator al Siguranței, fiind folosit de Eugen Cristescu pentru acțiuni de spionaj în Orient [Stelian Tănase, „Arhivele *Sfera politicii* – Comsomoliștii", în *Sfera Politicii*, anul XVII, nr. 134/2009, pp. 54–60]. După război a fost arestat și condamnat [vezi fișele matricole penale ale acestuia, disponibile online: http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20–%20detinuti%20politici/V/V%2004.%20Vlaisan%20–%20Vutulescu/Vulpescu%20Petre%20Gr/index.php].
78. Emanoil Safir (1907, Botoșani). De profesie avocat. Simpatizant, iar mai apoi membru al PCdR din ilegalitate (cu un stagiu care i-a fost recunoscut din 1924). În perioada interbelică a făcut parte din asociația „Amicii URSS", fiind un apropiat al lui Petre Constantinescu-Iași, N. Popescu-Doreanu sau Scarlat Calimachi [ANIC, fond *95*, dosar 3.980 (Emanoil Safir), *passim*.]. În anii războiului a fost închis în lagăr. Supraviețuitor al masacrului de la Râbnița, redactează după război câteva însemnări despre experiența sa acolo, sub titlul: „Amintiri, scrisori și scenarii intitulate: Ultimele câteva ore, în legătură cu masacrul de la închisoarea Rîbnița din martie 1944" [ANIC, fond *60*, dosar 636]. După război a lucrat în redacția ziarului *Scânteia* [ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. III, rola 1208, cadrul 329], și a fost și acuzator public în cadrul Tribunalelor Poporului [ANIC, fond *95*, dosar 3.980 (Emanoil Safir), *passim*.].
79. ANIC, fond *50*, dosar 4.611, ff. 75–78.
80. Victor Frunză, *Istoria comunismului în România...*, p. 108; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate...*, p. 320, nota 79.
81. Lucrările și studiile, redactate de-a lungul perioadei comuniste, care analizau istoria FSD-ului insistă asupra acestui amănunt,referitor la faptul că mișcarea studențească acționase sub îndrumarea Partidului Comunist din România, vezi T. Caranfil, „Despre Frontul Studențesc Democratic – organizație de luptă antifascistă a studenților din România (1935–1938)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, nr. 5, anul II, septembrie-octombrie 1956, pp. 138–151; C. Mocanu, „Despre lupta studenților din România împotriva fascismului și războiului hitlerist", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, nr. 3, Anul V, 1959, pp. 29–43; *Idem*, „Activitatea antifascistă a studenților din România desfășurată, sub îndrumarea partidului comunist, în anii 1933–1937", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, Anul VIII, nr. 2, 1962, pp. 80–96; „Organizații profesionale, de tineret și de femei create, conduse sau folosite de partid", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, anul XI, nr. 1, 1965, pp. 133–152;

Simion I. Pop, „Frontul Studențesc Democrat – moment politic însemnat în istoria mișcării revoluționare și democratice a studențimii din România", în *Analele de istorie*. Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR, Anul XXI, nr. 3, 1975, pp. 118–126; Gheorghe Rădulescu, „Momente memorabile din activitatea Frontului Studențesc Democrat", în *Era socialistă. Revistă teoretică și social-politică a Comitetului Central al Partidului Comunist Român*, anul LV, nr. 13, iulie, 1975, pp. 18–25; Florea Dragne, Constantin Petculescu, *Frontul Studențesc Democrat*, Editura Politică, București, 1977; Florea Dragne, „Frontul Studențesc Democrat", în *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de PCR, 1921–1944*, volumul II, București, Editura Politică, 1981, pp. 80–113;

82. O notă a *Siguranței* (nr. 580/31 mai 1935) semnala înființarea unei noii asociații studențești, sub numele de Frontul Democratic Studențesc. Primele informații în legătură cu această nouă mișcare erau destul de confuze. Ceea ce se știa precis e că Frontul se constituise la inițiativa lui Emil Socor, *„cu ajutorul studenților evrei din Capitală"*. La inițiativa lui Em. Socor aderaseră un grup de studenți „minoritari" de origine bulgară, cât și alți studenți, membri ai partidelor democratice care nu simpatizează cu mișcările naționaliste. Din cercetările întreprinse de Siguranță mai reieșea că proporțiile organizației sunt mult mai mici decât a căutat să le prezinte Socor într-un articol din cotidianul *Zorile*, ANIC, fond *50*, dosar 4.611, f. 11.
83. *Ibidem*.
84. *Ibidem*, f. 12.
85. *Ibidem*, f. 13.
86. *Ibidem*, f. 15.
87. Vezi detalii în manifestul publicat în ziarul *Studentul român*: Har[alambie] Ioniță, „Pentru tine noule student", în *Studentul român*, an I, nr. 2, 30 octombrie 1935.
88. Primii profesori care ar fi aderat la inițiativa studenților au fost C.I. Parhon și I. Rainer [ANIC, fond *50*, dosar 4.611, f. 20]; Ulterior, și alți profesori s-ar fi alăturat inițiativei FSD: prof. univ. Baltazar (probabil Nicolae Bagdasar – n.n., Ș.B.) (Facultatea de Filozofie), Eugen Horoveanu și Constantin Rădulescu-Motru [*ibidem*, f. 28].
89. O primă inițiativă în acest sens a apărut la Iași, fiind raportată de către Direcțiunea Poliției de Siguranță. Comitetul local de la Iași a apărut la Facultatea de Științe și avea în componență mai mulți studenți evrei, primii care fuseseră identificați fiind: Ivan Ivanov, Nicolae Chimengi, Dobrev, Chiseev, Dehmengi și Victor Svet [ANIC, fond *50*, dosar 4.612, f. 32]. În luna august a anului 1935, un alt comitet local apare la Huși. Din conducere făceau parte: Octav Gâdei, Carol Avram, Aurel Andrian și Vasile Marinov. Comitetul local din Huși era foarte activ: a pregătit 100 de manifeste pe care le răspândise pe străzile orașului [ANIC, fond *50*, dosar 4.612, ff. 33–34]. Un alt comitet local apare la Târgoviște, la data de 12 octombrie 1935. Urmând apelul lansat de comitetul de inițiativă al Frontului Studențesc Democrat din București, câțiva tineri din Târgoviște au înființat un comitet local cu sfera de activitate în județul Dâmbovița. Componența acestui comitet era următoarea: Stelian Tănăsescu, președinte, Constantin Marinescu, vicepreședinte și M. Bădulescu, Gheorghe Stavri și Gheorghe Ciobanu – membrii [ANIC, fond *50*, dosar 4.611, f. 17]. În data de 9 noiembrie, s-a înființat și o secție Teleorman a FSD în căminul studențesc teleormănean din bd. Elisabeta, nr, 56, București. Inițiativa aparținea studentului Zaharia Ispas [ANIC, fond *50*, dosar 4.612, f. 42].
90. ANIC, fond *50*, dosar 4.611, f. 18.
91. După cum urmează: *„1) lămurirea studenților asupra caracterului diversionist și obscurantist al agitațiilor rasiste; 2) acțiuni împotriva limitării numărului studenților și restrângerii dreptului la cultură, prin diferite numerusuri; 3) democratizarea vieții studențești, autonomia căminurilor și cantinelor, precum și împiedicarea violențelor; 4) măsuri eficace pentru soluționarea adevăratelor nevoi studențești ca: taxe, burse, biblioteci, ajutoare, cursuri"*, *Ibidem*.
92. *Ibidem*.

93. Publicația săptămânală politico-literară *Cuvântul liber* a apărut, în seria a III-a, la 11 noiembrie 1933, sub direcția lui Tudor Teodorescu-Braniște. Data reapariției nu fusese aleasă la întâmplare, fiind una simbolică – se împlineau 15 ani de la semnarea Armistițiului care a însemnat încheierea Primului Război Mondial. Publicația era una declarat de stânga, lucru punctat de însuși directorul publicației într-un articol de bilanț din 1935 [Tudor Teodorescu-Braniște, „După doi ani", II, 1935, nr. 52, p. 1]. Publicația va fi suprimată în 1936 [vezi Stancu Ilin, *Cuvântul liber*, în *Reviste progresiste românești interbelice*, Editura Minerva, București, 1972, pp. 19–20].
94. Miron Constantinescu, „Drumul unei generații", în *loc. cit.*, pp. 14–18.
95. ANIC, fond *50*, dosar 4.611, f. 16.
96. Gheorghe (Gogu) Rădulescu (5 septembrie 1914–1991). Membru al UTCdR din ilegalitate (1933), exclus din partid (1937). Președinte al FSD (1935–1938). După război este arestat în lotul „deviatorilor de dreapta" (1952). Reabilitat, a fost membru al CC al PMR/PCR (1960–1989). Detalii despre biografia controversată a lui Gogu Rădulescu: ANIC, fond *53*, dosar R/32 (Gheorghe Rădulescu), vol. I-II; ANIC, fond *95*, dosar 12.802 (Gheorghe Rădulescu); ANIC, fond *95*, dosar 12.802/14.209 (Gogu Rădulescu); Cezar Mâță, „Gogu Rădulescu. Un baron al comunismului?", în *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*, anul II, nr. 1(5)/1998, pp. 50–54.
97. Mihail Dragomirescu era semnalat în documentele Siguranței ca unul dintre liderii Frontului Studențesc Democrat, șef al celulei comuniste de la Facultatea de Litere și om de legătură între PCdR și FSD, ANIC, fond *50*, dosar 4.612, ff. 227–227v.
98. Alexandru Voitinovici (6 august 1915, Pașcani – 5 septembrie 1986, București). Jurist și dramaturg. Apropiat de mișcarea comunistă în anii 1930. A fost membru al FSD, secretar al organizației din Iași. După război a fost președinte al Tribunalului Poporului, judecând loturile „Ion Antonescu" și „Iuliu Maniu". Procuror general al RPR (1948–1952) și președinte al Tribunalului Suprem al RPR (1954–1967). ANIC, fond *53*, dosar V/106 (Alexandru Voitinovici), vol. I–II, *passim*.
99. Ilie Konstantinovski – simpatizant/membru al PCdR în ilegalitate. Semnalat în documentele *Siguranței* ca fiind unul dintre liderii FSD [ANIC, fond 50, dosar 4612, *passim*]. Vladimir Tismăneanu precizează că ar fi fost primul soț al Constanței Crăciun, membră a PCdR din ilegalitate; după 1944, a fost membră a Comitetului Central și ministru al Culturii (1952–1957) [http://www.contributors.ro/cultura/in-memoriam-radu-bogdan-un-stralucit-istoric-al-artei-romanesti/].
100. Victor Frunză, *op. cit.*, p. 108. Miron Constantinescu este semnalat și în scriptele Siguranței ca fiind unul dintre conducătorii FSD. O notă olografă, semnată de IMD (cel mai probabil, un informator al Siguranței) – care relata evenimentele din jurul Adunării generale a FSD-ului, care avusese loc în data de 8 decembrie –, preciza că din Comitetul FSD făceau parte Gogu Rădulescu, George Miron Constantinescu, Mihail Dragomirescu și Mihail Dinu, *„de la Drept"* [ANIC, fond *50*, dosar 4.611, f. 26–27].
101. Publicația urma să se numească: *Bloc*, *Arena* sau *Strada*. Comitetul de inițiativă era format din Miron Constantinescu și Ovid Constantinescu, cărora li s-au alăturat alți studenți de la Facultățile de Drept și Filozofie. Sediul revistei urma să fie locuința lui Dante Gherman(Pasajul Victoria, scara E, etaj 2). Fondurile urmau să fie asigurate de către „Frontul antifascist". Scopul revistei era acela *„de a propaga idei politice de stânga în vederea stopării proliferării dreptei în Universitate"*. Articolele urmau să cuprindă: ideologie, literatură, sport și sociologie, *ibidem*, f. 24.
102. *Ibidem*, f. 35.
103. *Ibidem*, f. 40.
104. *Ibidem*, f. 45.
105. Pentru mai multe detalii despre revistă, vezi Medeea Freiberg, *Era nouă*, în *Reviste progresiste românești interbelice*, București, Editura Minerva, 1972, pp. 121–131; Mihu Achim, „Era nouă", în *Tribuna. Săptămânal de cultură*, anul XXX, nr. 11 (1525), 13 martie 1986; Mircea Ioanid, Titu Georgescu, M. Turzai, V. Trifu, „Periodice legale ale

PCR și ale organizațiilor sale de masă", în *Studii și cercetări de bibliologie*, nr. IV, 1961, pp. 125–168.

106. Nicolae Florescu, „Cocea în dosarele de la Siguranță", în *Manuscriptum*, nr. 2 (3), 1971, pp. 49–60; *Idem*, „N.D. Cocea: un *caz* în dosarele Siguranței", în *Manuscriptum*, nr. 4 (5), 1971, pp. 38–60.

107. Inițial, o notă a Siguranței din 9 februarie 1936, consemna faptul că Ștefan Voicu ar fi, de fapt, Ștefan Foriș, despre care se credea că este adevăratul lider din spatele echipei de la *Era nouă* [Nicolae Florescu, „Cocea în dosarele de la Siguranță", în *loc. cit.*, pp. 54–55]. Ulterior, cercetări mai amănunțite au relevat identitatea reală a lui Ștefan Voicu în persoana lui Aurel Rotenberg (9 ian. 1906, București – 1992, București) [ANIC, fond *50*, dosar 197, ff. 100–103]. Profesia de bază: ziarist. Membru al UTCdR din 1923 și membru al PCdR din 1932. Membru în Sindicatul ziariștilor (1923–1928), membru al Ajutorului Roșu și al Blocului Democrat (1932–1940). A fost arestat în mai multe rânduri, fiind condamnat de trei ori. În iunie 1940, a fost internat în Lagărul de la Târgu Jiu [o notă a Siguranței din 1941 îl semnala internat în lagăr – ANIC, fond *95*, dosar 1.664/15,743 (Leon Rotenberg), f. 5], de unde a fost eliberat după 23 august 1944. Ulterior, a fost activist al Secției de Propagandă și Agitație a CC al PMR (1945); redactor-șef la *Scânteia* (1946); redactor-șef la *Lupta de clasă* (din 1955); membru al Consiliului Național al Radioteleviziunii Române (din 1971) și vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice. Membru supleant al CC al PMR (1955–1960) și membru al CC al PMR/PCR (1960–1984)[vezi Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, p. 624].

108. Ștefan Roll – pe numele adevărat Gheorghe Dinu. Documentele Siguranței îl indică ca fiind membru al PCdR și fost colaborator al publicațiilor *Adevărul* și *Dimineața*, de unde fusese concediat. ANIC, fond *50*, dosar 1.329 (Ziariști comuniști), f. 7.

109. ANIC, fond *50*, dosar 197, ff. 100–103.

110. Vezi N.D. Cocea, „Cuvânt înainte", în *Era nouă. Revistă lunară de filozofie, literatură, știință*, nr. 1, februarie, 1936, p. 3.

111. ANIC, fond *50*, dosar 197, f. 100.

112. Miron Constantinescu, „Ludendorff: Războiul total", în *Era nouă. Revistă lunară de Filozofie, literatură, știință*, nr. 1, februarie 1936, pp. 136–137.

113. *Idem*, *„Drum de februarie*, de Anna Seghers (E.S.)", în *Era nouă. Revistă lunară de filozofie, literatură, știință*, nr. 2, martie 1936, pp. 131–133.

114. *Idem*, „Un început (Victor Melega: *Rusia Sovietică economică*)", în *Era nouă. Revistă lunară de filozofie, literatură, știință*, nr. 3, aprilie 1936, pp. 80–83.

115. Pentru mai multe detalii despre Serviciul Cenzurii și mecanismele de cenzurare a presei scrise la sfârșitul anilor 1930, vezi Ioan Lăcustă, *Cenzura veghează. 1937–1939*, Editura Curtea Veche, București, 2007.

116. Emil Manu, *Cadran*, în *Reviste progresiste românești interbelice*, Editura Minerva, București, 1972, pp. 213–218.

117. Pentru mai multe detalii, vezi Ștefan Popescu, „Din tradițiile presei românești democratice și antifasciste. Cadran", în *România literară*, anul VII, nr. 52, 26 decembrie 1974.

118. Gheorghe Vlădescu-Răcoasa a publicat un singur text în numărul 3 al revistei *Cadran* – „Misiunea socială a Universității", în *Cadran*, anul I, seria 2, nr. 3/noiembrie 1939.

119. George Meniuc (20 mai 1918, Chișinău – 8 februarie 1987, Chișinău). Poet, prozator și traducător din Republica Moldova. A urmat cursurile Facultății de Litere și Filozofie de la București (1937–1940). După terminarea facultății, s-a întors la Chișinău. A fost apropiat de Miron Constantinescu, cu care a corespondat ulterior. Vezi George Meniuc, *Pagini de corespondență*, Editura Grafema Libris, Chișinău, 2010.

120. Mihai Beniuc (20 noiembrie 1907, com. Sebiș, jud. Arad – 24 iunie 1988, București). A fost poet, prozator și psiholog român. E cunoscut mai ales pentru poezia sa prolecultistă. Membru titular al Academiei Române și secretar, prim-secretar și președinte al Uniunii Scriitorilor din România (1949–1965). Mai multe detalii legate de

biografia acestuia: Mihai Beniuc, *Sub patru dictaturi. Memorii (1940–1975)*, ed. îngrijită de Ion Cristoiu și Mircea Suciu, Editura Ion Cristoiu, București, 1999.

121. Valeriu Șt. Ciobanu, „Alexandru I. Herțen (1812–1870)", în *Cadran*, anul I, seria 2, nr. 2/octombrie 1939.
122. Ion Vilțișescu, „Opera lui Maxim Gorki", în *Cadran*, anul I, seria 2, nr. 4/decembrie 1939.
123. *Idem*, „N. G. Cernișevschi. 50 de ani de la moarte", în *Cadran*, anul I, seria 2, nr. 3/noiembrie 1939.
124. Mihai Levente, „Problema Războiului și a Păcii în lumina expozeului d-lui Molotov", în *Cadran*, anul I, seria 2, nr. 3/noiembrie 1939.
125. Miron Constantinescu, „Tineretul și Patria", în *Cadran*, anul I, seria 2, nr. 1/septembrie 1939.
126. *Idem*, „Noul realism românesc", în *Cadran*, anul I, seria 2, nr. 3/noiembrie 1939; *Idem*, „Tinerețe, realitate, poesie", în *Cadran*, anul I, seria 2, nr. 4/decembrie 1939.
127. *Idem*, „Cercetări sociale în România", în *Cadran*, anul I, seria 2, nr. 2/octombrie 1939.
128. „Dare de seamă despre activitatea Partidului Comunist din România (10 ianuarie – 10 februarie 1940)", ANIC, fond *50*, dosar 231, ff. 416–427.
129. „Notă" (5 februarie 1940), *ibidem*, ff. 394–395.
130. „Notă" (11 decembrie 1939), *ibidem*, f. 101.
131. „Notă" (5 februarie 1940), *ibidem*, ff. 394–395.
132. Marin Bucur, *Reporter*, în *Reviste progresiste românești interbelice*, Editura Minerva, București, 1972, pp. 397–423.
133. Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editura Universul și Calistrat Hogaș, București, 1991, pp. 25–26.
134. Vezi *Dacia nouă*, anul II, nr. 5, 16 ianuarie 1938; și: Gh. I. Ioniță, „Pagini inedite despre înființarea și activitatea Asociației «Tinerimea amică româno-franceză»", în *Forum*, anul XII, nr. 6, iunie 1970, pp. 74–76.
135. ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. IV, rola 1208, cadrul 505.
136. Miron Constantinescu, „Franța și noi", în *Dacia nouă*, an II, nr. 4/9 ianuarie 1938.
137. *Idem*, „Gallia est dellenda?", în *Dacia nouă*, an II, nr. 5/16 ianuarie 1938.
138. *Idem*, „Din nou Franța", în *Dacia nouă*, an II, nr. 12/6 martie 1938.
139. *Idem*, „J.E.U.N.E.S.", în *Dacia nouă*, an II, nr. 6/23 ianuarie 1938.
140. *Idem*, „Henri Focillon despre România", în *Dacia nouă*, an II, nr 10/20 februarie 1938.
141. *Idem*, „Tineretul are dreptate", în *Dacia nouă*, an II, nr. 13/13 martie 1938.
142. *Idem*, „Un răspuns. Julien Benda despre tineret", în *Dacia nouă*, an II, nr. 8/6 februarie 1938.
143. Vezi „Decretul Regal nr. 900/20 februarie 1938, privind proclamarea noii Constituții", în *Monitorul Oficial*, partea I, anul CVI, nr. 42, 20 februarie 1938, pp. 954–962.
144. Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Editura Paideia, București, 1999, pp. 346–348.
145. Vezi Mihnea Gheorghiu, „Un front ideologic: mișcarea studențească în anul refacerii UTC", în *Era socialistă. Revistă teoretică și social-politică a Comitetului Central al Partidului Comunist Român*, anul LV, nr. 14, iulie, 1975, pp. 37–39.
146. Vladimir Tismăneanu, „Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii", în *Arheologia terorii*, ediția a II-a, Editura ALLFA, București, 1996, pp. 198–203.
147. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 13.
148. *Ibidem*.
149. Această titulatură apare în notele Siguranței în contextul conflictului dintre ziariștii comuniști din Capitală și directorul publicației *Azi* – Zaharia Stancu. Miron Constantinescu este menționat ca fiind unul dintre *„fruntașii"* comuniști care ar fi semnat scrisoarea deschisă defăimătoare adresată lui Z. Stancu (alături de Athanasie Joja, Matei Socor, Marin Stănoiu și D. Corbea). Scrisoarea a fost răspândită și în cercurile comuniste, ca manifest, cu scopul de a-l defăima pe directorul publicației *Azi*, ANIC, fond *50*, dosar 231, f. 303.

150. O relatare aproximativă a evenimentelor din 3 noiembrie 1940, cu precauții însă: N. Petrovici, „Manifestația de la Obor din București, organizată de PCR cu prilejul zilei de 7 noiembrie 1940", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, anul IV, nr. 5–6, 1956, pp. 161–166.
151. Miron Constantinescu precizează în cadrul autobiografiei redactate în 1945 că ar fi fost implicat în organizarea manifestației din 3 noiembrie 1940, fără a afirma însă că el fusese conducătorul operațiunii respective [„Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, Fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 13]. Alte texte propagandistice din epocă au insistat asupra rolului său major în organizarea manifestației de la Obor [Alexandru Balaci, „Cui dăm votul și încrederea noastră. Miron Constantinescu", în *Scânteia*, 16 noiembrie 1946; sau *„Istoricul mișcării muncitorești din Galați"*, material întocmit de către Secția de propagandă și agitație a Organizației județene Covurlui a PMR, ANIC, fond *60*, dosar 13, dosar nenumerotat]. În actele întocmite de Siguranță, numele lui Miron Constantinescu nu apare deloc [ANIC, fond *50*, dosar 243, *passim*]. În aceste condiții, rolul său în organizarea manifestației nu poate fi stabilit cu exactitate, însă nu poate fi nici negat.
152. În arhiva Institutului de Istorie a Partidului există un clișeu cu o locuință din Ploiești (str. Hurmuzache, nr. 8), imobil care ar fi fost folosit ca loc de întâlnire conspirativă în perioada 1936–1944. Se consemnează faptul că locuința l-ar fi adăpostit și pe Miron Constantinescu. Cel mai probabil, se face referire la desele călătorii ale lui Constantinescu la Ploiești din iarna 1939–1940, pe care acesta le pomenește în autobiografie. ANIC, fond *ISISP – Fototecă. Case memoriale. România*, dosar P/61, clișeul 28.194.
153. ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar 3, ff. 15–17.

CAPITOLUL 3. „Mizeria" clandestinității

1. *„Istoricul mișcării muncitorești din Galați"*, material întocmit de către Secția de propagandă și agitație a Organizației județene Covurlui a PMR, ANIC, fond *60*, dosar 13, dosar nenumerotat.
2. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 13.
3. Constantinescu avea să precizeze în cadrul autobiografiei sale redactate în 1945 faptul că în 1939–1940 a fost însărcinat de partid cu diferite misiuni în teritoriu, călătorind în mai toate provinciile țării, *ibidem*.
4. ANIC, fond *50*, dosar 237, ff. 11–12.
5. *Ibidem*, f. 12.
6. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 549.
7. *Ibidem*.
8. ANIC, fond *50*, dosar 2.276, f. 8.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*.
11. Acțiunea de răspândire a manifestelor a început în noaptea de 29–30 mai, în localitățile Brăilița și Radu Negru. A continuat pe străzile și în curțile locuitorilor din Galați, în noaptea de 30–31 mai, și în localitatea Chilia Nouă (județul Ismail) în noaptea de 31 mai–1 iunie. Manifestele conțineau diferite critici la adresa legii electorale și a alegerilor legislative care urmau să aibă loc în zilele de 1 și 2 iunie, *ibidem*, f. 9.
12. *Ibidem*.
13. Procesul organizației comuniste descoperite la Galați în vara anului 1939 a avut loc în data de 12 iulie, *ibidem*, f. 24.
14. „Repatrierile" acestea erau consecința unor directive ale Comitetului Central care cereau membrilor PCdR de origine bucovineană sau basarabeană să solicite cetățenia

sovietică și să se întoarcă în „țara" lor, Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 102.

15. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 537.

16. ANIC, fond *Comitetul Regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 127, f. 1; și dosar 130, f. 1.

17. După cum urmează: *„a. Membri activi identificați, foști judecați și condamnați pentru activitate comunistă clandestină: 88; b. Membri activi identificați, foști cercetați și dați judecății, dar necondamnați, din lipsă de suficiente dovezi de culpabilitate: 56; c. Membri simpatizanți, suspecți de evidență, nearestați și necercetați, bănuiți numai prin manifestările lor și legăturile cu cercurile celor de la a. și b.: 90"*, ANIC, fond *50*, dosar 2.286, ff. 186–188.

18. *Ibidem*.

19. „Raport" (iunie 1940), ANIC, fond *Comitetul Regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 128, dosar nenumerotat.

20. „Raport" (iulie 1940), ANIC, fond *Comitetul Regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 129, ff. 1–2.

21. „Raport" (19 septembrie 1940), ANIC, fond *Comitetul Regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 132, ff. 1–3.

22. *Ibidem*.

23. ANIC, fond *Comitetul regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 165, rola 95, cadrele 53 și urm.

24. E posibil să fie vorba despre Pavel Ștefan, instructor al Comitetului Central, despre care știm că a activat în cadrul Regionalei „Dunărea de Jos", începând cu luna iulie a anului 1940. ANIC, fond *53*, dosar P/39 (Ștefan Pavel), vol. I și II, *passim*.

25. ANIC, fond *Comitetul regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 165, rola 95, cadrele 53 și urm.

26. La Arhivele Naționale (ANIC), în fondul *Comitetul regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)* se regăsesc mai multe manifeste împrăștiate la Galați în toamna anului 1940. Mesajele acestor manifeste nu sunt foarte diverse: *„Cetățeni, luptați pentru alungarea armatei germane care ne flămânzește și răpește independența. Partidul Comunist"*, (dosar 151, f.1); *„Femei, luptați pentru ieftinirea alimentelor și demobilizarea bărbaților voștri"* [7 noiembrie 1940], (dosar 152, f. 1); *„Jos dictatura militară-gardistă, care a vândut țara lui Hitler. Trăiască Partidul Comunist"* [7 noiembrie 1940], (dosar 153, f. 1); *„Muncitori, țărani, intelectuali, luptați pentru izgonirea guvernului legionar Antonescu, provocator de război antisovietic"* [7 noiembrie 1940], (dosar 154, f. 1);*„Cetățeni! Luptați contra legionarilor care au vândut țara lui Hitler, răpindu-ne astfel independența. Partidul Comunist Galați"* [12 noiembrie 1940], (dosar 155, f. 1); *„Muncitori, muncitoare! Luptați pentru mărirea salariului în raport cu scumpetea zilnică și pentru izgonirea guvernului banditesc legionar"* [noiembrie 1940], (dosar 157, f. 1); *„Nevoiași! Adunați-vă la primării și cereți să vi se refacă gospodăriile distruse de cutremur"* [noiembrie 1940], (dosar 158, f. 1); *„Muncitori, țărani, intelectuali, luptați contra războiului"* [noiembrie 1940], (dosar 159, f. 1); *„Muncitori din Șantier, bătrâni și tineri, uniți-vă cu toții, pentru respectarea sporului în raport cu scumpetea zilnică. Demascați pe legionari care sunt dușmanii voștri"* [12 decembrie 1940], (dosar 161, f. 1); *„Muncitori de la orașe și sate! Demonstrați în fața primăriilor și cereți ca cele 14 miliarde stoarse de la popor și votate pentru armata germană care ne răpește independența, să fie înapoiate poporului pentru reconstruirea imediată a gospodăriilor distruse de cutremur. Luptați pentru izgonirea armatei germane care ne flămânzește și scumpește viața. Cereți eliberarea acelora din închisori și lagăre care au luptat contra războiului, pentru pâine, pace și libertate. Partidul Comunist Galați"* [12 decembrie 1940], (dosar 162, f. 1); *„Muncitori din Port. Dacă nu vreți ca iarna grea care se apropie să vă distrugă familia și copiii, luptați uniți și veți impune un salar de bază și avansuri pentru aprovizionarea celor necesare pentru iarnă"* [12 decembrie 1940], (dosar 163, f. 1).

27. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 538.
28. ANIC, fond *50*, dosar 2.293, f. 32
29. *Ibidem*, f. 34.
30. „Raport" (iunie 1941), ANIC, fond *Comitetul Regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 200, f. 1.
31. Informația este confirmată de chiar Miron Constantinescu, în cadrul unei autobiografii redactate în 1945: „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), ff. 12–15.
32. ANIC, fond *95*, dosar 7.638/14.396 (Ida Felix), f. 5.
33. ANIC, fond *95*, dosar 7.638 (Ida Felix), f. 1.
34. ANIC, fond *95*, dosar 7.638/2.104 (Ida Felix), f. 1.
35. ANIC, fond *95*, dosar 7.638/52 (Ida Felix), f. 13.
36. ANIC, fond *95*, dosar 7.638 (Ida Felix), ff. 1–2 și 11.
37. ANIC, fond *95*, dosar 7.638/52 (Ida Felix), f. 2.
38. *Ibidem*.
39. ANIC, fond *95*, dosar 7.638 (Ida Felix), ff. 14–16.
40. ANIC, fond *95*, dosar 7.638/2.104 (Ida Felix), f. 5.
41. Existau mai multe grupe/categorii de suspecți. Grupa S1 era reprezentată de comuniștii care erau considerați a fi cei mai periculoși. În cazul unei „alarme", suspecții din categoria S1 erau primii ridicați pentru cercetări.
42. ANIC, fond *95*, dosar 7.638 (Ida Felix), f. 17.
43. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie. Dosare anexe*, dosar 236/1956, ff. 28–30.
44. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 551.
45. Referitor la Pavel Ștefan, Poliția gălățeană reușise să afle mai multe lucruri: *„lăcătuș, absolvent din 1932 a școlii de ucenici Griviță, fost lucrător la Atelierele Griviță, Simeria și Ploiești. Semnalmente – față lungă, slab, o cicatrice la maxilarul inferior stâng"*, vezi ANIC, fond *50*, dosar 2.293, f. 35.
46. Se pare că plecarea lui Pavel Ștefan la București avusese și cauze de natură medicală. Ajuns la Galați în luna octombrie 1940, Pavel Ștefan a părăsit orașul în data de 20 decembrie, însă se specula că plecarea sa s-a datorat unor probleme medicale grave – avea nevoie urgentă de o intervenție medicală, fiind bolnav de ulcer sau de cancer la stomac, ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 551.
47. ANIC, fond *50*, dosar 2.293, ff. 85–87.
48. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 538.
49. *Ibidem*.
50. *Ibidem*.
51. ANIC, fond *95*, dosar 7.864/5011 (Solomon Brociner), ff. 1–5.
52. ANIC, fond *50*, dosar 2.293, ff. 74–76.
53. *Ibidem*, ff. 42–42v.
54. ANIC, fond *95*, dosar 7.892/5.006 (Ozias Bercovici), ff. 1–4.
55. ANIC, fond *50*, dosar 2.293, ff. 41v-42 și 77–79.
56. ANIC, fond *53*, dosar Z/36 (Iulius Zucman), vol I. și II, *passim*.
57. ANIC, fond *50*, dosar 2.293, ff. 68–70.
58. ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. IV, rola 1208, cadrul 502.
59. „Raport" (iunie 1941), ANIC, fond *Comitetul Regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 200, ff. 1–3.
60. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2.10.1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), ff. 12–15.
61. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 547.
62. Gheorghe Bulgaru – de profesie lăcătuș-mecanic, lucra în 1940 la Șantierul Naval din Galați. Până în vara anului 1940, Bulgaru lucrase la București, unde intrase în contact cu cercurile comuniste din rândul muncitorilor. Reîntors la Galați, avea să îl reîntâlnească pe un tânăr pe care îl cunoștea din Capitală, despre care știa doar că îl cheamă Vlad. Bulgaru a avut mai multe întâlniri cu acesta și chiar a primit unele sume de

bani, Vlad cerându-i să închirieze o cameră unde cei doi ar fi putut să stea de vorbă în liniște. ANIC, fond *50*, dosar 2.293, f. 46.

63. Vasile Lazăr – tâmplar la Șantierele Navale, a participat la ședința organizată în str. Războieni nr. 37. A fost inculpat în procesul ce a urmat, însă a fost achitat, cercetările stabilind că nu era un membru activ al organizației comuniste, ci doar un potențial recrut, *ibidem*.

64. Nicolae Fotanie (Fotanis) – electrician la Șantierul Naval Galați, fusese atras în cadrul mișcării de amicul său, Ioan Jora, cu care obișnuia să discute diferite probleme politice, cât și despre Partidul Comunist, despre care credea că „e singura organizație care pune pe muncitor pe același picior de egalitate cu boierii". Fotanie participase la mai multe întâlniri conspirative, el primind sarcina de a forma o „celulă" comunistă la Șantierul Naval, *ibidem*.

65. Ioan Jora – născut în data de 22 iunie 1921, la Galați, lucra ca funcționar la Societatea „Gallus". Fusese atras în mișcare în toamna anului 1940 de către „Roșu", împreună cu care participase la mai multe ședințe conspirative, *ibidem*, ff. 56–58.

66. Dumitru Florea – născut în 1924, era ucenic constructor la Șantierul Naval Galați. A participat la mai multe ședințe conspirative și la o „împrăștiere" de manifeste, în seara zilei de 12 decembrie 1940, *ibidem*, ff. 45 și 53–55.

67. Alexandru Jora – născut în 1924, era ucenic la Șantierul Naval Galați. A participat la mai multe ședințe conspirative, între care la una în Mahalaua Brateș, unde „Roșu" i-a vorbit despre nivelul de trai ridicat din URSS, cât și la o „împrăștiere" de manifeste, în seara zilei de 12 decembrie 1940, *ibidem*, ff. 45 și 59–61.

68. Petrică Gheorghe – născut în 1922, la Galați, era ucenic constructor la Șantierul Naval Galați. A participat la mai multe ședințe conspirative și la o „împrăștiere" de manifeste, în seara zilei de 12 decembrie 1940, *ibidem*, ff. 45 și 62–64.

69. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 547.

70. ANIC, fond *50*, dosar 2.293, ff. 46–46v.

71. *Ibidem*, ff. 44–45.

72. ANIC, fond *Comitetul regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 165, rola 95, cadrele 94–105.

73. ANIC, fond *Comitetul regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 164, rola 95, cadrele 81–93.

74. *„Istoricul mișcării muncitorești din Galați"*, material întocmit de către Secția de propagandă și agitație a Organizației județene Covurlui a PMR, ANIC, fond *60*, dosar 13, dosar nenumerotat.

75. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 537.

76. *Ibidem*.

77. ANIC, fond *50*, dosar 2.286, ff. 353–353v.

78. ANIC, fond *50*, dosar 2.293, f. 39.

79. *Ibidem*, f. 34.

80. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 537.

81. ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. IV, rola 1208, cadrele 510–512.

82. ANIC, fond *53*, dosar Z/36 (Iulius Zucman), vol. I, f. 263.

83. În urma arestării membrilor regionalei și a interogatoriilor care au urmat, s-a clarificat problema celui care îl ajutase pe Zucman la răspândirea manifestelor în seara zilei de 9 ianuarie – Blitzstein Herman, ANIC, fond *50*, dosar 2.293, f. 41.

84. Mai exact, era vorba despre numărul 2 al revistei (apărut la 13 decembrie 1940) și numărul 3 (apărut la 25 decembrie 1940), *ibidem*, f. 32.

85. Când primise pachetele cu revistele *Dunărea Roșie*, Mendelsohn primise și o sumă de bani pentru expedierea revistelor prin poștă – 300 de lei, *ibidem*, f. 32.

86. *Ibidem*, f. 39v.

87. *Ibidem*.

88. *Ibidem*, ff. 83–87.

89. *Ibidem*, f. 32.

90. ANIC, fond *50*, dosar 2.295, ff. 1–2.

91. *Ibidem.*
92. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, Fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 13.
93. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Constantinescu), ff. 3–4.
94. *Ibidem*, f. 3.
95. *Ibidem.*
96. *Ibidem*, f. 4.
97. *Ibidem*, f. 3.
98. *Ibidem.*
99. Emil Schapira era un funcționar evreu din Galați, în vârstă de 39 de ani. Acesta ocupa funcția de procurist al firmei Întreprinderile Forestiere Române, sucursala Galați. În noaptea de 11 ianuarie 1941, acesta avusese o convorbire cu fratele său, Harry Schapira, procuristul și conducătorul sucursalei din București a aceleiași firme, prin care îl informa pe acesta despre eliberarea a doi funcționari care fuseseră arestați în cazul regionalei comuniste – Haim Rabinovici și Mandi Mendelsohn. Poliția interceptase convorbirea dintre cei doi frați și îl suspectau pe Emil de legături cu mișcarea comunistă. În realitate, așa cum ancheta de la Poliția din București avea să releve, Emil Schapira îi telefonase fratelui său imediat după arestarea celor doi funcționari ai săi, cerându-i să îi trimită doi lucrători, întrucât avea foarte multe comenzi de livrat și nu avea destul personal. Cum cei doi funcționari ai săi s-au dovedit a fi nevinovați în cazul regionalei, ei au fost eliberați chiar în aceeași zi. Spre seară, Emil i-a telefonat din nou fratelui său informându-l de situație și de faptul că nu mai este nevoie ca să fie trimiși doi funcționari înlocuitori de la București. Mai precis, în cazul lui Emil Schapira, fusese vorba despre o neînțelegere, vezi ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. IV, ff. 6–7v.
100. *Ibidem*, f. 8.
101. „Proces-verbal" (15 ianuarie 1941), ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. IV, f. 9.
102. *Ibidem.*
103. Aproape sigur, numele lui Constantinescu apărea în dosarul lui N.D. Cocea întrucât el fusese unul dintre colaboratorii revistei *Era nouă*, publicată de Cocea în 1936, ANIC, fond *50*, dosar 197, ff. 100–103.
104. Foarte probabil, e vorba despre Eugen (Adrian) Schileru (Schiller) (13 septembrie 1916, Brăila – 10 august 1968, București), critic de artă, un prieten apropiat de-al lui Constantinescu din anii studenției. Schileru apare menționat într-un dosar al Siguranței despre ziariștii comuniști, unde se menționează că acesta ar avea *„un rol conducător în resortul studențesc al partidului comunist"*, fiind inclus în lista gazetarilor care colaborau cu publicațiile de stânga: *Reporter*, *Cuvântul liber* și *Era nouă* [ANIC, fond *50*, dosar 1.329, f. 3]. O evocare a postumă a lui Eugen Schileru: Miron Constantinescu, *Eugen Schileru*, prefață la volumul: Eugen Schileru, *Scrisoare de dragoste*, Editura Meridiane, București, 1971, pp. 5 și urm.
105. Mihail Dragomirescu era semnalat în documentele Siguranței ca unul dintre liderii Frontului Studențesc Democrat, șef al celulei comuniste de la Facultatea de Litere și om de legătură între PCdR și FSD, ANIC, fond *50*, dosar 4.612, ff. 227–227v.
106. ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Constantinescu), f. 3.
107. *Ibidem.*
108. *Ibidem*, f. 4.
109. ANIC, fond *50*, dosar 2.293, f. 48.
110. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, Fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 13.
111. „Decret Regal nr. 856/1938, privind instituirea Stării de asediu", în *Monitorul oficial*, partea I, anul CVI, nr. 34, 11 februarie 1938, p. 802. În conformitate cu acest Decret-lege, infracțiunile prevăzute de mai multe articole ale Codului Penal, inclusiv art. 309 (în baza căruia erau inculpați cei 21 din procesul de la Galați), urmau să fie judecate de instanțe militare.

112. ANIC, fond *95*, dosar 7.892/57 (Ozias Bercovici), f. 2v.
113. Cei 11 avocați erau următorii: Grigore Veja (avocat din oficiu), Scarlat Rădulescu, I.E. Vasiliu și C. Dinescu (din Galați), Alexandru Tudoriu (care îi reprezenta pe frații Zucman), Gheorghe Stoenescu (care îi reprezenta pe Margareta Weinberg și Simon Ionas), Paraschiv Tuchel, H. Hanagic, N. Gh. Dumitrescu (avocat al lui Gh. Bulgaru), M. Munteanu (apărător al lui Casian Blum) și Ion Gheorghe Maurer (avocat al lui Miron Constantinescu), *ibidem*, ff. 2v-3.
114. *Ibidem*, f. 3v.
115. Gheorghe Vlădescu-Răcoasa (22 octombrie 1885, com. Răcoasa, jud. Vrancea – 17 decembrie 1989, București). Absolvent al Facultății de Drept, și apoi al Facultății de Litere și Filozofie ale Universității din București, a fost unul dintre primii asistenți ai profesorului Dimitrie Gusti. Miron Constantinescu a avut o relație specială cu Vlădescu-Răcoasa încă din anii 1930, în condițiile în care acesta din urmă era considerat a fi un simpatizant al stângii. În anii celui de-al Doilea Război Mondial, a făcut parte din organizația antifascistă Uniunea Patrioților, fapt ce i-a adus o condamnare de 5 ani de muncă silnică în 1943. După 1944, a ocupat mai multe demnități, printre care: ministru al naționalităților (1945–1947), ambasador al României în URSS (1947–1950). Din 1956 și până la pensionarea sa în 1947, a fost director al Bibliotecii Centrale Universitare din București. Mai multe detalii: Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, Editura Expert, București, 2001, pp. 464–466.
116. Anton Golopenția (12 mai 1909, com Prigor, jud. Caraș-Severin – 26 mai 1951, Penitenciarul Văcărești, București). Licențiat în drept (1930) și filozofie, cu specializarea sociologie (1933), Golopenția a beneficiat de o bursă Rockefeller între 1933–1935, și de o bursă Humboldt (1935–1936), care i-au permis să își elaboreze și să își susțină teza de doctorat în Germania (1936). Între 1937 și 1940 a fost director al Institutului Social Român. Din 1940, a lucrat la Institutul Central de Statistică. Colaborator apropiat al Școlii Sociologice de la București, demarează campania de monografie sumară asupra plășii Dâmbovnic (1939), la care avea să participe și Miron Constantinescu (pentru mai multe detalii despre campania de la Dâmbovnic, vezi capitolul II al acestui volum). După 1944, refuză implicarea în politică, rămânând fidel preocupărilor sale profesionale. Arestat în 1950, a fost inculpat în procesul „Lucrețiu Pătrășcanu". A murit 18 luni mai târziu, în detenție. Sanda Golopenția, „Cronologia unei vieți: Anton Golopenția", în *Sociologie românească*, serie nouă, VI, nr. 5–6/1995, pp. 481–527.
117. Nicolae Bagdasar (5 februarie 1896, com. Roșiești, jud. Vaslui – 21 aprilie 1971, București). Filozof român, între 1928 și 1940 a fost asistentul prof. Constantin Rădulescu Motru la Catedra de psihologie, logică și teoria cunoașterii din cadrul Facultății de Litere și Filozofie a Universității din București. În notele Siguranței din 1935, Nicolae Bagdasar este semnalat ca fiind unul dintre profesorii Universității din București care susținuseră înființarea Frontului Studențesc Democrat, ANIC, fond *50*, dosar 4.611, f. 28.
118. ANIC, fond *95*, dosar 7.892/57 (Ozias Bercovici), f. 5.
119. *Ibidem*, f. 5v.
120. *Ibidem*, f. 8v.
121. *Ibidem*, ff. 8v-9.
122. După cum urmează: Mendelsohn Herman (14 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică și 500 lei cheltuieli de judecată); Brociner Solomon (14 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică și 500 lei cheltuieli de judecată); Zuchman Nathan (12 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică și 500 lei cheltuieli de judecată); Blitzstein Herman, Zucaman Iulius, Bercovici Ozias, Weinberg Margareta, Constantinescu Miron (10 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică și 500 lei cheltuieli de judecată); Năstase Marin (6 ani muncă silnică, 6 ani degradare civică și 500 lei cheltuieli de judecată); Jora Ioan, Petrică Gheorghe, Jora Alexandru, Florea Dumitru (5 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică și 500 lei cheltuieli de judecată), ANIC, fond *50*, dosar 2.293, f. 91.
123. Au fost achitați de pedepse și s-a dispus punerea în libertate a următorilor: Ionas Simon, Casian Blum, Onodie Eugen, Maxim Alexandru, Gheorghe Trifu, Lazăr Vasile, Bulgaru Gheorghe, Fotanie Nicolae, *ibidem*.

CAPITOLUL 4. În închisoare

1. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 12
2. Serge Wolikow, *Militants et dirigeants communistes face a l'emprisonnement politique*, în Michel Dreyfus, Claude Pennetier, Nathalie Viet-Depaule (coord.), *La part des militants. Biographie et mouvement ouvrière: Autour du Maitron, Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier francais*, Éditions de L'Atelier/Éditions Ouvrières, Paris, 1996, p. 109.
3. Oficial, Partidul Comunist din România, filială a Internaționalei a III-a Comuniste, a fost scos în afara legii în data de 19 decembrie 1924, odată cu promulgarea Legii „Mârzescu", *„pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștii publice"* [„Lege pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștei publice", în *Monitorul Oficial*, nr. 279, 19 decembrie 1924, pp. 13777–13780]. Vezi și Stelian Tănase, *Clienții lu' tanti Varvara. Istorii clandestine*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 60.
4. „Decret-lege nr. 236 / 6 februarie 1941, pentru reprimarea faptelor ce pun în primejdie existența și interesele Statului", în *Monitorul Oficial*, partea I, anul CIX, nr. 31, 6 februarie 1941, pp. 553–555.
5. De văzut, în acest sens, „închinările" dedicate după 1945 Doftanei – *„cea mai groaznică închisoare a stăpânirii burghezo-moșierești de altădată"*: Ion Popescu-Puțuri, *Prima noapte la Doftana*, Editura Scânteia, București, 1946; Dumitru Corbea, *Doftana*, Editura de Stat, București, 1949; Mihai Novicov, *Povestiri despre Doftana*, ediția a II-a, Editura Tineretului, București, 1960; Ion Ardeleanu, *Muzeul Doftana*, Editura Meridiane, București, 1968; Olimpiu Matichescu, *Doftana. Simbol al eroismului revoluționar*, Editura Politică, București, 1979.
6. ANIC, fond *95*, dosar 121.332 (Fișe de carceră ale deținuților comuniști de la Caransebeș. Litera C – F), rola 1214, cadrele 799–802.
7. ANIC, fond *95*, dosar 121.300 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 575.
8. *Ibidem*, cadrul 581.
9. *Ibidem*, cadrul 582.
10. „Raport" (iunie 1941), ANIC, fond *Comitetul Regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 200, f. 1.
11. *Ibidem*, f. 2.
12. *Ibidem*.
13. După cutremurul din toamna anului 1940, care a dus la prăbușirea închisorii Doftana, locul unde, de regulă, erau încarcerați activiștii comuniști, penitenciarul din Caransebeș a devenit principalul centru de detenție al acestora. Un alt loc celebru pentru numărul mare de comuniști încarcerați în timpul celui de-al Doilea Război Mondial îl reprezenta lagărul de la Târgu Jiu, Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 54.
14. ANIC, fond *50*, dosar 9.430, f. 191.
15. Vladimir Tismăneanu, „Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii", în vol. *Arheologia terorii*, ediția a II-a, Editura ALLFA, București, 1996, p. 199.
16. Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 59.
17. Vezi *Regulament asupra regimului de executare a pedepselor și a măsurilor de siguranță privative de libertate, precum și al deținerii preventive* (promulgat cu Înaltul Decret Regal nr. 1439 din 2 aprilie 1938, cu modificările făcute prin „Decretul Lege nr. 2777", publicat în *Monitorul Oficial* din 19 august 1940), în Radu Ciuceanu, *Regimul penitenciar din România. 1940–1962*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001, p. 118 și *infra*.
18. Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, în special capitolul IV: „Penitenciarul special Caransebeș", pp. 39–103.
19. Andrei Muraru (coord.), Clara Mareș, Dumitru Lăcătușu, Cristina Roman, Marius Stan, Constantin Petre, Sorin Cucerai, *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945–1967)*, Iași, Editura Polirom, 2007, p. 254.

20. Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 46.
21. *Ibidem*, p. 47.
22. *Ibidem*, p. 48.
23. *Ibidem*.
24. ANIC, fond *50*, dosar 9.442, ff. 19–21 și 34–35.
25. Paza deținuților se făcea cu un număr de 41 de gardieni și doi prim-gardieni – de zi și de noapte –, număr care era considerat a fi suficient de către inspector. Echipamentul gardienilor lăsa însă de dorit. Încălțămintea lor era deteriorată și mare parte din armament era decalibrat, scos din uz sau inutilizabil, *ibidem*, f. 19v.
26. Dintre aceștia, 100 fuseseră condamnați pentru spionaj, 153 condamnați pentru trădare și alți 110 condamnați pentru activitate comunistă, *ibidem*.
27. *Ibidem*, f. 20.
28. Mai precis, se cereau un număr de 396 de zeghe, 417 perechi de pantaloni, 183 de bonete, 68 de pături de învelit, 369 de cearșafuri, 211 dosuri de pernă, 377 de fețe de pernă, 262 de dosuri de saltele și 200 de rogojini, *ibidem*.
29. Necesarul de paturi de fier individuale la acel moment, raportat la numărul deținuților, era de 195, *ibidem*, f. 20v.
30. *Ibidem*, f. 35.
31. *Ibidem*.
32. *Ibidem*.
33. Munca în penitenciare și colonii penitenciare era reglementată atât de legislația privind penitenciarele [„Legea nr. 2598 / 30 iulie 1929, pentru organizarea penitenciarelor și institutelor de prevenție", în *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 166, 30 iulie 1929, pp. 5779–5803, și *Regulament asupra regimului de executare a pedepselor și a măsurilor de siguranță, privative de libertate, precum și al deținerii preventive* (promulgat cu Înaltul Decret Regal nr. 1439 din 2 aprilie 1938, cu modificările făcute prin „Decretul Lege nr. 2777", publicat în *Monitorul Oficial* din 19 august 1940 în Radu Ciuceanu, *Regimul penitenciar din România. 1940–1962*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001, p. 118 și *infra*], cât și de o lege specială [„Legea nr. 165 / 21 ianuarie 1939, de organizare a Administrației comerciale pentru exploatarea muncii în penitenciare, colonii penitenciare și institute de siguranță", *Monitorul Oficial*, partea I, anul CVII, 21 ianuarie 1939, pp. 276–277].
34. Pe lângă cei care lucrau în ateliere, mai erau alți deținuți care lucrau în celule – 3 la papuci, 3 la jucării sculptură, 6 la cizmărie, 3 la covoare, 5 la cizmărie-papuci, în timp ce alți 12 deținuți lucrau zilnic în grădina de zarzavaturi a penitenciarului. Din totalul de 417 deținuți, doar 157 lucrau, ceilalți 260 neavând nici un fel de ocupație. ANIC, fond *50*, dosar 9.442, f. 35.
35. ANIC, fond *50*, dosar 9.432, f. 53.
36. De obicei, acest „profit" suferea o împărțire prin care deținutului îi reveneau 40%, în timp ce în vistieria statului intrau restul de 60%, *ibidem*.
37. *Ibidem*.
38. ANIC, fond *50*, dosar 9.424, f. 187.
39. *Ibidem*.
40. *Ibidem*.
41. Manea Mănescu (9 august 1916 – 19 februarie 2009). Economist și ilegalist, fiu al unui vechi militant socialist din Ploiești, Mănescu a fost șeful Secției Știință și Artă a CC al PCR în anii 1960. A fost membru al grupului aparatului de partid care a sprijinit conducerea lui Ceaușescu după moartea lui Gheorghiu-Dej. Membru al Comitetului Executiv, secretar al Comitetului Central și prim-ministru pentru câțiva ani (după demisia lui Ion Gheorghe Maurer în 1974), Mănescu a fost unul dintre cei mai obedienți și mai servili dintre acoliții lui Ceaușescu. În 1989 i-a acompaniat pe Nicolae și Elena Ceaușescu în timpul zborului cu elicopterul de pe acoperișul sediului Comitetului Central până la vila lor de la Snagov, la marginea Bucureștiului. Arestat și condamnat pentru participare la genocid, a fost eliberat pe motive de sănătate la începutul anilor '90, vezi Vladimir

Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (ed.), *Raport final. Comisia Prezidențială de Analiză a Dictaturii Comuniste din România*, Editura Humanitas, București, 2007, pp. 796–797.

42. ANIC, fond *50*, dosar 9.424, f. 187.
43. *Ibidem*.
44. ANIC, fond *50*, dosar 9.432, f. 4.
45. *Ibidem*.
46. *Ibidem*.
47. Este vorba despre adresa nr. 3435 din 4 septembrie 1941, semnată de către administratorul penitenciarului Caransebeș, Gh. Ionașcu, și contrasemnată de către secretarul-contabil, Gr. Vlădoianu, ANIC, fond *50*, dosar 9.432, f. 50.
48. *Regulament asupra regimului de executare a pedepselor și a măsurilor de siguranță privative de libertate, precum și al deținerii preventive...*, în *loc. cit.*, p. 118 și *infra*.
49. ANIC, fond *50*, dosar 9.442, ff. 20v-21.
50. ANIC, fond *50*, dosar 9.430, ff. 194, 281, 335.
51. *Ibidem*.
52. În decursul anului 1941, Miron figurează pe toate listele întocmite aproape în fiecare lună de către conducerea închisorii, vezi ANIC, fond *50*, dosar 9.430, ff. 193, 232, 263, 284, 334.
53. Acest personaj va îndeplini, după eliberarea din 1944, calitatea de *gardă de corp* a Anei Pauker, Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 48.
54. *Ibidem*.
55. ANIC, fond *95*, dosar 121.300 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 600.
56. „Notiță privind situația și sarcini ale organizației din închisoare (1941)", ANIC, Colecția „Documente elaborate de deținuții comuniști și socialiști în închisori și lagăre" (în continuare: fond *55*), dosar 291, dosar nenumerotat.
57. ANIC, fond *55*, dosar 302, pachet 9.
58. *Ibidem*, pachet 2.
59. *Ibidem*, pachet 1.
60. *Ibidem*, pachet 11.
61. *Ibidem*, pachet 7.
62. *Ibidem*, pachet 6.
63. *Ibidem*, pachet 4.
64. *Ibidem*, pachet 10.
65. *Ibidem*, pachet 15.
66. Dr. N. Russel (Nicolae Constantinovici Sudzilowski). Rus la origine, licențiat în medicină, cu o diplomă obținută în Statele Unite. În 1867 ajunge la Iași și se alătură grupului de refugiați ruși de acolo, alături de C. Dobrogeanu-Gherea, Paul Axelrod, Nicolae Ciubarof, frații Arkadatski, ing. Kaceanovski ș.a. La Iași, dr. Russel va face parte din cercul socialist-revoluționar care facilita trecerea literaturii „revoluționare" provenite din Elveția, Germania, Franța sau Anglia peste Prut, în Imperiul Țarist. Ulterior, dr. Russel a activat ca medic la Pitești și Curtea de Argeș, continuându-și activitatea de propagandă. După moartea lui N. Zubcu Codreanu, pleacă la Iași și se implică în editarea ziarului *Basarabia*, primul ziar socialist din România (28 septembrie 1879) [Constantin-Titel Petrescu, *Socialismul în România. 1835 – 6 septembrie 1940*, ediția II-a, Studiu introductiv de Nicolae Jurca, Fundația Social-Democrată „Constantin-Titel Petrescu", București, 2003, pp. 52–56]; pentru alte detalii despre viața și activitatea dr. Russel, vezi [Nicolae Deleanu, „Doctorul Russel (1850–1930)", în *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR*, an III, nr. 4, 1957, pp. 229–235].
67. Hristo Botev (1848–1876). Născut la Kalofer, în Bulgaria. A făcut studii în Rusia, la Odessa, între 1863 și 1865. A funcționat ca învățător în Crimeea și Basarabia, iar în 1867 s-a întors în localitatea natală. A călătorit în mai multe rânduri la București, Brăila și Galați, intrând în legătură cu emigrația bulgară din România. Din 1872, s-a stabilit la București, unde a fost profesor la Școala Bulgară și colaborator al publicației

Svoboda (*Libertatea*), editată de Liuben Karavelov. În mai 1876, pleacă în Bulgaria, în fruntea unui contingent revoluționar. A murit la 1 iunie 1876, ucis în luptele de la Vratza. Petre Constantinescu-Iași, *Din activitatea lui Hristo Botev și a altor revoluționari bulgari la București*, Editura Academiei RPR, București, 1950.

68. Nicolae Petrovici Zubcu-Codreanu (1850–1878). Născut la Nisporeni, în Basarabia, în familia unor țărani ucraineni. În 1870, s-a înscris la Facultatea de Medicină din Sankt-Petersburg, unde a intrat în legătură cu cercurile socialiste. Nu terminase studiile când a fost trimis în România, la Iași, pentru a stabili un canal de transmitere a literaturii „revoluționare", care parvenea din Elveția și trebuia introdusă în Rusia. În România, și-a continuat studiile de medicină la Universitatea din București, pe care le absolvă în 1876. A fost repartizat ca medic de plasă în Tutova, iar din 1877, la Curtea de Argeș. A participat la Războiul de Independență, fiind voluntar în Serviciul Sanitar al Armatei, ca medic de ambulanță. În 1878 s-a îmbolnăvit de pericardită și a decadat pe 31 decembrie 1878, la Curtea de Argeș. Alte detalii: Mihail Roller, *Nicolai Zubcu Petrovici*, Editura Partidului Comunist Român, București, 1946; Florența Rusu, „75 de ani de la moartea lui Nicolae Petrovici Zubcu Codreanu", în *Studii și referate privind istoria României. Din lucrările sesiunii lărgite a Secțiunii de științe istorice, filozofice și economico-juridice (21–24 decembrie 1953)*, Partea II, Editura Academiei RPR, București, 1954, pp. 1263–1274.

69. Constantin Dobrogeanu-Gherea. Pe numele său adevărat Solomon Katz, s-a născut în data de 21 mai 1855, la Ekaterinoslav, în Imperiul Țarist. În 1874, pe când era student la Harkov, pleacă în exil la Iași, unde se ocupă, printre altele, cu facilitarea contrabandei de „literatură revoluționară" provenită din Elveția, care era introdusă în Rusia prin Chișinău. Din 1876 se stabilește la Ploiești, unde a fost și proprietarul unui restaurant. Critic literar, a fost unul dintre liderii mișcării socialiste din România. A decedat în data de 7 mai 1920, la București. Pentru mai multe detalii, vezi I.C. Atanasiu, *Pagini din istoria contimporană a României, 1881–1916*, volumul I, *Mișcarea socialistă. 1881–1900*, Editura „Adevărul", București, 1932, pp. 373–378; Felix Aderca, *C. Dobrogeanu-Gherea: viața și opera*, Editura Casa Școalelor, București, 1947; Zigu Ornea, *Viața lui C. Dobrogeanu-Gherea*, Editura Cartea Românească, București, 1982.

70. Aleksandr Ivanovici Herzen (1812–1870), scriitor și gânditor rus. A fundamentat teoria unei căi unice a Rusiei către socialism, cunoscută ca „populismul agrarian". Vezi Leszek Kolakowski, *Principalele curente ale marxismului*, vol. II, *Vârsta de aur*, Editura Curtea Veche, București, 2010, pp. 259–262; și Adam B. Ulam, *Bolșevicii. Triumful comunismului în Rusia. O istorie intelectuală și politică*, Editura Corint, București, 2009, pp. 59–69.

71. Mihail Bakunin (1814–1876), revoluționar și teoretician rus. Este considerat părintele „anarhismului modern". Pentru mai multe detalii, vezi Leszek Kolakowski, *Principalele curente...*, vol. I, *Fondatorii*, Editura Curtea Veche, București, 2009, pp. 200 și urm.; și vol. II, *Vârsta de aur*, Editura Curtea Veche, București, 2010, pp. 149–150.

72. Nikolai Gavrilovici Cernîșevski (1828–1889), filozof, scriitor și jurnalist rus. Socialist utopic, a fost influențat de ideile lui Charles Fourier. Este autorul romanului *Ce-i de făcut?* (1863), Adam B. Ulam, *Bolșevicii...*, pp. 69–85; Leszek Kolakowski, *Principalele curente...*, vol. II, *Vârsta de aur*, pp. 261–263.

73. Serghei Neceaev (1847–1882), revoluționar rus. A redactat, împreună cu Mihail Bakunin, *Catehismul revoluționar* (1869), Adam B. Ulam, *Bolșevicii...*, p. 94 și urm.

74. ANIC, fond *55*, dosar 302, pachet 16.

75. ANIC, fond *55*, dosar 303.

76. Spre exemplu: „A XX-a aniversare a planului de stat al URSS"; „A XXIV-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie"; „Realizările economice pe anul 1940 și planul dezvoltării economiei URSS pe 1941", ANIC, fond *55*, dosar 292.

77. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 25/1941, ff. 40–44.

78. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 13.
79. Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor (AANP), Fond *Secretariat*, dosar 1/1955, f. 191, (documentele se află în Arhiva IICCMER).
80. *Ibidem*, f. 192.
81. *Ibidem*, f. 193.
82. *Ibidem*, f. 194.
83. *Ibidem*, f. 195.
84. Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, *Raport final*, (editori: Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu), Editura Polirom, Iași, 2005, p. 103; Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său. 1940–1944*, Editura Humanitas, București, 2008, pp. 211–212.
85. ANIC, fond *50*, dosar 9.442, f. 19–21.
86. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 44, dosar nenumerotat (dosarele din fondul *Apărarea Patriotică* mi-au fost puse la dispoziție de colegul meu, Mihai Burcea, căruia vreau să îi mulțumesc pe această cale).
87. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 58, dosar nenumerotat.
88. Andrei (Andor) Bernat (15 septembrie 1908, în com. Sânpaul, jud. Mureș – 17 martie 1944, Râbnița) De profesie tâmplar. A suferit două scurte condamnări în 1930 și 1934. În 1930 a plecat la Moscova clandestin. Acolo a urmat cursurile școlii de cadre a Cominternului. Ulterior, a fost trimis în România și desemnat șef al UTCdR. Inculpat și condamnat ulterior și în procesul „celor 19" (1936) – celebrul proces de la Craiova, alături de Ana Pauker, Alexandru Moghioroș, Alexandru Drăghici, Șmil Marcovici, Liuba Chișinevschi etc. a primit o condamnare de 9 ani și 11 luni, la care se adăugau 10 ani de interdicție corecțională. A fost închis la Doftana și Caransebeș. În 1942 a fost evacuat în Transnistria, la Vapniarka unde, alături de Lazăr Grumberg, a ajuns să conducă celula comuniștilor de acolo. A fost executat la 17 martie 1944, în lagărul de la Râbnița, de către trupe SS aflate în retragere [Stelian Tănase, *Clienții lu' tanti Varvara. Istorii clandestine*, Editura Humanitas, București, 2005, pp. 264, 272, 334]. Vezi și „Foaia personală (fișa de carceră – n.m. – Ș.B.) nr. 281/21 decembrie 1936" (Andrei Bernat), în ANIC, fond *Institutul de Studii Istorice și Social-Politice. Fototecă – Fișe de carceră, legitimații, carnete de membru, buletine*, clișee 10–11.
89. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 18, dosar nenumerotat.
90. *Ibidem*.
91. Numele conspirativ al Mariei Iliescu, la acea dată secretara Organizației București a Apărării Patriotice [Olimpiu Matichescu, *Apărarea Patriotică*, Editura Științifică, București, 1971, p. 35]. Maria Iliescu era soția lui Alexandru Iliescu (1901, Oltenița, jud. Călărași – august 1945, București), muncitor ceferist, participant ca delegat al PCdR la Congresul al V-lea al partidului, desfășurat în 1931 lângă Moscova. Arestat în 1939, a fost internat în 1940 în lagărul de la Caracal, apoi în cel de la Târgu Jiu. Aici, a intrat în conflict cu Gheorghe Gheorghiu-Dej. Eliberat din lagăr în 1944, a decedat un an mai târziu, în urma unui infarct [Ion Iliescu, *Fragmente de viață și de istorie trăită*, Editura Litera internațional, București, 2011, pp. 15–16].
92. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 72, f. 3.
93. *Ibidem*.
94. *Ibidem*, f. 5.
95. Vezi *supra*.
96. Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 54.
97. ANIC, fond *95*, dosar 121.332 (Fișe de carceră ale deținuților comuniști de la Caransebeș. Litera C – F), rola 1214, cadrele 799–802.
98. ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. IV, rola 1208, cadrul 520.
99. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 13.

100. ANIC, fond *95*, dosar 121.332 (Fișe de carceră ale deținuților comuniști de la Caransebeș. Litera C – F), rola 1214, cadrele 799–802.
101. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar nr. 100/1944, f. 2.
102. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 12.
103. „Memoriu – Iosif Varjași" (26 august 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 126/1957, ff. 9–17.
104. *Ibidem*, f. 9.
105. „Scrisoarea Secretariatului CC al PCR către biroul celulei de partid din închisoarea Caransebeș" (noiembrie 1942), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 33/1942, ff. 5–7.
106. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.
107. Informația aceasta e cuprinsă în același memoriu al lui Iosif Varjași, care relatează un episod legat de transferul său la Penitenciarul Târgu Ocna. Înainte de a pleca, cum Varjași urma să fie „tranzitat" și pe la Văcărești înainte de a ajunge la Târgu Ocna, acesta a primit instrucțiuni și informații pe care urma să le transmită colectivului de la Văcărești. Cei care îl instruiseră pe Varjași erau Miron Constantinescu și Petre Lupu. „Memoriu – Iosif Varjași" (26 august 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 126/1957, ff. 9–17.
108. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.
109. „Scrisoare semnată RADU (Miron Constantinescu) în care raportează despre activitatea sa desfășurată în închisoare", ANIC, fond *55*, dosar 333, dosar nenumerotat.
110. Vezi Stelian Tănase, *op. cit.*, îndeosebi capitolul „Cheile tovarășului X", pp. 320–345; și Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, filiera comunistă balcanică și România (1919–1943). Studii documentare*, Editura Silex, București, 1994, p. 132.
111. Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 54.
112. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 13.

CAPITOLUL 5. „Lilly" – nume de cod

1. Miron Constantinescu, Ioan Grigorescu, Nagy István, Petre Sălcudeanu, Alexandru Șiperco, Corneliu Ștefanache, Franz Storch, Nicolae Țic, Victor Vântu, *De 9 ori despre tinerețe*, Editura Albatros, București, 1972.
2. *Ibidem*, pp. 5–7.
3. Este vorba despre Iuliu și Elisabeta Cobal (Kobal), proprietarii casei din str. Julliand, nr. 24, din Capitală. Iuliu Cobal era născut în data de 19 aprilie 1903, în comuna Chilov (Ghelar), jud. Hunedoara. De profesie electromecanic, a lucrat la mai multe întreprinderi din Capitală începând cu anul 1928. A făcut parte din organizația muncitorilor maghiari (MADOSZ), începând cu anul 1935. În anii celui de-al Doilea Război Mondial, a sprijinit activitatea Ajutorului Roșu / Apărării Patriotice. După „căderea" organizației locale București a Apărării, Siguranța a instalat în locuința sa un post fix vreme de șapte săptămâni, cu scopul de a-i atrage în capcană pe unii membri ai organizației. Iuliu Cobal a devenit membru al Partidului Comunist Român din 1945, ANIC, fond *53*, dosat K/93 (Iuliu Cobal), *passim*.
4. „Autobiografie" (18 noiembrie 1949), ANIC, fond *53*, dosar K/93 (Iuliu Cobal), ff. 15–15v.
5. Petru Dumitriu, *Ne întâlnim la Judecata de Apoi*, Editura Univers, București, 1992, pp. 5–6.
6. ANIC, fond *96*, dosar 702, partea II, f. 683.
7. Petru Dumitriu, *op. cit.*, p. 6.
8. *Ibidem*.

9. Margareta Bloch (căs. Corin), a fost fiica cea mai mare a familiei Bloch. A activat în cadrul mișcării comuniste clandestine în perioada interbelică. În dosarele Siguranței, apare menționată într-o listă cu *„membrii reprezentativi ai organizației M.O.P.R. din Capitală"* [ANIC, fond *50*, dosar 233, ff. 636–637], cât și într-o listă cu membrii „Comisiunii raionale din Sectorul I Galben" [ANIC, fond *50*, dosar 237, ff. 84–85]. S-a căsătorit cu Aurel Corin – n. 4 octombrie 1914, com. Jebel, jud. Timiș. De profesie tâmplar, a lucrat la Atelierele CFR Timișoara din 1929. Membru al UTCdR din 1939, și al PCdR din 1940. După 1944, a activat în cadrul organizației locale PCR din Timișoara. Din 1950, a fost încadrat în Securitate, cu gradul de locotenet-colonel. A activat în cadrul Centralei DSS până în 1960, când a fost trimis ca locțiitor șef al DRS Cluj. În 1969 a fost trecut în rezervă, cu gradul de colonel. În 1971, a fost avansat la gradul de general-maior (r.) [Liviu Pleșa, „Cadrele de conducere din Direcția Regională de Securitate Cluj. Date biografice (I)", în *Caietele CNSAS*, anul II, nr. 1(3)/2009, pp. 130–131]. Mai multe detalii despre Margareta Bloch-Corin: [ANIC, fond *95*, dosar 4.264 (Marga Bloch); dosar 4.264/33.980 (Marga Bloch); dosar 4.264/60.840 (Marga Corin); dosar 4.264/17.686 (Marga Corin); dosar 4.264/490 (Marga Corin)].
10. ANIC, fond *96*, dosar 702, partea I, f. 232.
11. Petru Dumitriu, *op. cit.*, p. 6.
12. ANIC, fond *96*, dosar 702, partea I, f. 232.
13. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, Fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 12.
14. ANIC, fond *96*, dosar 702, partea I, f. 232.
15. ANIC, fond *95*, dosar 122.291, ff. 101–101v (*acest document mi-a fost pus la dispoziție de Mihai Burcea, căruia doresc să îi mulțumesc pe această cale*).
16. Câteva detalii despre evoluția organizației: [Gheorghe Onișoru, „Apărarea Patriotică", în Dan Cătănuș (coord.), *România, 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012, pp. 49–52]. Cea mai completă lucrare pe acest subiect (o monografie a organizației, de fapt), care trebuie consultată cu precauție însă, din cauza caracterului propagandistic: [Olimpiu Matichescu, *Apărarea Patriotică*, Editura Științifică, București, 1971]. Alte detalii în: [*Idem*, „Ajutorul roșu", în vol. *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de PCR, 1921–1944*, vol. I, Editura Politică, București, 1970, pp. 125–242; *Idem*, „Apărarea Patriotică", în vol. *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de PCR, 1921–1944*, vol. II, Editura Politică, București, 1981, pp. 176–212].
17. Olimpiu Matichescu, *Apărarea Patriotică...*, ed. cit., p. 35.
18. *Ibidem*.
19. *Ibidem*.
20. „Raport asupra situației organizatorice și a modului cum s-a dus munca întregului activ de București al Apărării de la 1 noiembrie a.c." (25 decembrie 1942), ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 38, dosar nenumerotat.
21. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 45, f. 1.
22. Alexandru Iliescu (1901, Oltenița, jud. Călărași – august 1945, București). Muncitor ceferist, a participat ca delegat al PCdR la Congresul al V-lea al partidului, desfășurat în 1931 lângă Moscova. Arestat în 1939, a fost internat în 1940 în lagărul de la Caracal, apoi în cel de la Târgu Jiu. Aici, a intrat în conflict cu Gheorghe Gheorghiu-Dej. Eliberat din lagăr în 1944, a decedat un an mai târziu, în urma unui infarct. Ion Iliescu, *Fragmente de viață și de istorie trăită*, Editura Litera internațional, București, 2011, pp. 15–16.
23. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 47.
24. Serviciul tehnic care asigura legăturile dintre organizațiile comuniste din afară și celulele comuniste din închisori.
25. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 47, f. 1.
26. *Ibidem*.

27. Fac. = Facultatea: formula conspirativă prin care se făcea referire la lagărul de la Târgu Jiu.
28. Tata: formula conspirativă prin care să făcea referire la Comitetul Central al PCdR.
29. Mama: formula conspirativă prin care se face referire la Comitetul Central al Apărării.
30. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 56, f. 1.
31. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 57, f. 1.
32. Pension: Închisoarea Văcărești; Universitate: Penitenciarul Caransebeș; Facultate: Lagărul Târgu Jiu; Internat: Penitenciarul Jilava; Drept: Curtea Marțială; Normala: Închisoarea Târnăveni; Comerciala: Penitenciarul Mărgineni; Profesionala: Penitenciarul Mislea; Medicina: Spitalul-Penitenciar Tg. Ocna; și Liceu: Penitenciarul Lugoj, ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 58, f. 1.
33. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 62, f. 1.
34. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 63, f. 1.
35. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 72.
36. *Ibidem*, f. 1.
37. *Ibidem*, f. 2.
38. *Ibidem*, ff. 2–3.
39. Mișu: Iosif Chișinevschi.
40. Informația pare să fie veridică. Cifrele sunt confirmate de alte surse arhivistice. Vezi Dennis Deletant, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său. 1940–1944*, Editura Humanitas, București, 2008, pp. 211–212.
41. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 72, ff. 3–6.
42. *Ibidem*, f. 10.
43. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, p. 102.
44. Ștefan Foriș (9 mai 1892, com. Tărlungeni, jud. Brașov – 1946). Absolvent al Facultății de Matematică-Fizică a Universității din Budapesta (1919). A luptat în armata austro-ungară în anii Primului Război Mondial, ajungând locotenent. În decembrie 1918, a devenit membru al Partidului Comunist din Ungaria și a participat la luptele duse de regimul bolșevic al lui Béla Kun împotriva armatelor române și cehoslovace. În 1919, s-a întors în România. Din 1926, a fost membru al PCdR. A fost arestat în mai multe rânduri în perioada interbelică. În 1940, Cominternul l-a numit secretar general al PCdR, funcție pe care a deținut-o până în 4 aprilie 1944, când a fost înlăturat din ordinul lui Gheorghiu-Dej, și înlocuit de către un triumvirat provizoriu, format din Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheț și Emil Bodnăraș. A fost „suprimat" în 1946 de către Gheorghe Pintilie, în urma hotărârii conducerii superioare a partidului. Pentru mai multe detalii referitoare la „cazul" Ștefan Foriș, vezi Dan Cătănuș, Ioan Chiper, *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Documente, 1940–1968*, Editura Vremea, București, 1999, *passim*; și Dan Cătănuș, *Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ștefan Foriș*, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, Editura Polirom, Iași, 2012, pp. 105–125.
45. Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej...*, ed. cit., p. 73.
46. Gheorghe Cristescu-Plăpumarul (10 octombrie 1882–29 noiembrie 1973). S-a implicat de tânăr în mișcarea socialistă: PSDMR, Uniunea Socialistă din România, PSD sau Comisia Generală a Sindicatelor. În 1921 a fost ales secretar al nou-înființatului PCdR, funcție care avea să o dețină până în februarie 1924. În 1926 a fost exclus din partid. După 23 august 1944, Cristescu nu a jucat nici un rol în viața politică. Mai mult, a fos arestat și închis în două rânduri. În 1965 a fost reabilitat de Ceaușescu, dar a refuzat să fie reprimit în PCR. Pentru mai multe detalii, vezi Oana Ilie, Cornel Constantin Ilie, *Gheorghe Cristescu – „Plăpumarul". Primul secretar general al PCR. Corespondență, documente, imagini*, Editura Semne, București, 2009.
47. Elek Köblös (1887–1938). De profesie tâmplar. Originar din Transilvania, de etnie maghiară. A fost ales în funcția de secretar al PCdR (1924–1927) în urma Congresului

al III-lea al PCdR, care a avut loc în februarie 1924, la Viena. S-a refugiat la Moscova, unde a fost acuzat de trotkism și închis pentru câteva luni. Și-a găsit sfârșitul în vremea marilor epurări staliniste, în anii 1930, M.C. Stănescu, L. Gergely, *Elek Köblös (1887–1938)*, Editura Politică, București, 1978; Stelian Tănase, *Clienții lu' Tanti Varvara...*, ed. cit., pp. 54, 135 și 282.

48. Vitali Holostenco – „Barbu" (1900–1937). Activist comunist de origine ucraineană. A participat la primul Congres al PCdR (1921), în calitate de delegat al Basarabiei. A fost secretar al PCdR între 1927 și 1931. A fost executat în timpul epurărilor staliniste, în a doua jumătate a anilor 1930, Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej...*, ed. cit., pp. 42–47.
49. Alexander Danieliuc Stepanski-Gorn (1897–1937), activist comunist de origine poloneză. Este numit secretar general al PCdR în 1931, în urma Congresului al V-lea al partidului, funcție care avea să o dețină până în 1934. A fost victima epurărilor staliniste, fiind executat la Moscova, în 1937, alături de cea care îi fusese concubină, Elena Filipovici. Stelian Tănase, *Clienții lu' Tanti Varvara...*, ed. cit., pp. 288–289.
50. Boris Ștefanov (1893), etnic bulgar, născut în Dobrogea, era nepotul revoluționarului Cristian Rakovski, care i-a influențat cariera politică. A participat la grevele generale din toamna anului 1920, fiind ulterior închis. Astfel, nu a putut să ia parte la congresul din mai 1921, care a dus la fundarea PCdR. În 1927, a suferit o a doua condamnare, după un proces desfășurat la Cluj. În 1934, Cominternul l-a numit secretar general al PCdR, funcție pe care a deținut-o până în 1939. Boris Ștefanov a participat cu zel la campaniile de „epurare ale trotkiștilor", care se defășurau la Moscova în anii Marii Terori. El i-ar fi identificat drept trotkiști, trimițându-i astfel în fața plutonului, pe mai mulți membri importanți ai PCdR: Elek Koblos, Vitali Holostenco, Marcel Pauker, Ecaterina Arbore, Elena Filipovici ș.a., Ilarion Țiu, „Boris Ștefanov, aliatul lui Stalin", în *Jurnalul național*, 7 iunie 2005; V. Smârcea, „Boris Ștefanov", în *Analele de istorie*, vol. 19, nr. 5/1973, pp. 143–146.
51. Bela Brainer – membru al partidului Comunist din România încă din 1921. Din 1925, a fost numit secretar regional al PCdR Oradea. Arestat în 1926, a fost condamnat la cinci ani de închisoare. Ulterior Congresului al V-lea, desfășurat la Gorkovo, Bela Brainer a fost ales membru al Comitetului Central al partidului. În 1939, Brainer a fost numit secretar general interimar al PCdR, după îndepărtarea lui Boris Ștefanov. A murit la puțin timp după aceea, în martie 1940, pe patul de spital. Iosif Rangheț, *Bela Brainer*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1950.
52. Cleopatra Șandru – n. 11 noiembrie 1923, la Constanța. Fiica lui Ioan și a Olimpiei, era căsătorită cu Ovidiu Șandru, și locuia în momentul arestării în București, pe strada Gorunului, nr. 23. În 1943 era funcționară. Vezi „Fișa de carceră nr. 2695/4 iulie 1944", ANIC, fond *95*, dosar 121.336, ff. 169–169v (doresc să mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, care mi-a pus la dispoziție acest document).
53. Strada General Nicolae C. Dona e într-o zonă centrală a Bucureștiului, nu departe de Grădina Cișmigiu. Strada poartă și astăzi aceeași denumire, făcând legătura între alte două artere – str. L. Cazzavillan și str. Th. Aman.
54. ANIC, fond *96*, dosar 702, vol. I, f. 82.
55. Sulamita Moscovici – n. 4 ianuarie 1923, la Rădăuți. Fiica lui Solomon și a Rozei, era căsătorită cu Nestor Moscovici și locuia în momentul arestării în București, pe strada Mircea cel Mare, nr. 10. În 1943 era studentă. Vezi „Fișa de carceră nr. 2694/4 iulie 1944", ANIC, fond *95*, dosar 121.336, ff. 141–141v (*doresc să mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, care mi-a pus la dispoziție acest document*).
56. ANIC, fond *96*, dosar 702, vol. I, f. 82.
57. *Ibidem*.
58. *Ibidem*, ff. 82–82v.
59. *Ibidem*, p. 82v.
60. „Declarație" a Sulamitei Moscovici, din 12 octombrie 1943, *ibidem*, ff. 104–106.

61. *Ibidem*, f. 88.
62. Florica Muntzer (Mintzer) / Bodnăraș (14 septembrie 1922, București). Membră de partid din ilegalitate (1939 – UTCdR; 1942 – PCdR). Soția lui Henry Muntzer (Radu Mănescu), a fost în anii războiului „tehnica" lui Emil Bodnăraș, cu care s-a căsătorit ulterior. Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 2009, pp. 99–100.
63. Henry Muntzer (Mintzer)/ Radu Mănescu (5 decembrie 1912, Focșani – 1993, Israel). Avocat. A fost membru al mișcării de tineret sioniste Hashomer Hatzair. În anii celui de-al Doilea Război Mondial, a activat în cadrul resortului tehnic al Apărării Patriotice. După 1945, a fost ministru adjunct de Finanțe (1951–1970) și profesor la Academia de Studii Economice din București, *ibidem*, p. 340.
64. ANIC, fond *96*, dosar 702, vol. I, f. 82, f. 88v.
65. *Ibidem*.
66. Strada poartă și astăzi același nume – e în zona centrală a Bucureștiului, nu departe de Grădina Cișmigiu.
67. „Proces-verbal" de percheziție, din data de 13 octombrie 1943, ANIC, fond *96*, dosar 702, vol. I, ff. 86–87.
68. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 94/1949, f. 24.
69. Ovidiu Șandru (6 martie 1905, com. Copand, jud. Mureș). De profesie muncitor ceferist, a intrat în contact cu mișcarea muncitorească din 1929, când a devenit membru al Sindicatelor de la Atelierele CFR „Grivița". A participat la grevele de la Grivița, din ianuarie-februarie 1933, făcând parte din Comitetul de Grevă. Arestat în 15 februarie, a fost eliberat a doua zi, trasându-i-se sarcina de a se întoarce în rândul muncitorilor pentru a încerca să dezamorseze situația. Nu a respectat înțelegerea, alăturându-se protestatarilor. A fost din nou arestat și inculpat în procesul ceferiștilor, din vara anului 1933, de la București. La proces, a avut o atitudine „necorespunzătoare", refuzând să fie reprezentat de avocații indicați de partid. Mai mult, acesta ar fi declarat că a participat la grevă, nu din inițiativă personală, ci forțat fiind de ceilalți colegi. A fost achitat. Din 1935, a devenit membru al PCdR. Până la izbucnirea războiului, a mai suferit două arestări, în urma cărora a primit o condamnare la închisoare de 6 luni. În 1940, a fost din nou arestat și internat în Lagărul de la Târgu Jiu, unde a devenit secretar al organizației de partid din lagăr. În 1944, în urma unor disensiuni, a fost „izolat și scos în afara partidului". După 1944, a ocupat funcții mărunte: la Atelierele CFR „Griviței", la Uniunea Sindicatelor, la Inspectoratul CFR București, și în cadrul Ministerului Agriculturii. La Plenara CC al PMR din 9–13 iunie 1958, a fost exclus din partid. Ulterior, a fost trimis „în producție" la Uzinele „Timpuri Noi", București, unde a lucrat ca lăcătuș la secția sculărie. În 1965 a fost pensionat. Tot în 1965 (6 iulie), Comitetul Municipal București al PCR a hotărât reîncadrarea lui Ovidiu Șandru în rândul membrilor PCR. Pentru mai multe detalii, vezi ANIC, fond *53*, dosar Ș/4 (Ovidiu Șandru), vol. I și II, *passim*.
70. „Declarația" Cleopatrei Șandru, 13 octombrie 1943, ANIC, fond *96*, dosar 702, vol. I, ff. 110–118.
71. ANIC, fond *50*, dosar 89, ff. 707–707v.
72. *Ibidem*, f. 706.
73. „Proces-verbal nr. 6 / 19 mai 1949 al Comisiei de Control a CC al PMR", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 94/1949, f. 24.
74. Traian Hulubescu – membru al PCdR din 1928. A participat la acțiunile greviste de la Atelierele CFR Griviței, din ianuarie-februarie 1933. În anii 1930, a fost arestat în mai multe rânduri. În 1940, a fost internat în lagărul de la Târgu Jiu, de unde a fost eliberat în 1943. La Plenara Comitetului Central din iunie 1958, a fost acuzat că este unul dintre susținătorii lui Constantin Doncea, și că ar fi purtat discuții cu caracter fracționist cu Ovidiu Șandru [Corneliu Crăciu, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 2009, pp. 244–245]. Plenara CC al PMR din iunie 1958, a hotărât ca Traian Hulubescu să fie tras la răspundere de organizația de

bază din care face parte: *„pentru discuții antipartinice purtate în afara cadrului organizat al partidului, pentru participarea la acțiuni de calomniere și subminare a partidului și a conducerii sale și pentru calomnierea liniei politice a partidului, pe baza cercetărilor Comisiei Controlului de Partid, să fie trași la răspundere de către organizațiile de bază respective următori membrii de partid:* [...], *Traian Hulubescu* [...]", vezi Alina Tudor, Dan Cătănuș, *Amurgul ilegaliștilor. Plenara CC al PMR din 9–13 iunie 1958*, Editura Vremea, București, 2000, pp. 241–242.

75. În ianuarie 1944, judecată în lotul „Apărării", Maria Hulubescu a primit o condamnare de muncă silnică pe viață. A fost închisă la Văcărești. În martie 1944, fiind însărcinată în luna a șaptea, Maria a fost transferată la penitenciarul din Brașov, unde a născut. Apoi, a fost transferată la Mislea. De aici, a fost eliberată în 29 august 1944. După 1944, a activat în cadrul organizațiilor de masă sindicale și de femei (UFDR). Din 1949 și până în 1957 a fost directoarea Căminului de copii „23 August", din raionul Gh. Gheorghiu-Dej. În 1958 a fost pensionată. Tot în 1958 (23 iunie) i-a fost acceptată candidatura în partid. Trebuie menționat faptul că în 1945, accederea în rândurile PCR i-a fost refuzată. Motivul invocat fusese atitudinea ei cooperantă cu autoritățile în momentul arestării din 1943. Practic, Maria Hulubescu era învinuită de căderea altor „tovarăși". ANIC, fond *53*, dosar H/117 (Maria Hulubescu), vol. I și II, *passim*.
76. ANIC, fond *95*, dosar 13.442/5.294 (Sabina Weissman), f. 25.
77. ANIC, fond *96*, dosar 701, vol. II, f. 333v.
78. Iosif Rangheț (7 august 1904, com. Olari, jud. Arad – 1 septembrie 1952, București). De profesie rihtuitor, activist în mișcarea sindicală din 1920 și membru de partid din 1930, Iosif Rangheț a ocupat în anii 1930 diverse funcții în cadrul comitetelor județene și regionale Arad, Oradea, Cluj, Banat sau Valea Jiului. Din 1943, a fost membru al Comitetului Central al Partidului, iar din 1948 membru supleant al Biroului Politic al CC al PMR. Între 1945 și 1948, a fost șeful Direcției de Cadre a CC al PCR. Pentru alte detalii, vezi Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945–1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 499.
79. ANIC, fond *96*, dosar 701, vol. I, ff. 61–61v.
80. *Ibidem*.
81. Pentru mai multe detalii despre activitatea lui Mihail Petruc ca ofițer de securitate, vezi Nicolae Ioniță, „Fișe biografice ale șefilor unităților centrale ale Securității de la sfârșitul anilor '50", în *Caietele CNSAS*, anul II, nr. 2(4)/2009, pp. 183–207. Pentru alte detalii biografice, vezi ANIC, fond *53*, dosar P/83 (Mihail Petruc), vol. I și II, *passim*.
82. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond *Dosare personale 1951–1990*, dosar P/16 (Sabina Petruc), *passim* (doresc să mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, pentru bunăvoința cu care mi-a pus la dispoziție acest dosar).
83. „Notă" din 14 octombrie 1943, ANIC, fond *96*, dosar 702, vol. I, ff. 42–44.
84. *Ibidem*, f. 47.
85. ANIC, fond *96*, dosar 701, vol. I, ff. 76v-68; ANIC, fond *96*, dosar 703, ff. 481–482.
86. „Notă" a Biroului al II-lea din cadrul Direcțiunii Poliției de Siguranță, din 22 octombrie 1943, ANIC, fond *96*, dosar 702, vol. I, f. 56.
87. *Ibidem*.
88. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 102, ff. 1–5.
89. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 101, ff. 1–4.
90. Cel mai probabil, e vorba despre Dumitru Petrescu-Grivița (10 mai 1906, București – 13 septembrie 1969, Praga).
91. ANIC, fond *96*, dosar 702, vol. I, f. 56.
92. ANIC, fond *Apărarea Patriotică*, dosar 100, ff. 1–3.
93. „Notă" a Biroului al II-lea din cadrul Direcțiunii Poliției de Siguranță, (27 octombrie 1943), ANIC, fond *96*, dosar 702, vol. I, ff. 62–63.
94. ANIC, fond *96*, dosar 701, vol. I, f. 54.
95. *Ibidem*, f. 58.
96. *Ibidem*, f. 59.

97. „Decret-lege nr. 236 / 6 februarie 1941, pentru reprimarea faptelor ce pun în primejdie existența și interesele Statului", în *Monitorul Oficial*, partea I, anul CIX, nr. 31, 6 februarie 1941, pp. 553–555.
98. Articolul 1, lit. d, prevedea: *„Se pedepsește cu moartea acei care:* [...] *d) îndeamnă prin viu graiu sau prin orice mijloace la manifestațiuni sau acțiuni cu caracter de uneltire contra ordinei politice sau sociale existente în Stat, împărțirea sau distribuirea averii altora, scutirea de impozite ori lupta de clasă"*.
99. Articolul 16 prevedea: *„Când infracțiunile prevăzute prin prezenta lege sunt comise de evrei sau de persoane de altă origine etnică decât cea română, ori de comuniști, pedeapsa se va dubla, fără a putea depăși maximum general"*.
100. ANIC, fond *96*, dosar 701, vol. I, ff. 59–60.
101. *Ibidem*, f. 70.
102. *Ibidem*, ff. 76–77.
103. Ordin emis de Secția I a Curții Marțiale a C.M.C., din 15 decembrie 1943, *ibidem*, f. 126.
104. ANIC, fond *96*, dosar 702, vol. II, f. 642.
105. ANIC, fond *95*, dosar 122.225 (Miron Constantinescu), vol. I, rola 1208, cadrul 31.
106. ANIC, fond *96*, dosar 701, vol. II, ff. 331–341.
107. ANIC, fond *96*, dosar 703, ff. 1–3.
108. ANIC, fond *95*, dosar 122.291, f. 101v.
109. *Ibidem*.

PARTEA A II-A. Un stalinist zelos (1944–1956)

CAPITOLUL 6. După „eliberare"

1. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.
2. Blocul Național Democrat (BND) a fost constituit în luna iunie a anului 1944 și reprezenta o alianță politică a principalelor partide care se opuneau planurilor mareșalului Antonescu de continuare a războiului asupra trupelor Axei. BND-ul era în favoarea scoaterii României din război și încheierii unui armistițiu cu Puterile Aliate. Din cadrul coaliției făceau parte: Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, Partidul Social Democrat și Partidul Comunist din România. PCdR fusese atras în coaliție din considerente tactice, întrucât prezența comuniștilor în cadrul BND ar fi facilitat negocierile cu Uniunea Sovietică, vezi Reuben H. Markham, *Rumania under the Soviet Yoke*, Meador Publishing Company, Boston, 1949, p. 177. Vezi și Keith Hitchins, *Rumania, 1866–1947*, Clarendon Press, Oxford, 1994, p. 497
3. Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Editura Humanitas, București, 1991; Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, ediția a III-a, Editura Fundației Academia Civică, București, 2010; Dinu C. Giurescu, *România în Al Doilea Război Mondial*, Editura ALL, București, 1999; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)*, Editura Paideia, București, 1999; Neagu Djuvara, *Misterul telegramei de la Stockholm din 23 august 1944 și unele amănunte aproape de necrezut din preajma dramaticei noastre capitulări*, Editura Humanitas, București, 2012.
4. Încă din seara zilei de 23 august, M.S. Regele Mihai I l-a numit, prin Decretul Regal nr. 1619, pe generalul Constantin Sănătescu ca noul prim-ministru, căruia i s-a conducerea unui cabinet din care nu lipseau, cu titlul de miniștri de stat, liderii partidelor reunite încă din iunie 1944 în Blocul Național Democrat – Iuliu Maniu, Constantin I. C. Brătianu, C. Titel-Petescu și Lucrețiu Pătrășcanu. O primă măsură a acestui cabinet a reprezentat-o amnistierea tuturor internaților politici, decret care

va fi dat încă din noaptea de 23–24 august, vezi Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918–1948)...*, ed. cit., p. 451.

5. Vezi ceea în istoriografie este cunoscut drept „Legea Mârzescu": „Lege pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștei publice", în *Monitorul Oficial*, nr. 279, 19 decembrie 1924, pp. 13777–13780.
6. Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 39.
7. Nu cunoaștem data exactă a transferului lui Miron Constantinescu la închisoarea din Lugoj. Știm că la data de 11 aprilie 1944, el era transferat de la Lugoj înapoi la Caransebeș, unde mai fusese încarcerat începând cu vara anului 1941. Mai știm și că momentul 23 august îl găsește pe Constantinescu închis la Lugoj. Astfel, cândva în intervalul 11 aprilie-23 august, el va fost din nou transferat, de la Caransebeș, înapoi la Lugoj, ANIC, fond *95*, dosar Fișe de carceră ale deținuților comuniști de la Caransebeș. Litera C – F, Rola 1214, cadrele 799–802
8. „Raport asupra muncii Comitetului județean Lugoj (23–29 august 1944)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 100/1944, f. 2.
9. Dintr-o listă nominală din toamna anului 1944, care îi cuprindea pe membrii de partid cărora urma să li se elibereze carnete de partid, aflăm că Miron a fost eliberat de la Penitenciarul Lugoj prin decizia nr. 4388, în conformitate cu DL nr. 442/1944, ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 130/1944, f. 1.
10. Același lucru s-a întâmplat și la Caransebeș, unde deținuții comuniști au decis să aștepte. Pavel Câmpeanu își amintea: *„Ceea ce m-a smuls din brațele lui Morfeu nu a fost vorbăria vecinilor de celulă, deja treziți, ci detunătura masivei uși metalice trântite de gardianul Marina* [...] *și răcnetele lui indistincte. Întâiul vestitor al ieșirii din temniță a fost un temnicer.* [...] *Eliberarea era un moment prevăzut cu o certitudine evident gratuită, și deci așteptat* [...], *el ne-a luat totuși prin surprindere. Dovadă: reacția noastră individuală, precum și cea a organizației, la acest șoc pozitiv.* [...] *Trezit peste noapte în fața porții deschise, gestul cel mai firesc al fostului pușcăriaș ar fi fost să se avânte prin ea și să-și piardă urma. Nici unul – dar absolut nici unul – dintre cei 150 de pușcăriași nu a avut acest gest firesc* [...], *rămăseserăm pe loc ...*", Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, pp. 39–40.
11. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.
12. Cel mai probabil, e vorba despre dr. Herman Mendelsohn, cel arestat alături de Miron Constantinescu la Galați, în 1941.
13. E posibil să fie vorba despre Gheorghe Pricop, membru al PCdR din ilegalitate, cel care avea să fie exclus din partid în urma Plenarei CC al PMR din iunie 1958, Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 2009, p. 431.
14. „Raport asupra muncii Comitetului județean Lugoj (23–29 august 1944)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 100/1944, f. 2.
15. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.
16. Miron nota în raportul său că prefectul făcuse o vizită la închisoare și îi amenințase pe deținuți cu represalii – împușcarea sau spânzurarea acestora, „Raport asupra muncii Comitetului județean Lugoj (23–29 august 1944)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 100/1944, f. 2.
17. *Ibidem*, f. 2v. Ghizi Stein fusese activistă a Apărării Patriotice în Timișoara, în timpul războiului, Olimpiu Matichescu, *Apărarea Patriotică*, Editura Științifică, București, 1971, p. 41
18. Comuniștii trimiseseră doi reprezentanți pentru a-i contacta pe liberali, țărăniști și pe socialiști, în vederea colaborării, însă cei doi comuniști, dat fiind că erau evrei, au fost priviți cu mare reticență de ceilalți politicieni, „Raport asupra muncii Comitetului județean Lugoj (23–29 august 1944)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 100/1944, ff. 2–2v.

19. Ella Unger (Ela Ungar), născută la data de 6 septembrie 1906 la Timișoara. De profesie lucrător tipograf, nu a fost membră a PCdR înainte de 1944 – vezi fișa de ilegalist: http://www.ilegalisti.ro/ro/ilegalist/4466 (consultată la data de 24 martie 2014). Olimpiu Matichescu o semnalează ca fiind activistă a Regionalei Banat a Apărării Patriotice în timpul războiului, vezi Olimpiu Matichescu, *op. cit.*, p. 41.
20. „Raport asupra muncii Comitetului județean Lugoj (23–29 august 1944)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 100/1944, f. 2v.
21. E posibil să fie vorba despre Edmund Klein, membru al PCdR din ilegalitate, activist în cadrul Comitetului de partid din Oradea, Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., p. 287.
22. „Raport asupra muncii Comitetului județean Lugoj (23–29 august 1944)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 100/1944, f. 3.
23. Un anume Ioan Domșa figurează într-o listă cu 97 de foști ilegaliști întocmită de Comitetul Regional PMR Cluj, la data de 5 decembrie 1951. Nu știm în ce măsură este vorba despre una și aceeași persoană, vezi Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., p. 194.
24. „Raport asupra muncii Comitetului județean Lugoj (23–29 august 1944)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 100/1944, f. 3v.
25. *Ibidem.*
26. *Ibidem.*
27. Viorica (Veronica) Chirilă, membră a PCR din 1944, Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., p. 153.
28. „Raport asupra muncii Comitetului județean Lugoj (23–29 august 1944)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 100/1944, f. 4.
29. *Ibidem.*
30. Principalele fabrici din Lugoj erau: Moara, Țesătoria, Textila, Industria Română de Bumbac și Fabrica de Calapoade, toate având între 50 și 250 de muncitori. O atenție deosebită s-a acordat și fabricilor din județ: Nădrag, Uzinele Ferdinand și Făget, toate cu câteva mii de muncitori. Despre acestea, comuniștii nu aveau prea multe informații, drept care au fost trimise mai multe persoane pentru a se stabili primele contacte cu muncitorii din fabricile respective, *ibidem*, ff.4–4v.
31. Una dintre sarcinile fundamentale ale comuniștilor după reintrarea în legalitate a fost aceea de a se face auziți, prin intermediul presei. La Lugoj, imediat după 23 august, comuniștii au demarat negocierile pentru preluarea unui ziar local. Cel care a răspuns cererii comuniștilor a fost un profesor de liceu, Dublea, care deținea o autorizație pentru *Gazeta Poporului*. Primul număr al noului ziar al comuniștilor a apărut în ziua de joi, 31 august 1944, continuându-și, ulterior, aparițiile zilnice în aproximativ 1200–1500 exemplare, *ibidem*, f. 4v.
32. Au fost organizate „gărzi patriotice" în fabricile Textila, Moara, Țesătoria, la Atelierele CFR și pe unele străzi ale orașului. Până în momentul plecării lui Miron din Lugoj (28 august) se reușise cooptarea a 300 de persoane, *ibidem*, f. 5
33. Leontin Sălăjan (Silaghi) (19 iunie 1913, com. Santău, jud. Satu-Mare – 28 august 1966, București). Muncitor ceferist, membru al PCdR din ilegalitate (1939). Din 1943 a ocupat funcția de secretar al Comitetului Regional Banat al PCdR [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., p. 461]. După 1944, a fost membru al Comitetului Central al PCR/PMR (1945–1966), membru supleant al Biroului Politic (1955–1965) și membru al Comitetului Executiv al PCR (1965–1966). A ocupat și funcții ministeriale – cele mai importante fiind cea de ministru al Construcțiilor (1949–1966) și ministru al Forțelor Armate (1955–1966). A murit în urma unei operații de rutină, la Spitalul Elias [Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR, 1945–1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 176].
34. „Raport asupra situației Blocului Național Democratic în Banat (august 1944)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 100/1944, f. 11.

35. Sever Bocu (19 noiembrie 1874, Șiștarovăț, jud. Arad – 21 ianuarie 1951, Sighetu Marmației). Politician român, ziarist, redactor al ziarului *Tribuna* din Arad. A fost unul dintre fruntașii Partidului Național Român, apoi al Partidului Național Țărănesc, ministru în guvernul lui Iuliu Maniu. După 1944, Sever Bocu a reușit să se mențină pe scena politică, obținând un mandat în Camera Deputaților în circumscripția electorală Lipova, jud. Timiș-Torontal. După interzicerea PNȚ s-a retras din viața politică, la Lipova și s-a dedicat redactării memoriilor. În noaptea de 5–6 mai 1950 a fost arestat de către organele Securității și închis la Timișoara și apoi la închisoarea Sighet, unde moare în detenție la începutul anului 1951, vezi Ioan Muntean, *Sever Bocu (1874–1951)*, Editura Mirton, Timișoara, 1999, *passim.* și Cicerone Ioniței, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar A-B*, Editura Mașina de scris, București, 2000, p. 212.
36. „Raport asupra situației Blocului Național Democratic în Banat (august 1944)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 100/1944, f. 12.
37. Miron nota în raportul pe care îl întocmise că apelul redactat de S. Bocu sugera că noua alianță și noile acțiuni ale armatei române ar fi „infame" și că războiul antisovietic fusese purtat „la chemarea Patriei". Mai mult decât atât, Miron credea că un anume pasaj din apel: „Dar bunul Dumnezeu nu v-a lăsat, și voi ați luptat cu credință și cu cinste și astăzi providența vă întoarce cu măsura dreptății voastre" – reprezenta, de fapt, un „elogiu al războiului tâlhăresc antisovietic", *ibidem*, f. 12v.
38. *Ibidem*, f. 14v.
39. *Ibidem*.
40. *Ibidem*, f. 16–16v.
41. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.
42. Cu toate că după 23 august Bucureștiul fusese eliberat de către Armata Regală, la data de 30 august 1944 Armata Roșie ajungea la București și își făcea o intrare triumfală în Capitală. Mitingul de primire din Piața Universității din București a fost organizat de către reprezentanți ai Partidul Comunist, Partidului Social Democrat și ai Uniunii Patrioților. Scopul acelei manifestații organizate de către comuniști îl reprezenta necesitatea de a crea Armatei sovietice imaginea de *armată eliberatoare*, Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2005, p. 51, n. 58.
43. Informație furnizată de Emanoil Safur în cadrul unui memoriu pe care îl adresează Secretariatului Comitetului Central al PCR în data de 15 octombrie 1976, vezi ANIC, fond *95*, dosar 3.980 (Emanoil Safir), filă nenumerotată.
44. Victor Frunză, *Istoria comunismului în România*, ediția a III-a, Editura Victor Frunză, București, 1999, p. 213.
45. Tiberiu Troncotă, *România comunistă. Propaganda și cenzura*, Editura Tritonic, București, 2006, p. 45.
46. Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editurile Univers și Calistrat Hogaș, București, 1992, p. 50.
47. Pavel Chirtoacă (29 iunie 1901 – 15 august 1966). Membru al PCdR din ilegalitate (1925). A fost arestat și condamnat în mai multe rânduri în perioada interbelică. În anii războiului, îl găsim semnalat ca deținut la Caransebeș, apoi la Lugoj, de unde adresează o cerere prin intermediul căreia solicită volumele personale rămase în biblioteca de la Caransebeș [ANIC, fond *95*, dosar 121.300 (Miron Gh. Constantinescu), ff. 37–37v]. După 23 august 1944, a lucrat la *Scânteia*, iar apoi în cadrul Secției Agrare a Comitetului Central (1950–1952). A fost și profesor la Institutul Agronomic „Nicolae Bălcescu" din București [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., p. 154].
48. Iosif Ardeleanu (Adler Döme), (25 septembrie 1909, Salonta, jud. Bihor), membru de partid din ilegalitate (1936). A suferit mai multe arestări și condamnări în perioada interbelică. În anii războiului, a fost închis în lagărele de la Târgu Jiu, Vapniarka și

Grosulovo [vezi fișa de ilegalist: http://www.ilegalisti.ro/ro/ilegalist/224, (consultat la data de 14 martie 2014)]. După război a lucrat în redacția *Scânteii*, iar în perioada 1951–1973 a fost șeful „cenzurii" – Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor [http://www.iiccr.ro/ro/biografiile_nomenklaturii].

49. Stela Moghioroș (Estera Radoscovețki)(3 septembrie 1909, Bender, Republica Moldova). Membră a PCdR din ilegalitate (1929). În perioada 1931–1935 a activat în cadrul West Europaïche Büro, la Berlin, Viena și Praga. În 1935 a fost arestată la București, alături de Andrei Bernat, Liuba Chișinevschi, Alexandru Moghioroș sau Alexandru Drăghici. A fost inculpată și condamnată în procesul de la Craiova (1936). După 1945 a fost director general adjunct al Agerpres (1955–1970). A ieșit la pensie în 1971 [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților*..., ed. cit., pp. 437–438]. A fost căsătorită cu Alexandru Moghioroș, pe numele adevărat Magyorosi Sandor (23 octombrie 1911, Salonta Mare, jud. Bihor – 1 octombrie 1969, București), fost membru al CC al PMR/PCR (1945–1968), al Biroului Politic al CC al PMR (1948–1965) și al Comitetului Executiv al CC al PCR (1965–1968) [ANIC, fond *53*, dosar M/198 (Alexandru Moghioroș), *passim*].

50. Matei Socor (15 septembrie 1908, Iași – 30 mai 1980, București), compozitor și dirijor, membru corespondent al Academiei Române (din 1952). Membru al PCdR din ilegalitate (1934). În 1941 i se fixează domiciliu obligatoriu. După război, a fost președinte al Radiodifuziunii și președinte al Uniunii Compozitorilor. Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților*..., ed. cit., p. 477.

51. Silviu Brucan (Brucker), (18 ianuarie 1916, București – 14 septembrie 2006, București), simpatizant al PCdR din ilegalitate. În timpul regimului comunist a deținut funcții importante – ambasador al României în Statele Unite (1955), ambasador al României la ONU (1959–1962), director al Radioteleviziunii (1962–1966). Semnatar al „scrisorii celor șase" (1989).

52. Silviu Brucan, *O biografie între două revoluții: De la capitalism la socialism și retur*, ediție îngrijită de Alexandru Singer, Editura Nemira, București, 2008, p. 38.

53. Nestor Ignat (2 martie 1918, Iași), ziarist, unul dintre cei mai importanți oameni din presa comunistă după 1945. Membru al PCdR din 1944, a lucrat după război la *Scânteia*, *Lupta de clasă* și a fost președinte al Uniunii Ziariștilor. Un interviu cu Nestor Ignat: Toma Roman jr., „Despre Ceaușescu, Sadoveanu, Brucan la începuturile comunismului în România", în *Jurnalul Național*, 10 ianuarie 2013.

54. Ion Călugăru (Șirul Leiba Croitoru) (14 februarie 1902, Dorohoi – 22 mai 1956, București), prozator, dramaturg și gazetar, apropiat al grupurilor avangardei literare de la *Contimporanul*, *unu*, *Integral*. [Aurel Sasu, *Dicționarul biografic al literaturii române*, vol. I: A-L, Editura Paralela 45, București, 2006, pp. 299–300]. A avut contacte timpurii cu stânga românească, fiind consemnat în documentele *Siguranței* ca simpatizant comunist. [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților*..., ed. cit., pp. 585–586].

55. Traian Șelmaru (12 ianuarie 1914), un personaj despre a cărui biografie se știu foarte puține lucruri. Critic literar, fost secretar la Uniunii Scriitorilor, Șelmaru apare ca personaj nefast și malefic în mai multe lucrări memorialistice și jurnalele – e evocat de Paul Cornea [*Ce a fost. Cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*, Editura Polirom, Editura Cartea Românească, Iași-București, 2013], sau Miron Radu Paraschivescu [Miron Radu Paraschivescu, *Jurnalul unui cobai, 1940–1954*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994]. Vladimir Tismăneanu îl caracteriza pe Traian Șelmaru ca fiind „unul dintre principalele instrumente ale partidului pentru controlarea, coruperea și cooptarea inteligheției" [Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 148]; sau: „un belfer cu tupeu" care ajunsese „să dicteze în lumea scriitorilor români" [Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, ediția a III-a, Editura Curtea Veche, București, 2008, p. 255].

56. Silviu Brucan, *O biografie între două revoluții*..., ed. cit., p. 38.

57. Iosif Ardeleanu.

58. Henry Muntzer (Mintzer)/ Radu Mănescu (5 decembrie 1912, Focșani – 1993, Israel). Avocat. A fost membru al mișcării de tineret sioniste Hashomer Hatzair. În anii celui de-al Doilea Război Mondial, a activat în cadrul resortului tehnic al Apărării Patriotice. După 1945, a fost ministru adjunct de finanțe (1951–1970) și profesor la Academia de Studii Economice din București. Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., p. 340.
59. Silviu Brucan.
60. Solomon Kohn (7 aprilie 1900, Rădăuți, jud. Suceava), membru de partid din ilegalitate (1928 – UTCdR, 1932 – PCdR). Arestat de mai multe ori în perioada interbelică, închis la Galați, Doftana și Chișnău. În anii războiului, a fost internat în lagărele de la Miercurea-Ciuc, Caracal, Târgu Jiu și Vapniarca. Fișa de ilegalist: http://www.ilegalisti.ro/ro/ilegalist/996 (consultat la data de 14 martie 2014).
61. Cel mai probabil, e vorba despre Dumitru Corbea (Cobzaru) (6 septembrie 1910, Sârbi, jud. Botoșani – 26 martie 2002, București), scriitor român. După 23 august 1944 a participat la campania de de pe frontul de vest, în calitate de corespondent de război [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., pp. 172–173.]
62. Victor Iliu (24 septembrie 1912, Sibiu – 4 septembrie 1968, Italia). Regizor român. După 1944, a beneficiat de stagii de pregătire la Moscova, unde a lucrat sub îndrumarea lui Serghei Eisenstein.
63. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar nr. 41/1944, ff. 4–5.
64. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar nr. 4/1945, ff. 7, 25, 31–35, 39, 41, 54.
65. Miron Radu Paraschivescu, *Jurnalul unui cobai...*, ed. cit., p. 191.
66. Miron Constantinescu, „Iuliu Maniu și Garda de Fier", în *Scânteia*, 4 noiembrie 1944.
67. *Ibidem*.
68. *Ibidem*.
69. *Idem*, „Iar Domnul Maniu și Garda de Fier", în *Scânteia*, 5 noiembrie 1944.
70. *Idem*, „Să smulgem din rădăcini șovinismul!", în *Scânteia*, 14 noiembrie 1944 și 15 noiembrie 1944; vezi și *Idem*, „Despre relațiile dintre popoarele român și maghiar și despre gărzile «Iuliu Maniu»", în *Scânteia*, 15 noiembrie 1944.
71. *Idem*, „De la Hitler la Maniu", în *Scânteia*, 1 decembrie 1944.
72. *Idem*, „Iuliu Maniu și clasa muncitoare", în *Scânteia*, 3 decembrie 1944.
73. *Idem*, „Ce vrea d. Maniu", în *Scânteia*, 6 ianuarie 1945; *Idem*, „Activitatea domnului Maniu la Sibiu", în *Scânteia*, 16 ianuarie 1945; *Idem*, „Predicile de la Sibiu", în *Scânteia*, 17 ianuarie 1945; *Idem*, „Provocările d-lui Maniu", în *Scânteia*, 21 ianuarie 1945.
74. Mihail Fărcășanu (1907 – 1987, New York), avocat, scriitor, om politic. A fost președinte al Tineretului Național-Liberal (1937–1946) și editor al ziarului *Viitorul*, oficios al PNL, din 1944 până la suprimarea publicației de către Comisia Aliată de Control, în 1945. În martie 1945, alături de Bujoiu a organizat manifestații anticomuniste la București. Căutat de poliție, el este nevoit să rămână ascuns pentru o perioadă. Fuge din țară în 1946 cu un avion militar pilotat de Matei Ghica-Cantacuzino, de la Caransebeș la Bari (Italia). S-a stabilit ulterior în Franța, apoi în S.U.A., la New York. După fuga sa este condamnat, la București, în contumacie, la muncă silnică pe viață (1946). S-a implicat în viața emigrației românești fiind membru în Comitetul Național Român (1949–1950), președinte al Ligii Românilor Liberi, cu sediul la New York (1953–1960) și președinte al Consiliului Național Român, vezi *Mihail Fărcășanu. Schiță biografică*, în Mihail Fărcășanu, *Viitorul libertății. Publicistică din țară și din exil (1944–1963)*, Editura Polirom, Iași, 2013, pp. 13–20; Vasile C. Dumitrescu, *O istorie a exilului românesc (1944–1989) în eseuri, articole, scrisori, imagini etc.*, selecția textelor, îngrijirea ediției, indice de nume, cuvânt introductiv de Victor Frunză, Editura Victor Frunză, București, 1997, p. 299; și Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar*, F-G, Editura Mașina de Scris, București, 2002, p. 20.
75. Miron Constantinescu, „Fărcășanul, trădătorul de eri și de azi", în *Scânteia*, 24 noiembrie 1944.

76. *Ibidem*.
77. *Idem*, „Consecvența Fărcășanului", în *Scânteia*, 25 noiembrie 1944.
78. *Idem*, „160 de ani de la Răscoala lui Horia", în *Scânteia*, 3 noiembrie 1944; *Idem*, „1 Decembrie 1918", în *Scânteia*, 2 decembrie 1944; *Idem*, „Lupta democraților ardeleni", în *Scânteia*, 13 decembrie 1945; *Idem*, „Concluzii la 13 Decembrie", în *Scânteia*, 15 decembrie 1944; *Idem*, „Actul Unirii", în *Scânteia*, 26 ianuarie 1945.
79. *Idem*, „Minerii măresc producția", în *Scânteia*, 18 decembrie 1944; *Idem*, „Salariile funcționarilor publici", în *Scânteia*, 20 decembrie 1944; *Idem*, „Lupta pentru pâine", în *Scânteia*, 23 decembrie 1944; *Idem*, „Lupta poporului împotriva scumpetei", în *Scânteia*, 4 ianuarie 1945; *Idem*, „Preliminarii statistice la reforma agrară", în *Scânteia*, 20 ianuarie 1945.
80. Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.
81. Acest aspect particular pe care îl menționează Silviu Brucan în lucrarea sa de memorii apare, în mod curios, și într-o biografie propagandistică a lui Miron Constantinescu. Ambele surse nu excelează prin obiectivitate, însă simpla menționare a aceluiași fapt în două izvoare ne îndreptățește să reconsiderăm ceea ce am putea crede inițial, că e posibil să fie o mistificare.
82. ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. III, rola 1208, cadrul 329.
83. Din declarația lui Emanoil Safir reiese faptul că Miron Constantinescu a încercat să aplaneze un eventual conflict, promițând că memoriul va fi, în cele din urmă, publicat. Acest amănunt a stârnit furia lui Chișiu care dorea publicarea memoriului în ziarul de a doua zi: „D-l Miron Constantinescu l-a asigurat pe acest om că articolul dumisale se va publica peste o zi sau două, dar el nu s-a lăsat înduplecat și a început să strige", *ibidem*, cadrul 333.
84. La redacția ziarului *Scânteia* funcționa o gardă a Comandamentului Forțelor de Luptă Patriotică, care asigura paza. Ei au fost cei care au intervenit, l-au imobilizat pe Chișiu, au întocmit un raport și l-au trimis, sub escorta a 2 oameni, la Poliția Capitalei, *ibidem*, cadrul 328.
85. ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. V, rola 1208, cadrele 521–538.
86. Pentru a exemplifica tocmai caracterul violent al acestor scrisori de amenințare, voi enumera termenii calomnioși care apar doar într-o scurtă scrisoare adresată lui Miron Constantinescu și semnată A.B.C. (14 noiembrie 1944) – „trădătorule", „nenorocitule", „canalie", „analfabetule", „bestie cu chip de om", „imbecilule", „golane", „slugă jidovească", „fiară sălbatică", „javră", „haimana", „jidov". Practic, într-o scrisoare de aproximativ 200 de cuvinte, 18 dintre acestea sunt termeni calomnioși – aproximativ 10%!, *ibidem*, cadrul 524.
87. Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Editura ALL, București, 1996, pp. 171–172.
88. Cel mai probabil, autorul se referea la Piața Washington (astăzi dispărută) care se găsea la intersecția străzilor Tirana, Paris și Washington. Personal, nu am cunoștință de existența în București, în acea vreme, a unei Piețe Paris. Detaliile poveștii ne îndeamnă să credem că autorul va fi făcut o eroare – Piața Washington e atât în proximitatea locuinței de atunci a lui Constantinescu (str. Paris, nr. 14), cât și a locului în care mașina reușește să scape de urmăritori: Aleea Eliza Filipescu (azi Aleea Modrogan).
89. Silviu Brucan, „Un mișelesc atentat neizbutit împotriva tovarășului Miron Constantinescu", în *Scânteia*, 7 februarie 1945.
90. Mai multe organizații și redacții ale ziarelor s-au solidarizat, în paginile *Scânteii* cu „victima" Miron Constantinescu, înfierând „mișelescul" atentat împotriva acestuia: Sindicatul Ziariștilor Profesioniști și *„întregul personal al Întreprinderii «Curierul»"* – *Scânteia*, Joi, 8 februarie 1945; Apărarea patriotică – *Scânteia*, 10 februarie 1945; „Ziariștii din Brăila și Giurgiu" – *Scânteia*, 11 februarie 1945; Sindicatul Presei din Dobrogea, Sindicatul Ziariștilor din Banat și chiar Căpitanul pandur Paul Răzuș (!?) – *Scânteia*, 12 februarie 1945.

91. Silviu Brucan, „Lupii vor să curgă sânge", în *Scânteia*, 8 februarie 1945.
92. National Archives and Records Administration (NARA), *RG 84 Records of the Foreign Service Posts of the Department of State*, Romania, US Legation, Bucharest & Allied Control Comission Romania, Records Regarding Romania, 1944–1949, Box 1, Entry UD 3151 (*doresc să îi mulțumesc colegului meu, Andrei Muraru, care mi-a pus la dispoziție acest document*).
93. *Ibidem*.
94. Pentru o analiză mai complexă a acestui concept, vezi Kevin Adamson, „Discourses of Violence and the Ideological Strategies of the Romanian Communist Party, 1944–1953", în *East European Politics and Societies*, vol. 21, nr. 4, pp. 559–587, text disponibil online la adresa: http://eep.sagepub.com/cgi/content/abstract/21/4/559, (consultat la data de 10.05.2008).
95. Vezi detalii în: Miron Constantinescu, „Agresiunea împotriva prietenului Dr. Petru Groza, vicepreședintele Consiliului de Miniștri", în *Scânteia*, 21 decembrie 1944.
96. Amănuntul care era potențat în relatarea lui Constantinescu îl reprezenta statutul social al celor doi atacatori – „moșierii Constantin Pilat din Botoșani și Jeanot Miclescu", care „nu au putut da nici o explicație agresiunii lor banditești", *ibidem*.
97. *Ibidem*.
98. Pentru o viziune mai amplă asupra practicilor discursive ale propagandei comuniste, vezi Eugen Denize, „Începuturile comunizării României și propaganda comunistă radiofonică (1948–1952)", în *Studii și materiale de istorie contemporană*, serie nouă, volumul II, 2003, pp. 159–178; *Idem*, „Structura și organizarea propagandei comuniste (1948–1953)", în *Studii și materiale de istorie contemporană*, Serie nouă, volumul IV, 2005, pp. 89–102; *Idem*, *Propaganda comunistă în România (1948–1953)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2009, pp. 17–24.
99. Liviu Bâtfoi, *Petru Groza, ultimul burghez. O biografie*, Editura Compania, București, 2004, p. 242.
100. Ștefan Bosomitu, „Miron Constantinescu – profilul intelectualului angajat", în *Intelectualii și regimul comunist: istoriile unei relații*, Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România, vol. IV, Editura Polirom, Iași, 2009, pp. 167–194.
101. Gheorghe Apostol (16 mai 1913, Galați – 21 august 2010, București), muncitor ceferist, membru al PCdR din ilegalitate (1930). A devenit unul dintre liderii grupului din închisori, condus de către Gheorghe Gheorghiu-Dej. Apropiat al viitorului prim-secretar al partidului, Apostol a fost promovat ca membru al Biroului Politic al partidului și președinte al *Confederației Generale a Muncii* (din 1945). În 1954–1955 a fost prim-secretar al Comitetului Central al PMR. În 1969, cu prilejul Congresului al XII-lea al PCR, a fost exclus din partid. Ulterior, a ocupat funcții mărunte [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., pp. 69–71; Florica Dobre, *Membrii CC al PMR...*, pp. 74–75]. Apostol a fost unul dintre semnatarii „Scrisorii celor șase", un atac la adresa regimului Ceaușescu, livrat mass-mediei occidentale în martie 1989 de către șase foști membrii importanți ai PCR, intrați în dizgrația lui Ceaușescu. Se pare că ar fi cedat presiunilor Securității în ancheta care a urmat scandalului „scrisorii celor șase", drept pentru care nu a mai putut reveni în viața publică după 1989 [Ion Jianu, *Gheorghe Apostol și Scrisoarea celor șase*, Editura Curtea Veche, București, 2008]. A decedat la 21 august 2010, la București. După 1989, Apostol a publicat o carte de memorii [Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, ediția a II-a, Editura Paco, București, 2011].
102. *Confederația Generală a Muncii* lua ființă în urma Congresului General al Uniunilor Sindicale din România, desfășurat la finele lunii ianuarie 1945, la București. Evenimentul a fost relatat pe larg în paginile ziarului principal la partidului comunist, vezi *Scânteia*, 28 ianuarie 1945.
103. Vezi articolul: „Criminala încercare a bandelor legionare la uzinele Malaxa", în *Scânteia*, 22 februarie 1945. Episodul e puțin cunoscut și nu se fac ample referiri la el în literatura de specialitate. Apostol îl detaliază în lucrarea sa de memorii – Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, ed. cit., pp. 76 și urm.

104. Cel care a decedat în ziua de 20 februarie 1945, în urma incidentelor de la uzinele Malaxa, se numea Stan Dragu, născut în 1911, în comuna Hotarele, jud. Ilfov. În data de 14 iulie 1949, văduva lui Stan Dragu, Dumitra Dragu, adresa un memoriu Comitetului Central al PMR, solicitând o pensie de urmaș ca văduvă a „luptătorului antifascist" Stan Dragu. ANIC, fond *Asociația Foștilor Deținuți Politici Antifasciști din România* (fond *45*), dosar 219, ff. 105–109 (doresc să mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, care mi-a pus la dispoziție acest document).
105. „Criminala încercare a bandelor legionare la uzinele Malaxa", în *Scânteia*, 22 februarie 1945. Ulterior, în *Scânteia* s-au publicat diferite proteste la adresa atentatorilor, despre care se afirma că sunt „legionari" și evenimentul a continuat să fie mediatizat: „Protestul Apărării Patriotice", în *Scânteia*, 22 februarie 1945; „Firul bandei legionare de la Malaxa începe să fie descoperit", în *Scânteia*, 23 februarie 1945.
106. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, ed. cit., pp. 76–82.
107. Andrei Pătrașcu, „Amintiri din timpul detențiunii. 1950–1956", ANIC, Fond *60*, dosar 605, ff. 1–25.
108. ANIC, fond *50*, dosar 402, ff. 5–6.
109. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie (Dosare anexe)*, dosar 73/1958, ff. 5–8.
110. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, ed. cit., p. 81.
111. *Ibidem*.
112. *Scânteia*, 22 februarie 1945.
113. Pentru o analiza amănunțită a acelei perioade, vezi Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Editura ALL, București, 1996.
114. Fotografia #HA098, *Fototeca online a comunismului românesc*, Cota 98/1945.
115. ANIC, fond *60*, dosar 605, ff. 8–9.
116. *Ibidem*, ff. 13 și urm.
117. *Ibidem*, ff. 10–11.
118. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie (Dosare anexe)*, dosar 73/1956, ff. 5–9.
119. În dicționarul membrilor Comitetului Central al PCR, întocmit de o echipă de cercetători de la CNSAS, apare informația eronată cum că Andrei Pătrașcu ar fi fost pensionat în 1961 [Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR*, p. 456]. De fapt, a fost pensionat abia în 1965, așa cum declară el însuși în 1969 [ANIC, fond *60*, dosar 605, ff. 18 și urm.].
120. ANIC, fond *95*, dosar 62.726/5.099 (Andrei Lob), ff. 3–4.
121. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie (Dosare anexe)*, dosar 73/1956, ff. 5–9.
122. *Ibidem*, f. 5.
123. Pentru o analiză mai detaliată a atitudinii României față de Războiul Civil din Spania, vezi Gheorghe Pașcalău, *România și Războiul Civil Spaniol*, Editura Historia, București, 2011.
124. ANIC, fond *95*, dosar 62.726 (Andrei Lob), ff. 5–5v.
125. ANIC, fond *95*, dosar 62.726/650 (Andrei Lob), ff. 5–6.
126. *Ibidem*.
127. ANIC, fond *95*, dosar 62.726 (Andrei Lob), f. 3.
128. *Ibidem*, f. 2.
129. ANIC, fond *95*, dosar 62.726/650 (Andrei Lob), f. 8.
130. *Ibidem*, ff. 2–3.
131. Andrei Pătrașcu susține că el ar fi fost o piesă importantă în economia „complotului" din 4 aprilie 1944, fiind propulsat printre membrii a ceea ce el a numit „conducerea provizorie". Conform mărturiilor acestuia, această conducere provizorie îi cuprindea pe Constantin Pârvulescu, Emil Bodnăraș, Iosif Rangheț, Lucrețiu Pătrășcanu și Andrei Pătrașcu. ANIC, fond *60*, dosar 606, f. 5.
132. Tot Pătrașcu este cel care afirmă că sarcina de a coordona organizația de partid a Capitalei ar fi primit-o în data de 6 aprilie 1944, în urma unei ședințe desfășurate în casa conspirativă „Olaru" [ANIC, fond *60*, dosar 606, ff. 5–6]. Informația este confirmată și de alte surse – o hotărâre a Comisiei Controlului de Partid (1958), menționa

faptul că Andrei Pătrașcu a fost numit în fruntea organizației de partid a Capitalei în iulie 1944 [ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie (Dosare anexe)*, dosar 73/1956, ff. 5–9].

133. ANIC, fond *60*, dosar 606, ff. 19–25.
134. ANIC, fond *60*, dosar 605, ff. 2–3.
135. *Ibidem*, ff. 3–4.
136. „Rezumat al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (3, 4, 6, 12 aprilie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, ff. 87–88.
137. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.
138. Vezi Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu...*, ed. cit., pp. 31–46.
139. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 140/1945, f. 2.
140. „Raport asupra muncii de Partid în jud. Constanța (15–22 februarie 1945)", ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 140/1945, f. 3.
141. *Ibidem*.
142. *Ibidem*, f. 4.
143. *Ibidem*.
144. Victor Dușa (25 iulie 1908, Roseti, jud. Ialomița), de profesie avocat (licențiat în Teologie și Drept), membru al partidului din ilegalitate (1936). În timpul războiului, a organizat acte de sabotaj împotriva armatei germane (a făcut parte din grupul care a aruncat în aer magaziile de alimente ale armatei germane din Constanța în 1943). La 4 noiembrie 1944 a fost numit prefect al județului Constanța, funcție în care rămâne până în 1947. În 1951, era director la Comitetul de Stat al Aprovizionării. În 1958, a fost exclus din partid pentru activitate antipartinică și fracționism. ANIC, fond *53*, dosar D/168 (Victor Dușa), vol. I-II, *passim*.
145. Vezi pe larg în Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu...*, ed. cit., îndeosebi cap. VII, „Sâmbătă, 24 februarie 1945" și cap. VIII, „În urma gloanțelor", pp. 225–264.
146. Miron Constantinescu, „Călăul Rădescu a organizat eri un sângeros masacru în Piața Palatului", în *Scânteia*, 26 februarie 1945.
147. Fotografia #HA098, *Fototeca online a comunismului românesc*, cota 98/1945.
148. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.

CAPITOLUL 7. Ascensiunea

1. Victor Frunză, *Istoria comunismului în România*, ediția a III-a, Editura Victor Frunză, București, 1999, p. 180.
2. Vezi „Lege pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștei publice", în *Monitorul Oficial*, nr. 279, 19 decembrie 1924, pp. 13777–13780.
3. Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej. 1948–1965*, Editura Humanitas, București, 2006, p. 46.
4. „Situația cu privire la conducerea de partid de la 23 august 1944, până la 17 martie 1961 – (Comitetul Central, Biroul Politic, Biroul Organizatoric și Secretariatul CC al PCR)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 166/1944, f. 2.
5. *Ibidem*.
6. „Tatiana Brătescu, fiica lui Marcel și a Anei Pauker, despre copiii Cominternului", în Lavinia Betea, *Povești din Cartierul Primăverii*, Editura Curtea Veche, București, 2010, pp. 104–105.
7. „Situația cu privire la conducerea de partid de la 23 august 1944, până la 17 martie 1961 – (Comitetul Central, Biroul Politic, Biroul Organizatoric și Secretariatul CC al PCR)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 166/1944, f. 3.

8. Pentru mai multe detalii vezi și Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Editura Univers, București, 1995, pp. 91–94; *Idem*, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005, pp. 119–125; Dennis Deletant, „New Light on Gheorghiu-Dej's Struggle for Dominance in the Romanian Communist Party, 1944–49", în *The Slavonic and East European Review*, vol. 73, nr. 4 (oct., 1995), pp. 659–690, text disponibil online la adresa: http://www.jstor.org/stable/4211934 (consultat la data de 23.03.2010).
9. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond 53, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.
10. Fotografia #HA238, *Fototeca online a comunismului românesc*, Cota 238/1945.
11. Fotografia #HA253, *Fototeca online a comunismului românesc*, Cota 253/1945.
12. Fotografia #HA238, *Fototeca online a comunismului românesc*, Cota 238/1945.
13. *Scânteia*, 17 octombrie 1945.
14. „Cuvântul de deschidere al tov. Vasile Luca", în *Scânteia*, 18 octombrie 1945.
15. Din Prezidiul propus de Miron Constantinescu și aprobat de cei prezenți făceau parte: Ana Pauker, Gh. Gheorghiu-Dej, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Constantin Pârvulescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Constanța Crăciun, Vasile Mârza – Iași, Barbu Alexandru – muncitor, Brăila, Duduilă Vasile – plugar, Gorj, Asmarandache Ioana – Romanați, Ing. Dorneanu Emil – Ploiești, Abagiu Gheorghe – ceferist, Dobrogea, Bala Alexandru – ceferist, Cluj, Constantinescu Constant – IAR, Brașov, Ghyula Alexandru – plugar, Salonta Mare, Avram Nicola, Reșița, Nicolae Țenescu – minier, Anina, Ana Eremia – Timișoara, Benea Ioan – plugar, Podu Iloaei, Ghiță (Gheorghe) Vasilichi – Ploiești, și Olimpia Țenescu – București, vezi *Scânteia*, 18 octombrie 1945.
16. După cuvântarea din deschidere a lui Vasile Luca și după alegerea Prezidiului Conferinței, au urmat „saluturile" organizațiilor frățești. Au luat cuvântul, în ordine: tov. Iordăchescu, din partea PSD, I. Burcă, din partea organizației PSD București, Gh. Stroia, din partea Confederației Generale a Muncii, Miron Belea, din partea organizației Frontul Plugarilor, Anton Alexandrescu, din partea Partidului Național Țărănesc afiliat la FND, Mihail Dragomirescu, din partea Uniunii Patrioților și Petru Groza din partea Frontului Plugarilor. În încheiere, Lucrețiu Pătrășcanu a dat citire câtorva din sutele de scrisori de salut pe care partidul le primise în cinstea Conferinței Naționale, *ibidem*.
17. Vasile Mârza (30 decembrie 1902, com. Șipote, jud. Iași – 10 noiembrie 1995, Iași). Medic român, profesor la Facultatea de Medicină din Iași și membru al Academiei Române (din 1948). Membru al PCdR din ilegalitate (1925), a ocupat funcții importante în structurile de partid și de stat – printre altele, a fost ministru al Sănătății (1948–1952), membru al CC al PMR (1948–1952) și al CC al PCR (1965–1969). Vezi Andrei Muraru, *„Micul burghez". O călătorie în biografia lui Vasile Mârza*, în *Intelectualii și regimul comunist: istoriile unei relații*, Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România, vol. IV, Editura Polirom, Iași, 2009, pp. 195–216.
18. *Scânteia*, 19 octombrie 1945.
19. I.C. Frimu (1871–1919). Fruntaș socialist, unul dintre fondatorii Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (1893). A fost unul dintre organizatorii manifestațiilor muncitorești din 13 decembrie 1918, de la București. Arestat, a murit în închisoarea Văcărești la data de 6 februarie 1919, ca urmare a brutalităților la care fusese supus. Ilie Moscovici, *Ion C. Frimu. O pagină de barbarie*, în vol. *Pagini alese*, Editura Partidului Social-Democrat, București, 1946, pp. 45–48.
20. Ștefan Gheorghiu (1879–1914). Militant socialist, a înființat împreună cu Nae Georgescu cercul România muncitoare. A participat la răscoalele din 1907, fiind arestat și condamnat pentru insultă adusă armatei române și instigare la răscoală. A murit în 1914, la doar 35 de ani. Ilie Moscovici, *Ștefan Gheorghiu. Cuvântare susținută la înmormântarea acestuia (11 martie 1914)*, în vol. *Pagini alese...*, ed. cit., pp. 59–60; Florin Mihai, „Dulgherul din Ploiești, revoluționar de meserie", în *Jurnalul Național*, 9 iulie 2009.
21. Vasile Roaită (1914–1933), muncitor la Atelierele CFR „Grivița" din București. A participat la grevele din ianuarie-februarie 1933, fiind una dintre victimele acelor zile.

Ulterior, în jurul lui Vasile Roaită s-a construit un întreg mit, acestuia fiindu-i atribuit gestul de a fi tras sirena, anunțând înaintarea trupelor de armată și poliție asupra Atelierelor. Savin Bratu, *Vasile Roaită*, Editura Tineretului, București, 1950; Christian Levant, „Legenda unui februarie însângerat", în *Adevărul*, 9 februarie 2008.

22. Donca Simo. Membră a partidului din ilegalitate, lucrătoare la tipografia UTC Învinuită în procesul de la Craiova (1936), a fost condamnată la opt ani de închisoare. A murit la Văcărești, în 1937. Ecaterina Chivu, Ofelia Manole, *Căzute în luptă. Olga Bancic, Haia Lifsit, Terezia Ocsko, Suzana Pârvulescu, Elena Pavel, Donca Simo* Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1949.
23. Bela Brainer (1896–1940), membru al Partidului Comunist din România încă din 1921 Din 1925, a fost numit secretar regional al PCdR Oradea. Arestat în 1926, a fost condamnat la cinci ani de închisoare. Ulterior Congresului al V-lea, desfășurat la Gorkovo Bela Brainer a fost ales membru al Comitetului Central al partidului. În 1939, Brainer a fost numit secretar general interimar al PCdR, după îndepărtarea lui Boris Ștefanov A murit la puțin timp după aceea, în martie 1940, pe patul de spital. Iosif Rangheț *Bela Brainer*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1950.
24. Ilie Pintilie (1903–1940), muncitor ceferist, a coordonat acțiunile greviste ale muncitorilor de la Atelierele CFR Iași în 1933. Arestat și închis la Doftana, Ilie Pintilie a murit în urma cutremurului din 10 noiembrie 1940, fiind strivit sub dărâmături. Pentru alte detalii biografice, vezi Nicolae Popescu, *Ilie Pintilie: studiu biografic și antologie*, Editura Politică, București, 1983.
25. Constantin David (1908–1941), membru al UTCdR din 1928 și al PCdR din 1934. Muncitor la Atelierele CFR „Grivița", a participat la grevele din 1933. A fost asasinat în 1941 de către un grup de legionari. Câteva date biografice despre Constantin David în *Eroi și martiri pentru bunăstarea poporului român*, Editura Apărării Patriotice București, 1945. Materialul trebuie citit cu maximă atenție, întrucât e vorba despre un înscris cu caracter vădit propagandistic.
26. Filimon Sârbu (1916–1941), activist comunist din perioada de ilegalitate a partidului. A fost arestat în 1941, acuzat de acte de sabotaj, condamnat și executat la Jilava în data de 19 iulie 1941. Petre Iosif, Filimon Sârbu, Editura Tineretului, București, 1948 Gheorghe Bodea, *Filimon Sârbu*, Editura Politică, București, 1978; Gheorghe Pușcașu Gheorghe Bodea, *Filimon Sârbu*, Editura Militară, București, 1982.
27. „Au știut să-și dea viața pentru libertate", în *Scânteia*, 19 octombrie 1945.
28. Textul raportului citit de către Gheorghiu-Dej în cadrul Conferinței Naționale a PCR a fost ulterior redat integral și în paginile *Scânteii*: „Raportul politic al CC expus de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Conferința Națională a Partidului Comunist Român", I, în *Scânteia*, 31 octombrie 1945; II, în *Scânteia*, 2 noiembrie 1945 și III, în *Scânteia*, 3 noiembrie 1945.
29. Nicolae (Miklos) Goldberg(h)er (1 mai 1904, com. Someș, jud. Sălaj – 19 septembrie 1970 Viena), membru al PCdR din ilegalitate (1923). Între 1932 și 1936 a fost membru a Biroului Politic și al Secretariatului CC al PCdR. În anii războiului a fost închis în lagărele de la Târgu Jiu, Vapniarka și Grosulovo [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august*, Editura Primus, Oradea, 2009, pp. 248–251]. După 1945 a ocupat mai multe funcții importante – șef al Secțiilor „Propagandă" și „Organizatorică" ale CC al PCR/PMR, rector al Institutului de Științe Sociale „A.A. Jdanov" (1956), director adjunct-prim al Institutului de Istorie a Partidului (din 1958). Membru al CC al PCR în ultimele luni de viață, începând din august 1969 [Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945–1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 300].
30. Cristina Diac, „Prima Conferință națională a PCR", în *Jurnalul Național*, 21 martie 2006.
31. Alexandru Moghioroș.
32. Mihail Roșianu (20 octombrie 1900, com. Mateești, jud. Vâlcea – 28 iulie 1973, București), învățător, membru al PCdR din ilegalitate (1934). A fost membru al CC al PMR (1954–1955 și 1960–1973), membru supleant al CC al PMR (1945–1954 și 1955–1960). Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, ed. cit., pp. 518–519.

33. *Scânteia*, 19 octombrie 1945.
34. „Refacerea țării și consolidarea democrației în centrul preocupărilor Conferinței Generale a Partidului Comunist Român", în *Scânteia*, 22 octombrie 1945.
35. „Expunerea tov. Miron Constantinescu", în *Scânteia*, 22 octombrie 1945.
36. „Raportul tovarășei Ana Pauker asupra Statutului Partidului Comunist Român", în *Scânteia*, 28 octombrie 1945; textul raportului a fost publicat ulterior și într-o broșură propagandistică: *Raportul tovarășei Ana Pauker asupra Statutului Partidului Comunist Român*, Editura Partidului Comunist Român, București, 1945, 32 p.
37. Această cifră este menționată într-un raport privind creșterea numerică a membrilor de partid după Conferința Națională a PCR din octombrie 1945, raport prezentat de Miron Constantinescu în ședința Biroului Politic din 29 mai 1946 (ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 37/1946, f. 3).
38. *Raportul politic al Comitetului Central expus de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej*, Editura Partidului Comunist Român, București, 1945, p. 96. O broșură cu textul raportului se regăsește și la Arhivele Naționale – ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 250/1950.
39. Vezi materialul intitulat: „Îndreptar pentru prelucrarea raportului CC la Conferința Națională a PCR (15 octombrie 1945)" (titlul este adăugat cu cerneală pe prima pagină documentului), ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 39/1945, ff. 3–26.
40. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 250/1950, ff. 17 și urm.
41. *Raportul politic al Comitetului Central...*, ed. cit.; vezi și articolele elogioase din *Scânteia* cu privire de raportul prezentat de către Gheorghiu-Dej, în *Scânteia*, 20 octombrie 1945.
42. Un „tablou" cu figurile membrilor Comitetului Central al PCR a fost publicat în oficiosul PCR, imediat după încheierea Conferinței Naționale, vezi *Scânteia*, 26 octombrie 1945.
43. Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Evenimentul românesc, București, 1997, p. 32.
44. Gheorghe Gaston Marin, *Consemnări*, Editura Semne, București, 2003, pp. 109–110.
45. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, Ediție de casă, Regie proprie, 1998, p. 73. Ediția a doua a lucrării nu mai consemnează sublinierea pe care am operat-o în text, rezumându-se la un truism: „La prima conferință națională liberă a PCR din octombrie 1945, s-a ales [subl. ns. – Ș.B.] primul Comitet Central și secretarul său general, în persoana lui Gheorghe Gheorghiu-Dej" – vezi ediția a II-a, Editura Paco, București, 2011, p. 89.
46. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, ediția a II-a, p. 89.
47. Vezi detalii în Dan Cătănuș, Vasile Buga (ed.), *Gh. Gheorghiu-Dej la Stalin. Stenograme, note de convorbire, memorii, 1944–1952*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012.
48. *The Diary of Georgi Dimitrov. 1933–1949*, Yale University Press, New Haven & London, 2003, p. 383.
49. Andrei Muraru, „Gheorghe Gheorghiu-Dej", în Stephane Courtois, *Dicționarul comunismului*, ediția în limba română, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 685–687.
50. Vladimir Tismăneanu, „Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii", în *Idem, Arheologia terorii*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura ALLFA, București, 1996, p. 199.
51. Dan Cătănuș, Ioan Chiper (editori), *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Documente 1940–1948*, Editura Vremea, București, 1999, doc. nr. 35, p. 220.
52. Andrei Pătrașcu.
53. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 128/1944, f. 2.
54. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 129/1944, f. 2.
55. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 130/1944, f. 1.
56. Iosif Chișinevschi.
57. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 130/1944, f. 1.

58. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 166/1944, f. 36.
59. Pentru o evoluție numerică a PCR vezi și Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română 1948–1950: transformări instituționale*, Editura ALL, București, 2005, pp. 209–210; și Ioan Chiper, „Considerații privind evoluția numerică și compoziția etnică a PCR. 1921–1952", în *Arhivele totalitarismului*, anul VI, nr. 4(21)/1998, pp. 25–44.
60. Pentru o analiză detaliată referitoare la numărul membrilor PCdR în momentul august 1944, vezi Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, cap. „Numărul", pp. 17–38.
61. Situații detaliate pe Regionale se regăsesc într-un raport al Secției Organizatorice, întocmit de Miron Constantinescu, ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Constantinescu), vol. III, ff. 28–32.
62. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 105/1945, f. 2.
63. *Ibidem*.
64. E foarte probabil ca această prelegere, care era consemnată ca fiind *Lecția a V-a*[ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 35/1945, ff. 1–9], să fi fost susținută în cadrul unor cursuri organizate de către partid pentru activiști. Poate fi vorba chiar de Școala de Partid a regiunii București, unde Miron a fost unul dintre profesori în 1945. Detaliul e prezent în volumul de memorii al lui Paul Niculescu-Mizil, cursant tot în 1945 al acelei școli [Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I, ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2002].
65. *„Despre creșterea cadrelor partidului"* (9 iunie 1945), ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 35/1945, f. 2.
66. *Ibidem*, f. 3.
67. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 105/1945, f. 3.
68. Pentru o evoluție a organizațiilor comuniste de femei după 1945, vezi Luciana Jinga, „Forme de organizare ale «Muncii cu femeile» în cadrul PCR. 1944–1954", în *Structuri de partid și de stat în timpul regimului comunist*, *Anuarul IICCR*, vol. III, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 49–80; Florin-Răzvan Mihai, „Consiliul Național al Femeilor", în Dan Cătănuș (coord.), *România, 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012, pp. 173–183.
69. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 105/1945, f. 3
70. *Ibidem*, f. 4.
71. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR" (29 mai 1946), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 37/1946, ff. 3–8.
72. *Ibidem*, ff. 3–4.
73. *Ibidem*, f. 5.
74. *Ibidem*.
75. *Ibidem*, f. 8.
76. Despre ceea ce istoriografia avea să denumească drept „greva regală", vezi mai multe detalii la Dinu Giurescu, *Imposibila încercare. Greva regală. 1945. Documente diplomatice*, Editura Enciclopedică, București, 1999, *passim*.
77. *Idem*, *Uzurpatorii. România, 6 martie 1945 – 7 ianuarie 1946*, Editura Vremea, București, 2004, îndeosebi cap. 43 – „Decembrie 1945: tatonări, presiuni, știri contradictorii", pp. 591–595 și cap. 44 – *Soarta României hotărâtă la Moscova (decembrie 1945)*, pp. 596–695.
78. Dumitru Șandru, *Comunizarea societății românești în anii 1944–1947*, Editura Enciclopedică, București, 2007, p. 200.
79. Vezi tabelul complet al rezultatelor acestui sondaj în Dinu C. Giurescu, *Uzurpatorii. România, 6 martie 1945 – 7 ianuarie 1946...*, ed. cit., pp. 593–594.
80. Ștefan Marițiu, „Alegerile din 1946 – punct de referință în procesul de comunizare a României", în Romulus Rusan (ed.). *Anul 1946 – scrisori și alte texte*, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 126–171.

81. Gheorghe Onișoru, „Blocul Partidelor Democratice", în Dan Cătănuș (coord.), *România, 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, pp. 90–93; Dumitru Șandru, *op.cit.*, p. 212.
82. *Idem*, „Partidul Național Liberal – Gh. Tătărăscu", în Dan Cătănuș (coord.), *România, 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, pp. 471–474.
83. *Idem*, „Partidul Național Țărănesc – Anton Alexandrescu", în Dan Cătănuș (coord.), *România, 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, ed. cit., pp. 478–479.
84. Vasile Ciobanu, Sorin Radu, Nicolae Georgescu (ed.), *Frontul Plugarilor din România. Documente, 1944–1947*, vol. I, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2011; Florin-Răzvan Mihai, „Frontul Plugarilor", în Dan Cătănuș (coord.), *România, 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, ed. cit., pp. 278–286.
85. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile, (ed.), *Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 167.
86. Pe listele BPD-ului își vor face loc și 28 de candidate ale FDFR, în baza unui acord electoral. Pentru mai multe detalii, vezi broșura propagandistică: în *Primele noastre candidate. Federația Femeilor Democrate din România*, București, 1946; dar și studiul mai amplu: Luciana Jinga, „Forme de organizare ale «Muncii cu femeile» în cadrul PCR. 1944–1954", în *Structuri de partid și de stat în timpul regimului comunist, Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, vol. III, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 49–80.
87. Virgil Țârău, *Alegeri fără opțiune. Primele scrutinuri parlamentare din Centrul și Estul Europei după cel de-al Doilea Război Mondial*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2005, p. 472, n. 138.
88. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR" (29 mai 1946), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 37/1946, ff. 20–21.
89. *Ibidem*.
90. *Ibidem*, ff. 19–21.
91. Reuben H. Markham, *Rumania under the Soviet Yoke*, Meador Publishing Company, Boston, 1949, pp. 267–268.
92. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR" (31 decembrie 1945), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 124/1945, ff. 7–9.
93. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR" (28 decembrie 1945), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 123/1945, f. 3.
94. *Ibidem*, f. 5.
95. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR" (31 decembrie 1945), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 124/1945, ff. 1–9.
96. Andrew Gyorgy, „Postwar Hungary", în *The Review of Politics*, vol. 9, nr. 3 (iulie, 1947), pp. 297–321, articol disponibil online la adresa: http://www.jstor.org/stable/1404017 (26.01.2011).
97. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR" (28 decembrie 1945), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 123/1945, ff. 4–5.
98. Tatiana Pokivailova, „Contacte româno-sovietice în legătură cu alegerile", în Romulus Rusan (ed.), *Anul 1946 – începutul sfârșitului (instituții, mentalități, evenimente)*, Fundația Academia Civică, 1999, pp. 413–418.
99. Vezi, mai pe larg în „Din notele de conversație ale lui A.I. Vîșinski despre discuția cu secretarul general al PCR, Gheorghe Gheorghiu-Dej, privind tactica partidului comunist în cadrul guvernului și viitoarea campanie electorală", în Radu Ciuceanu, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratic (editori), *Misiunile lui A.I. Vâșinski în România (Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944–1946). Documente secrete*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1997, doc. nr. 107, pp.250–252.

100. *Ibidem*, p. 415.
101. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR" (29 mai 1946), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 37/1946, f. 19.
102. *Ibidem*, f. 20.
103. În legătură cu organizarea unei campanii financiare pentru fondul electoral, Miron declara: „Știm că nu o să obținem fonduri mari, dar ele se vor adăuga celor existente și vor forma justificarea noastră în fața opiniei publice", *ibidem*.
104. Propaganda cinematografică urma să se desfășoare pe mai multe planuri. Pe de o parte, urmau să fie organizate reprezentații cinematografice de către „casele alegătorului" – care ar fi fost înființate la nivel județean și comunal, în subordinea Comitetului electoral județean. Se preconiza și realizarea unor filme despre reforma agrară, relațiile româno-sovietice, procesele criminalilor de război care ar fi fost difuzate la scară națională prin intermediul caravanelor cinematografice. Pentru mai multe detalii referitoare la propaganda prin cinematografie a comuniștilor, vezi Eugen Denize, *Propaganda comunistă în România (1948–1953)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2009, pp.134–137.
105. Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR (29 mai 1946), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 37/1946, f. 32.
106. Un studiu amplu despre desfășurarea alegerilor: Dinu C. Giurescu, *Falsificatorii. „Alegerile" din 1946*, Editura RAO, București, 2006.
107. Vezi mărturia lui Alexandru Bârlădeanu, participant și candidat în circumscripția electorală Baia, despre falsificarea alegerilor de către BPD: Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, în *Eadem*, *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, 2008, pp. 77–78.
108. Dinu C. Giurescu, *Documente privind alegerile din 19 noiembrie 1946*, în vol. *Centenar Constantin C. Giurescu*, Craiova, Editura Universitaria, pp. 302–310.
109. Vezi studiile și mărturiile publicate în volumele editate de Romulus Rusan: *Anul 1946 – începutul sfârșitului* ... (Gabriel Țepelea, „Candidat pe listele PNȚ Bihor", pp. 516–526; Ion Bălan, „Alegerile din Vlașca – intimidări și crimă", pp. 527–536; Ion Marinoiu, „Delegat la secția de votare", pp. 537–539; Daniel Popa, „Alegerile din 1946 în județul Fălciu", pp. 540–547; Ada Marghetici, „Incidente la secțiile de votare", pp. 548–550; Ovidiu Rădulescu, „Falsificări (Năvodari, Dorohoi și București-Băneasa)", pp. 551–553; Eugen Popa, „Nu am avut dreptul să votez", pp. 554–557; Remus Radina, „Arestat în ziua alegerilor", pp. 558–561) și *Anul 1946 – scrisori și alte texte...*, (Vasile Țânțaș, „Alegeri parlamentare în Negrești-Oaș", pp. 11–14; Nicolae Nica, „Alegerile din 1946 văzute prin prisma unui tânăr ofițer", pp. 15–17; Gellu Caraza, „1946, alegerile «libere» la secția din Gara de Est", pp. 18–19; Gheorghe Nicolescu, „«Unde este votul meu?» – cazuri de falsificare a alegerilor", pp. 26–29; N. Bârsan, „Notarul a inversat rezultatul voturilor", pp. 33–34; Gheorghe Luncan, „În Bihor, satele au votat «Ochiul lui Maniu»", pp. 35–36; N. Stoica, „Alegerile din 1946 la Orăștie", pp. 36–37; Vasile Suciu, „În zona orașului Dej, populația era în totalitate împotriva blocului comunist", pp. 37–40; Valer Tehei, „Martor fără voie la frauda electorală", pp. 46–47; Neculai Vânătoru, „Participant activ la pregătirea și desfășurarea alegerilor la Bacău", pp. 47–55; Dan Zelbu, „«Tehnici» de falsificare a alegerilor la Iași", pp. 59–61; Ciupi Rădulescu, „Cum am votat de 13 ori", pp. 61–64; Theodor Nicolin, „La Târgoviște, totul a fost o farsă", pp. 71–75; Niculae Bălan, „Buletinele de vot nici nu au fost numărate", pp. 82–85; Gheorghe Bărbatu, „Alegeri trucate la Constanța", pp. 88–90; Niculae Mihalcea, „Și în județul Giurgiu rezultatul votului a fost inversat", pp. 90–92; Virgiliu Țârău, „Aspecte privind tehnica și practica electorală a Blocului Partidelor Democrate în alegerile parlamentare din 19 noiembrie – considerații preliminare", pp. 112–125; Alecsandru Capotă, „În comuna Pădureni-Putna, delegații comuniști i-au bătut pe alegători", pp. 235–237).
110. ANIC, fond *95*, dosar 121.225 (Miron Gh. Constantinescu), vol. I, ff. 28–29.
111. Vezi *Adunarea Deputaților. Lista nominală a domnilor deputați pe circumscripții electorale. 1 Decembrie 1946*, *Monitorul Oficial* și Imprimeriile Statului, București,

1947; și *Adunarea Deputaților. Listă nominală cu arătarea grupării politice, profesiunii, stării civile și domiciliului domnilor deputați, aleși în alegerile din 19 noembrie 1946*, Imprimeria Centrală, București, 1947

112. Alexandru Maxim, născut în 1898, în comuna Smârdan, jud. Covurlui, activase în cadrul Regionalei comuniste „Dunărea de Jos" din Galați. În scriptele Siguranței, Maxim este catalogat ca fiind un „comunist vechi". În 1940, după ce fusese eliberat din lagăr, a fost recrutat de Ștefan Pavel și și-a reluat activitatea clandestină la Galați, în rândul muncitorilor de la Atelierele CFR. A fost arestat în ianuarie 1941 și inculpat în procesul organizației comuniste de la Galați, din februarie 1941 [ANIC, fond *50*, dosar 2.295, ff. 12–13]. A fost achitat însă, din lipsă de probe [ANIC, fond *50*, dosar 2.293, f. 91].

113. Într-un istoric al mișcării muncitorești din Galați, întocmit de către Secția de propagandă și agitație a Organizației județene Covurlui a PMR în 1948, C. Câmpeanu este menționat, alături de Miron Constantinescu și Stelian Moraru, ca fiind unul dintre liderii organizației comuniste din Galați în 1940. Aceeași sursă indică faptul că acesta ar fi fost arestat în decembrie 1940 și ulterior încarcerat – „Istoricul mișcării muncitorești din Galați", material întocmit de către Secția de propagandă și agitație a Organizației județene Covurlui a PMR, ANIC, Colecția *Amintiri, memorii și însemnări ale unor personalități despre situația economici-socială și politică din România* (fond *60*), dosar 13, dosar nenumerotat.

114. Foarte probabil, este vorba despre Ion Mogâldeanu, muncitor din Galați și activist al Regionalei comuniste „Dunărea de Jos" încă din 1937–1938 [ANIC, fond *50*, dosar 233, f. 74]. Ion Mogâldeanu a fost arestat în iunie 1939, alături de alți 27 de activiști ai organizației comuniste din Galați, și condamnat la închisoare în urma procesului din 12 iulie 1939, judecat de către Parchetului Militar de pe lângă Tribunalul Militar al Diviziei 21 Infanterie Galați [ANIC, fond *50*, dosar 2.276], ff. 8–24.

115. Cel mai probabil, este vorba despre dr. Iulius Zucman, fost activist al Regionalei comuniste „Dunărea de Jos" în 1940–1941. Acesta fusese arestat în ianuarie 1941 în contextul „căderii" Regionalei. Iulius Zucman și-a petrecut anii războiului în Penitenciarele de la Galați, Caransebeș și Lugoj, alături de ceilalți tovarăși ai săi care „căzuseră" în ianuarie 1941, inclusiv Miron Constantinescu, ANIC, fond *53*, dosar Z/36 (Iulius Zucman), vol I. și II, *passim*..

116. Dr. Herman Mendelsohn (Horia Dunăreanu), activist al Regionalei comuniste „Dunărea de Jos", a coordonat resortul tehnic al organizației în 1940–1941. A fost arestat în ianuarie 1941, fiind condamnat la 14 ani de închisoare [ANIC, fond *95*, dosar 121.298 (Miron Gh. Constantinescu), rola 1212, cadrul 538]. După război, Herman Mendelsohn s-a întors la Galați, unde a lucrat, în primii ani de după război, la Secția de Propagandă și Agitație a Comitetului județean de partid. Ulterior, a ocupat mai multe funcții în cadrul Ministerului Sănătății [ANIC, fond *CC al PCR – Secția Administrativ-Politică. Dosare anexe*, dosar 75/1953, ff. 5–6].

117. Nota Siguranței preciza că fiecare responsabil din cadrul secțiilor de votare (existau cel puțin doi) urma să fie remunerat cu suma de 500.000 de lei [ANIC, fond *95*, dosar 121.225, vol. I, f. 29]. Dacă ne gândim că în ianuarie 1946 Gheorghiu-Dej solicita rușilor, prin intermediul lui Vîșinski, suma de un miliard de lei pentru finanțarea întregii campanii electorale, e puțin probabil ca suma cu care urma să fie remunerați responsabilii să fi fost atât de ridicată, vezi Radu Ciuceanu, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratic (editori), *Misiunile lui A.I. Vâșinski în România*..., doc. nr. 107, pp. 250–252.

118. *„În ședința de la 29 octombrie 1946 PCR s-a hotărât conform dispozițiilor de la CC PCR următoarele: 1. În noaptea de 16 spre 17 noiembrie, arestarea tuturor delegaților, asistenților și candidaților care vor fi găsiți în județ. Candidații aflați în oraș vor fi provocați și arestați în după-amiaza zilei de 19; 2. Pe o rază de 500 de metri în jurul secțiilor de votare vor fi încartiruiți jandarmi și membri ai PCR în fiecare casă pentru a împiedica eventuala pătrundere a delegaților opoziției în secția de votare, a acelora*

care nu vor putea fi arestați în noaptea de 16–17 noiembrie", ANIC, fond *95*, dosar 121.225, vol. I, f. 28.

119. *Ibidem*, ff. 28–29.
120. Cei șase reprezentanți care au obținut poziții eligibile în circumscripția electorală Covurlui sunt, în ordine: Constantin Câmpeanu (PCR), Miron Constantinescu (PCR), Constantin Ignat (PNL), Mihail Romniceanu (PNL - Brătianu), Bernard Solomon (PSD) și Gheorghe I. Vieru (Frontul Plugarilor). Vezi *Adunarea Deputaților. Lista nominală a domnilor deputați pe circumscripții electorale. 1 Decembrie 1946, loc. cit.*; și în *Adunarea Deputaților. Listă nominală cu arătarea grupării politice, profesiunii, stării civile și domiciliului domnilor deputați, aleși în alegerile din 19 noemvrie 1946, loc. cit.*
121. *Scânteia*, 21 noiembrie 1946.
122. Annie Bentoiu, *Timpul ce ni s-a dat. Memorii, 1944–1947*, Editura Humanitas, București, 2011, pp. 194–195.
123. *Scânteia*, 22 noiembrie 1946.
124. „Proces-verbal al ședinței Biroului Politic al CC al PCR" (26 noiembrie 1946), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 56/1946, ff. 1–5.
125. Partidul Național Popular se formase din transformarea Uniunii patrioților în partid politic, decizie luată în cadrul Congresului Uniunii Patrioților din 10–12 ianuarie 1946. Mai multe detalii: Dinu C. Giurescu, *Falsificatorii...*, ed. cit., pp. 65–71; Gheorghe Onișoru, „Uniunea Patrioților", în Dan Cătănuș (coord.), *România, 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, pp. 643–646.
126. „Proces-verbal al ședinței Biroului Politic al CC al PCR" (26 noiembrie 1946), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 56/1946, ff. 3–4.
127. Marin Stroia, Horațiu Sima, „Componența Consiliului de Miniștri (23 august 1944 – 31 decembrie 1975)", în *Revista Arhivelor*, anul LV, vol. XL, nr. 2/1978, pp. 227–244.
128. Dinu C. Giurescu, *Falsificatorii...*, ed. cit., pp. 364–365.
129. „Proces-verbal al ședinței Biroului Politic al CC al PCR" (26 noiembrie 1946), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 56/1946, f. 4.
130. *Ibidem*.
131. *Ibidem*, f. 5.
132. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PCR cu deputații comuniști" (29 noiembrie 1946), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 58/1946, ff. 1–12.
133. *Ibidem*, f. 4.
134. Florica Dobre (coord.), *Membri CC al PMR...*, ed. cit, p. 176.

CAPITOLUL 8. În umbra lui Gheorghiu-Dej

1. Iosif Chișinevschi.
2. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 14.
3. „Raport" (iunie 1941), ANIC, fond *Comitetul Regional „Dunărea de Jos" al Partidului Comunist Român (1922–1944)*, dosar 200, ff. 1–3.
4. „Scrisoare semnată RADU (Miron Constantinescu) în care raportează despre activitatea sa desfășurată în închisoare", ANIC, fond *55*, dosar 333, dosar nenumerotat.
5. Vladimir Tismăneanu, „Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii", în vol. *Arheologia terorii*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura ALLFA, București, 1996, pp. 198–203.
6. Gheorghe Gaston Marin (Grossman) (14 aprilie 1918, Chișineu-Criș – 25 februarie 2010, București). Inginer cu studii în Franța. Membru în Rezistența Franceză. Unul dintre colaboratorii apropiați ai lui Gheorghiu-Dej, a ocupat funcții ministeriale importante – ministru al Energiei Electrice (1949–1954), președinte al Comitetului

de Stat al Planificării (1956–1965), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1962–1969). Membru al CC al PMR/PCR (1960–1984) [Florica Dobre, *Membrii CC al PCR. 1945–1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004, pp. 376–377]. După 1989 a redactat două lucrări memorialistice – [Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață*, Editura Evenimentul Românesc, București, 2000; și: *Idem*, *Consemnări*, Editura Semne, București, 2003].

7. Fotografia #FA114, *Fototeca online a comunismului românesc*, cota: 114/1946.
8. Fotografia #FA134, *Fototeca online a comunismului românesc*, cota: 134/1946; Fotografia #FA136, *Fototeca online a comunismului românesc*, cota: 136/1946.
9. Fotografia #FA199, *Fototeca online a comunismului românesc*, cota: 199/1946.
10. ANIC, fond *CC al PCR – Albume foto. Gheorghe Gheorghiu-Dej (Activități în țară)*, dosar A7 (A.F. 2674), vol. II, clișeele 22, 23 și 26.
11. ANIC, fond *CC al PCR – Albume foto. Gheorghe Gheorghiu-Dej (Activități în țară)*, dosar A7 (A.F. 2674), vol. II, clișeul 23.
12. Detalii legate de evenimentele din Capitală în *Scânteia*, 6 decembrie 1947. Un cadru cu balconul Ministerului Industriei și Comerțului: ANIC, fond *CC al PCR – Albume foto. Gheorghe Gheorghiu-Dej (Activități în țară)*, dosar A7 (A.F. 2674), vol. II, clișeul 21 (legenda fotografiei indică faptul că aceasta ar fi fost realizată în data de 3 decembrie 1947, cu ocazia inaugurării Pieței „7 noiembrie" din Capitală, ceea ce este eronat; de fapt, imaginea este din 5 decembrie 1947, când Gheorghiu-Dej, Miron Constantinescu, Chivu Stoica și Petru Groza au salutat din balconul Ministerului Industriei și Comerțului brigăzile sosite de la Agnita-Botorca).
13. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 71/1948, ff. 77–80 (doresc să îi mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție acest document); ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 126/1948, ff. 1–2; ANIC, fond *CC al PCR – Secția Administrativ-politică*, dosar 57/1951, ff. 3–4 (f-v).
14. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Economică*, dosar 3/1948, ff. 2–3; ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 71/1948, ff. 77–80; ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 126/1948, ff. 1–2; ANIC, fond *CC al PCR – Secția Administrativ-politică*, dosar 57/1951, ff. 5–8 (f-v).
15. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 71/1948, ff. 77–80.
16. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Administrativ-politică*, dosar 57/1951, ff. 3–4 (f-v).
17. *Ibidem*, ff. 3–3v.
18. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 126/1948, f. 2.
19. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 104/1951, ff. 1–17.
20. „Darea de seamă a delegației PMR cu privire la lucrările Congresului al XXII-lea al PCUS, prezentată de Gheorghiu-Dej la plenara CC al PMR" (30 noiembrie-5 decembrie 1961), în Dan Cătănuș (editor), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005, doc. nr. 9, pp. 127–185 [p. 166].
21. Pentru detalii despre campania de verificare a membrilor de partid, vezi Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română: 1948–1950. Transformări instituționale*, Editura ALL, București, 2005, pp. 207–220; Ioan Lăcustă, „1948–1950. Partidul Muncitoresc Român se... verifică", în *Magazin istoric*, anul XXXIV, serie nouă, nr. 4(397), aprilie 2000, pp. 18–21.
22. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 29 noiembrie 1961", în Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, vol. I, Editura Nemira, București, 2006, p. 131.
23. *Ibidem*.
24. Data exactă a întâlnirii de la Moscova trebuie plasată în intervalul 17 aprilie – 26 mai 1952, vezi Dan Cătănuș, Vasile Buga (ed.), *Gh. Gheorghiu-Dej la Stalin. Stenograme, note de convorbire, memorii, 1944–1952*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012, doc. nr. 30–33, pp. 163–173.

25. Detalii despre conflictul dintre Gheorghiu-Dej și „grupul moscovit" și despre implicarea lui Miron Constantinescu în cadrul acestei dispute, într-un subcapitol separat – *infra*. O analiză amănunțită a conflictului dintre Dej și grupul Pauker, Luca, Georgescu, în studiul Dan Drăghia, „Gheorghe Gheorghiu-Dej vs. «grupul moscovit»", în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, Editura Polirom, Iași, 2012, pp. 145–174. Alte detalii importante, în lucrările: Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza și Ioana Gagea, Iași, Editura Polirom, 2002; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu, Editura Polirom, Iași, 2005; Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, traducere de Ion Stanciu, Editura Litera, București, 1994; Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, traducere de Mircea Mihăieș, Editura Humanitas, București, 2008; Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iași, 2002; Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej. 1948–1965*, Editura Humanitas, București, 1998; Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, București, 1997.
26. Episodul apare în mai multe lucrări memorialistice, fiind relatat atât de martori oculari, cât și de alte persoane care doar au aflat ulterior detalii: Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej...*, ed. cit., pp. 123–124; Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist, redactor-șef al* Scânteii *din 1947 până în 1960*, Editura Compania, București, 2004, pp. 124 și urm.; Silviu Brucan, *Generația irosită...*, ed. cit., pp. 69–72; Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, în *loc. cit.*, p. 69.
27. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 99
28. *Ibidem*.
29. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorgiu-Dej*, Editura Paco, București, 2011, pp. 124–125.
30. Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 149.
31. Foarte probabil, Gheorghiu-Dej face referire la o poziție a lui Miron Constantinescu din cadrul Plenarei CC al PMR (15–17 mai 1950). Referindu-se la o directivă din cadrul raportului prezentat de către Ana Pauker, referitoare la „regularea compoziție partidului", Miron a afirmat că aspectul respectiv trebuie să devină „o lege în munca noastră". Vezi „Stenograma Plenarei CC al PMR" (15–17 mai 1950), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1950, f. 105.
32. „Expunerea lui Gh. Gheorghiu-Dej din ședința Biroului Politic al CC al PMR, conținând temele ce urmau să fie abordate în cadrul Plenarei din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961 (29 noiembrie 1961)", în Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005, doc. nr. 8, pp. 80–127 [pp. 120–121].
33. Victor Frunză, *Istoria comunismului în România*, ediția a III-a, Editura Victor Frunză, București, 1999, p. 67.
34. Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej...*, ed. cit., pp. 66–71; *Idem*, *Stalinism pentru eternitate...*, ed. cit., pp. 119–125.
35. Aflat în perioada august-septembrie 1944 la Moscova, unde conducea delegația română ce urma să semneze armistițiul cu Puterile Aliate, Lucrețiu Pătrășcanu s-a întâlnit în mai multe rânduri cu Ana Pauker. Aceasta din urmă ar fi insistat atunci asupra precipitării comuniștilor din țară, care au girat evenimentele de la 23 august – fapt ce reprezenta în ochii Anei Pauker „un act de salvare a burgheziei", Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ediție a III-a, Editura Curtea Veche, București, 2011, pp. 73–74.
36. Dennis Deletant, „Considerații privind lupta dusă de Gheorghiu-Dej pentru obținerea supremației în cadrul partidului (1945–1948)", în *Revista istorică*, serie nouă, tom V, nr. 9–10, septembrie-octombrie 1994, pp. 907–926.
37. *Ibidem*.
38. Favorurile de care părea să se bucure Pătrășcanu, dar și alți lideri comuniști, constituiseră motive pentru dezvoltarea unui complex de frustrări al lui Gheorghiu-Dej.

Atunci când i-a expirat termenul de detenție, în 1943, Dej ceruse să fie eliberat, intenționând să se stabilească la București. Lui Dej avea să i se refuze cererea formulată în acest sens, fiind trimis în lagărul de la Târgu Jiu. Acolo avea să îl cunoască pe L. Pătrășcanu, cu care avea să aibă un conflict care nu a escaladat. Puțin timp după aceea, când Pătrășcanu va fi eliberat și el nu, nemulțumirea lui Dej va crește. Situațiile de acest gen și ghinioanele păreau să continue pentru Dej: în 1936, acesta nu făcuse parte din grupul „evadaților" Doncea, Petrescu și Vasilichi [vezi Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej...*, ed. cit., p. 119], în timp ce în 1940, deși apărea pe lista de deținuți înaintată de sovietici (alături de Ana Pauker și Chivu Stoica), în vederea realizării unui schimb de prizonieri, autoritățile române nu vor aproba decât „plecarea" Anei Pauker [Stelian Tănase, „Dej – omul resentimentului", în *Magazin istoric*, anul XXXVI, serie nouă, nr. 1(418), ianuarie 2002, pp. 18–22].

39. Neîncrederea rușilor și suspiciunile acestora față de persoana lui Pătrășcanu s-au intensificat odată cu negocierile duse pentru semnarea Armistițiului cu Puterile, când acesta a avut o atitudine considerată neadecvată, supunându-l pe Molotov unui adevărat interogatoriu în legătură cu unele condiții cuprinse în textul armistițiului, Dennis Deletant, „Considerații privind lupta dusă de Gheorghiu-Dej pentru obținerea supremației în cadrul partidului (1945–1948)", în *loc. cit.*, p. 913.
40. Gheorghe Onișoru, „Omul care a vrut să intre în istorie", în *Historia*, anul VI, nr. 54, iunie 2006, pp. 36–42.
41. Vezi „Stenograma Ședinței Plenare a CC al PCR din ziua de 22 octombrie 1945", I-V, în *Sfera politicii*, anul V, nr. 37, aprilie 1996, pp. 28–32; nr. 38, mai 1996, pp. 33–38; nr. 39, iunie 1996, 32–36; nr. 40, iulie 1996, pp. 29–34; nr. 41, august 1996, pp. 26–29.
42. Cristian Popișteanu, „Un epilog neașteptat: Malenkov aprobă lichidarea lui Lucrețiu Pătrășcanu", în *Magazin istoric*, anul XXVI, serie nouă, nr. 3(300), martie 1992, pp. 37–39.
43. „Stenograma Ședinței Plenare a CC al PCR din ziua de 22 octombrie 1945", în *loc. cit.*.
44. Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ed. cit., p. 106; *Eadem*, „Nu mă iubesc băieții. Ce vrei să fac?", în *Magazin istoric*, anul XXXIII, serie nouă, nr. 2 (383), februarie 1999, p. 22; un fragment al stenogramei este anexat unui articol al lui Gh. Buzatu, vezi Anexa I, *Stenograma ședinței Plenare a CC al PCR din 22 octombrie 1945*, în Gheorghe Buzatu, „Lupta pentru putere la nivelul conducerii comuniste. 1945–1952 (aspecte inedite)", în *Analele Universității din Craiova*, seria: *Istorie*, anul VIII, nr. 8, 2003, pp. 210–212.
45. Vezi, pe larg: Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ed. cit., pp. 103 și urm.
46. Dennis Deletant, „Considerații privind lupta dusă de Gheorghiu-Dej pentru obținerea supremației în cadrul partidului (1945–1948)", în *loc. cit.*, p. 914.
47. Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 220.
48. Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist...*, ed. cit., pp. 276–277.
49. Cristian Popișteanu, „«Cazul» grupului Pătrășcanu" (IV), în *Magazin istoric*, anul XXV, serie nouă, nr. 10 (295), octombrie 1991, pp. 65–69.
50. Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, *op. cit.*, pp. 149 și urm.
51. Marian Stroia, Horațiu Sima, „Componența Consiliului de Miniștri (23 august 1944–31 decembrie 1975)", în *Revista Arhivelor*, anul LV, vol. XL, nr. 2, 1978, pp. 227–244.
52. Pentru documentele procesului Părtășcanu, vezi *Principiul bumerangului. Documente ale procesului Lucrețiu Pătrășcanu*, Editura Vremea, București, 1996, *passim*. Filmul exact al arestării lui Pătrășcanu, în [Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ed. cit., pp. 170 și urm.]. Pentru alte detalii, vezi și [Vladimir Tismăneanu, „Seminificația procesului Pătrășcanu", în vol. *Arheologia terorii*, ediția a III-a, Editura Curtea Veche, București, 2008, pp. 62–68; Oana Ilie, „Victima ultimului proces de tip stalinist", în *Historia*, anul VI, nr. 54, iunie 2006, pp. 43–47].

53. Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2005, p. 228.
54. Cristian Popișteanu, „Un epilog neașteptat: Malenkov aprobă lichidarea lui Lucrețiu Pătrășcanu", *loc. cit.*; Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, în *Eadem*, *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, București, 2008, p 151.
55. Marius Oprea, *Securitatea în scenariile epurărilor staliniste*, în Mihaela Cristea (editor), *Reconstituiri necesare. Ședința din 27 iunie 1952 a Uniunilor de Creație din România*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 27.
56. „Stenograma declarației dată în fața Comisiei de către tovarășul Miron Constantinescu (13 martie 1968)", Gh. Buzatu, Mircea Chiriţoiu (ed.), *Agresiunea comunismului în România*, vol. I, *Documente din arhivele secrete, 1944–1989*, Editura Paideia, București, 1998, doc. nr. 43, pp. 178–183; Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza și Ioana Gagea, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 124 (vezi și p. 271, n. 159).
57. O analiză minuțioasă a conflictului dintre Dej și „troika" Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, în Robert Levy, *op. cit.*, *passim*.; Dan Drăghia, „Gheorghe Gheorghiu-Dej vs. «grupul moscovit»", în *loc. cit.*, pp. 145–174. Vezi și volumul recent referitor la „cazul Vasile Luca": Gheorghe Onișoru, *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014.
58. Într-un interogatoriu din iunie 1956, Ana Pauker aducea în atenția comisiei de partid (Al. Moghioroș, Constantin Pârvulescu și Ion Vincze) câteva detalii despre „misiunea" pe care o primise în septembrie 1944 din partea Moscovei. Astfel, Ana Pauker a fost trimisă în România la sugestia lui Gh. Dimitrov, membru de seamă al defunctului Comintern. Se pare că Moscova nu avea o imagine foarte clară asupra situației din cadrul PCdR și, cum Moscova nu părea să întrevadă nici un lider marcant capabil să dinamizeze comunismul românesc, Ana Pauker fusese direcționată să preia conducerea comuniștilor de la București. Situația din țară – schimbarea lui Foriș din fruntea partidului – nu corespundea dorințelor Anei Pauker, întrucât dejuca sau măcar îngreuna „misiunea" cu care fusese trimisă de Moscova, vezi Adrian Cioroianu, *op. cit.*, pp. 172–173.
59. Cristian Popișteanu, „«Cazul» grupului Lucrețiu Pătrășcanu" (III), în *Magazin istoric*, serie nouă, anul XXV, nr. 9 (294), septembrie 1991, pp. 48–52.
60. Manole H. Manole (1901, com. Baloșești, jud. Bacău), membru de partid din ilegalitate, arestat în mai multe rânduri în perioada interbelică. Interbrigandist în Războiul Civil Spaniol, și-a petrecut anii celui de-al Doilea Război Mondial la Moscova. Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, ed. cit., pp. 318–319.
61. Florin Constantiniu, „Devierea de dreapta (1952) în lumina surselor sovietice", în *Analele Academiei Române. Memoriile secției de științe istorice și arheologie*, seria IV, tom XXXI, 2006, pp. 7–14.
62. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, Ediție de casă, Regie proprie, București, 1998, ed. cit., pp. 86–92.
63. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate...*, ed. cit., p. 159. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, ed. cit., p. 89.
64. Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, pp. 259–260.
65. Vezi „Notă de convorbire a lui I.V. Stalin cu Gh. Gheorghiu-Dej cu privire la politica economică a guvernului României și situația din PCR", în Dan Cătănuș, Vasile Buga (ed.), *Gh. Gheorghiu-Dej la Stalin. Stenograme, note de convorbiri, memorii (1944–1952)*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012, doc. nr. 12, pp. 84–90.
66. Vezi discuțiile dintre liderii comuniști în cadrul ședinței Biroului Politic al CC al PMR (29 noiembrie 1961) și în cadrul Plenarei CC al PMR (30 noiembrie – 5 decembrie 1961). Stenogramele acestor ședințe sunt publicate în volumele: Elis Neagoe-Pleșa, Liviu

Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, vol. 1–2, Editura Nemira, București, 2005–2006; Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005.

67. Robert Levy, *op. cit.*, pp. 169–170.
68. Condamnat în 1954, Iacob a fost eliberat în 1964, după care a emigrat în Suedia, vezi „Dactilograma ședinței din 27 iunie 1952 a Uniunii de Creație din România, cu scopul prelucrării documentelor de partid privind devierea de dreapta a mișcării comuniste", în Mihaela Cristea (editor), Reconstituiri necesare ...", ed. cit., p.70, n. 2
69. Vezi fișa matricolă penală a lui Alexandru Iacob, pe site-ul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc: http://86.125.17.36/Fise%20matricole%20penale%20%20detinuti%20politici/I/I%2001.%20Ia%28%29nici%20%20Ikrich/Iacob%20Alexandru%20F/index.php
70. În ședința Biroului Politic din 29 noiembrie 1961, Gheorghiu-Dej relata mai multe episoade ale unor „ciocniri" dintre Miron Constantinescu și Vasile Luca: Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, ed. cit., pp. 121–126.
71. „Stenograma Plenarei CC al PMR (15–17 mai 1950)", ANIC, fond *CC al PMR – Cancelarie*, dosar 32/1950.
72. Punctul de vedere al Anei Pauker referitor la campania de verificare a membrilor de partid și motivele recrutărilor masive din anii 1945–1947, au fost expuse într-un discurs cu circuit intern: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 203/1949, ff. 1–22.
73. Robert Levy, *op. cit.*, p. 76.
74. Vezi pe larg în: Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist...*, îndeosebi cap. „O execuție-spectacol în opt acte", ed. cit., pp. 250–262.
75. Gheorghe Onișoru, *Pecetea lui Stalin...*, ed. cit., pp. 96 și urm.
76. Vezi „Procesul-verbal și stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR referitor la reforma monetară (19–21 februarie 1952)", în *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. IV (partea I) – 1952, Arhivele Naționale ale României, București, 2006, doc. nr. 6, pp. 17–97.
77. Robert Levy, *op. cit.*, p. 173; Gheorghe Onișoru, *op. cit.*, pp. 99 și urm.
78. Reforma monetară din ianuarie 1952 a dus la o reducere de 20 de ori a prețurilor și a veniturilor, fiind emise monede și bancnote de tip nou, „H.C.M. nr. 149/26 ianuarie 1952, privind punerea în circulație a noilor bilete de bancă și monedelor divizionare", în *Buletinul Oficial*, nr. 7, 26 februarie 1952.
79. Sorin Toma greșește plasând momentul în ianuarie 1951. Reforma monetară a avut loc, de fapt, în ianuarie 1952.
80. Sorin Toma, *op. cit.*, p. 250.
81. *Ibidem*, p. 251.
82. „Stenograma ședinței Plenare a CC al PMR (28 februarie – 1 martie 1952)", în *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. IV (partea I) – 1952, doc. nr. 8, pp. 140–258 [p. 220].
83. „Proces-verbal și stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR (4 martie 1952)", în *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. IV (partea I) – 1952, doc. nr. 10, pp. 268–280.
84. Data exactă a vizitei la Moscova trebuie plasată în intervalul 17 aprilie – 26 mai 1952. Vezi Dan Cătănuș, Vasile Buga (ed.), *Gh. Gheorghiu-Dej la Stalin. Stenograme, note de convorbiri, memorii. 1944–1952*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012, pp. 163 și urm.
85. Robert Levy, *op. cit.*, p. 175.
86. Episodul apare relatat în memorialistică în mai multe rânduri, atât de martori oculari, cât și de alte persoane care doar au aflat ulterior detalii: Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej...*, ed. cit., pp. 123–124; Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist, redactor-șef al Scânteii din 1947 până în 1960*, Editura Compania, București, 2004,

pp. 124 și urm.; Silviu Brucan, *Generația irosită...*, ed. cit., pp. 69–72; Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, în *loc. cit.*, p. 69.

87. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorgiu-Dej*, ed. cit., pp. 124–125.
88. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (26 mai 1952), în *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. IV (partea II) – 1952, doc. nr. 1, pp. 1–78.
89. Stenograma ședinței Plenare: ANIC, Fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 41/1952; stenograma Plenarei este publicată în volumul: *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. IV (partea II) – 1952, doc. nr. 2, pp. 79–173.
90. Florin Abraham, „Iosif Chișinevschi (1905–1963)", în *Arhivele totalitarismului*, anul IX, nr. 30–31 (1–2), 2001, p. 234.
91. Robert Levy, *op. cit.*, p. 174.
92. *Ibidem*.
93. Vezi *Scânteia*, 29 mai 1952. Dar și „Situația cu privire la conducerea de partid de la 23 august 1944 până la 17 martie 1961 – (Comitetul Central, Biroul Politic, Biroul Organizatoric și Secretariatul CC al PCR)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 166/1944, f. 8.
94. „Stenograma ședinței cu cadrele de conducere din sectorul economic" (7–8 iunie 1952), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 47/1952, ff. 1–37.
95. Nikolai Ivanovici Buharin (1888–1938). Lider bolșevic rus, membru al Comitetului Central al PC(b)US (1917–1929), membru al Politburo-ului (1924–1929), redactor-șef la *Pravda* (1918–1929) și secretar al Internaționalei a III-a Comuniste (1926–1929). Aliat al lui Stalin în cadrul luptelor pentru putere ce au urmat morții lui V. I. Lenin (1924), Buharin a intrat ulterior în conflict cu acesta pe tema colectivizării agriculturii. În 1929 a fost eliminat din funcțiile pe care le-a deținut. Reabilitat parțial în 1934. În anii Marii Terori a fost arestat (1937) și executat (1938). Vezi „Nikolay Ivanovich Bukharin", în Helen Rappaport, *Joseph Stalin: A Biographical Companion*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Denver, Oxford, 1999, pp. 27–32.
96. „Stenograma ședinței cu cadrele de conducere din sectorul economic" (7–8 iunie 1952), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 47/1952, f. 7.
97. *Ibidem*, f. 19.
98. *Ibidem*, ff. 19–21.

CAPITOLUL 9. La apogeul puterii

1. Declarația aparține lui Constantin Prisnea, fost Ministru al Agriculturii și Silviculturii, fiind exprimată în cadrul unei consfătuiri unde s-a discutat Rezoluția Plenarei Comitetului Central din 28 iunie – 3 iulie 1957 (5 iulie 1957). Prisnea se referea la perioada în care Miron Constantinescu fusese președinte al Comitetului de Stat al Planificării, ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 111/1957, f. 59.
2. Detalii în volumul Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Editura Humanitas, București, 1991, pp. 54 și urm.
3. *Scânteia*, 31 decembrie 1947 – 1 ianuarie 1948 (număr special de Anul Nou), p. 1.
4. Marian Stroia, Horațiu Sima, „Componența Consiliului de Miniștri (23 august 1944–31 decembrie 1975)", în *Revista Arhivelor*, anul LV, vol. XL, nr. 2, 1978, pp. 227–244.
5. Comitetul de Stat al Planificării s-a numit inițial Comisiunea de Stat a Planificării [ANIC, fond *Consiliul de Stat al RSR – Decrete*, dosar 8/1948 (D 1101–1252), f. 398–399]. Modificarea titulaturii a survenit odată cu reorganizarea instituției în 1952 [ANIC, fond *Consiliul de Stat al RSR – Decrete*, dosar 4/1952 (D 151–260), f. 73] (doresc să mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, care a identificat și mi-a pus la dispoziție aceste două documente). Pentru a nu crea confuzii, am ales să folosim peste tot titulatura care

s-a consacrat. Pentru o evoluție organizatorică a CSP, vezi Brândușa Costache, „Comitetul de Stat al Planificării", în Dan Cătănuș (coord.), *România, 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Instituții de partid, de stat, obștești și cooperatiste*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2012, pp. 108–114.

6. Marian Stroia, Horațiu Sima, „Componența Consiliului de Miniștri (23 august 1944–31 decembrie 1975)", în *Revista Arhivelor*, anul LV, vol. XL, nr. 2, 1978, pp. 227–244.
7. „Propuneri pentru mărirea producției de petrol din România", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Economică*, dosar 3/1948, ff. 3–32.
8. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (29 iunie 1948), ANIC, fond *CC al PCR – Secția Economică*, dosar 3/1948, ff. 2–2v.
9. „Propuneri pentru mărirea producției de petrol din România", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Economică*, dosar 3/1948, ff. 3–32.
10. „Producția industriei petrolifere și miniere pe anul 1948" (7 ianuarie 1949), ANIC, fond *CC al PCR – Secția Economică*, dosar 1/1949, ff. 1–3.
11. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (29 iulie 1948), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 71/1948, ff. 64–68.
12. *Ibidem*.
13. De-a lungul vremii, CSP a purtat diferite titulaturi: Comisia/Comisiunea/Comitetul de Stat al Planificării. Pentru a nu crea confuzii, am ales să utilizăm peste tot titulatura care avea să se consacre: Comitetul de Stat al Planificării.
14. Atribuțiile CSP, așa cum sunt ele prezentate în decretul de înființare, erau următoarele: a) prezintă guvernului date și informații asupra situației generale a economiei naționale, indică disproporțiile de producție, distribuție și consum existente între diferitele sectoare economice și propune soluții pentru înlăturarea lor; b) întocmește planul general al economiei naționale în conformitate cu directivele economico-politice, stabilite de guvern; c) coordonează sectoarele economice în cadrul planului economiei naționale; d) cercetează planurile complimentare [*sic!*] și modificatoare prezentate de ministere și instituțiuni, le coordonează cu planul general și le supune guvernului spre aprobare, împreună cu concluziile sale; e) studiază probleme speciale privind economia națională, propune soluțiile și elaborează programele pentru rezolvarea lor, fie din însărcinarea lor, fie din inițiativă proprie; f) urmărește și controlează executarea planului și prezintă guvernului concluziile sale asupra acestei executări; g) planifică și conduce metodologic întreaga activitate statistică de stat, precum și evidențele ținute de ministere și instituțiuni; h) conduce metodologic munca de planificare economică, ANIC, fond *Consiliul de Stat al RSR – Decrete*, dosar 8/1948 (D 1101–1252), ff. 398–399; Decretul 119/1948 a fost publicat în *Monitorul Oficial al RPR*, anul CXVI, nr. 150, 2 iulie 1948.
15. Consiliul de Miniștri al RPR avea la conducere un președinte și șase vice-președinți, fiecare dintre aceștia din urmă având în subordine o Direcție de specialitate. Comitetul de Stat al Planificării făcea parte din Direcția a VI-a, alături de Ministerul de Finanțe, Ministerul Aprovizionării și Rezervelor de Stat, Comisia de Standardizare, Comisia pentru Prețuri și Direcția Generală a Statisticii, ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 35/1949, ff. 10–22, 87 și 89.
16. Președintele, vicepreședintele și ministrul adjunct urmau să fie desemnați printr-o decizie a Consiliului de Miniștri, iar membrii urmau să fie numiți și ei printr-o decizie a CM, însă la propunerea președintelui CSP, ANIC, fond *Consiliul de Stat al RSR – Decrete*, dosar 8/1948 (D 1101–1252), f. 400.
17. *Ibidem*.
18. Gosplan (*Государственный комитет по планированию* – Comitetul de Stat al Planificării). Înființat în 1921, coordona economia planificată a Uniunii Sovietice. Câteva detalii despre economia planificată și Gosplanul sovietic în: Stephane Courtois (coord.), *Dicționarul comunismului*, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 232–233.
19. Dacă apărea necesitatea înființării unor noi secții sau direcții, Consiliul de Miniștri avea posibilitatea de a da decizii de înființare a acestora, stabilind și atribuțiile lor, ANIC, fond Consiliul de Stat al RPR – Decrete, dosar 8/1948 (D 1101 –D 1252), f. 400.

20. *Ibidem*, f. 401.
21. „Regulament pentru organizarea și funcționarea Comisiunii de Stat a Planificării", în *Monitorul Oficial al RPR*, anul CXVI, nr. 171, marți, 27 iulie 1948, pp. 6172–6175.
22. Mai exact, structura CSP urma să arate astfel: *Secțiunea Planurilor* urma să fie sub-împărțită în diviziunile: 1) Diviziunea industriei extractive și de bază, cu grupele: a) Mine și petrol, b) Siderurgie și metalurgie, c) Chimie, d) Energie electrică; 2) Diviziunea industriei ușoare, cu grupele: a) Textile și pielărie, b) Materiale de construcții, c) Lemn, hârtie și arte grafice, d) Alimentară; 3) Diviziunea agriculturii și silviculturii, cu grupele: a) Agricultură, b) Silvicultură, c) Ferme și stațiuni de mașini agricole de stat; 4) Diviziunea comunicațiilor și lucrărilor de interes social, cu grupele: a) Comunicații, b) Construcții și lucrări publice, c) Lucrări de interes social și cultural; *Secțiunea coordonării planurilor* cuprindea următoarele diviziuni: 1) Diviziunea coordonării planurilor de producție și de investiții, cu grupele: a) Produse agricole, b) Materii prime industriale, combustibil și energie, c) Produse industriale; 2) Diviziunea coordonării planurilor financiare, cu grupele: a) Finanțele întreprinderilor, b) Buget, c) Credite și monetă; 3) Diviziunea planurilor comerciale, cu grupele: a) Comerț interior, b) Comerț exterior, c) Transporturi; 4) Diviziunea cadrelor, cu grupele: a) Muncitori și maiștri, b) Tehnicieni și ingineri; *Secțiunea controlului executării planurilor* urma să aibă următoarele sub-împărțiri: 1) Diviziunea controlului executării planurilor de investiții, cu grupele: a) Investiții industriale și miniere, b) Căi de comunicații, c) Lucrări publice, sociale și culturale, d) Investiții agricole și silvice; 2) Diviziunea controlului executării planurilor de producție și anexe, cu grupele: a) Industria extractivă și de bază, b) Industria ușoară, c) Agricultura și silvicultura; 3) Diviziunea controlului executării planurilor de circulație, cu grupele: a) Transporturi, b) Comerț interior, c) Comerț exterior, d) Finanțe și monetă; 4) Diviziunea organelor exterioare, cu grupele: a) Centre județene de planificare, b) Corpul tehnic de verificare; *Secțiunea studii și documentare* avea următoarea structură: 1) Diviziunea de documentare, cu grupele: a) Documentare juridică, b) Documentare economică, financiară, c) Evidențe statistice, d) Bibliotecă; 2) Diviziunea economică financiară, organizată pe bază de referenți de specialitate; 3) Diviziunea juridică, organizată pe bază de referenți de specialitate; 4) Diviziunea tehnico-științifică, cu grupele: a) Normare, b) Naționalizare, c) Tehnică; *Direcțiunea personalului și administrației* urma să fie structurată astfel: 1) Serviciul personalului, cu grupele: a) Evidența personalului, b) Mișcarea personalului, c) Medicală; 2) Serviciul administrativ, cu grupele: a) Cumpărări, b) Inventar și materiale, c) Garaje și auto, d) Intendență; în fine, *Serviciul presei și publicațiilor* urma să cuprindă: 1) Grupa presei și 2) Grupa publicațiilor. Mai mult decât atât, pe lângă fiecare secțiune, diviziune sau direcțiune urma să funcționeze câte un Birou de secretariat, arhivă și informațiuni, care depindea nemijlocit de conducătorul secțiunii, diviziunii sau direcțiunii respective, *ibidem*, pp. 6173–6175.
23. *Ibidem*, p. 6175.
24. „Proiect pentru organizarea aparatului Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române", ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 35/1949, ff. 10–89.
25. ANIC, fond *Consiliul de Stat al RSR – Decrete*, dosar 4/1952 (D 151–260), f. 73.
26. *Ibidem*.
27. *Ibidem*.
28. *Ibidem*.
29. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Administrativ-politică*, dosar 57/1951, ff. 3–3v.
30. ANIC, fond *95*, dosar 122.431, ff. 1–86; dosar 122.432, ff. 1–94; dosar 122.433, ff. 1–72; dosar 122.434, ff. 1–21.
31. Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, în *Eadem*, *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, 2008, pp. 82–84; Gheorghe Gaston Marin, *Consemnări*, Editura Semne, București, 2003, pp. 189–197; Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, selecție, introduce și note de Lavinia Betea, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, pp. 289–298.

32. „Stenograma Plenarei CC al PMR" (15–17 mai 1950), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1950, f. 103.
33. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 122/1950, ff. 1–47.
34. Petru Năvodaru (Petr Fischer), (21 martie 1913) – De profesie economist, Petru Năvodaru a fost membru al UTC și PCdR în anii '30 [Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 99] și a activat în organizația locală București a Apărării Patriotice, în timpul regimului Ion Antonescu [Olimpiu Matichescu, *Apărarea Patriotică*, Editura Științifică, București, 1971, p. 35]. A lucrat în cadrul Comitetului de Stat al Planificării, în cadrul Direcției Centrale a Statisticii [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 2009, pp. 362–363].
35. Ilie Zaharia (2 martie 1912), de profesie economist, a devenit membru al mișcării comuniste din 1933, în cadrul UTC și apoi al PCdR. Vladimir Tismăneanu afirma despre Ilie Zaharia că ar fi făcut parte, în deceniul al IV-lea, din nucleul radical al studenților române de stânga, alături de Grigore Preoteasa, Mihail Dragomirescu, Gheorghe (Gogu) Rădulescu, Constanța Crăciun ș.a. [Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 197]. A fost numit șef al presei de partid în 1943. În perioada 1945–1948 a fost secretar general al Ministerului Industriei și Comerțului, iar începând cu 1948 și până în 1953 a fost funcționar superior în cadrul Comitetului de Stat al Planificării. Din 1961, a fost director al Băncii RPR [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., pp. 550].
36. Simion Zeiger (Zeigher), inginer optician, membru al PCdR din ilegalitate, la 23 august 1944 se găsea întemnițat alături de majoritatea comuniștilor în penitenciarul de la Caransebeș. Unul dintre apropiații lui Gheorghiu-Dej, se spunea despre el că îl învățase pe acesta din urmă limbi străine și gramatica în detenție. Se pare că întreaga familie a lui Zeiger a murit în timpul războiului, la Odessa [vezi interviul Laviniei Betea cu Gheorghe Gaston Marin: „Cu Gaston Marin despre Rezistența franceză, electrificare, Canal, Kremlin, Casa Albă", în Lavinia Betea, *Povești din Cartierul Primăverii*, Editura Curtea Veche, București, 2010, pp. 43–60; și Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 161]. În 1948 era ministru-adjunct în cadrul Președinției Consiliului de Miniștri și era împuternicit de către Gh. Gheorghiu-Dej în a coordona sectoarele economice din cadrul Consiliului de Miniștri. A fost președinte al Comitetului pentru muncă și salarii din cadrul CSP [Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, în *loc. cit.*, p. 93]. După moartea lui Gheorghiu-Dej a emigrat în Israel, alături de soție și cei doi copii ai săi [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., pp. 551–552].
37. Simon Katz (15 august 1914, Botoșani), inginer chimist, membru al organizației comuniste de tineret (UTC) din ilegalitate (1931). În anii războiului, a activat în cadrul Apărării Patriotice, fiind membru în conducerea organizației de București. A fost arestat în două rânduri în perioada interbelică, fiind deținut în prevenție vreme de șase săptămâni. Condamnat la doi ani ani de închisoare, i-a executat la Penitenciarul Botoșani. Vezi fișa lui Simon Katz, disponibilă online la adresa: http://www.ilegalisti.ro/ilegalist/2344 (accesată în data de 12 martie 2014).
38. „Stenograma ședinței Comitetului de Stat al Planificării" (7 mai 1950), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 33/1950, ff. 1–51.
39. „Proces-verbal al ședinței Secretariatului CC al PMR" (15 iunie 1950), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 43/1950, ff. 1–7.
40. „Declarație a lui Petre Năvodară" (12 aprilie 1950), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 122/1950, ff. 10–15.
41. *Ibidem*.
42. „Declarație a lui Ilie Zaharia" (20 mai 1950), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 122/1950, ff. 22–24.
43. „Scrisoare a lui Simion Zeigher către Miron Constantinescu" (27 iulie 1950), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 122/1950, ff. 30–32.

44. „Expunerea lui Gh. Gheorghiu-Dej în ședința Biroului Politic al CC al PMR" (29 noiembrie 1961), în Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005, doc. nr. 8, pp. 80–127 [122].
45. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 214.
46. Vezi „United States – Great Britain – Soviet Union Armistice with Rumania", în *The American Journal of International Law*, vol. 39, nr. 2, Supplement: *Official Documents* (Apr., 1945), pp. 91–93.
47. Vezi *„Legea nr.119/ 11 iunie 1948 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi"*, accesibilă online: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=1575 .
48. Despre planul de stat al RPR pe anul 1949, vezi articolul redactat de Miron Constantinescu, care urma să fie publicat în ziarul sovietic *Vecerniaia Moskwa*, în manuscris: ANIC, fond *CC al PCR – Secția Economică*, dosar 43/1949, ff. 2–16. De asemenea, a se vedea și expunerea lui Miron Constantinescu referitoare la planul de stat pe 1949: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 198/1949, ff. 1–30.
49. Despre planul de stat al RPR pe anul 1950, vezi discuțiile din cadrul ședințelor Biroului Politic al CC al PMR: despre proiectul planului de stat [ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 68/1949, ff. 1–7], expunerea planului de stat [ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 109/1949, ff. 1–26; și ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 198/1949].
50. Alte scopuri ale planurilor pe anii 1949 și 1950 fuseseră, conform unei informări a lui Miron Constantinescu: „un pas important pe drumul industrializării socialiste a țării; o mai justă repartizare a forțelor de producție pe teritoriul republicii; începutul colectivizării în agricultură, a transformării sale socialiste; o importantă creștere a clasei muncitoare; ridicarea nivelului de trai al poporului muncitor; întărirea capacității de apărare a țării", vezi materialul de sinteză intitulat „Planificarea în RPR": ANIC, fond *CC al PCR – Secția Economică*, dosar 7/1950, f. 4.
51. Amănuntul acesta reiese din discuțiile din cadrul ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 4 august 1949, când s-a decis amânarea realizării unui plan de perspectivă economică până la 1 ianuarie 1951, când avea să debuteze și în România, în concordanță cu Uniunea Sovietică, primul plan cincinal [vezi „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (4 august 1949), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 68/1949, ff. 1–7]. Pentru mai multe detalii despre economia planificată a Uniunii Sovietice, vezi Sheila Fitzpatrick, *The Russian Revolution*, Oxford University Press, 2008, îndeosebi Cap. 5, *Stalin's Revolution*, pp. 120–148; „Five-Year Plan", în Helen Rappaport, *Joseph Stalin: a Biographical Companion*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Denver, Oxford, 1999, pp. 90–94; Holland Hunter, „The Overambitious First Soviet Five-Year Plan", în *Slavic Review*, vol. 32, nr. 2 (Iunie 1973), pp. 237–257.
52. „Proces-verbal și stenograma ședinței Secretariatului CC al PMR" (12 septembrie 1949), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 77/1949, ff. 1–17.
53. „Proces-verbal și stenograma ședinței Secretariatului CC al PMR" (27 septembrie 1949), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 83/1949, ff. 1–20.
54. „Proces-verbal și stenograma ședinței Secretariatului CC al PMR" (30 septembrie 1949), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 85/1949, ff. 1–5.
55. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (12 octombrie 1949), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 95/1949, ff. 1–14.
56. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (27 decembrie 1949), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 109/1949, ff. 1–26.
57. *Ibidem*, f. 9.
58. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (13 aprilie 1950), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 27/1950.
59. *Ibidem*, f. 3.
60. *Ibidem*, f. 6.
61. *Ibidem*.

62. „Stenograma ședinței Comitetului de Stat al Planificării" (7 mai 1950), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 33/1950, ff. 1–51. Vezi *supra* detalii legate de „criza" de la CSP din 1950.
63. „Proces-verbal al ședinței Secretariatului CC al PMR" (15 iunie 1950), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 43/1950, ff. 1–7.
64. *Ibidem*.
65. „Expunerea tovarășului Miron Constantinescu, membru în Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român și Președinte al Comisiei de Stat a Planificării, în Ședința din 14 decembrie 1950 a Marii Adunări Naționale asupra Planului Cincinal de dezvoltare a economiei naționale a RPR pe anii 1951–1955", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Economică*, dosar 20/1950, f. 2. Vezi și „Proiect de raport asupra Planului Cincinal de dezvoltare a economiei naționale a RPR (1951–1955)", ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 76/1950, ff. 1–36; „Proiect de lege privind Planului Cincinal de dezvoltare a economiei naționale a RPR pe anii 1951–1955", ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 77/1950, ff. 1–54.
66. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Economică*, dosar 20/1950, ff. 2–3.
67. *Ibidem*, ff. 6–10.
68. „Stenograma ședinței cu secretarii comitetelor regionale de partid, pe probleme economice" (9 ianuarie 1951), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 2/1951, ff. 1–36.
69. „Stenograma ședinței de instructaj cu privire la prelucrarea modului de desfășurare a planului de stat pe 1952" (28 decembrie 1951), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 62/1951, ff. 1–18.
70. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (29 noiembrie 1952), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 108/1952, ff. 1–32.
71. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (24 martie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 31/1954, ff. 1–41.
72. „Notă informativă asupra problemelor ridicate de Ministerul Finanțelor cu privire la Planul de Stat pe 1955 – Miron Constantinescu" (4 februarie 1955), ANIC, fond *CC al PCR – Secția Economică*, dosar 21/1955, ff. 1–14.
73. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (7 iulie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 53/1955, ff. 1–44.
74. „Informare asupra lucrărilor de elaborare a proiectului de directive pentru cel de-al doilea plan cincinal de dezvoltare a economiei naționale a RPR (1956–1960)" (7 iulie 1955), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 53/1955, ff. 45–81.
75. Vezi „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (4 octombrie 1955), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 75/1955, ff. 1–8.
76. Archives du Ministère des Affaires Etrangères, série Z. *Europe 1944–1960, Roumanie 80, apud* Ovidiu Bozgan, „Lideri comuniști români în arhivele diplomatice franceze", în *Magazin istoric*, anul XXXII, serie nouă, nr. 11(380), noiembrie 1998, pp. 28–32.
77. *Ibidem*.
78. HU OSA 300–8–3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (RFE/RL RI), Publications Department, Background Reports*, Box 48, Folder 6, Report no. 165 – „Romanian Party Shuffle Echoes Shake-Up in Moscow", p. 2, disponibil online la adresa http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/48–6–165.shtml.
79. În componența noului Secretariat al CC al PMR, ales în Ședința Plenară din 26–27 mai 1952, intrau: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Iosif Chișinevschi, Alexandru Moghioroș, Miron Constantinescu și Gheorghe Apostol, vezi ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 166/1944, f. 8.
80. Vezi „Proces-verbal al Ședinței Secretariatului CC al PMR" (29 mai 1952), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 42/1952, ff. 1–5.
81. *Ibidem*, f. 3.
82. Sarcinile de coordonare a secțiilor sau direcțiilor Comitetului Central fuseseră împărțite astfel: lui Iosif Chișinevschi îi revenea coordonarea: Secția Propagandă, Secția Externă, Direcția Superioară Politică a Armatei, Direcția Superioară Politică a MAI, Direcția Administrativ-Politică și Secția Cadrelor Exterioare; lui Alexandru Moghioroș

îi fuseseră încredințate spre coordonare: Secția Organelor Conducătoare de Partid, Sectorul de Verificare a Cadrelor, Gospodăria de Partid, Cancelaria Comitetului Central și Comitetul Central al UTM; lui Gheorghe Apostol îi reveneau: Secția Agrară, Direcția Politică a Ministerului Agriculturii și Sindicatele. Celelalte secții sau direcții au fost împărțite și unora dintre membrii Biroului Politic – Constantin Pârvulescu rămânea Președinte al Comisiei Controlului de Partid; Chivu Stoica coordona Secția Industrie Grea, Secția Industrie ușoară și Direcția Politică a Transportului; Petre Borilă fusese însărcinat cu Frontul Plugarilor și Comitetele Naționale; Emil Bodnăraș era Ministru al Forțelor Armate RPR; în timp ce Ana Pauker, încă membră a Biroului Politic, era marginalizată o dată în plus, atribuindu-se doar coordonarea UFDR (Uniunea Femeilor Democrate Române), *ibidem*, f. 4.

83. *Ibidem*, f. 5; vezi și stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 29 mai 1952, unde s-au discutat aceleași probleme: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 44/1952, ff. 1–10.
84. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (26 ianuarie 1953), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 4/1953, f. 5.
85. Lui Iosif Chișinevschi îi fuseseră atribuite secțiile câmpului ideologic: Secția Propagandă, Secția Știință și Învățământ, Secția Literatură și Artă, Secția Administrativ-Politică, Secția Relațiilor Externe; în timp ce lui Moghioroș îi fuseseră atribuite secțiile „tehnice": Secția Organelor Conducătoare, Cancelaria, Sectorul Verificării Cadrelor, Secția Industrie Grea, Secția Industrie Ușoară, Secția Transporturi și Telecomunicații, Secția Plan-Finanțe, Secția Agrară, Secția Gospodăriei de Partid, Arhiva CC, Comisia de Revizie, CC al UTM, și UFDR, *ibidem*.
86. Ștefan Bosomitu, „Planificare – implementare – control. Apariția și dezvoltarea aparatului de propagandă comunistă în România. 1944–1950", în *Structuri de partid și de stat în timpul regimului comunist*, Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România, vol. III, Editura Polirom, pp. 19–49.
87. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 155/1952, f. 2.
88. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (26 ianuarie 1953), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 4/1953, f. 16.
89. Vezi „Protocolul ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (19 aprilie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 37/1954, ff. 1–3.
90. Adrian Cioroianu, *op. cit.*, p. 204.
91. Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development. The Case of Romania, 1944–1965*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1971, pp. 170–171.
92. Florica Dobre (coord.), *Membrii CC ai PCR...*, ed. cit., pp. 140–142. Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *Viața lui Ceaușescu*, vol. II, *Fiul poporului*, Editura Adevărul, București, 2013, pp. 6 și urm. Thomas Kunze, *Nicolae Ceaușescu. O biografie*, Editura Vremea, București, 2002, pp. 142 și urm. Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu, 1965–1989. Geniul Carpaților*, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 60.
93. Florica Dobre (coord.), *Membrii CC ai PCR...*, ed. cit., pp. 196–197.
94. *Ibidem*, p. 256.
95. „Protocolul ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (19 aprilie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 37/1954, ff. 1–3.
96. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (22 aprilie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 40/1954, ff. 1–9.
97. Gheorghe Apostol a fost însărcinat cu coordonarea Secției Agrare, Direcției politice a agriculturii, Secției de Propagandă și Agitație, Secției Relații externe, Direcției Treburilor CC al PMR, Sectorului sinteză și a Consiliului Central al Sindicatelor. Lui Mihai Dalea i-au fost repartizate Secția industrie grea și transport, Direcția politică a Ministerului Transporturilor, Direcția politică a Ministerului Construcțiilor, Secția muncii de partid în rândul femeilor și Comitetul Femeilor Democrate din RPR. În fine, lui János Fazekas i-sau atribuit: Secția bunuri de larg consum, AVTCF-ul și legătura cu Comisia de Revizie. *Ibidem*, ff. 3–4.

98. *Ibidem*, f. 5.
99. Informațiile sunt cuprinse într-o scrisoarea-raport trimisă de Miron Constantinescu lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, de la Varșovia, 6 august 1952: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 171/1952, ff. 1–11.
100. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (12 martie 1953), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 22/1953, ff. 1–24.
101. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (23 octombrie 1953), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 53/1953, ff. 1–25.
102. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (11 noiembrie 1953), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 59/1953, ff. 1–25.
103. „Protocolul ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (19 ianuarie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 7/1954, ff. 1–4. La o lună de la aceste discuții, problema SOVROM-urilor era din nou discutată în cadrul BP. Miron Constantinescu primise din partea părții sovietice o serie de propuneri de proiecte de protocol, pe care BP urma să le analizeze; vezi „Protocolul și stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (27 februarie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 21/1954, ff. 1–42.
104. Vezi notele de convorbiri dintre delegația PMR, condusă de Gh. Gheorghiu-Dej și conducerea PC(b)US, 26 ianuarie-1februarie 1954: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 153/1954, ff. 1–55.
105. Marian Stroia, Horațiu Sima, „Componența Consiliului de Miniștri (23 august 1944 – 31 decembrie 1975)", în *Revista Arhivelor*, anul LV, vol. XL, nr. 2, 1978, pp. 227–244.
106. „Notă de ședință cu tovarășii din conducerea CCFS" (14 februarie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 25/1954, ff. 1–13.
107. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (26 ianuarie 1953), ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 4/1953, ff. 1–23.
108. „Notă de ședință cu tovarășii din conducerea CCFS" (14 februarie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 25/1954, ff. 1–4.
109. *Ibidem*, f. 5.
110. *Ibidem*, f. 6,
111. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 122/1955, ff. 1–34.
112. *Ibidem*, f. 6.
113. *Ibidem*, f. 8.
114. Conform spuselor lui Constantinescu, în Statele Unite, România avea „blocate" aproximativ cincizeci (50) de milioane de dolari, în aur, alte metale prețioase și valută, *ibidem*, f. 9.
115. Mai multe detalii despre aceste „misiuni", vezi memoriile lui Neagu Djuvara, cel care a coordonat, pentru o perioadă, acțiunile de trimitere, prin parașutare în munți, a unor opozanți ai regimului comunist: Neagu Djuvara, *Amintiri din pribegie*, Editura Albatros, București, 2002, pp. 76–103.
116. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 122/1955, f. 11.
117. Iuliu Maniu a decedat în detenție, la penitenciarul din Sighet, la data de 5 februraie 1953, vezi Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar, M*, Editura Mașina de Scris, București, 2004, pp. 53–58.
118. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 122/1955, f. 14.
119. *Ibidem*.
120. *Ibidem*, f. 30.
121. *Ibidem*, f. 31.

CAPITOLUL 10. Două condiții, o singură posibilitate: intelectual *vs apparatcik*

1. Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961, vol. I, Editura Nemira, București, 2006, p. 537.
2. „Darea de seamă a delegației PMR cu privire la lucrările Congresului al XXII-lea al PCUS, prezentată de Gheorghiu-Dej la plenara CC al PMR" (30 noiembrie-5 decembrie 1961), în Dan Cătănuș (editor), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005, doc. nr. 9 [pp. 127–185], p. 166.
3. Mihai Botez, *Intelectualii din Europa de Est (Intelectualii est-europeni și statul național comunist) – un punct de vedere românesc*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1993, pp. 54–55.
4. *Ibidem*.
5. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 15.
6. Pentru mai multe detalii, vezi tabelul întocmit de Dinu C. Giurescu, într-una din lucrările sale: Dinu C. Giurescu, *Uzurpatorii. România, 6 martie 1945 – 7 ianuarie 1946*, Editura Vremea, București, 2004, pp. 504–505; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Editura Paideia, București, 1999, p. 497.
7. Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editura Univers & Calistrat Hogaș, București, 1992, p. 49.
8. Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Fundația Ioan Slavici, Arad, 1995, p. 50.
9. Dumitru Popescu, *Un fost lider comunist se destăinuie: Am fost și cioplitor de himere*, Convorbire realizată de Ion Tecșa, Editura Expres, București, 1994, p. 51.
10. În primul roman pe care îl publică Petru Dumitriu după fuga sa în Occident (1960), Miron Constantinescu era prezentat sub pseudonimul Dioclațian Sava, vezi Petru Dumitriu, *Ne întâlnim la judecata de apoi* (ediția în lb. română), Editura Univers, București, 1992.
11. În romanul autobiografia al lui Lucian Blaga, acesta relatează o întâlnire pe care ar fi avut-o cu Miron Constantinescu, care este prezentat sub pseudonimul Constant Mironescu, vezi Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, Editura Humanitas, București, 2006.
12. Cel mai probabil, întâlnirea dintre Miron Constantinescu și Lucian Blaga a avut loc în 1955 sau 1956. În cadrul unui interogatoriu la Securitate, Mihail Iubu plasează momentul în 1956. Vezi „Proces-verbal de interogatoriu – Mihail Iubu" (10 noiembrie 1958), în Dorli Blaga, Ion Bălu, *Blaga supravegheat de Securitate*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1999, pp. 90–93.
13. Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 277; Dorli Blaga, *Tatăl meu, Lucian Blaga*, Editura Humanitas, București, 2012, p. 46.
14. Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron...*, ed. cit., pp. 326 și *infra*.
15. Vezi și Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, Editura Curtea Veche, București, 2012, pp. 86 și urm.
16. George Pruteanu, *Pact cu diavolul. Șase zile cu Petru Dumitriu*, Editura Albatros, București, 1995, pp. 74–75.
17. Miron Constantinescu, *Patria și patriotismul*, Editura PCR, 1946; *idem*, *Drumul lui Leon Blum*, Editura PCR, 1947; *idem*, *Lupta pentru stabilizare*, Ministerul Artelor și Informațiilor, 1948 (broșură tradusă ulterior și în limbile franceză și engleză); *idem*, *Stalin, inspiratorul și organizatorul victoriilor istorice mondiale ale popoarelor din URSS*, București, 1947; *idem*, *Concepția partidului proletariatului asupra lumii și istoriei omenirii*, București, 1949; *idem*, *Rolul tineretului în realizarea planului de stat pe anul 1949*, București, 1949; *idem*, *Introducere la cursul de materialism dialectic și*

materialism istoric, București, 1950; *idem*, *Criza economiei iugoslave*, București, 1952; *idem*, *Starea dezastruoasă a economiei iugoslave. „Legalizarea" capitalismului în Iugoslavia*, București, 1952; *idem*, *Despre producția de mărfuri și acțiunea legii valorii în condițiile regimului de democrație populară*, București, 1953; *idem*, *Marele ajutor acordat de I.V. Stalin în dezvoltarea economiei țărilor de democrație populară*, București, 1953.

18. Heraclit, *Fragmente*, studiu introductiv de Miron Constantinescu, traducerea textelor de H. Mihăescu, Editura de Stat, București, 1950.
19. Gheorghe Brătescu, *Ce-a fost să fie. Notații autobiografice*, Editura Humanitas, București, 2003, p. 142.
20. Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I, ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2002, vezi ilustrațiile.
21. Gabriel Catalan, „Instituții, practici și personalități la începuturile sovietizării culturii și istoriografiei românești", în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca*, Series Historica, XLIV, 2005, pp. 439–462.
22. Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, Editura Expert, București, 2001, p. 122.
23. ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, f. 11.
24. Vezi articolele din *Scânteia*, din 3 noiembrie 1944, grupate în cadrul unui dosar: „1784–1944. 160 de ani dela răscoala lui Horia".
25. Vezi articolul: Miron Constantinescu, „Horia. Țăranul luptător din Munții Apuseni", în *Scânteia*, 3 noiembrie 1944.
26. *Idem*, „În fiecare sat există câte un Horia", în *Scânteia*, 3 noiembrie 1944.
27. *Ibidem*.
28. Andi Mihalache, „Miron Constantinescu – breviar biografic", în *Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol" din Iași*, număr tematic: *Comunismul în România: ideologii, itinerarii, dileme*, vol. VII, nr. 1–2, 1999, p. 104.
29. ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, f. 18.
30. „Cauzele răscoalei lui Horia. 1784–1785", în *Independența economică. Revistă de studii economice și sociale*, Anul XXIII, nr. 1–2, Ianuarie – Aprilie 1940, pp. 3–47.
31. „Horia, Cloșca și Crișan. Conferința tov. Miron Constantinescu", în *Scânteia*, 16 ianuarie 1945.
32. *Ibidem*.
33. Adrian Cioroianu, *op. cit.*, p. 58.
34. „Horia. Conferința tov. Miron Constantinescu ținută în Aula «Fundației Carol I»", în *Scânteia*, 20 martie 1945.
35. Miron Radu Paraschivescu, *Jurnalul unui cobai, 1940–1954*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 383.
36. Ovidiu Bădina, Octavian Neamțu, *Dimitrie Gusti. Viață și personalitate*, Editura Tineretului, București, 1967, p. 193.
37. Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2007, pp. 123–125.
38. Constantin Marinescu, *Dimitrie Gusti și școala sa. Însemnări, evocări*, Editura Felix-Film, București, 1995, p. 33.
39. Dimitrie Gusti, „Câteva impresii din Moscova și Leningrad", în *Graiul nou*, 9 iunie 1945, *apud* Ovidiu Bădina, *Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale*, Editura Științifică, București, 1965, ed. cit., p. 184.
40. Ovidiu Bădina, *Dimitrie Gusti. Contribuții...*, ed. cit., p. 173.
41. Lucian Boia, *Capcanele istoriei...*, ed. cit., pp. 282–283.
42. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Dimitrie Gusti" (5 noiembrie 1947), în Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. V, *Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți, 1880–1955*, Texte stabilite, comentarii, note, documente de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, Editura Academiei RSR, București, 1971, pp. 418–419.
43. *Ibidem*.
44. *Ibidem*.

45. Informația este furnizată de către Anton Golopenția în cadrul unei declarații din timpul anchetării sale (10 aprilie 1950), vezi „Declarație (Dimitrie Gusti)", în Anton Golopenția, *Ultima carte. Text integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhivele S.R.I.* (în continuare: *Ultima carte...*), volum editat de Sanda Golopenția, Editura Enciclopedică, București, 2001, pp. 181–182.
46. Constantin Marinescu, *Dimitrie Gusti și școala sa...*, ed. cit., p. 35.
47. *Ibidem*, p. 36.
48. *Ibidem*, p. 38 și 47.
49. Cu toate acestea, lucrările care i-au fost dedicate lui Gusti după reabilitarea sa nu amintesc nimic despre drama prin care acesta a trecut vreme de cinci ani. Vezi Ovidiu Bădina, *Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale*, Editura Științifică, București, 1965 sau Ovidiu Bădina, Octavian Neamțu, *Dimitrie Gusti. Viață și personalitate*, Editura Tineretului, București, 1967.
50. Lucian Boia, *Capcanele istoriei...*, ed. cit., pp. 315–316.
51. Mihail Iobu, într-un interogatoriu la Securitate (10 noiembrie 1958), îi menționează ca participanți la întâlnire pe Miron Constantinescu, Constanța Crăciun și Pavel Țugui [„Proces-verbal de interogatoriu – Mihail Iubu" (10 noiembrie 1958), în Dorli Blaga, Ion Bălu, *Blaga supravegheat de Securitate...*, pp. 90–93]. Fiica lui Blaga ne spune însă că la întâlnirea respectivă ar fi participat: Miron Constantinescu, János Fazekas, Vasile Vaida și Constanța Crăciun, nicidecum și Pavel Țugui, pe care Blaga nu l-ar fi întâlnit niciodată personal [Dorli Blaga, *Poetul, familia, ultimii ani de viață...*, în vol. Dorli Blaga, Ion Bălu, *Blaga supravegheat de Securitate...*, ed. cit., p. 183]. În fine, Lucian Blaga, în romanul *Luntrea lui Caron*, vorbește doar de prezența altor doi interlocutori în afară de Miron Constantinescu – cel mai probabil János Fazekas și Vasile Vaida [Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron...*, ed. cit., pp. 327].
52. Miron Constantinescu, „Drumul unei generații", în *Secolul XX. Revistă de literatură universală*, nr. 3 (111)/1970, p. 14–18.
53. Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron...*, ed. cit., pp. 330.
54. *Ibidem*, pp. 326 și urm.
55. Amănuntul apare în cadrul unei note informative din 1960 despre activitatea lui Lucian Blaga. Vezi „Notă informativă privind pe Lucian Blaga, scriitor" (13 septembrie 1960), în Dorli Blaga, Ion Bălu, *Blaga supravegheat de Securitate...*, pp. 159–166 [161]. În urma acestui acord, Lucian Blaga ar fi publicat volumul *Din lirica universală. Tălmăciri*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957.
56. Vezi „Scrisoarea lui Lucian Blaga către Dorli Blaga" (toamna 1956), în Dorli Blaga, *Tatăl meu, Lucian Blaga...*, ed. cit., pp. 341.
57. Dorli Blaga, „Poetul, familia, ultimii ani de viață...", în vol. Dorli Blaga, Ion Bălu, *Blaga supravegheat de Securitate...*, p. 183.
58. „Rolul intelectualilor în construirea socialismului în Republica Populară Română", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar nr. 1/1957, , f. 1–21.
59. *Ibidem*, f. 5.
60. *Ibidem*, f. 4.
61. *Ibidem*, f. 5.
62. *Ibidem*, ff. 6–7.
63. *Ibidem*, f. 7.
64. *Ibidem*, f. 14.
65. Eugen Denize, Cezar Mâță, *România comunistă. Statul și propaganda 1948–1953*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2005, p. 103–104.
66. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 1/1957, f. 14.
67. *Ibidem*, f. 14.
68. „Sarcina cea mai importantă și care se află în centrul atenției partidului, este răspândirea printre intelectuali a concepției științifice a clasei muncitoare despre lume – materialismul dialectic și materialismul istoric. [...] Partidul nostru combate cu toată hotărârea ploconirea servilă în fața culturii burgheze și a tot ce vine din apus, deoarece această atitudine cosmopolită deschide drumul pătrunderii ideologiei dușmane, a

culturii decadente a imperialismului și ușurează acțiunea de influențare și subminare a culturii noi socialiste, care s-a intensificat în ultimul timp", *ibidem*, f. 10 și 13.

69. Vezi „Memoriu către CC al PCR" (25.06.1968) al Ștefaniei Cristescu-Golopenția, în *Ultima carte...*, pp. 700–702.

70. În conformitate cu *Nota de supraveghere* întocmită de agenții Securității în data de 16 ianuarie 1950, Anton Golopenția a plecat de acasă la 9:15, petrecându-și întreaga zi la Biblioteca Academiei. Mai puțin o scurtă perioadă de aproximativ o oră, la prânz, când a mers la Spitalul Filantropia. În seara aceleiași zile: „La ora 19:55 iese de la Bibliotecă când este dat în primire tovarășilor dela Secția a II-a", vezi Sanda Golopenția, *Viața noastră cea de toate zilele*, Editura Curtea Veche, București, 2009, pp. 285–286.

71. Mircea Vulcănescu (1904–1952), filozof, sociolog, economist estetician. Studii la Facultatea de Litere și Filozofie și la Facultatea de Drept (1921–1925). Studii în Drept la Paris (1925–1928). Apropiat al lui Dimitrie Gusti, participă la majoritatea campaniilor monografice inițiate de școala sociologică de la București. Asistent al prof. Gusti la disciplinele sociologie (1928–1929) și etică (1929–1944). A ocupat funcții ministeriale în guvernul Ion Antonescu, după război fiind acuzat de „crime de război", fiind judecat și condamnat. A murit în închisoarea de la Aiud. Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, Editura Expert, București, 2001, pp. 468–473. Ștefan J. Fay, *Sokrateion sau mărturie pentru om*, Editura Humanitas, București, 1991, *passim*. Mircea Diaconu, „Mircea Vulcănescu – filozoful Școlii Sociologice a lui Dimitrie Gusti", în *Sociologie românească*, Serie nouă, III, nr. 4/1992, pp. 357–379.

72. Traian Herseni (1907–1980), sociolog și psiholog. Absolvent al Facultăților de Litere și Filozofie și Drept (1928). Doctor în filozofie (1934). Asistent la catedra prof. Dimitrie Gusti. Pentru simpatiile sale legionare, a fost închis în anii regimului comunist (1951–1956). Ulterior a lucrat la Centrul de Cercetări Antropologice al Academiei RPR și la Institutul de Psihologie al Academiei (1958–1973). Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români...*, ed. cit., pp. 249–253; Septimiu Chelcea, „Traian Herseni – clasic al psihosociologiei românești", în *Sociologie românească*, vol. V, nr. 4/2007, pp. 5–12; Antonio Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei interbelice. Școala gustiană între carlism și legionarism*, Editura Curtea Veche, București, 2012, pp. 270–282; Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar H, I, J, K, L*, Editura Mașina de Scris, București, 2003, p. 49.

73. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"*, Editura Minerva, București, 1981, p. 292.

74. Sanda Golopenția, „Cronologia unei vieți: Anton Golopenția", în *Sociologie românească*, Serie nouă, VI, nr. 5–6/1995, pp. 481–527.

75. Vladimir Trebici își amintește că Anton Golopenția i-ar fi făcut această mărturisire în cadrul unei întâlniri pe care ar fi avut-o cu acesta în 1949. Vladimir Trebici, „Însemnări din memorie (Memorii, V)", în *Glasul Bucovinei*, an XVIII, nr. 2 (70)/2011, pp. 97–137.

76. Anton Golopenția, „Activitatea Seminarului de sociologie din București", în *Sociologie românească*, an III, nr. 7–9/1938, pp. 419–420, *apud* Anton Golopenția, *Opere complete*, vol. I, *Sociologie*, ediție alcătuită și adnotată de Sanda Golopenția, studiu introductiv de Ștefan Costea, Editura Enciclopedică, București, 2002, pp. 143–145.

77. Vezi Capitolul 2 al acestei lucrări.

78. ANIC, fond *95*, dosar 7.892/57 (Ozias Bercovici), f. 5.

79. „Declarația lui Anton Golopenția despre Miron Constantinescu" (11 aprilie 1950), în *Ultima carte...*, p. 189.

80. Anton Golopenția a mărturisit în cadrul anchetei că ar fi cerut ajutorul lui Constantinescu pentru Octavian Neamțu, de două ori, și pentru Al. Vidican, *ibidem*.

81. Pentru atribuțiile care reveneau Comisiei, vezi „Legea nr. 248/15 iulie 1947, referitoare la instituirea Comisiunii pentru Redresare Economică și Stabilizare Monetară", în *Monitorul Oficial*, anul CXV, nr. 159, 15 iulie 1947, pp. 6022–6023.

82. Vezi *Conferința ministerială pentru reorganizarea statisticii din România ținută în ziua de 18 octombrie 1947*, Consiliul Superior Economic, Comisia Centrală de Statistică, Institutul Central de Statistică, București, 1947.

83. Vladimir Trebici, „Însemnări din memorie (Memorii, V)", ed. cit., pp. 97–137.
84. *Ibidem*.
85. „Scrisoare a lui Anton Golopenția către Miron Constantinescu" (14 septembrie 1947), în *Ultima carte...*, ed. cit., pp. 428–429.
86. *Ibidem*.
87. Golopenția îi scria lui Constantinescu informându-l de situația critică a Institutului de Cercetări Sociale, ale cărui fonduri fuseseră sistate de către Ministerul Educației. Golopenția estima că nu există soluții, singura posibilitate fiind acordarea unor subvenții din partea Ministerului Finanțelor sau din partea Băncii Naționale: „Să lăsăm Institutul să dispară? Dacă crezi că nu e cazul și socotești că e util, cu toate neajunsurile pe care i le găsești, sprijinește te rog rezolvarea favorabilă a unora, dacă nu a tuturor cererilor alăturate". Vezi „Scrisoare a lui Anton Golopenția către Miron Constantinescu" (2 octombrie 1947), în *Ultima carte...*, ed. cit., pp. 432–433.
88. „Scrisoarea lui Anton Golopenția către Miron Constantinescu" (28 octombrie 1947), în *Ultima carte...*, ed. cit., p. 434.
89. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Anton Golopenția" (2 noiembrie 1947), în *Ultima carte...*, ed. cit., pp. 434–435.
90. *Ibidem*.
91. Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ed. cit., îndeosebi cap. XIII, „Pești în năvoade dese", pp. 311–333.
92. „Notă" (5 februarie 1940), ANIC, fond *50*, dosar 231, ff. 394–395.
93. Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ed. cit., p. 317.
94. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Anton Golopenția" (19 noiembrie 1947), în *Ultima carte...*, ed. cit., p. 435–436.
95. Anton Golopenția, Petre Onică, *Recensământul agricol din Republica Populară Română. 25 ianuarie 1948. Rezultate provizorii*, în Anton Golopenția, *Opere complete*, vol. II, *Statistică, demografie și geopolitică*, Editura Enciclopedică, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002, pp. 471–522.
96. Anton Golopenția, D.C. Georgescu, *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului*, Extras din „Probleme economice", nr. 2, martie 1948, Institutul Central de Statistică, București, 1948.
97. Ambele au fost realizate în ianuarie 1948, datele culese fiind prelucrate de cei de la ICS până în martie 1948.
98. „Felicitare din partea lui Miron Constantinescu" (1 ianuarie 1948), în *Ultima carte...*, ed. cit., p. 439.
99. Constantin Brăiloiu (1893–1958), etnomuzicolog, compozitor, sociolog muzical. A făcut studii muzicale la București, Viena, Lausanne și Paris. Apropiat al lui Dimitrie Gusti, Brăiloiu a participat la majoritatea campaniilor monografice ale Școlii sociologice de la București, fiind interesat de sociologia artei populare. După cel de-al Doilea Război Mondial, a rămas în Elveția, unde și-a continuat activitățile anterioare. Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, Editura Expert, București, 2001, pp. 73–76.
100. Sabin Manuilă (1894–1964), medic, statistician, demograf și sociolog. Studii de medicină la Budapesta (1912–1919). Bursă de studii în Statele Unite ale Americii (1925–1926). Din 1930, este directorul Institutului Central de Statistică, poziție din care coordonează recensământul din 1930 și pe cele din 1941 și 1942. În 1948 fuge în Statele Unite unde își continuă activitatea științifică. Vladimir Trebici, „Dr. Sabin Manuilă: Omul și epoca sa", în *Sociologie românească*, Serie nouă, V, nr. 4/1994, pp. 387–392
101. Dumitru C. Amzăr (1906–1999), sociolog, filozof și scriitor. Absolvent al Facultății de Litere și Filozofie a Universității București și apropiat al prof. Dimitrie Gusti. Doctorat în filozofie la Berlin. La sfârșitul anilor 1930 intră într-o dispută cu Dimitrie Gusti, nemulțumit de orientarea școlii sociologice a acestuia. Din 1940 a fost secretar de presă al Legației României de la Berlin. După 23 august 1944, refuză să se întoarcă în România și se stabilește în Germania. Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români...*, ed. cit., pp. 19–20. Sorin Lavric, „Cărturarul din exil", în *România literară*, nr. 9/2009 (4–13 martie).

102. Virgil Țârău, Ioan Ciupea, „Morții Penitenciarului Aiud, 1945–1965", în *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu" din Cluj-Napoca*, tom XLIX, 2010, pp. 143–188.
103. „Scrisoare a lui Anton Golopenția către Miron Constantinescu" (29 martie 1948), în *Ultima carte...*, ed. cit., p. 445.
104. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Anton Golopenția" (31 martie 1948), în *Ultima carte...*, ed. cit., p. 446.
105. *Ibidem*, p. 447.
106. „Scrisoare a lui Anton Golopenția către Miron Constantinescu" (1 aprilie 1948), în *Ultima carte...*, ed. cit., pp. 447–448.
107. Avram Bunaciu (1909–1983), membru supleant (1948–1955) și membru plin (1955–1969) al Comitetului Central al PMR/PCR. Ministru al justiției (1948–1949 și 1957–1958) și ministru al afacerilor externe (1958–1961). Pentru mai multe detalii, vezi Liviu Țăranu (ed.), *Avram Bunaciu. Biografie, reflecții, corespondență*, Editura Enciclopedică, București, 2011.
108. Constanța Crăciun (1919–2002), membră a PCdR din ilegalitate. A fost membră a Comitetului Central al PCR/PMR (1945–1969 și 1972–1974), președintă a Uniunii Femeilor Democrate din România (din 1948) sau ministru al culturii (1953–1957). Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945–1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004, pp. 183–184.
109. „Declarație a Luciei Apolzan" (17–18 ianuarie 1950), în *Ultima carte...*, ed. cit., pp. 494–495.
110. *Ibidem*.
111. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (21 august 1948), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 71/1948, f. 80.
112. Sanda Golopenția, *Viața noastră cea de toate zilele...*, ed. cit., p. 23.
113. Vezi pe larg, în volumul: Sanda Golopenția, *Viața noastră cea de toate zilele...*, ed. cit., *passim*.
114. Notele semnalează vizitele la sediul CSP ale lui Anton Golopenția. Acestea sunt de scurtă durată, de fiecare dată el mergând la casierie: în datele de 6 și 7 decembrie (*ibidem*, pp. 237 și 239), în data de 29 decembrie (*ibidem*, p. 265) și în data de 5 ianuarie 1950 (*ibidem*, pp. 275–276).
115. Transcrierea unei convorbiri telefonice din 14 decembrie 1949, *ibidem*, pp. 346–347.
116. Vezi „Scrisoare a lui Anton Golopenția către Miron Constantinescu (17–18 mai 1950)" și „Scrisoare a lui Anton Golopenția către Miron Constantinescu (10 iunie 1950)", în *Ultima carte...*, ed. cit., pp. 205–216 și 255–258.
117. „Scrisoare a lui Anton Golopenția către Miron Constantinescu (17–18 mai 1950)", în *Ultima carte...*, ed. cit., pp. 206–207.
118. Mircea Biji (1913–1992), absolvent al Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Cluj (1934). Membru al UTCdR din 1932 și al PCdR din 1935. Activist al Comitetului local PCdR Cluj, a plecat la București în 1940, unde și-a continuat activitatea clandestină. Arestat în 1934, i-a denunțat la Siguranță pe majoritatea colaboratorilor săi, provocând mai multe „căderi". Drept care este exclus din PCdR (1943). În urma procesului (1944), a fost condamnat la 25 de ani de muncă silnică. Eliberat după 23 august 1944, a lucrat la Institutul Central de Statistică, între 1947 și 1951 ocupând funcția de subdirector general. În 1957 a fost numit director general adunct al Direcției Centrale de Statistică. Tot în 1957, i se acceptă candidatura de a reveni în rândul membrilor PMR. ANIC, fond *CC al PCR – Colegiul Central de Partid (1945–1989), Litera B*, dosar B/1619 (Mircea Biji), vol. I și II, *passim*.
119. „Scrisoare a lui Anton Golopenția către Miron Constantinescu (17–18 mai 1950)", în *Ultima carte...*, ed. cit., p. 215.
120. „Scrisoare a lui Anton Golopenția către Miron Constantinescu (10 iunie 1950)", în *Ultima carte...*, ed. cit., p. 257.
121. *Ibidem*.

PARTEA A III-A. Căderea (1956–1965)

CAPITOLUL 11. Moscova – 1956. Preambulul unui conflict

1. „Darea de seamă a delegației PMR cu privire la lucrările Congresului al XXII-lea al PCUS, prezentată de Gh. Gheorghiu-Dej la plenara CC al PMR", în Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005, doc. nr. 9, pp. 127–185, pp. 141–142.
2. Vezi *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, 23–28 decembrie 1955*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1956.
3. *Statutul Partidului Muncitoresc Român*, București, 1948, pp. 35–36.
4. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (23 octombrie 1953), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 53/1953, ff. 1–27.
5. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (11 noiembrie 1953), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 59/1953, ff. 1–36.
6. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 178.
7. Textul raportului în Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român la Congresul al II-lea al Partidului, 23 decembrie 1955*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1955; sau „Raport de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român la Congresul al II-lea al partidului (23 decembrie 1955)", în Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări (decembrie 1955–iulie 1959)*, Editura Politică, București, 1959, pp. 5–150.
8. Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Developments. The Case of Romania, 1944–1965*, University of California Press, Berkeley, 1971, pp. 150–152.
9. „Scrisoare a Biroului Politic al CC al PMR către CC al PCUS" (10 decembrie 1955), ANIC, fond *CC al PCR – Secția Relații externe. Gheorghe Gheorghiu-Dej. Alfabetic*, dosar 8U, f. 133.
10. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 166/1944, ff. 53–55.
11. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 208/1956, ff. 46–47.
12. Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova ... Politica externă a României în contextul conflictului sovieto-chinez, 1956–1965*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2011, pp. 120–122.
13. Ambele chestiuni aveau să fie discutate în cadrul Plenarei Comitetului Central al PMR din 23–25 martie 1956. Vezi „Stenograma ședinței plenare lărgite a CC al PMR" (23–25 martie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 27/1956.
14. Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, selecție, introducere și note de Lavinia Betea, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 279.
15. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate...*, ed. cit., p. 178.
16. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (13–15 martie 1961), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 12/1961, f. 166.
17. Acest amănunt chiar avea să fie adus în discuție de Nikita Hrușciov, în textul „Raportului Secret": *„Dacă în primii ani după moartea lui Lenin Congresele partidului și plenarele CC s-au ținut mai mult sau mai puțin regulat, ulterior, când Stalin a început să folosească tot mai abuziv puterea, aceste principii aveau să fie violate în mod grosolan. Acest fenomen s-a manifestat îndeosebi în ultimii 15 ani ai vieții sale. Era oare normal ca între congresele al XVIII-lea și al XIX-lea ale partidului să treacă peste 13 ani, timp în care partidul și țara au trăit atâtea și atâtea evenimente? Evenimente care reclamau insistent adoptarea de către partid a unor hotărâri privind apărarea țării în condițiile Războiului de Apărare și privind construcția pașnică în perioada postbelică. Dar congresul nu s-a întrunit timp de șapte ani, nici chiar după încheierea războiului"*, vezi „Raport Hrușciov. Cu privire la cultul personalității și consecințele sale", traducere din limba rusă de Vasile Limbide, în Doina Jela, Vladimir Tismăneanu (coord.), *Ungaria 1956: revolta minților și sfârșitul mitului comunist*, Editura Curtea Veche, București, 2006, p. 20.

18. Nicolas Werth, „Revelații despre raportul Hrușciov", în Doina Jela, Vladimir Tismăneanu (coord.), *Ungaria 1956: revolta minților și sfârșitul mitului comunist*, p. 84.
19. Louis Ulrich, „Raportul Hrușciov", în *Sfera politicii*, anul 5, nr. 35, februarie 1996, pp. 22–25.
20. Nicolas Werth, „Revelații despre raportul Hrușciov", în Doina Jela, Vladimir Tismăneanu (coord.), *Ungaria 1956: revolta minților și sfârșitul mitului comunist*, p. 84.
21. Nikolai Alexandrovici Bulganin (1895–1975), mareșal al Armatei Roșii, a ajuns președinte al Consiliului de Miniștri al URSS (1955–1958). Deși ascensiunea sa s-a datorat carierei militare, Bulganin a ocupat și funcții administrative. În perioada 1931–1937 a fost primar al Moscovei, poziție din care a colaborat cu viitorului secretar-general al PCUS, Nikita Hrușciov. Bulganin a profitat de valul de epurări din timpul Marii Terori (1937–1938), fiind promovat de Stalin în funcția de comisar pe probleme militare. În 1944 s-a alăturat cabinetului de război al lui Stalin, iar din 1947 a fost numit ministru al forțelor armate, fiind avansat la gradul de mareșal. Un an mai târziu, a fost cooptat în Politburo. După moartea lui Stalin (1953), în calitatea sa de ministru al apărării, Bulganin l-a susținut pe fostul său prieten Hrușciov în conflictul cu Lavrenti Beria. Bulganin l-a susținut pe Hrușciov și în conflictul acestuia cu Malenkov, însă, în 1957 a susținut gruparea „antipartinică" care a încercat răsturnarea lui Hrușciov (Malenkov, Kaganovici, Șepilov). Drept urmare, un an mai târziu, a fost demis din funcția de prim-ministru și retrogradat pe linie militară, fiindu-i atribuit un rol insignifiant în domeniul economic. S-a pensionat în 1960, vezi Roger D. Markwick, „Nicolai Alexandrovici Bulganin", în James R. Millar (editor) *Encyclopedia of Russian History*, vol. I, A-D, Thomson & Gale, 2004, pp. 182–183.
22. Bernard Carantino, Constantin Zarnekau, „Le 20e congrès du Parti communiste de l'URSS", în *Politique étrangère*, vol. 21, nr. 4/1956, pp. 467–494.
23. Nicolas Werth, „Revelații despre raportul Hrușciov", în Doina Jela, Vladimir Tismăneanu (coord.), *Ungaria 1956: revolta minților și sfârșitul mitului comunist*, ed. cit., p. 83.
24. O colecție de fotografii din timpul vizitei la Moscova din februarie 1956: ANIC, fond *CC al PCR – Albume foto. Gheorghe Gheorghiu-Dej. Vizite externe*, album A7.
25. Vezi Robert Hornsby, *The Outer Reaches of Liberalization. Combating Political Dissent in the Khrushchev Era*, în Jeremy Smith, Melanie Ilic (coord.), *Khrushchev in Kremlin. Policy and Government in the Soviet Union, 1953–1964*, Routledge, Londra & New York, 2011, p. 61–78; Julie Elkner, *The Changing Face of Repression under Khrushchev*, în Melanie Ilic, Jeremy Smith (coord.), *Soviet State and Society under Nikita Khrushchev*, Routledge, Londra & New York, 2009, pp. 142–161.
26. William Taubman, Sergei Khrushchev, Abbot Gleason (ed.), *Nikita Khrushchev*, Yale University Press, New Haven & Londra, 2000, p. 100.
27. Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova...*, ed. cit., p. 70.
28. Pentru textul „Raportului secret", intitulat *Cu privire la cultul personalității și consecințele sale*, vezi lucrarea reprezentativă a lui Branko Lazitch (*Le Rapport Khrouchtchev et son histoire*, Éditions du Seuil, Paris, 1976), dar și traducerile în limba română: „Raportul secret al lui Nikita Hrușciov", în traducerea lui Lars Ulrich, în cinci părți, în *Sfera politicii*, anul V, nr. 39, iunie 1996, pp. 36–41; nr. 40, iulie 1996, pp. 35–38; nr. 41, august 1996, pp. 30–34; nr. 42, septembrie 1996, pp. 23–27; nr. 43, octombrie 1996, pp. 25–31. O altă traducere, din limba rusă, de către Vasile Limbide, cu note de Armand Goșu, în Doina Jela, Vladimir Tismăneanu (coord.), *Ungaria 1956: revolta minților și sfârșitul mitului comunist*, ed. cit., pp. 7–82.
29. Jean-Jacques Marie, *Khrouchtchev. La réforme impossible*, Payot, Paris, 2010, pp. 243–245.
30. Nicolas Werth, „Revelații despre raportul Hrușciov", în *loc. cit.*, p. 84.
31. Vezi mai multe detalii în: Derek Watson, *Molotov. A Biography*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, pp. 254–256.
32. Lazar Moyseyevici Kaganovici (1893–1991): viceprim-ministru al URSS (1944–1957). Născut la Kiev, în Ucraina, Kaganovici a devenit membru activ al Partidului Social

Democrat din 1911. Începând cu 1925 și până în 1928, Kaganovici a fost prim-secretar al Partidului Comunist Ucrainean. Bun administrator, Kaganovici a ocupat diferite funcții în Prezidiul CPUS, din 1930–1957: prim-secretar al organizației de partid din Moscova (1930–1935), administrator al Secției Agrare a Comitetului Central (1933), comisar al poporului însărcinat cu transporturile (1935), comisar al poporului însărcinat cu industria grea (1935). Din 1944, este numit viceprim-ministru al Uniunii Sovietice. A fost un cadru activ în represiunile împotriva culacilor la sfârșitul anilor '20 și în timpul Marii Terori, însărcinat cu epurările din cadrul partidului din regiunile Chelyabinsk, Yaroslav, Ivanovo și Smolensk. După moartea lui Stalin, a fost un activ opozant al lui Nikita Hrușciov, făcând parte din grupul „antipartinic" care a încercat răsturnarea lui Hrușciov în 1957 (alături de Malenkov, Kaganovici, Molotov și Șepilov). Ulterior, a fost demis din funcția de viceprim-ministru și marginalizat. A decedat în 1991. Vezi Kate Transchel, „Lazar Moyseyevici Kaganovici", în *Encyclopedia of Russian History*, vol. II, E-L,Thomson & Gale, 2004, pp. 716–717.

33. Kliment Efremovici Voroșilov (1881–1969). Devine membru al Partidului Bolșevic din 1903 și participă activ la Revoluția din 1905. A reprezentat provincia Lugansk la Congresele IV-VII ale Partidului. În timpul Revoluției din 1917, a devenit membru al Sovietului din Petrograd, ocupând ulterior diferite funcții militare. Delegat la cel de-al X-lea Congres al PCUS, Vorosilov a fost ales membru al Comitetului Central. Din 1925 a ocupat funcția de Comisar al Poporului al Afacerilor Militare și Navale, iar în perioada 1934–1940 a fost Comisar al Poporului în probleme de Apărare. Din 1926 și până în 1952 a fost membru al Politburo. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a fost membru al Comitetului de Stat al Apărării. Însărcinat cu comanda frontului de la Leningrad, nu a reușit să stopeze înaintarea trupelor naziste. După război, Vorosilov a instrumentat instalarea regimului comunist în Ungaria, din funcția de președinte al Comisiei Aliate de Control de la Budapesta. Din 1952 a fost ales membru al Prezidiului Comitetului Central al PCUS. După moartea lui Stalin, a devenit președinte al Prezidiumului Sovietului Suprem al URSS. I-a fost alături lui Hrușciov în momentul în care acesta a decis eliminarea lui Lavrenti Beria (1953), însă s-a opus politicii de destalinizare a acestuia. În iulie 1957, a încercat, alături de Malenkov, Molotov și Kaganovici înlăturarea lui Hrușciov, tentativă care a eșuat. A fost readus în prim-plan de către Brejnev, ca imagine-simbol a istoriei Uniunii Sovietice, ocupând în ultima parte a vieții diferite funcții înalte în partid, vezi Michael Parrish, *Soviet security and intelligence organizations, 1917–1990: a biographical dictionary and review of literature in English*, Greenwood Press, New York, Westport, Connecticut, London, 1992, pp. 468–469.

34. Anastase Ivanovici Mikoian (Mikoyan) (1895–1978), lider comunist sovietic și oficial guvernamental al URSS. Mikoian a fost unul dintre apropiații lui Stalin, rămânând în funcții înalte în cadrul conducerii PCUS pentru mai bine de cinci decenii. De origine armeană, Mikoian s-a alăturat Partidului Bolșevic în 1915, jucând un rol însemnat în Caucaz în timpul Războiului Civil (1918–1920). Din 1922, este ales membru al Comitetului Central al PCUS. Apropiat al lui Stalin, acesta a fost răsplătit pentru fidelitatea sa și, în 1926, a fost avansat în funcția de comisar al poporului și membru al Politburo, devenind cel mai tânăr membru al acestui organism de partid. A devenit membru plin al Politburo în 1935 și deși nu a fost unul dintre susținătorii politicii lui Stalin din vremea Marii Terori, s-ar fi făcut responsabil pentru epurările din Armenia natală. După moartea lui Stalin, a fost un apropiat colaborator al lui Nikita Hrușciov, fiind singurul dintre vechii și apropiații colaboratori ai lui Stalin care nu s-au opus politicii „reformiste" a lui Hrușciov și nu a susținut grupul „antipartinic" în 1957. Mikoian a jucat un rol major în ceea ce s-a numit ulterior „criza rachetelor" (1962), mediind discuțiile dintre N. Hrușciov, președintele american John F. Kennedy și liderul cubanez Fidel Castro. Ulterior „excluderii" lui Hrușciov (1964), Mikoian devine prim-ministru al URSS (iulie 1964). Sub Brejnev, s-a „autoexclus" treptat din funcțiile de răspundere ale PCUS, dedicându-și mai mult timp redactării memoriilor sale. S-a pensionat în 1975, cu doar trei ani înainte de moartea sa. Vezi Roger D. Markwick, „Anastas Ivanovich Mikoyan", în *Encyclopedia of Russian History*, vol. III, M-R,Thomson & Gale, 2004, pp. 925.

35. Nicolas Werth, „Revelații despre raportul Hrușciov", în *loc. cit.*, p. 86.
36. *Ibidem*.
37. William Taubman, Sergei Khrushchev, Abbot Gleason (ed.), *op. cit.*, p. 100.
38. Nicolas Werth, „Revelații despre raportul Hrușciov", în *loc. cit.*, p. 84.
39. Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2005, p. 205.
40. Ioana Boca, „Februarie 1956. PMR la ora «stalinismului antisovietic»", în *Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol" din Iași*, număr tematic: *Comunismul în România: ideologie, întemeiere, dileme*, anul VII, nr. 1–2, 1997, pp. 116–130.
41. Palmiro Togliatti s-ar fi exprimat deschis – în cadrul unui interviu pentru publicația *Nuovi Argomenti* (13 iunie 1956) – în legătură cu excesele cultului personalității lui Stalin, pe care le califica drept un produs al sistemului sovietic. Mai mult, Togliatti s-ar fi declarat nemulțumit de deciziile și poziția Congresului PCUS referitor la această chestiune. Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova...*, ed. cit., p. 75.
42. Pentru mai multe detalii, vezi Dan Cătănuș, „Difuzarea informațiilor privind raportul «secret» al lui Nichita Hrușciov în mișcarea comunistă internațională", în *Studii și materiale de istorie contemporană*, Serie nouă, volumul IV, 2005, pp. 147–158.
43. Tatiana Pokivailova, „1956. Congresul al XX-lea al PCUS și conflictele politice din țările socialiste din Europa de Est (noi documente și probleme ale istoriografiei ruse contemporane)", în Romulus Rusan (editor), *Anii 1954–1960. Fluxurile și refluxurile stalinismului*, Analele Sighet, vol. 8, Fundația Academia Civică, București, 2000, pp. 61–69. Vezi și Elisabeta Neagoe, „Raportul secret al lui Nikita Hrușciov și efectele sale în România", în *Analele Universității „Dunărea de Jos" Galați*, seria Istorie, fascicula 19, tom II, 2003, pp. 135–158.
44. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 123.
45. Paul Sfetcu, *op. cit.*, p. 274.
46. *Ibidem*, pp. 273–274.
47. *Ibidem*, p. 274.
48. Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *Raport final...*, p. 137.
49. Paul Sfetcu, *op. cit.*, p. 275–276.
50. *Ibidem*.
51. *Ibidem*.
52. Miron Constantinescu, *Prefață* la volumul Palmiro Togliatti, *Scrieri alese*, Editura Politică, București, 1973, pp. XIX-XX.
53. Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova...*, ed. cit., p. 75.
54. Nicolas Werth, „Revelații despre raportul Hrușciov", în *loc. cit.*, p. 94
55. „Expunerea lui Gh. Gheorghiu-Dej din ședința Biroului Politic al CC al PMR" (29 noiembrie 1961), în Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005, doc. nr. 8, pp. 80–127 [p. 122].
56. „Darea de seamă a delegației PMR cu privire la lucrările Congresului al XXII-lea al PCUS, prezentată de Gh. Gheorghiu-Dej la plenara CC al PMR", în Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare...*, doc. nr. 9, pp. 127–185 [pp. 141–142].
57. Conform spuselor lui Gheorghe Buzatu, Iosif Chișinevschi a fost unul dintre cei mai zeloși colaboratori/informatori ai Moscovei. Acesta ar fi trimis periodic rapoarte către Kremlin, fiind în relații apropiate cu cercurile moscovite, vezi Gheorghe Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996, pp. 152–156.
58. În romanul autobiografic al lui Blaga, acesta relatează o întâlnire pe care ar fi avut-o cu Miron Constantinescu, care este personificat sub pseudonimul Constant Mironescu, vezi Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, Editura Humanitas, București, p. 326 și *infra*.
59. George Pruteanu, *Pact cu diavolul. Șase zile cu Petru Dumitriu*, Editura Albatros, București, 1995, pp. 74–75.

60. *Ce a fost. Cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*, Editura Polirom, Editura Cartea Românească, Iași, București, 2013, p. 201.
61. Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, vol. I, Editura Nemira, București, 2006, pp. 537–538.
62. Paul Sfetcu afirmă că întârzierea luării unei poziții oficiale de către Gheorghiu-Dej s-ar fi datorat faptului că acesta era preocupat cu organizarea și desfășurarea Congresului Partidului Comunist Grec. Majoritatea liderilor PCG se aflau refugiați în România. Vezi Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej...*, ed. cit., p. 279.
63. Dan Cătănuș, „Destalinizarea în versiune românească. Cazul Iosif Chișinevschi – Miron Constantinescu, 1956–1961", în *Arhivele totalitarismului*, anul VII, nr. 24–25, pp. 99–112.
64. „Raportul delegației PMR cu privire la lucrările Congresului al XX-lea al PCUS", ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 196/1956, ff. 1–33.
65. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (17 martie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 23/1956, ff. 1–3.
66. *Ibidem*, ff. 2–4.
67. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (23 martie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 26/1956, f. 1.
68. Ioana Boca, „Februarie 1956. PMR la ora «stalinismului antisovietic»", în *Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol" din Iași*, număr tematic: *Comunismul în România: ideologie, întemeiere, dileme*, anul VII, nr. 1–2, 1997, pp. 116–130; textul raportului, și la ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 27/1956, ff. 219–267.
69. Dennis Deletant, *Communist Terror in Romania. Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948–1965*, St. Martin's Press, New York, 1999, p. 254; Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România*, Editura Humanitas, București, 2007, pp. 125–131.
70. Elisabeta Neagoe, „Raportul secret al lui Nikita Hrușciov și efectele sale în România", în *Analele Universității „Dunărea de Jos" Galați*, seria Istorie, fascicula 19, tom II, 2003, pp. 135–158.
71. Informația este confirmată de mărturia lui Pavel Țugui, un martor ocular al evenimentului. Vezi Pavel Țugui, „Amintiri din vremuri apuse. 1956: CC al PMR dicută «Raportul secret» al lui Hrușciov", în *Dosarele istoriei*, anul VII, nr. 10(74)/2002, pp. 25–29 [p. 27].
72. „Stenograma ședinței plenare lărgite a CC al PMR" (23–25 martie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 27/1956, f. 123.
73. *Ibidem*, ff. 78–87.
74. „Protocol al ședinței Secretariatului CC al PMR" (1 februarie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 12/1956, ff. 1–2.
75. Andrei Păcuraru (10 ianuarie 1923, Târgu-Mureș – 2002, București). Membru de partid din 1945, fost șef al Direcției Treburilor Cancelariei CC al PMR/PCR (1953–1968), membru supleant al CC al PMR (1960–1965) și membru al CC al PCR (1965–1969). Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR. 1945–1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004, pp. 455–456.
76. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR (fragmente)" (3–12 aprilie 1956), în Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chișinevschi (1956–1961)*, Editura Elion, București, 2001, doc. nr. 2, pp. 50–169 [p. 71].
77. „Stenograma ședinței plenare lărgite a CC al PMR" (23–25 martie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 27/1956, f. 126.
78. „Stenograma ședinței cu activul Comitetului Orășenesc de Partid București" (26 martie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 29/1956, ff. 1–41.
79. Georges Haupt, „La genèse du conflit soviéto-roumain", în *Revue française de science politique*, vol. 18, nr. 4/1968, pp. 669–684.
80. *Ibidem*.

81. Prima călătorie pe care Miron Constantinescu o face la Cluj în primăvara anului 1956 are loc la începutul lunii martie. În data de 8 martie, acesta a ținut un discurs în calitatea sa de candidat la alegerile pentru Marea Adunare Națională în circumscripția electorală Cluj. Vezi ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 7, ff. 1–7.

CAPITOLUL 12. O destalinizare *„à la roumaine"*

1. „Rezumat al ședințelor Biroului Politic al CC al PMR din 3, 4, 6, 12 aprilie 1956", ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 24.
2. Edificatoare este experiența lui Nicolae Ceaușescu, care a primit sarcina de a dezbate documentele Congresului al XX-lea al PCUS în zona Banatului, participând la întruniri cu activul de partid la Reșița și Timișoara. Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *Viața lui Ceaușescu*, vol. II, *Fiul poporului*, Adevărul Holding, București, 2013, pp. 11–12.
3. A se vedea cazul lui Constantin Vasiliu, membru de partid și activist al Comitetului orășenesc Constanța al PMR, cel care a trimis un memoriu Comitetului Central, în cadrul căruia acuza excesele conducerii superioare a partidului, care nu își asuma deschis greșelile din trecut. Textul memoriului lui Vasiliu în Ioana Boca, *1956 – Un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*, Fundația Academia Civică, București, 2011, pp. 31–34. Convocat la sediul partidului din Constanța, Vasiliu și-a menținut opiniile, drept pentru care a fost trimis la București, unde cazul său a fost dezbătut de o echipă din care făceau parte Nicolae Ceaușescu, Petre Lupu și Ștefan Voicu. Numai după trei ședințe lungi, Vasiliu va accepta să își facă autocritica în fața Comitetului Central, retrăgându-și acuzațiile [Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *Viața lui Ceaușescu*, vol. II, pp. 12–13].
4. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, Editura Paco, București, 2010, p. 162.
5. „Stenograma ședinței plenare lărgite a CC al PMR" (23–25 martie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 27/1956, f. 103.
6. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu, postfață de Mircea Mihăieș, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 256.
7. Chestiunea implicării lui Emil Bodnăraș în „complotul" din 1956 a fost discutată într-o ședință a Biroului Politic în martie 1961 – „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (13–15 martie 1961), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 12/1961, ff. 166–169.
8. În fondul *Comitetul Central al Partidului Comunist Român – Cancelarie*, se regăsește un ample „rezumat al ședințelor Biroului Politic al CC al PMR din 3, 4, 6, 12 aprilie 1956", material despre care se precizează că ar fi fost întocmit pe baza „notițelor din ședință". Vezi ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, ff. 1–117 și ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 33/1956, ff. 1–116. Textul stenogramelor acestor ședințe a fost publicat și în Vladimir Tismăneanu, „Arhivele secrete și istoria comunismului românesc", în *Sfera politicii*, anul IV, nr. 25, februarie 1995, pp. 16–18; anul IV, nr. 26, martie 1995, pp. 12–13; anul IV, nr. 27, aprilie 1995, pp. 38–42, dar și în volumul *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chișinevschi*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Alina Tudor și Dan Cătănuș, Editura Elion, București, 2001, doc. nr. 2, pp. 50–170.
9. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 2.
10. Chestiunea abuzurilor MAI mai fusese dicutată în ședința Secretariatului CC al PMR din 1 februarie 1956 [„Protocol al ședinței Secretariatului CC al PMR" (1 februarie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 12/1956, ff. 1–2], dar și în cadrul ședinței plenare lărgite a CC al PMR din 23–25 martie 1956 [„Stenograma ședinței plenare lărgite a CC al PMR" (23–25 martie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 27/1956, ff. 78–87].

11. Alexandru Drăghici (27 septembrie 1913, com. Tisău, jud. Buzău – 12 decembrie 1993, București). Alexandru Drăghici aderă din tinerețe la UTC (1934), devenind în același an membru al Partidului Comunist din România. A făcut parte din lotul celebrului „proces de la Craiova" (1936), alături de Ana Pauker, fiind condamnat la 9 ani și 3 luni de închisoare, 80.000 de lei amendă și 10 ani interdicție corecțională prin Sentința nr. 104 a Consiliului de Război al Corpului I Armată Craiova (7 iulie 1936). A fost închis în penitenciarele de la Caransebeș și Târgu Jiu [ANIC, fond *53*, dosar D/124 (Alexandru Drăghici), *passim*]. A fost unul dintre acuzatorii publici ai Tribunalului Poporului (2 mai 1945 – 28 iunie 1946) și adjunct al șefului (1946 – august 1948) și șef (1948–1949) al Secției Administrativ-Politice a CC al PMR. Ulterior, a ocupat funcții diverse: prim-secretar al Comitetului de partid București (1949 – 30 decembrie 1950), membru al Comisiei Electorale Centrale (din 30 septembrie 1950) și șef al Direcției Generale Politice din MAI (30 decembrie 1950 – 28 mai 1952). După căderea grupului Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Alexandru Drăghici a fost numit ministru al afacerilor interne (28 mai 1952 – 27 iunie 1965). A mai ocupat funcțiile de ministru al Securității Statului (20 septembrie 1952 – 23 septembrie 1953) și de șef al Departamentului Securității Statului (septembrie 1953 – martie 1957). Ca urmare a unor anchete interne de partid inițiate de Nicolae Ceaușescu privind cazul Lucrețiu Pătrășcanu, Alexandru Drăghici a fost degradat și trecut în rezervă cu gradul de soldat (14 noiembrie 1968) [Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR, 1945–1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 231].
12. Miron Constantinescu a oferit și o serie de exemple, aducând acuze grave în legătură cu abuzurile Securității asupra unor funcționari ai CSP-ului: *„amintesc de cazul Maria Jerca, din Direcția de coordonare a balanțelor, absolventă a I.S.E.P.-ului, membră a comitetului UTM care, speriată la un moment dat de sarcinile primite din partea organelor Securității, a venit să raporteze conducerii CSP ceea ce i se cere.* I s-au cerut materiale informative de la CSP [subl. ns. – Ș.B.], *interzicându-i-se să comunice despre aceasta conducerii CSP.* I s-a cerut, deși căsătorită, să se prostitueze [subl. ns. – Ș.B.], *pentru a putea obține date informative în legătură cu anumiți indivizi suspecți* [...] *un al doilea caz este cel al lui Petre Nicolae, funcționar la direcția de muncă și salarii, căruia, la fel,* i s-a cerut un șir întreg de date [subl. ns. – Ș.B.]. *Îngrijorat de această cerere, Petre Nicolae a venit la tov. Chișinevschi, pentru a sesiza asupra acestui lucru și a-i cere părerea ce are de făcut* [...] *în 1954 un alt funcționar al CSP, anume Bălușel din Direcția de repartiție a industriei ușoare,* a fost reținut în Gara de Nord în timp ce se găsea în drum spre îndeplinirea unei misiuni de serviciu [subl. ns. – Ș.B.], *după care i s-a cerut să lucreze ca agent acoperit pentru Securitate"*, vezi ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, ff. 3–4.
13. Constantinescu amintea de un caz anume, în care Gheorghiu-Dej a intervenit în favoarea lui Drăghici, forțându-i mâna lui Miron: *„În 1954, cu prilejul desființării Comitetului de Stat al Aprovizionării și a trecerii unei părți a funcționarilor acestei instituții la CSP, organele Ministerului Afacerilor Interne a intervenit ca să fie angajat la CSP un număr de funcționari total necorespunzători ca pregătire și dubioși din punct de vedere moral și politic, ca spre exemplu Ghelberiu și Cioc, foști fasciști. Întrucât am refuzat angajarea lor, conducerea Ministerului Afacerilor Interne s-a adresat tovarășului Gheorghiu-Dej, care a intervenit pe lângă mine să-i angajez întrucât fac parte din agentura Securității"*, *ibidem*, f. 4.
14. Conform celor declarate de Alexandru Drăghici în cadrul ședinței plenare a CC al PMR din 23–25 martie 1956, tribunalele de condamnări administrative ale MAI fuseseră instituite din 1954, măsura primind girul conducerii de atunci a partidului. „Stenograma ședinței plenare lărgite a CC al PMR" (23–25 martie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 27/1956, f. 85.
15. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 4.
16. În urma unei ședințe a Secretariatului CC al PMR din 7 octombrie 1955, în cadrul căreia s-a discutat chestiunea repartizării sarcinilor între cei patru membri ai

Secretariatului CC al PMR, lui Gheorghe Gheorghiu-Dej i-au revenit în subordine, spre coordonare, următoarele structuri: Comisia Controlului de Partid, Consiliul Central al Sindicatelor din RPR, Secția Industrie Grea a CC al PMR, Secția Agrară a CC al PMR, Direcția Treburilor a CC al PMR, Prezidiul Marii Adunări Naționale, Consiliul de Miniștri și Ministerul de Interne. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 166/1944, f. 23.

17. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 4.
18. Constantinescu a ținut să aducă la cunoștința membrilor Biroului Politic modalitatea prin care Gheorghiu-Dej a ales să ignore problema întocmirii unui raport de către delegația PMR la Congresul d la Moscova din februarie: *„după ce raportul delegației care a participat la Congresul al XX-lea al PCUS a fost încheiat, am afirmat: «greu s-a născut acest material». Într-adevăr întocmirea lui a durat foarte mult ca timp și la fel, modul de întocmire nu a fost cel normal.* [...] *Au trecut 24 de zile de la întoarcerea delegației, timp după mine suficient ca materialul să fie întocmit în condiții mai bune. Eu am crezut că delegația va fi însărcinată să întocmească raportul. Tov. Gheorghiu-Dej, deși ocupat cu alte lucruri, a avut totuși 2 zile timp pentru a trasa schema raportului. El a lucrat apoi 12 zile cu grecii. Aceasta este just, dar chiar în acel timp se putea să se găsească cât ½ oră pentru a se ocupa de îndrumarea pregătirii raportului. Totuși în acest interval delegația nu a fost convocată pentru a discuta problema întocmirii raportului și nici la 15 martie, după ce tov. Gheorghiu-Dej a terminat lucrul cu grecii, el nu ne-a convocat. Eu am ridicat chestiunea în Biroul Politic. Tov. Gheorghiu-Dej a arătat un proiect de schiță de raport, dar tot nu a convocat delegația pentru a trece la întocmirea lui. După aceasta, au mai trecut încă 4–5 zile tot fără a fi convocați* [...] *Abia cu două zile înainte de plenară am fost convocați pentru a ne spune părerea asupra unui text care fusese întocmit de altcineva“*, *ibidem*, ff. 6–7.
19. Gheorghe Apostol avea să detalieze chestiunea atunci când va lua cuvântul, chiar în aceeași zi. Vezi intervenția lui Apostol, *ibidem*, f. 23.
20. *Ibidem*, f. 8.
21. *Ibidem*.
22. Despre retragerea trupelor sovietice din România (1958), vezi, pe larg: Ioan Scurtu (coord.), *România. Retragerea trupelor sovietice – 1958*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996; Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova ... Politica externă a României în contextul conflictului sovieto-chinez, 1956–1965*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2011, cap. VII, *Retragerea trupelor sovietice din România: semnificații interne și internaționale. Relațiile româno-sovietice la începutul anilor '60*, pp. 198–215.
23. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 9.
24. *Ibidem*, ff. 9–10.
25. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej...*, p. 162.
26. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 10.
27. *Ibidem*, f. 10.
28. *Ibidem*, f. 15.
29. *Ibidem*, f. 15.
30. *Ibidem*, f. 17.
31. *Ibidem*, f. 16.
32. *Ibidem*.
33. *Ibidem*, f. 19.
34. *Ibidem*, ff. 21–22.
35. *Ibidem*, f. 23.
36. *Ibidem*, ff. 24–25.
37. *Ibidem*, f. 26.
38. *Ibidem*, f. 26–27.
39. *Ibidem*, f. 27.
40. *Ibidem*, ff. 27–28.

41. Majoritatea opiniilor exprimate până acum în istoriografie converg către ideea că gestul lui Miron Constantinescu, care a ales în aprilie 1956 să îl atace pe Gheorghiu-Dej, avea la bază o doză însemnată de oportunism și viza îmbunătățirea situației personale în partid. Vezi detalii în Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005, pp. 178–198; Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2005, pp. 205–207; Dan Cătănuș, „Destalinizarea în versiune românească. Cazul Iosif Chișinevschi – Miron Constantinescu, 1956–1961", în *Arhivele totalitarismului*, anul VII, nr. 24–25, pp. 99–112; Ioana Boca, „Februarie 1956. PMR la ora «stalinismului antisovietic»", în *Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol" din Iași*, număr tematic: *Comunismul în România: ideologie, întemeiere, dileme*, anul VII, nr. 1–2, 1997, pp. 116–130; Elisabeta Neagoe, „Raportul secret al lui Nikita Hrușciov și efectele sale în România", în *Analele Universității „Dunărea de Jos" Galați*, seria Istorie, fascicula 19, tom II, 2003, pp. 135–158. Un punct de vedere ceva mai nuanțat în Andi Mihalache, „Miron Constantinescu – breviar biografic", în *Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol" din Iași*, număr tematic: *Comunismul în România: ideologii, itinerarii, dileme*, vol. VII, nr. 1–2, 1999, p. 104–115.
42. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 31.
43. *Ibidem*, ff. 31–32.
44. *Ibidem*, ff. 32–33.
45. Cu toate că în legătură cu acest aspect, Gheorghiu-Dej nota pe marginea textului: „Interesant. De ce oare pune așa chestiunea? Pt. a se preveni o eventuală excludere a cuiva? Pe cine apără? Doar nu s-a pronunțat nimeni pentru excluderea vreunuia dintre tovi", *ibidem*, ff. 32–33.
46. Atât Nicolae Ceaușescu: „Nu pot fi de acord cu aprecierea tov. Drăghici cu privire la fracționismul pe care îl atribuie consultărilor pe care tov. Miron le-a avut cu Moghioroș și Chișinevschi" (*ibidem*, f. 46), cât și Alexandru Moghioroș: „Sunt de acord cu cele ce au spus aici Ceaușescu, Bodnăraș și Pârvulescu, în legătură cu cultul personalității și cu lipsurile noastre. Nu sunt de acord cu aprecierea făcută de tov. Drăghici că discuțiile dintre tov. Miron și Chișinevschi ar avea caracter fracționist" (*ibidem*, f. 51), și Petre Borilă: „Nu sunt de acord cu calificativele date de tov. Drăghici; la noi nu se poate vorbi de fracționism" (*ibidem*, f. 59), au susținut un astfel de punct de vedere.
47. *Ibidem*, ff. 34–35.
48. *Ibidem*, ff. 45–46.
49. Lavinia Betea, *Povestiri din cartierul Primăverii*, Editura Curtea Veche, București, 2010, p. 67.
50. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 50.
51. *Ibidem*, f. 51.
52. *Ibidem*, ff. 52–53.
53. Despre o criză importantă de la Comitetul de Stat al Planificării în mandatul lui Miron Constantinescu, detalii: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 122/1950, ff. 1–47.
54. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 53.
55. *Ibidem*, f. 57.
56. *Ibidem*, f. 58.
57. *Ibidem*, f. 63.
58. *Ibidem*, f. 65.
59. *Ibidem*, f. 65.
60. Despre campania de verificare a membrilor de partid, vezi Ioan Lăcustă, „1948–1950. Partidul Muncitoresc Român se... verifică", în *Magazin istoric*, anul XXXIV, serie nouă, nr. 4 (397), aprilie 2000, pp. 18–21.
61. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 65.
62. *Ibidem*, f. 66.
63. *Ibidem*, f. 77;.
64. *Ibidem*, f. 78;.

65. *Ibidem*, f. 79.
66. *Ibidem*, f. 82.
67. *Ibidem*, f. 83–84.
68. *Ibidem*, f. 85.

CAPITOLUL 13. Un armistițiu?

1. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, Ediție de casă, Regie proprie, 1998, p. 103; Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editura Universul și Calistrat Hogaș, București, 1991, p. 71; ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 98; Alina Tudor, Dan Cătănuș (editori), *O destalinizare ratată...*, doc. nr. 2, p. 152–153.
2. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 99.
3. Constantin Pârvulescu era cel mai vechi membru al partidului dintre cei 11 „grei" care formau Biroul Politic, fiind chiar membru fondator al PCdR. În ecuația simplă a „complotului", Pârvulescu ar fi fost atras promițându-i-se funcția de secretar general. Atât Chișinevschi, cât și Constantinescu credeau că Pârvulescu era destul de manevrabil, putând fi folosit ca o „marionetă", într-un sistem de conducere în care ei ar fi fost factorii decizionali.
4. Alexandru Moghioroș putea și el să fie considerat unul dintre membrii BP care nu îi erau foarte apropiați lui Gheorghiu-Dej. În timpul discuțiilor din cadrul ședințelor BP din 3–6 aprilie 1956, el chiar a amintit de unele conflicte pe care le-ar fi avut cu Gheorghiu-Dej în trecut. Tocmai pe aceste animozități se bizuiau Chișinevschi și Miron Constantinescu.
5. În cadrul Plenarei Comitetului Central din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961, C. Pârvulescu a fost exclus din cadrul Comitetului Central, fiind marginalizat ulterior din punct de vedere politic. Despre biografia lui C. Pârvulescu, vezi Lavinia Betea, „Constantin Pârvulescu, veteranul mișcării comuniste din România, fusese exclus de două ori din partid", în *Jurnalul Național*, 25 aprilie 2009.
6. Atitudinea necorespunzătoare a lui Emil Bodnăraș, cât și discuții mai largi pe seama gesturilor sale reprobabile de-a lungul timpului, au fost discutate în cadrul unei ședințe a Biroului Politic, din 13–15 martie 1961. Vezi stenograma discuțiilor: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 12/1961, ff. 91, 94–96, 166–169. Vezi și discuțiile care s-au purtat pe această temă în cadrul ședinței plenare a CC al PMR din noiembrie-decembrie 1961. Stenogramele discuțiilor în: Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005.
7. „În toată activitatea noastră de la eliberare încoace am avut de înfruntat, firește, numeroase greutăți. Aceste greutăți ni le crea nu numai dușmanul, dar aveam un șir de greutăți interne în închegarea partidului, a unității sale, în consolidarea conducerii de partid. Aceasta poate era principala greutate. Până la eliminarea deviatorilor, conducerea noastră de partid a fost difuză, puternic străbătută de tendințe carieriste, fracționiste, antipartinice, pe care deviatorii le întrețineau", ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 87.
8. *Ibidem*, f. 102.
9. *Ibidem*.
10. „Stenograma ședinței Plenare a CC al PMR (28 februarie – 1 martie 1952)", în *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. IV (partea I) – 1952, Arhivele Naționale ale României, București, 2006, doc. nr. 8, pp. 140–258 [p. 220].
11. Dan Cătănuș, Ioan Chiper (editori), *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Documente 1940–1948*, Editura Vremea, București, 1999, doc. nr. 35, p. 220.
12. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 102.

13. Pentru detalii despre campania de verificare a membrilor de partid, vezi Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română: 1948–1950. Transformări instituționale*, Editura ALL, București, 2005, pp. 207–220; Ioan Lăcustă, „1948–1950. Partidul Muncitoresc Român se... verifică", în *Magazin istoric*, anul XXXIV, serie nouă, nr. 4(397), aprilie 2000, pp. 18–21.
14. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, f. 91.
15. Episodul apare în mai multe lucrări memorialistice, fiind relatat atât de martori oculari, cât și de alte persoane care doar au aflat ulterior detalii: Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej...*, pp. 123–124; Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist, redactor-șef al* Scânteii *din 1947 până în 1960*, Editura Compania, București, 2004, pp. 124 și urm.; Silviu Brucan, *Generația irosită...*, pp. 69–72; Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, în *loc. cit.*, p. 69.
16. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 32/1956, ff. 98–99.
17. *Ibidem*, f. 99.
18. *Ibidem*, f. 104.
19. *Ibidem*.
20. *Ibidem*, f. 115.
21. *Ibidem*, f. 116.
22. Łukasz Kamiński, *Poland in 1956*, în Dan Cătănuș, Vasile Buga (coordonatori), *Putere și societate. Lagărul comunist sub impactul destalinizării. 1956*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2006, pp. 201–217.
23. La 12 aprilie 1956, la inițiativa a doi avocați – Aniela Steinsbergowa și Władysław Winawer –, un grup de intelectuali de marcă ai Poloniei (Karol Adwentowicz, Karol Eistrecher, Maria Dabrowska, Leopold Infeld, Mieczysław Jastrun, Tadeusz Kotarbiński, Zygmunt Mycielski, Stanisław Ossowski și Antoni Słonimski) au trimis o scrisoare președintelui Consiliului de Stat, Aleksander Zawadski, în care erau semnalate abuzurile existente în sistemul justiției și al Securității, precum și aplicarea torturii în anchetele și interogatoriile secrete. Scrisoarea puncta că *„poporul polonez cere o Polonie justă, echitabilă, cere respectarea dreptului, moralității și purității în exercitarea puterii de stat și nu poate admite legalizarea fărădelegii în pronunțarea și aplicarea sentințelor judecătorești*". Apelul lansat de grupul de intelectuali polonezi a avut câteva urmări imediate, poliția politică punând capăt unor anchete în curs. Mai mult decât atât, s-a decis și eliberarea unor figuri importante ale disidenței poloneze, vezi Ion Constantin, „1956: Scânteie poloneză, incendiu ungar", în *Dosarele istoriei*, Anul XI, nr. 10 (122), 2006, pp. 19–25.
24. La 27 aprilie 1956, Seimul polonez a aprobat grațierea unui număr de 5.800 de deținuți condamnați pentru „crime împotriva R.P. Polone", a altor 1.100 de deținuți care erau condamnați pentru „activități desfășurate înainte de război". Mai mult decât atât, s-a hotărât comutarea pedepsei cu moartea și înlocuirea acesteia cu 15 ani de închisoare, în timp ce pedeapsa de „detenție pe viață" era redusă la 12 ani de detenție. Până la 4 iunie 1956, aveau să fie eliberați din închisoare un număr de 28.000 de deținuți politici, *ibidem*.
25. Escaladarea protestelor sociale a avut loc la Poznań. După mai multe încercări ale autorităților de a stăvili valurile de protest ale muncitorilor de la fabrica „Iosif Stalin" (ZISPO), aceștia au declanșat greva generală la 28 iunie. Revendicările inițiale au vizat aspecte economice și sociale: creșterea salariilor, îmbunătățirea aprovizionării cu alimente, scăderea normelor de producție. Odată cu intensificarea protestelor, și duritatea lozincilor a crescut: s-a cerut libertate, alegeri libere și s-a scandat împotriva comuniștilor și a bolșevicilor. Situația a degenerat în lupte de stradă care s-au soldat cu morți și răniți. Situația era agravată și de faptul că tocmai în acele zile se desfășura la Poznań un *Târg Internațional*, drept pentru care știri despre violențele de pe străzile din Poznań au apărut imediat în presa internațională. O relatare detaliată a evenimentelor din Poznań, dar și din celelalte orașe ale Poloniei: Adam Burakowski, *The Events of 1956 in Poland as a Movement of the Whole Nation*, în Dan Cătănuș, Vasile

Buga (coordonatori), *Putere și societate. Lagărul comunist sub impactul destalinizării. 1956*, pp. 218–256.

26. Cele două facțiuni de la nivelul conducerii PMUP s-au dezvoltat organic după Congresul al II-lea al PMUP din 1954. Cele două tabere erau denumite după locurile unde locuiau figurile reprezentative ale acestora: pe de o parte erau conservatorii (*Natolińczycy* – care își luaseră numele după Natolin, o suburbie a Varșoviei) și reformatorii (*Puławianie* – denumiți astfel după o stradă din Varșovia), *ibidem*.

27. Ioana Boca, *1956 – un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*, Fundația Academia Civică, București, 2001, p. 95.

28. W. Gomułka fusese eliberat din închisoare încă din 1954, însă acest fapt nu a fost mediatizat aproape deloc, eliberarea fiind făcută în mare secret. Mai mult decât atât, despre acest fapt societatea poloneză avea să fie informată în mod oficial abia în aprilie 1956. La 5 august 1956, W. Gomułka avea să fie și reabilitat, și reprimit ca membru al PMUP, mișcare care părea să indice o revenire la putere a acestuia, vezi *ibidem*; Ion Constantin, „1956: Scânteie poloneză, incendiu ungar", *loc. cit.*; Adam Burakowski, *The Events of 1956 in Poland as a Movement of the Whole Nation*, în *loc. cit.*; Łukasz Kamiński, *Poland in 1956*, *loc. cit.*.

29. Informat despre situația din Polonia, Nikita Hrușciov a întreprins o descindere-fulger în capitala Poloniei în dimineața zilei de 19 octombrie, chiar înaintea deschiderii lucrărilor Plenarei CC al PMUP. Însoțit de o delegație din care mai făceau parte Mikoian, Molotov, Kaganovici, mareșalul Koniev și alți 11 generali ai Armatei Roșii, Hrușciov a încercat să forțeze mâna polonezilor, declarând că el nu acceptă numirea lui Gomułka în funcția de secretar general al PMUP. Au urmat discuții aprinse între polonezi și delegația sovietică, iar atunci când Hrușciov a confirmat faptul că Armata Roșie se află în marș către Varșovia, Gomułka a decis încheierea discuțiilor, pretextând că nu poate negocia sub presiunea diviziilor sovietice. Hrușciov a decis că nu este cazul să forțeze nota, ordonând trupelor sovietice să oprească înaintarea, vezi Ion Constantin, „1956: Scânteie poloneză, incendiu ungar", *loc. cit.*.

30. *Ibidem*.

31. O relatare amănunțită a evenimentelor din 23 octombrie de la Budapesta: Tibor Méray, *Budapesta 1956. Atunci și după 44 de ani*, Editura Compania, București, 2000.

32. Mihai Neagu, „1956, anul exploziei rezistenței anticomuniste din Ungaria", în Romulus Rusan (editor), *Anii 1954–1960: fluxurile și refluxurile stalinismului*, Analele Sighet, vol. 8, Fundația Academia Civică, București, 2000, pp. 742–747.

33. Tibor Méray, *op. cit.*, pp. 43–91.

34. Ioana Boca, *1956 – un an de ruptură...*, ed. cit., p. 102.

35. Mihai Neagu, „1956, anul exploziei rezistenței anticomuniste din Ungaria", în *loc. cit.*

36. János M. Rainer, *A Progress of Ideas: The Hungarian Revolution of 1956*, în Dan Cătănuș, Vasile Buga (coordonatori), *Putere și societate. Lagărul comunist sub impactul destalinizării...*, ed. cit., pp. 282–316.

37. Csaba Békés, *Could the Hungarian Revolution Have Succeeded in 1956? Myths, Legends and Illusions*, în Dan Cătănuș, Vasile Buga (coordonatori), *Putere și societate. Lagărul comunist sub impactul destalinizării...*, ed. cit., pp. 317–339.

38. Ioana Boca, *1956 – un an de ruptură...*, p. 106.

39. Aurelian Grigorescu, „Reflectarea revoltei din Ungaria (În *Scânteia* – octombrie/noiembrie 1956)", în Romulus Rusan (editor), *Anii 1954–1960: fluxurile și refluxurile stalinismului*, Analele Sighet, vol. 8, Fundația Academia Civică, București, 2000, pp. 612–616.

40. Mihai Retegan, „Conducerea PMR și evenimentele din Polonia și Ungaria, 1956", în *Arhivele totalitarismului*, anul III, nr. 1, 1995, pp. 137–162.

41. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (24 octombrie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 169/1956, ff. 1–5; Vezi și Adrian-Claudiu Stoica, „Regimul de la București față în față cu revoluția din Ungaria", în *Dosarele istoriei*, an XI, nr. 10 (122), 2006, pp. 43–47.

42. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (26 octombrie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 170/1956, ff. 1–5.
43. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (30 octombrie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 124/1956, ff. 3–5.
44. *Ibidem*, f. 4; Adrian-Claudiu Stoica, „Regimul de la București față în față cu revoluția din Ungaria", în *loc. cit.*; Dennis Deletant, „Impactul revoltei maghiare în România", în Romulus Rusan (editor), *Anii 1954–1960: fluxurile și refluxurile stalinismului*, *Analele Sighet*, vol. 8, Fundația Academia Civică, București, 2000, pp. 598–602.
45. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (30 octombrie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 124/1956, ff. 4–5.
46. Dennis Deletant, „Impactul revoltei maghiare în România", *loc. cit.*; Ioana Boca, *1956 – un an de ruptură...*, îndeosebi capitolul IV: „Mișcări studențești în toamna lui 1956", pp. 135–181; Tot despre evenimentele din România din toamna anului 1956, vezi *Eadem*, *Romania after the Hungarian Revolution of 1956. The Reaction of the Authorities to Student Protest*, în János M. Rainer, Katalin Somlai (editori), *The 1956 Hungarian Revolution and the Soviet Bloc Countries: Reactions and Repercussions*, The Institute for the History of the 1956 Hungarian Revolution, Budapesta, 2007, pp. 38–47.
47. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (24 octombrie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 169/1956, f. 3.
48. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (27 martie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 30/1956, f. 9.
49. Întâlnirea a avut loc în data de 15 iunie 1956, în preajma Congresului Uniunii Scriitorilor, la sediul Comitetului Central. La întâlnire au mai participat Leonte Răutu, János Fazekas și Pavel Țugui. Vezi ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 10, ff. 1–9.
50. Stefano Bottoni, *Transilvania roșie. Comunismul român și problema națională, 1944–1965*, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale și Editura Kriterion, Cluj-Napoca, 2010, p. 218.
51. Vezi „Referat al Ambasadei Ungariei la București" (5 octombrie 1956), în Andreea Andreescu, Lucian Năstasă, Andrea Varga (ed.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956–1968)*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2003, doc. nr. 10, pp. 170–175. Referatul ambasadorului ungar la București, Ferenc Keleti, informa Ministerul de Externe de la Budapesta despre efectele produse de redactarea unui Memorandum de către trei personalități ale intelectualității maghiare din Cluj, în cadrul căruia erau prezentate nemulțumirile acestei etnii. Memorandumul nu a fost primit foarte bine de către conducerea comunistă, care a decis trimiterea la Cluj a unei comisii a cărei misiune era de a rezolva chestiunea. Referatul ambasadorului maghiar face un rezumat al discuțiilor purtate în luna septembrie la Cluj de către comisia condusă de Miron Constantinescu și reprezentanții intelectualității maghiare.
52. Stefano Bottoni, *op. cit.*, pp. 219–220.
53. *Ce a fost. Cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*, Editura Polirom, Editura Cartea Românească, Iași, București, 2013, p. 198.
54. *Ibidem*.
55. *Ibidem*, p. 199. O relatarea aproximativă a acestei întâmplări se regăsește și în romanul lui Petru Dumitriu, *Ne întâlnim la judecata de apoi* (ediția în limba română) Editura Univers, București, 1992, p. 14–15.
56. *Ce a fost. Cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*, ed. cit., p. 199.
57. „Proces-verbal al ședinței Comitetului Regional Cluj al PMR" (25 octombrie 1956), în Andreea Andreescu, Lucian Năstasă, Andrea Varga (ed.), *Maghiarii din România (1956–1968)...*, doc. nr. 15, pp. 188–192.
58. Despre mișcările de protest ale studenților din Cluj, vezi Ioana Boca, *1956 – un an de ruptură...*, ed. cit., pp. 141 și urm.

59. Vezi notele telefonice transmise de la Comitetul Regional Cluj al PMR către Comitetul Central (26–30 octombrie 1956), în Andreea Andreescu, Lucian Năstasă, Andrea Varga (ed.), *Maghiarii din România (1956–1968)...*, , doc. nr. 16 (26 octombrie 1956), pp. 192–193; doc. nr. 17 (27 octombrie 1956), pp. 193–194; doc. nr. 18 (27 octombrie 1956), p. 195; doc. nr. 19 (28 octombrie 1956), pp. 196–197; doc. nr. 20 (28 octombrie 1956), pp. 197–198; doc. nr. 21 (29 octombrie 1956), pp. 198–199; doc. nr. 22 (29 octombrie 1956), pp. 199–200; doc. nr. 23 (30 octombrie 1956), pp. 200–201.

60. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (13 noiembrie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 172/1956, ff. 2–5.

61. *Ibidem*, f. 3.

62. Ilie Murgulescu (27 ianuarie 1902, Cornu, jud. Dolj – 28 octombrie 1991, București). Chimist, membru titular (din 1952), și președinte (1963–1966) al Academiei Române. A fost și Ministru al Învățământului (1953–1956) și al Învățământului și Culturii (1961–1963).

63. Coriolan Drăgulescu (4 aprilie 1907, Varadia, jud. Caraș-Severin – 1 iunie 1977, București). Chimist, membru corespondent (din 1955) și titular (din 1963) al Academiei Române.

64. Tudor Bugnariu (30 iunie 1909, Budapesta – 25 iunie 1988, București), fiu al lui Andrei Bugnariu și al Lucreției (Moisil). Tatăl său era funcționar la poșta din Budapesta. După Unirea din 1918, familia Bugnariu s-a mutat la Cluj, unde tatăl său a devenit administratorul Căminului Studențesc „Avram Iancu". Tudor Bugnariu a urmat clasele primare la Budapesta și studiile secundare la Liceul „George Barițiu" din Cluj. A urmat cursurile Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Cluj. După absolvire a fost reținut ca asistent universitar la catedra de limbă română, însă a fost îndepărtat ulterior din cauza opțiunilor sale politice, devenind profesor la o școală medie de meserii. În 1934 a fost unul dintre inițiatorii și organizatorii asociației „Amicii URSS". În 1935 a fost judecat de Consiliul de Război al Corpului VI Armată din Cluj și condamnat la 10 luni închisoare, 10 ani de degradare civică, 10.000 lei amendă și eliminarea din învățământ. Ulterior, a lucrat ca funcționar la diferite firme particulare si a devenit colaboratorul mai multor publicații de stânga, în care semna cu pseudonim. În timpul războiului a fost internat în lagărul de la Caracal, eliberat și apoi din nou internat în lagărul de la Someșeni de unde a fost trimis pe front într-o campanie disciplinară. După 23 august 1944 a devenit primar al Clujului, iar după reforma învățământului din 1948 a fost reintegrat în învățământ la Universitatea din Cluj și apoi la Universitatea din București [Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 2009, p. 121]. În martie 1950 a fost numit adjunct al Ministerului Învățământului și Culturii, funcție pe care a ocupat-o până în noiembrie 1956. Ulterior, a fost profesor șef de catedră și prorector al Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov" de pe lângă CC al PMR. În octombrie 1958 a fost transferat ca profesor la catedra de materialism dialectic și istoric și decan al Facultății de Filozofie a Universității din București [Arhiva Universității București, Direcția *Resurse Umane – Dosare de cadre*, dosar B/516 (Tudor Bugnariu), *passim*. (doresc să mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție acest dosar)].

65. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (13 noiembrie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 172/1956, f. 4.

66. Dorli Blaga, cea care avea să devină soția lui Tudor Bugnariu în 1957, afirmă că acesta și-ar fi dat demisia din minister în semn de solidaritate, atunci când Ilie Murgulescu a fost demis. Documentele nu confirmă o astfel de ipoteză. Vezi Dorli Blaga, *Tatăl meu, Lucian Blaga*, Editura Humanitas, București, 2012, p. 45.

67. Ladislau Bányai (17 noiembrie 1907, Baia de Criș, jud. Hunedoara – 4 mai 1981, București). Istoric român, membru al PCdR din ilegalitate (1934). A fost profesor universitar (1946–1957) și rector (1953–1956) al Universității din Cluj, profesor universitar (1958–1975) al Universității din București, membru corespondent al Academiei

Române și vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice (din 1970). Ștefan Ștefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, pp. 44–45.

68. Constantin (Costache) Nicuță (8 septembrie, 1906, Pașcani – 1991, București). Studii liceale la Suceava (1919–1927), iar mai apoi studii universitare la Iași, la Facultatea de Litere și Filozofie și la Facultatea de Drept (1928–1932). A fost profesor la Liceul Militar din Cernăuți, apoi la Iași (1935–1936). A devenit apoi asistent la catedra de sociologie și etică condusă de Petre Andrei (1936–1937). În perioada 1937–1939 a fost bursier în Franța unde s-a specializat în domeniile sociologiei și filozofiei. Datorită opțiunilor lui politice pentru stânga, a fost eliminat de la Universitatea din Iași. A obținut un doctorat în filozofie cu teza „Teoria cunoașterii sociale în opera lui M. Weber" (1945). Ulterior, a predat cursuri de materialism dialectic și istoric la Facultatea de Litere și Filozofie din Iași (1945). După 1948 s-a stabilit la București unde a ocupat funcția de secretar general al Institutului de Studii Româno-Sovietice. Din 1951 a fost profesor, apoi șef de catedră și prorector al Școlii Superioare de Științe Sociale „A.A. Jdanov". Între 1956 și 1958 a fost adjunct al ministrului învățământului. În 1958 a fost ambasador al României la Viena. În 1959 a fost membru al delegației României la ONU, iar în perioada 1960–1963 a fost ambasadorul României la Paris. Din 1966 a fost șef al catedrei de Istoria doctrinelor sociologice și politice a Facultății de Filozofie, decan (1965–1968) și șef al catedrei de sociologie (1972–1974). În 1970 a fost ales membru titular al Academiei de Științe Sociale și Politice și vice-președinte al secției de sociologie. Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, Editura Expert, București, 2001, pp. 342–343.
69. Constantin Daicoviciu (1 martie 1898, Căvăran, jud. Caraș-Severin – 27 mai 1973, Cluj). Profesor universitar (1949–1968) și rector (1957–1968) al Universității din Cluj. Membru titular (din 1955) al Academiei Române. Ștefan Ștefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei românești...*, ed. cit., pp. 117–118.
70. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (13 noiembrie 1956), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 172/1956, f. 4.
71. *Ibidem*, f. 5.
72. Dennis Deletant, „Impactul revoltei maghiare în România", *loc. cit.*

CAPITOLUL 14. Căderea

1. Petru Dumitriu, *Ne întâlnim la Judecata de Apoi*, Editura Univers, București, 1992, p. 19.
2. Vezi capitolul 10: *Două condiții, o singură posibilitate: intelectual vs apparatcik*.
3. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (14 martie 1957), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 11/1957, ff. 1–3.
4. Marian Stroia, Horațiu Sima, „Componența Consiliului de Miniștri (23 august 1944–31 decembrie 1975)", în *Revista Arhivelor*, anul LV, vol. XL, nr. 2, 1978, pp. 227–244.
5. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (14 martie 1957), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 11/1957, f. 2.
6. Vezi „Stenogramele ședințelor din 10 și 13 mai 1957", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 20/1957, ff. 1–98.
7. *Ce a fost. Cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*, Editura Polirom, Editura Cartea Românească, Iași-București, 2013, pp. 188–190.
8. „Comunicatul Plenarei CC al PMR", în *Scânteia*, 9 iulie 1957.
9. Alina Tudor, Dan Cătănuș (editori), *O destalinizare ratată...*, doc. nr. 3, p. 176.
10. Vezi discursul lui Nicolae Ceaușescu din cadrul Plenarei Comitetului Central din iunie-iulie 1957 în: Alina Tudor, Dan Cătănuș (editori), *O destalinizare ratată...*, doc. nr. 3, pp. 178–180.

11. *Ibidem*.
12. *Ibidem*, p. 183.
13. *Ibidem*, pp. 186–187.
14. *Ibidem*, p. 188.
15. *Ibidem*, p. 191.
16. *Ibidem*, p. 193.
17. *Ibidem*, p. 194.
18. *Ibidem*, p. 195–196.
19. *Ibidem*, p. 202.
20. *Ibidem*, p. 203.
21. *Ibidem*, p. 206.
22. *Ibidem*, pp. 206–207.
23. *Ibidem*, p. 207.
24. „În încheierea acestei [cuvântări], subliniez că în perioada martie-aprilie 1956 am folosit metode greșite, nepartinice, am călcat normele partinice ale discuțiilor avute cu diferiți tovarăși. Că unele din convorbirile acelea, deși subiectiv nu urmăreau, dar în mod obiectiv puteau și pot fi considerate cu aceste cuvinte grave din darea de seamă, de atâtare. Este desigur meritul Biroului Politic de a fi combătut aceste puncte de vedere ale mele, de a fi ridicat prin critica din aprilie spiritul partinic și de a fi prevenit astfel o alunecare care ar fi putut deveni dăunătoare", *ibidem*, p. 209.
25. *Ibidem*, p. 208–209.
26. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 29/1957, ff. 26–27.
27. Alina Tudor, Dan Cătănuș (editori), *O destalinizare ratată...*, doc. nr. 3, pp. 238–239.
28. *Ibidem*, pp. 243–246.
29. „Rezoluția Plenarei Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 28 iunie – 3 iulie 1957", ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 29/1957, ff. 1–16 (f-v). Textul a fost publicat și în cotidianul *Scânteia*, 9 iulie 1957.
30. *Ibidem*.
31. „Expunere pe baza Dării de seamă asupra rezultatelor plenarei CC al PMR din 28–29 iunie, 1–3 iulie 1957, prezentată de Emil Bodnăraș activului de partid al Regionalei București" (4 iulie 1957), în Florentin Breazu, „Ecouri ale plenarei PMR din iunie-iulie 1957", în *Arhivele totalitarismului*, anul IX, nr. 30–31 (1–2)/2001, pp. 147–155.
32. *Ibidem*, p. 148.
33. Alexandru Jar (Alexandru Avram/Solomon Jacob) (20 noiembrie 1911, Iași – 10 noiembrie 1988, București), poet și prozator prolecultist. Căsătorit cu Olga Bancic (Golda Benția Bancic) (10 mai 1912, Chișinău, Republica Moldova – 10 mai 1944, Stuttgart, Germania), a luptat în anii celui de-al Doilea Război Mondial în Rezistența Franceză. După război, a revenit în România, unde a ocupat funcții în cadrul aparatului administrativ al Uniunii Scriitorilor. A fost Laureat al Premiului de Stat pentru literaratură în 1950. În 1956, la o ședință a Uniunii Scriitorilor, s-a exprimat în favoarea liberalizării vieții culturale, în contextul destalinizării promovate de Nikita Hrușciov. A fost exclus din partid și marginalizat. A fost reabilitat după moartea lui Gheorghiu-Dej. Câteva informații despre biografia lui Alexandru Jar: Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 2009, pp. 279–280. Detalii despre ședința Uniunii Scriitorilor din mai 1956: Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, 2005, pp. 185–188.
34. „Expunere pe baza Dării de seamă asupra rezultatelor plenarei CC al PMR din 28–29 iunie, 1–3 iulie 1957, prezentată de Emil Bodnăraș activului de partid al Regionalei București" (4 iulie 1957), *loc. cit.*, p. 151.
35. HU OSA 300–8–3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (RFE/RL RI), Publications Department, Background Reports*, Box 52, Folder 2, Report no. 162 – „Death of Miron Constantinescu", p. 1, disponibil online la adresa http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/52–2–162.shtml.

36. *Scânteia*, 19 iulie 1974.
37. HU OSA 300–8–3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (RFE/RL RI), Publications Department, Background Reports*, Box 48, Folder 6, Report no. 165 – „Romanian Party Shuffle Echoes Shake-Up in Moscow", p. 4, disponibil online la adresa http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/48–6–165.shtml; vezi și „Protocolul ședinței C. C. al PMR din 13 iulie 1957" și „Stenograma" aceleiași ședințe, ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 33/1957, ff. 1–6.
38. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (4 iulie 1957), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar nr. 83/1957, ff. 10–13.
39. *Ibidem*.
40. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, Ediție de casă, Regie Proprie, București, 1998, p. 136.
41. *Ibidem*.
42. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (4 iulie 1957), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar nr. 83/1957, ff. 10–13.
43. O copie incompletă a stenogramei discuțiilor: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 111/1957, ff. 1–92.
44. *Ibidem*, f. 17.
45. *Scânteia*, 9 iulie 1957.
46. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (9 iulie 1957), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 126/1957, f. 50.
47. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (26 noiembrie 1957), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 64/1958, ff. 121–122 (f-v).
48. *Ibidem*.
49. Pentru mai multe detalii legate de incidentul de pe aeroportul Vnukovo din 4 noiembrie 1957, care a dus la decesul liderului comunist Grigore Preoteasa, vezi volumul: în *Moartea lui Grigore Preoteasa. Catastrofa de pe aeroportul Vnukovo (1957). Amintirile lui Mihai Novicov*, Editura Evenimentul românesc, București, 1998.
50. Conform declarației lui Constantin Prisnea, fost ministru al agriculturii și silviculturii, exprimată în cadrul unei consfătuiri unde s-a discutat Rezoluția Plenarei Comitetului Central din 28 iunie–3 iulie 1957 (5 iulie 1957). Prisnea se referea la perioada în care Miron Constantinescu fusese președinte al Comitetului de Stat al Planificării, ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 111/1957, f. 59
51. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (26 noiembrie 1957), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 64/1958, ff. 121–122 (f-v).
52. *Ibidem*.
53. *Ibidem*.

CAPITOLUL 15. Un deceniu de „mizerie"

1. *Ce a fost. Cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*, Editura Polirom, Editura Cartea Românească, Iași-București, 2013, p. 203.
2. Detalii în: Dan Cătănuș, Ioan Chiper (editori), *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Documente 1940–1948*, Editura Vremea, București, 1999.
3. Detalii în Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ediția a III-a, Editura Curtea Veche, București, 2011, pp. 373 și urm.
4. Vezi fișele matricole penale ale deținutului Vasile Luca (Luka Laszlo): http://www.iiccr.ro/ro/fise_detinuti_politici/personalitati/.
5. Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea, „Mihail Roller (1908–1958). O scurtă biografie", în *Identitate, social și cotidian în România comunistă, Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc*, vol. VII (2012), Editura Polirom, Iași, 2012, pp. 19–65.

6. ANIC, fond *53*, dosar D/110 (Constantin Doncea), ff. 1–89.
7. Vasile Bâgu (9 ianuarie 1893, Vorniceni, jud. Suceava – 23 septembrie 1978, București). Membru al PCdR din ilegalitate (1922). A participat la grevele de la Atelierele CFR „Grivița" (1933), fiind achitat la proces. Arestat în mai multe rânduri în anii 1930, a fost internat în lagărele de la Miercurea-Ciuc, Caracal și Târgu Jiu în anii celui de-al Doilea Război Mondial, fiind eliberat în noiembrie 1943. După 1944 a fost președinte al Sindicatelor CFR (1945–1948) și șef al Direcției Generale a Rezervelor de Materiale Industriale, Agrare și Alimentare (1949–1955). Din 1955 a fost pensionat. ANIC, fond *53*, dosar B/92 (Vasile Bâgu), vol. I-II, *passim*.
8. Gheorghe Vasilichi (7 septembrie 1902, Cetate, jud. Dolj – octombrie 1974, București), membru al PCdR din ilegalitate (1926). A condus grevele muncitorilor petroliști din Prahova (1933). Inculpat în procesul „Griviței", a fost condamnat la 12 ani de muncă silnică. A evadat împreună cu Constantin Doncea și Dumitru Petrescu în ianuarie 1935 din arest, de la Craiova, prin mijlocirea Cominternului. A luptat în Brigăzile internaționale în Războiul Civil Spaniol și în Rezistența Franceză în anii celui de-al Doilea Război Mondial. După 1945 a fost membru al Comitetului Central al PCR/PMR (1945–1955; 1960–1974) și membru al Biroului Politic al CC al PCR /PMR (1945–1952). Pentru alte detalii, vezi ANIC, fond *53*, dosar V/38 (Gheorghe Vasilichi), *passim*; Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, pp. 606–607; Gheorghe Neacșu, „Din amintirile unui fost ilegalist – Gheorghe Vasilichi", în *Arhivele Totalitarismului*, Anul VIII, nr. 3–4/2000, pp. 107–125; Mihai Burcea, *3 ianuarie 1953. Un scenariu cominternist?*, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, Editura Polirom, Iași, 2012, pp. 50–75.
9. Dumitru Petrescu (10 mai 1906, București – 13 septembrie 1969, Praga), membru al PCdR din ilegalitate (1932). A fost unul dintre conducătorii grevelor de la Atelierele CFR „Grivița". Inculpat în procesul care a urmat, a fost condamnat la muncă silnică pe viață; pedeapsa a fost comutată la 15 ani de muncă silnică, în urma judecării recursului. A evadat din arest de la Craiova (1935), cu ajutorul Cominternului [Mihai Burcea, *3 ianuarie 1953. Un scenariu cominternist?*, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej...*, pp. 50–75]. A activat în Uniunea Sovietică, contribuind la formarea diviziilor de voluntari români „Tudor Vladimirescu" și „Horia, Cloșca și Crișan". După 1944 a activat în cadrul Ministerului Forțelor Armate, deținând diferite funcții. A fost trecut în rezervă în 1949 cu gradul de general-maior. Ulterior, a fost președinte al Comitetului de Stat al Aprovizionării (1949–1952), ministru de finanțe (1952–1955) și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1955–1956). Exclus din partid în 1956, a revenit în cercurile puterii după moartea lui Gheorghiu-Dej [Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, pp. 467–468; Lavinia Betea, *Povești din Cartierul Primăverii*, Editura Curtea Veche, București, 2010, pp. 116–127].
10. Începând din data de 31 inauarie 1958, în cadrul Institutului de Istorie a Partidului au fost organizate unsprezece ședințe/consfătuiri în cadrul cărora participanții la grevele din 1933 și-au expus propriile versiuni asupra desfășurării evenimentelor. Vezi ANIC, Fond *60*, dosar 200 și 201 (consfătuirea din 31 ianuarie); dosar 202 (1 februarie); dosar 203 (19 februarie); dosar 204 (5 martie); dosar 205 (10 martie); dosar 206 (15 martie); dosar 207 (21 martie); dosar 208 (24 martie); dosar 209 (29 martie); dosar 210 (4 aprilie); dosar 211 (11 aprilie).
11. Grigore Răceanu – membru al PCdR din ilegalitate (1936). A fost exclus din partid în două rânduri. Prima dată în 1942, în urma unor divergențe cu Ștefan Foriș [Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu...*, *op. cit.*, p. 254]. A doua oară, în 1958, în urma Plenarei Comitetului Central al PMR din iunie [vezi detalii în Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *Amurgul ilegaliștilor. Plenare CC al PMR din 9–13 iunie 1958*, Editura Vremea, București, 2000]. A fost închis vreme de doi ani. Ulterior, s-a retras în comuna natală, Cojocna, în apropiere de Cluj-Napoca. În 1989 a fost unul dintre semnatarii *Scrisorii celor șase* [alte câteva detalii în Mircea Răceanu, *Infern '89. Povestea unui condamnat la moarte*, ediția a II-a, Editura Curtea Veche, București, 2011, pp. 41 și urm.].

12. Ovidiu Șandru (6 martie 1905, com. Copand, jud. Mureș), de profesie muncitor ceferist, a intrat în contact cu mișcarea muncitorească din 1929, când a devenit membru al Sindicatelor de la Atelierele CFR „Grivița". A participat la grevele de la Grivița, din ianuarie-februarie 1933, făcând parte din Comitetul de Grevă. Din 1935, a devenit membru al PCdR. Până la izbucnirea războiului, a mai suferit două arestări, în urma cărora a primit o condamnare la închisoare de 6 luni. În 1940, a fost din nou arestat și internat în Lagărul de la Târgu Jiu, unde a devenit secretar al organizației de partid din lagăr. În 1944, în urma unor disensiuni, a fost „izolat și scos în afara partidului". După 1944, a ocupat funcții mărunte: la Atelierele CFR „Grivița", la Uniunea Sindicatelor, la Inspectoratul CFR București, și în cadrul Ministerului Agriculturii. La Plenara CC al PMR din 9–13 iunie 1958, a fost exclus din partid. Ulterior, a fost trimis „în producție" la Uzinele „Timpuri Noi", București, unde a lucrat ca lăcătuș la secția sculărie. În 1965 a fost pensionat. Tot în 1965 (6 iulie), Comitetul Municipal București al PCR a hotărât reîncadrarea lui Ovidiu Șandru în rândul membrilor PCR. Pentru mai multe detalii, vezi ANIC, fond *53*, dosar Ș/4 (Ovidiu Șandru), vol. I și II, *passim*.
13. Iacob Coțoveanu (8 octombrie 1915, Roman, jud. Neamț – 2001, București). Membru al UTCdR din 1934 și membru al PCdR din 1936. În perioada interbelică a activat în cadrul „Ajutorului Roșu" (1937–1941). După 1945, a fost secretar al Uniunii Sindicatelor CFR. Între 1952 și 1956 a fost ambasador al RPR în Republica Chineză (1952–1955) și Vietnam (1955–1956). În 1958 a fost exclus din partid, lucrând ulterior ca revizor de locomotivă la Depoul CFR București – Călători (1958–1964). În 1964 a fost reprimit în partid, însă nu i s-a recunoscut vechimea decât din 1945. ANIC, fond *CC al PCR – Colegiul Central de Partid*, dosar C/3766 (Iacob Coțoveanu), vol. I-II, *passim*.
14. Ion Drancă (4 iulie 1912, Trușești, jud. Suceava – 25 februarie 1978, București). Contacte cu mișcarea muncitorească și comunistă ilegală din 1927, de pe vremea când lucra ca lăcătuș la Atelierele CFR Pașcani. A fost unul dintre agitatorii grevelor din 1933 de la Atelierele CFR de la Pașcani. A fost încadrat în partid în 1935. În 1938 a fost arestat pentru activitate comunistă, dar nu a fost condamnat. În 1958 a fost exclus din partid. A fost reprimit în rândurile PCR în aprilie 1965, atunci când i s-a reconfirmat și statutul de membru de partid încă din 1935. ANIC, fond *53*, dosar D/120 (Ion Drancă), vol. I-II, *passim*.
15. Cristina Diac, *Liderul nevăzut. Gheorghe Gheorghiu-Dej și grevele de la Grivița*, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej...*, ed. cit., pp. 31–49.
16. Mihai Burcea, *3 ianuarie 1953. Un scenariu cominternist?*, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej...*, ed. cit., pp. 50–75.
17. Stelian Tănase, „Dej – omul resentimentului", în *Magazin istoric*, anul XXXVI, serie nouă, nr. 1(418), ianuarie 2002, pp. 18–22.
18. Alexandru Iliescu (1901, Oltenița, jud. Călărași – august 1945, București), muncitor ceferist, a participat ca delegat al PCdR la Congresul al V-lea al partidului, desfășurat în 1931 lângă Moscova. Arestat în 1939, a fost internat în 1940 în lagărul de la Caracal, apoi în cel de la Târgu Jiu. Aici, a intrat în conflict cu Gheorghe Gheorghiu-Dej. Eliberat din lagăr în 1944, a decedat un an mai târziu, în urma unui infarct. Ion Iliescu, *Fragmente de viață și de istorie trăită*, Editura Litera Internațional, București, 2011, pp. 15–16.
19. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 66/1958, ff. 1–8.
20. Primele informații în legătură cu apariția acestor tendințe centrifuge în interiorul partidului apăruseră, se pare, încă din septembrie 1949, când fuseseră descoperite înscrisuri care sugerau încercarea de a se crea o asociație sau un partid al comuniștilor veterani. [Vezi Florin Constantiniu, *Postfață*, la vol. Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *Amurgul ilegaliștilor. Plenara CC al PMR din 9–13 iunie 1958*, Editura Vremea, București, 2000, p. 245]. Informația este confirmată de detaliile cuprinse în memoriu, în care se precizează că „Partidul Comunist Independent din RPR a luat ființă în anii 1949–1950 în urma acțiunii samavolnice și netovărășești a Partidului Muncitoresc Român, cari cu ocazia verificării membrilor de partid și cu ajutorul legionarilor primiți în partid, au

exclus din rândurile P. Muncitoresc Român pe unii din cei mai buni fii ai clasei muncitoare" [ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 66/1958, f. 1].

21. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 66/1958, f. 1.

22. Fragmente consistente ale stenogramei Plenarei Comitetului Central al PMR în: Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *Amurgul ilegaliștilor...*, ed. cit., pp. 14–242.

23. Eugen Genad – membru de partid din ilegalitate (1931). Arestat în mai multe rânduri în anii 1930, ar fi avut o purtare lașă la interogatorii, recunoscându-și culpele. În anii războiului a fost internat în lagărele de la Caracal și Târgu Jiu. După război a fost director aș Școlii de partid în Brașov (1947–1950) și apoi consilier juridic și anchetator penal în cadrul Procuraturii RPR (1950–1954). În 1958 a fost exclus din PMR. Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., pp. 234–235.

24. Constantin Moflic – membru al PCdR din ilegalitate (1935). Acuzat de diferite abateri în ilegalitate. A fost arestat în 1943 pentru activitate comunistă. După război a lucrat în cadrul Comisiei Controlului de Partid. A fost exclus din PMR în 1958, *ibidem*, p. 349.

25. Ștefan Pavel (16 decembrie 1914, București – 1984, București), membru al UTCdR din 1932 și al PCdR din 1938. A participat la grevele de la Atelierele CFR „Griviția" (1933). În 1940 a fost instructor al Comitetului Central în cadrul Regionalei comuniste „Dunărea de Jos", Galați. În 1942 a fost exclus din partid, fiind acuzat de activitate fracționistă. A fost reprimit în partid în 1945. A ocupat funcții importante: ministrul gospodăriilor silvice (1951–1952) și ministru al afacerilor interne (1952–1957). În 1958 a fost acuzat de activitate fracționistă și antipartinică și a fost exclus din partid. A fost reabilitat după moartea lui Gheorghiu-Dej, ocupând funcții importante: a fost ministru al transporturilor (1969–1971) sau secretar al Comitetului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România (1971–1979).ANIC, fond *53*, dosar P/39 (Ștefan Pavel), vol. I-II, *passim*; Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, ed. cit., p. 455.

26. Ileana Răceanu (Pop) (3 septembrie 1911, Macău, jud. Cenad, Ungaria – 21 iunie 1981, București), membră a PCdR din 1932. A activat în cadrul organizației de tineret a partidului, fiind membră în Biroul CC al UTCdR (1933–1935). A fost arestată în mai multe rânduri în perioada interbelică. Membră a Secretariatului CC al PCdR (1940–1943) și a Comitetului Central al Apărării Patriotice (1943–1945). După 1945 a activat în cadrul organizației de femei a partidului (Uniunea Femeilor Democrate din România, Consiliul Național al Femeilor). Membru supleant al Comitetului Central (1955–1958). ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică. Dosare anexe*, dosar 100/1953, ff. 46–47 *apud* http://www.ilegalisti.ro/bioex/r%C4%83ceanu/ileana; Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, p. 500; Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., pp. 441–442..

27. Ștefan Voicu (Aurel Rotenberg) (9 ianuarie 1906, București – 1992, București). Profesia de bază: ziarist. Membru al UTCdR din 1923 și membru al PCdR din 1932. Membru în Sindicatul ziariștilor (1923–1928), membru al Ajutorului Roșu și al Blocului Democrat (1932–1940). A fost arestat în mai multe rânduri, fiind condamnat de trei ori. În iunie 1940, a fost internat în Lagărul de la Târgu Jiu (o notă a Siguranței din 1941 îl semnala internat în lagăr – ANIC, fond *95*, dosar 1664/15743 (Leon Rothemberg), f. 5), de unde a fost eliberat după 23 august 1944. Ulterior, a fost activist al Secției de Propagandă și Agitație a CC al PMR (1945); redactor-șef la *Scânteia* (1946); redactor-șef la *Lupta de clasă* (din 1955); membru al Consiliului Național al Radioteleviziunii Române (din 1971); și vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice. Membru supleant al CC al PMR (1955–1960) și membru al CC al PMR/PCR (1960–1984). Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, ed. cit., p. 624.

28. Ofelia Manole (15 februarie 1908, Reni, Ucraina – 1983, București). Membră a UTCdR din 1926 și a PCdR din 1929. În anii 1930 a activat în cadrul organizației de tineret a partidului la București, Cernăuți, Constanța sau Ploiești. A fost arestată în două rânduri (1933 și 1935) ispășind două pedepse cu închisoare de un an și, respectiv, doi ani. În iulie 1940 a fost internată în lagăr – a trecut pe la Miercurea-Ciuc, Târgu Jiu, Dumbrăveni și Vapniarka. După 1944 a ocupat funcții în cadrul organizațiilor de femei ale partidului,

a fost secretar general al Ministerului Sănătății, sau adjunct al șefului Secției de Propagandă și Agitație (1948–1954). Din 1964 a fost pensionată. ANIC, fond 53, dosar M/21 (Ofelia Manole), *passim*.

29. Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea, „Mihail Roller (1908–1958). O scurtă biografie", *loc. cit.*
30. Textul materialului a fost prezentat de Nicolae Ceaușescu în 10 iunie 1958. După-amiaza aceleiași zile a fost dedicată studierii materialului. Discuțiile s-au reluat ziua următoare. Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *Amurgul ilegaliștilor...*, ed. cit., pp. 14–57.
31. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 66/1958, f. 3.
32. Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *Amurgul ilegaliștilor...*, ed. cit., p. 46.
33. Vasile Vâlcu (26 septembrie 1910, Ceamurlia de Jos, jud. Tulcea – 1999, București), membru al PCdR din 1929. În 1935 a fost condamnat la 8 ani de închisoare pentru activitate comunistă. După 1945 a activat în cadrul Securității, ca șef al departamentului A din cadrul DSS (1952–1954) și a fost și șef al Direcției I de Informații Externe din cadrul MAI (1954–1955). A fost membru supleant (1958–1960) și membru plin al Comitetului Central al PMR/PCR (1960–1979). Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, p. 610; Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., pp. 526–527.
34. Anton Moisescu (12 februarie 1913, Umbrărești, jud. Galați – 2002, București). Membru al PCdR din 1932. A fost vicepreședinte al CSP (1951–1952 și 1953–1954) și președinte al Băncii de Stat și ministru adjunct la Ministerul Finanțelor (1952–1953). Ambasador al RPR în SUA (1954–1956) și Argentina (1956–1957). Membru supleant (1958–1960) și membru plin (1960–1969) al Comitetului Central al PMR/PCR. Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, ed. cit., pp. 403–404; Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților...*, ed. cit., p. 352.
35. Maxim Berghianu (19 august 1925, Sighișoara, jud. Mureș – 30 decembrie 2005, București). Membru de partid din 1945. A fost membru supleant (1955–1960) și membru plin (1960–1989) al Comitetului Central al PMR/PCR. A mai ocupat funcții precum: președinte al Comitetului de Stat al Planificării (1965–1972) și ministru al muncii (1981–1989). Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, ed. cit., p. 97.
36. Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *Amurgul ilegaliștilor...*, ed. cit., p. 58.
37. *Ibidem*, p. 108.
38. Miron Constantinescu și-a început intervenția printr-o frază care practic îl descalifica: *„Tovarăși, de la început trebuie să arăt Plenarei Comitetului Central că, luând cuvântul aici în fața dv., am conștiința ascuțită a greșelilor grave antipartinice pe care le-am comis și pentru care am meritat pe deplin critica și pedeapsa partidului"*, *ibidem*, p. 150.
39. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 66/1958, f. 2.
40. Alina Tudor, Dan Cătănuș (ed.), *Amurgul ilegaliștilor...*, ed. cit., p. 157.
41. *Ibidem*, pp. 157–158.
42. *Ibidem*, p. 158.
43. *Ibidem*, p. 159.
44. *Ibidem*, p. 164.
45. *Ibidem*, pp. 164–165.
46. *Ibidem*, p. 171.
47. *Ibidem*, p. 172.
48. Vezi intervenția Ileanei Răceanu, *ibidem*, pp. 91 și urm.
49. Ulterior plenarei din iunie, și până la sfârșitul anului 1958, au fost eliminați din rândurile partidului peste 9.000 de persoane. Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *Viața lui Ceaușescu*, II, *Fiul Poporului*, Adevărul Holding, București, 2013, p. 32.
50. Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Editura Humanitas, București, 2008, pp. 162 și urm.
51. Ioan Bălan, „Dispute în interiorul PCR iunie 1958", în *Arhivele totalitarismului*, anul VI, nr. 4(21)/1998, pp. 105–110.

52. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Leonte Răutu" (11 septembrie 1958), ANIC, fond *CC al PCR – Relații externe*, dosar 44/1958, f. 26.
53. Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 28.
54. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Leonte Răutu" (11 septembrie 1958), ANIC, fond *CC al PCR – Relații externe*, dosar 44/1958, f. 27.
55. Referitor la evoluția modului în care a fost celebrată ziua de naștere a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, vezi studiul Alexandra Toader, „Aspecte ale cultului personalității lui Gheorghiu-Dej. Sărbătorirea zilelor de naștere", în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia și regimul unui dictator*, Editura Polirom, Iași, 2012, pp. 205–222.
56. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (noiembrie 1958), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 64/1958, f. 134.
57. *Ibidem*.
58. *Ibidem*.
59. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (28 noiembrie 1958), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 64/1958, f. 120.
60. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (Anul Nou 1959), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 64/1958, ff. 135–136 (f-v).
61. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (8 decembrie 1959), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 86/1959, f. 85.
62. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (18 noiembrie 1959), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 86/1959, ff. 81–82.
63. Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, ed. cit., p. 176.
64. O copie a *Decretului nr. 120/1961* se regăsește într-unul din dosarele fondului personal Miron Constantinescu. Vezi ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 4, f. 6.
65. Am lecturat textele și materialele Congresului publicate în limba franceză într-un număr special al revistei *Cahiers du Communisme*. Vezi *XXIIe Congrès du Partid Communiste de l'Union Sovietique (17–31 Octobre 1961). Rapports, interventions et documents*, Număr special al *Cahiers du Communisme*, nr. 12, decembrie 1961, pp. 1–672.
66. Dan Cătănuș, „Studiu introductiv", în Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005, p. 25.
67. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (29 noiembrie 1961), în Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, vol. I, Editura Nemira, București, 2006, pp. 79–132.
68. Textul Dării de seamă este reprodus în lucrările: Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare...*, doc. nr. 9, pp. 127–185; și Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker...*, ed. cit., vol. I, pp. 134–212.
69. Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare...*, ed. cit., doc. nr. 9, p. 150.
70. *Ibidem*, pp. 175–176.
71. *Ibidem*, pp. 187–188.
72. *Ibidem*, p. 212.
73. Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker...*, ed. cit., vol. I, pp. 320–321.
74. Gheorghe Gaston Marin, *Consemnări*, Editura Semne, București, 2003, pp. 107–108.
75. Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker...*, ed. cit., vol. I, pp. 378–379.
76. *Ibidem*, p. 379.
77. Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare...*, doc. nr. 14, p. 266–267.
78. Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker...*, vol. I, p. 497.
79. Miron Constantinescu, „Tovarășa Ana Pauker ne arată drumul", în *Scânteia*, 10 noiembrie 1944.
80. *Idem*, „Tovarășul Luca ne cheamă la luptă", în *Scânteia*, 27 noiembrie 1944.

81. Miron Constantinescu-Murgoci, *Stalin, inspiratorul și organizatorul victoriilor istorice mondiale ale popoarelor din URSS*, București, 1947.
82. Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker...*, vol. I, p. 537.
83. *Ne întâlnim la Judecata de Apoi* este primul roman scris de Petru Dumitriu după fuga sa din România (1960). Scris inițial în limba română, romanul a fost tradus de autor și publicat în franceză în 1961. Vezi Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, Editura Curtea Veche, București, 2011, pp. 90–91 și 204–205.
84. Leonte Răutu apare în roman sub numele de Malvolio Leonte.
85. Miron Constantinescu apare în roman sub numele de Dioclețian Sava.
86. Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa (ed.), *Dosarul Ana Pauker...*, vol. I, pp. 537–538.
87. „Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (7 decembrie 1961), în Dan Cătănuș (ed.), *A doua destalinizare...*, doc. nr. 18, pp. 311–328 [p. 317].
88. *Ibidem*, p. 320.
89. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (Anul Nou 1962), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 89/1962, f. 77.
90. ANIC, fond *Consiliul de Stat – Decrete*, dosar 253/1962, ff. 1–6 (*doresc să mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție acest document*).
91. *Ibidem*, f. 2.
92. *Ibidem*.
93. Gheorghe Chișinevschi, „Iosif Chișinevschi și PMR-ul în anii cincizeci", *Alergătorul de la Marathon*, nr. 4/1989, pp. 191–199.
94. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (Anul Nou 1963), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 90/1963, ff. 1–2.
95. *Ibidem*, f. 2.
96. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (ianuarie 1963), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 90/1963, f. 3.
97. La acea vreme, Miron Constantinescu era șef de secția la Institutul de Istorie al Academiei, fiind însărcinat cu *„tipăriturile istorice pentru străinătate și cu istoria Transilvaniei"*, C. Cristescu, „1964: Biroul Politic „croiește" istorie și istorici", în *Magazin istoric*, Serie nouă, Anul XXXI, nr. 6(363), Iunie 1997, p. 16.
98. Exemplul concret care este relatat de către membrii Biroului Politic este acela al unui compendiu de *Istoria României*, redactat de către Andrei Oțetea care, în urma verificării *„a trebuit să fie oprit pentru că avea niște chestiuni care nu conveneau deloc"*. Faptul este cu atât mai uluitor, cu cât înșiși membrii Biroului Politic admiteau franc limitele, din punct de vedere științific, ale lui Miron Constantinescu. Atât Leonte Răutu (*„el nu este istoric de specialitate"*), cât și Ion Gheorghe Maurer (*„din punct de vedere științific sunt oameni care au valoare mai mare decât el"*) subliniază în mod explicit acest aspect, (*ibidem*). De asemenea, Constantinescu întocmea periodic recenzii referitoare la diferite opere științifice. Un exemplu elocvent este referatul întocmit sintezei de Istoria Transilvaniei a lui Constantin Daicoviciu. Vezi „Scrisoarea lui Miron Constantinescu către Gheorghiu-Dej" (10 februarie 1960) și „Observații la *Istoria Transilvaniei*", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 7/1960, ff. 1–21.
99. Discuția dintre membrii Biroului Politic urmărea să decidă funcția cea mai potrivită pe care ar trebui să o ocupe Miron Constantinescu – fie director adjunct la Institutul de Istorie a Partidului, fie cea de director adjunct la Institutul de Istorie al Academiei. În ambele cazuri, rolul său era acela de a verifica „corectitudinea" producțiilor științifice, *ibidem*.
100. Florica Dobre (coord.), Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareș, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, *Membrii CC al PCR, 1945–1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004, pp. 175–177.
101. *Ibidem*.

102. ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, f. 16.
103. Ședința prezidată de Miron Constantinescu (10 mai 1957), la care au fost convocați istoricii însărcinați cu pregătirea tematicii în vederea elaborării primului tratat de Istorie a României, având la bază principiile marxist-leniniste, a avut caracterul unei verificări de etapă. Colectivul de istorici, din care făceau parte Petre Constantinescu-Iași, Andrei Oțetea, Constantin Daicoviciu, Emil Condurachi, Barbu Câmpina și alții, nu reușiseră să ajungă la un acord în ceea ce privește multe aspecte din cadrul tematicii. Mai mult decât atât, istoricii nu au ezitat în a se acuza reciproc și de a arunca vina unii asupra altora. Miron Constantinescu a criticat această stare de fapt și a încercat să impună câteva termene pentru finalizarea unor sarcini, ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar nr. 20/1957, ff. 1–98.
104. Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, p 175–177.
105. Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007.
106. Apostol Stan, *Istorie și politică în România comunistă*, Editura Curtea Veche, București, 2010.
107. *Ibidem*, pp. 146–148.
108. Florin Constantiniu, *op.cit.*, p. 310.
109. Apostol Stan își amintea că nu mult după incidentul despre care amintise, Miron Constantinescu a început să îl șicaneze, punându-i în discuția secției o lucrare pe care tocmai o terminase, privind arendășia în Țara Românească în perioada anterioară revoluției de la 1848, vezi Apostol Stan, *op. cit.*, p. 148.

PARTEA A IV-A. Reabilitarea și... imposibila reîntoarcere (1965–1974)

CAPITOLUL 16. Lungul drum către reabilitarea politică

1. Pentru detalii asupra acestui episod sinistru din istoria Uniunii Sovietice, vezi Jonathan Brent, Vladimir P. Naumov, *Stalin's Last Crime. The Plot Against the Jewish Doctors, 1948–1953*, Harper Collins, New York, 2003.
2. Lavrenti Pavlovici Beria (19 martie 1899–23 decembrie 1953), unul dintre cele mai sinsistre personaje ale epocii staliniste. Comisar al poporului pentru Afaceri Interne (1938–1953) și unul dintre apropiații lui I.V. Stalin. După moartea lui Stalin, a fost îndepărtat din cercurile decizionale de către Nikita Hrușciov și Gheorghi Malenkov, fiind arestat, închis și executat. Vezi Helen Rappaport, *Joseph Stalin: a Biographical Companion*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Denver, Oxford, 1999, pp. 20–23.
3. Jonathan Brent, Vladimir P. Naumov, *op. cit.*, pp. 326–327.
4. Marc Elie, „«Ce que réhabiliter veut dire». Khrouchtchev et Gorbatchev aux prises avec l'héritage répressif stalinien", în *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, nr. 3 (107)/2010, pp. 101–113.
5. *Ibidem*.
6. Zbigniew Brzezinski, „The Pattern of Political Purges", în *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, vol. 317, *The Satellites in Eastern Europe*, mai, 1958, pp. 79–87.
7. Pentru detalii despre campania de verificare a membrilor de partid, vezi Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română: 1948–1950. Transformări instituționale*, Editura ALL, București, 2005, pp. 207–220; Ioan Lăcustă, „1948–1950. Partidul Muncitoresc Român se ... verifică", în *Magazin istoric*, anul XXXIV, serie nouă, nr. 4(397), aprilie 2000, pp. 18–21.
8. Vladimir Tismăneanu, *Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvăluiri, portrete*, Editura Humanitas, București, 2012, p. 15 și urm.

9. Imaginile acestea se regăsesc în documentarul *Autobiografia lui Nicolae Ceaușescu*, România, 2010, regia Andrei Ujică, 180 min.
10. Discursul lui Nicolae Ceaușescu de la funeraliile lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în documentarul: *ibidem*.
11. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu, postfață de Mircea Mihăieș, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 221.
12. Gheorghe Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, Ediție de casă, Regie proprie, p. 150.
13. *Ibidem*, pp. 150–151.
14. Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Selecție, introduce și note de Lavinia Betea, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 296–297.
15. Conform celor relatate de Alexandru Bârlădeanu, după consultul realizat, medicii francezi nu i-ar mai fi acordat lui Gheorghiu-Dej decât șase luni de supraviețuire. În realitate, moartea avea să survină mult mai repede. Vezi Lavinia Betea, „Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri", în volumul *Eadem*, *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, București, 2008, p. 152.
16. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate...*, ed. cit., 221.
17. Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iași, 2001, pp. 241.
18. De altfel, Apostol afirmă în memoriile sale că Gheorghiu-Dej l-ar fi desemnat ca succesor al său, Gh. Apostol, *op. cit.*, pp. 153–158
19. Lavinia Betea, „Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României", în volumul *Eadem*, *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, București, 2008, pp. 345.
20. Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 241.
21. Pentru mai multe detalii referitoare la chestiunea „declarației de independență" din 1964, vezi Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova ... Politica externă a României, 1956–1965*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2011; Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964. „Primăvara de la București". Cum s-a adoptat „declarația de independență" a României?*, Editura Enciclopedică, București, 2004; Mihai Croitor, *În umbra Kremlinului: Gheorghe Gheorghiu-Dej și geneza Declarației din Aprilie 1964*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012; *Idem*, *Gheorghiu-Dej și Declarația de independență din 1964. PMR între Moscova și Beijing*, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej...*, Editura Polirom, Iași, 2012, pp.295–318.
22. Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR...*, pp. 74–75.
23. ANIC, fond *53*, dosar B/171 (Emil Bodnăraș), ff. 1–8.
24. Vezi, pe larg, în Dan Cătănuș, Ioan Chiper (ed.), *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Documente 1940–1948*, Editura Vremea, București, 1999.
25. Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu, 1965–1989. Geniul Carpaților*, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 55.
26. ANIC, fond *53*, dosar C/82 (Stoica Chivu), ff. 1–9.
27. Mihai Burcea, *3 ianuarie 1953: un scenariu cominternist? Fuga din închisoare a trei dintre liderii ceferiștilor și petroliștilor participanți la grevele de la începutul anului 1933*, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej...*, ed. cit., pp. 50–75.
28. „Situația cu privire la conducerea de partid de la 23 august 1944 până la 17 martie 1961 – (Comitetul Central, Biroul Politic, Biroul Organizatoric și Secretariatul CC al PCR)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Organizatorică*, dosar 166/1944, ff. 1–14.
29. ANIC, fond *53*, dosar D/124 (Alexandru Drăghici), ff. 1–14.
30. Dumitru Lăcătușu, *„Fuga spre putere". Evadarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej din lagărul de la Târgu Jiu*, în Ștefan Bosomitu, Mihai Burcea (coord.), *Spectrele lui Dej...*, pp. 76–101.
31. Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PMR...*, ed. cit., p. 385.

32. Silviu Brucan, *De la capitalism la socialism și retur. O biografie între două revoluții*, Editura Nemira, București, 1998, p. 130.
33. Despre activitatea lui Nicolae Ceaușescu înainte de 1944, pe larg în Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *Viața lui Ceaușescu*, vol. I, *Ucenicul partidului*, Editura Adevărul Holding, București, 2012.
34. „Protocolul ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (19 aprilie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 37/1954, ff. 1–3.
35. „Protocol al ședinței Biroului Politic al CC al PMR" (22 aprilie 1954), ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 40/1954, ff. 1–9.
36. Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 242.
37. *Ibidem*.
38. Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, *loc. cit.*, p. 15.
39. *Eadem*, *Maurer și lumea de ieri*, *loc. cit.*, p. 344.
40. *Ibidem*, p. 345.
41. Thomas Kunze, *Nicolae Ceaușescu . O biografie*, Editura Vremea, București, p. 190.
42. *Ibidem*, p. 191.
43. La acea vreme, Miron Constantinescu era șef de secția la Institutul de Istorie al Academiei, fiind însărcinat cu *„tipăriturile istorice pentru străinătate și cu istoria Transilvaniei"*, C. Cristescu, „1964: Biroul Politic „croiește" istorie și istorici", în *Magazin istoric*, Serie nouă, Anul XXXI, nr. 6(363), iunie 1997, p. 16.
44. Exemplul concret care este relatat de către membrii Biroului Politic este acela al unui compendiu de *Istoria României*, redactat de Andrei Oțetea care, în urma verificării *„a trebuit să fie oprit pentru că avea niște chestiuni care nu conveneau deloc"*. Faptul este cu atât mai uluitor, cu cât înșiși membrii Biroului Politic admiteau franc limitele, din punct de vedere științific, ale lui Miron Constantinescu. Atât Leonte Răutu (*„el nu este istoric de specialitate"*), cât și Ion Gheorghe Maurer (*„din punct de vedere științific sunt oameni care au valoare mai mare decât el"*) subliniază în mod explicit acest aspect, *ibidem*.
45. Discuția dintre membrii Biroului Politic urmărea să decidă funcția cea mai potrivită pe care ar trebui să o ocupe Miron Constantinescu – fie director adjunct la Institutul de Istorie a Partidului, fie cea de director adjunct la Institutul de Istorie al Academiei. În ambele cazuri, rolul său era acela de a verifica „corectitudinea" producțiilor științifice, *ibidem*.
46. Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 235.
47. Grigore Răduică, *Crime în lupta pentru putere. 1966–1968: Ancheta cazului Pătrășcanu*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1999, pp. 12–13.
48. Vasile Patilineț (21 decembrie 1923, Lupeni – 1986, Ankara). Membru al Comitetului Central al PMR / PCR (28 decembrie 1985 – 26 iunie 1980), membru al Secretariatului CC al PCR (24 iulie 1965 – 28 noiembrie 1974), membru supleant al Comitetului Executiv al CC al PCR (12 august 1969 – 28 noiembrie 1974), membru supleant al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR (28 noiembrie 1974–23 noiembrie 1979). De profesie lăcătuș-mecanic a absolvit ulterior Facultatea de Economie Generală, din cadrul Academiei de Științe Social-Politice „Ștefan Gheorghiu" și Școala Superioară de Partid de pe lângă CC al PCUS. Membru al UTC din 1940 și membru al PCR din septembrie 1945. Deține funcții multiple pe linie de partid în cadrul mai multor Comitete județene și regionale. Din 1952 a devenit prim-secretar al Comitetului regional de partid Timișoara. Din 1956 este numit șef de secție la Comitetul Central și adjunct al șefului Direcției organizatorice a CC al PMR. După 1965 a ocupat funcții din ce în ce mai importante, fiind ministru cu diferite portofolii: al Economiei Forestiere și Materialelor de Construcții (1972–1977) și al Minelor, Petrolului și Geologiei (1977–1979). Din 1980 a fost numit ambasador extraordinar și plenipotențiar al RSR în Turcia, vezi mai multe detalii în Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR, 1945 – 1989. Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 452.
49. Grigore Răduică (22 august 1926, sat Băluța, comuna Ponoarele, jud. Mehedinți – 2002, București). Membru al Comitetului Central al PCR (12 august 1969 – 28 noiembrie 1974), membru supleant al Comitetului Central al PCR (28 noiembrie 1974 –

23 noiembrie 1979). De profesie strungar, Grigore Răduică a urmat ulterior cursurile Facultății de Arme Întrunite, Academia Militară Generală (1959–1962) și ale Facultății de Drept, Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu". A devenit membru al UTC din octombrie 1944 și membru de partid din ianuarie 1946. A ocupat diferite funcții în cadrul structurilor PCR și a urmat și o carieră militară, fiind trecut în rezervă în 1977, cu gradul de general-locotenent, *ibidem*, p. 503.

50. Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 235.
51. Pe larg în Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *Viața lui Ceaușescu*, vol. II, *Fiul poporului*, Adevărul Holding, București, 2002, cap. 15, *Perestroika* românească, pp. 273–294.
52. Thomas Kunze, *op. cit.*, p. 209.
53. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, ed. cit., p. 234.
54. Thomas Kunze, *op. cit.*, p. 211.
55. Floarea Bălan, Ion Bălan, „1968 – momentul adevărului sau mistificare?", în volumul Romulus Rusan (editor), *Anii 1961–1972: Țările Europei de Est, între speranțele reformei și realitatea stagnării, Analele Sighet IX*, Fundația Academia Civică, București, 2001, pp. 647–657.
56. „Stenograma declarației date în fața Comisiei de partid la data de 13 martie 1968 de către tovarășul Miron Constantinescu", în Gheorghe Buzatu, Mircea Chirițoiu (ed.), *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete: 1944–1989*, vol. I, Editura Paideia, București, 1998, doc. nr. 43, pp. 178–183.
57. „Notă asupra unor împrejurări extrajudiciare legate de procesul înscenat lui Lucrețiu Pătrășcanu – Alexandru Voitinovici" (7 martie 1974), în vol. *Principiul bumerangului. Documente ale procesului Lucrețiu Pătrășcanu*, Editura Vremea, București, 1996, pp. 882–887.
58. Acest lucru e confirmat de relatarea lui Voitinovici, care precizează că: „Gheorghiu-Dej, pe un ton tăios, ironic, cu o nervozitate stăpânită dar evidentă [...] mă sfătuiește să îmi văd de treburile mele". Numai că Voitinovici mai adaugă și că Dej l-ar fi informat de faptul că în cazul Pătrășcanu lucrurile erau încheiate, chestiunea fiind deja tranșată de discuții în cadrul Biroului Politic, *ibidem*, p. 885.
59. „Stenograma declarației date în fața Comisiei de partid la data de 13 martie 1968 de către tovarășul Miron Constantinescu", *loc. cit.*, p. 178.
60. Cristian Popișteanu, „Un epilog neașteptat: Malenkov aprobă lichidarea lui Lucrețiu Pătrășcanu", *loc. cit.*; Lavinia Betea, „Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri", în *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, București, 2008, p 151.
61. Lavinia Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ediție a III-a, Editura Curtea Veche, București, 2011, p 352, n. 54.
62. *Ibidem*, p. 354; Grigore Răduică, *op. cit.*, p. 167.
63. „Stenograma declarației date în fața Comisiei de partid la data de 13 martie 1968 de către tovarășul Miron Constantinescu", *loc. cit.*, p. 178.
64. *Ibidem*, p. 182.
65. Textul, destul de tehnic și neatractiv al raportului întocmit de comisia condusă de Vasile Patilineț și Grigore Răduică a fost „cosmetizat" prin intervenția poetului Ion Brad, Pavel Câmpeanu, *op. cit.*, p. 237.
66. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, ed. cit., p. 235.
67. Thomas Kunze, *op. cit.*, p. 210.
68. Prima mutare în sensul unei reabilitări a reprezentat-o numirea lui Miron Constantinescu în funcția de adjunct al ministrului învățământului – 27 septembrie 1965. La doar șase luni de la moartea lui Dej, Ceaușescu îi dădea de înțeles lui Miron Constantinescu că o reabilitare a sa era posibilă. Scopul strategic al mutării era evident. Lui Miron Constantinescu i se oferea, după o lungă perioadă, o poziție importantă în cadrul aparatului de stat. Numirea lui în funcția de adjunct al ministrului învățământului comporta însă cel puțin un paradox major – Constantinescu urma să fie subalternul lui Ștefan Bălan, ministru al educației, membru supleant al Comitetului Central, un

personaj care nu avea sub nici o formă anvergura politică pe care o avusese Constantinescu înainte de 1957. Practic, Miron Constantinescu era nevoit să facă jocul puterii, să accepte, cel puțin pentru început, funcții mărunte care însă îl îndreptățeau să spere la o reabilitare ulterioară, HU OSA 300–8–3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (RFE/RL RI), Publications Department, Background Reports*, Box 50, Folder 4, Report no. 24 – „Comeback of Miron Constantinescu", p. 1–2, disponibil online la adresa http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/ 8/3/text/50–4–24.shtml.

69. „Ordinul nr. 152/15.02.1966 al Ministrului Învățământului", ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, f. 1.
70. HU OSA 300–8–3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (RFE/RL RI), Publications Department, Background Reports*, Box 51, Folder 1, Report no. 135 – „Government Reshuffle Follows Romanian Party Changes", p. 1, disponibil online la adresa http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/51–1–135.shtml.
71. Florica Dobre (coord.) *et al.*, *Membrii CC al PCR*, p. 175.
72. „Ordinul 90/30.01.1969 al Ministrului Învățământului", ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, f. 1.

CAPITOLUL 17. Un *comeback* pe alte coordonate

1. Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Selecție, introduce și note de Lavinia Betea, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 289. În realitate, Miron Constantinescu fusese însărcinat să conducă o delegație a Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" care urma să îi aducă un ultim *omagiu* liderului decedat, vezi Apostol Stan, *Istorie și politică în România comunistă*, Editura Curtea Veche, București, 2010, pp. 150–151.
2. Ion Ianoși, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Editura Polirom, Iași, 2012, p. 482.
3. *Ce a fost. Cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*, Editura Polirom, Editura Cartea Românească, Iași-București, 2013, p. 203.
4. Florica Dobre (coord.), Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareș, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, *Membrii CC al PCR, 1945–1989. Dicționar*, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Editura Enciclopedica, București, 2004, p 175–177.
5. Miron Constantinescu îl înlocuia în funcție pe cel care îi era șef la Ministerul Învățământului încă din 1965 (anul revenirii sale într-o funcție importantă pe linie de stat) – Ștefan Bălan, HU OSA 300–8–3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (RFE/RL RI), Publications Department, Background Reports*, Box 51, Folder 1, Report no. 135 – „Government Reshuffle Follows Romanian Party Changes", p. 1, disponibil online la adresa http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/51–1–135.shtml.
6. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 31/1971, f. 1.
7. HU OSA 300–8–3, *Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute (RFE/RL RI), Publications Department, Background Reports*, Box 52, Folder 2, Report no. 162 – „Death of Miron Constantinescu", p. 3–4, disponibil online la adresa http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/52–2–162.shtml..
8. „Decretul Consiliului de Stat al RSR, nr. 406/17 octombrie 1972", ANIC, fond *Consiliul de Stat – Decrete*, dosar 472/1972, f. 1.
9. *„Decret al Consiliului de Stat al RSR, nr. 555/30 decembrie 1972*", disponibil online la următoarea adresă: http://lege5.ro/Gratuit/gyydmmbq/decretul-nr-555–1972–privind-numirea-tovarasului-miron-constantinescu-in-functia-de-presedinte-al-consiliului-central-de-control-muncitoresc-al-activitatii-economice-si-sociale (consultat la data de 10.05.2014).

10. Numirea lui Miron Constantinescu ca președinte al Marii Adunări Naționale nu trebuie interpretată ca o mare realizare din punct de vedere politic a acestuia. Funcția era una pur onorifică, dacă o raportăm la sistemul de conducere al statului comunist și îi îngrădea, o dată în plus, raza de acțiune lui Miron Constantinescu. Deși nu era în vârstă, prin numirea sa în această funcție, Constantinescu era, întru câtva, „scos la pensie". Paradoxal, un raport al RFE/RL prezenta schimbările de la vârful partidului din primăvara anului 1974 ca pe o *„întinerire la vârful partidului"* – și aceasta deoarece atât Miron Constantinescu, care îl înlocuia la președinția MAN pe Ștefan Voitec, cât și Manea Mănescu, care îi lua locul lui Ion Gheorghe Maurer la președinția Consiliului de Miniștri, erau mai tineri decât predecesorii lor, HU OSA 300–8–3, *Records of Radio Free Europe / Radio Liberty Research Institute (RFE / RL RI), Publications Department, Background Reports*, Box 5, Folder 2, Report no. 289 – „Major Institutional and Personnel Changes in Rumanian Party and Government", p. 16, disponibil online la adresa http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/52–2–289.shtml.
11. Miron Constantinescu revenise la catedra Universității din București încă din 1966 (Ordinul nr. 152/15.02.1966 al ministrului învățământului), însă nu ca profesor titular. Abia în 1969, după reabilitarea sa politică, acesta este din nou încadrat ca profesor titular (Ordinul 90/30.01.1969 al ministrului învățământului), ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, f. 1.
12. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române 1866/2003. Dicționar*, ediția a III-a revăzută și adăugită, cuvânt înainte de Eugen Simion, Editura Enciclopedică/Editura Academiei Române, București, 2003, pp. 212–213.
13. Un raport al Institutului de Cercetare de la Radio Europa Liberă lansa, după moartea lui Miron Constantinescu, o discuție în legătură cu presupusul destin politic al acestuia în condițiile în care nu ar fi decedat în vara anului 1974, la o vârstă nu tocmai înaintată. Combinația neobișnuită de funcții pe care acesta le deținea – președinte al Marii Adunări Naționale și membru în Secretariatul CC – făcea aproape imposibilă înțelegerea rolului pe care Miron Constantinescu urma să îl joace în cadrul partidului – în contextul deselor schimbări de la vârf pe care le opera Ceaușescu. Congresul partidului care urma să aibă loc în toamna aceluiași an părea să fie decisiv pentru viitorul lui Miron Constantinescu. Moartea subită a acestuia, la 18 iulie 1974, a pus capăt la ceea ce Nicolae Ceaușescu avea pregătit pentru Constantinescu, HU OSA 300–8–3, *Records of Radio Free Europe / Radio Liberty Research Institute (RFE / RL RI), Publications Department, Background Reports*, Box 52, Folder 2, Report no. 162 – „Death of Miron Constantinescu", p. 3–4, disponibil online la adresa http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/52–2–162.shtml.
14. Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR*, ed. cit., pp. 175–177.
15. Leonte Răutu (Lev Oighenstein) (28 februarie 1910, Fălticeni, jud. Suceava – 1993, București), membru al PCdR din ilegalitate (1931). A fost unul dintre principalii ideologi ai regimului comunist, ocupând funcții importante atât sub Gheorghiu-Dej, cât și sub Ceaușescu. Membru al CC al PMR/PCR (plin: 1948–1958 și 1960–1984; supleant: 1958–1960), membru supleant al Biroului Politic al CC al PMR (1955–1965), membru al Secretariatului CC al PMR/PCR (1965–1969), membru al Comitetului Executiv al CC al PCR (1965–1974) sau membru al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR (1974–1981). A ocupat și funcții importante în structurile și domeniile care au controlat câmpul ideologic: șef al Secției de Propagandă și Agitație a CC (1948–1956) și șef al Direcției de Propagandă și Cultură a CC (1956–1965). Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR*, ed. cit., pp. 508–509. Pentru mai multe detalii referitoare la biografia lui Leonte Răutu, vezi și Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, Editura Humanitas, București, 2007.
16. Pavel Țugui (1 noiembrie 1921, Vicovul de Sus, jud. Suceava). Membru al PCR din 1945. A ocupat funcții în cadrul Ministerului Culturii (locțiitor al Ministrului Culturii, 1953–1955) și a fost șeful Secției Știință și Cultură a Comitetului Central (1955–1960). Florica Dobre (coord.), *Membrii CC al PCR*, ed. cit., p. 593. La data redactării raportului, Pavel Țugui încă ocupa această din urmă funcție.

Vezi „Stenogramele ședințelor din 10 și 13 mai 1957", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 20/1957, ff. 1–98. O întâlnire prealabilă cu istoricii s-ar fi desfășurat la sfârșitul lunii martie a aceluiași an, fiind organizată la Consiliul de Miniștri și prezidată de Miron Constantinescu și Leonte Răutu. Pentru detalii, vezi Pavel Țugui, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost șef de Secție al CC al PMR*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999, pp. 85 și urm.

C. Cristescu, „1964: Biroul Politic «croiește» istorie și istorici", în *Magazin istoric*, Serie nouă, Anul XXXI, nr. 6(363), iunie 1997, p. 16.

Textul raportului în Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român la Congresul al II-lea al Partidului, 23 decembrie 1955*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1955; sau: „Raport de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român la Congresul al II-lea al partidului (23 decembrie 1955)", în Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări (decembrie 1955–iulie 1959)*, Editura Politică, București, 1959, pp. 5–150. Alte detalii în legătură cu dedesubturile acestei hotărâri: Pavel Țugui, *Istorie și limbă română în vremea lui Gheorghiu-Dej...*, ed. cit., pp. 35–43.

Vezi nota lui Miron Constantinescu către secretarul general al PCR, prin care solicita acordarea unor decorații membrilor colectivului care lucraseră la proiectul *Istoria Transilvaniei*: „Adresă a lui Miron Constantinescu către Nicolae Ceaușescu" (12 noiembrie 1968), ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 5, ff. 1–2

Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, Victor Cheresteșiu, Ștefan Imreh, Alexandru Neamțu, Tiberiu Moraru, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, Editura Academiei RPR, București, 1961. Victor Cheresteșiu, Cornelia Bodea, Bujor Surdu, Camil Mureșan, Constantin Nuțu, Acațiu Egyed, Vasile Curticăpeanu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei RPR, București, 1963.

Vezi atât raportul întocmit de un „colectiv" aflat sub coordonarea lui Miron Constantinescu, cât și nota prin care Miron Constantinescu îi adresează lui Gheorghiu-Dej textul raportului respectiv: ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 7/1960, ff. 1–21.

Vezi capitolul XV: *Un deceniu de „mizerie"*.

Așa cum precizează acesta într-un memoriu adresat Ministrului Educației, ulterior ședinței plenare a CC al PCR (în urma căreia Miron Constantinescu avea să fie reabilitat politic), prin care solicita reîncadrarea sa ca profesor titular în învățământul superior. ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, ff. 15–21.

Într-o primă fază, proiectul se dorea a fi chiar mai ambițios, antrenând un număr mare de tineri cercetători de la Institutul de Istorie al Academiei. Avizul „politic" a admis proiectul, însă într-o formă mult restrânsă în raport cu planul inițial. Vezi alte detalii în: Apostol Stan, *Istorie și politică în România comunistă*, ed. cit., pp. 149–150.

Miron Constantinescu, „Cauzele răscoalei lui Horia.1784–1785", în *Independența economică. Revistă de studii economice și sociale*, Anul XXIII, nr. 1–2, ianuarie – aprilie 1940, pp. 3–47.

Miron Constantinescu, *Șepreuș. Un sat de agricultori din șesul Tisei*, în *60 de sate românești. Cercetate de echipele studențești în vara 1938*, anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și dr. D.C. Georgescu, vol. IV, *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole, sate pastorale*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1943, pp. 1–15

Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu *et al.*, *Erdély története*, vol. I-II, A Román Népköztársaság Akadémiájának Kiadója, Bukarest, 1964.

Constantin Daicoviciu, Miron Constantinescu (coord.), *Brève histoire de la Transylvanie*, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1965.

Vezi „Avis aux lecteurs français", în *ibidem*, pp. V-VII

Ibidem.

Ibidem.

Miron Constantinescu, „Prefață", în *ibidem*, pp. IX–XXIII.

34. O cronică a conferinței desfășurate la Budapesta: Ștefan Pascu, „Istoricii români la conferința internațională privind destrămarea monarhiei austro-ungare", în *Studii. Revistă de istorie*, tom 17, 1964, nr. 3, pp. 621–625.
35. O analiză mai detaliată a contextului în care se desfășoară conferința de la Budapesta: Bogdan Cristian Iacob, *Stalinism, Historians, and the Nation: History-Production under Communism in Romania (1955–1966)*, teză de doctorat susținută la Central European University, Budapesta, Ungaria, în 2011 (în manuscris), pp. 403–405 (doresc să îi mulțumesc lui Bogdan Cristian Iacob pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție acest manuscris).
36. Ștefan Pascu, „Istoricii români la conferința internațională privind destrămarea monarhiei austro-ungare", *loc. cit.*, p. 621.
37. Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu (coord.), *Destrămarea monarhiei austro-ungare, 1900–1918. Comunicări prezentate la Conferința istoricilor din 4–9 mai 1964 de la Budapesta*, Editura Academiei RPR, București, 1964
38. Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu (coord.), *La désagrégation de la monarchie austro-hongroise, 1900–1918. Communications présentées à la Conférence des Historiens du 4 au 9 mai 1964 de Budapest*, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1965.
39. Constantin Daicoviciu, „Avant-propos", în *ibidem*, pp. 7–11.
40. Bogdan Cristian Iacob, *Stalinism, Historians, and the Nation: History-Production under Communism in Romania (1955–1966)*, ed. cit., p. 404.
41. O avancronică a Congresului de la Viena: Vasile Maciu, „De la Comitetul național al istoricilor din Republica Populară Română", în *Studii. Revistă de istorie*, tom 17, 1964, nr. 1, pp. 159–160. Programul general al Congresului a fost publicat în aceeași revista *Studii*: „Al XII-lea Congres internațional de științe istorice (Viena, 29 august-2 septembrie 1965)", în *Studii. Revistă de istorie*, tom 18, 1965, nr.1, pp. 179–181.
42. Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller, la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007, p. 310.
43. Detalii legate de disputele dintre Miron Constantinescu și Andrei Oțetea în Apostol Stan, *Istorie și politică în România comunistă*, ed. cit., pp. 144 și urm.; Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller, la Mușat și Ardeleanu*, ed. cit., pp. 310 și urm.
44. ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 3, f. 20.
45. ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 38, f. 1.
46. ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 21, ff. 1–10.
47. Textul comunicării sale: ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 17, ff. 1–9. Versiuni similare ale aceluiași material ar fi fost prezentate de Miron Constantinescu în cadrul a două evenimente desfășurate în toamna anului 1968: „Sesiunea științifică a Facultății de Istorie a Universității din București dedicată aniversării a 50 de ani de la unirea Transilvaniei cu România" (15–17 noiembrie 1968) (o cronică a evenimentului, semnată de Lucian Boia, în *Studii. Revista de istorie*, tom 22, 1969, nr. 2, pp. 327–329), și „Sesiunea științifică consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii", organizată la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" (30 noiembrie-2 decembrie 1968) (o cronică a sesiunii, semnată de Nicolae Liu și Șerban Rădulescu-Zoner în: *Studii. Revista de istorie*, tom 22, 1969, nr. 2, pp. 323–326).
48. *Ibidem*.
49. Miron Constantinescu (redactor), Ștefan Pascu (redactor), L. Bányai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, C. Göllner, I. Kovács, C. Nuțu, I. Oprea, V. Popeangă, Al. Porțeanu, *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie, Editura Academiei Republicii Socialiste România*, București, 1968.
50. Miron Constantiescu, „Prefață", în *ibidem*, pp. 1–4.
51. *Ibidem*.
52. *Ibidem*.
53. Miron Constantinescu, „Postfață", în *ibidem*, pp. 457–459.

54. Miron Constantinescu, *Études d'histoire transylvaine*, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970.
55. Material publicat și în limba engleză: Miron Constantinescu, „New Dates and Sources of Information regarding the History of the Union of Transylvania with Romania", în *Revue Roumaine d'Histoire*, vol. 7, nr. 6, 1968, p. 975–987; dar și în limba română, într-o formă prescurtată: „Date și izvoare noi privind istoricul Unirii Transilvaniei cu România", în *Apulum*, vol. 7, 1969, pp. 61–73.
56. Aceste materiale fuseseră deja publicate anterior în formă prescurtată: Miron Constantinescu, „Anul revoluționar 1948. Lupta națională și socială a românilor din Transilvania", în *Lupta de clasă*, vol. 48, nr. 5, 1968, pp. 76–87; Miron Constantinescu, „Tendințe social-politice și curente de idei în Transilvania în anii luptei pentru Unire", în *Lupta de clasă*, vol. 48, nr. 11, 1968, pp. 29–39. Cât despre studiul *Legitimitatea statelor succesorale*, acesta reprezenta o cumunicare prezentată de Miron Constantinescu în cadrul unei conferințe dedicate împlinirii a cincizeci de ani de la destrămarea Imperiului dualist, conferință desfășurată la Viena în 1968: ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 17, ff. 1–9.
57. Vasile Liveanu (21 aprilie 1928, Iași). Studii secundare la Iași și București, universitare la București (1950). Asistent la Facultatea de Istorie a Universității din București (1950–1952). Cercetător principal (1951–1952), iar apoi colaborator (1952–1968) al Institutului de Istorie a Partidului. Cercetător principal (din 1956) și șef al sectorului de istorie contemporană al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei (1958–1975). Ștefan Ștefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, pp. 199–200.
58. Miron Constantinescu, Vasile Liveanu, *Sur quelques problèmes d'histoire*, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1966.
59. Miron Constantinescu, Vasile Liveanu, *Problems of History and Social Theory*, Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, Bucharest, 1970.
60. Studiul respectiv fusese deja publicat, inițial în limba franceză (Miron Constantinescu, „Le message de V.I. Lenine adresse aux ouvriers et aux peuples d'Autriche-Hongrie (le 3 novembre 1918)", în *Revue Roumaine d'Histoire*, vol. 4, nr. 2, 1965, p. 287–303), ulterior și în traducere română (Miron Constantinescu, „Mesajul lui V. I. Lenin către muncitorii și popoarele din Austro-Ungaria, 2–3 noiembrie 1918", în *Studii. Revista de istorie*, vol. 19, nr. 1, 1966, pp. 115–127).
61. Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, ed. cit., p. 313.
62. Miron Constantinescu, Vasile Liveanu, *Problems of History and Social Theory*, Publishing House of the Academy of the Socialist Republic of Romania, Bucharest, 1970.
63. Miron Constantinescu, E. Cimponeriu, V. Liveanu, M. Rusenescu, I. Chiper, *Études d'histoire contemporaine de la Roumanie*, vol. I, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1970; Miron Constantinescu, M. Rusenescu, Gh. I. Ioniță, Ecaterina Cimponeriu, Traian Udrea, V. Liveanu, *Études d'histoire contemporaine de la Roumanie*, vol. II, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1971.
64. Patru dintre materialele care compun volumul, cele semnate de Ecaterina Cimponeriu, Vasile Liveanu, Mihai Rusenescu și Ioan Chiper, sunt traduceri în limba franceză a textelor publicate în: *Studii. Revistă de istorie*, tom 22, 1969, nr. 4, pp. 633–654, 685–759.
65. Trei dintre materialele din volum (cele semnate de Traian Udrea, Vasile Liveanu și Gh. I. Ioniță) reprezintă traduceri ale unor texte publicate inițial în *Studii. Revistă de istorie*, tom 24, 1971, nr. 3, pp. 501–524, 537–562, 581–608.
66. Cronica acestui eveniment în: *Studii. Revistă de istorie*, tom 24, 1971, nr. 3, pp. 637–640.
67. O cronică referitoare la acest eveniment: Miron Constantinescu, „Confruntarea de idei – stimulent al gândirii științifice", în *Scânteia*, 15 octombrie 1970. Materialul se găsește și în manuscris: ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 18/1971, ff. 30–31.
68. „Informarea asupra activității delegației Republicii Socialiste România la cel de-al cincilea Congres mondial de istorie economică", întocmit de Miron Constantinescu: ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 31/1970, ff. 6–14.

69. *Ibidem*, f. 7.
70. Despre organizarea deplasării delegației românești la Congresul de la Moscova, mai multe detalii în: ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 24/1970, *passim*. Alte detalii legate de această chestiune, în: „Raportul asupra participării delegației RS România la cel de-al XIII-lea Congres Internațional al științelor istorice (Moscova, 16–23 august 1970)": ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 31/1970, ff. 40–52. Materialul acesta a fost publicat și în paginile publicației *Lupta de clasă* – Miron Constantinescu, „Relația dintre științele istorice și științele sociale", în *Lupta de clasă. Organ teoretic și politic al CC al PCR*, nr. 9 (septembrie)/1970, pp. 17–24. O cronică detaliată a Congresului și aici: Dan Berindei, Traian Lungu, „Cel de-al XIII-lea Congres internațional de științe istorice și contribuția delegației românești la lucrările sale", în *Studii. Revistă de istorie*, tom 23, 1970, nr. 6, pp. 1229–1235.
71. „Raportul asupra participării delegației RS România la cel de-al XIII-lea Congres Internațional al științelor istorice (Moscova, 16–23 august 1970)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 31/1970, f. 40.
72. *Ibidem*, f. 46.
73. Miron Constantinescu (redactor), Constantin Daicoviciu (redactor), Hadrian Daicoviciu, Traian Lungu, Ion Oprea, Ștefan Pascu (redactor), Aron Petric, Alexandru Porțeanu, Gheorghe Smarandache, *Istoria României. Compendiu*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.
74. Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu (coord.), *Histoire de la Roumanie des origines a nos jours*, Horvath, Paris, 1970.
75. Andrei Oțetea, Ion Nistor, Ion Popescu-Puțuri (redactori), *Istoria poporului român*, Editura Științifică, București, 1970.
76. Vezi pe larg în: Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller, la Mușat și Ardeleanu*, ed. cit., pp. 324 și urm.
77. Ion Popescu-Puțuri (26 mai 1906, sat Puțuri, jud. Dolj – 1993, București). Membru al PCdR din ilegalitate (1932). Director al Institutului de Studii Istorice și Social-Politic (Institutul de istorie a partidului) din 1961. În 1970, a fost ales membru al Academiei de Științe Sociale și Politice. Ștefan Ștefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei românești*, ed. cit., p. 270.
78. Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller, la Mușat și Ardeleanu*, *op. cit.*, pp. 325–328.
79. Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Cuvânt înainte*, în *Istoria României. Compendiu*, ed. cit., pp. 5–8.
80. „Scrisoare a lui J. Horvath adresată lui Miron Constantinescu" (25 aprilie 1969), for *Academia de Științe Sociale și Politice – Secția Istorie și Arheologie* (în continuare *ASSP–Istorie și Arheologie*), dosar 2/1969, ff. 2 și 4 (în original: limba franceză, și traducere în limba română).
81. „Histoire de la Roumanie. Notes de lecture de G. Castellan", ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 2/1969, ff. 7–14.
82. „Notă – Miron Constantinescu" (31 ianuarie 1970), *ibidem*, f. 32.
83. „Minuta discuțiilor dintre Miron Constantinescu și Joseph Horvath" (7 iunie 1970), ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 11/1970, ff. 6–7.
84. Corespondența purtată cu Joseph Horvath pe tema publicării ediției franceze a lucrării *Istoria României. Compendiu* se regăsește în următoarele dosare: ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 2/1969, 11/1970, 16/1970, 21/1970 și 22/1970.
85. Un articol din *La Tribune* (23 iunie 1970) consemna episodul înmânării de către Louis Pradel, primar al Lyon-ului, a unui exemplar al lucrării „Histoire de la Roumanie", cadrul recepției oferite de acesta cu ocazia vizitei lui Nicolae Ceaușescu la Lyon, ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 22/1970, f. 41.
86. „Minuta discuțiilor dintre Miron Constantinescu și Joseph Horvath" (7 iunie 1970), ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 11/1970, ff. 6–7.
87. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu adresată lui Alexander Piskor" (24 martie 1969), fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 19/1970, f. 10.

48. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Alexander Piskor" (27 martie 1970), ANIC, *ibidem*, ff. 8–9.
49. „Scrisoare a lui Alexander Piskor adresată lui Miron Constantinescu" (8 aprilie 1970), *ibidem*, ff. 6–7.
50. Vezi corespondența purtată în trei, între Miron Constantinescu, Vasile Gliga, adjunctul ministrului afacerilor externe, și Alexander Piskor: „Telegramă a lui Miron Constantinescu adresată lui Alexander Piskor" (21 aprilie 1970), *ibidem*, f. 5; „Scrisoare a lui Vasile Gliga, Adjunctul Ministrului de Externe, adresată lui Miron Constantinescu" (14 mai 1970), *ibidem*, ff. 2–3; „Scrisoare a lui Miron Constantinescu adresată lui Vasile Gliga, adjunct al ministrului de externe" (26 mai 1970), *ibidem*, f. 4.
51. „Nota" Secției de Propagandă a CC al PCR din data de 22 mai 1969, ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 14/1969, ff. 16–17.
52. *Ibidem*, f. 17.
53. „Propuneri cu privire la îmbunătățirea îndrumării activității în domeniul științelor sociale și crearea Academiei de Științe Sociale", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 14/1969, f. 23.
54. *Ibidem*.
55. *Ibidem*, ff. 25–26.
56. *Ibidem*, f. 27.
57. „Stenograma consfătuirii de lucru cu oamenii de știință, cercetătorii și cadrele didactice din domeniul științelor sociale (13 noiembrie 1969)", ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 29/1969, f. 49.
58. Vezi „Decret nr. 121/18 martie 1970 pentru înființarea Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România", în *Buletinul Oficial*, anul VI, nr. 22, partea I, 18 martie 1970, p. 130.
59. *Ibidem*.
60. *Ibidem*.
61. Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale*, Editura Polirom, Iași, 2007, p 95.
62. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 31/1971, ff.1–13.
63. „Decretul Consiliului de Stat al RSR, nr. 69/23 februarie 1970", ANIC, fond *Consiliul de Stat – Decrete*, dosar 74/1970, ff. 1–2.
64. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 33/1970, vol. I, ff. 145–147.
65. *Ibidem*, f. 146.
66. Nota nr. 3133/ 21.12.1970: ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 33/1970, vol. I, f. 144.
67. „Raport asupra întrevederii dintre Miron Constantinescu, președintele ASSP, și Henryk Jablonski, ministrul instrucțiunii și învățământului superior din Polonia" (26 iunie 1970), ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 33/1970.
68. Mai multe detalii referitoare la organizarea și desfășurarea evenimentului: ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 21/1971, vol. I-II. Lucrările prezentate în cadrul manifestării au fost publicate ulterior: Mihai Berza, Eugen Stănescu (ed.), *Actes du XIVe Congrès international des Études Byzantine, Bucarest, 6–12 Septembre 1971*, vol. I–III, Editura Academiei RSR, București, 1974–1976.
69. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 15/1972, ff. 59–62.
70. *Ibidem*, f. 61.
71. ANIC, fond *CC al PCR – secția Propagandă și Agitație*, dosar 28/1972, ff. 1–8.
72. „Scrisoarea lui Miron Constantinescu către Nicolae Ceaușescu" (31 august 1972), ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 28/1972, ff. 5–8.
73. Redau, spre exemplificare, câteva dintre evenimentele pe care Miron Constantinescu le-a *patronat* în anii în care a fost președinte al ASSP, referindu-mă la cele organizate doar în primăvara anului 1972: o sesiune desfășurată la Ateneul Român, dedicată vieții și activității lui Nicolae Titulescu (27 martie 1972) (ANIC, fond *ASSP–Istorie și*

Arheologie, dosar 14/1972, ff. 4–36); Colocviul *Valorificarea critică a moștenirii culturale*, organizat de ASSP în parteneriat cu Uniunile de creație între 28 și 31 martie 1972 (*ibidem*, ff. 37–58); sesiunea de comunicări științifice consacrată aniversării a 125 de ani de la nașterea lui A.D. Xenopol (martie 1972) (*ibidem*, ff. 63–80); sesiunea dedicată luptei pentru independența de stat și contribuției României la victoria asupra fascismului, organizată de ASSP, Academia RSR, ISISP și Academia Militară (9 mai 1972) (*ibidem*, ff. 82–90); sesiunea dedicată tradițiilor luptei armate în istoria României, eveniment organizat „în cinstea Conferinței naționale a PCR" între 5 și 7 iunie 1972, (*ibidem*, ff. 94–123).

114. În cadrul unei sesiuni științifice consacrate comemorării a 100 de ani de la moartea lui Avram Iancu, eveniment organizat la Alba-Iulia, în data de 15 septembrie 1972, Miron Constantinescu a fost cel care a *deschis* sesiunea, dar și cel însărcinat cu un cuvânt de închidere. Programul evenimentului: ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 32/1972, f. 111.
115. ANIC, fond *ASSP–Istorie și Arheologie*, dosar 26/1972, ff. 16–17.
116. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române 1866/2003. Dicționar*, ediția a III-a revăzută și adăugită, cuvânt înainte de Eugen Simion, Editura Enciclopedică/Editura Academiei Române, București, 2003, pp. 212–213.
117. Academia de Științe Agricole și Silvice a fost înființată concomitent cu cea de Științe Social și Politice, prin Decretul 122/1970, „Decret pentru organizarea și funcționarea Academiei de Științe Agricole și Silvice", în *Buletinul Oficial al RSR*, Anul VI, nr. 22, 18 martie 1970, partea I, pp. 131–132.
118. Dan Berindei, „Declinul Academiei RSR, 1971–1989", în *Arhivele Totalitarismului*, Anul XV, Nr. 54–55, 1–2/2007, p. 100.
119. *Ibidem*, p. 101.
120. *Ibidem*.
121. *Ibidem*, pp. 102–103.
122. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar nr. 17/1974, ff. 190.
123. Dan Berindei sugerează că alegerea lui Miron Constantinescu ar fi similară alegerii Elenei Ceaușescu – mai exact bazată pe criterii strict politice. Diferențele dintre activitatea științifică a lui Miron Constantinescu și cea a Elenei Ceaușescu sunt, totuși, semnificative. Promovarea lui directă în rândul membrilor titulari este, fără îndoială, un gest care poate fi pus pe seama capitalului politic de care se bucura acesta, însă similitudinile dintre situația acestuia și cea a Elenei Ceaușescu se opresc în acest punct, Dan Berindei, *op. cit.*, p. 103.

CAPITOLUL 18. Miron Constantinescu și reinstituționalizarea sociologiei românești (studiu de caz)

1. Jiri Kolaja, „Notes on the Romanian Sociology", în *Acta Sociologica*, vol. 17, nr. 1 (1974), pp. 78–82.
2. Despre școala sociologică condusă de Dimitrie Gusti, vezi Ovidiu Bădina, *Dimitrie Gusti: contribuții la cunoașterea operei și activității sale*, București, Editura Științifică, 1965; *Idem*, Octavian Neamțu, *Dimitrie Gusti. Viață și personalitate*, București, Editura Tineretului, 1967; C. Marinescu, *Dimitrie Gusti și școala sa. Însemnări, evocări*, București, Editura Felix Film, 1995; Zoltan Rostaș, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl (1985–1987)*, București, Editura Paideia, 1999; *Idem*, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, București, Editura Paideia, 2003; *Idem*, *Atelierul gustian. O abordare organizațională*, București, Editura Tritonic, 2005; Mircea Vulcănescu, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, București, Editura Eminescu, 1998; Marin Diaconu, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*, București, Editura Eminescu, 2000.

3. Noua lege a educației – Decretul nr. 175 / 3 august 1948 –, viza o schimbare radicală a sistemului educațional. Între obiectivele principale ale legii s-au aflat: formarea tinerilor în spirit comunist, controlul strict al școlilor elementare, medii și superioare, prin suprimarea autonomiei universitare, precum și asigurarea cadrelor pentru planul de industrializare, prin extinderea învățământului tehnic mediu și superior, Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, Dorin Dobrincu (editori), *Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 123.
4. *Ibidem*, p. 160.
5. Lucrarea coordonată de Ștefan Costea – *Istoria sociologiei românești* – nu amintește nimic despre rolul pe care Miron Constantinescu îl jucase în procesul de reintegrare al sociologiei printre disciplinele academice. Relansarea sociologiei după 1965 fusese, în opinia autorilor, rodul unei inițiative a *șefului statului* care înțelesese misiunea pe care sociologia trebuie să o aibă într-un stat socialist: *„Anul 1965 reprezintă un moment de referință în devenirea sociologiei românești*, întrucât, după această dată, în procesul de restructurare a sistemului științific național, în Parlamentul țării, *șeful statului recunoștea* că «nu a fost înțeleasă însemnătatea sociologiei ca știință socială, negându-se rolul ei în societatea socialistă»", Ștefan Costea (coord.), Irina Cristea, Dumitru Dumitrescu, Maria Larionescu, Lucian Stanciu, Florian Tănăsescu, *Istoria sociologiei românești*, Ediția a II-a, Editura Fundației *România de Mâine*, București, 2005, p. 366.
6. Wladyslaw Kwasniewicz, *Between Universal and Native: The Case of Polish Sociology*, în Brigitta Nedelmann, Piotr Sztompka, *Sociology in Europe. In Search of Identity*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1993, pp. 165–187; Eileen Markley Znaniecka, „Sociology in Poland", în *American Sociological Review*, vol. 1, nr. 2 (April, 1936), pp. 296–298; Edmund Mokrzycki, „From Social Knowledge to Social Research: the Case of Polish Sociology", în *Acta Sociologica*, vol. 17, no. 1 (1974), pp. 48–54.
7. Eduard Urbanek, *Ups and Downs in Czech Sociology*, în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation. The Impact on Sociology*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 1994, pp. 79–87; Michal Ilner, *Sociology – Czech Republic*, text disponibil online la adresa: http://www.gesis.org/knowledgebase/archive/sociology/czech/report1.html .
8. Victor Leon, „Les sciences sociales en Europe de l'Est", în *Revue de l'Est*, vol. 2, nr. 3 (1971), pp. 155–171.
9. Mike Forrest Keen, Janusz Mucha, *Eastern Europe and Its Sociology*, în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation. The Impact on Sociology*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 1994, pp. 1–10 pp. 1–10.
10. Michael Vořišek, „«Antagonist, Type, or Deviation?». A Comparative View on Sociology in Post-War Soviet Europe", în *Revue d'Histoire des Sciences Humaines*, 2008/1, no. 18, pp. 85–113.
11. *Ibidem*.
12. Jacek Szmatka, Kinga Wysienska, „Polish and Eastern European Sociology", în Edgar F. Borgatta, Rhonda F. J. Montgomery, *Encyclopedia of Sociology*, Second Edition, vol. 3, Macmillan, New York, 2000, pp. 2116–2123.
13. Mike Forrest Keen, Janusz Mucha, *Eastern Europe and Its Sociology*, în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation...*, ed. cit., pp. 1–10.
14. Ilya Zemtsov, *Soviet Sociology. A Study of Lost Illusion in Russia under Soviet Control of Society*, Hero Books, Fairfax, 1986, pp. 3–4; Elizabeth A Weinberg, *Sociology in the Soviet Union and Beyond. Social Enquiry and Social Change*, Ashgate, Burlington, 2004, p. 11.
15. Un grup de sociologi din Łódź, sub conducerea profesorului Chałasiński, a continuat să existe întreprinzând cercetări și studii asupra istoriei ideilor sociale. Edmund Mokrzycki, „From Social Knowledge to Social Research: the Case of Polish Sociology", în *Acta Sociologica*, vol. 17, no. 1 (1974), pp. 48–54.
16. Jennifer Platt, *History of ISA: 1948–1997*, The International Sociological Association, Quebec, 1998, pp. 65–66.

17. Gennady S. Batygin, Inna F. Deviatko, *The Metamorphoses of Russian Sociology*, în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation...*, ed. cit., pp. 11–23.
18. Este cazul unui grup de sociologi francezi, conduși de Jean Piaget, nimeni altul decât președintele ISA (aprilie), a lui Adam Schaff (septembrie), sau a lui Jorgen Jorgensen (octombrie), *ibidem*.
19. *Ibidem*.
20. În 1956, programe de specializare în disciplina sociologie, pe durata a cinci ani, au fost introduse în universitățile din Cracovia, Łodz, Varșovia și la Universitatea Catolică din Lublin, Wladyslaw Kwasniewicz, *Dialectics of Systemic Constraint and Academic Freedom: Polish Sociology under Socialist Regime*, în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation...*, ed. cit., pp. 25–38.
21. Primul laborator de cercetări sociologice a apărut în 1960 la Novosibirsk, în cadrul „Institutului de Economie și de Organizare a Întreprinderilor Industriale", sub conducerea Vladimir N. Shubkin, șef al Laboratorului de Economie Matematică din cadrul Universității din Novosibirsk. Ulterior, a fost înființat, în cadrul Facultății de Filozofie a Universității din Leningrad, un Laborator Sociologic/de Cercetări Sociale, sub conducerea lui Vladimir A. Yadov și a lui Andrei G. Zdravomyslov, George Fischer, „Current Soviet Work in Sociology: A Note in the Sociology of Knowledge", în *The American Sociologist*, vol. 1, nr. 3 (mai, 1966), pp. 127–132
22. Janusz Mucha, Paweł Zalecki, *Sociology – Poland*, text disponibil online la adresa: http://www.gesis.org/knowledgebase/archive/sociology/poland/report1.html.
23. Edward Beliaev, Pavel Burtorin, „The Institutionalization of Soviet Sociology: Its Social and Political Context", în *Social Forces*, vol. 61, nr. 2 (December, 1982), pp. 418–435.
24. François Bafoil, „A quoi servait la sociologie en RDA", în *Revue française de sociologie*, vol. 32, nr. 2 (1991), pp. 263–284.
25. Michael Vořišek, *op. cit.*, p. 85–113.
26. Sociologia maghiară nu a avut o tradiție importantă înainte de 1945. Studii sociologice și investigații sociografice s-au desfășurat în perioada interbelică, dar sociologia nu a fost instituționalizată. O anumită tendință către observarea și analiza faptelor sociale a apărut în universitățile provinciale, când grupuri de tineri studenți au început să efectueze investigații sociografice asupra grupurilor sociale defavorizate, vezi Gabor Kiss, „History of the Development of Sociology in Hungary from 1945", în *The American Sociologist*, vol. 2, nr. 3 (august, 1967), pp. 141–144.
27. Tamás Kolosi, Istvan Szelényi, *Social Change and Research on Social Structure in Hungary*, în Brigitta Nedelmann, Piotr Sztompka, *Sociology in Europe. In Search of Identity*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1993, pp. 141–163.
28. Dénes Némedi, Péter Róbert, *Sociology – Hungary*, text disponibil online la adresa: http://www.gesis.org/knowledgebase/archive/sociology/hungary/report1.html#jump13.
29. În 1961, Sandor Szalai a „ridicat" problema „sociologiei maghiare", publicând un articol intitulat „Statutul sociologiei în Ungaria"; ca răspuns la aceste tendințe, András Hegedüs a publicat la rândul său un articol, care a postulat bazele disciplinei sociologie într-un cadru teoretic profund marxist.Vezi András Hegedüs, „A Marxista Szociológia Tárgyáról" (Obiectul sociologiei marxiste), în *Magyar Filozófiai Szemle*, 1961, nr. 2, pp. 166–183, *apud* Gabor Kiss, „History of the Development of Sociology in Hungary from 1945", în *The American Sociologist*, vol. 2, nr. 3 (august, 1967), pp. 141–144.
30. András Hegedüs (31 octombrie 1922, Szilsárkány – 23 octombrie 1999, Budapesta), om politic, comunist, prim-ministru al Ungariei (1955–1956). Stalinist înverșunat, a devenit ulterior un critic al sistemului comunist, fiind unul dintre cei mai cunoscuți disidenți unguri. Wojciech Roszkowski, Jan Kofman (ed.), *Biographical Dictionary of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century*, New York, London: M.E. Sharp, 2008, p. 337–338.
31. Dénes Némedi, „Traditions and Ruptures in Hungarian Sociology", în Sujata Patel (ed.), *The ISA Handbook of Diverse Sociological Traditions*, Sage Publications Ltd., London, 2010, pp. 152–162.

32. Dénes Némedi, Péter Róbert, *Sociology – Hungary*, text disponibil online la adresa: http://www.gesis.org/knowledgebase/archive/sociology/hungary/report1.html#jump13.
33. Louis Pinto, „Un regard sur la sociologie en Hongrie", în *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 61, martie 1986, pp. 48–51.
34. Kálaman Kulcsár, *Tradition, Modernization and Sociology: the Case of Hungary*, în Nikolai Genov (ed.), *National Traditions in Sociology*, Sage Publications Ltd., London, 1989, pp. 118–134.
35. Todor Pavlov (14 februarie 1890 – 8 mai 1977), filozof marxist bulgar, estetician, critic literar. Membru al Academiei Bulgare din 1945 și președinte al acesteia (1947–1962). Wojciech Roszkowski, Jan Kofman (ed.), *Biographical Dictionary of Central and Eastern Europe...*, ed. cit., p. 760.
36. Nikolai Genov, *Sociology as Promise and Reality: The Bulgarian Experience*, în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation...*, ed. cit., pp. 53–67.
37. În data de 18 iulie 1967, Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar a ratificat decizia referitoare la reinstituționalizarea sociologiei în Bulgaria, Svetla Koleva, „La sociologie en Bulgarie des années 1945 à 2010 : une trajectoire disciplinaire à l'épreuve de l'histoire", în *Sociologies pratiques*, 2011/2, no. 23, pp. 127–141.
38. Pepka Boyadjieva, *Shooting at a Moving Target: Rediscovering Sociology in Bulgaria*, în Sujata Patel (ed.), *The ISA Handbook of Diverse Sociological Traditions*, 2010, pp. 163–174; Nikolai Genov, „Sociology as Promise and Reality: The Bulgarian Experience", în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation...*, ed. cit., pp. 53–67.
39. Eduard Urbanek, *Ups and Downs in Czech Sociology*, în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation...*, ed. cit., pp. 79–87; Michal Ilner, *Sociology – Czech Republic*, text disponibil online la adresa: http://www.gesis.org/knowledgebase/ archive/sociology/czech/report1.html.
40. Michael Vořišek, „«Antagonist, Type, or Deviation?»", *loc. cit.*, pp. 85–113.
41. *Ibidem*.
42. Jerzy J. Wiatr, *Status and Prospects of Sociology in Eastern Europe: A Trend Report*, în Jerzy J. Wiatr (ed.), *The State of Sociology in Eastern Europe Today*, Foreword by Herman R. Lantz, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, 1971, pp. 1–19.
43. Mike Forrest Keen, Janusz Mucha, *Eastern Europe and Its Sociology*, în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation...*, ed. cit., pp. 1–10.
44. Piotr Sztompka, „La condition de la sociologie en Europe centrale et orientale", în Maxime Forest, Georges Mink (ed.), *Post-communisme: les sciences sociales à l'épreuve*, L'Harmattan, Paris, 2004, pp. 159–174.
45. Jerzy J. Wiatr, *Status and Prospects of Sociology in Eastern Europe: A Trend Report*, *loc. cit.*, pp. 1–19.
46. *Ibidem*.
47. Ljubomir Zivkovic, „The Structure of Marxist Sociology", în *Social Research. An International Quarterly*, 34, nr. 3 (1967), pp. 479–480, *apud* Jerzy J. Wiatr, „Status and Prospects of Sociology in Eastern Europe", *loc. cit.*, pp. 1–19.
48. J. Hochfeld, *Studia o marksowskiej teorii spoleczenstwa (Studies in Marx's teory of society)*, Warsaw, 1963, pp. 68–75, *apud* Jerzy J. Wiatr, „Status and Prospects of Sociology in Eastern Europe", în *loc. cit.*, pp. 1–19.
49. O. Mandic, „The Marxist School of Sociology: What is Sociology in a Marxist Sense?", în *Social Research. An International Quarterly*, 34, nr. 3 (1967), p. 445, *apud* Jerzy J. Wiatr, *Status and Prospects of Sociology in Eastern Europe...*, în *loc. cit.*, p. 1–19.
50. Ștefan Buzărnescu, Septimiu Chelcea, Dan Dungaciu, Maria Larionescu, Virgil Măgureanu, Zoltan Rostaș, Constantin Schifirnet, „Sociologia în România: trecut, prezent, perspective", în *Sociologie românească*, vol. III, nr. 1/2005, pp. 5–37.
51. *Ibidem*.
52. *Ibidem*.

53. Cătălin Zamfir, „9 ipoteze pentru o analiză sociologic-epistemologică a sociologiei românești în perioada comunistă: 1944–1989", în *Sociologie românească*, vol. III, nr. 1, 2005, pp. 53–71.
54. C.I. Gulian (redactor responsabil), S. Ghiță, N. Gogoneață, C. Joja, R. Pantazi, Al. Posescu, *Istoria gândirii sociale și filozofice în România*, Editura Academiei RPR, 1964, p. 506.
55. Al. Posescu, „Critica în anii puterii populare a curentelor filozofice și sociologice din România de dinainte de 1944", în *Marxism-leninismul și gândirea științifică românească*, Editura Academiei RPR, București, 1964, pp. 301–312.
56. C.I. Gulian (redactor responsabil), *et al.*, *Istoria gândirii sociale și filozofice în România...*, ed. cit., p. 507.
57. Al. Posescu, „Critica în anii puterii populare a curentelor filozofice și sociologice din România de dinainte de 1944", *loc. cit.*, pp. 301–312.
58. Gáll Ernö, *Sociologia burgheză din România. Studii critice*, ediția a II-a, Editura Politică, București, 1963, p. 3–4.
59. Al. Posescu, „Critica în anii puterii populare a curentelor filozofice și sociologice din România de dinainte de 1944", în *loc. cit.*, pp. 301–312.
60. Marin Constantin, „Paul H. Stahl despre Școala sociologică de la București", în *Sociologie românească*, vol. II, nr. 2/2004, pp. 42–57; Ilie Bădescu, „Școala Gusti: perenitatea unei paradigme", în *Sociologie românească*, III, nr. 2/2005, pp. 5–10.
61. Vezi interviul lui Zoltan Rostaș cu Gheorghe Focșa, „Noi, cu echipa și cu satul": Zoltan Rostaș, *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Culturală Regală „Principele Carol"*, Editura Curtea Veche, București, 2009, pp. 24–57.
62. Ernest Bernea (28 martie 1905, Focșani – 14 noiembrie 1990, București), licențiat în Litere și Filozofie al Universității din București (1929). A participat la mai multe campanii monografice conduse de Dimitrie Gusti. Alături de Ion Ionică și Dumitru Amzăr a format un „grup disident", cu vederi legionare, în cadrul echipelor monografice, polemizând deseori cu fostul lor dascăl, D. Gusti, și cu discipolii acestuia. A suferit condamnări și a fost închis atât în anii celui de-al Doilea Război Mondial, cât și de-lungul regimului comunist. Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie*, Editura Expert, București, 2001, pp. 56–58. Antonio Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei interbelice. Școala gustiană între carlism și legionarism*, Editura Curtea Veche, București, 2012, pp. 261–270; Ernest Bernea, „Eu eram mai puțin năist decât alții", în Zoltan Rostaș, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, ed. cit., pp. 15–69.
63. Ion Ionică (1907, Zărnești – 1944), absolvent al Facultății de Litere și Filozofie (1928) și al Facultății de Drept (1932) a Universității din București. Doctor în sociologie (1939). Participant la mai multe campanii monografice conduse de Dimitrie Gusti. Simpatizant al Mișcării Legionare, s-a plasat pe poziții disidente în cadrul Școlii sociologice de la București, împreună cu Dumitru C. Amzăr și Ernest Bernea, împreună cu care a publicat revista *Rânduiala*. În anii celui de-al Doilea Război Mondial s-a refugiat în Germania nazistă, unde a murit în condiții suspecte în 1944. Despre grupul de la revista *Rânduiala*: Antonia Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei interbelice*, ed. cit., pp. 216–220.
64. Lucia Apolzan, „O viață dedicată cercetării tezaurului istoric al satului românesc", *Sociologie românească*, Serie nouă, II, nr. 5–6/1991, pp. 337–343.
65. Mihai Pop (18 noiembrie 1907, Glod, jud. Maramureș – 8 octombrie 2000, București), Etnolog și folclorist. Absolvent al Facultății de Litere și Filozofie a Universității din București (1928). A participat la mai multe campanii monografice conduse de Dimitrie Gusti, coordonând, alături de Anton Golopenția, campania din 1939 asupra plaiului Dâmbovnic. Doctorat la Bratislava, unde a lucrat la Ambasada României între 1941–1944. A făcut carieră la catedra de Etnologie și Folclor a Facultății de Limbă și Literatură Română a Universității din București. Fondator al antropologiei culturale românești și al școlii de folcloristică din România. Alte detalii asupra biografiei

Mihai Pop: Mihai Pop, *Vreau și eu să fiu revizuit. Publicistică din anii 1937–1940*, antologie de Zoltan Rostaș, Editura Paideia, București, 2010; Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie...*, ed. cit., pp. 362–364.

66. Vladimir Trebici, „O istorie impresionistă a demografiei românești", în *Sociologie românească*, nr. I, 1999, pp. 9–31.
67. Ștefan Buzărnescu, Septimiu Chelcea, Dan Dungaciu, Maria Larionescu, Virgil Măgureanu, Zoltan Rostaș, Constantin Schifirneț, „Sociologia în România: trecut, prezent, perspective", în *Sociologie românească*, vol. III, nr. 1/2005, pp. 5–37; Ilie Bădescu, „Școala Gusti: perenitatea unei paradigme", în *Sociologie românească*, III, nr. 2/2005, pp. 5–10; Cătălin Zamfir, „Ce a lăsat Dimitrie Gusti sociologiei postbelice?", în *Sociologie românească*, III, nr. 2/2005, pp. 11–14; *Idem*, „9 ipoteze pentru o analiză sociologic-epistemologică a sociologiei românești în perioada comunistă: 1944–1989", în *Sociologie românească*, vol. III, nr. 1, 2005, pp. 53–71; Marin Constantin, „Paul H. Stahl despre Școala sociologică de la București", în *Sociologie românească*, vol. II, nr. 2/2004, pp. 42–57; Ștefan Costea, *Continuity and Discontinuity in Romanian Sociology*, în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation...*, pp. 69–78; Mihail Cernea, Ion Matei, *Rumania*, în Jerzy J. Wiatr (ed.), *The State of Sociology in Eastern Europe Today*, pp. 139–176.
68. Cătălin Zamfir, „9 ipoteze pentru o analiză sociologic-epistemologică a sociologiei românești în perioada comunistă: 1944–1989", *loc. cit.*, pp. 53–71.
69. Ilie Bădescu, „Școala Gusti: perenitatea unei paradigme", în *Sociologie românească*, III, nr. 2/2005, pp. 5–10.
70. Roman Moldovan, „La sociologie, science du présent et de l'avenir", în *Revue Roumaine des Sciences Sociales*, serie „Sociologie", tom 10–11, 1966–1967, pp. 49–54; Miron Constantinescu, *Direcții actuale ale cercetării sociologice în țara noastră*, în Miron Constantinescu, *Cercetări sociologice, 1938–1971*, Editura Academiei RSR, București, 1971, pp. 211–222; *Idem*, „A General Survey of Romanian Sociology", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. VI, 1970, pp. 7–13; Lucia Apolzan, „Țăranii și setea de pământ. Cercetările monografice din anul 1955 în satul Toporu, jud. Teleorman", în *Sociologie românească*, Serie nouă, III, nr. 3/1992, pp. 297–301.
71. Costin Murgescu, „Field Research Work as Conducted by the Economic Research Institute of the Academy of the Rumanian's People Republic", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. I, 1962, pp. 239–247; V. Trebici, L. Tovissi, „Aspects of Sociological Research. At the Statistical Chair for Various Branches of the National Economy at the «V.I. Lenin» Institute of Economic Science, Bucharest, and at the Statistical Chair in the Bucharest Polytechnic Institute", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. I, 1962, pp. 231–238; M. Stănescu, Al. Puiu, „Aspects of the Activity of Sociological Research of the Economic Research Institute Between 1963–1964", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. II-III, 1964, pp. 201–206; P. Grigorescu, „Concrete Sociological Investigation Performed at the Institute of Economic Research", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. IV-V, 1966, pp. 319–321.
72. Vezi „From the Activity of Sociological Research of the Institute of Philosophy of the Academy", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. II–III, 1964, pp. 207–210; H. Ene, „Concrete Sociological Investigation at the Institute of Philosophy of the Academy of the Socialist Republic of Romania", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. IV-V, 1966, pp. 321–322; H. Culea, „The Session of the Institute of Philosophy of the Academy of the Socialist Republic of Romania Concerning Sociological Problems", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. IV–V, 1966, p. 327.
73. Ștefan Costea, „Continuity and Discontinuity in Romanian Sociology", în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *Eastern Europe in Transformation...*, pp. 69–78.
74. Cătălin Zamfir, „Ce a lăsat Dimitrie Gusti sociologiei postbelice?", în *Sociologie românească*, III, nr. 2/2005, pp. 11–14; *Idem*, „9 ipoteze pentru o analiză sociologic-epistemologică a sociologiei românești în perioada comunistă: 1944–1989", *loc. cit.*, pp. 53–71.

75. *Ibidem*.
76. „Adresă a Direcției Treburilor din cadrul Comitetului Central al PMR" (10 martie 1959), ANIC, fond *Consiliul de Miniștri – Cabinet Atanase Joja*, dosar 15/1959, f. 6 (doresc să îi mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, care mi-a pus la dispoziție acest document).
77. *Ibidem*.
78. Prezidiul Comitetului Național de Sociologie era formată din: Atanase Joja (președinte), Mihail Ralea, Vasile Malinschi și Petre Constantinescu-Iași (vicepreședinți), Manea Mănescu (secretar general), Andrei Oțetea, C. Ionescu-Gulian și Tudor Bugnariu (membri), „Activities of the National Sociological Committee", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. I, 1962, pp. 225–229.
79. „Statutul Comitetului Național de Sociologie din Republica Populară Română", ANIC, fond *Consiliul de Miniștri – Cabinet Atanase Joja*, dosar 15/1959, ff. 7–8.
80. Delegația românească care a participat la Congresul din Italia a fost formată din: Atanase Joja, Mihail Ralea, Vasile Malinschi, I. Constantinescu-Gulian, Manea Mănescu și Traian Ionașcu. „Activities of the National Sociological Committee", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. I, 1962, pp. 225–229.
81. M. Biji, Vladimir Trebici, *Uzinele „I. C. Frimu" – Sinaia*, Editura Politică, București, 1958; S. Cernea, *Sociologia contemporană burgheză și problema claselor*, Editura Științifică, București, 1962; M. Ralea, T. Hariton (T. Herseni), *Sociologia succesului*, Editura Științifică, București, 1962; H.H. Stahl, Ioan I. Matei, *Manual de prevederi și asistență socială*, Editura Medicală, București, 1962; H. Cazacu, M. Cernea, Gh. Chepes, C. Vlad, *Profilul spiritual al clasei muncitoare în socialism: pe baza unor cercetări sociologice în uzine*, Editura Academiei RPR, București, 1964.
82. Vezi O. Bădina, D. *Gusti: contribuții la cunoașterea operei și activității sale*, Editura Științifică, București, 1965; Ovidiu Bădina, Octavian Neamțu, *Dimitrie Gusti: viața și personalitatea*, Editura Tineretului, București, 1967; Merită consemnat și demersul celor doi: O. Bădina și Octavian Neamțu, de republicare a întregii opere a lui Dimitrie Gusti, începând cu 1968. Demersul avea să se încheie abia în 1993, prin publicarea ultimului volum, al șaptelea; vezi Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. I, *Sistemul de sociologie, etică și politică*, Part. A. *Sociologia*, Editura Academiei RSR, București, 1968; vol. II, *Sistemul de sociologie, etică și politică*, Part. B. *Etica*, Editura Academiei RSR, București, 1969; vol. III-IV, *Sistemul de sociologie, etică și politică*, Part. C. *Politica*, Editura Academiei RSR, București, 1970; vol. V, *Fragmente autobiografice: autosociologia unei vieți, 1880–1955*, Editura Academiei RSR, București, 1971; vol. VI, *Documente*, Editura Academiei RSR, București, 1977; vol. VII, *Autoanalize, comentarii de epocă, documente și mărturii*, Editura Academiei Române, București, 1993; Cât despre opera lui Petre Andrei, situația a fost asemănătoare. Prima operă republicată a fost *Sociologie generală*, într-o ediție îngrijită de M. Mâciu: Petre Andrei, *Sociologie generală*, Editura Academiei RSR, București, 1970. Ulterior, s-au publicat mai multe contribuții ale acestuia, grupate în patru volume sub titlul *Opere sociologice*, care au apărut la Editura Academiei în intervalul 1973–1983.
83. Jiri Kolaja, „Sociology in Romania", în *The American Sociologist*, vol. 3, nr. 3 (august 1968), pp. 241–243.
84. Ștefan Costea *et alii*, *op. cit.*, p. 366.
85. Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la îmbunătățirea organizării și îndrumării activității de cercetare științifică*, în Nicolae Ceaușescu, *Știința, învățământul, cultura în procesul formării societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, 1976, p. 31.
86. După înființarea primei secții de sociologie în cadrul Facultății de Filozofie a Universității București (1966), secții asemănătoare sunt înființate și în cadrul Universităților din Cluj și Iași – o secție de filozofie-sociologie la Universitatea din Cluj și o secție de psihologie-sociologie la Universitatea din Iași. În perioada 1968–1970, au fost introduse cursuri de sociologie în toate ramurile învățământului superior (tehnic, economic, agricol, medical, de arhitectură, pedagogic), *ibidem*, p. 367.

87. Tudor Bugnariu (30 iunie 1909, Budapesta – 25 iunie 1988, București). Fiu al lui Andrei Bugnariu și al Lucreției (Moisil). Tatăl său era funcționar la poșta din Budapesta. După Unirea din 1918, familia Bugnariu s-a mutat la Cluj, unde tatăl său a devenit administratorul Căminului Studențesc „Avram Iancu". T.B. a urmat clasele primare la Budapesta și studiile secundare la Liceul „George Barițiu" din Cluj. A urmat cursurile Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Cluj. După absolvire a fost reținut ca asistent universitar la catedra de limbă română, însă a fost îndepărtat ulterior datorită opțiunilor sale politice, devenind profesor la o școală medie de meserii. În 1934 a fost unul dintre inițiatorii și organizatorii asociației „Amicii URSS". În 1935 a fost judecat de Consiliul de Război al Corpului VI Armată din Cluj și condamnat la 10 luni închisoare, 10 ani de degradare civică, 10.000 lei amendă și eliminarea din învățământ. Ulterior, a lucrat ca funcționar la diferite firme particulare și a devenit colaboratorul mai multor publicații de stânga, în care semna cu pseudonim. În timpul războiului a fost internat în lagărul de la Caracal, eliberat și apoi din nou internat în lagărul de la Someșeni de unde a fost trimis pe front într-o campanie disciplinară. După 23 august 1944 a devenit primar al Clujului, iar după reforma învățământului din 1948 a fost reintegrat în învățământ la Universitatea din Cluj și apoi la Universitatea din București (Corneliu Crăciun, *Dicționarul comunizanților din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 2009, p. 121). În martie 1950 a fost numit adjunct al Ministerului Învățământului și Culturii, funcție pe care a ocupat-o până în noiembrie 1956. Ulterior, a fost profesor șef de catedră și prorector al Școala Superioară de Științe Sociale „A.A. Jdanov" de pe lângă CC al PMR. În octombrie 1958 a fost transferat ca profesor la catedra de materialism dialectic și istoric și decan al Facultății de Filozofie a Universității din București. Arhiva Universității București, Direcția *Resurse Umane – Dosare de cadre*, dosar B/516 (Tudor Bugnariu), *passim*. (doresc să îi mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție acest dosar).
88. Zoltan Rostaș, *Monografia ca utopie...*, ed. cit., p. 233.
89. *Ibidem*.
90. Cătălin Zamfir, *O istorie subiectivă în sociologia românească din 1944 până în prezent*, Editura Polirom, Iași, 2009, p. 56.
91. Constantin (Costache) Nicuță (8 septembrie 1906, Pașcani – 1991, București). Studii liceale la Suceava (1919–1927), iar mai apoi studiile universitare la Iași – la Facultatea de Litere și Filozofie și la Facultatea de Drept (1928–1932). A fost profesor la Liceul Militar din Cernăuți, apoi la Iași (1935–1936). A devenit apoi asistent la catedra de sociologie și etică condusă de Petre Andrei (1936–1937). În perioada 1937–1939 a fost bursier în Franța unde s-a specializat în domeniile sociologiei și filozofiei. Datorită opțiunilor lui politice pentru stânga, a fost eliminat de la Universitatea din Iași. A obținut un doctorat în filozofie cu teza „Teoria cunoașterii sociale în opera lui M. Weber" (1945). Ulterior, a predat cursuri de materialism dialectic și istoric la Facultatea de Litere și Filozofie din Iași (1945). După 1948 s-a stabilit la București unde a ocupat funcția de secretar general al Institutului de Studii Româno-Sovietice. Din 1951 a fost profesor, apoi șef de catedră și prorector al Școlii Superioare de Științe Sociale „A.A. Jdanov". Între 1956 și 1958 a fost adjunct al Ministrului Învățământului. În 1958 a fost ambasador al României la Viena. În 1959 a fost membru al delegației României la ONU, iar în perioada 1960–3 a fost ambasadorul României la Paris. Din 1966 a fost șef al catedrei de Istoria doctrinelor sociologice și politice a Facultății de Filozofie, decan (1965–1968) și șef al catedrei de sociologie (1972–4). În 1970 a fost ales membru titular al Academiei de Științe Sociale și Politice și vicepreședinte al secției de sociologie. Ștefan Costea (coord.), *Sociologi români. Mică enciclopedie...*, ed. cit., pp. 342–343; Mihai Milca, „In memoriam: Constantin Nicuță (1906–1901)", în *Sociologie românească*, serie nouă, Anul III, nr. 1, 1992, pp. 109–110.
92. Zoltan Rostaș, *Monografia ca utopie...*, p. 233.
93. Ion Ianoși, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Editura Polirom, Iași, 2012, pp. 441–445.

94. Dorli Blaga, *Tatăl meu, Lucian Blaga*, Editura Humanitas, București, 2012, pp. 229 și urm.
95. Zoltan Rostaș, *Monografia ca utopie...*, ed. cit., p. 233.
96. Michael Voříšek, „«Antagonist, Type, or Deviation?». A Comparative View on Sociology in Post-War Soviet Europe", în *Revue d'Histoire des Sciences Humaines*, 2008/1, nr. 18, pp. 85–113.
97. *Ibidem*.
98. *The Rumanian Journal of Sociology* a fost o revistă științifică cu o apariție efemeră, fiind publicate doar șase numere în cadrul a patru volume, după cum urmează: nr. I, 1962; nr. II-III, 1964; nr. IV-V, 1966; nr. VI, 1970. Ulterior, au apărut alte publicații de profil: *Revue roumaine des sciences sociales. Serie de sociologie* (din 1966) și *Viitorul social. Revistă de sociologie* (din 1972).
99. Virgil Constantinescu, Pompiliu Grigorescu, „The Bucharest University's Sociological Activity in the Realm of Education and Scientific Research", în *The Rumanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 25–31.
100. Ștefan Costea (coord.), *Istoria sociologiei românești...*, p. 367.
101. Nicolae Kallos, Andrei Roth, „Achievements and Prospects in the Activity of the Sociological Laboratory of «Babeș-Bolyai» University, Cluj", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 123–125.
102. Al. Bărbat, „Sociological Activity Carried On by the Department of Economy of Agriculture and Statistics at the «Al. I. Cuza» University, Iași", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 127–129.
103. Fr. Albert, „Sociological Research in the Sociology Laboratory of the Timișoara University", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 133–135.
104. Ion Iordăchel, „The Activity of the Department of Sociology of the Academy of Social and Political Education «Ștefan Gheorghiu» under the C.C. of the Romanian Communist Party", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 33–36.
105. ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 26, ff. 1–5.
106. Mihail Cernea, „Sociological Investigation Carried Out by the Institute of Philosophy", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 45–62
107. Ovidiu Bădina, „Research Centre for Youth Problems – Bucharest", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 63–71; *Idem*, „Le cadre institutionnel de l'étude scientifique de la jeunesse en Roumanie. Centre de recherches sur les problèmes de la Jeunesse, attributions, structure, actions", în *Revue Roumaine des Sciences Sociales*, serie *Sociologie*, tom 14, 1970, pp. 97–108; Constantin Schifirneț, „Treizeci de ani de cercetare științifică a tineretului. Centrul de studii și cercetări pentru probleme de tineret", în *Sociologie românească*, serie nouă, nr. I, 1999, pp. 137–142.
108. *HCM nr. 2567/ 14.11.1968 privind autorizarea înființării Centrului de cerecetări pentru problemele tineretului*, document disponibil online: http://lege5.ro/Gratuit/g43tgmrz/hotararea-nr-2567–1968–privind-autorizarea-infiintarii-centrului-de-cercetari-pentru-problemele-tineretului (accesat: 18.07.2014)
109. C. Botez, „Activities of Sociological Interest carried out by the Psychology Institute of the Academy of Social and Political Studies", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 73–76.
110. Vasile V. Caramelea, „Sociological Research in Social Anthropology carried out by the Centre of Anthropological Research", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 77–84
111. C. Grigorescu, „Research of Sociological Character in the Institute of Economics Research of the Academy of Social and Political Sciences", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 85–88.
112. Gh. Pătru, „Sociological Research at the Hygiene and Public Health Institute", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 109–114.
113. L. Marcu, „Sociological Research at the Institute of South-East European Studies", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 105–108.

114. Leon Țopa, „Sociological Research at the Pedagogic Sciences Institute of the Ministry of Education", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 119–122.
115. D. Dumitru, „Sociological Activity at the Research Institute for Agrarian Economy and the Organizing of Socialist Agricultural Enterprises", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 89–92.
116. Andrei Stănoiu, Ion Mihăilescu, „Catedra de sociologie a Universității București", în *Viitorul social*, I (1972), nr. 3, pp. 1004–1010.
117. Cătălin Zamfir, *O istorie subiectivă în sociologia românească...*, ed. cit., p. 57.
118. ANIC, fond *50*, dosar 231, f. 123.
119. Vladimir Tismăneanu, *Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvăluiri, secrete*, Editura Humanitas, București, 2012, p. 157.
120. Cătălin Zamfir, *O istorie subiectivă în sociologia românească...*, ed. cit., p. 81.
121. Ioan Mihăilescu, Zoltan Rostaș, *Dialog neterminat*, Editura Curtea Veche, București, 2007, pp. 39 și urm.
122. Cătălin Zamfir, „9 ipoteze ...", *loc. cit.*, pp. 53–71.
123. ANIC, fond *CC al PCR – Cadre*, dosar C/1560 (Aculin Cazacu), f. 1–2.
124. Arhiva Universității București, Direcția *Resurse Umane - Dosare de cadre*, dosar S/3959 (Andrei Stănoiu), dosar nenumerotat (doresc să mulțumesc colegului meu, Mihai Burcea, care mi-a pus la dispoziție acest document).
125. ANIC, fond *CC al PCR – Cadre*, dosar B/982 (Aurelian Bondrea), ff. 2–3.
126. ANIC, fond *CC al PCR – Cadre*, dosar I/746 (Ion Iordăchel), ff. 1–2.
127. Ioan Mihăilescu, Zoltan Rostaș, *Dialog neterminat...*, ed. cit., pp. 99 și urm.
128. Ștefan Costea, *Continuity and Discontinuity in Romanian Sociology*, în Mike Forrest Keen, Janusz Mucha (ed.), *op. cit.*, pp. 69–78.
129. „Scrisoare a lui Miron Constantinescu către Dimitrie Gusti" (5 noiembrie 1947), în Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. V, *Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți, 1880–1955*, Texte stabilite, comentarii, note, documente de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, Editura Academiei RSR, București, 1971, pp. 418–419.
130. Miron Constantinescu, „Orientări în cercetarea sociologică românească", în vol. *Cercetări sociologice, 1938–1971*, Editura Academiei RSR, București, 1971, pp. 223–232 [p. 223].
131. Constantin Marinescu, *Dimitrie Gusti și școala sa...*, ed. cit., pp. 33 și urm. Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 277.
132. „Darea de seamă a delegației PMR cu privire la lucrările Congresului al XXII-lea al PCUS, prezentată de Gheorghiu-Dej la plenara CC al PMR" (30 noiembrie-5 decembrie 1961), în Dan Cătănuș (editor), *A doua destalinizare. Gh. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Editura Vremea, București, 2005, doc. nr. 9 [pp. 127–185], p. 166.
133. „Autobiografie – Miron Constantinescu" (2 septembrie 1945), ANIC, fond *53*, dosar C/161 (Miron Constantinescu), f. 15.
134. Dacă Vasile Caramelea a funcționat o vreme ca profesor asociat al catedrei de sociologie a Universității din București – asemeni lui Henri H. Stahl, Mihai Pop nu era decât invitat la dezbateri științifice și, uneori, rugat să susțină unele cursuri speciale. Ioan Mihăilescu, Zoltan Rostaș, *Dialog neterminat*, ed. cit., pp. 43–46.
135. Miron Constantinescu „Aperçu de sociologie roumaine", în *Revue Roumaine des Sciences Sociales*, serie *Sociologie*, tom 15, 1971, pp. 3–11.
136. Miron Constantinescu, *Observații critice și considerații metodologice pe marginea valorificării experienței școlii sociologice de la București*, în vol. *Cercetări sociologice, 1938–1971*, pp. 208–210 [p. 209]. O poziție asemănătoare a lui Constantinescu față de școala Gusti, în: Miron Constantinescu, „A General Survey of Romanian Sociology", în *The Romanian Journal of Sociology*, nr. VI, 1970, pp. 7–13. Vezi și Miron Constantinescu, Ovidiu Bădina, Ernő Gall, *Gândirea sociologică din România. Note de curs*, București, 1973, pp. 79–85.
137. Miron Constantinescu, *Observații critice și considerații metodologice..., loc. cit.*, pp. 209–210.

138. Acest punct de vedere este împărtășit și de alți specialiști, atât Henri H. Stahl (Zoltan Rostaș, *Monografia ca utopie*, ed. cit., p. 125), cât și Ion Mihăilescu (Ion Mihăilescu, Zoltan Rostaș, *Dialog neterminat*, ed. cit., p. 87) subliniind acest aspect particular.
139. Miron Constantinescu, „Locul și funcțiile sociologiei", în vol. *Cercetări sociologice, 1938–1971*, ed. cit., pp. 275–279.
140. Miron Constantinescu, „Direcții actuale ale cercetării sociologice în țara noastră", ed. cit., în vol. *Cercetări sociologice, 1938–1971*, ed. cit., pp. 211–222. Capitolul relua un material publicat de Miron Constantinescu anterior, în vol: *Cercetări sociologice contemporane*, Editura Științifică, București, 1966, p. 7–24.
141. Călin Cotoi, „Jottings on the History of Romanian Sociology", în *Studia UBB Sociologia*, anul LVI, nr. 1/2011, pp. 135–149.
142. Ioan Mihăilescu, Zoltan Rostaș, *Dialog neterminat*, ed. cit., pp. 56.
143. Miron Constantinescu, „Locul și funcțiile sociologiei", în vol. *Cercetări sociologice, 1938–1971*, ed. cit., pp. 275–279. Pentru o poziție similară, vezi și interviul: Miron Constantinescu, „Rolul actual al sociologiei românești. Contribuție la: studiul realității sociale, elaborarea deciziilor social-politice", în *Era socialistă*, anul LII, nr. 2(10)/1972, pp. 9–10. Materialul respectiv a fost publicat și în traducere în limba engleză: „The Role of Romanian Sociology Today. Contribution to the Study of Social Reality and to Social-Political Decisions", în *Revue Roumaine des Sciences Sociales*, seria „Sociologie", tom 16, 1972, pp. 3–6.
144. Zoltan Rostaș, *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl*, ed. cit., pp. 165–167.
145. Ioan Mihăilescu, Zoltan Rostaș, *Dialog neterminat*, ed. cit., pp. 56.
146. „Legea nr. 57/29 octombrie 1974, privind retribuirea după cantitatea și calitatea muncii", document disponibil online: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=1325.
147. Ioan Mihăilescu, Zoltan Rostaș, *Dialog neterminat*, *op. cit.*, pp. 53–54.
148. Delegația românească care a participat la Congresul din Italia a fost formată din: Atanase Joja, Mihail Ralea, Vasile Malinschi, I. Constantinescu-Gulian, Manea Mănescu și Traian Ionașcu. „Activities of the National Sociological Committee", în *The Romanian Journal of Sociology*, vol. I, 1962, pp. 225–229.
149. O cronică a acestei reuniuni științifice: „Ve Congrès mondial de sociologie (Washington, 2–8 septembre 1962)", în *Revue française de sociologie*, vol. 3, nr. 4, 1962, pp. 438–439.
150. Ovidiu Bădina, „Câteva concluzii după cel de-al VI-lea Congres mondial de sociologie. Evian, septembrie 1966", în *Analele Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR*, nr. 5/1966, pp. 150–155. Pentru un punct de vedere mai general referitor la congresul de la Evian, vezi și M. De Relas, „VIe Congrès mondial de sociologie (Evian, 4–11 septembre 1966)", în *Revue française de sociologie*, vol. 7, nr. 4, 1962, pp. 532–534.
151. O relatare amănunțită a reuniunii de la Varna: Bogdan Denitch, „Sociology în Eastern Europe: Trends and Prospects", în *Slavic Review*, vol. 30, nr. 2 (iulie, 1971), pp. 317–339.
152. Dintre țările Blocului Sovietic, doar Albania nu a participat la Congresul Internațional de Sociologie de la Varna. Delegația Bulgariei a fost cea mai numeroasă, numărând 501 sociologi, cea a Uniunii Sovietice număra peste 300 de specialiști. Nici celelalte state nu s-au prezentat foarte rău: Polonia (174), Ungaria (74), Cehoslovacia (64), Republica Democrată Germană (56). Cele mai puțin numeroase delegații au fost cele ale României și Iugoslaviei, fiecare însumând aproape 40 de membrii, *Ibidem*.
153. Vezi „Informare privind lucrările celui de-al VII-lea Congres mondial de sociologie", Varna, 14–19 septembrie 1970: ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 31/1970, f. 53.
154. ANIC, fond *CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație*, dosar 33/1970, vol. II, f. 42.
155. Scrisoarea lui Janusz Ziolkowski, din 2 ianuarie 1970, adresată lui Miron Constantinescu, ANIC, fond personal *Miron Constantinescu*, dosar nr. 38, ff. 3–4.
156. *Ibidem*, f. 4.
157. Scrisoarea lui Paul Duncan-Jones din 29 ianuarie 1970, adresată lui Miron Constantinescu, *ibidem*, f. 5.

158. Răspunsul lui Miron Constantinescu la scrisoarea lui Paul Duncan-Jones, din 29 ianuarie 1970, *ibidem*, f. 6.
159. Scrisoarea Gertrudei Neuman, din 5 martie 1970, adresată lui Miron Constantinescu, *ibidem*, ff. 7–10.
160. Vezi lista de lucrări atașată scrisorii din 5 martie 1970, *Ibidem*, ff. 8–9.
161. Miron Constantinescu, „Rolul actual al sociologiei românești. Contribuție la: studiul realității sociale, elaborarea deciziilor social-politice", în *Era socialistă*, anul LII, nr. 2(10)/1972, pp. 9–10.

Epilog

1. Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, Editura Humanitas, 2008, pp. 173.
2. Ioan Mihăilescu, Zoltan Rostaș, *Dialog neterminat*, Editura Curtea Veche, București, 2007, p. 91.
3. *Ce a fost. Cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache...*, ed. cit., p. 204.
4. Mai multe detalii despre „istoria" acestui volum în lucrările: Zoltan Rostaș, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl (1985–1987)*, București, Editura Paideia, 1999, pp. 174–178; Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007, subcapitolul: *Vicisitudinile unui mod de producție*, pp. 341–351.
5. Miron Constantinescu, *Schița unei teorii marxiste a formațiunii social-economice tributare*, București, 1974.
6. Potrivit unei note din finalul lucrării, *ibidem*, p. 88.
7. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 159/1974, ff. 1–4.
8. Vezi *Scânteia*, 19 iulie 1974.
9. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 46/1955, ff. 5–6.
10. „Cu privire la funeralii", în *Scânteia*, 19 iulie 1974.
11. *Ibidem*.
12. „La catafalcul tovarășului Miron Constantinescu", în *Scânteia*, 20 iulie 1974.
13. Din „ultima gardă la catafalc" făceau parte: Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu, Emil Bodnăraș, Manea Mănescu, Gheorghe Cioară, Gheorghe Pană, Leonte Răutu, Gheorghe Stoica, Ilie Verdeț și Ștefan Voitec, „Funeraliile tovarășului Miron Constantinescu", în *Scânteia*, 21 iulie 1974.
14. „Funeraliile tovarășului Miron Constantinescu. Mitingul de doliu", în *Scânteia*, 21 iulie 1974.
15. *Ibidem*.
16. Ion Ianoși, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Editura Polirom, Iași, 2012, pp. 483.
17. ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 183/1974, f. 1–24.
18. Către Comitetul Central al PCR au trimis scrisori sau telegrame de condoleanțe următoarele comitete județene: Maramureș, Mureș, Hunedoara, Argeș, Arad și Bistrița-Năsăud, *ibidem*.
19. *Ibidem*, ff. 15–16 și 21.
20. *Ibidem*, ff. 12–13.
21. *Ibidem*, f. 14.
22. *Ibidem*, f. 17.
23. *Ibidem*, f. 18.
24. „Stenograma" ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR din 15 octombrie 1974: ANIC, fond *CC al PCR – Cancelarie*, dosar 111/1974.
25. Vladimir Tismăneanu, *Criza sociologiei contemporane românești*, în vol. *Scopul și mijloacele. Eseuri despre ideologie, tiranie și mit*, Editura Curtea Veche, București, 2004, p. 159–164.